

การพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑
MANAGEMENT DEVELOPMENT OF RELIGIOUS EDUCATION
ON DHAMMA SECTION IN SANGHA ADMINISTRATIVE REGION 1

พระครูสุวรรณวรการ (พิมพ์ทรัพย์ พุทธนาโณ)

ดุขฎีนิพนธ์เล่มนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุขฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๗

การพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑

พระครูสุวรรณวรการ (พิมพ์ทรัพย์ พุทธธำณ)

ดุขฎิพนธ์เล่มนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๗

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Management Development of Religious Education
on Dhamma Section in Sangha Administrative Gebaion 1

Phrakhrusuwanwarakarn (Phimsap Buddhañño)

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Doctor of Philosophy
(Buddhist Management)
Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand
C.E. 2014

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์
เรื่อง “การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑” เป็นส่วนหนึ่งของ
การศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

(พระมหาสมบุญ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

(พระราชวรเมธี, ดร.)

ประธานกรรมการ

กรรมการ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมาน งามสนิท)

กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)

กรรมการ

(อาจารย์ ดร.ทรงวิทย์ แก้วศรี)

กรรมการ

(อาจารย์ ดร.ยุทธนา ปราณีต)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

อาจารย์ ดร.ทรงวิทย์ แก้วศรี

ประธานกรรมการ

อาจารย์ ดร.ยุทธนา ปราณีต

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระครูสุวรรณวรการ)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑
ผู้วิจัย : พระครูสุวรรณวรการ (พิมพ์ทรัพย์ พุทธธนาโณ)
ปริญญา : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (การจัดการเชิงพุทธ)
คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: อาจารย์ ดร.ทรงวิทย์ แก้วศรี พ.ม., พธ.บ., ศศ.บ., M. Lib. Sc.,
พธ.ด.(พระพุทธศาสนา)
: อาจารย์ ดร.ยุทธนา ปราณีต พธ.บ., ร.บ., M.A., Ph.D.(Pol. Sc.)

วันสำเร็จการศึกษา : ๓๑ มีนาคม ๒๕๕๘

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรม ๒) เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปเกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ ๓) เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมคณะสงฆ์ภาค ๑ ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและจากผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) จำนวน ๑๘ รูป/คน โดยสัมภาษณ์เจาะลึก(In-depth interview) และการสนทนากลุ่ม(Focus Group Discussion) จำนวน ๘ รูป/คน โดยวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหาเชิงพรรณนาความ

ผลการวิจัย พบว่า

๑) แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการพัฒนา มีกระบวนการพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาโดยนำแผนงานเชิงกลยุทธ์เข้ามาทำการวิเคราะห์สถานการณ์ซึ่งประกอบด้วยวิเคราะห์ SWOT ANALYSIS ประกอบด้วย ๔ อย่าง คือ จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาสและปัญหาอุปสรรค มาดำเนินการวิเคราะห์แนวคิดทฤษฎีทั้ง ๕ ด้าน ได้แก่ ด้านหลักสูตร ด้านครูผู้สอน ด้านกระบวนการเรียนการสอน ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน ด้านการวัดผลและประเมินผล

๒) สภาพทั่วไปเกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ พบว่า พระสังฆาธิการในทุกระดับชั้นให้ความร่วมมือกันดี มีกลไกในการพัฒนาและบริหารหลักสูตรให้มีประสิทธิภาพ โนมน้าวผู้เรียนให้เข้าถึงจุดมุ่งหมายของหลักสูตรอย่างแท้จริง ทำให้มีครูที่มีศักยภาพ มีความเชี่ยวชาญเฉพาะตัว และมีปริมาณอย่างเพียงพอต่อการเรียนการสอน เพราะอยู่ในศูนย์กลางทางการศึกษา ปฏิรูปประเทศดีกว่าต่างจังหวัด โดยมีกระบวนการเรียนการสอน ที่มีการจัดทำแผนการสอนตามแผนยุทธศาสตร์ มีเทคนิควิธีที่สามารถสอนให้เข้าใจ แจ่มแจ้ง แก่ล้นล้ำ ให้บุคลากรผลิตสื่อที่มีคุณภาพ แล้วนำสื่อไปปรับใช้เพื่อให้เกิดศักยภาพทางการเรียนรู้เพิ่มขึ้น และส่งผลให้คณะสงฆ์มีการวางแผนในการตรวจสอบการสอบวัดผลประจำปี ที่รัดกุมและจริงจังต่อการกำกับดูแล

๓) แนวทางการพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมคณะสงฆ์ภาค ๑ พบว่า ๑) ด้านหลักสูตร ควรมีการพัฒนาให้ทันสมัยและสอดคล้องกับสายสามัญ ๒) ด้านครูผู้สอน ต้องเป็นครูมืออาชีพ มีการศึกษาอบรมและพัฒนาตัวเองตลอดเวลา ๓) ด้านกระบวนการเรียนการสอน ที่มีคุณภาพ และควรปรับระยะเวลาการสอนให้เพิ่มมากขึ้น ๔) ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน ควรนำเทคโนโลยีการเรียนการสอนที่ทันสมัยมาประยุกต์ให้ผู้เรียนเกิดทักษะในการนำไปใช้ ๕) ด้านการวัดผลและประเมินผล ต้องมีรูปแบบเป็นมาตรฐานเดียวกันทั้งประเทศเพื่อให้เกิดผลที่ชัดเจน

Dissertation Title : Development of Religious Education Dhamma Division,
of Sangha Administration, Region1
Researcher : Phrakhrusuwanworakarn (Phimsap Buddhañño)
Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Management)

Dissertation Supervisory Committee:

: Dr.Songvit Kaeosri	B.Bsm., B.A. in Inf., M. Lib.Sc., PGDLS, Ph.D. (Buddhism)
: Dr.Yuttana Praneet	B.A., M.A., Ph. D. (Pol. Sc.)

Date of Graduation : March 31, 2015

Abstract

The Objectives of this research were, 1) to study concepts and theory of the development of religious education Dhamma division, of Sangha Administration, Region 1, 2) to study the general context of development of the administration of religious studies,Dhamma dividion, of the 1st region Sangha Administration and 3) to propose the mean of administration development of religious education, Dhamma division, of the 1st region Sangha Administration.

Methodology was the qualitative research collecting data from 18 key informants with the structured in-depth-interview by face-to-face interviewing and also data were collected from 8 participants in focus group discussion. Data from both steps were analyzed by descriptive interpretation.

The Findings of this research were as follows:

1) The concepts and theories of administration development of religious education, Dhamma division, were analyzed by SWOT concepts consisted of Strength, Weakness, Opportunity and Threat in 5 areas; curriculum, teachers, learning and teaching process, educational media and evaluation and measurement.

2) The general context of administration development of religious education, Dhamma division, of the 1st region Sangha Administration were that the administrative monks at all levels were good cooperative, had effective mechanism for curriculum administration, learners persuasions to comprehend the core of the curriculum that make teachers to have capacity, to be specialist individually, to be in appropriate numbers for teaching because they were in the center of education the more

suitable place than up-country. There were the process of learning, there were strategic learning-teaching. There were suitable techniques to catch the interests of learners by being clear, bravely, qualified teach media production and use that media to promote the capability of learning and teaching. The Sangha Order had annual plan for Sangha Administration to evaluate the operations with concise and clear plan for controlling.

3) The meanw for the administration development of religious education, Dhamma division, of the 1st region Sangha Administration were that 3.1 curriculum: There should be curriculum development coinciding with the formal education, 3.2 the teachers: Teachers should be professional with education, training and self developing at all times and 3.3 the learning - teaching process: there should be more time for each teaching session and 3.4 teaching aids: there should be using new technology in teaching so that learners could develop skills to use the technology for education and 3.5 evaluation and measurement : evaluation and measurement . There should be a standardized prototype with the same standard throughout the country.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เรื่อง “การพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑” สำเร็จลุล่วงได้ ด้วยความเมตตานูเคราะห์ของคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ได้แก่ อาจารย์ ดร.ทรงวิทย์ แก้วศรี และอาจารย์ ดร.ยุธนา ปราณีต ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษาแนะนำในการปรับปรุงแก้ไขมาโดยตลอดและคณาจารย์ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาการต่างๆ จนทำให้งานวิจัยดำเนินไปได้อย่างราบรื่น

ขอขอบพระคุณคณะกรรมการตรวจสอบป้องกันวิทยานิพนธ์ ซึ่งประกอบด้วย พระราชวรเมธี, ดร. รองศาสตราจารย์ ดร.สมาน งามสนิท ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุพล สุยะพรหม ที่เมตตาชี้แนะให้แก้ไขเนื้อหาที่บกพร่องให้เกิดความสมบูรณ์ถูกต้องยิ่งขึ้น

ขอขอบพระคุณ พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย พระครูปริยัติกิตติธำรง คณบดีคณะสังคมศาสตร์ ขอเจริญพรขอคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุพล สุยะพรหม ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา อาจารย์ ดร.ยุธนา ปราณีต ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ ที่ได้กรุณาให้คำชี้แนะแนวทาง และช่วยตรวจแก้ไขในข้อที่บกพร่องต่างๆ ให้มีความชัดเจนถูกต้องสำเร็จได้

ขอกราบขอบพระคุณและขออนุโมทนาขอบคุณท่านผู้ทรงคุณวุฒิทั้งสามกลุ่มที่เป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) และให้ร่วมมือเป็นอย่างดีในการให้สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จำนวน ๑๘ ท่านจนได้รับข้อมูลที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการทำวิจัยในครั้งนี้ ขอขอบพระคุณและขอขอบคุณท่านผู้เชี่ยวชาญทุกๆ ท่านที่ได้ให้ความอนุเคราะห์มาร่วมแสดงความคิดเห็นพร้อมข้อเสนอแนะในการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เพื่อให้ได้ข้อสรุปนำไปพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ ให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัยครั้งนี้

ขออนุโมทนาขอบคุณ คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทุกๆท่านที่มีส่วนร่วมในการประสิทธิ์ประสาทวิทยาการ และประสบการณ์

รวมถึงให้ความเมตตาเอื้อเฟื้อ ถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจเป็นอย่างดียิ่ง ตลอดจนเพื่อนๆ ที่ให้ความช่วยเหลือและเป็นกำลังใจอย่างดีเสมอมา คุณูปการใดๆ ที่เกิดจากการทำงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยขอน้อมถวายเป็นสักการบูชาเป็นกตเวทิตาคุณแด่พระรัตนตรัย บิдамารดา ครูอุปัชฌาย์อาจารย์ ญาติสนิท มิตรสหาย ที่เป็นกำลังใจสนับสนุนในทุกๆ เรื่อง รวมทั้งท่านเจ้าของตำรา ที่ผู้วิจัยใช้เพื่อการศึกษาค้นคว้า ตลอดถึงผู้มีอุปการคุณทุกท่าน ไฉน ที่นี้

พระครูสุวรรณวรการ
(พิมพ์ทรัพย์ พุทธยาโณ)

๑๗ มีนาคม ๒๕๕๘

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ณ
สารบัญแผนภาพ	ญ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฎ
บทที่ ๑ บทนำ	
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๔
๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย	๔
๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย	๕
๑.๖ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๑๒
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย	๑๓
บทที่ ๒ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษา	
๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวข้องกับการพัฒนา	๑๔
๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการ	๒๑
๒.๓ แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการ	๔๔
๒.๔ หลักการบริหารจัดการองค์กร	๖๘
๒.๕ การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในประเทศไทย	๗๕
๒.๖ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษา	๗๗
๒.๗ การพัฒนาการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษา	๘๐
๒.๘ การจัดการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนา	๘๔
๒.๙ การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน	๙๒
๒.๑๐ แนวคิดและหลักการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรม	๑๐๐
๒.๑๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๒๓
๒.๑๒ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๑๔๔

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
บทที่ ๓ สภาพทั่วไปของการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑	
๓.๑ จุดแข็งในการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑	๑๔๕
๓.๒ จุดอ่อนในการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑	๑๔๘
๓.๓ โอกาสในการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑	๑๕๑
๓.๔ อุปสรรคและภัยคุกคามในการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑	๑๕๕
บทที่ ๔ การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑	
๔.๑ ผลการวิเคราะห์แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑	๑๖๐
๔.๒ ผลการวิเคราะห์สภาพทั่วไปเกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑ จากการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group)	๑๙๕
๔.๓ ผลการวิเคราะห์การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑	๒๐๔
๔.๔ สรุปองค์ความรู้ที่ได้รับ	๒๐๗
บทที่ ๕ สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๒๑๐
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย	๒๑๔
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๒๒๐
บรรณานุกรม	๒๒๒
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก หนังสือของความอนุเคราะห์เป็นผู้เชี่ยวชาญ	๒๓๔
ภาคผนวก ข หนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย	๒๖๔
ภาคผนวก ค แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย	๒๖๗
ประวัติผู้วิจัย	๒๘๑

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๒.๑ ความหมายของการพัฒนา	๒๑
๒.๒ ความหมายของการจัดการ	๒๓
๒.๓ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการ	๒๗
๒.๔ แนวความคิดทางการจัดการ	๔๒
๒.๕ ความหมายของการบริหารจัดการทั่วไป	๔๗
๒.๖ ความหมายของการบริหารการจัดการทางตะวันตก	๕๒
๒.๗ ความหมายของการบริหารการจัดการในทางพระพุทธศาสนา	๕๕
๒.๘ พุทธวิธีการบริหารจัดการ	๖๗
๒.๙ หลักการบริหารจัดการองค์กร	๗๔
๒.๑๐ สรุปแนวคิดการพัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรม	๑๐๒
๒.๑๑ สรุปการพัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม	๑๑๙
๒.๑๒ สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนารูปแบบ	๑๓๑
๒.๑๓ สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม	๑๔๐
๓.๑ การหาค่าความถี่จากข้อมูลการสัมภาษณ์จุดแข็งในการพัฒนาการจัดการ ศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑	๑๔๘
๓.๒ การหาค่าความถี่จากข้อมูลการสัมภาษณ์จุดอ่อนในการพัฒนาการจัดการ ศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑	๑๕๑
๓.๓ การหาค่าความถี่จากข้อมูลการสัมภาษณ์โอกาสในการพัฒนาการจัดการ ศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑	๑๕๕
๓.๔ การหาค่าความถี่จากข้อมูลการสัมภาษณ์อุปสรรคและภัยคุกคามในการ พัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑	๑๕๙
๔.๑ การหาค่าความถี่จากข้อมูลการสัมภาษณ์การจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรม ของคณะสงฆ์ภาค ๑ ด้านหลักสูตร	๑๖๔
๔.๒ การหาค่าความถี่จากข้อมูลการสัมภาษณ์การจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรม ของคณะสงฆ์ภาค ๑ ด้านครูผู้สอน	๑๖๗
๔.๓ การหาค่าความถี่จากข้อมูลการสัมภาษณ์การจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรม ของคณะสงฆ์ภาค ๑ ด้านกระบวนการเรียนการสอน	๑๖๙
๔.๔ การหาค่าความถี่จากข้อมูลการสัมภาษณ์การจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรม ของคณะสงฆ์ภาค ๑ ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน	๑๗๑

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
๔.๕ การหาค่าความถี่จากข้อมูลการสัมภาษณ์การจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรม ของคณะสงฆ์ภาค ๑ ด้านการวัดผลและประเมินผล	๑๗๔
๔.๖ จุดแข็ง ในการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑	๑๘๔
๔.๗ จุดอ่อน ในการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑	๑๘๗
๔.๘ โอกาส ในการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑	๑๙๑
๔.๙ อุปสรรคและภัยคุกคามในการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑	๑๙๔
๔.๑๐ จุดแข็ง ในการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ (Focus Group)	๑๙๖
๔.๑๑ จุดอ่อน ในการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ (Focus Group)	๑๙๗
๔.๑๒ โอกาส ในการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ (Focus Group)	๑๙๘
๔.๑๓ อุปสรรคและภัยคุกคามในการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑ (Focus Group)	๒๐๐

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่	หน้า
๒.๑ แนวความคิดทางการจัดการในสมัยดั้งเดิมหรือยุคคลาสสิก	๒๖
๒.๒ โครงสร้างองค์กรสงฆ์สมัยพุทธกาล	๕๗
๒.๓ โครงสร้างการปกครององค์กรสมัยพุทธกาล	๖๑
๒.๔ โครงสร้างการมอบหน้าที่ในองค์กรในสมัยพุทธกาล	๖๔
๒.๕ สายการบังคับบัญชาของคณะสงฆ์ในองค์กรสมัยพุทธกาล	๖๖
๒.๖ การบริหารเชิงระบบของ Norbert Wiener	๖๙
๒.๗ แสดงโครงสร้างการบริหารงานการศึกษาแผนกธรรม	๙๔
๒.๘ โครงสร้างการพัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรม	๑๑๑
๒.๙ การพัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรม	๑๑๙
๒.๑๐ แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย	๑๔๔
๔.๑ สรุปองค์ความรู้จากการวิจัย	๒๐๘

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

ในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ได้ใช้พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๓๙ เป็นหลักในการอ้างอิง ซึ่งจะระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังอักษรย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.ม. (ไทย) ๑๐/ ๒๑๖/๑๖๕ หมายความว่า ระบุถึง สุตตันตปิฎก มหาวรรค ฉบับภาษาไทย เล่มที่ ๑๐ ข้อที่ ๒๑๖ หน้าที่ ๑๖๕ เป็นต้น ทั้งนี้ โดยใช้ระบบคำย่อ ดังต่อไปนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (บาลี)	=	วินัยปิฎก	ภิกขุวิภังค	(ภาษาบาลี)
วิ.มหา. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	ภิกขุวิภังค์	(ภาษาไทย)
วิ.จุ. (ไทย).	=	วินัยปิฎก	จุฬวรรค	(ภาษาไทย)
วิ.ม. (ไทย)	=	วินัยปิฎก	มหาวรรค	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ขุ.ชา. (ไทย).	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ชาดก	(ภาษาไทย)
ขุ.ธ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท	(ภาษาไทย)
ขุ.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ที.ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.สพ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพายนวรรค	(ภาษาไทย)
สํ.ส. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
อง.เอกก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	เอกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ติก. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	ติกนิบาต	(ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การศึกษาคณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ดำเนินตามแนวไตรสิกขา โดยยึดถือพุทธพจน์ คือ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเป็นหลัก มีความมุ่งหมายที่สำคัญ เพื่อให้ประพฤติปฏิบัติตนดำรงรักษา และเผยแผ่พรหมจรรย์อันเป็นระบบการศึกษาของคณะสงฆ์^๑ การศึกษาของคณะสงฆ์ในอดีตแยกออกเป็น ๒ ฝ่ายคือ ๑) คณฤชระ ได้แก่ การศึกษาหลักธรรมทั้งที่เป็นคำสั่งและคำสอนคือ พระธรรม และวินัย ๒) วิปัสสนาธุระ ได้แก่ การศึกษาการฝึกจิตของตนให้ปราศจากกิเลส

จากการศึกษาใน ๒ ระดับข้างต้นมีการพัฒนาเรื่อยมาตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน การศึกษาของคณะสงฆ์ ภาค ๑ ได้จัดการศึกษาพัฒนาเรื่อยมาตามเกณฑ์การศึกษาคณะสงฆ์ ปัจจุบัน มีทั้งจัดการเรียนการสอนในภาค ๑ และพระสงฆ์ในภาค ๑ ได้เดินทางไปศึกษาในสถาบันที่อื่นทำให้ การศึกษาระดับสูงขึ้น

การศึกษาของไทยในอดีตมีวัดเป็นศูนย์กลาง มีพระเป็นครูผู้สอนวิชาความรู้ที่เป็นเรื่อง ปรีชาธรรม ภาษาบาลี ภาษาไทย รวมไปถึงศิลปวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ ด้วย นอกจากนี้ในวัดยังมี บทบาททางสังคม เพราะสังคมไทยมีพระพุทธศาสนาเป็นรากฐานทางวัฒนธรรม จวบจนมีการปฏิรูป การศึกษาอย่างสมัยใหม่ทางราชการได้แยกการศึกษาออกเป็น ๒ ระบบ คือ ระบบใหม่คือระบบ โรงเรียนซึ่งรัฐให้การสนับสนุน กับระบบเดิมคือระบบวัดซึ่งคณะสงฆ์เป็นผู้จัดการ การศึกษาของสงฆ์จึง มีสงฆ์เป็นผู้จัดการศึกษา โดยมีภารกิจอยู่ที่การสร้างประชากรที่มีคุณภาพให้กับประเทศหรือการ เตรียมประชากรที่มีคุณภาพให้กับประเทศ

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม หรือที่เรียกกันว่า นักธรรม เกิดขึ้นตามพระดำริ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นการศึกษาพระธรรมวินัยในภาษาไทย เพื่อให้ภิกษุสามเณรผู้เป็นกำลังสำคัญของพระพุทธศาสนาสามารถศึกษาพระธรรมวินัยได้สะดวกและ ทัวถึง อันจะเป็นพื้นฐานนำไปสู่สัมมาปฏิบัติ ตลอดจนเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกลออกไป

การศึกษาพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทยแต่โบราณมา นิยมศึกษาเป็นภาษาบาลี ที่ เรียกว่า การศึกษาพระปริยัติธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่เรียนรู้ได้ยากสำหรับภิกษุสามเณรทั่วไป จึงปรากฏว่า ภิกษุสามเณรที่มีความรู้ในพระธรรมวินัยอย่างทั่วถึงมีจำนวนน้อย เป็นเหตุให้สังคมชนชาติแคลน พระภิกษุผู้มีความรู้ความสามารถที่จะช่วยกิจการพระศาสนาทั้งในด้านการศึกษา การปกครอง และ การแนะนำสั่งสอนประชาชน ดังนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงได้ทรง พระดำริวิธีการเล่าเรียนพระธรรมวินัยในภาษาไทยขึ้น สำหรับสอนภิกษุสามเณรวัดบวรนิเวศวิหาร เป็นครั้งแรก นับแต่ทรงรับหน้าที่ปกครองวัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ เป็นต้นมา โดยทรง

^๑พศ.ดร.สมศักดิ์ บุญป., “การพัฒนาการศึกษาสงฆ์”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต, (กรุงเทพมหานคร: นวสารนการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๓๓.

กำหนดหลักสูตรการสอนให้ภิกษุสามเณรได้เรียนรู้พระพุทธศาสนา ทั้งด้านหลักธรรม พุทธประวัติ และพระวินัย ตลอดถึงการแต่งวิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม

เมื่อทรงเห็นว่า การเรียนการสอนพระธรรมวินัยเป็นภาษาไทย ดังนี้ ได้ผลทำให้ภิกษุสามเณร มีความรู้กว้างขวางขึ้น เพราะเรียนรู้ได้ไม่ยาก จึงทรงดำริที่จะขยายแนวทางนี้ไปยังภิกษุสามเณรทั่วไป ด้วย ประกอบกับ ใน พ.ศ. ๒๔๔๘ ประเทศไทยเริ่มมีพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร ซึ่งภิกษุทั้งหมดจะได้รับการยกเว้น ส่วนสามเณร จะยกเว้นไว้เฉพาะสามเณรผู้รู้ธรรม ทางราชการได้ขอให้คณะสงฆ์ช่วย กำหนดเกณฑ์ของสามเณรผู้รู้ธรรม สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ จึงทรงกำหนดหลักสูตร องค์สามเณรรู้ธรรมขึ้น ต่อมาได้ทรงปรับปรุงหลักสูตรองค์สามเณรผู้รู้ธรรมนั้นเป็น “องค์นักธรรม” สำหรับภิกษุสามเณรชั้นนวกะ (คือผู้บวชใหม่) ทั่วไป ได้รับพระบรมราชานุมัติ เมื่อวันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ และโปรดให้จัดการสอบในส่วนกลางขึ้นเป็นครั้งแรกในเดือนตุลาคมปีเดียวกัน โดยใช้วัดบวรนิเวศวิหาร วัดมหาธาตุ และวัดเบญจมบพิตร เป็นสถานที่สอบ การสอบครั้งนี้ มี ๓ วิชา คือ วิชาธรรมวิภาคในนวโกวาท วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม และแปลภาษามคธเฉพาะท้องถิ่นทานในอรรถกถาธรรมบท

พ.ศ. ๒๔๕๕ ทรงปรับปรุงหลักสูตรองค์นักธรรมให้เหมาะสมสำหรับภิกษุสามเณรทั่วไปจะเรียนรู้ได้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยแบ่งหลักสูตรเป็น ๒ อย่าง คือ อย่างสามัญ เรียนวิชาธรรมวิภาค พุทธประวัติ และเรียงความแก้กระทู้ธรรม และอย่างวิสามัญ เพิ่มแปลอรรถกถาธรรมบทมีแก้อรรถ บาลี ไวยากรณ์และสัมพันธ์ และวินัยบัญญัติที่ต้องสอบทั้งผู้ที่เรียนอย่างสามัญและวิสามัญ

พ.ศ. ๒๔๕๖ ทรงปรับปรุงหลักสูตรองค์นักธรรมอีกครั้งหนึ่ง โดยเพิ่มหลักธรรมหมวดคิหิปฏิบัติเข้าในส่วนของวิชาธรรมวิภาคด้วย เพื่อให้เป็นประโยชน์ในการครองชีวิตฆราวาส หากภิกษุสามเณรรูปนั้นๆ มีความจำเป็นต้องลาสิกขาออกไปด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง เรียกว่า นักธรรมชั้นตรี การศึกษาพระธรรมวินัยแบบใหม่นี้ ได้รับความนิยมจากหมู่ภิกษุสามเณรอย่างกว้างขวาง และแพร่หลายไปอย่างรวดเร็วเพียง ๒ ปีแรก ก็มีภิกษุสามเณรสมัครเข้าสอบสนามหลวงเกือบพันรูป เมื่อทรงเห็นว่าการศึกษานักธรรมอำนวยการประโยชน์แก่พระศาสนาและภิกษุสามเณรทั่วไป ในเวลาต่อมา จึงทรงพระดำริขยายการศึกษานักธรรมให้ทั่วถึงแก่ภิกษุสามเณรทุกระดับ คือ ทรงตั้งหลักสูตรนักธรรมชั้นโท สำหรับภิกษุชั้นมัชฌิมะ คือ มีพรรษาเกิน ๕ แต่ไม่ถึง ๑๐ และนักธรรมชั้นเอก สำหรับภิกษุชั้นเถระ คือ มีพรรษา ๑๐ ขึ้นไป ดังที่เป็นหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของคณะสงฆ์สืบมาตราบถึงทุกวันนี้

ต่อมา พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลงกรณ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ทรงพิจารณาเห็นว่า การศึกษานักธรรมมิได้เป็นประโยชน์ต่อภิกษุสามเณรเท่านั้น แม้ผู้ที่ยังครองฆราวาสวิสัยก็จะได้ประโยชน์จากการศึกษานักธรรมด้วยโดยเฉพาะสำหรับเหล่าข้าราชการครู จึงทรงตั้งหลักสูตรนักธรรมสำหรับฆราวาสขึ้น เรียกว่า “ธรรมศึกษา” มีครบทั้ง ๓ ชั้น คือ ชั้นตรี ชั้นโท ชั้นเอก ซึ่งมีเนื้อหาเช่นเดียวกันกับหลักสูตรนักธรรมของภิกษุสามเณร เว้นแต่วินัยบัญญัติที่ทรงกำหนดให้ใช้เบญจศีลเบญจธรรมและอุโบสถศีลแทน ได้เปิดสอบธรรมศึกษาตรีครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๒ และเปิดสอบครบทุกชั้นในเวลาต่อมา มีฆราวาสทั้งหญิงและชายเข้าสอบเป็นจำนวนมาก นับเป็นการส่งเสริมการศึกษาพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น

ปัจจุบัน การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมนี้ มีพระพรหมมุนี (พรหมคุณตเถร) วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นแม่กองธรรมสนามหลวง เน้นการพัฒนาศาสนทายาทให้มีคุณภาพสามารถดำรงพระ

ศาสนาไว้ได้ด้วยดีทั้งถือว่าเป็นกิจการของคณะสงฆ์ส่วนหนึ่งที่สำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทยมาตั้งแต่ครั้งอดีตถึงปัจจุบัน^๒

ในการประชุมมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๖/๒๕๔๖ เมื่อวันที่ ๒๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๖ เลขาธิการมหาเถรสมาคมเสนอว่า พระพรหมมณี แม่กองธรรมสนามหลวง ได้มีลิขิตที่ กธ. ๔๙ / ๒๕๔๖ ลงวันที่ ๑๙ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๔๖ แจ้งว่า สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง ได้จัดประชุมสัมมนาเชิงปฏิบัติการคณะผู้บริหารการศึกษาระดับเลขานุการเจ้าคณะภาค เลขานุการเจ้าคณะจังหวัด และเลขานุการเจ้าสำนักเรียนส่วนกลาง เมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๔ ที่ประชุมได้ปรารภเรื่องหลักสูตรธรรมศึกษา ที่มีเนื้อหาหนักเกินความจำเป็นสำหรับผู้เรียนธรรมศึกษา ซึ่งเป็นนักเรียนระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๑-๖ และบางส่วนอยู่ในระดับประถมศึกษา ทำให้เวลาในการศึกษาไม่เพียงพอ ไม่สามารถเรียนให้จบตามหลักสูตรได้ และเห็นสมควรให้มีการปรับปรุงหลักสูตรให้มีเนื้อหาที่เหมาะสมแก่ผู้เรียน สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง ได้แต่งตั้งผู้ทรงคุณวุฒิเป็นคณะกรรมการดำเนินงานจัดทำร่างหลักสูตรธรรมศึกษา ปรับปรุงหลักสูตร ให้มีความเหมาะสมกับผู้เรียนให้มากยิ่งขึ้น ซึ่งคณะกรรมการได้จัดทำหลักสูตรเรียบร้อยแล้วและนำเสนอคณะผู้บริหารสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวงพิจารณาให้ความเห็นชอบแล้ว สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเห็นควรนำเสนอมหาเถรสมาคมเพื่อโปรดพิจารณา ที่ประชุมพิจารณาแล้วลงมติเห็นชอบตามที่เสนอ และให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติแจ้งเจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค เพื่อทราบ และแจ้งเจ้าคณะจังหวัดทุกจังหวัดเพื่อแจ้งวัดทุกวัดในเขตปกครองได้รับทราบ

การศึกษาของคณะสงฆ์ไทย จึงกลายเป็นหลักของการพัฒนาเพื่อเป็นมรรควิธีในการนำสังคมชาวพุทธให้ไปสู่เป้าหมายที่ถูกต้อง เมื่อศึกษากันอย่างละเอียด จะพบว่า การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยนับแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา ไม่ได้มีรูปแบบการจัดการศึกษาที่ชัดเจนนัก แต่พระพุทธศาสนากลับตั้งมั่นได้อย่างมั่นคง เพราะพระพุทธศาสนาได้แทรกซึมเป็นส่วนหนึ่งอยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้านอย่างแนบสนิท ต่อมาภายหลัง เมื่อสังคมเริ่มขยายตัวไปพร้อมกับความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัย ความเชื่อที่ไม่อาจพิสูจน์ได้ด้วยหลักการทางวิทยาศาสตร์ จึงค่อยๆ ถูกบดบังด้วยโลกทัศน์แบบประจักษ์นิยม ซึ่งโลกทัศน์แบบนี้ได้ทำลายวิถีชีวิตและหลักคิดของบรรพบุรุษที่มีต่อความเชื่อในเรื่องบุญ-บาปหรือคุณธรรมทั่วไป ดังนั้นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ปีพุทธศักราช ๒๔๑๑-๒๔๕๓)

จึงได้มีการปฏิรูปการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย เพื่อรับกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นนี้ ซึ่งพระองค์ได้สนับสนุนให้ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พระมหาเถรองค์สำคัญในสมัยนั้น รจนาตำราทางด้านพระศาสนาขึ้นมาใหม่ ซึ่งบางตำราก็ทรงอิทธิพลมาจนถึงปัจจุบัน เช่น นวโกวาท หรือแบบเรียนที่ใช้อยู่ในปัจจุบันตั้งแต่บาลี พระไตรปิฎกและแบบเรียนนักเรียน^๓ ในการปฏิรูปการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในรูปแบบนี้ แม้จะเป็นที่ยอมรับได้ในหมู่ผู้มีการศึกษาและชนชั้นกลาง แต่อีกด้านหนึ่งกลับเป็นการลดทอนพระพุทธศาสนาให้เหลือเพียงคำสอนในทางโลกียธรรมโดยเน้นหลักการ

^๒สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง, เรื่องสอบธรรมสนามหลวงแผนกธรรม พ.ศ. ๒๕๔๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๔).

^๓พระธรรมปัญญาภรณ์ (สุชาติ ธมมรตโน) และ พระมหาทองดี ปญฺญาวชิโร, การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี, (กรุงเทพมหานคร: อาทรการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๕๘-๖๐.

หรือปริยัติเป็นสำคัญ และมุ่งแต่เพียงความสำเร็จทางโลกที่ประจักษ์ได้เท่านั้น^๔ การกิจทางการศึกษาที่ต้องทำคือ การสร้างประชากรที่มีคุณภาพให้กับประเทศ คณะสงฆ์ก็จำเป็นต้องสร้างบุคคลากรทางการศึกษาขึ้นมาให้มีคุณภาพด้วยการปฏิรูปการศึกษาในการจัดให้การศึกษาแก่ศาสนทายาทของคณะสงฆ์สภาพการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยทั้งฝ่ายพระปริยัติธรรมแผนกธรรม มักจะประสบปัญหาในลักษณะที่คล้ายคลึงกันในหลายๆ ด้าน เช่น ปัญหาที่เกิดจากมาตรฐานของหลักสูตร ครูผู้สอน กระบวนการการเรียนการสอน สื่อและอุปกรณ์การสอน และการวัดผลและประเมินผล ทั้ง ๕ ด้าน เป็นแนวทางในการศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ คือ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม (ระดับประถมศึกษา) สนามหลวงแผนกธรรม มีหลักสูตรคือนักธรรมจัดสำหรับพระภิกษุสามเณร และธรรมศึกษาจัดสำหรับคฤหัสถ์ สำหรับหลักสูตรนักธรรมแบ่งเป็นนักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท นักธรรมชั้นเอก ส่วนหลักสูตรธรรมศึกษา แบ่งเป็น ธรรมศึกษาชั้นตรี ธรรมศึกษาชั้นโท และธรรมศึกษาชั้นเอก ทั้งนี้ ผู้วิจัย จึงมีความสนใจที่จะศึกษาการพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ ในประเด็นปัญหาดังกล่าว จึงได้ดำเนินการวิจัยตามวัตถุประสงค์ดังต่อไปนี้

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรม
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปเกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑
- ๑.๒.๓ เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมคณะสงฆ์ภาค ๑

๑.๓.ปัญหาที่ต้องการทราบ

- ๑.๓.๑ แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรม เป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ สภาพทั่วไปเกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ เป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ แนวทางการพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ ควรเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัย เรื่อง “การพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑” ได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ดังนี้

^๔พระไพศาล วิสาโล, พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๑๒.

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการจัดการ การศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑ ทั้ง ๕ ด้าน คือ ๑) ด้านหลักสูตร ๒) ด้านครูผู้สอน ๓) ด้านกระบวนการ การเรียนการสอน ๔) ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน ๕) การวัดผลและการประเมินผล

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านพื้นที่

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านสถานที่ในการวิจัย คือ วัดที่เป็นศาสนศึกษา เขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑ ใน ๔ จังหวัด ประกอบด้วย กรุงเทพมหานคร จังหวัดนนทบุรี จังหวัดสมุทรปราการ และจังหวัด ปทุมธานี

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ผู้วิจัยทำการศึกษาค้นหาข้อมูลและดำเนินงานตั้งแต่ เดือนธันวาคม ๒๕๕๖ ถึงเดือน ธันวาคม ๒๕๕๗ รวมระยะเวลา ๑๒ เดือน

๑.๕ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” ผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ให้ถูกต้อง สมบูรณ์ที่สุด ได้กำหนดแนวทางในการดำเนินการศึกษาวิจัยครั้งนี้ตามดังนี้

๑.๕.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” ซึ่งเก็บ ข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ซึ่งเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้วิธีการวิเคราะห์ ข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จำนวน ๑๘ รูป/คน และสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จำนวน ๘ รูป/คน

๑.๕.๒ สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญและการสนทนากลุ่มเฉพาะ

การศึกษางานวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” ผู้วิจัยได้กำหนดเลือกผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ (Key Informants) จากผู้ที่มีคุณลักษณะสอดคล้องกับ สารสำคัญของงานวิจัย ประกอบด้วย ผู้ให้ข้อมูลการให้สัมภาษณ์เชิงลึก แบบสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) จำนวน ๑๘ รูป/คน ผู้วิจัยใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ทั้งหมดโดยใช้เทคนิค ๖ C ได้แก่ Conceptualize (การจัดกรอบคิด) communication (การอธิบาย) category (จัดหมวดหมู่) classify (การจำแนกกลุ่ม) content (สาระสำคัญ) และ concept (ประเด็น)^๕ จะกระทำไปพร้อมๆ กันตลอดระยะเวลาที่ดำเนินการวิจัย

โดยผู้วิจัยจะนำข้อมูลทั้งที่ได้จากการบันทึกข้อมูล การถอดเทปสัมภาษณ์ รวมไปถึง ภาพถ่ายในแต่ละครั้งจัดหมวดหมู่ตามแต่ละตัวแปร และการวิเคราะห์ข้อมูลการสนทนากลุ่มเฉพาะ ผู้เชี่ยวชาญพิเศษ ข้อมูลการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญพิเศษผู้วิจัยจะใช้วิธีการโดยการตีความหมายในรูป

^๕ นภัทร์ แก้วนาค, เอกสารประกอบการสอน เรื่อง เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Data Analysis Technique), หน้า ๖. (ถ่ายเอกสารเย็บเล่ม).

ของการวิเคราะห์เนื้อหาแบบกระบวนการวิภาษวิธี (Dialectic Process : DP) มี ๔ ลักษณะ คือ ลักษณะยืนยัน ลักษณะปฏิเสธ ลักษณะยอมรับและปฏิเสธ และลักษณะหาข้อสรุปรวม ซึ่งจะกระทำไปพร้อมๆ กันตลอดระยะเวลาที่ดำเนินการวิจัย โดยผู้วิจัยจะนำข้อมูลทั้งที่ได้จากการบันทึกข้อมูล การถอดเทปสัมภาษณ์ รวมไปถึงภาพถ่ายไปแต่ละครั้ง จัดหมวดหมู่ตามแต่ละตัวแปร ว่า ครบถ้วนเพียงพอ และเหมาะสมแก่การนำไปวิเคราะห์อภิปรายผลว่าสมบูรณ์หรือไม่ โดยมีจำนวนผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จำนวน ๘ รูป/ท่าน โดยจำแนกผู้ให้ข้อมูล ดังนี้

๑) การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth Interview) จำนวน ๑๘ รูป/คน ได้แก่

๑. พระพรหมติลก (เอื้อน หาสธมโม, ป.ธ.๙) เจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสสามพระยาวารวิหาร

๒. พระเทพรัตนสุธี (สมศักดิ์ โชติธโร, ป.ธ. ๕) เจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี เจ้าอาวาสวัดเขียนเขต (พระอารามหลวง)

๓. พระเทพวิริยาภรณ์ (นรินทร์ นรินโท, ป.ธ.๓) รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสวัดหัวลำโพง (พระอารามหลวง)

๔. พระราชวิสุทธิเวที (สายชล ฐานวุฑโฒ, ป.ธ.๙) เจ้าคณะภาค ๑ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดชนะสงครามวรวิหาร

๕. พระราชธรรมภรณ์ (บุญสม ขาตวิสุทธิ, ป.ธ.๙), เจ้าคณะจังหวัดสมุทรปราการ เจ้าอาวาสวัดกลางวรวิหาร

๖. พระราชกิตติเมธี (ชลอ อชีโต, ป.ธ.๙) รองเจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเขียนเขต (พระอารามหลวง)

๗. พระราชปริยัติเวที (สุชาติ กิตติปัญญา, ป.ธ.๘) รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสวัดสุวรรณารามวรวิหาร

๘. พระโสภณสุตาลังการ (ไสว สุขวโร, ป.ธ.๔), เจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี เจ้าอาวาสวัดบัวขวัญ (พระอารามหลวง)

๙. พระโสภิตกิตติธาดา (ศรชัย ธรรมทินโน) เจ้าคณะอำเภอเมืองนนทบุรี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเฉลิมพระเกียรติ (พระอารามหลวง) จังหวัดนนทบุรี

๑๐. พระศรีรัตนเมธี (บุญส่ง กลยาโณ ป.ธ.๙), เจ้าคณะอำเภอบางพลี เจ้าอาวาสวัดกึ่งแก้ว จังหวัดสมุทรปราการ

๑๑. พระครูกิตติวิริยาภรณ์ (วิทยา มหาวิโร) เจ้าคณะอำเภอบางใหญ่ เจ้าอาวาสวัดราษฎร์ประคองธรรม จังหวัดนนทบุรี

๑๒. พระครูกิตติวิโรโสภิต (เสนียน วิสารโท) เจ้าคณะอำเภอพระประแดง เจ้าอาวาสวัดสวนส้ม จังหวัดสมุทรปราการ

๑๓. พระครูมงคลกิจจารักษ์ (สันติชัย จิตตากโร), เจ้าคณะอำเภอนครหลวง เจ้าอาวาสวัดมงคลพุทธาราม จังหวัดปทุมธานี

๑๔. พระครูโสภณพิทักษ์ (วิโรจน์ ถามวโร) เจ้าคณะอำเภอมืองปทุมธานี เจ้าอาวาสวัดโสภาราม จังหวัดปทุมธานี

๑๕. นายบุญเชิด กิตติธรรมากร ผู้อำนวยการสำนักพุทธศาสนาจังหวัดนนทบุรี

๑๖. นายณพรัตน์ เบญจวัฒนานันท์ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนา
แห่งชาติ

๑๗. นายพิศาล แซ่มโสภา ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด
สมุทรปราการ

๑๘. นายจิรวิชัย นิยมธรรม, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด
ปทุมธานี

๒) การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จำนวน ๘ รูป/ท่าน

๑. พระราชโมลี (มีชัย วีรปโย, ป.ธ.๙) รองเจ้าคณะภาค ๑ เจ้าอาวาสวัดหงส์
รัตนาราม กรุงเทพมหานคร

๒. พระมหากำพล คุณงุโร (ป.ธ.๙) รองเจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี เจ้าอาวาสวัด
บางอ้อยช้าง

๓. พระมหาสม กลยาโณ, อาจารย์จำภาควิชาสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔. นายบุญเชิด กิตติธรากร ผู้อำนวยการสำนักพุทธศาสนาจังหวัดนนทบุรี

๕. นายไพรัช เสือสิงห์ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด
พระนครศรีอยุธยา

๖. รองศาสตราจารย์ ดร.อภิรักษ์ จันทะนี อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตร
ดุขบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๗. นาวาอากาศเอก ดร.นภัทร์ แก้วนาถ อาจารย์พิเศษหลักสูตรพุทธศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๘. อาจารย์ ดร.จิตาภา เร่งมีศรีสุข, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑.๕.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบแบบสัมภาษณ์ แบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) โดยมีขั้นตอน ลักษณะ และการตรวจสอบเครื่องมือ ดังนี้

๑) ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ

๑. ศึกษาหลักการและทฤษฎี แนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง “การ
พัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” จากเอกสารและผลงานการวิจัย
ที่เคยมีผู้ดำเนินการวิจัยเอาไว้

๒. กำหนดกรอบแนวคิด ในการสร้างเครื่องมือการวิจัย

๓. ประมวลผลข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ข้อมูล กำหนดวัตถุประสงค์ในการ
สร้างเครื่องมือการวิจัย โดยขอคำปรึกษาจากอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

๔. สร้างเครื่องมือแบบมีโครงสร้าง (Structured Interview) ตามระเบียบวิธีวิจัยให้มีเนื้อหาสาระครอบคลุมกับการพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑ ในสภาพทั่วไปเกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรม แผนแม่บทและแผนกลยุทธ์ในการพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรม หลักพุทธธรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยที่ทำให้เกิดการพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรม และแนวทางการพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมคณะสงฆ์ภาค ๑

๕. ดำเนินการตรวจสอบปรับปรุง วรรคตอน การสะกด การจัดวางรูปแบบ และพิสูจน์อักษรของเครื่องมือให้สมบูรณ์ นำเครื่องมือที่สร้างขึ้นเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์เพื่อตรวจสอบและขอคำแนะนำเพิ่มเติม

๖. ตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือ (Validity)^๖ นำเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ที่ปรับปรุงเรียบร้อยแล้วเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๕ ท่าน (ตามรายชื่อในภาคผนวก ก) เพื่อพิจารณาตรวจสอบความเที่ยงตรงของเครื่องมือทางด้านเนื้อหา (Content Validity) ความเที่ยงตรงทางด้านโครงสร้าง (Construct Validity) ซึ่งตรวจสอบโดยอาศัยดุลยพินิจของผู้เชี่ยวชาญ (Face Validity) ความเที่ยงตรงตามเกณฑ์ที่เกี่ยวข้อง (Criterion Related Validity) และความถูกต้องสมบูรณ์ของเครื่องมือแบบสัมภาษณ์

๗. ปรับปรุงแก้ไขแบบสัมภาษณ์ตามคำแนะนำของผู้เชี่ยวชาญและอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

๘.. จัดพิมพ์เครื่องมือแบบสัมภาษณ์ฉบับสมบูรณ์ และนำไปสัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๙.. สร้างเครื่องมือแบบสนทนา จากผลการวิเคราะห์แบบสัมภาษณ์เพื่อแสวงหาความคิดเห็นเพิ่มเติม เกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑ แนวทางการพัฒนา ปัญหาและข้อเสนอแนะ จึงนำเครื่องมือที่สร้างขึ้นเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อตรวจสอบ ขอคำแนะนำเพิ่มเติมและนำไปเก็บข้อมูลการวิจัยต่อไป

๑๐. กำหนดประเด็นแบบสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญ เพื่อประเมินแนวทางการพัฒนาและแสวงหาความคิดเห็นที่สอดคล้องกัน ในบางประการ รวมทั้งข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑ นำเครื่องมือที่สร้างขึ้นเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์เพื่อตรวจสอบ ขอคำแนะนำเพิ่มเติม และ นำไปใช้จริงเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๑.๕.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลการสัมภาษณ์ ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาข้อมูลจากเอกสารทั้งแหล่งปฐมภูมิ (Primary Source) และทุติยภูมิ (Secondary Source) ในเรื่องที่เกี่ยวข้อง เช่น พระไตรปิฎก หนังสือ วารสาร เอกสาร สิ่งพิมพ์ และแหล่งข้อมูลชนิดอื่น มาวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเอกสาร เพื่อสร้างเครื่องมือการวิจัยเชิงคุณภาพ ภาคสนาม รวมทั้งกำหนดกรอบโครงสร้างแนวทางการพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมของ

^๖ พวงรัตน์ ทวีรัตน์, *วิธีการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์*, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: สำนักทดสอบทางการศึกษาและจิตวิทยา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๕๓), หน้า ๑๑๕-๑๒๐.

คณะสงฆ์ ภาค ๑ ขึ้น เพื่อให้ได้ข้อมูลจากลงพื้นที่ศึกษาอย่างละเอียดและครบถ้วน เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนา แผนแม่บทและแผนกลยุทธ์ในการพัฒนาการจัดการศาสนาศึกษาแผนธรรม ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลและรับข้อมูลกลับคืนด้วยตนเอง ตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interview) และการสนทนา วิธีการสังเกต (Observation) การบันทึกเสียง (Record) การจดบันทึก (Field-note) และการศึกษาเอกสารของเขตพื้นที่ศึกษา มีลำดับขั้นตอน ดังนี้

๑) ผู้วิจัยดำเนินการขอหนังสือจากผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อขอความอนุเคราะห์จากคณาจารย์เป็นผู้เชี่ยวชาญในการตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย และขอความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย ไปยังเจ้าอาวาสวัดหรือผู้บริหารสำนักศาสนศึกษาที่เป็นพื้นที่ศึกษา

๒) ติดต่อประสานงานล่วงหน้า เพื่อบันทึกหมายวัน เวลา สถานที่ สัมภาษณ์ จากศาสนศึกษาที่เป็นพื้นที่ศึกษา มีการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการผ่านทางโทรศัพท์ และทางระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ต เพื่อสร้างความคุ้นเคยก่อนการสัมภาษณ์

๓) การสัมภาษณ์แบบเชิงลึก (In-depth Interview) ใช้คำถามตามแบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น สร้างความคุ้นเคยโดยใช้คำถามปลายเปิดก่อน เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น รับฟังความคิดเห็นกับเจ้าสำนักศาสนศึกษา เพื่อให้ได้รายละเอียดและข้อมูลมากยิ่งขึ้น

๔) ติดต่อประสานงานล่วงหน้า เพื่อบันทึกหมาย วัน เวลา สถานที่ สนทนาภายหลังการสัมภาษณ์จากศาสนศึกษาที่เป็นพื้นที่ศึกษา มีการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการทางโทรศัพท์ และทางระบบเครือข่ายอินเทอร์เน็ต เพื่อสร้างความคุ้นเคย

๕) การสนทนา โดยพระสังฆาธิการผู้บริหารศาสนศึกษาและคณะกรรมการวัด ใช้คำถามปลายเปิดที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น เพื่อสร้างความคุ้นเคยและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น รับฟังความคิดเห็น ซึ่งจะช่วยให้ได้รายละเอียดของข้อมูลที่ต้องการศึกษา และเกิดความเชื่อมโยงไม่ซ้ำซ้อนในการเก็บรวบรวมข้อมูล ประหยัดทรัพยากร ทำให้ทราบถึงการมีส่วนร่วมในการพัฒนาการจัดการศาสนาศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑ ที่ครอบคลุมมากยิ่งขึ้น

ขั้นตอนที่ ๒ นำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลในขั้นตอนที่ ๑ มาสังเคราะห์ร่วมกับแผนแม่บทและแผนกลยุทธ์ในการพัฒนาการจัดการศาสนาศึกษาแผนธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑ ดำเนินการตรวจสอบโครงสร้างแนวทางการพัฒนาการจัดการศาสนาศึกษาแผนกธรรม โดยผู้เชี่ยวชาญ แล้วนำผลมาดำเนินการปรับปรุงแก้ไขและกำหนดร่างแนวทางการพัฒนาจัดการศาสนาศึกษาแผนธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑

ขั้นตอนที่ ๓ การจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญ ๘ ท่าน เพื่อประเมินแนวทางการพัฒนา แสวงหาความคิดเห็นที่สอดคล้องกันในบางประการและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาจัดการศาสนาศึกษาแผนธรรม ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น การสนทนากลุ่มเฉพาะครั้งนี้เป็นการศึกษาข้อมูลตามพลวัตรของกลุ่ม (Group Dynamic) โดยใช้หลักการปฏิสัมพันธ์ในกลุ่ม (Group Interaction) เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมและผู้ดำเนินการมีปฏิสัมพันธ์โดยการเผชิญหน้ากัน เป็นการกระตุ้นให้แต่ละคนในกลุ่มแสดงความคิดเห็นและทัศนะของตนออกมาอย่างเปิดเผยและจริงใจในขณะดำเนินการ ทำให้ได้ข้อมูลที่มีความละเอียด ลึกซึ้ง ลุ่มลึก

รวดเร็ว ประหยัดเวลา การจัดสนทนากลุ่มเฉพาะในครั้งนี้ ผู้วิจัยเจาะจงเลือกสมาชิกร่วมกลุ่มที่มีลักษณะพื้นฐานที่คล้ายคลึงกัน (Homogeneous) ซึ่งจะมีผลต่อความเห็นหรือทัศนคติของผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม และเพื่อให้ผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนามีความรู้สึกรสบายใจที่จะแสดงทัศนะของตน ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

๑. การเตรียมการก่อนการจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ

๑.๑ การกำหนดแนวคำถามที่ใช้ในการจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ ผู้วิจัยได้กำหนดประเด็นคำถามจากวัตถุประสงค์การวิจัยออกมาเป็นร่างแนวคำถาม แล้วนำมาสร้างเป็นข้อคำถามที่ถามถึงฐานคิด การตัดสินใจ การใช้เหตุผล แรงจูงใจ กระบวนการหรือสถานการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาจัดการศาสนศึกษาแผนธรรมของคณะสงฆ์ และนำการสนทนาให้เป็นขั้นตอนตามจุดมุ่งหมายที่กำหนด

๑.๒ การเตรียมบุคลากรในการจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ผู้วิจัยได้เตรียมบุคลากรในการร่วมสนทนากลุ่ม ดังนี้

๑.๒.๑ ผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) เป็นผู้จุดประเด็นการสนทนา ดำเนินการถามคำถาม และกำกับการสนทนาให้เป็นไปตามแนวทางของหัวข้อที่จะศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจนกับประเด็นที่จะศึกษาอย่างละเอียดที่สุดในเวลาที่กำหนด และไม่สร้างความตึงเครียดให้แก่ผู้ร่วมสนทนา นอกจากนี้ผู้ดำเนินการสนทนา ต้องให้ความสนใจกับสมาชิกที่เข้าร่วมสนทนากลุ่มให้มีความรู้สึกทางบวก แสดงบทบาทเป็นผู้ดำเนินการ ไม่ใช่ผู้เข้าร่วมแสดงความคิดเห็น พร้อมทั้งจะฟังสิ่งที่อาจจะไม่ใช่สิ่งที่พอใจ

๑.๒.๒ ผู้เข้าร่วมสนทนา ผู้วิจัยได้กำหนดผู้เข้าร่วมสนทนา โดยเลือกแบบเจาะจงเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เชี่ยวชาญ และเจ้าคณะพระสังฆาธิการผู้บริหารวัด ที่เชี่ยวชาญเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาหลักการจัดการเชิงพุทธ และหลักการบริหารจัดการ จำนวน ๘ รูป/คน

๑.๒.๓ คณะกรรมการผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์

๑.๒.๔ ผู้จดบันทึกคำสนทนา (Note-Taker) คือ ผู้ที่ทำหน้าที่ เขียนแผนผังการนั่งสนทนากลุ่ม จดบันทึกทุกคำพูดในการสนทนากลุ่มให้ได้มากที่สุด และบันทึกท่าทางของผู้สนทนาเพื่อเป็นประโยชน์แก่ผู้วิจัย ในการวิเคราะห์ข้อมูลจากคำพูดและท่าทางของผู้ร่วมสนทนา ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ขอความร่วมมือจากนักศึกษาปริญญาเอก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจำนวน ๒ รูป

๑.๓ การเตรียมอุปกรณ์ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย เครื่องบันทึกเสียง ไมโครโฟน เครื่องขยายเสียง และเครื่องบันทึกภาพวีดิทัศน์ เนื่องจากในการสนทนากลุ่มเฉพาะนั้น ผู้จดบันทึกคำสนทนาอาจจะบันทึกไม่ทัน เนื่องจากในการสนทนานั้นอาจมีการถกประเด็นปัญหา การโต้แย้ง การเสนอความคิด ที่สวนกันไปมา บางครั้งอาจมีการพูดพร้อมกันหลายคน หรือมีการโต้ตอบกันอย่างรวดเร็ว จึงต้องมีการบันทึกเสียงไว้ เพราะจะทำให้เก็บรายละเอียดของข้อมูลได้ดีที่สุด สำหรับให้ผู้วิจัยสามารถนำมาวิเคราะห์ ตีความ และหาข้อสรุปเชิงทฤษฎีในภายหลัง เครื่องบันทึกเสียงที่ใช้ในการจัดกลุ่มสนทนาครั้งนี้ผู้วิจัยใช้ ๒ ชุด และเหลื่อมเวลากันประมาณ ๕ นาที เพื่อให้มีการบันทึกข้อมูลส่วนที่เสียไประหว่างการเปลี่ยนไฟล์ข้อมูล หรือการเปลี่ยนแบตเตอรี่ หรือเหตุการณ์อื่นๆ ที่อาจเกิดขึ้น

๑.๔ สถานที่จัดสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยเลือกห้องประชุมคณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นสถานที่จัดสนทนากลุ่ม เนื่องจากเป็นที่สะดวกสำหรับสมาชิกทุกท่านมากที่สุด และเป็นที่มียุทธศาสตร์เงียบ ไม่มีเสียงรบกวน อากาศถ่ายเทได้สะดวก ไม่ร้อน และกันผู้ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องให้ออกไปจากพื้นที่ที่ใช้ในการจัดสนทนากลุ่มเฉพาะ

๑.๕ นัดหมายผู้เข้าร่วมสนทนา โดยผู้วิจัยประสานงาน แจ้งกำหนดวัน เวลา สถานที่ให้ผู้เข้าร่วมสนทนาทราบ และขอความอนุเคราะห์เรื่องการเข้าประชุมตรงตามวันเวลา และสถานที่นัดหมาย

๒. ขั้นตอนการดำเนินการสนทนากลุ่มเฉพาะ

การดำเนินการสนทนากลุ่มเฉพาะ ผู้ดำเนินการสนทนาได้กล่าวต้อนรับผู้เข้าร่วมสนทนาและพูดคุยเรื่องทั่วไป เพื่อให้สมาชิกรู้สึกผ่อนคลาย และเป็นกันเอง จากนั้นเมื่อถึงเวลาจึงเริ่มสนทนา ผู้ดำเนินการสนทนาได้แนะนำตนเอง ผู้วิจัย ผู้ช่วยวิจัย และผู้เข้าร่วมสนทนาทุกท่าน จากนั้นจึงอธิบายจุดมุ่งหมายของการสนทนา และขออนุญาตในการบันทึกเสียงและการจดบันทึกการสนทนา และเปิดการสนทนา จากคำถามโดยทั่วไป จนถึงคำถามเชิงลึก ใช้คำถามง่าย ไม่ลำเอียง แต่เจาะจง การดำเนินการสนทนาให้ครอบคลุมประเด็นที่ต้องการให้เกิดการอภิปรายครบถ้วน ควบคุมการสนทนาให้อยู่ในประเด็น เปิดโอกาสให้แสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ โดยไม่มีการชี้นำคำตอบที่ต้องการให้เกิด นอกจากนี้การกำหนดระยะเวลาที่ใช้ในการสนทนาครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้เวลาที่สมาชิกทุกคนในกลุ่มสะดวกสบายและใช้เวลาในการสนทนา ประมาณ ๒ ชั่วโมง ส่วนกรณีที่มีความเห็นไม่สอดคล้องกัน ได้อภิปรายประเด็นนั้นๆ และปรับสาระของการพัฒนาจัดการศาสนศึกษาแผนธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ จนกระทั่งมีความเห็นสอดคล้องกัน (Consensus) ฯ

๓. ขั้นตอนการยุติการสนทนา

ขั้นตอนการยุติการสนทนา เมื่อผู้ดำเนินการสนทนากลุ่มเห็นว่าได้เวลาสมควร และมีการแสดงความคิดเห็นอย่างกว้างขวาง ครอบคลุมทุกประเด็นที่ต้องการศึกษาแล้ว จึงยุติการสนทนา และกล่าวขอบคุณผู้เข้าร่วมสนทนาทุกท่าน

๔. ผู้วิจัยและผู้ช่วยดำเนินการนำข้อมูลดิบที่ได้มารวบรวมเพื่อวิเคราะห์โดยวิธีการที่เหมาะสมและนำเสนอต่อไป

๑.๕.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

สำหรับการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามลักษณะวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยด้วยระบบคอมพิวเตอร์ ตามลำดับขั้นตอนทางการวิจัย โดยมีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพจากบทสัมภาษณ์ วิธีการนำเสนอและรายงานผลการวิจัย ดังนี้

การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) จากการสัมภาษณ์ ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อจัดระบบและกลุ่มก้อนของข้อมูล ความสัมพันธ์ ความเชื่อมโยงของข้อมูล การตีความและหาข้อสรุป มีลำดับขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

๑. ข้อมูลเชิงเอกสาร แบบวิเคราะห์เอกสาร แบบประเมินก่อน/หลัง และบันทึกของผู้วิจัย ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยนำเสนอแบบพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) และดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยจัดพิมพ์ข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา (Content Analysis) การวิเคราะห์ตีความข้อมูลที่ได้มาจากการศึกษาของผู้วิจัย ดำเนินการสังเคราะห์เนื้อหา (Synthesis) ข้อมูลที่สอดคล้องกันนำมาสร้างและ

ปรับปรุงโครงสร้างแนวทางการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนธรรมคณะสงฆ์ภาค ๑ นำเสนอข้อมูล โดยการพรรณนาความและอธิบาย ประกอบตารางและแผนภาพ

๒. การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญ ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์ โดยใช้การวิเคราะห์จากการจดบันทึก (Note-based Analysis) และการวิเคราะห์จากการถอดคำบันทึกเสียง (Tape-based Analysis) และการวิเคราะห์จากความจำ (Memory-based Analysis) จัดพิมพ์ข้อมูลและวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) ข้อมูลทั้งหมด เพื่อจัดหมวดหมู่ของข้อมูล (Category Data) ตามคุณสมบัติ (Properties) ของมโนทัศน์ (Concept) แต่ละกลุ่มสนทนา และแยกข้อมูลที่มีความหมายสามารถอธิบายเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนธรรมคณะสงฆ์ภาค ๑ ออกจากข้อมูลที่ไม่มีความหมาย และไม่เกี่ยวข้องกับการวิจัยครั้งนี้ นำข้อมูลทั้งหมดที่ได้มาจัดหมวดหมู่ ดำเนินการแปลความหมายข้อมูล (Interpreting Data) และเขียน คำอธิบายเกี่ยวกับเงื่อนไข ความสัมพันธ์ บริบท กระบวนการที่ปรากฏจากประสบการณ์ในการศึกษา การวิเคราะห์หาทฤษฎี และอาศัยแนวคิด เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับแนวทางการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนธรรมคณะสงฆ์ภาค ๑ เป็นหลักในการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ เพื่อให้คำอธิบายกับ ข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มเฉพาะในครั้งนี้ นำเสนอข้อมูลโดยการพรรณนาความ

๑.๖ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การพัฒนา หมายถึง การปรับปรุง ปฏิบัติงาน อันทำให้เกิดผลสัมฤทธิ์ ในการจัดการศาสนศึกษาแผนธรรม ใน ๕ ด้าน คือ ๑) ด้านหลักสูตร ๒) ด้านครูผู้สอน ๓) ด้านกระบวนการ การเรียนการสอน ๔) ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน ๕) การวัดผลและการประเมินผล

การพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนธรรม หมายถึง ๑) ด้านหลักสูตร ๒) ด้านครูผู้สอน ๓) ด้านกระบวนการการเรียนการสอน ๔) ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน ๕) การวัดผลและประเมินผล

หลักสูตร หมายถึง ข้อกำหนดเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนที่จัดทำขึ้นตามรายละเอียด โครงสร้างประจำวิชา กิจกรรม แนวทางหรือวิธีการ จัดการกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อวัดผลและประเมินผล รวมทั้งข้อกำหนดเกี่ยวกับระยะเวลา การเรียนการสอน เฉพาะหลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกธรรม

ผู้สอน หมายถึง คุณสมบัติของครูผู้สอน พระปริยัติธรรมแผนกธรรม

กระบวนการเรียนการสอน หมายถึง เทคนิควิธีการเรียนการสอนโดยวิธีอื่นๆ นอกจากการ บรรยาย เช่น การเรียนแบบสืบค้น แบบค้นพบ แบบแก้ปัญหา หรือแบบตั้งคำถามใช้การตัดสินใจ

สื่ออุปกรณ์การสอน หมายถึง เอกสาร ตำรา สื่อวีดิทัศน์ คอมพิวเตอร์ เพื่อเสริมทักษะ ให้แก่ผู้เรียน

การวัดผลและประเมินผล หมายถึง การนำเอาข้อมูลต่างๆ ที่ได้จากการวัด รวมกับการใช้ วิจารณ์ญาณของผู้ประเมินมาใช้ในการตัดสินใจ โดยการเปรียบเทียบกับเกณฑ์ เพื่อให้ได้ผลเป็น อย่างใดอย่างหนึ่ง

คณะสงฆ์ภาค ๑ หมายถึง คณะสงฆ์ในเขตปกครอง ประกอบด้วย กรุงเทพมหานคร จังหวัดนนทบุรี จังหวัดสมุทรปราการ และจังหวัดปทุมธานี

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๗.๑ ได้ทราบแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรม

๑.๗.๒ ได้ทราบสภาพทั่วไปเกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑

๑.๗.๓ ได้ทราบแนวทางการพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑

๑.๗.๔ สามารถนำผลจากการวิจัยไปใช้ในการพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค อื่นๆ ต่อไป

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการพัฒนา การจัดการการศาสนศึกษาแผนกรรม

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง “การพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” ได้มีนักวิชาการหลายท่านให้คำนิยาม ความหมาย ผู้วิจัยจะได้นำเสนอรายละเอียดดังต่อไปนี้

- ๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการพัฒนา
- ๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการ
- ๒.๓ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ
- ๒.๔ หลักการบริหารจัดการองค์กร
- ๒.๕ การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในประเทศไทย
- ๒.๖ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษา
- ๒.๗ การพัฒนาการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษา
- ๒.๘ การจัดการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนา
- ๒.๙ การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน
- ๒.๑๐ แนวคิดและหลักการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรม
- ๒.๑๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๑๒ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวกับการพัฒนา

ในการศึกษาและค้นคว้าแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวกับการพัฒนานั้น มีนักวิชาการหลากหลายท่านที่ได้ทำการศึกษาและค้นคว้าไว้หลายท่าน ผู้วิจัยจึงได้ทำการนำเสนอไว้ดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายของการพัฒนา

การพัฒนา หมายถึง ความเจริญก้าวหน้าโดยทั่วไป เช่น การพัฒนาชุมชน พัฒนาประเทศ คือการทำให้สิ่งเหล่านั้นให้ดีขึ้น เจริญขึ้นสนองความต้องการของประชาชนส่วนใหญ่ให้ได้ดียิ่งขึ้นหรืออาจกล่าวได้ว่า “การพัฒนา” เป็นกระบวนการของการเคลื่อนไหวจากสภาพที่ไม่น่าพอใจไปสู่สภาพที่น่าพอใจ การพัฒนาเป็นกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ไม่หยุดนิ่ง การพัฒนา มีความสัมพันธ์โดยตรงกับความเปลี่ยนแปลง กล่าวคือการพัฒนา หมายถึง กระบวนการของการเปลี่ยนแปลงที่มีการวางแผนไว้แล้ว คือการทำให้ลักษณะเดิมเปลี่ยนไปโดยมุ่งหมายว่า ลักษณะใหม่ที่เข้ามาแทนที่นั้นจะดีกว่าลักษณะเก่าแต่โดยธรรมชาติแล้วการเปลี่ยนแปลง ย่อมเกิดปัญหาในตัวมันเองเพียงแต่ว่าจะมีปัญหามาก หรือปัญหาน้อย ถ้าหากตีความหมายการพัฒนามาจะสามารถตีความหมายได้ ๒ นัย คือ

๑. การพัฒนา ในความเข้าใจแบบสมัยใหม่ หมายถึง การทำให้เจริญในด้านวัตถุ รูปแบบ และในเชิงปริมาณ เช่น ถนนหนทาง ตึกรามบ้านช่อง ดัชนีชี้วัดทางเศรษฐกิจ เป็นต้น

๒. การพัฒนา ในแง่ของพุทธศาสนา หมายถึง การพัฒนาคนทั้งในด้านร่างกายและจิตใจโดยเน้นในด้านคุณภาพชีวิตและหลักของความถูกต้องพอดีซึ่งให้ผลประโยชน์สูงสุด ความกลมกลืน และความเกื้อกูลแก่สรรพชีวิตโดยไม่เบียดเบียน ทำลายธรรมชาติและสภาพแวดล้อม

คำว่า การพัฒนา ใช้ในภาษาอังกฤษว่า Development นำมาใช้เป็นคำเฉพาะและใช้ประกอบคำอื่นก็ได้ เช่น การพัฒนาประเทศ การพัฒนาชนบท การพัฒนาเมืองและการพัฒนาข้าราชการ เป็นต้น การพัฒนาจึงถูกนำไปใช้กันโดยทั่วไปและมีความหมายแตกต่างกันออกไป ดังกล่าวแล้ว เกี่ยวกับความหมายของการพัฒนานั้นได้มีผู้ให้ความหมายไว้หลายความหมายทั้งความหมายที่คล้ายคลึงกัน และแตกต่างกัน ซึ่งอาจจำแนกออกได้เป็น ๑๐ ลักษณะ คือ

๑. ความหมายจากรูปศัพท์

โดยรูปศัพท์ การพัฒนา มาจากคำภาษาอังกฤษว่า Development แปลว่า การเปลี่ยนแปลงที่ละเล็กละน้อย โดยผ่านลำดับขั้นตอนต่างๆ ไปสู่ระดับที่สามารถขยายตัวขึ้น เติบโตขึ้น มีการปรับปรุงให้ดีขึ้น และเหมาะสมกว่าเดิมหรืออาจก้าวหน้าไปถึงขั้นที่อุดมสมบูรณ์เป็นที่น่าพอใจ^๑ ส่วนความหมายจากรูปศัพท์ในภาษาไทยนั้น หมายถึง การทำความเจริญ การเปลี่ยนแปลงในทางที่เจริญขึ้น การคลี่คลายไปในทางที่ดี ถ้าเป็นกริยา ใช้คำว่า พัฒนา หมายความว่า ทำให้เจริญ คือ ทำให้เติบโตได้ งอกงาม ทำให้งอกงามและมากขึ้น เช่น เจริญทางไมตรี การพัฒนา โดยความหมายจากรูปศัพท์จึงหมายถึง การเปลี่ยนแปลงสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้เกิดความเจริญเติบโตงอกงามและดีขึ้นจนเป็นที่พึงพอใจ ความหมายดังกล่าวนี้ เป็นที่มาของความหมายในภาษาไทยและเป็นแนวทางในการกำหนดความหมายอื่นๆ^๒

๒. ความหมายโดยทั่วไป

การพัฒนาที่เข้าใจโดยทั่วไปมีความหมายใกล้เคียงกับความหมายจากรูปศัพท์ คือ การทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากสภาพหนึ่งไปสู่อีกสภาพหนึ่งที่ดีกว่าเดิมอย่างเป็นระบบหรือการทำให้ดีขึ้นกว่าสภาพเดิมที่เป็นอยู่อย่างเป็นระบบ^๓ ซึ่งเป็นการเปรียบเทียบทางด้านคุณภาพระหว่างสภาพการณ์ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งในช่วงเวลาที่แตกต่างกัน กล่าวคือ ถ้าในปัจจุบันสภาพการณ์ของสิ่งนั้นดีกว่า สมบูรณ์กว่าก็แสดงว่าเป็นการพัฒนา^๔ การพัฒนา ในความหมายโดยทั่วไปจึงหมายถึงการเปลี่ยนแปลงสิ่งใด

^๑ปกรณ์ ปริยากร, **ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาในการบริหารการพัฒนา**, (กรุงเทพมหานคร: สามเจริญพานิช, ๒๕๓๘), หน้า ๕.

^๒สนธยา พลศรี, **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๒.

^๓ยุวัฒน์ วุฒิเมธี, **การพัฒนาชุมชน : จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ**, (กรุงเทพมหานคร: บากกอกบลิ๊ก, ๒๕๒๖), หน้า ๑.

^๔ปกรณ์ ปริยากร, **ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาในการบริหารการพัฒนา**, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์), หน้า ๕.

สิ่งหนึ่งให้เกิดคุณภาพดีขึ้นกว่าเดิม ความหมายนี้ นับว่าเป็นความหมายที่รู้จักกันโดยทั่วไป เพราะนำมาใช้มากกว่าความหมายอื่นๆ แม้ว่าจะไม่เป็นที่ยอมรับของนักวิชาการก็ตาม^๕

๓. ความหมายทางเศรษฐศาสตร์

นักเศรษฐศาสตร์ได้ให้ความหมายของ การพัฒนา ว่า หมายถึง ความเจริญเติบโต โดยเน้นความเจริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจเป็นสำคัญ เช่น ผลผลิตรวมของประเทศเพิ่มขึ้น รายได้ประชาชาติเพิ่มขึ้น รายได้เฉลี่ยต่อหัวต่อคนของประชากรเพิ่มขึ้น มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจมากขึ้น ประชากรมีรายได้เพียงพอที่สามารถตอบสนองความต้องการพื้นฐานของตนได้ ซึ่งอาจสรุปได้ว่า การพัฒนา เป็นกระบวนการทางสังคม ที่ผลผลิตออกมาในรูปซึ่งสามารถวัดได้ด้วยเกณฑ์ทางเศรษฐศาสตร์

จะเห็นได้ว่า นักเศรษฐศาสตร์ได้กำหนดความหมายของการพัฒนา โดยใช้ความหมายจากรูปศัพท์และความหมายโดยทั่วไป คือ หมายถึง ความเจริญเติบโต แต่เป็นความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ตามเนื้อหาของวิชาเศรษฐศาสตร์ ซึ่งเป็นการเน้นความหมายเชิงปริมาณ คือ การเพิ่มขึ้นหรือการขยายตัวทางเศรษฐกิจมากกว่าด้านอื่นๆ

๔. ความหมายทางพัฒนาบริหารศาสตร์

นักพัฒนาบริหารศาสตร์ได้ให้ความหมายของการพัฒนา เป็น ๒ ระดับ คือ ความหมายอย่างแคบและความหมายอย่างกว้าง ความหมายอย่างแคบ การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงในตัวระบบการกระทำทำให้ดีขึ้นอันเป็นการเปลี่ยนแปลงในด้านคุณภาพเพียงด้านเดียว ส่วนความหมายอย่างกว้างนั้น การพัฒนา เป็นกระบวนการของการเปลี่ยนแปลงในตัวระบบการกระทำทั้งด้านคุณภาพ ปริมาณและสิ่งแวดล้อมให้ดีขึ้นไปพร้อมๆ กัน ไม่ใช่ด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียว

การพัฒนา ในความหมายของนักพัฒนาบริหารศาสตร์จะมีขอบข่ายกว้างขวางกว่าความหมายจากรูปศัพท์ ความหมายโดยทั่วไป และความหมายทางเศรษฐศาสตร์ที่กล่าวมาแล้ว เพราะหมายถึง การเปลี่ยนแปลงของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ทั้งในด้านคุณภาพ (ดีขึ้น) ปริมาณ (มากขึ้น) และสิ่งแวดล้อม (มีความเหมาะสม) ไม่ใช่การเปลี่ยนแปลงด้านใดด้านหนึ่งเพียงด้านเดียว

๕. ความหมายทางเทคโนโลยี

ในทางเทคโนโลยี การพัฒนา หมายถึง การเปลี่ยนแปลงระบบอุตสาหกรรม และการผลิตด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัย ด้วยนักวิทยาศาสตร์และนักประดิษฐ์ ทำให้สังคมเปลี่ยนแปลงจากสังคมประเพณีนิยม เป็นสังคมสมัยใหม่ที่ทันสมัยหรือ การพัฒนา คือ การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมของมนุษย์ด้วยเทคโนโลยีนั่นเอง

จะเห็นได้ว่า ความหมายของการพัฒนาในทางเทคโนโลยีแตกต่างออกไปจากความหมายที่กล่าวมาแล้วข้างต้น โดยหมายถึงการเปลี่ยนแปลงสังคมให้ทันสมัยด้วยความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ซึ่งเป็นความหมายอีกแนวทางหนึ่ง

^๕สนธยา พลศรี, **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๒.

๖. ความหมายทางการวางแผน

ในทางการวางแผน การพัฒนาเป็นเรื่องเกี่ยวกับการชักชวน การกระตุ้นเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ด้วยการปฏิบัติตามแผนและโครงการอย่างจริงจัง เป็นไปตามลำดับขั้นตอนต่อเนื่องกันเป็นวงจร โดยไม่มีการสิ้นสุด ซึ่งองค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ^๖ สรุปได้ว่า การพัฒนาเป็นหน้าที่ (Function) ของการวางแผนและการจัดการ ดังนี้

	D	=	f (P+M)
เมื่อ	D	=	Development คือ การพัฒนา
	P	=	Planning คือ การวางแผน
	M	=	Management คือ การบริหารงานหรือการจัดการ

ดังนั้น การพัฒนา จะเกิดขึ้นได้ด้วยการวางแผนที่ดี มีการบริหารงานและการจัดการอย่างเป็นระบบ ทำให้การดำเนินการเป็นไปอย่างต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ

การพัฒนาในความหมายของนักวางแผน จะเป็นไปอีกแนวทางหนึ่ง โดยอาจสรุปได้ว่า หมายถึง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการเตรียมการของมนุษย์ไว้ล่วงหน้า ในลักษณะของแผนและโครงการ แล้วบริหารหรือจัดการให้เป็นไปตามแผนและโครงการจนประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่วางไว้ จะเห็นได้ว่าความหมายของการพัฒนาทางการวางแผนกำหนดให้การพัฒนาเป็นกิจกรรมของมนุษย์และเกิดขึ้นจากการเตรียมการไว้ล่วงหน้าเท่านั้น การเปลี่ยนแปลงที่ไม่ได้เกิดจากการวางแผนโดยมนุษย์ ไม่ใช่การพัฒนาในความหมายนี้

๗. ความหมายเกี่ยวกับการปฏิบัติ

การพัฒนา หมายถึง การชักชวนหรือการกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโดยการปฏิบัติตามแผนและโครงการอย่างจริงจังและเป็นลำดับขั้นตอนต่อเนื่องกันในลักษณะที่เป็นวงจร ไม่มีการสิ้นสุด

การพัฒนา ในความหมายของการปฏิบัติการนี้เป็นความหมายต่อเนื่องจากความหมายทางการวางแผนโดยมุ่งเน้นถึงการนำแผนและโครงการไปดำเนินการอย่างจริงจังและอย่างต่อเนื่อง เพราะถึงจะมีแผนและโครงการแล้วแต่ถ้าหากไม่มีการนำไปปฏิบัติการพัฒนาที่ไม่สามารถเกิดขึ้นได้

๘. ความหมายทางพระพุทธศาสนา

“การพัฒนา” มาจากคำภาษาบาลีว่า วัฒนะ แปลว่า เจริญ แบ่งออกได้เป็น ๒ ส่วน คือ การพัฒนาคน เรียกว่า ภาวนา กับการพัฒนาสิ่งอื่นๆ ที่ไม่ใช่คน เช่น วัตถุสิ่งแวดลอมต่างๆ เรียกว่า พัฒนา หรือ วัฒนา เช่น การสร้างถนน บ่อน้ำ อ่างเก็บน้ำ เป็นต้น ซึ่งเป็นเรื่องของการเพิ่มพูนขยาย ทำให้มากหรือทำให้เติบโตขึ้นทางวัตถุและได้เสนอข้อคิดไว้ว่า คำว่า การพัฒนา หรือ คำว่า เจริญ นั้นไม่ได้แปลว่าทำให้มากขึ้น เพิ่มพูนขึ้นอย่างเดียวนั่น แต่มีความหมายว่า ตัดหรือทิ้ง เช่น เจริญพระเกศา คือตัดผม มีความหมายว่า รก เช่น นุสยา โลภวทุมน แปลว่า อย่างเป็นคนรกโลกอีกด้วย ดังนั้น การพัฒนาจึงเป็นสิ่งที่ทำแล้วมีความเจริญจริงๆ คือ ต้องไม่เกิดปัญหา

^๖The United National Educational, Scientific and cultural Organization: UNESCO. (1982), p. 305.

ติดตามมาหรือไม่เสื่อมลงกว่าเดิม ถ้าเกิดปัญหาหรือเสื่อมลง ไม่ใช่เป็นการพัฒนา แต่เป็นหายนะ ซึ่งตรงกันข้ามกับการพัฒนา

กล่าวได้ว่า การพัฒนา ในทางพระพุทธศาสนา หมายถึง การพัฒนาคนให้มีความสุขมีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสม การพัฒนาในความหมายนี้ มีลักษณะเดียวกันกับการพัฒนาในความหมายทางการวางแผน คือ เป็นเรื่องของมนุษย์เท่านั้น แตกต่างกันเพียงการวางแผนให้ความสำคัญที่วิธีการดำเนินงาน ส่วนพุทธศาสนามุ่งเน้นผลที่เกิดขึ้น คือ ความสุขของมนุษย์เท่านั้น

๙. ความหมายทางสังคมวิทยา

นักสังคมวิทยาได้ให้ความหมายของ การพัฒนา ว่าเป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคม ซึ่งได้แก่ คน กลุ่มคน การจัดระเบียบความสัมพันธ์ทางสังคม ด้วยการจัดสรรทรัพยากรของสังคมอย่างยุติธรรมและมีประสิทธิภาพ การพัฒนา เป็นทั้งเป้าหมายและกระบวนการที่ครอบคลุมถึงการเปลี่ยนแปลงทัศนคติของคนต่อชีวิตและการทำงาน การเปลี่ยนแปลงสถาบันต่างๆ ทางสังคม วัฒนธรรมและการเมืองอีกด้วย

นักสังคมวิทยาได้ให้ความหมายของ การพัฒนา โดยเน้นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคม คือ มนุษย์ กลุ่มทางสังคม การจัดระเบียบทางสังคม ซึ่งมีลักษณะเช่นเดียวกับความหมายในทางพระพุทธศาสนา คือ การเปลี่ยนแปลงมนุษย์และสิ่งแวดล้อมให้มีความสุข และมีลักษณะเช่นเดียวกับความหมายทางการวางแผน คือ ด้วยวิธีการจัดสรรทรัพยากรของสังคมอย่างยุติธรรมและมีประสิทธิภาพ ซึ่งนักวางแผน เรียกว่า การบริหารและการจัดการนั่นเอง

๑๐. ความหมายทางการพัฒนาชุมชน

นักพัฒนาชุมชนได้ให้ความหมายของการพัฒนาไว้ว่า หมายถึง การที่คนในชุมชนและสังคมโดยส่วนรวมได้ร่วมกันดำเนินกิจกรรมเพื่อปรับปรุงความรู้ความสามารถของตนเอง และร่วมกันเปลี่ยนแปลงคุณภาพชีวิตของตนเองชุมชนสังคมให้ดีขึ้น การพัฒนาเป็นเสมือนกลวิธีหรือมรรควิธี (Meany) ที่ทำให้เกิดผล (Ends) ที่ต้องการ คือ คุณภาพชีวิต ชุมชน และสังคมดีขึ้น

นักพัฒนาชุมชนได้ให้ความหมายของ การพัฒนา ไว้ใกล้เคียงกับนักสังคมวิทยา คือ เป็นวิธีการเปลี่ยนแปลงมนุษย์และสังคมมนุษย์ให้ดีขึ้น แต่นักพัฒนาชุมชนมุ่งเน้นที่มนุษย์ในชุมชนต้องร่วมกันดำเนินงานและได้รับผลจากการพัฒนาร่วมกัน

จากความหมายในด้านต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วข้างต้นจะเห็นได้ว่า การพัฒนามีความหมายที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างการออกไปบ้าง ซึ่งถ้าหากพิจารณาจากความหมายเหล่านี้อาจสรุปได้ว่า การพัฒนา หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงของสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้ดีขึ้น ทั้งทางด้านคุณภาพ ปริมาณ และสิ่งแวดล้อม ด้วยการวางแผนโครงการและดำเนินงานโดยมนุษย์ เพื่อประโยชน์แก่ตัวของมนุษย์เอง)

นอกจากนั้นแล้ว คำว่า “พัฒนา” การพัฒนาว่า “การพัฒนา หมายถึง การเติบโต ความเจริญ ความก้าวหน้า ความรุ่งเรือง”^๗ ในทางพระพุทธศาสนา การพัฒนา มาจากคำภาษาบาลีว่า วัฒน แปลว่า เจริญ แบ่งออกได้เป็น ๒ ส่วน คือการพัฒนาคน เรียกว่า ภาวนา กับการพัฒนาสิ่งอื่นๆ ที่ไม่ใช่คน เช่น วัตถุสิ่งแวดลอมต่างๆ เรียกว่า พัฒนา หรือ วัฒนาวา เช่น การสร้างถนน บ่อน้ำ อ่าง

^๗ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖).

เก็บน้ำ เป็นต้น ซึ่งเป็นเรื่องของการเพิ่มพูนขยาย ทำให้มากหรือทำให้เติบโตขึ้นทางวัตถุและได้เสนอข้อคิดไว้ว่า คำว่า การพัฒนาหรือคำว่า เจริญ นั้นไม่ได้แปลว่าทำให้มากขึ้น เพิ่มพูนขึ้นอย่างเดียวเท่านั้น แต่มีความหมายว่า ตัดหรือทิ้ง เช่น เจริญพระเกศา คือตัดผม มีความหมายว่า รัก เช่น นุสยา โลกวฑฒโน แปลว่า อย่างเป็นคนรักโลกอีกด้วย

ดังนั้น การพัฒนา จึงเป็นสิ่งที่ทำแล้วมีความเจริญจริงๆ คือ ต้องไม่เกิดปัญหาติดตามมาหรือไม่เสื่อมลงกว่าเดิม ถ้าเกิดปัญหาหรือเสื่อมลงไม่ใช่เป็นการพัฒนาแต่เป็นหายนะซึ่งตรงกันข้ามกับการพัฒนา^๙ ในความหมายของการปฏิบัติการนี้เป็นความหมายต่อเนื่องจากความหมายทางการวางแผนโดยมุ่งเน้นถึงการนำแผนและโครงการไปดำเนินการอย่างจริงจังและอย่างต่อเนื่อง เพราะถึงจะมีแผนและโครงการแล้วแต่ถ้าหากไม่มีการนำไปปฏิบัติการพัฒนา ก็ไม่สามารถเกิดขึ้นได้^{๑๐} ฉะนั้น การกระตุ้นเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้วยการปฏิบัติตามแผนและโครงการอย่างจริงจัง เป็นไปตามลำดับขั้นตอนต่อเนื่องกันเป็นวงจรโดยไม่มีการสิ้นสุด^{๑๑}

จากการให้ความหมายการพัฒนาดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่า การพัฒนา หมายถึง การดำเนินการใดๆอย่างต่อเนื่องที่มุ่งเน้นให้เกิดความเจริญ ก้าวหน้า เติบโตในแนวทางที่ดี ไม่มีผลกระทบหรือเกิดปัญหาตามมาซึ่งต้องนำมาปฏิบัติการจึงจะเกิด “การพัฒนา”

การพัฒนาคือหัวใจของความเจริญรุ่งเรือง ชีวิตจะมีค่าเมื่อได้รับการพัฒนาที่เหมาะสม การพัฒนาจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับสังคม ขณะที่โลกเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว พระพุทธศาสนาที่มีสถาบันวัด เป็นส่วนประสานประโยชน์ระหว่างชุมชนกับศาสนา จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องได้รับการพัฒนาไปในทุกๆ ด้าน ให้สอดคล้องกับความก้าวหน้าของโลก เพื่อให้หน่วยงานอันสำคัญนี้ได้มีสิ่งต่างๆ ที่สามารถดึงดูดใจ นำคนเข้าสู่กระบวนการพัฒนาทั้งทางกายภาพและทางจิตวิญญาณ อำนวยประโยชน์อันพึงประสงค์ของชุมชนได้ วัดจึงควรได้รับการพัฒนา

พระพุทธศาสนา โดยเนื้อหาสาระ คือหลักคำสอนอันได้แก่ พระธรรมวินัย ถือว่าเป็นสิ่งที่ได้รับการพัฒนาไปถึงที่สุดแล้ว คำสอนนั้นจะเป็นคำสอนระดับพื้นฐานคำสอนระดับกลางหรือคำสอนระดับสูง แต่สิ่งที่จะต้องพัฒนาและต้องพัฒนาไปตามยุคสมัยเพื่อความทันโลกทันเหตุการณ์ให้สามารถประสานประโยชน์ระหว่างสถาบันศาสนากับประชาชน คือ ศาสนสถานหรือวัด และศาสนบุคคล

ปัจจุบันสามหมื่นกว่าวัดที่สามารถให้เป็นสถานี่พัฒนาจิตวิญญาณประชาชนได้ปีละนับหลายล้านคนหาว่าวัดนั้นๆ ได้รับการพัฒนาให้อยู่ในสภาพที่เหมาะสมเป็นรมณีสถาน สามารถดึงดูดใจผู้ที่ผ่านไปมาให้เกิดมีความสุขที่สัมผัสได้ ก็จะเป็นสิ่งพึงทำ

ในสภาวะการณ์ที่ประชาชนกำลังสับสนกับกระแสความเปลี่ยนแปลงของโลก และยังถูกระแสความบีบคั้นทั้งทางด้านเศรษฐกิจ และสังคมอย่างขนาดหนัก จนเกิดภาวะล้งเลไม่แน่ใจว่าจะ

^๙พระราชวรมนี (ประยูรค์ ปยุตโต), *ทางสายกลางของการศึกษาไทย*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๐), หน้า ๑๖-๑๘.

^{๑๐}สนธยา พลศรี, *ทฤษฎีและหลักการพัฒนารวมชน*, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๔.

^{๑๑}นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ และพูนศิริ วังนะภูมิ, *ทฤษฎีและแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชนบท*, เอกสารการสอนชุดวิชาคหกรรมศาสตร์กับการพัฒนารวมชน หน่วยที่ ๑-๗, พิมพ์ครั้งที่ ๒, นนทบุรี: มหาวิทยาลัย โขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๔), หน้า ๙๑-๙๒.

นำพาชีวิตไปทางใดให้เกิดความกระทบกระเทือนต่อชีวิตน้อยที่สุด วัดน่าจะแสดงบทบาทสนองตอบเป้าประสงค์ของพุทธศาสนาที่ชัดเจนออกมาในฐานะผู้ให้ที่พึงพิงทางกายทางใจที่ไม่มีความสลับซับซ้อนแก่ประชาชน โดยสร้างบรรยากาศอันเหมาะสมขึ้นโดยที่เมื่อเขาเหล่านั้นเข้าสู่บริเวณวัดแล้วเกิดความรู้สึกได้ทันทีว่าภาวะบีบคั้นค่อยๆ ลดลง และหมดไป ความสะดวกสบายความสุขกายสุขใจค่อยๆ เข้ามาแทนที่ สภาพการณ์เช่นนี้จะต้องเป็นเป้าประสงค์หลักของวัดในยุคปัจจุบันและอนาคต

ความคาดหวังนั้นจะเป็นจริงขึ้นมาได้ก็ต่อเมื่อวัดทั้งหลายได้รับการพัฒนาอย่างเหมาะสมและเป็นระบบได้รับการบริหารการจัดการที่เป็นระบบแต่ในสภาพปัจจุบันยังมีวัดจำนวนน้อยได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบ ถึงเวลาที่จะต้องกระตุ้นเร่งเร้า รมรงค์ในการพัฒนาวัดกันอย่างเต็มศักยภาพ และในการพัฒนานั้นควรมีกรอบและขอบข่าย หลักการ วิธีการ วัตถุประสงค์ เป้าหมาย รวมทั้งแผนปฏิบัติการทั้งในส่วนของแต่ละวัด และในส่วนรวมของสถาบันวัด

ภาพวัดที่ควรเป็นเมื่อมองย้อนอดีตไปแล้วดูที่ปัจจุบันและมองก้าวไปในอนาคต พร้อมกับศึกษาความต้องการของสังคมโลกหรือความต้องการของมวลมนุษยชาติ จะได้ข้อสรุปว่าวัดควรจะเป็นสถานที่ซึ่งมีความร่มรื่น ให้ความเย็นกายเย็นใจ มีความเป็นระเบียบอิงอาศัยธรรมชาติ มีความปลอดภัย ไร้ความหวาดระแวง มีสถานที่ให้ผู้เข้าไปสัมผัสได้ศึกษาตนเอง มีเสียงธรรมกล่อมเกล่าจิตใจ มีมุมหนังสือให้ศึกษาค้นคว้าหาความรู้ทางพระพุทธศาสนาได้ และมีศักยภาพที่จะเป็นที่พึ่งพิงของผู้ไฝ่สันติ

การมีนโยบายและแผนการเพื่อดำเนินการ ในครั้งพุทธกาลเห็นวัดเป็น “อาราม” คือทำให้เกิดความพึงพอใจโดยอาศัยธรรมชาติในการสร้างความเป็น “อาราม” ปัจจุบันวัดถูกกระแสนวัตกรรม โทม์แท็บ ความเป็นอารามลดลง เพราะถูกอาคารสิ่งก่อสร้างเข้ามาเบียดบัง ทั้งๆ ที่ประชาชนยังต้องการ อาราม แม้อนาคตที่ประชาชนยังต้องเผชิญกับความวุ่นวายของกระแสสังคม ความต้องการอารามยังเพิ่มมากขึ้นตามจำนวนประชากรโลก การพัฒนาวัดให้เป็นอารามเป็นรมณีสถานจึงยังมีความจำเป็นเพิ่มขึ้น

สถานที่อันรื่นรมย์ น่าจะได้รับการดำเนินการเป็นอันดับแรก การพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่อันรื่นรมย์ อาจจะต้องใช้เวลา แต่วิธีการไม่ยุ่งยาก พยายามปลูกต้นไม้ให้มาก รักษาต้นไม้ที่มีอยู่แล้วให้เจริญเติบโตตามปกติ ไม่นานนักความรื่นรมย์ก็จะปรากฏ

วัดเกิดขึ้นได้ด้วยศรัทธาของประชาชน และวัดโดยพฤตินัยถือว่าเป็นสมบัติส่วนรวมของประชาชน ชุมชนมีส่วนในการเป็นเจ้าของวัด ฉะนั้น หากดึงเอาศรัทธาของประชาชนที่มีต่อวัดซึ่งเขามีส่วนเป็นเจ้าของเพื่อเข้ามาพัฒนาวัดความสำเร็จในการพัฒนาย่อมเป็นไปได้สูง นั่นคือต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการมีส่วนร่วมนั่นเอง อาจจะมีกระบวนการที่ต้องจัดการ ได้แก่ การประชุม วางแผน การกำหนดทิศทางการพัฒนา การกำหนดแนวทางการดำเนินการ การกำหนดเขตพื้นที่ให้เป็นสัดส่วน การระดมทุนหรือทรัพยากร และการระดมกำลังงาน^{๑๑}

จากความหมายของการพัฒนาของนักวิชาการต่างๆ ผู้วิจัยประมวลได้ว่ามีความหมายที่เกี่ยวข้อง สามารถสรุปได้ ดังตารางที่ ๒.๑ ดังนี้

^{๑๑}กรมศาสนา, วัดพัฒนา ๔๔, (กระทรวงศึกษาธิการ: กองพุทธศาสนสถาน, ๒๕๔๔), หน้า ๙.

ตารางที่ ๒.๑ ความหมายของการพัฒนา

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
ราชบัณฑิตยสถาน, (๒๕๕๖, หน้า ๓๕๒)	๑.การเติบโตความเจริญ ๒.ความก้าวหน้า ๓.ความรุ่งเรือง
พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), (๒๕๓๐, หน้า ๑๖-๑๘)	ต้องไม่เกิดปัญหาติดตามมาหรือไม่เสื่อมลงกว่าเดิม ถ้าเกิดปัญหาหรือเสื่อมลงไม่ใช่เป็นการพัฒนาแต่เป็น หายนะซึ่งตรงกันข้ามกับการพัฒนา
สนธยา พลศรี, (๒๕๔๗, หน้า ๔)	๑.ทางการวางแผนโดยมุ่งเน้นถึงการนำแผน ๒.โครงการดำเนินการอย่างจริงจังและอย่างต่อเนื่อง
นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์, (๒๕๓๔, หน้า ๙๑-๙๒)	การกระตุ้นเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้วยการปฏิบัติ ตามแผนและโครงการอย่างจริงจัง เป็นไปตามลำดับ ขั้นตอนต่อเนื่องกันเป็นวงจรโดยไม่มีการสิ้นสุด
กรมการศาสนา, (๒๕๔๔, หน้า ๙)	๑. วัดเกิดขึ้นได้ด้วยศรัทธาของประชาชน ๒. วัดโดยพฤตินัยถือว่าเป็นสมบัติส่วนรวมของ ประชาชน ชุมชนมีส่วนในการเป็นเจ้าของวัด ๓. ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการมีส่วนร่วม ๔. กระบวนการที่ต้องจัดการ ได้แก่ การประชุมวางแผน การกำหนดทิศทางการพัฒนา การกำหนดแนวทางการ ดำเนินการ การกำหนดเขตพื้นที่ให้เป็นสัดส่วน

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการ

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการ ผู้วิจัยได้ทบทวนจากงานวิชาการแล้วพบว่า มีนักวิชาการที่กล่าวถึงความหมายของการจัดการ และการจัดการตามแนวพระพุทธศาสนาไว้ โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๒.๑ ความหมายของการจัดการ

จากการค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องกับ ความหมายของการจัดการ ที่มีผู้เชี่ยวชาญที่ให้ ความหมายไว้ดังนี้ ราชบัณฑิตยสถาน ได้กล่าวถึงความหมายของการจัดการ ไว้ว่า การทำความเจริญ การเปลี่ยนแปลงในทางเจริญขึ้น การคลี่คลายไปในทางที่ดี^{๑๒}

การจัดการ คือ ศิลปะในการใช้คน เงิน วัสดุ อุปกรณ์ ขององค์การและนอกองค์การเพื่อ บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การอย่างมีประสิทธิภาพ มีองค์ประกอบที่สำคัญ (๑) การจัดการเป็นศิลปะ

^{๑๒}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๓๗๙.

ในการใช้คนทำงาน (๒) การจัดการต้องอาศัย ปัจจัย พื้นฐาน คือ คน เงิน และวัสดุอุปกรณ์ (๓) การจัดการเป็นการดำเนินงานของกลุ่มคน^{๑๓}

การจัดการ (Management) นิยมใช้ในภาคเอกชนหรือภาคธุรกิจซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งเพื่อมุ่งแสวงหากำไร (Profits) หรือกำไรสูงสุด (Maximum Profits) สำหรับผลประโยชน์ที่จะตกแก่สาธารณะถือเป็นวัตถุประสงค์รองหรือเป็นผลพลอยได้ (By Product) เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงแตกต่างจากวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งหน่วยงานภาครัฐที่จัดตั้งขึ้นเพื่อให้บริการสาธารณะทั้งหลาย (Public Services) แก่ประชาชน การบริหารภาครัฐทุกวันนี้หรืออาจเรียกว่า การบริหารจัดการ (Management Administration) เกี่ยวข้องกับภาคธุรกิจมากขึ้น เช่น การนำแนวคิดผู้บริหารสูงสุด หรือ ซีอีโอ (Chief Executive Officer) มาปรับใช้ในวงราชการ การบริหารราชการด้วยความรวดเร็ว การลดพิธีการที่ไม่จำเป็น การลดขั้นตอนการปฏิบัติราชการ และการมุ่งใจด้วยการให้รางวัลตอบแทน เป็นต้น นอกเหนือจากการที่ภาครัฐได้เปิดโอกาสให้ภาคเอกชนหรือภาคธุรกิจเข้ามารับสัมปทานจากภาครัฐ เช่น ให้สัมปทานโทรศัพท์มือถือ การขนส่ง เหล้า บุหรี่ อย่างไรก็ตาม ภาครัฐก็จัดทำประโยชน์ให้แก่สาธารณะหรือประชาชนได้เช่นกัน เช่น จัดโครงการคืนกำไรให้สังคมด้วยการลดราคาสินค้า ขายสินค้าราคาถูก หรือการบริจาคเงินช่วยเหลือสังคม เป็นต้น^{๑๔}

การจัดการ คือ ศิลปะของผู้บริหารในการจัดระบบการทำงานโดยใช้คนและทรัพยากรต่างๆ ให้ประสบความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ขององค์การ^{๑๕} การรวมกิจกรรมที่เกิดขึ้นในองค์การ ได้แก่ การวางแผนและการตัดสินใจ การจัดองค์การ การสั่งการและการควบคุมที่มุ่งเน้นในการจัดการด้านทรัพยากร ได้แก่ ทรัพยากรมนุษย์ การเงิน การปฏิบัติการ ข้อมูลสารสนเทศ เป็นต้น ที่มีการบรรลุผลถึงวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายขององค์การอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล^{๑๖} การจัดการ คือ กระบวนการนำเอาวัสดุอุปกรณ์และมนุษย์มาใช้ให้เกิดประโยชน์ และได้ผลตามวัตถุประสงค์ ซึ่งประกอบไปด้วย การจัดองค์การ การสั่งการ การประสานงานและการประเมินผลของความสำเร็จ^{๑๗}

การจัดการ คือ เทคนิค หรือศิลป์ในการที่จะสั่งการ และจูงใจบุคคลในองค์การทำงานตามวัตถุประสงค์ขององค์การ^{๑๘} การจัดการ คือ กระบวนการวางแผน การจัดองค์การ การสั่งการ การควบคุมธุรกิจในด้านงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ บุคลากรและระบบสื่อสารให้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ ^{๑๙} การจัดการ.(Management) หมายถึง การปฏิบัติหรือการดำเนินงานด้านการสั่งการ การจัดองค์การ และการพัฒนาบุคลากร เทคโนโลยี และเงินทุนไปใช้ในระบบการดำเนินงานที่มีการจัดหาบริการและ

^{๑๓}สมคิด บางโม, **หลักการจัดการ**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๒๙.

^{๑๔}วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, **การบริหารจัดการและการบริหารการพัฒนาขององค์กรตามรัฐธรรมนูญ และหน่วยงานของรัฐ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๔๘), หน้า ๕.

^{๑๕}Pearce, John A. and Robinson, Richard B.Jr. **Management**, (New York: Random House, 1989), p.4.

^{๑๖}Griffin, Ricky W., **Management**, 6th ed., (Boston, MA: Houghton Mifflin Company, 1999), p. 7.

^{๑๗}Beach, Dales, **Personnel : The Management of People at Work**, 4th ed., (New York: Macmillan Publishing, 1980), p. 5.

^{๑๘}James D. Moony อ้างจาก Donnelly, James H. Jr, Gibson, James L. and Ivancevich, John M, **Management**, 6th ed., (New York: Business Publications, 1987), p. 90.

^{๑๙}Griffin, Rickey E., **Business**, (New Jersey: Prentice-Hall International, 1989), p.103.

สินค้าไปสู่ผู้อื่น^{๒๐} การจัดการ คือ กระบวนการจัดองค์การและการใช้ทรัพยากรต่างๆ ให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ล่วงหน้า^{๒๑} การจัดการ หมายถึง การดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้โดยอาศัยปัจจัยทั้งหลาย ได้แก่ คน เงิน วัสดุสิ่งของ เป็นอุปกรณ์การจัดการนั้น^{๒๒} ได้กล่าวว่า การจัดการ หมายถึง การวางแผน การจัดโครงสร้างองค์การ การนำ และการควบคุมในด้านบุคลากรและทรัพยากรอื่นๆ ในการบรรลุ เป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ทรัพยากรขององค์การรวมถึงสินทรัพย์ เช่น เครื่องจักร วัตถุดิบ เงินทุน เทคโนโลยี บุคลากร เป็นต้น^{๒๓}

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการสรุปได้ว่า การรวมกิจกรรมที่เกิดขึ้นในองค์การ ได้แก่ การวางแผนและการตัดสินใจ การจัดองค์การ การสั่งการและการควบคุมที่มุ่งเน้นในการจัดการด้านทรัพยากร ได้แก่ ทรัพยากรมนุษย์ การเงิน การปฏิบัติการ ข้อมูลสารสนเทศ เป็นต้น ที่มีการบรรลุผลถึงวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายขององค์การอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

ตารางที่ ๒.๒ ความหมายของการจัดการ

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
ราชบัณฑิตยสถาน, (๒๕๔๖, หน้า ๗๗๙)	การทำความเจริญ การเปลี่ยนแปลงในทางเจริญขึ้น การคลี่คลายไปในทางที่ดี
สมคิด บางโม, (๒๕๓๙, หน้า ๒๙)	ศิลปะในการใช้คน เงิน วัสดุ อุปกรณ์ เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การอย่างมีประสิทธิภาพ
วิรัช วิรัชนิการวรรณ, (๒๕๔๘, หน้า ๕)	การนำแนวคิดผู้บริหารสูงสุด หรือ ซีอีโอ (Chief Executive Officer) มาปรับใช้ในวงราชการ ลดพิธีการที่ไม่จำเป็น การลดขั้นตอนการปฏิบัติราชการ และการจูงใจด้วยการให้รางวัลตอบแทน
Beach, Dales, (1980, p. 5)	กระบวนการนำเอาวัสดุอุปกรณ์และมนุษย์มาใช้ให้เกิดประโยชน์ และได้ผลตามวัตถุประสงค์ ซึ่งประกอบไปด้วย การจัดองค์การ การสั่งการ การประสานงานและการประเมินผลของความสำเร็จ
Jones, Gareth R. & George, Jennifer M, (2003, p.5)	การวางแผน การจัดโครงสร้างองค์การ การนำ และการควบคุมในด้านบุคลากรและทรัพยากรอื่นๆ ในการบรรลุ เป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

^{๒๐}Cook, Curtis W. & Hunsaker, Philip L., **Management and Organization Behavior**, 3rd ed., (New Jersey: McGraw-Hill, 2001), p.5.

^{๒๑}Ernest Dale, **Management : Theory and Practice**, (New York: McGraw-Hill, 1937), p. 29.

^{๒๒}Koontz, Harold & Cyril O' Donnell, **Principle Of Management : An Analysis of Managerial Functions**, (New York: McGraw-Hill, 1972), p. 6.

^{๒๓}Jones, Gareth R. & George, Jennifer M, **Contemporary Management**, 3rd ed., (New Jersey : McGraw-Hill, 2003), p. 5.

๒.๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการ

จากการศึกษาจากตำราและเอกสารที่เกี่ยวข้อง พบว่า การบริหาร (administration) มีรากศัพท์มาจากภาษาละติน “Administatrae” หมายถึง ช่วยเหลือ (assist) หรืออำนวยความสะดวก (direct) การบริหารมีความสัมพันธ์หรือมีความหมายใกล้เคียงกับคำว่า “minister” ซึ่งหมายถึง การรับใช้หรือผู้รับใช้ หรือผู้รับใช้รัฐ คือ รัฐมนตรีสำหรับความหมายดั้งเดิมของคำว่า administer หมายถึง การติดตามดูแลสิ่งต่างๆ ส่วนคำว่า การจัดการ (management) นิยมใช้ในภาคเอกชนหรือภาคธุรกิจซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งเพื่อมุ่งแสวงหากำไร (profits) หรือกำไรสูงสุด (maximum profits) แต่อย่างไรก็ตามทั้งสองคำนี้ก็อาจใช้แทนกันได้ ซึ่งหมายถึงการบริหาร เช่นเดียวกัน ซึ่งมีผู้วิจัยหลายท่านได้ให้ความหมาย แตกต่างกันไปดังนี้

ทั้งนี้ ได้มีนักวิชาการ ได้กล่าวไว้ว่า การบริหารจัดการ (Management administration) การบริหารการพัฒนา (Development administration) แม้กระทั่งการบริหารการบริการ (Service administration) แต่ละคำมีความหมายคล้ายคลึงหรือใกล้เคียงกันที่เห็นได้อย่างชัดเจนมีอย่างน้อย ๓ ส่วน คือ

๑. เป็นแนวทางหรือวิธีการบริหารงานภาครัฐที่หน่วยงานของรัฐและหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐนำมาใช้ในการปฏิบัติราชการเพื่อช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารราชการ

๒. มีกระบวนการบริหารงานที่ประกอบด้วย ๓ ขั้นตอน คือ การคิด (thinking) หรือการวางแผน (planning) การดำเนินงาน (acting) และการประเมินผล (evaluating)

๓. มีจุดหมายปลายทาง คือการพัฒนาประเทศไปในทิศทางที่ทำให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น รวมทั้งประเทศชาติมีความเจริญก้าวหน้าและมั่นคงเพิ่มขึ้น

สำหรับส่วนที่แตกต่างกัน คือ แต่ละคำมีจุดเน้นต่างกัน กล่าวคือ การบริหารจัดการเน้นเรื่องการนำแนวคิดการจัดการของภาคเอกชนเข้ามาใช้ในการบริหารราชการ เช่น การมุ่งหวังผลกำไร การแข่งขัน ความรวดเร็ว การตลาด การประชาสัมพันธ์ การจูงใจด้วยค่าตอบแทน การลดขั้นตอน และการลดพิธีการ เป็นต้น ในขณะที่การบริหารการพัฒนาให้ความสำคัญเรื่องการบริหารรวมทั้งการพัฒนา นโยบาย แผน แผนงาน โครงการ (policy, plan, program, project) หรือกิจกรรมของหน่วยงานของรัฐ ส่วนการบริหารการบริการเน้นเรื่องการอำนวยความสะดวกและการให้บริการแก่ประชาชน^{๒๔}

ทฤษฎีของการบริหาร คือ ทฤษฎี z โดยหลังจากการศึกษาการบริหารของธุรกิจญี่ปุ่น และสหรัฐอเมริกา และได้ทำการประสมประสานกัน โดยมีแนวคิดด้านการบริหาร ดังนี้^{๒๕}

๑) การจ้างงานระยะยาว

๒) การตัดสินใจเป็นเอกฉันท์

๓) ความรับผิดชอบเฉพาะบุคคล

๔) การประเมินผลและการเลื่อนตำแหน่งแบบค่อยเป็นค่อยไป

^{๒๔}วิรัช วิรัชนิการวรรณ, การบริหารเมืองหลวงและการบริหารท้องถิ่น : สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส ญี่ปุ่นและไทย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทร์เพลซ, ๒๕๓๖), หน้า ๓๙

^{๒๕}William Ouchi, *Organization and Management*, (Eaglewood Cliffs: Prentice Hill, 1971), p. 283.

๕) การควบคุมในตัวเองไม่เป็นทางการโดยมีการวัดผลอย่างชัดเจนและเป็นทางการ

๖) เส้นทางอาชีพแบบเชี่ยวชาญเฉพาะด้านในระดับปานกลาง

๗) มีความเกี่ยวข้องในลักษณะครอบครัว

ยังมีบางท่านที่ได้กล่าวถึง แนวคิดเกี่ยวกับการบริหาร เป็นการบริหารที่มีลักษณะเป็นทั้งศาสตร์และศิลปะ กล่าวคือ การบริหารจัดการเป็นศาสตร์สาขาหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป เพราะมีองค์ประกอบของความรู้ (knowledge) มีหลักเกณฑ์ (principle) และทฤษฎี (theory) ที่เกิดจากการศึกษาค้นคว้าเชิงวิทยาศาสตร์ เป็นศาสตร์ทางสังคมซึ่งอยู่กลุ่มเดียวกับวิชาจิตวิทยา สังคมวิทยา และรัฐศาสตร์ ส่วนในทางปฏิบัตินั้นจะขึ้นอยู่กับความสามารถประสบการณ์ และทักษะของผู้บริหารแต่ละคนที่จะนำความรู้ หลักการและทฤษฎีไปปรับหรือประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นเรื่องศิลปะ

ดังนั้น นักบริหารที่เก่งต้องมีศาสตร์และศิลปะ^{๒๖} ในที่นี้ เดิมศักดิ์ ทองอินทร์ ได้เขียนถึง POSDCoRB ในหนังสือ ความรู้เบื้องต้นทางการบริหารรัฐกิจ ไว้ว่า การบริหารรัฐกิจได้รับการยอมรับว่าเป็นศาสตร์ทางการบริหารมากขึ้นเมื่อมีผลงานของนักวิชาการด้านการบริหารรัฐกิจผู้ที่ได้รับการกล่าวถึงเสมอและถือเป็นจุดสูงสุดในการยอมรับนับถือ คือ ผลงานการเขียนของ Luther Gulick and Lyndall Urwick ในปี ค.ศ.๑๙๓๗ ชื่อหนังสือ Papress on the Science of Administration ซึ่งมีการเสนอกระบวนการบริหารหรือหลักเกณฑ์การบริหารขึ้นมาจนเป็นที่โด่งดัง และต่อมา Gulick ได้พัฒนาปรับปรุงอักษรย่อหลักการบริหารเป็น ๗ ตัวโดยได้มาจากงานวิเคราะห์ของ Henry Fayol และกลายเป็นอักษรย่อด้านบัญญัติทั้ง ๗ อันหมายถึง กิจกรรมการปฏิบัติงานของหัวหน้าฝ่ายบริหาร อักษรย่อดังนี้ POSDCoRB (พอสต์คอร์บ)^{๒๗} และเนตร์พัฒนา ยาวีราช เขียนในหนังสือเรื่อง การจัดการสมัยใหม่ว่า แนวคิดทางการบริหารของเฮนรี ฟาโยล ผู้เป็นบิดาของทฤษฎีการจัดการปฏิบัติการ (Operational management theory) หรือบางทางก็ถือกันว่าเป็นบิดาของการบริหารจัดการสมัยใหม่ เชื่อว่าการบริหารนั้นเป็นเรื่องของทักษะ และสนใจศึกษาองค์การโดยรวมและมุ่งเน้นที่กิจกรรมการจัดการ(Organizing) ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมห้าอย่างคือ การวางแผน (Planning), การจัดองค์การ (Organizing), การบังคับบัญชา (Commanding), การประสานงาน (Coordinating), การควบคุม (Controlling) หรือ POCCC พบว่าพนักงานมีผลผลิตเพิ่มขึ้นเนื่องมาจากการมีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน การตระหนักในมิตรภาพและการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่มเป็นวิถีทางที่ทำให้ประสบความสำเร็จในองค์กร^{๒๘}

จากแนวความคิดทางการจัดการในยุคของทฤษฎีสมัยเดิมหรือทฤษฎีองค์การยุคคลาสสิก (Classical Organization Theory) ในการแบ่งหน้าที่ในการทำงานจะให้ความสำคัญ กับการแบ่งหน้าที่ โดยใช้หลักคุณธรรมในการแบ่งงานเป็นสำคัญที่จะทำให้เกิดประสิทธิภาพ ในองค์กรนอกจากนี้ยังมุ่งเน้นถึงหลักความชำนาญเฉพาะด้าน เช่น ถ้าผู้ใดได้รับหน้าที่ และความรับผิดชอบงานใดแล้ว ก็ให้ไปพัฒนางานนั้นให้จนเกิดความเชี่ยวชาญ รวมทั้งมีการวัดความสามารถของคนด้วยการ

^{๒๖}เด่น ชะเนติยัง, **การบริหารงานบุคคล**, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ๒๕๓๓), หน้า ๕๒.

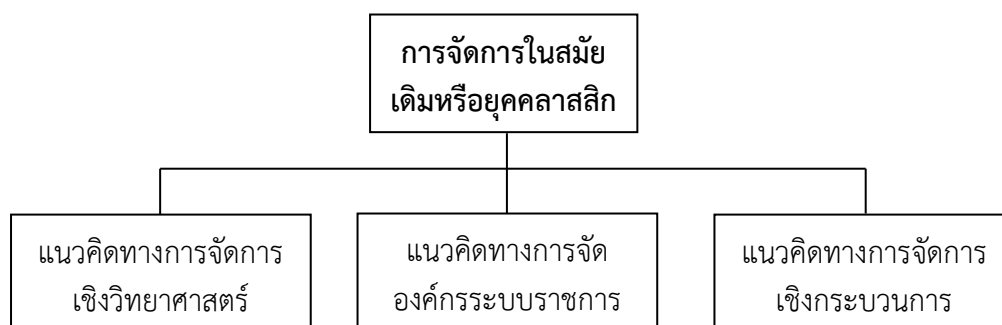
^{๒๗}เดิมศักดิ์ ทองอินทร์, **ความรู้เบื้องต้นทางการบริหารรัฐกิจ**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๓๗

^{๒๘}เนตร์พัฒนา ยาวีราช, **การจัดการสมัยใหม่**, (กรุงเทพมหานคร: เซ็นทรัลเอ็กซ์เพรส, ๒๕๔๖), หน้า ๘.

สอบแข่งขัน ซึ่งเป็นการใช้ระบบคุณธรรม เพราะคนต้องใช้ความสามารถจึงจะเข้าสู่ตำแหน่งได้ รวมทั้งมีการวัด ด้านความชำนาญและประสบการณ์ของบุคลากรในด้านการปฏิบัติงานที่กำหนดไว้

นอกจากนี้ทฤษฎีในสมัยเดิมยังได้มุ่งเน้นถึงหลักการควบคุม โดยการออกกฎระเบียบและการควบคุมบุคลากรอย่างใกล้ชิด เพื่อให้บุคลากรสามารถปฏิบัติงานได้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ นอกจากนี้เพื่อเป็นหลักประกันให้งานสำเร็จลุล่วงลงได้ด้วยความราบรื่น อย่างไรก็ตามยังก่อให้เกิดผลกระทบตามมา เช่น การที่บุคคลจะอิงกฎระเบียบในการปฏิบัติงานอย่างเคร่งครัดทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในองค์การลดลงและมาตรฐานนั้น ถูกนำมาใช้เป็นเป้าหมายแทนที่จะใช้กลไกช่วยในการบรรลุเป้าหมาย ถ้ากฎระเบียบกำหนดว่าพฤติกรรมลักษณะใดไม่เป็นที่ต้องการ ผู้ปฏิบัติก็จะพยายามหลีกเลี่ยง ซึ่งการกระทำเช่นนี้จะทำให้ไม่บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การ ในทางตรงข้าม ผู้ปฏิบัติควรจะต้องพยายามที่จะทำในสิ่งที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์มากไปกว่าหน้าที่ที่กำหนดไว้ในงานนั้น จึงจะสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การอย่างมีประสิทธิภาพ

จากแนวความคิดทางการจัดการในสมัยเดิมหรือยุคคลาสสิกนั้น สามารถแยกได้เป็นแนวคิดที่สำคัญ ๓ แนวความคิด ได้แก่ แนวความคิดทางการจัดการเชิงวิทยาศาสตร์ แนวความคิดการ้องค์การระบบราชการ และแนวความคิดทางการจัดการเชิงกระบวนการ สำหรับแนวความคิด การจัดการเชิงวิทยาศาสตร์นี้ได้รับแรงกระตุ้นมาจากการปฏิวัติทางอุตสาหกรรม ซึ่งแสดงดังแผนภาพที่ ๒.๑ แนวความคิดทางการจัดการในสมัยเดิมหรือยุคคลาสสิก

แผนภาพที่ ๒.๑ แนวความคิดทางการจัดการในสมัยดั้งเดิมหรือยุคคลาสสิก

ที่มา : Schermerhorn, 2002, p. 93

จากแผนภาพที่ ๒.๑ แสดงแนวความคิดทางการจัดการในสมัยเดิมหรือยุคคลาสสิก ประกอบด้วย แนวความคิดทางการจัดการเชิงวิทยาศาสตร์ ได้แก่ ผลงานของเฟรดเดอริค วินส์โลว์ เทย์เลอร์ ผลงานของแฟรงค์ บังเกอร์ กิลเบธ และลิลเลียน มอลเลอร์ กิลเบธ และผลงานของเฮนรี แอล แกนท์ แนวความคิดการ้องค์การระบบราชการที่สำคัญ คือ ผลงานของแมกซ์ เวเบอร์ และแนวความคิดทางการจัดการเชิงกระบวนการ ได้แก่ ผลงานของอองรี ฟาโยล์ ผลงานของกุสตาฟ ลูเธอร์ และเออร์วิค และผลงานของเจมส์ ดี.มูนี และอัลเลน ซี.เรลลี่ เป็นต้น

ตารางที่ ๒.๓ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการจัดการ

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
วิรัช วิรัชนิการวรรณ, (๒๕๓๖, หน้า ๓๙)	๑. แนวทางหรือวิธีการบริหารงานภาครัฐนำมาใช้ในการปฏิบัติราชการเพื่อช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารราชการ ๒. กระบวนการบริหารงาน ๓ ขั้นตอน คือ ๑. การคิด (thinking) หรือการวางแผน (planning) ๒.การดำเนินงาน (acting) และ๓. การประเมินผล (evaluating) ๓. จุดหมายปลายทาง คือ การพัฒนาประเทศไปในทิศทางที่ทำให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตและความเจริญก้าวหน้าที่ดีขึ้น
เดิมศักดิ์ ทองอินทร์ (๒๕๔๗, หน้า ๓๗)	หลัก POSDCoRB เป็นการบริหารรัฐกิจได้รับการยอมรับว่าเป็นศาสตร์ทางการบริหารมากขึ้น กิจกรรมการปฏิบัติงานของหัวหน้าฝ่ายบริหาร
William Ouchi, (1971, p. 283)	๑) การจ้างงานระยะยาว ๒) การตัดสินใจเป็นเอกฉันท์ ๓) ความรับผิดชอบเฉพาะบุคคล ๔) การประเมินผลและการเลื่อนตำแหน่งแบบค่อยเป็นค่อยไป ๕) การควบคุมในตัวเองไม่เป็นทางการโดยมีการวัดผลอย่างชัดเจนและเป็นทางการ ๖) เส้นทางอาชีพแบบเชี่ยวชาญเฉพาะด้านในระดับปานกลาง
เนตร์พัฒนา ยาวีราช (๒๕๔๖, หน้า ๘)	กิจกรรม POCCC ๕ อย่างคือ การวางแผน (Planning), การจัดองค์การ (Organizing), การบังคับบัญชา (Commanding), การประสานงาน (Coordinating), การควบคุม (Controlling)

นักทฤษฎีทางการจัดการในสมัยเดิมพยายามที่จะเสนอหลักการต่างๆ.เกี่ยวกับ การจัดการ อย่างเป็นสากลที่สามารถจะนำมาใช้ได้กับทุกประเภทในทุกสถานการณ์ ซึ่งหลักการต่างๆ ที่ได้มีการคิดค้นขึ้นมานี้จะมีพื้นฐานมาจากความเห็นพ้องกันของนักทฤษฎีในยุคนี้นี้ว่า ในการปฏิบัติงานใดให้เกิดประสิทธิภาพได้นั้น จำเป็นจะต้องให้ความสำคัญกับเรื่องของ การประสานงานและการแบ่งงานกันทำตามความชำนาญ มุ่งเน้นที่จะเพิ่มผลผลิตโดยการใช้ประโยชน์จากแรงงานที่มีอยู่เป็นสำคัญดังนี้

๑. แนวความคิดทางการจัดการเชิงวิทยาศาสตร์

จากการค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวความคิดทางการจัดการเชิงวิทยาศาสตร์ที่มีผู้เชี่ยวชาญที่ได้กล่าวไว้ ดังนี้

๑.๑ ผลงานของ **Frederick Winslow Taylor** เทย์เลอร์ ได้เสนอแนวความคิดทางการจัดการเชิงวิทยาศาสตร์ว่าในการทำงานใดก็ตามจะสามารถใช้หลักทางวิทยาศาสตร์เข้ามาช่วยในการศึกษาและวิเคราะห์เกี่ยวกับงานนั้นๆ ได้เสมอ ที่จะทำให้การปฏิบัติงานเกิดประสิทธิภาพ^{๒๙} ดังนี้

๑.๑.๑ การหาวิธีที่ดีที่สุด ผู้บริหารจะต้องทำการสังเกตและรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบที่เกี่ยวกับการปฏิบัติงานเพื่อค้นหาวิธีที่ดีที่สุดในการปฏิบัติงาน (One Best Way) ของแต่ละงานซึ่งจะต้องรวมถึงกฎของการเคลื่อนไหว การกำหนดมาตรฐานของงานและสภาวะแวดล้อมของงานที่เหมาะสม

๑.๑.๒ การคัดเลือกคนงาน โดยใช้หลักเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ในการคัดเลือก ซึ่งเป็นการค้นหาขีดความสามารถและข้อจำกัดของคนงานแต่ละคน หลังจากนั้นจึงให้โอกาสคนงานแต่ละคน ได้รับการฝึกอบรมและพัฒนาเพื่อความก้าวหน้าในงานตามความจำเป็นต่อไป

๑.๑.๓ การจัดให้มีการจูงใจด้านการเงิน เพื่อให้เกิดผลงานที่ดีที่สุด และทำให้คนงานปฏิบัติงานตามคำสั่งได้อย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้นจึงทำได้โดยให้คนงานแต่ละคนได้รับค่าตอบแทนเป็นสัดส่วนโดยตรงกับผลผลิตแทนการจ่ายค่าแรงตามชั่วโมงที่ทำงาน

๑.๑.๔ การแยกฝ่ายบริหารออกจากฝ่ายปฏิบัติ เป็นการแบ่งหน้าที่ระหว่าง ฝ่ายจัดการและฝ่ายปฏิบัติออกจากกันโดยให้ฝ่ายจัดการเป็นผู้รับผิดชอบงานด้านการวางแผน ส่วนฝ่ายปฏิบัติให้รับผิดชอบในส่วนที่เกี่ยวกับการปฏิบัติงาน โดยคนงานจะรับคำสั่งจากหัวหน้าคนงานที่มีความชำนาญเฉพาะด้านของแต่ละคนปฏิบัติ.เพื่อให้เกิดผลงานที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพ

๑.๒ ผลงานของผู้สนับสนุนแนวความคิดของการจัดการเชิงวิทยาศาสตร์^{๓๐} โดยศึกษาการเคลื่อนไหวและลดความเหนื่อยและให้ความสนใจการปรับปรุงสวัสดิการของคนงาน ช่วยให้ประสบความสำเร็จและมีประสิทธิภาพการทำงาน ซึ่งเขาได้เริ่มทำงาน เป็นช่างเรียงอิฐ และเลื่อนตำแหน่งเป็นระดับผู้บริหาร เขาได้สังเกตการณ์เคลื่อนไหวของช่างเรียงอิฐ โดยลดการสูญเสียเปล่าในการเคลื่อนไหวของเขา สามารถเพิ่มงานได้ถึง ๒๐๐ เปอร์เซ็นต์ และเขาก็ได้ให้แนวคิดที่ว่าผู้บริหารและผู้ปฏิบัติ จะต้องค้นหาและปรึกษากันเพื่อหาวิธีการปฏิบัติที่ดีที่สุดจากหลายแนวทาง โดยพยายามลดกฎข้อบังคับ ที่เป็นอุปสรรคต่อการเพิ่มประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานให้สูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง และสูงขึ้นอยู่ตลอดเวลา รวมทั้งเพื่อให้เกิดความเหมาะสมกับมาตรฐานของวิธีปฏิบัติให้มากที่สุด

๑.๓ ผลงานของแกนต์ ผู้เสนอแนวความคิดทางการจัดการที่เน้นการปฏิบัติและได้เสนอหลักการ ที่ให้ความสำคัญกับผู้ปฏิบัติมากที่สุด โดยการกระตุ้นและการมอบภาระหน้าที่ที่น่าสนใจและงาน มีความท้าทายเพื่อให้ผู้ปฏิบัติได้ปฏิบัติอย่างถูกต้อง แต่ต้องมีการคำนึงถึงการฝึกอบรมให้ผู้ปฏิบัติได้มีความรู้และความชำนาญที่สูงขึ้นเพื่อมีทัศนคติที่ดีต่องานจนเพิ่มผลผลิตให้สูงขึ้นได้ การมอบอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบต้องชัดเจนเป็นธรรมและมีสัดส่วนที่สมดุลกัน รวมทั้งแผนงานและการควบคุม ซึ่งผู้บริหารจะต้องจัดแบ่งงานให้เกิดความเหมาะสมและง่ายต่อการปฏิบัติด้วย โดยให้ความสำคัญกับ

^{๒๙}Schermerhorn, John R., Hunt, James G., & Osborn, Richard N., **Organizational Behavior**, 7th ed., (New York : John Wiley & Son, 2000), p. 155.

^{๓๐}นิรมล กิติกุล, **องค์การและการจัดการ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓๔.

การควบคุมเวลา และปัจจัยด้านการลงทุนโดยจัดทำเป็น Gantt Chart) เป็นตารางการทำงานซึ่งยังใช้กันอยู่ในปัจจุบัน^{๓๑}

๒. แนวความคิดการจัดองค์กรระบบราชการ

จากการค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวความคิดการจัดองค์กรระบบราชการ ที่มีผู้เชี่ยวชาญที่ได้กล่าวไว้ดังนี้

ตามแนวคิดของ แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber)^{๓๒} เห็นว่าระบบราชการมีความสำคัญมาก เพราะทำให้องค์กรขนาดใหญ่สามารถดำเนินกิจการต่างๆ ที่มีลักษณะงานเป็นประจำต่อเนื่องกันไปโดยไม่ติดขัด นอกจากนั้นยังช่วยให้คนที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านที่แตกต่างกันทำงานด้วยกันได้ และขจัดการใช้ดุลพินิจที่เลื่อนลอย ไม่ชัดเจนของผู้บริหารอีกด้วยหากโครงสร้างองค์การระบบราชการและกระบวนการปฏิบัติงานจัดตั้งขึ้นอย่างเหมาะสม ก็จะทำให้การปฏิบัติต่อคนในองค์กรและลูกค้าเป็นไปอย่างไม่มีอคติ สำหรับลักษณะขององค์การ ระบบราชการของเวเบอร์ คือ จะต้องมีการกำหนดหน้าที่แยกจากกันตามความชำนาญเฉพาะด้าน จากการกำหนดขอบเขตของงานแต่ละงานอย่างชัดเจน และกำหนดอำนาจหน้าที่เพื่อที่จะปฏิบัติงานนั้นได้ นอกจากนี้จะต้องมีการกำหนดสายการบังคับบัญชาอย่างเป็นทางการ ในสายการบังคับบัญชาที่กำหนดขึ้นในองค์กรนี้ จะแสดงการแบ่งระบบของอำนาจหน้าที่ลดหลั่นจากเบื้องบนลงสู่เบื้องล่าง ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งที่ต่ำกว่าจะรับคำสั่งจากผู้ที่อยู่ในตำแหน่งที่สูงกว่า

นอกจากนี้ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งหน้าที่ต่างๆ จะถือเป็นพนักงานคนหนึ่งเท่านั้น กล่าวคือ สิทธิในการที่จะบริหารหรือปฏิบัติหน้าที่จะถูกกำหนดให้ไว้กับตำแหน่ง ไม่ใช่กำหนด ให้กับผู้ที่อยู่ในตำแหน่ง ดังนั้นจึงไม่มีทางที่บุคคลอื่นใดแม้กระทั่งผู้ที่เป็นเจ้าของจะได้รับสิทธิ ที่กำหนดไว้ตามตำแหน่ง ยกเว้นแต่จะเป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่อยู่ในตำแหน่งนั้น ส่วนในการคัดเลือกบุคคลเข้าทำงานและการเลื่อนตำแหน่งให้สูงขึ้นจะต้องอาศัยหลักของความสามารถ ที่วัดได้จากผลการปฏิบัติงานในตำแหน่ง หรือจากการได้รับการฝึกอบรม และการให้ออกจากงานต้องมีหลักเกณฑ์ องค์การระบบราชการจะต้องมีการกำหนดกฎและระเบียบต่างๆ อย่างชัดเจน กฎและระเบียบนี้จะทำให้เกิดการปฏิบัติงานที่เป็นมาตรฐาน เกิดความเป็นธรรมและทำให้สมาชิกอยู่ในระเบียบวินัยขององค์กร

ลักษณะขององค์การระบบราชการในด้านการปฏิบัติงานนั้นจะต้องไม่อิงความสัมพันธ์ส่วนบุคคล กล่าวคือ ไม่ว่าจะเป็นการติดต่อระหว่างผู้บังคับบัญชากับผู้ใต้บังคับบัญชา หรือการติดต่อระหว่างเพื่อในหน่วยงานอื่นๆ ในองค์กรเดียวกัน หรือการติดต่อระหว่างองค์การ กับลูกค้าจะต้องเป็นการติดต่อที่ไม่อิงความสัมพันธ์ส่วนบุคคล

^{๓๑}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔.

^{๓๒}เสนาะ ตีเยว, **หลักการบริหาร**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๔๘.

๓. แนวความคิดทางการจัดการเชิงกระบวนการ

จากการค้นคว้าเอกสารที่เกี่ยวข้องกับแนวความคิดทางการจัดการเชิงกระบวนการ ที่มีผู้เขียนที่ได้กล่าวไว้ ดังนี้

๓.๑ ผลงานของ อองรี ฟาโยล์ (Henri Fayol) ฟาโยล์ เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้ที่มีความสำคัญมากที่สุดในด้านการจัดการ โดยท่านให้ความสนใจศึกษาถึงหน้าที่ของผู้บริหาร ซึ่งผู้บริหารจะต้องปฏิบัติหน้าที่เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ และประสิทธิผลของทั้งผู้ร่วมงาน และผลจากการปฏิบัติงานอีกด้วย ผลงานของฟาโยล์ได้รับการยอมรับว่าเป็นผลงานที่เข้ามาเสริมแนวความคิดของเทย์เลอร์ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น กล่าวคือ แนวความคิดของเทย์เลอร์จะให้ความสำคัญกับการจัดการในระดับปฏิบัติการ ส่วนฟาโยล์จะเน้นการจัดการในระดับสูง ฟาโยล์ได้ให้แนวคิดในการจัดการที่เป็นประโยชน์ต่อการนำไปประยุกต์ใช้ในการจัดการ ได้แก่ การวางแผน เป็นการคาดการณ์ถึงเหตุการณ์ต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อการผลิตขององค์การจึงต้องมีการวางแผนทางการปฏิบัติไว้ล่วงหน้า เช่น การกำหนดผลผลิต ปริมาณ ต้นทุน เวลา คุณภาพ เป็นต้น การจัดองค์การ เป็นการจัดโครงสร้างของงาน และมีการกำหนดอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบให้แก่ ผู้ปฏิบัติในแผนกต่างๆ เช่น แผนกจัดซื้อ แผนกตรวจสอบผลผลิต เป็นต้น การบังคับบัญชา เป็นการกำหนดหรือวางหลักเกณฑ์ในการบังคับบัญชา. ได้แก่ นโยบาย กฎ ระเบียบ ให้ผู้ปฏิบัติได้ยึดถือเพื่อให้การผลิตเป็นไปด้วยความราบรื่น การประสานงานเป็นการกำหนดภาระหน้าที่แผนกต่างๆ ให้เชื่อมโยงกับงานของทุกคนให้ประสานและเข้ากันได้ และการควบคุม เป็นกิจกรรมในการกำกับกิจกรรม การผลิตหรือให้บริการที่ทำให้เป็นไปตามแผนที่ได้กำหนดไว้

นอกจากหลักเกณฑ์ข้างต้นแล้ว ฟาโยล์ได้ให้เสนอแนวทางและหลักเกณฑ์ของการบริหารงานที่สำคัญไว้ ๑๔ ข้อ^{๓๓} ดังนี้

๑) อำนาจ หน้าที่และความรับผิดชอบ เป็นสิ่งที่แยกจากกันมิได้ ผู้ที่มีอำนาจหน้าที่นั้นจะต้องมีความรับผิดชอบต่อผลงานที่ตนได้ออกคำสั่งไป และผู้ปฏิบัติที่รับผิดชอบในงานใด ก็ตามจะต้องมีอำนาจและหน้าที่ในการปฏิบัติด้วยเพื่อให้งานนั้นสำเร็จลุล่วงลงได้

๒) หลักการที่มีผู้บังคับบัญชาเพียงคนเดียว ผู้ปฏิบัติงานกิจกรรมใดๆ ควรได้รับ คำสั่งจากผู้บังคับบัญชาเพียงคนเดียวทั้งนี้เพื่อป้องกันมิให้เกิดความขัดแย้งระหว่างบุคลากรในองค์การ

๓) หลักของการมีจุดมุ่งหมายร่วมกัน คือ กิจกรรมของกลุ่มที่มีเป้าหมายเดียวกันควรจะต้องดำเนินไปในทิศทางเดียวกันตามหน้าที่ที่กำหนดไว้

๔) หลักการธารน้ำซึ่งสายงาน คือ สายการบังคับบัญชาจากระดับสูงมายังระดับล่าง ตามหลักการมีผู้บังคับบัญชาเพียงคนเดียวและช่วยให้เกิดระเบียบในการส่งต่อข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน

๕) หลักการแบ่งงานกันทำ คือ การแบ่งงานกันทำตามความถนัดทั้งนี้เพื่อให้เป็นไปตามหลักของการใช้ประโยชน์จากแรงงานให้มีประสิทธิภาพสูงสุดจนได้รับผลผลิตเพิ่มขึ้นเนื่องจาก การลดเวลาของการเรียนรู้งานให้น้อยลงและเพิ่มทักษะของการทำงานให้สูงขึ้น

๖) หลักการเกี่ยวกับระเบียบวินัย ระเบียบวินัยในการทำงานนั้นเกิดจากการปฏิบัติ ตามข้อตกลง ทั้งนี้โดยมุ่งเน้นที่จะก่อให้เกิดความเคารพ เชื่อฟัง และทำงานตามหน้าที่ด้วยความตั้งใจ

^{๓๓} Gatewood, Robert D., Taylor, Robert., & Ferrell, O.C., **Management : Comprehension Analysis and Application**, (New Jersey: Richard D. Irwin, 1995), pp. 40-41.

๗) หลักการถือประโยชน์ส่วนรวมเหนือกว่าประโยชน์ส่วนตัว ซึ่งหลักการนี้ถือว่าส่วนรวมย่อมสำคัญกว่าส่วนบุคคลเพื่อที่จะทำให้เกิดผลสำเร็จตามเป้าหมายของกลุ่มนั้น

๘) หลักการให้ประโยชน์ตอบแทน.การจ่ายผลประโยชน์ตอบแทนด้วยความยุติธรรม และให้เกิดความพึงพอใจแก่ทั้ง ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายนายจ้างและลูกจ้างหรือบุคลากร

๙) หลักการรวมอำนาจไว้ส่วนกลาง ในการบริหารงานควรมีการรวมอำนาจไว้ที่ศูนย์กลาง และเมื่อความรับผิดชอบได้ถูกมอบหมายให้แก่ผู้บริหารแล้ว อำนาจหน้าที่จะต้องมอบหมายไปด้วย เพื่อให้สามารถควบคุมงานต่างๆขององค์การไว้ได้อย่างเหมาะสม

๑๐) หลักความมีระเบียบเรียบร้อย โดยถือว่าทุกคนในองค์การจะต้องมีระเบียบ และรู้ตำแหน่งหน้าที่ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในองค์การ รวมทั้งการกำหนดขอบเขตของงาน ที่ชัดเจน

๑๑) หลักความเสมอภาค ผู้บริหารต้องยึดหลักความยุติธรรมเป็นหลักปฏิบัติต่อผู้ใต้บังคับบัญชาทุกคนทั้งนี้เพื่อให้ได้มาซึ่งความจงรักภักดี และการอุทิศตนเพื่องาน

๑๒) หลักมีความมั่นคงในงาน ผู้บริหารและคนงานต่างต้องใช้เวลาระยะหนึ่ง เพื่อการเรียนรู้งาน การให้คนงานออกจากงานกลางคันย่อมเป็นการสิ้นเปลือง ดังนั้นผู้บริหารที่ดีควรให้เวลาในการเรียนรู้งานเพื่อลดปัญหาด้านการปรับตัวของคนงาน

๑๓) หลักความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ โดยผู้บังคับบัญชาควรที่จะเปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติได้ใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของตนเองในการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาขององค์การ จะทำให้ผู้ปฏิบัติรู้สึกถึงความมีส่วนร่วม ความเป็นเจ้าขององค์การ และรับผิดชอบต่อผลงาน เป็นต้น

๑๔) หลักความสามัคคี ซึ่งเน้นถึงการทำงานที่เป็นกลุ่มและความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จะมีส่วนช่วยส่งเสริมให้การทำงานเป็นคณะทำงาน และสมาชิกทุกคนสามารถปฏิบัติงานสู่เป้าหมายร่วมกันได้อย่างมีประสิทธิภาพ

จากหลักการของฟาโยล์ พบว่า หลักการส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นให้ความสำคัญเกี่ยวกับ การรวมอำนาจและการแบ่งหน้าที่ตามความชำนาญเฉพาะด้าน รวมทั้งการปฏิบัติงานโดยใช้ที่ที่ดีที่สุด ซึ่งเป็นหลักการและแนวทางที่มีความเหมาะสมกับสถานการณ์จากในอดีตจนถึงปัจจุบัน

๓.๒ ผลงานของกูลิค ลูเธอร์และเออร์วิค (Gulick, Luther., & Lyndall F. Urwick) กูลิคและเออร์วิคได้มุ่งเน้นศึกษาเกี่ยวกับโครงสร้างขององค์การ.โดยทั้งสองท่าน ได้เสนอหลักการในการจัดโครงสร้างขององค์การที่ผู้บริหารควรนำมาใช้ คือ หลักการเกี่ยวกับการแบ่งงานกันทำ.การประสานงาน.การจัดแผนงานโดยอาศัยเกณฑ์การแบ่งงานตามวัตถุประสงค์ กระบวนการ บุคลากร สถานที่และหลักการเกี่ยวกับหน่วยช่วยอำนวยความสะดวกที่เรียกว่า โปสคอรบ^{๓๔} (POSDCoRB.Model).ซึ่งย่อมาจาก Planning (การวางแผน).Organizing (การจัดองค์การ) Staffing (การจัดคนเข้าทำงาน) Directing (การอำนวยความสะดวก). Coordinating (การประสานงาน) Reporting (การรายงาน) และ. Budgeting (งบประมาณ) กล่าวคือ ในผลงานของกูลิคและเออร์วิค ได้มีการแจกแจงเกี่ยวกับข้อดีและข้อเสียที่เกี่ยวกับการใช้วิธีการแบ่งงาน และวิธีการประสานงานในองค์การตามวิธีต่างๆ การใช้หน่วยงานหลักและหน่วยช่วยอำนวยความสะดวกให้เกิดประโยชน์สูงสุด รวมทั้งการจัดช่วงการบังคับบัญชาที่ดีที่สุดและประโยชน์ของการแบ่งงานตามความชำนาญเฉพาะด้านอีกด้วย

^{๓๔}อ้างแล้ว, นิรมล กิตติกุล, องค์การและการจัดการ, หน้า ๓๒.

ส่วนในด้านการจัดโครงสร้างขององค์การเพียงอย่างเดียวนั้นไม่เป็นการประกันถึง การมีประสิทธิภาพในการดำเนินงานขององค์การ ดังนั้นจึงจะต้องมีการพัฒนากลไกที่จะเข้ามาช่วยใ้บุคลากรเกิดความต้องการ.และเกิดความตั้งใจที่จะทำงานร่วมกันในการบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การ.และเสนอแนะว่าควรจะต้องมีการให้ความสำคัญกับหน้าที่การบริหารงานบุคคล เช่น การคัดเลือกพนักงานที่มีความรู้ความสามารถ การทำให้บุคลากร มีความรู้สึกทำงานนั้นเป็นอาชีพอย่างหนึ่ง ซึ่งสามารถที่จะก้าวหน้าต่อไปได้ และการทำให้พนักงานปฏิบัติงานอย่างเต็มใจ เป็นต้น

๓.๓ ผลงานของ(James D. Mooney, & Alan C. Rieley) ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับโครงสร้างองค์การและหลักการของการจัดองค์การ นอกจากนี้ในด้านการจูงใจคนให้ปฏิบัติตามวัตถุประสงค์ขององค์การนั้นทั้งมูนีและเรลลี ได้กล่าวว่า ความมั่นคงขององค์การนั้นจะเกิดขึ้นได้จากการที่ทุกคนในองค์การมีความมั่นคงและอยู่ในองค์การ ซึ่งมีโครงสร้างที่มั่นคง ซึ่งท่านทั้งสองให้ข้อเสนอ^{๓๕} ดังนี้

๓.๓.๑ การประสานงาน (Coordination) ในองค์การแบ่งงานกันทำตามหน้าที่โดยมีการประสานงานและร่วมมือกัน

๓.๓.๒ หลักการสายการบังคับบัญชา (Hierarchy) เกี่ยวกับการจัดลำดับอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบตามสายการบังคับบัญชา

๓.๓.๓ กระบวนการแบ่งแยกหน้าที่ (Function Process) การแบ่งงานกันทำตามความถนัดหรือความสามารถ

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ได้ให้แนวความคิดทางการจัดการไว้ว่า ในการจัดการสมัยใหม่หรือยุคคลาสสิก จึงมีการกำหนดหลักการที่มีความเกี่ยวข้องและความสัมพันธ์กับการประสานงานตลอดจนการแบ่งงานกันทำตาม ความชำนาญเฉพาะด้าน ซึ่งหลักการต่างๆดังกล่าวข้างต้นนี้ยังเป็นที่ยอมรับและนำมาใช้กันอยู่ในปัจจุบัน หลักการที่สำคัญ^{๓๖} ดังนี้

๑. หลักสเกลาร์ หรือสายการบังคับบัญชาเป็นการกำหนดอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบไว้อย่างชัดเจน และมีการแบ่งระดับของสายการบังคับบัญชาลดหลั่นกันลงมาจากบน สู่ล่าง ผู้ที่อยู่ในตำแหน่งที่สูงกว่าจะมีอำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบมากกว่าผู้อยู่ในตำแหน่งที่ต่ำกว่า

๒. หลักเอกภาพในการบังคับบัญชา หลักการนี้กล่าวว่าในการปฏิบัติหน้าที่หนึ่งหน้าที่ใดนั้น ผู้ใต้บังคับบัญชาไม่ควรจะได้รับคำสั่งจากผู้บังคับบัญชา ๒ คนในเวลาเดียวกันเพื่อหลีกเลี่ยงการสั่งการหรือการปฏิบัติงานที่ซ้ำซ้อน

๓. หลักช่วงการบังคับบัญชา หลักการนี้กล่าวว่าผู้บังคับบัญชาคนหนึ่งจะสามารถบังคับบัญชาได้อย่างมีประสิทธิภาพควรมีผู้ใต้บังคับบัญชาจำนวนจำกัด เนื่องจากเวลา และขอบเขตความสามารถในการควบคุมดูแลของผู้บังคับบัญชามีอยู่อย่างจำกัดนั่นเอง

๔. หลักการเน้นที่จุดสำคัญ หลักการนี้กล่าวว่าผู้บริหารจะมีเวลาและสมรรถภาพส่วนบุคคลอย่างจำกัด จึงควรละเว้นจากปัญหาการตัดสินใจในปัญหาประจำวัน แต่ควรเน้นตัดสินใจเฉพาะปัญหาที่สำคัญๆ โดยปล่อยให้การแก้ปัญหาประจำวันเป็นหน้าที่ของผู้บริหารระดับล่างแทน

^{๓๕}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓.

^{๓๖}มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, องค์การและการจัดการ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๘), หน้า ๔๘-๔๙.

๕. หลักการจัดแบ่งแผนงาน หลักการนี้กล่าวว่ากิจกรรมที่จะต้องดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การ ดังนั้นกิจกรรมจึงควรได้รับการรวมกลุ่มเข้าไว้ด้วยกัน เรียกว่า แผนงาน เพื่อการปฏิบัติและการประสานงานจนเกิดประสิทธิภาพ

๖. หลักการเกี่ยวกับหน่วยงานหลักและหน่วยอำนวยการ หลักการนี้กล่าวว่าโครงสร้างขององค์การควรจัดให้มี ๒ หน่วยงานคือหน่วยงานหลักที่จะต้องรับผิดชอบโดยตรงต่อวัตถุประสงค์ขององค์การ และหน่วยงานอำนวยการซึ่งทำหน้าที่ในการให้คำปรึกษาแนะนำต่อหน่วยงานหลัก

๗. หลักการเกี่ยวกับศูนย์กำไร หลักการนี้กล่าวว่าในโครงสร้างองค์การควรให้แต่ละหน่วยงานมีนโยบาย วัตถุประสงค์ กลยุทธ์ และบุคลากรเป็นของตนเองรวมทั้งมีความรับผิดชอบต่อผลกำไรและขาดทุนด้วย จะทำให้หน่วยงานเกิดความรู้สึกในการแข่งขันและทำให้ ผลกำไรขององค์การดีขึ้น

๔. แนวความคิดทางการจัดการเชิงพฤติกรรมศาสตร์

จากแนวความคิดทางการจัดการสมัยดั้งเดิมได้มุ่งเน้นการศึกษาเกี่ยวกับโครงสร้างองค์การและการออกแบบงานเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด คนงานถูกมองว่าไม่แตกต่างจากเครื่องจักร ผู้บริหารต้องการบรรลุวัตถุประสงค์สามารถได้โดยการให้สิ่งจูงใจด้วยการเงิน ทำให้นักทฤษฎีสมัยดั้งเดิมไม่ได้ให้ความสำคัญกับสภาวะแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา นอกจากนี้พฤติกรรมของมนุษย์เองก็มีความสลับซับซ้อนและยากที่จะควบคุมได้ ดังนั้นในยุคต่อมาจึงมีนักทฤษฎีได้ให้ความสนใจและศึกษาเกี่ยวกับ พฤติกรรมศาสตร์ ในยุคนี้ได้มุ่งการศึกษาในปัญหาด้านการจูงใจ การทำให้คนงานยินยอมปฏิบัติงานที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จ การควบคุม เป็นต้น ส่วนปัจจัยด้านโครงสร้างองค์การได้ถูกให้ความสำคัญรองลงมา นอกจากนี้ภาวะ ที่องค์การไม่สามารถใช้ประโยชน์จากเครื่องจักรได้เต็มที่ กำลังการผลิต เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทำให้องค์การต้องหันไปผลิตสินค้าชนิดอื่นเพิ่มขึ้น ซึ่งเมื่อประกอบกับความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี ในสมัยนั้นทำให้ลักษณะของงานต่างจากสมัยยุคเดิมมาก โดยลักษณะงานสมัยใหม่นี้ต้องการความคิดสร้างสรรค์ในส่วนของบุคลากรมากขึ้น ด้วยเหตุนี้ จึงมีนักทฤษฎีองค์การหันมาให้ความสนใจทำการศึกษากับพฤติกรรมกันมาจนกลายเป็น แนวความคิดเชิงพฤติกรรมศาสตร์ในเวลาต่อมา

การศึกษาพฤติกรรมองค์การจะมีส่วนช่วยในการบริหารทรัพยากรมนุษย์ในองค์การ ซึ่งทำได้หลายมิติ เช่น ศึกษาในมิติโครงสร้างองค์การ พฤติกรรมองค์การ วัฒนธรรมองค์การ สิ่งแวดล้อมองค์การหรือศึกษาในมิติเวลาไล่มาตั้งแต่ยุคคลาสสิกไปจนถึงยุคสมัยใหม่ แต่ในวันนี้จะศึกษาองค์การในมิติของพฤติกรรมองค์การเป็นแนวทางการศึกษาที่ได้รับความสนใจมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน กลุ่มมนุษย์สัมพันธ์ สมมติฐานเบื้องต้นเชื่อว่าพฤติกรรมที่เหมือนกันไม่ได้มาจากความต้องการอย่างเดียว บางครั้งพฤติกรรมที่เหมือนกันอาจมาจากความต้องการ ที่แตกต่างกันก็ได้ พฤติกรรมที่แตกต่างกันบางครั้งสะท้อนถึงความต้องการเดียวกัน หมายความว่า การจะพิจารณาถึงพฤติกรรมมนุษย์ในองค์การโดยดูที่การกระทำเพียงอย่างเดียวนั้นไม่อาจสะท้อนถึงความต้องการ ส่วนเชอร์เมอร์ฮอร์น (Schermerhorn)^{๓๗} ได้กล่าวว่า ในช่วงระหว่าง ค.ศ. ๑๙๒๐ เป็นยุคที่การจัดการได้มุ่งเน้นถึงการให้ความสำคัญของทรัพยากรมนุษย์ที่ปฏิบัติหน้าที่ในโรงงาน ซึ่งเป็นการมุ่งถึงแนวความคิดทางการจัดการแนวพฤติกรรมศาสตร์ โดยการศึกษาที่มีชื่อเสียง คือการศึกษา ที่ ฮอร์ทอน

^{๓๗} Schermerhorn, John R., Hunt, **Management**, 7th ed., (New York: John Wiley & Son, 2002), p. 97.

(Hawthorne Study) นอกจากนี้ยังมีการเสนอถึงทฤษฎีความต้องการของมนุษย์ของมาสโลว์ (Maslow's Theory) ทฤษฎีของดริกกลาส แมกเกรเกอร์ (Douglas McGregor) คริส อาร์กิริส (Chris Argyris) เป็นต้น แนวความคิดทางการจัดการแนวพฤติกรรมศาสตร์ เป็นการมุ่งถึงการให้ความสนใจเกี่ยวกับบุคคลที่มีความต้องการทั้งทางด้านสังคม และตนเอง ที่มุ่งที่จะสร้างความพึงพอใจที่ได้มีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับผู้อื่น มีปฏิกิริยาต่อแรงกดดัน ของผู้ร่วมงาน เป็นต้น

สำหรับแนวความคิดทางการจัดการเชิงพฤติกรรมศาสตร์ มีแนวความคิดหลัก ดังนี้

๑. แนวความคิดทางการจัดการเชิงมนุษย์สัมพันธ์

ในประเทศสหรัฐอเมริกา ระหว่าง ค.ศ. ๑๙๒๐-๑๙๓๐ ในช่วงเวลาดังกล่าวมีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอย่างมาก เช่น การอพยพของคนจำนวนมากจากชนบทเข้าสู่ตัวเมือง มีการนำเครื่องจักรกล มาใช้ในโรงงานแทนแรงงานคนมากขึ้น มีการแบ่งงานกันทำทั้งในระดับคนงานและระดับบริหาร มีการกำหนดมาตรฐานของงาน เป็นต้น ซึ่งการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องมีการพึ่งพาอาศัยกันและการประสานงานกันอย่างใกล้ชิด ทำให้นักทฤษฎีในยุคนี้เกิดความคิดเห็นขัดแย้งกับหลักการของนักทฤษฎีสัญนิยมเดิมที่มุ่งเน้นการทำงานและการแสวงหาผลกำไรสูงสุด เพราะแนวคิดดังกล่าวจะนำไปสู่สภาวะของการแข่งขันกัน อย่างรุนแรงทำให้เกิดความขัดแย้งกัน และแนวคิดดังกล่าวไม่ได้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและไม่สอดคล้องกับสภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนไป

๑.๑ ผลงานของนิลิตการทดลองแห่งเมืองฮอว์ธอร์น เอลตัน เมโย (Elton Mayo) เป็นผู้ที่มีความคิดเห็นที่ขัดแย้งกับนักทฤษฎียุคดั้งเดิม จากผลการทดลองแห่งเมืองฮอว์ธอร์น (Hawthorne Study) ที่โรงงานในบริษัทเวสเทิร์น อิเล็กทริก (Western Electric) ระหว่าง ค.ศ. ๑๙๒๗-๑๙๓๒ เป็นผลงานที่นำไปสู่แนวคิดใหม่ ที่เรียกว่า แนวความคิด ทางการจัดการเชิงมนุษย์สัมพันธ์ แนวความคิดเชิงมนุษย์สัมพันธ์นั้นแตกต่างไปจากแนวความคิดของแนวคิดเดิม คือ แม้จะมีการเน้นการจัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างคนงานกับตำแหน่งต่างๆ ในองค์กร เหมือนกับยุคดั้งเดิมก็ตามแต่ได้ให้ความสำคัญ กับคนมากกว่าด้านการจัดระเบียบความสัมพันธ์ตำแหน่ง

๑.๑.๑ การศึกษาด้านทัศนคติ เป็นการศึกษาเกี่ยวกับทัศนคติและพฤติกรรมของมนุษย์ที่อยู่ภายใต้ข้อจำกัดของโครงสร้างองค์การที่ให้ความสนใจศึกษาตัวแปรที่มีผลกับต่อประพฤติกรรมของมนุษย์ จากนั้นจึงทำความเข้าใจเกี่ยวกับตัวแปรเหล่านั้น ซึ่งพบว่าพฤติกรรมของมนุษย์ จะเกิดมาจากภายในตัวของมนุษย์เองมากกว่าเกิดมาจากสภาวะแวดล้อมภายนอก ดังนั้นนักทฤษฎีมนุษย์สัมพันธ์ จึงเห็นว่าวิธีการควบคุมพฤติกรรมของมนุษย์ให้ได้ผลจะต้องทำให้เกิดมาจากจิตใจมากกว่าการให้รางวัลและการลงโทษที่สามารถนำมาใช้ควบคุมได้เพียงบางส่วนเท่านั้น

๑.๑.๒ การเน้นภาวะผู้นำ นักทฤษฎีมนุษย์สัมพันธ์เสนอว่าการทำงานที่จะจูงใจให้มนุษย์ปฏิบัติงานอย่างเต็มความสามารถเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ขององค์การได้นั้นไม่สามารถ ที่จะใช้วิธีการควบคุมจากภายนอกได้ จึงได้มีการเสนอวิธีการตามหลักของจิตวิทยาสังคมขึ้น ดังนั้นจึงได้มีการมุ่งเน้นในด้านของรูปแบบภาวะผู้นำที่เป็นประชาธิปไตย การให้พนักงาน มีส่วนร่วมในการตัดสินใจและการออกแบบงานเพื่อให้เป็นที่สนใจของผู้ปฏิบัติงาน เป็นต้น

๑.๑.๓ การหาวิธีการทำงานที่ดีที่สุด นักทฤษฎีมนุษยสัมพันธ์เสนอว่าในการปฏิบัติงานนั้นจะมีวิธีการที่ดีที่สุดในการจัดโครงสร้างความสัมพันธ์ของงานและคนเสมอ แต่โครงสร้างนั้นจะต้องยึดหลักการความมีอิสระของมนุษย์และต้องยึดหลักการภายในตัวมนุษย์เองเป็นเครื่องมือในการจูงใจให้คนทำงานเพื่อไม่ให้มนุษย์เกิดความขัดแย้งขึ้นในจิตใจ และทำงานได้อย่างเต็มความสามารถ

จากแนวความคิดเชิงมนุษยสัมพันธ์ที่นำมากล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่าพฤติกรรมของมนุษย์ที่แสดงออกมานั้นจะเกิดมาจากภายในตัวของมนุษย์เองมากกว่าเกิดมาจากสภาวะแวดล้อมภายนอก การควบคุมพฤติกรรมมนุษย์ให้ปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้นสามารถที่จะใช้ตัวเงินและหรือความก้าวหน้าในอาชีพมาใช้เป็นเครื่องมือได้ นอกจากนี้การที่จะจูงใจให้มนุษย์ปฏิบัติงานอย่างเต็มความสามารถเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์นั้นควรจะได้ มีการมุ่งเน้นในด้านของรูปแบบภาวะผู้นำที่เป็นประชาธิปไตยให้พนักงานมีส่วนร่วม ในการตัดสินใจ และจะต้องยึดหลักการความมีอิสระของมนุษย์เป็นเครื่องมือในการจูงใจให้คนทำงานอย่างเต็มความสามารถอีกด้วย

๒. แนวความคิดทางการจัดการเชิงสังคมศาสตร์

๒.๑ ผลงานของ(Mary P. Follett) ผลงานฟอลเล็ตที่สำคัญ คือ การนำเสนอหลักการเกี่ยวกับการประสานงาน.ได้แก่ หลักการประสานงานโดยตรงระหว่างผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์.หลักการประสานงาน ตั้งแต่ระยะเริ่มต้นของงาน หลักการประสานงานในลักษณะแลกเปลี่ยนข้อมูลกันและกัน

๓. แนวความคิดทางการจัดการเชิงพฤติกรรมศาสตร์

๓.๑ ผลงานของ Abraham H. Maslow ทฤษฎีความต้องการของมาสโลว์ (Maslow's Theory) หรือทฤษฎีลำดับความต้องการ (The.Hierarchy.of.Needs. Theory) .เป็นทฤษฎีเกี่ยวกับแรงจูงใจที่เชื่อว่าการตอบสนอง ความต้องการจะสามารถจูงใจคนให้ตั้งใจทำงานหรืออาจกล่าวได้ว่า พฤติกรรมของบุคคลเป็นผลมาจากการได้รับการตอบสนองตามความต้องการนั้นคือ ใช้ความต้องการของบุคคลกร เป็นเครื่องแรงจูงใจให้ขยันทำงาน สำหรับความต้องการของมนุษย์มี ๕ ขั้น^{๓๘} ดังนี้

๓.๑.๑ ความต้องการทางด้านร่างกาย (Physiological Needs) เป็นความต้องการด้านพื้นฐานของมนุษย์ที่มนุษย์มีความต้องการได้รับการตอบสนองก่อนความต้องการอื่นๆ ได้แก่ อาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค

๓.๑.๒ ความต้องการความมั่นคง.(Safety Needs).เป็นความต้องการเกี่ยวกับความมั่นคงและปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

๓.๑.๓ ความต้องการความรักหรือการติดต่อสัมพันธ์ (Social Needs) เป็นความต้องการจะมีเพื่อน ความต้องการเป็นที่ยอมรับของกลุ่ม เป็นต้น

๓.๑.๔ ความต้องการการยกย่องนับถือ (Esteem Needs) เป็นความต้องการที่เป็นความรู้สึกภายใน เช่น ความต้องการได้รับการเลื่อนตำแหน่งงาน เป็นต้น

^{๓๘} สมคิด บางโม, องค์การและการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร: วิทยพัฒน์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๘๖-๑๘๗.

๓.๑.๕ ความต้องการสมหวังในชีวิต (Self-Actualization Needs) เป็นความต้องการ บรรลุถึงสิ่งที่ตนเองสามารถจะเป็น.คือ.ความประสบความสำเร็จในชีวิตอย่างสมบูรณ์ความต้องการ ในขั้นนี้จะเกิดขึ้นเมื่อความต้องการใน ๔ ขั้นแรกได้รับการตอบสนองแล้วเท่านั้น

๓.๒ ผลงานของดาร์กกลาส แมกเกรเกอร์ (Douglas McGregor) ผลงานของแมกเกรเกอร์ นักทฤษฎีเชิงพฤติกรรมศาสตร์ได้เสนอทฤษฎีที่สำคัญ คือ ทฤษฎี x และ ทฤษฎี y โดยแมกเกรเกอร์เห็นว่าองค์กรในสมัยเดิมที่มุ่งเน้นการแบ่งงานกันทำตามความชำนาญเฉพาะด้าน มีการรวมอำนาจในการตัดสินใจ การติดต่อสื่อสารจากเบื้องบน สู่เบื้องล่าง และเน้นกฎระเบียบในการกำกับควบคุมประพฤติของบุคคลโดยเคร่งครัด ซึ่งแมกเกรเกอร์ให้ชื่อกำกับของนักทฤษฎีเดิมว่า.ทฤษฎี.x.เชื่อว่าคนมีความเกียจคร้านไม่ชอบทำงานทะเยอทะยานน้อยหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบ ขาดความคิดสร้างสรรค์ และมีแรงจูงใจเพียงเพื่อสนองความต้องการของตนทางด้านเศรษฐกิจและความมั่นคงเท่านั้น ซึ่ง. McGregor ได้เสนอแนะทัศนะที่มีต่อลักษณะของคนอีกอย่างหนึ่งแตกต่างออกไปจากทฤษฎี x เรียกว่า ทฤษฎี y โดยมีสมมติฐานว่าคนถูกจูงใจด้วยความต้องการอย่างอื่นนอกจากความอยู่รอดได้ คนสามารถสั่งการและมีความคิดริเริ่มด้วยตัวเองได้ และสามารถสนุกกับงานได้ ตามทฤษฎีนี้ องค์กรที่มีลักษณะการทำงานแบบทฤษฎี y จะมีประสิทธิภาพสูงกว่า ดังนั้นองค์กรจึงควรเน้นการบริหารแบบมีส่วนร่วมการเพิ่มงานและความรับผิดชอบ และการบริหารโดยใช้เป้าหมาย^{๓๙}

๓.๓ ผลงานของคริส อาร์กิริส (Chris Argyris) อาร์กิริส^{๔๐} ได้มีแนวคิดและเผยแพร่ทฤษฎีพัฒนาการด้านบุคลิกภาพโดยมีความเชื่อว่าบุคลิกลักษณะของคนค่อยๆพัฒนาจากวัยเด็กที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ต้องอาศัยผู้อื่นจนเติบโต สามารถช่วยเหลือตนเองได้ เริ่มมีความคิดและต้องการอิสระในวัยผู้ใหญ่สนใจ สิ่งต่างๆในวงกว้าง.ชอบที่จะทำกิจกรรมต่างๆ เพิ่มขึ้น ชอบจะเป็นผู้นำ มีพฤติกรรมที่ปรับเปลี่ยนได้ เป็นต้น ซึ่งอาร์กิริสเห็นว่าการใช้ระเบียบเป็นเครื่องมือในการบังคับมนุษย์และใช้วิธีการ ควบคุมอย่างใกล้ชิดนั้น จะเป็นการขัดขวางพัฒนาการของมนุษย์ที่จะพัฒนาไปเป็นบุคลิกภาพที่สมบูรณ์

๔. แนวความคิดทางการจัดการสมัยใหม่

จากแนวความคิดของการจัดการแนวเดิมที่มีจุดเด่นที่ได้มุ่งเน้นโครงสร้างที่เป็นทางการที่มีการกำหนดกฎระเบียบวินัยที่เคร่งครัดในการใช้อำนาจหน้าที่ที่มีลักษณะของการรวมอำนาจ และการดำเนินการตามหลักการของความมีเหตุผล โดยมีสมมติฐานว่ามนุษย์เป็นคนเกียจคร้านไม่ชอบทำงาน และจำเป็นต้องใช้วิธีการควบคุมพฤติกรรมมนุษย์โดยใกล้ชิด.เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลต่อองค์กร ส่วนแนวความคิดทางการจัดการแนวมนุษย์สัมพันธ์และพฤติกรรมศาสตร์นั้นก็มีจุดเด่นที่ได้มุ่งเน้นในการให้ความสำคัญในตัวคน โครงสร้างองค์การแบบไม่เป็นทางการ เน้นความสัมพันธ์ระหว่างคนในองค์กรและมีสมมติฐานว่ามนุษย์เป็นคนที่รักงาน มีความขยัน และความรับผิดชอบ ไม่จำเป็นต้องทำการควบคุมพฤติกรรมอย่างใกล้ชิด สำหรับแนวความคิดของนักทฤษฎีสมัยใหม่ได้วิจารณ์ว่าแนวความคิดทางการจัดการแนวพฤติกรรมศาสตร์ที่เสนอสิ่งที่ขัดแย้งกับความเป็นจริงเนื่องจากโครงสร้างองค์การที่เป็นทางการ และการใช้สิ่งจูงใจทางเศรษฐกิจเป็นสิ่งจำเป็น จากหลักการ

^{๓๙}สุภาพร พิศาลบุตร, การพัฒนาองค์การ, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๙), หน้า ๔๐-๔๑.

^{๔๐}อ้างแล้ว, หน้า ๔๒.

ของนักทฤษฎีแนวเดิมเกี่ยวกับการแบ่งงานกันทำตามความชำนาญเฉพาะด้านและการเน้นการมีมาตรฐานของการปฏิบัติงานได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า สามารถทำให้สังคมก้าวหน้าและมนุษย์มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น จึงไม่เห็นด้วยที่จะมีการทิ้งแนวความคิดยุคเดิม สำหรับแนวความคิดทางการจัดการสมัยใหม่ประกอบด้วยแนวความคิดทางการจัดการเชิงปริมาณ แนวความคิดเชิงระบบ และแนวคิดเชิงสถานการณ์^{๔๑} ดังนี้

๑. แนวความคิดทางการจัดการเชิงปริมาณ

แนวความคิดของการจัดการเชิงปริมาณมีจุดกำเนิดในช่วงสงครามโลกครั้งที่ ๒ ที่ได้นำนักวิทยาศาสตร์ของสหรัฐอเมริกาและอังกฤษมาทำงานร่วมกันเป็นทีมเรียกว่า “Operation Research Group” เพื่อให้คำปรึกษาเพื่อแก้ปัญหาในการรบ ทีมนักวิทยาศาสตร์ดังกล่าวได้รับปัญหา เช่น จะวางปืนใหญ่ตำแหน่งใดที่จะดีที่สุด จึงมีการใช้ประสบการณ์และความรู้ในการแก้สมการของปัญหา โดยใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ คือ การสังเกตอย่างเป็นระบบของพฤติกรรม ที่ทำการศึก การสร้างตัวแบบจำลองเพื่อนำข้อเสนอที่จะได้รับมาสร้างตัวแบบจำลอง เพื่อประโยชน์ของการพยากรณ์การเปลี่ยนแปลง จากนั้นจึงทำการอนุมานจากตัวแบบจำลอง ว่าจะมีพฤติกรรมอย่างไรและทำการทดสอบตัวแบบจำลองเพื่อศึกษาพฤติกรรม ที่เปลี่ยนแปลงไปตามการพยากรณ์ในตัวแบบจำลองหรือไม่

หลังจากนั้นแนวคิดการจัดการเชิงปริมาณมาใช้กันในบริษัทต่างๆ จึงได้รับความนิยม ในการนำมาใช้ในการแก้ปัญหาของระบบการผลิตในโรงงานอุตสาหกรรมมากขึ้น^{๔๒}

๒. แนวความคิดเชิงระบบ

แนวความคิดเชิงระบบเป็นการวิเคราะห์ถึงส่วนประกอบต่างๆ ในระบบหรือองค์การที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน จากนั้นจึงทำการวิเคราะห์ส่วนต่างๆ ในลักษณะองค์รวมขององค์การ ผลที่ได้จากการวิเคราะห์ปัญหาถึงส่วนประกอบของระบบในลักษณะองค์การรวมจะให้ผลดีมากกว่าการวิเคราะห์ปัญหาในระบบโดยการแยกส่วน นอกจากนี้ยังพบว่าระบบเปิดจะมีความสัมพันธ์กับสภาวะแวดล้อม ส่วนองค์การในระบบปิดนั้นจะไม่เปิดรับสิ่งใดๆ นำเข้ามาในระบบ ดังนั้นองค์การ คือ ระบบที่ประกอบไปด้วยส่วนต่างๆ แนวคิดเชิงระบบนี้จำเป็นต้องพิจารณาสภาวะแวดล้อมทั้งภายนอกและภายในขององค์การ มิใช่จะพิจารณาแต่เฉพาะส่วนใดส่วนหนึ่งในระบบขององค์การ หรือพิจารณาแต่เฉพาะระบบขององค์การโดยไม่พิจารณาสภาวะแวดล้อมภายนอกขององค์การด้วย

จากแนวความคิดเชิงระบบสามารถสรุปหลักการ ตลอดจนแนวความคิดเชิงระบบที่สำคัญ^{๔๓} ดังนี้

๒.๑. ระบบทุกระบบประกอบไปด้วยระบบย่อย. ในทุกระบบจะมีระบบย่อยหรือส่วนประกอบอย่างน้อยสองส่วนขึ้นไปและส่วนต่างๆ จะมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

^{๔๑}มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, องค์การและการจัดการ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๘), หน้า ๖๘.

^{๔๒}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๙.

^{๔๓}Stoner, James AF, **Management**, (New Jersey: Prentice-Hall, 1978), pp. 53-54.

๒.๒ การเน้นที่องค์รวมของทุกระบบ การเน้นที่องค์รวมของทุกระบบจะให้ผลรวมที่มากกว่าการเน้นที่แต่ละส่วนประกอบของระบบแล้วนำมารวมกัน

๒.๓ การเป็นทั้งระบบปิดและระบบเปิด การมององค์การว่าเป็นระบบเปิดเป็นสิ่งสำคัญ เพราะจะทำให้องค์การสามารถที่จะสนองตอบให้สอดคล้องกับสภาวะแวดล้อม ส่วนระบบปิดซึ่งโดยทั่วไปจะเป็นระบบที่ทำหน้าที่ใดด้านหนึ่งและไม่เกี่ยวข้องกันกับสภาวะแวดล้อมโดยตรง

๒.๔ ขอบเขตสิ้นสุดของระบบ ระบบทุกระบบจะสามารถแบ่งแยกประเภทของระบบว่าเป็นระบบเปิดหรือระบบปิดเช่นกันแบ่งขอบเขตของระบบนี้ถ้าเป็นของระบบเปิดจะเปิดรับปัจจัยจากสภาวะแวดล้อมภายนอกเข้ามาและนำปัจจัยภายในออกสู่สภาวะแวดล้อมภายนอกได้

๒.๕ ความล้มเหลวของระบบปิด การเป็นระบบปิดนั้นมีแนวโน้มที่จะล้มเหลวได้ง่ายกว่าระบบเปิดเนื่องจากปิดตัวเองจากสภาวะแวดล้อมภายนอก สำหรับระบบเปิดนั้นมีแนวโน้มที่จะอยู่รอดได้ดีกว่า เนื่องจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมอยู่ตลอดเวลา

๒.๖ การใช้ข้อมูลป้อนกลับ ระบบเปิดนั้นต้องการข้อมูลป้อนกลับเข้าสู่ระบบเพื่อนำข้อมูลนั้นมาใช้เพื่อปรับตัวให้ดำเนินอยู่ต่อไปได้ การส่งข้อมูลป้อนกลับเข้าสู่ระบบ เช่น ข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการต่างๆ ของระบบหรือข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยที่นำออกจากระบบ เป็นต้น

๒.๗ มีการจัดลำดับชั้นของระบบ ไม่ว่าจะเป็นระบบใดก็ตามจะมีลำดับชั้นที่ประกอบไปด้วยระบบย่อยซึ่งมีความสัมพันธ์ต่อกัน ในขณะที่ยังคงการจะประกอบไปด้วยระบบย่อยนั้นก็จะเป็นระบบย่อยของระบบที่ใหญ่กว่าด้วย เช่น หน่วยงานต่างๆ เป็นระบบย่อยขององค์การนั่นเอง

๓. แนวความคิดเชิงสถานการณ์

ความสำคัญของสภาวะแวดล้อมในฐานะที่เป็นปัจจัยนำเข้าที่ ผู้บริหารจะต้องพิจารณา ในการแก้ปัญหาของความซับซ้อน ซึ่งตัวแปรเกี่ยวกับปัจจัยของสภาวะแวดล้อมที่มีอิทธิพลต่อองค์การในปัจจุบันทำให้เกิดแนวความคิดเชิงสถานการณ์ขึ้นมา โดยแนวความคิดเชิงสถานการณ์นั้นจะยึดปรัชญาของแนวความคิดเชิงระบบมาเป็นพื้นฐาน แต่มีความก้าวหน้ากว่าแนวความคิดเชิงระบบอีกชั้นหนึ่ง คือ แนวความคิดเชิงสถานการณ์พยายามที่จะทำให้เกิด ความสอดคล้องเข้ากันได้ระหว่างสภาวะแวดล้อมกับโครงสร้างขององค์การ นักทฤษฎีตามแนวความคิดเชิงสถานการณ์ กล่าวว่า โครงสร้างขององค์การที่ดีที่สุดนั้นจะขึ้นอยู่กับสภาวะแวดล้อมขององค์การ กล่าวคือ จะไม่มีโครงสร้างองค์การใดจะสามารถนำมาใช้ได้กับองค์การในทุกสถานการณ์ ตามแนวความคิดนี้เห็นว่า ในบางกรณีโครงสร้างองค์การในลักษณะที่เป็นระบบเปิด หรือโครงสร้างองค์การที่ไม่เป็นพิธีการ ซึ่งโครงสร้างในลักษณะนี้จะมีความยืดหยุ่นก็อาจใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพก็ได้

แต่ในบางกรณีโครงสร้างองค์การที่เป็นระบบปิดหรือโครงสร้างองค์การที่เป็นพิธีการ และไม่มียืดหยุ่นก็สามารถก็นำมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพได้เช่นกัน นอกจากนี้ในองค์การหนึ่ง องค์การใด อาจกำหนดโครงสร้างองค์การแบบหนึ่งมาใช้กับหน่วยงานหนึ่งหน่วยงานใด และกำหนดโครงสร้างอีกแบบหนึ่งมาใช้กับหน่วยงานอื่นๆ ในองค์การเดียวกันนั้นก็ได้อีก เช่น อาจกำหนดโครงสร้างองค์การแบบเป็นพิธีการมาใช้กับหน่วยการผลิต และองค์การโครงสร้างแบบไม่เป็นพิธีการมาใช้กับหน่วยงานที่ทำหน้าที่ด้านการวิจัยและพัฒนา เป็นต้น ดังนั้นจะเห็นได้ว่าความมีประสิทธิภาพขององค์การตามแนวความคิดของนักทฤษฎีเชิงสถานการณ์นั้น จะขึ้นอยู่กับความสอดคล้องและเข้ากันได้

ระหว่างโครงสร้างองค์การกับสภาวะแวดล้อมภายนอกองค์กรนั่นเอง สำหรับ แนวความคิดเชิงสถานการณ์ ที่สำคัญมีดังนี้

๓.๑ ผลงานของโจแอน วูดวาร์ด (Joan Woodward)

จากผลงานการวิจัยของวูดวาร์ด สามารถสรุปได้ว่าการออกแบบโครงสร้างองค์การ จะมีความแตกต่างกันออกไปตามสภาวะแวดล้อมที่เข้ามากระทบ เช่น จากเทคโนโลยีที่แต่ละองค์การ หรือองค์การผู้ผลิตแต่ละประเภทผลิตภัณฑ์ใช้ เช่น ในสภาวะแวดล้อมที่เทคโนโลยี ที่เป็นการผลิตตามกระบวนการที่มีวิธีการทำงานยุ่งยากซับซ้อนนั้นจะมีสายการบังคับบัญชาหลายระดับ ในขณะที่สภาวะแวดล้อมเทคโนโลยีที่เป็นการผลิตตามคำสั่งนั้น สายการบังคับบัญชาจะสั้นกว่า ดังนั้นโครงสร้างขององค์การในสภาวะแวดล้อมเทคโนโลยีแบบการผลิตตามกระบวนการ จึงมีลักษณะที่เป็นโครงสร้างแบบสูง ส่วนโครงสร้างองค์การในสภาวะแวดล้อม ที่องค์การต้องใช้เทคโนโลยีในการผลิตตามคำสั่งของลูกค้านั้น ควรจะมีลักษณะเป็นโครงสร้างแบบแบนราบ

๓.๒ ผลงานของลอว์เรนซ์และลอร์ช (Lawrence, P.R., & Lorsch, J.W.)

Lawrence และ Lorsch, ได้กล่าวว่า แนวความคิดเชิงสถานการณ์ต่อการจัดการ พบว่าความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้าง ขององค์การกับการประสานงานของบุคลากรจะมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด ซึ่งจากทฤษฎีการจัดการแนวใหม่ที่ยึดแนวความคิดเชิงระบบกับแนวความคิดเชิงสถานการณ์ เพื่อให้ผู้บริหารสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการได้นั้น จะต้องมีการวิเคราะห์ถึงปัญหาต่างๆ ในเชิงระบบว่าปัจจัยต่างๆ นั้นมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน และจะต้องตระหนักถึงความสอดคล้องระหว่างองค์การกับสภาวะแวดล้อม ไม่ว่าจะเป็นด้านของการออกแบบโครงสร้างองค์การหรือวิธีการ ในการจัดการต่างๆ กล่าวคือ จะไม่มีวิธีที่ดีที่สุดในการจัดการแต่การจัดการนั้นขึ้นอยู่กับสภาวะแวดล้อมขององค์การเสมอ ในการพัฒนาแนวความคิดทางการจัดการที่เกิดขึ้นนั้น จะมีลักษณะเป็นวิวัฒนาการ ตั้งแต่แนวความคิดทางการจัดการเชิงวิทยาศาสตร์ จากนั้นจึงเป็นแนวความคิดเชิงกระบวนการ แนวความคิดเชิงพฤติกรรมศาสตร์ แนวความคิดเชิงระบบ และแนวความคิดเชิงสถานการณ์ จากการ ที่เกิดการพัฒนาแนวความคิดต่างๆ ที่เพิ่มขึ้นนี้ ทำให้ไม่มีแนวความคิดใดจะเป็นที่ยอมรับที่จะเป็นแนวความคิดที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด ดังนั้นการนำแนวคิดทางการจัดการใดมาใช้กับองค์การ ผู้บริหารจะต้องพิจารณาถึงสภาวะแวดล้อมขององค์การที่เป็นสถานการณ์องค์การเผชิญอยู่มาพิจารณาด้วย

จากที่ให้ทฤษฎีที่เน้นการสัมพันธ์ระหว่างความไม่แน่นอนของสภาพแวดล้อมที่องค์การเผชิญอยู่กับการออกแบบโครงสร้างภายในองค์การ ความไม่แน่นอนของสภาพแวดล้อมที่สำคัญ คือ ตลาด เศรษฐกิจ และวิทยาศาสตร์ ส่วนโครงสร้างภายในองค์การอาจเป็นการแบ่งแยกงาน (Differentiation) หรือการรวมงาน (Integration) ในองค์การนั้นเพื่อให้การประสานงานดีขึ้น^{๔๔}

๔. แนวความคิดทางการจัดการยุคโลกาภิวัตน์

การจัดการยุคโลกาภิวัตน์เป็นการจัดการที่องค์การต้องเผชิญกับสภาวะแวดล้อมทางการแข่งขันที่รุนแรง.เช่น.การเปลี่ยนแปลงด้านความก้าวหน้าทางเทคโนโลยี การเปลี่ยนแปลงในด้านทัศนคติ.และพฤติกรรมของลูกค้า.การเปลี่ยนแปลงในกระแสโลกาภิวัตน์ เป็นต้น ซึ่งผู้บริหารของ

^{๔๔}สุภาพร พิศาลบุตร, การพัฒนาองค์การ, อ่างแล้ว, หน้า ๔๒.

องค์การจำเป็นต้องให้ความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างใกล้ชิด โดยมุ่งพยายามในการกำหนดกลยุทธ์ให้กับองค์การเพื่อสามารถดำรงอยู่ได้ในขณะที่มีความได้เปรียบเชิงการแข่งขัน รวมทั้งสามารถสร้างผลกำไรและความเจริญเติบโตอย่างยั่งยืน จากการเปลี่ยนแปลงในกระแสโลกาภิวัตน์นี้ ทำให้ลักษณะของการจัดการที่องค์การต้องมุ่งเน้นถึงการปรับตัว ที่มีการให้การยอมรับและปรับปรุงการดำเนินงานที่มีความสอดคล้องกับกระแสโลกาภิวัตน์ โดยผู้บริหารต้องคำนึงถึงขอบเขตของการดำเนินธุรกิจในตลาดระดับโลกที่ในปัจจุบันมีการขยายขอบเขตที่กว้างขวางกว่าตลาดในประเทศ

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ได้ให้แนวความคิดทางการจัดการไว้ว่าจากแนวความคิดทางการจัดการยุคโลกาภิวัตน์นี้จะให้มุ่งให้ความสำคัญกับ การดำเนินงานและปฏิบัติที่ถูกต้อง โดยนำไปสู่ความได้เปรียบเชิงการแข่งขันจากการสร้างผลิตภัณฑ์ที่สามารถตอบสนองความต้องการของลูกค้า การเพิ่มมูลค่าของผลิตภัณฑ์ในขณะที่สามารถลดต้นทุนการผลิตและราคาลงได้อย่างต่อเนื่อง และที่สำคัญคือการพัฒนาความสามารถในการแข่งขันที่เหนือกว่าคู่แข่ง จึงเป็นเป้าหมายที่สำคัญของแนวความคิดทางการจัดการยุคนี้ แนวความคิดทางการจัดการยุคโลกาภิวัตน์ที่สามารถสร้างความได้เปรียบทางการแข่งขัน มีแนวทางสำหรับแนวความคิดทางการจัดการยุคโลกาภิวัตน์^{๔๕} ดังนี้

๑. การควบคุมคุณภาพ. องค์การที่จำหน่ายผลิตภัณฑ์ในตลาดระดับโลกมีความจำเป็นต้องให้ความสำคัญในด้านคุณภาพ.(Quality) ของผลิตภัณฑ์.ซึ่งเป็นองค์ประกอบ ของความได้เปรียบเหนือคู่แข่ง โดยเฉพาะการได้รับการยอมรับในมาตรฐานด้านคุณภาพระดับโลกจะต้องได้รับประกาศนียบัตร.ISO.9000.จากองค์กรกำหนดมาตรฐานโลก (International Organization For Standardization) มาตรฐาน ISO นี้จะถือเป็นการรับประกันด้านคุณภาพกับผลิตภัณฑ์ขององค์การ.ดังนั้นองค์การจะต้องทำการปรับปรุงและพัฒนาทั้งใน ด้านกระบวนการดำเนินงาน ด้านโครงสร้าง ความรับผิดชอบ และทรัพยากรเพื่อให้เกิดคุณภาพและจะต้องผ่านการตรวจสอบและประเมินจากภายนอกอีกด้วย

๒. การควบคุมคุณภาพโดยรวม ตามแนวความคิดของการควบคุมคุณภาพโดยรวม (Total Quality Management) เป็นการดำเนินการที่เน้นการควบคุมคุณภาพทั่วทั้งองค์การ เพื่อให้บุคลากรทุกระดับเกิดการปรับปรุงและพัฒนากระบวนการทำงานทุกด้านอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง. รวมทั้งสามารถตอบสนองความต้องการของลูกค้าได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการเชื่อมโยงการปฏิบัติการต่างๆ ที่มีกระบวนการที่ขนานกันไว้จะทำให้สามารถทราบปัญหาที่อาจเกิดขึ้นได้ ก่อนที่จะสายเกินแก้ไข

๓. การปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง ปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง (Continuous Improvement) เป็นความพยายามขององค์การที่จะรักษาความได้เปรียบในเชิงคุณภาพไว้ โดยการหาวิธีการใหม่ๆ ที่จะนำเข้ามาใช้เพื่อปรับปรุงผลการปฏิบัติการที่เป็นอยู่ในปัจจุบันให้ดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง ความพยายามดังกล่าวมีความจำเป็นต้องทำควบคู่กับเทคนิคการเปรียบเทียบ (Benchmarking) ซึ่งการเปรียบเทียบนี้ องค์การจะเปรียบตัวเองในด้านต่างๆ กับองค์การที่มีประสิทธิภาพที่สุด ในอุตสาหกรรมเดียวกัน เพื่อใช้เป็นแนวทางในการปรับปรุงกระบวนการปฏิบัติของตนเอง นอกจากนี้การปรับปรุงอย่างต่อเนื่อง จะเกิดผลได้ยังมีความจำเป็นต้องการการมีส่วนร่วม ของบุคลากรควบคู่ไปด้วย

^{๔๕}มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, องค์การและการจัดการ, อ่างแล้ว, หน้า ๘๐-๘๓.

๔. การรื้อปรับระบบ ผลจากการปรับปรุงคุณภาพหรือวิธีการปรับปรุงอย่างต่อเนื่องดังกล่าวข้างต้น ตามวิธีการของญี่ปุ่นเป็นการปรับปรุงแบบค่อยเป็นค่อยไปที่ละขั้นตอน อย่างไรก็ตาม แนวความคิดทางการจัดการของการรื้อปรับระบบ (Re-Engineering) จะเป็นการปรับปรุงคุณภาพแบบทำทั้งระบบในครั้งเดียว ดังนั้นการปรับปรุงที่เห็นผลสำเร็จได้ องค์กรจะต้องตั้งแนวคิดและวิธีปฏิบัติออกมาจากกฎเกณฑ์และข้อสมมติฐานที่เก่าแก่และล้าสมัย รวมทั้งทำการกำหนดคิดใหม่ทุกกระบวนการและทั้งระบบ ตั้งแต่การแสวงหาข้อมูล การวางแผน การพัฒนาบุคลากร การควบคุมการประเมินผลงาน เป็นต้น

ผลจากกระแสโลกาภิวัตน์ที่ผู้บริหารต้องปรับตัวโดยการใช้ประโยชน์จากระบบข้อมูลสารสนเทศและเทคโนโลยีให้เกิดประโยชน์สูงสุดที่ทำให้การติดต่อสื่อสาร และการแสวงหาข้อมูลข่าวสารทำได้อย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้องค์กรสามารถตอบสนองความต้องการของลูกค้าได้อย่างรวดเร็ว ซึ่งเป็นปัจจัยมีผลต่อการสร้างความได้เปรียบเชิงการแข่งขัน ส่วนในด้านการสร้างความเข้าใจในกฎและกติกาของประชาคมโลก รวมทั้งระบบเศรษฐกิจของแต่ละประเทศก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการแข่งขัน โดยเฉพาะการแก้ไขกฎหมายเพื่อการตอบสนองระบบการค้าเสรี และสามารถนำองค์กรไปอยู่ในสถานะแวดล้อมใหม่ได้อย่างเหมาะสม และมีการปรับเปลี่ยนบทบาทของผู้บริหารระดับสูง ผู้บริหารระดับกลาง รวมทั้งบุคลากรผู้ปฏิบัติทุกคนในองค์กรก็เป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการดำเนินงานในยุคของการแข่งขันที่เกิดขึ้นจากกระแสโลกาภิวัตน์อีกด้วย โดยการทำให้องค์กรมีลักษณะเป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นจากบุคลากรที่มีประสบการณ์ การนำความรู้และความสามารถที่โดดเด่นมาใช้ในการสร้างผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาด การเปิดโอกาสให้บุคลากรได้รับ การพัฒนาและเรียนรู้เพื่อการปรับปรุงผลงานของตนเองอย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งองค์กรควรมุ่งทำให้บุคลากรมีการทำงานแบบทีมงาน ด้วยการใช้ภาวะผู้นำในการบริหารระดับต่างๆ และมุ่งการจูงใจแบบเน้นผลงานเพื่อการปรับตัวสู่อนาคต เป็นต้น

ขั้นตอนการบริหารงาน

ขั้นตอนของการบริหารงานนั้นประกอบด้วย ปัจจัยนำเข้า กระบวนการ และผลผลิต หรือผลงานที่เกิดขึ้นจากกระบวนการแปรรูปปัจจัยนำเข้า ด้วยวิธีการ หรือเทคนิคดำเนินการต่างๆ

๑. ปัจจัยนำเข้า (Input) หรือที่มักจะเรียกกันว่า ทรัพยากรในการบริหารนั้นเป็นปัจจัยสำคัญในโครงสร้างของการบริหารงาน โดยที่อาจเป็นที่รู้จักกันในนามของ 4M ซึ่งประกอบด้วย องค์ประกอบสำคัญได้แก่ คน.(Man) คือ ผู้ปฏิบัติงานขององค์กรนั้น ๆ เงิน (Money) ใช้สำหรับเป็นค่าตอบแทนและค่าใช้จ่ายในการดำเนินการ วัสดุสิ่งของ (Materials) หมายถึง อุปกรณ์เครื่องใช้ เครื่องมือต่างๆ รวมทั้งอาคารสถานที่ และการจัดการ (Management) หมายถึงความรู้เกี่ยวกับการจัดการ

ปัจจัยในการบริหารทั้ง ๔ ประการนี้เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการจัดการเนื่องจากประสิทธิภาพ และประสิทธิผลของการจัดการขึ้นอยู่กับความพร้อมและคุณภาพของปัจจัยดังกล่าว ซึ่งส่วนใหญ่ จะเป็นการกล่าวถึงปัจจัยนำเข้าขององค์กรที่ไม่หวังผลกำไร แต่เน้นกระบวนการทำงาน และผลงานที่มีประสิทธิภาพ

๒. กระบวนการบริหาร (Process) หมายถึง กิจกรรม หรือ หน้าที่ของผู้บริหารในการดำเนินงาน เช่น การวางแผนต่างๆ จำเป็นต้องมีกิจกรรมหลายๆอย่างมาเกี่ยวข้อง เช่น การรวบรวมข้อมูล การดำเนินงานที่ผ่านมา การวิเคราะห์สภาพปัญหาที่เกิดขึ้น การกำหนดแนวทางต่างๆ เพื่อการแก้ไข

และพัฒนาให้ผลงานบรรลุผลได้ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ ซึ่งในขั้นตอนเหล่านี้ผู้บริหารจำเป็นจะต้องมีทักษะ และใช้เทคนิคหลายอย่างดังจะได้กล่าวต่อไป

๓. ผลผลิต (Output) หมายถึง ผลจากการดำเนินงานผลิตภัณฑ์หรือบริการที่ออกมาจากระบบการของระบบซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญ ผลผลิตจะต้องถูกประเมินจากลูกค้าหรือผู้บริโภค และส่งข้อมูลย้อนกลับเข้าสู่ตัวระบบ

๔. ข้อมูลย้อนกลับ (Feedback) หมายถึง ข้อมูลที่ได้จากการประเมินผลของการดำเนินการ ซึ่งผู้บริหารสามารถนำไปปรับปรุงแก้ไขการทำงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

สรุปแนวคิดจากดังกล่าวข้างต้นได้กล่าวไว้ว่า การจัดการ หมายถึง การทำความเจริญ การเปลี่ยนแปลงในทางเจริญขึ้น การคลี่คลายไปในทางดี หรือ ศิลปะในการใช้คน เงิน วัสดุ อุปกรณ์ ขององค์กรและนอกองค์กรเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์กรอย่างมีประสิทธิภาพ มีองค์ประกอบที่สำคัญ (๑) การจัดการเป็นศิลปะในการใช้คนทำงาน (๒) การจัดการต้องอาศัย ปัจจัย พื้นฐาน คือ คน เงิน และวัสดุอุปกรณ์ (๓) การจัดการเป็นการดำเนินงานของกลุ่มคน ขณะเดียวกัน การจัดการมิได้หมายถึงการเพิ่มขึ้นปริมาณสินค้าหรือรายได้ของประชาชนเท่านั้น แต่หมายรวมถึงการเพิ่มความพึงพอใจและเพิ่มความสุขของประชาชนด้วย ซึ่งการพัฒนาหากได้นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้แล้ว ก็ย่อมทำให้การพัฒนานั้นดีมากขึ้นและส่งผลต่อไปยังการพัฒนาสังคม และประเทศชาติ สืบไป

ตารางที่ ๒.๔ แนวความคิดทางการจัดการ

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
Schermerhorn, John R., Hunt, James G., & Osborn, Richard N., (2000, p.155)	แนวความคิดทางการจัดการเชิงวิทยาศาสตร์ ๑. การหาวิธีที่ดีที่สุด ผู้บริหารจะต้องทำการสังเกตและรวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบ ๒. การคัดเลือกคนงาน โดยใช้หลักเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ ๓. การจัดให้มีการจูงใจด้านการเงิน เพื่อให้เกิดผลงานที่ดีที่สุด ๔. การแยกฝ่ายบริหารออกจากฝ่ายปฏิบัติ เป็นการแบ่งหน้าที่ระหว่าง ฝ่ายจัดการและฝ่ายปฏิบัติออกจากกัน
นิรมล กิติกุล, (๒๕๔๙, หน้า ๓๔)	มีการลดการสูญเสียเปล่าในการเคลื่อนไหวและลดความเหนื่อย และให้ความสนใจการปรับปรุงสวัสดิการของคนงาน
เสนาะ ตีแยว, (๒๕๔๖, หน้า ๔๘)	แนวความคิดการจัดองค์กรระบบราชการ ตามแนวคิดของ แมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) จะต้องมีการกำหนดหน้าที่แยกจากกันตามความชำนาญเฉพาะด้าน จาก การกำหนดขอบเขตของงานแต่ละงานอย่างชัดเจน และ กำหนดอำนาจหน้าที่เพื่อที่จะปฏิบัติงานนั้นได้
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, (๒๕๔๘, หน้า ๔๘-๔๙)	การจัดการสมัยเดิมหรือยุคคลาสสิก จึงมีการกำหนดหลักการที่มีความเกี่ยวข้องและความสัมพันธ์กับการประสานงาน ตลอดจนการแบ่งงานกันทำตาม ความชำนาญเฉพาะด้าน

ตารางที่ ๒.๔ แนวความคิดทางการจัดการ (ต่อ)

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
Gatewood, Robert D., Taylor, Robert., & Ferrell, O.C., (1995, pp. 40-41)	แนวความคิดทางการจัดการเชิงกระบวนการ หลักการบริหารงานของ อองรี ฟาโยล์ ดังนี้ ๑. อำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ เป็นสิ่งที่แยกจากกันไม่ได้ ๒. มีผู้บังคับบัญชาเพียงคนเดียว ๓. มีจุดมุ่งหมายร่วมกัน มีเป้าหมายเดียวกันดำเนินไปในทิศทางเดียวกันตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ ๔. อารมณ์ซึ่งสายงาน ๕. แบ่งงานกันทำตามความถนัด ๖. ระเบียบวินัยในการทำงานเกิดจากการปฏิบัติตามข้อตกลง ๗. ถือประโยชน์ส่วนรวมเหนือกว่าประโยชน์ส่วนตัว ๘. ให้ประโยชน์ตอบแทนด้วยความยุติธรรม ๙. รวมอำนาจไว้ส่วนกลาง ๑๐. ทุกคนในองค์การจะต้องมีระเบียบ และรู้ตำแหน่งหน้าที่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในองค์การ เป็นต้น
สมคิด บางโม, (๒๕๔๑, หน้า ๑๘๖-๑๘๗)	เครื่องแรงจูงใจให้ขยันทำงานสำหรับมนุษย์มี ๕ ชั้น ๑. ความต้องการทางด้านร่างกาย ๒) ความต้องการความมั่นคง ๓.) ความต้องการความรักหรือการติดต่อสัมพันธ์ ๔) ความต้องการการยกย่องนับถือ ๕) ความต้องการสมหวังในชีวิต
สุภาพร พิศาลบุตร, (๒๕๔๙, หน้า ๔๐-๔๑).	ทฤษฎีแมกเกรเกอร์ คือ ทฤษฎี x และ ทฤษฎี y ทฤษฎี x . เชื่อว่าคนมีความเกียจคร้านไม่ชอบทำงาน ทฤษฎี y . โดยมีสมมติฐานว่าคนถูกจูงใจด้วยความต้องการอย่างอื่นนอกจากความอยู่รอดได้
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, (๒๕๔๘, หน้า ๖๘).	แนวความคิดทางการจัดการเชิงปริมาณ เป็นแนวคิดการสังเกตอย่างเป็นระบบของพฤติกรรม.การสร้างตัวแบบจำลองเพื่อประโยชน์การเปลี่ยนแปลง อนุมานจากตัวแบบจำลอง ทำการทดสอบตัวแบบจำลองเพื่อศึกษาพฤติกรรม ที่เปลี่ยนแปลงไปตามการพยากรณ์ในตัวแบบจำลองหรือไม่
Stoner, James AF, (1978, pp. 53-54)	แนวความคิดเชิงระบบ ๑. ระบบทุกระบบประกอบไปด้วยระบบย่อยอย่างน้อยสองส่วนขึ้นไปและส่วนต่างๆ จะมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ๒. การเน้นที่องค์รวมของทุกระบบ เป็นต้น

๒.๓ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหารจัดการ

จากการทบทวนแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการ ได้มีนักวิชาการได้ให้นิยาม ความหมาย แนวทาง หลักการ และรูปแบบทฤษฎีที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

๒.๓.๑ ความหมายของการบริหารจัดการทั่วไป

ในการศึกษาความหมายของการบริหารและการบริหารจัดการ ควรทำความเข้าใจแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารเป็นเบื้องต้นก่อน กล่าวคือ สืบเนื่องจากมนุษย์เป็นสัตว์สังคม ซึ่งหมายถึง มนุษย์โดยธรรมชาติย่อมอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ไม่อยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่อาจมีข้อยกเว้นน้อยมากที่มนุษย์อยู่โดดเดี่ยวตามลำพัง เช่น ฤๅษี การอยู่รวมกันเป็นกลุ่มของมนุษย์อาจมีได้หลายลักษณะและเรียกต่างกัน เป็นต้นว่า ครอบครัว (family) เผ่าพันธุ์ (tribe) ชุมชน (community) สังคม (society) และประเทศ (country) เมื่อมนุษย์อยู่รวมกันเป็นกลุ่มย่อมเป็นธรรมชาติอีกทีในแต่ละกลุ่มจะต้องมี “ผู้นำกลุ่ม” รวมทั้งมี “แนวทางหรือวิธีการควบคุมดูแลกันภายในกลุ่ม” เพื่อให้เกิดความสุขและความสงบเรียบร้อย สภาพเช่นนี้ได้มีวิวัฒนาการตลอดมา โดยผู้นำกลุ่มขนาดใหญ่ เช่น ในระดับประเทศของภาครัฐ ในปัจจุบันอาจเรียกว่า “ผู้บริหาร” ขณะที่การควบคุมดูแลกันภายในกลุ่มนั้น เรียกว่า การบริหาร (administration) หรือการบริหารราชการ (public administration) การบริหารเป็นศาสตร์ เพราะมีทฤษฎีและหลักการมากมายในการบริหารที่นำมาทดลองได้พิสูจน์ได้ว่าเป็นจริง การนำไปใช้ให้ได้ผลหรือไม่นั้นเป็นศิลป์ คือ ผู้นำไปใช้ต้องมีศิลปะ การบริหารยังอาจ หมายถึง การวางแผน (Planning) การดำเนินงานตามแผน (Execution) ซึ่งประกอบด้วยการแบ่งงาน (Sharing) การร่วมมือ (Participating) การประสานงานกัน (Co ordinations) และการประเมินผล (Evaluation) และต้องอาศัยบุคคล (Man) เงินทุน (Money) อุปกรณ์ต่างๆ (Material) และการจัดการ (Management) และควรนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาเป็นเครื่องมือในการสร้างความมั่นคงทางจิตใจ^{๔๖}

ด้วยเหตุผลเช่นนี้ มนุษย์จึงไม่อาจหลีกเลี่ยงจากการบริหารหรือการบริหารราชการได้ง่าย และทำให้กล่าวได้อย่างมั่นใจว่า “ที่ใดมีประเทศที่นั่นย่อมมีการบริหาร” คำว่า “การบริหาร” นั้น นอกจากใช้คำภาษาอังกฤษว่า “Administration” ยังมีคำอีกคำหนึ่งที่ใช้แทนกันได้ คือ คำว่า “Management” ซึ่งเป็นคำที่มีความหมายเหมือนกันแต่ทางวิชาการจะเลือกใช้คำว่า “Administration” ก็ด้วยเหตุผล ๒ ประการ คือเหตุผลประการแรก เมื่อไม่ต้องการใช้คำว่า “ผู้จัดการ” ซึ่งมีความหมายแคบจำกัดลงไปว่าเป็นผู้บริหารงานขององค์การแห่งใดแห่งหนึ่งหรือหน่วยงานในหน่วยงานหนึ่งเท่านั้น ดังนั้น เมื่อพูดถึงการบริหารงานโดยทั่วไปหรือการบริหารราชการ จึงนิยมใช้คำว่า “Administration” ซึ่งได้แก่กระบวนการจัดการระบบและการแก้ไขปัญหาโดยใช้แนวทางบวก (Positive Approach) เพื่อให้สังคมได้รับผลประโยชน์ที่เป็นธรรม การจัดระบบต้องอาศัยโครงสร้างทางการเมืองและการศึกษาเข้ามาเป็นตัวแปร โดยอาศัยองค์ประกอบหรือปัจจัยต่างๆ ที่จำเป็นต่อการบริหารและวิธีการปฏิบัติ ตลอดจนหมายถึงการทำให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้อาศัยบุคคลอื่นๆ^{๔๗} ซึ่งต้องมียุทธศาสตร์ประกอบสำคัญเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การโดยมีหลักการ ดังนี้

^{๔๖} วีระ อัมพันธุ์, **พุทธธรรมกับการบริหารบุคคล**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: เอรารัตนการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๑-๑๐.

^{๔๗} ชูบ กาญจนประกร, **หลักรัฐประศาสนศาสตร์**, (กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๐), หน้า ๑๐ - ๑๒.

๑. ต้องมีองค์การ (Organization) และองค์การนั้นต้องมีการกำหนดวัตถุประสงค์ (Objective) อันแน่ชัด

๒. ต้องมีคนทำงานร่วมกัน คนเป็นส่วนสำคัญในการบริหารหรือการทำงาน

๓. ต้องมีทรัพยากรในการบริหาร ซึ่งนอกจากคน (Man) แล้วจะต้องมีทรัพยากรอื่นๆ ที่สำคัญ ได้แก่เงิน (Money) วัสดุ (Material) ในการทำงาน

๔. ต้องมีการจัดการในการบริหารหรือการทำงานเพื่อให้การทำงานเป็นไปโดยราบรื่นและบรรลุวัตถุประสงค์^{๔๘}

๑) บุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป

๒) ต้องมีการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน

๓) ต้องมีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ในการกระทำร่วมกันเด่นชัด

๔) วัตถุประสงค์นั้นๆต้องตรงกันในหมู่บุคคลผู้ร่วมกระทำการ

ผู้วิจัยเห็นว่า “การบริหาร” คือ การใช้ศาสตร์และศิลปะการนำเอาทรัพยากรการบริหาร (Administrative Resource) มาประกอบกันตามกระบวนการบริหาร (Process of Administration) ให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพและเห็นว่าการบริหารมีลักษณะเด่นเป็นสากลอยู่หลายประการ คือ

๑. การบริหารย่อมมีวัตถุประสงค์

๒. การบริหารอาศัยปัจจัยบุคคลเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ

๓. การบริหารต้องใช้ทรัพยากรการบริหารเป็นองค์ประกอบพื้นฐาน

๔. การบริหารมีลักษณะการดำเนินการเป็นกระบวนการ

๕. การบริหารเป็นการดำเนินการร่วมกันของกลุ่มบุคคล

๖) การบริหารอาศัยความร่วมมือ ร่วมใจของบุคคล ฉะนั้น จึงต้องอาศัยความร่วมมือ (Collective Mind) เพื่อให้เกิดความร่วมมือของกลุ่ม (Group Cooperation) อันจะนำไปสู่พลังรวมกลุ่ม (Group Effort) ในอันที่จะทำให้ภารกิจบรรลุวัตถุประสงค์

๗. การบริหารมีลักษณะการร่วมมือกันดำเนินการอย่างมีเหตุผล

๘. การบริหารมีลักษณะเป็นการตรวจสอบผลการปฏิบัติงานกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

๙. การบริหารไม่มีตัวตน (Intangible) แต่มีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์^{๔๙}

นอกจากนั้นแล้ว “การบริหาร” ยังเป็นกระบวนการของการวางแผนการจัดองค์การและสั่งการควบคุมกำกับ ความพยายามของสมาชิกขององค์การและใช้ทรัพยากรอื่นๆ เพื่อความสำเร็จในเป้าหมายขององค์การที่กำหนดไว้^{๕๐}

^{๔๘}ประธาน คงฤทธิศึกษากร, **สุขาภิบาลในฐานะปกครองตนเอง**, (กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตบริหารศาสตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๑๗๖.

^{๔๙}สมพงษ์ เกษมสิน, **การบริหาร**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๔๑.

^{๕๐}สมยศ นาวิการ, **การบริหารเชิงกลยุทธ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ๒๕๔๔), หน้า ๗๘.

ลักษณะที่สำคัญของการบริหาร การบริหารมีลักษณะสำคัญ ๘ ประการ ดังนี้

๑. การบริหารเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่ง มีใช้บุคคลหนึ่งบุคคลใดหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ถ้าจะกล่าวถึงบุคคลผู้ทำหน้าที่บริหารนั้นก็เรียกว่าผู้บริหาร

๒. การบริหารเป็นงานที่จุดหมายทั้งนี้หมายความว่า ในการบริหารงานนั้นจำเป็นต้องมีการกำหนดวัตถุประสงค์หรือจุดหมายไว้ก่อน ไม่ว่าจะกำหนดไว้อย่างชัดเจนหรือไม่ก็ตามส่วนการบริหารนั้นจะเป็นแนวทางในการดำเนินงานให้สำเร็จตามจุดหมาย

๓. การบริหารเป็นแนวทางสำคัญที่มีอิทธิพลต่อสังคมภายในและภายนอกองค์กรดังเช่น ถ้าผู้บริหารต้องการจะปรับปรุงวิธีปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ก็อาจได้โดยการจัดหาเครื่องจักรเครื่องมืออันทันสมัยมาใช้จัดการฝึกอบรมคนงานให้มีความสามารถยิ่งขึ้น ซึ่งจะเป็นผลดีต่อองค์กรและผู้ปฏิบัติงานด้วย ตัวอย่างผลกระทบต่อสังคมภายนอกเป็นต้นว่า ถ้าองค์กรนั้นๆ มีนโยบายที่จะทำประโยชน์ต่อสังคม เช่น ส่งเสริมการศึกษาในชุมชนโดยให้ทุนการศึกษาหรือบริจาคเงินก่อสร้างโรงเรียนก็นับว่าองค์กรนั้นมีส่วนช่วยพัฒนาสังคมภายนอกองค์กรหรือองค์กรบางแห่งอาจไม่นำพาต่อความเดือดร้อนรำคาญ ซึ่งองค์กรของตนก่อขึ้น เช่น สิ่งเหล่านี้ย่อมเป็นผลของการบริหารอันมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์และสิ่งแวดล้อม

๔. การบริหารเป็นเรื่องเกี่ยวกับความสามารถของกลุ่มคน ธุรกิจก่อตั้งขึ้นเพื่อดำเนินการให้บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์โดยกลุ่มคน มิใช่เป็นความสามารถของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง เพียงบุคคลเดียวเท่านั้น ทั้งนี้ เพราะว่าคนเราย่อมมีขอบเขตความสามารถจำกัด ทั้งด้านกำลังกาย กำลังสมองและเวลา จึงจำต้องได้รับความร่วมมือร่วมใจจากบุคคลมาช่วยกัน

๕. การบริหารจะได้รับผลสำเร็จด้วยดีก็แต่โดยการร่วมแรงร่วมใจของบุคคลอื่นๆ นอกเหนือไปจากเจ้าของธุรกิจทั้งนี้เนื่องจากบรรดาเจ้าของ เช่น ผู้ถือหุ้นอาจไม่มีเวลาหรือความสามารถในการบริหารจึงต้องจัดหาผู้อื่นที่มีความสามารถในการบริหารจึงต้องจัดหาผู้อื่นที่มีความสามารถในการบริหารให้มาบริหารในองค์กร

๖. การบริหารจะดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพได้ก็แต่โดยการใช้ความรู้ความชำนาญและการฝึกฝนอบรมทางด้านบริหารมาโดยเฉพาะ จึงเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าการบริหารเป็นวิชาชีพอย่างหนึ่ง ผู้บริหารโดยเฉพาะผู้บริหารสูงสุดไม่จำเป็นต้องมีความรู้ทางเทคนิคในการปฏิบัติโดยตรง แต่ผู้บริหารจะต้องมีความรู้ความชำนาญในการบริหาร อันได้แก่ การวางแผน การจัดองค์การ ฯลฯ

๗) การบริหารเป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตนไม่สามารถมองเห็นได้ แต่สิ่งที่จะแสดงให้เห็นว่าการบริหารดำเนินไปอย่างไร ได้ผลดีหรือไม่เพียงใดนั้นก็คือผลงาน เพราะว่าผลงานจะเป็นเครื่องวัดความสามารถทางการบริหาร

๘) เจ้าของธุรกิจไม่จำเป็นต้องทำหน้าที่ผู้บริหารเสียเองโดยทั่วไปแล้ว (ยกเว้นองค์กรขนาดเล็ก) คณะผู้บริหารมักจะเป็นกลุ่มบุคคลอื่นๆ ที่มีความสามารถทางการบริหารทำหน้าที่ในนามของเจ้าของธุรกิจ

จากความหมายดังกล่าวที่นักวิชาการได้ให้ไว้แสดงให้เห็นว่าการบริหารมีลักษณะที่สำคัญ คือ การบริหารต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ในการที่จะร่วมมือการทำงานกิจการขององค์กรให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ โดยใช้กระบวนการที่มีลักษณะการดำเนินงานซึ่งสืบเนื่องและใช้ทรัพยากรที่เหมาะสม

และมีประสิทธิภาพในการจัดการเพื่อให้เกิดความสำเร็จจากความหมายของการบริหารจัดการทั่วไป และผลการศึกษาของนักวิชาการต่างๆ ผู้วิจัยประมวลได้ว่า ความหมายของการบริหารจัดการทั่วไป มีความหมายที่เกี่ยวข้อง สามารถสรุปได้ ดังตาราง ๒.๕ ดังนี้

ตารางที่ ๒.๕ ความหมายของการบริหารจัดการทั่วไป

นักวิชาการหรือนักวิจัย	แนวคิดหลัก
วีระ อัมพันธุ์ (๒๕๒๖, หน้า ๑ - ๑๐)	๑. ต้องอาศัยบุคคล (Man) เงินทุน (Money) อุปกรณ์ต่างๆ (Material) และการจัดการ (Management) ๒. นำหลักกรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือ ๓. การร่วมมือ (Participating)
ชูป กาญจนประกร (๒๕๐๖, หน้า ๑๐ - ๑๒)	๑. กระบวนการจัดการระบบและการแก้ไขปัญหา ๒. การจัดระบบต้องอาศัยโครงสร้างทางการเมืองและทางการศึกษา ๓. การทำให้งานสำเร็จลุล่วงไปได้อาศัยบุคคลอื่นๆ
ประธาน คงฤทธิ์ศึกษกร (๒๕๓๙, หน้า ๑๗๖)	๑. การกำหนดวัตถุประสงค์อันแน่ชัด ๒. มีคนทำงานร่วมกัน ๓. มีทรัพยากรอื่นๆ ที่สำคัญ ได้แก่เงิน (Money) วัสดุ (Material) ในการทำงาน ๔. มีการจัดการในการบริหารหรือการทำงาน
สมพงษ์ เกษมสิน (๒๕๒๖, หน้า ๔๑)	๑. การบริหารย่อมมีวัตถุประสงค์ ๒. การบริหารอาศัยปัจจัยบุคคล ๓. การดำเนินการเป็นกระบวนการ ๔. การบริหารอาศัยความร่วมมือ ๕. การตรวจสอบผลการปฏิบัติงานกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้
สมยศ นาวิการ (๒๕๔๔, หน้า ๗๘)	๑. กระบวนการของการวางแผนการจัดองค์การ ๒. สั่งการควบคุมกำกับ ๓. ใช้ทรัพยากรเพื่อความสำเร็จในเป้าหมายขององค์การ

๒.๓.๒ ความหมายของการบริหารการจัดการทางตะวันตก

การบริหารโดยทั่วไป จะมีลักษณะเป็นกระบวนการหรือเป็นการกำหนดขั้นตอนในการปฏิบัติงานหรือเป็นลำดับรายการในการบริหาร คือ ในการบริหารจะต้องมีลำดับรายการก่อนหลังว่า จะต้องทำอะไรก่อนและต่อๆ ไปจะทำอะไร ซึ่งจัดไว้ว่าหลักเกณฑ์ตามวิธีการทางวิทยาศาสตร์ (scientific Management) กระบวนการบริหารจะกำหนดขอบเขตและหน้าที่ตามขั้นตอนต่างๆ ไว้ อย่างชัดเจน ซึ่งนักบริหาร นักวิชาการ ตลอดจนนักการศึกษาได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการบริหารไว้ ดังนี้

การบวนการบริหารของกลุค และเออร์วิค (Gulick & Urwick) ได้เสนอกระบวนการบริหารไว้ ๗ ประการ ซึ่งเรียกรวมๆ ว่า “POSDCoRB” โดยมีกระบวนการบริหาร ดังนี้^{๕๑}

(๑) การวางแผน (Planning) หมายถึง การคิดเลือกหาทางที่ดีที่สุดในการใช้ทรัพยากรที่มีอย่างประหยัดให้ได้ผลคุ้มค่าที่สุด โดยดำเนินการตามขั้นตอนอย่างมีแบบแผนเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์

(๒) การจัดหน่วยงาน (organizing) หมายถึง การจัดโครงสร้างอำนาจหน้าที่การแบ่งส่วนงานเพื่อให้การปฏิบัติงานเป็นไปตามวัตถุประสงค์

(๓) การจัดตัวบุคคล (staffing) หมายถึงการบริหารด้านบุคลากรอัน ได้แก่ การจัดอัตรากำลัง การสรรหา การรักษาสภาพการทำงาน การควบคุมการปฏิบัติงาน

(๔) การอำนวยการ (direction) หมายถึง การดำเนินการในการตัดสินใจและการสั่งการในกิจกรรมต่างๆ ให้ดำเนินไปอย่างมีระเบียบแบบแผน ทั้งในลักษณะทั่วๆ ไปและในลักษณะเฉพาะ ตลอดจนการให้คำแนะนำ

(๕) ควบคุมการปฏิบัติงาน (controlling) หมายถึง การตรวจสอบการปฏิบัติงานของกิจการให้เป็นไปตามกฎ ระเบียบและวัตถุประสงค์

(๖) การประสานงาน (co-ordination) หมายถึง การร่วมมือกันในการปฏิบัติงานในส่วนต่างๆ ให้ประสานงานสอดคล้องและกลมกลืนกัน

(๗) การรายงาน (reporting) หมายถึง การรายงานผลการปฏิบัติงานของหน่วยงานให้ผู้บริหารและสมาชิกของหน่วยงาน ได้ทราบความเคลื่อนไหวและความก้าวหน้าของกิจการในหน่วยงาน

(๘) การงบประมาณ (budgeting) หมายถึง การควบคุมการใช้จ่ายเงินให้รอบคอบและรัดกุม รวมถึงการจัดสรรงบประมาณการดำเนินงาน

การบวนการบริหารงานตามแนวของเดมมิ่ง (Deming) คือ แบบ PDCA ดังนี้

(๑) การวางแผน (plan - P)

(๒) การปฏิบัติตามแผน (do -D)

(๓) การตรวจสอบ (check - C)

(๔) การปฏิบัติ (action - A)

^{๕๑}สุพจน์ พันธุ์ชูเพชร. “การศึกษากระบวนการบริหารงานของผู้อำนวยการสามัญศึกษาจังหวัด”, รายงานวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๑๒-๑๓.

กระบวนการบริหารงานทั้ง ๔ ขั้นตอนจะต้องปฏิบัติต่อเนื่องกันไปไม่สิ้นสุดซึ่งเขียนได้ว่า (plan-do-check-act) PDCA ซึ่งเหมือนกับเป็นวงจรอันหนึ่งเรียกว่า วงจรเดมมิง (the deming cycle) วงจรหรือวงล้อ (PDCA) เป็นเครื่องมือการบริหารอย่างต่อเนื่องในการติดตามพัฒนาให้บรรลุเป้าหมาย โดยวงจรเดมมิงหรือ PDCA เป็นกระบวนการหนึ่ง ซึ่งสามารถที่จะนำมาใช้ได้เป็นอย่างดีในการควบคุมคุณภาพหรือการบริหารคุณภาพ^{๕๒}

การบริหารเชิงพฤติกรรมศาสตร์ (behavioral science) ของเวเบอร์(Weber) ได้อธิบายการบริหารงานองค์การในรูปแบบอุดมคติว่า องค์ประกอบของการบริหารระบบราชการจะต้องมีลักษณะสำคัญๆ ดังนี้^{๕๓}

(๑) องค์การกำหนดสายงานการบังคับบัญชาชัดเจน (hierarchy) ผู้มีอำนาจสูงสุดมีอำนาจสั่งการผู้ใต้บังคับบัญชา

(๒) องค์การกำหนดตำแหน่งและอำนาจหน้าที่ (authority) แต่ละคนในองค์การจะมีตำแหน่งและอำนาจหน้าที่ที่กำหนดไว้อย่างชัดเจน

(๓) มีกฎระเบียบ ข้อบังคับในการปฏิบัติงาน (rules and regulations) เพื่อกำหนดวิธีการทำงานและแก้ไขปัญหาการปฏิบัติงาน

(๔) มีการแบ่งงานกันตามความชำนาญเฉพาะด้าน (division of work) ทำให้เกิดการบรรจุบุคคลากรเฉพาะด้าน และเกิดการรวมกลุ่มบุคคลที่ปฏิบัติงานคล้ายคลึงกัน

(๕) มีระบบการจูงใจการทำงาน โดยการกำหนดอัตราเงินเดือนตามตำแหน่งและระยะเวลาในการทำงาน

(๖) มีระบบความสัมพันธ์ภายในองค์การอย่างเป็นทางการ ไม่มีการติดต่อกันเป็นส่วนตัวหรือข้ามสายงานการบังคับบัญชา

(๗) ใช้ระบบคุณธรรมในการบริหารงานมีเหตุผลในการตัดสินใจแก้ไขปัญหานั้นอาศัยกรอบ กฎเกณฑ์ที่วางไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

กระบวนการบริหารของคิมบรอทและนันเนอรี (Kimbrough & Nunnery) ได้เสนอหลักการบริหารการศึกษาแบบประชาธิปไตย ๕ ประการ ดังนี้

(๑) สนับสนุนให้แต่ละคนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ทางการศึกษา

(๒) ยอมรับว่าภาวะผู้นำเป็นงานของทุกคน และเป็นการกระตุ้นให้คนแสดงภาวะผู้นำที่สอดคล้องกับผลประโยชน์ความต้องการและความสามารถ

(๓) อำนาจการให้บุคคล ได้วางแผนร่วมกันแลกเปลี่ยนประสบการณ์กันและร่วมกันประเมินผลสำเร็จของงาน

(๔) ดำเนินการให้การตัดสินใจ มีผลกระทบต่อคนส่วนใหญ่ในองค์การอยู่ในความรับผิดชอบของคณะบุคคลมากกว่าความรับผิดชอบของบุคคลเพียงคนเดียว

(๕) จัดองค์การให้มีความคล่องตัว เพื่อให้การปรับตัวสนองกับการเปลี่ยนแปลง

^{๕๒} สมเดช สีแสง. คู่มือการบริหารโรงเรียนประถมศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ, (ชัยนาท: อมรการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๙๘-๑๙๙.

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๐.

กระบวนการบริหารของฟาโยล (Fayol) นักวิชาการเหมืองแร่ชาวฝรั่งเศสเป็นต้นกำเนิดในการเสนอองค์ประกอบมูลฐานของการบริหารแบบกระบวนการ โดยได้อธิบายกระบวนการบริหารงานประกอบด้วยขั้นตอนการบริหารไว้ ๕ ประการคือ^{๕๔}

- (๑) วางแผน (to plan) หมายถึง การวางแผนปฏิบัติงานล่วงหน้า
- (๒) จัดหน่วยงาน (to organize) หมายถึง การรวบรวมเครื่องมือ วัสดุ และกำลัง
- (๓) บังคับบัญชา (to command) หมายถึง การสั่งงาน ควบคุม บังคับบัญชาให้บุคคลปฏิบัติงานตามหน้าที่
- (๔) ประสานงาน (to coordinate) หมายถึง การประสานกิจกรรมต่างๆ ของหน่วยงานให้ดำเนินไปตามเป้าหมาย
- (๕) ควบคุม (to control) หมายถึง การควบคุมดูแลให้การปฏิบัติงานเป็นไปตามระเบียบ ข้อบังคับ และกฎเกณฑ์

กระบวนการบริหารของ ที เกรก (T.Gregg) รายการของกระบวนการตามความเห็นของนักบริหารทั้งหลายที่ได้แยกไว้ถึง ๓๕ รายการ แล้วนำมาวิเคราะห์และประมวลกระบวนการบริหารใหม่ โดยแบ่งกระบวนการบริหารได้ ๗ ประการ คือ^{๕๕}

- (๑) การตัดสินใจสั่งการ (decision-making) เป็นหัวใจของกระบวนการบริหารงาน
- (๒) การวางแผน (planning) มีความสำคัญต่อการบริหารทุกประการ ถ้าขาดการวางแผนกิจกรรมนั้น จะไม่สามารถดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ
- (๓) การจัดองค์การ (organizing) คือ การกระทำให้เกิดความมีระเบียบในการปฏิบัติงานกำหนดอำนาจหน้าที่และตำแหน่งต่างๆ อย่างชัดเจน
- (๔) การติดต่อสื่อสาร (communication) เป็นกระบวนการส่งข่าวสาร คำสั่งคำอธิบาย ฯลฯ จากบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่ง จากหน่วยงานหนึ่งไปยังอีกหน่วยงานหนึ่ง ซึ่งจะต้องชัดเจนได้ใจความก่อให้เกิดความเข้าใจซึ่งกันและกัน
- (๕) การใช้อิทธิพลกระตุ้นให้บุคลากรทำงาน (influencing) ในหน่วยงานทุกชนิดจำเป็นต้องมีระบบควบคุมบังคับบัญชา เพื่อให้กิจกรรมต่างๆ ดำเนินไปอย่างราบรื่น โดยการปฏิบัติตามคำสั่งรวมทั้งกระตุ้นให้ผู้นำนงานปฏิบัติอย่างเต็มที่
- (๖) การประสานงาน (coordinating) เป็นความร่วมมือระหว่างบุคคลต่อบุคคลหรือหน่วยงานต่อหน่วยงาน มีการติดต่อสัมพันธ์กันช่วยเหลือกันในด้านบุคคลและทรัพยากรอื่นๆ
- (๗) การประเมินผล (evaluation) คือ การตรวจสอบการปฏิบัติงานทุกระยะอย่างต่อเนื่องเพื่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย

กระบวนการบริหารของเซียส์ (Sears) ได้รายงานการบริหารตามความเห็นชอบของนักบริหารทั้งหลายได้แยกไว้ถึง ๓๕ รายการแล้วนำมาวิเคราะห์และประมวลกระบวนการบริหารใหม่ โดยแบ่งกระบวนการบริหารไว้ ๓ ประการ คือ^{๕๖}

^{๕๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

^{๕๕}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

^{๕๖}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

(๑) การวางแผน หรือการวางโครงการ (planning)

(๒) การจัดองค์การ (organizing) โดยกำหนดอำนาจหน้าที่ของแต่ละตำแหน่งไว้อย่างแน่นอนและรัดกุม

(๓) การวินิจฉัยสั่งการ คือ การมอบหมายงาน (directing)

กระบวนการบริหารของธงชัย สันติวงษ์ ได้สรุปหน้าที่ในการบริหาร (management Functions) ที่เหมาะสมที่สุดและเป็นที่ยอมรับกัน คือ การใช้วิธีรวมกิจกรรมหรืองานบริหารต่างๆ ไว้ภายใต้หัวข้อดังนี้ คือ การวางแผน การจัดองค์การ การจัดคนเข้าทำงาน การสั่งการและการควบคุม ดังนี้^{๕๗}

(๑) การวางแผน (planning)

(๒) การจัดองค์การ (organizing)

(๓) การจัดคนเข้าทำงาน (staffing)

(๔) การสั่งการ (direction)

(๕) การควบคุม (controlling)

กระบวนการบริหาร ของสมาคมผู้บริหารการศึกษาแห่งสหรัฐอเมริกา (American Association of School Administrator) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการบริหารไว้ ๕ ประการ คือ^{๕๘}

(๑) การวางแผน (Planning) หมายถึง การวางแผนหรือโครงการสำหรับการปฏิบัติงานในอนาคตให้ตรงเป้าหมายที่ต้องการ โดยกำหนดงานที่จะทำ วิธีการและวัตถุประสงค์ของงานนั้นๆ ไว้ล่วงหน้า

(๒) การแสวงหาและกำหนดตัวบุคคลและอุปกรณ์ (allocation) หมายถึง การแสวงหา กำหนดตัวบุคคล และวัสดุทุกชนิดที่จำเป็นในการปฏิบัติงานตามแผน

(๓) การเสริมกำลังบำรุง (stimulation) หมายถึง การบำรุงขวัญ กระตุ้นและส่งเสริมให้บุคลากรปฏิบัติงานอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้ผลงานดีทั้งปริมาณและคุณภาพ

(๔) การประสานงาน (co-ordination) การจัดให้ผู้แทนของหน่วยงานย่อยทุกหน่วยงานพบปะปรึกษาหารือกัน เพื่อให้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นหรือทราบเรื่องการปฏิบัติงานของผู้อื่นและเพื่อให้งานสัมพันธ์ไม่ขัดแย้งกัน โดยยึดเป้าหมายขององค์การเป็นหลัก

(๕) การประเมินผลงาน (evaluation) หมายถึง การตรวจสอบการปฏิบัติงานทุกระยะให้ทราบผลการปฏิบัติงานและปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อหาแนวทางแก้ไขทุกระยะและการประเมินผลขั้นสุดท้าย เพื่อเปรียบเทียบผลงานกับผลงานที่ควรจะได้ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ตั้งแต่ต้นเพื่อวางแผนใหม่สำหรับการปฏิบัติงานในอนาคต

^{๕๗} ธงชัย สันติวงษ์, **องค์กรและการบริหาร**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒), หน้า ๖๗-๗๔.

^{๕๘} อ้างแล้ว, หน้า ๑๒ -๑๓.

จากความหมายของการบริหารการจัดการทางตะวันตกและผลการศึกษาของนักวิชาการ
ต่างๆ ผู้วิจัยประมวลได้ว่า ความหมายของการบริหารการจัดการทางตะวันตก มีความหมายที่
เกี่ยวข้อง สามารถสรุปได้ ดังตาราง ๒.๖ ดังนี้

ตารางที่ ๒.๖ ความหมายของการบริหารการจัดการทางตะวันตก

นักวิชาการหรือนักวิจัย	แนวคิดหลัก
สุพจน์ พันธุ์ชูเพชร (๒๕๓๘, หน้า ๑๒-๑๓)	๑. เลือหาทางที่ดีที่สุดในการใช้ทรัพยากร ๒. การจัดอัตรากำลัง การสรรหา การรักษาสภาพการ ทำงาน การควบคุมการปฏิบัติงาน ๓. การร่วมมือกันในการปฏิบัติงาน ๔. รายงานผลการปฏิบัติงานของหน่วยงานให้ผู้บริหาร และสมาชิกของหน่วยงาน
สมเดช สีแสง (๒๕๔๔, หน้า ๑๙๘-๑๙๙)	๑. การวางแผน ๒. การปฏิบัติตามแผน ๓. การตรวจสอบ ๔. การปฏิบัติ
ธงชัย สันติวงษ์ (๒๕๔๒, หน้า ๖๗-๗๔)	๑. การวางแผน ๒. การจัดองค์กร ๓. การจัดคนเข้าทำงาน ๔. การสั่งการ ๕. การควบคุม

๒.๓.๓ ความหมายของการบริหารการจัดการในทางพระพุทธศาสนา

นักวิชาการทางพระพุทธศาสนาได้ให้ความหมายของการบริหารกิจการไว้ ดังนี้

การบริหาร หมายถึง ศิลปะแห่งการทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยผู้อื่นและนักบริหารมีหน้าที่
วางแผน จัดองค์กร แต่งตั้งบุคคลอำนวยการ และควบคุมทรัพยากรต่างๆ เพื่อให้การดำเนินงาน
เป็นไปในทางเดียวกันเพื่อสู่เป้าหมายที่วางไว้ ส่วนความหมายของการบริหารในทางธรรม คือ วิธีการ
บริหารต่างๆ ที่ใช้กันทั่วไปพอสรุปได้ ๓ ลักษณะ แต่ที่ดีที่สุดคือ แบบถือธรรมหรือหลักการเป็นสำคัญ
โดยยึดเอาความสำเร็จเป็นพื้นฐานทำให้งานสำเร็จ ไม่เอาความขัดแย้งส่วนตัวมาเกี่ยวข้องและยินดี
รับคำแนะนำจากทุกฝ่าย เพื่อให้ทุกคนมีโอกาสแสดงความสามารถจะได้ทั้งน้ำใจคนและผลของงานวิธี
นี้เรียกว่า “ธรรมาธิปไตย” คือใช้ทั้งพระเดชและพระคุณ^{๕๙} เป็นการดำเนินไปได้แห่งกิจการที่กระทำ
ด้วยปัญญา กระทำด้วยความหวังและต้องทำเพื่อสังคมหรือน้อยที่สุดทำเพื่อตัวเอง ต้องมีการป้องกัน

^{๕๙}พระเมธีธรรมมารถ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **คุณธรรมสำหรับนักบริหาร**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร:
บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๒ - ๓.

และแก้ไขปัญหาลดอุปสรรคด้วยสติปัญญา^{๖๐} เป็นการปฏิบัติเพื่อพัฒนาตน และพัฒนางาน การพัฒนาตนต้องรู้เท่าทัน ความโลภ ความโกรธ และความหลง สำคัญต้องมีสติ^{๖๑}

การจัดการเชิงพุทธ (Buddhist management) ถือว่าเป็นสาขาหรือวิชาเอกแขนงหนึ่งของสาขาวิชาการจัดการ(Management) ที่เป็นการจัดประมวลความรู้ระหว่างศาสตร์ ๒ ศาสตร์เข้ามาบูรณาการด้วยกัน กล่าวคือเป็นการนำเอาศาสตร์แห่งการจัดการ (Management Science) และพุทธศาสตร์ (Buddhist Studies) มาผสมผสานเป็นเนื้อเดียวกัน เมื่อนำเอาศาสตร์ ๒ ศาสตร์เข้ามาบูรณาการเข้าด้วยกันจึงได้จัดให้มีองค์ความรู้สำหรับสาขาวิชานี้ออกเป็น ๒ แนวทางกล่าว คือ

แนวทางที่ ๑ เป็นการศึกษาความรู้การจัดการทั่วไปตามแนวพระพุทธศาสนามีรายวิชาเหล่านี้เป็นอาทิ ทฤษฎีองค์การและการจัดการเชิงพุทธ การจัดการเชิงพุทธศาสตร์ตามแนวพระพุทธศาสนา การจัดการพฤติกรรมของมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนา การควบคุมทางการจัดการตามแนวพระพุทธศาสนา การพัฒนาประสิทธิภาพการทำงานตามแนวพระพุทธศาสนาและมนุษย์สัมพันธ์กับการจัดการเชิงพุทธ

แนวทางที่ ๒ เป็นการศึกษาความรู้เรื่องของการจัดกิจการพระพุทธศาสนาโดยยึดถือตามหลักที่มหาเถรสมาคมที่เป็นองค์กรปกครองสูงสุดของคณะสงฆ์ประกาศใช้ประกอบด้วยองค์การทางพระพุทธศาสนา ๖ องค์การ ได้แก่ การปกครอง การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่ การสาธารณูปการและการสาธารณสงเคราะห์^{๖๒}

จะเห็นได้ว่า ความเห็นของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนาในเรื่องการบริหารนั้นเหมือนกับนักวิชาการทั่วไปให้ไว้ แต่ในทางพระพุทธศาสนาจะเน้นการนำธรรมมาใช้ร่วมและเสริมในการบริหาร

สรุปว่าการบริหาร ต้องใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ในการที่จะร่วมมือกันทำกิจการขององค์กรให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ โดยใช้กระบวนการดำเนินงานซึ่งสืบเนื่องและใช้ทรัพยากรที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพในการจัดการเพื่อให้เกิดความสำเร็จ การบริหารแบบใหม่ไม่ได้ยกเลิกการใช้ทฤษฎีหรือหลักการในยุคการจัดการแบบวิทยาศาสตร์หรือยุคการบริหารแบบมนุษย์สัมพันธ์แต่กลับนำเอาหลักการและทฤษฎีเหล่านั้นมาทำการทดลองและวิจัยเพิ่มเติม ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เกิดความรู้และความคิดที่ชัดเจนขึ้น ส่วนนักวิชาการทางพระพุทธศาสนามีความเห็นในเรื่องการบริหารเหมือนกับนักวิชาการทั่วไป ต่างกันที่ว่าทางพระพุทธศาสนาจะเน้นการนำธรรมมาใช้ร่วมและส่งเสริมในการบริหาร^{๖๓}

การบริหาร บางครั้งเรียกว่า การบริหารจัดการ หมายถึง การดำเนินงานหรือการปฏิบัติงานใดๆ ของหน่วยงานของรัฐ และ/หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ (ถ้าเป็นหน่วยงานภาคเอกชน หมายถึงของหน่วยงาน และ/หรือบุคคล) ที่เกี่ยวข้องกับผู้คน สิ่งของและหน่วยงาน โดยครอบคลุมเรื่องต่างๆ เช่น

^{๖๐}พุทธทาสภิกขุ, การบริหารธุรกิจแบบพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: เคล็ดไทย, มปป.), หน้า ๙-๑๒.

^{๖๑}สุลักษณ์ ศิวรักษ์, การบริหารงานแบบพุทธ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสองสยาม จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๘, ๑๕.

^{๖๒}พศ.ดร.สุรพล สุยะพรหม และคณะ, ทฤษฎีองค์การและการจัดการเชิงพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑๘-๑๙.

^{๖๓}สัมฤทธิ์ ท่าเหล็กเจริญ, ปัญหาในการปฏิบัติงานของผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบล : ศึกษากรณีองค์การบริหารส่วนตำบลในเขตจังหวัดปทุมธานี, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔๐.

(๑) การบริหารนโยบาย (Policy) (๒) การบริหารอำนาจหน้าที่ (Authority) (๓) การบริหารคุณธรรม (Morality) (๔) การบริหารที่เกี่ยวข้องกับสังคม (Society) (๕) การวางแผน (Planning) (๖) การจัดองค์การ (Organizing) (๗) การบริหารทรัพยากรมนุษย์ (Staffing) (๘) การอำนวยการ (Directing) (๙) การประสานงาน (Coordinating) (๑๐) การรายงาน (Reporting) และ (๑๑) การงบประมาณ (Budgeting) เช่นนี้ เป็นการนำ “กระบวนการบริหาร” หรือ “ปัจจัยที่มีส่วนสำคัญต่อการบริหาร” ที่เรียกว่า แพมส์-โพสคอร์บ (PAMS-POSDCoRB) แต่ละตัวมาเป็นแนวทางในการให้ความหมาย

พร้อมกันนี้ อาจให้ความหมายได้อีกว่า การบริหาร หมายถึง การดำเนินงานหรือการปฏิบัติงานใดๆ ของหน่วยงานของรัฐและ/หรือเจ้าหน้าที่ของรัฐ ที่เกี่ยวข้องกับคน สิ่งของและหน่วยงาน โดยครอบคลุมเรื่องต่างๆ เช่น (๑) การบริหารคน (Man) (๒) การบริหารเงิน (Money) (๓) การบริหารวัสดุอุปกรณ์ (Material) (๔) การบริหารงานทั่วไป (Management) (๕) การบริหารการให้บริการประชาชน (Market) (๖) การบริหารคุณธรรม (Morality) (๗) การบริหารข้อมูลข่าวสาร (Message) (๘) การบริหารเวลา (Minute) และ (๙) และการบริหารการวัดผล (Measurement) เช่นนี้ เป็นการนำ “ปัจจัยที่มีส่วนสำคัญต่อการบริหาร” ที่เรียกว่า 9M แต่ละตัวมาเป็นแนวทางในการให้ความหมาย

การให้ความหมายทั้ง ๒ ตัวอย่างที่ผ่านมานี้ เป็นการนำหลักวิชาการด้านการบริหาร คือ “กระบวนการบริหาร” และ “ปัจจัยที่มีส่วนสำคัญต่อการบริหาร” มาใช้เป็นแนวทางหรือกรอบแนวคิดในการให้ความหมายซึ่งน่าจะมีส่วนทำให้การให้ความหมายคำว่า การบริหารเช่นนี้ครอบคลุมเนื้อหาสาระสำคัญที่เกี่ยวกับการบริหาร ชัดเจน เข้าใจได้ง่าย เป็นวิชาการ และมีกรอบแนวคิดด้วย นอกจาก ๒ ตัวอย่างนี้แล้ว ยังอาจนำปัจจัยอื่นมาใช้เป็นแนวทางในการให้ความหมายได้อีก เป็นต้นว่า 3M ซึ่งประกอบด้วย การบริหารคน (Man) การบริหารเงิน (Money) และการบริหารงานทั่วไป (Management) และ “๕ ป” ซึ่งประกอบด้วย ประสิทธิภาพ ประสิทธิผล ประหยัด ประสานงาน และประชาสัมพันธ์

กระบวนการบริหารตามที่กล่าวข้างต้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้บริหารองค์กรจะต้องทราบทั้งนี้ เพื่อจะได้บริหารงานหลักธรรมาภิบาล เป็นกระบวนการบริหารที่ว่าด้วยการสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี ซึ่งเป็นการบริหารที่เน้นหลักถึงรายละเอียด ทั้งนี้ เพื่อส่งเสริมและผลักดันองค์กรได้ตระหนักถึงบทบาทหน้าที่ในการบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมให้มีประสิทธิภาพตามหลักกฎหมายและการปกครองในระบอบประชาธิปไตย มีส่วนร่วมรับผิดชอบในระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคม

ส่วนคำว่า การจัดการ (management) นิยมใช้ในภาคเอกชนหรือภาคธุรกิจซึ่งมีวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งเพื่อมุ่งแสวงหากำไร (profits) หรือกำไรสูงสุด (maximum profits) สำหรับผลประโยชน์ที่จะตกแก่สาธารณะถือเป็นวัตถุประสงค์รองหรือเป็นผลพลอยได้ (by product) เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงแตกต่างจากวัตถุประสงค์ในการจัดตั้งหน่วยงานภาครัฐที่จัดตั้งขึ้นเพื่อให้บริการสาธารณะทั้งหลาย (public services) แก่ประชาชน การบริหารภาครัฐทุกวันนี้หรืออาจเรียกว่า การบริหารจัดการ (management administration) เกี่ยวข้องกับภาคธุรกิจมากขึ้น เช่น การนำแนวคิดผู้บริหารสูงสุด (Chief Executive Officer) หรือ ซีอีโอ (CEO) มาปรับใช้ในวงราชการ การบริหารราชการด้วยความรวดเร็ว การลดพิธีการที่ไม่จำเป็น การลดขั้นตอนการปฏิบัติราชการ และการมุ่งใจด้วยการให้รางวัลตอบแทน เป็นต้น นอกเหนือจากการที่ภาครัฐได้เปิดโอกาสให้ภาคเอกชนหรือภาค

ธุรกิจเข้ามารับสัมปทานจากภาครัฐ เช่น ให้สัมปทานโทรศัพท์มือถือ การขนส่ง เหล้า บุหรี่ อย่างไรก็ตามภาคธุรกิจก็ได้ทำประโยชน์ให้แก่สาธารณะหรือประชาชนได้เช่นกัน เช่น จัดโครงการคืนกำไรให้สังคม ด้วยการลดราคาสินค้า ขายสินค้าราคาถูก หรือการบริจาคเงินช่วยเหลือสังคม เป็นต้น

จากความหมายของการบริหารการจัดการในทางพระพุทธศาสนาและผลการศึกษาของนักวิชาการต่างๆ ผู้วิจัยประมวลได้ว่า ความหมายของการบริหารการจัดการในทางพระพุทธศาสนา มีความหมายที่เกี่ยวข้อง สามารถสรุปได้ ดังตาราง ๒.๗ ดังนี้

ตารางที่ ๒.๗ ความหมายของการบริหารการจัดการในทางพระพุทธศาสนา

นักวิชาการหรือนักวิจัย	แนวคิดหลัก
พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) (๒๕๔๑, หน้า ๒-๓)	๑. เพื่อให้ทุกคนมีโอกาสแสดงความสามารถ ๒. มีหลักธรรมาธิปไตย ถือธรรมหรือหลักการเป็นสำคัญ โดยยึดเอาความสำเร็จเป็นพื้นฐานทำให้งานสำเร็จ
พุทธทาสภิกขุ (มปป., หน้า ๙-๑๒)	๑. การดำเนินไปได้แห่งกิจการที่กระทำด้วยปัญญา ๒. ต้องทำเพื่อสังคมหรือน้อยที่สุดทำเพื่อตัวเอง ๓. ต้องมีการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุปสรรค
สุลักษณ์ ศิวรักษ์ (๒๕๓๘, หน้า ๘ - ๑๕)	๑. การปฏิบัติเพื่อพัฒนาตน ๒. พัฒนางาน ๓. การพัฒนาตนต้องรู้เท่าทัน ความโลภ ความโกรธ และความหลง
ผศ.ดร.สุรพล สุษะพรหม และคณะ (๒๕๕๕, หน้า ๑๘ - ๑๙)	๑. การนำเอาศาสตร์แห่งการจัดการและพุทธศาสตร์ มาผสมผสานเป็นเนื้อเดียวกัน ๒. การจัดการพฤติกรรมของมนุษย์ตามแนวพระพุทธศาสนา ๓. มนุษย์สัมพันธ์กับการจัดการเชิงพุทธ

๒.๓.๔ พุทธวิธีการบริหารจัดการ

จุดกำเนิดองค์กรตามแนวพระพุทธศาสนาเมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว มีดำริที่จะเผยแผ่พระสัจธรรมแก่เวไนยสัตว์ จึงทรงดำริถึงอาจารย์คือ อาฬารดาบสและอุทกดาบส เมื่อรู้ว่าท่านทั้งสอง ได้เสียชีวิตแล้ว พระพุทธองค์จึงได้เสด็จไปโปรดปัญจวัคคีย์ มีพระอัญญาโกณฑัญญะ พระวัปปะ พระภัททิยะ พระมหานามและพระอัสสชิ ที่อาศัยอยู่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตกรุงพาราณสี เมื่อเสด็จไปถึงทรงแสดงธรรมชื่อว่าธัมมจักกัปปวัตตนสูตรโปรดท่านเหล่านั้น พอจบพระธรรมเทศนาพระอัญญาโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรมว่า “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งทั้งปวงนั้น มีความดับไปเป็นธรรมดา” และทูลขอบรรพชาอุปสมบทในวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ เรียกว่า วันอาสาฬหบูชา ซึ่งเป็นวันที่พระรัตนไตรครบ ๓ ประการ คือพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ จึงนับได้ว่า พระอัญญาโกณฑัญญะเป็นพระสงฆ์องค์แรกที่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนา ส่วนอีก ๔ คนที่เหลือ พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนอบรมจนได้ดวงตาเห็นธรรมและบรรลุอรหัตผลใน

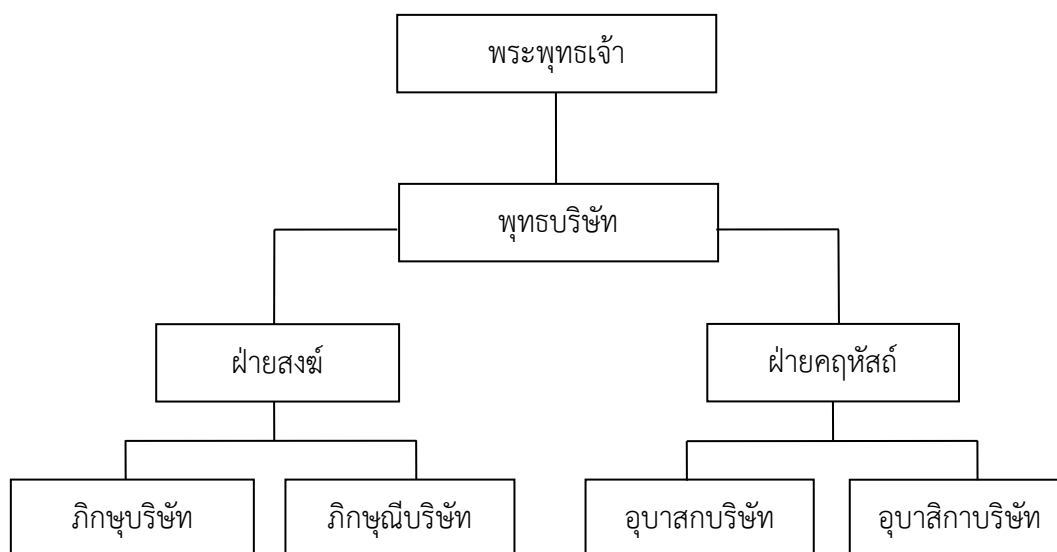
เวลาต่อมา พระพุทธองค์ทรงประทานการบรรพชาด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาโดยตรัสว่า “เธอทั้งหลาย จงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอทั้งหลายจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์ โดยชอบเถิด” ด้วยพระดำรัสนี้ ทำให้พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก

จากประเด็นที่กล่าวมานี้ จะเห็นได้ว่าวันอาสาฬหบูชา นั้นเป็นจุดกำเนิดองค์การพระพุทธศาสนาขึ้นอย่างสมบูรณ์ โดยมีพระพุทธเจ้าเป็นผู้นำหรือผู้บริหารองค์การ และพระสงฆ์สาวกเป็นสมาชิก ซึ่งได้ร่วมแรงร่วมใจกันทำงานเพื่อขับเคลื่อนองค์การให้เป็นไปตามนโยบายที่กำหนดไว้คือการประกาศพระธรรมวินัย ต่อมาพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมแก่ยสะกุลบุตร และสหายของยสะอีก ๔ คน คือ วิมล สุพาหุ ภูณชิ ควัมปติ ซึ่งเป็นบุตรของเศรษฐีในกรุงพาราณสีนั่นเอง เมื่อ ๔ คนนี้ได้รับการบรรพชาแล้ว สหายอีก ๕๐ คน ของพระยสะที่เป็นชาวชนบททราบข่าวแล้วมีความคิดว่า ธรรมวินัยและการบรรพชาที่ยะสะกุลบุตรโกณณและนุ่งหมผ้ากาสายะออกจากเรือนไปบวชเป็นบรรพชิตนั้น คงจะไม่ตำหนามเป็นแน่ จึงได้พากันเดินทางมาหาพระยสะและได้เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า รับฟังธรรมเทศนาจนได้ดวงตาเห็นธรรมและสำเร็จอหังสผลในเวลาต่อมาทำให้องค์การพระพุทธศาสนามีสมาชิกเพิ่มมากขึ้น รวมมีพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก ๖๑ รูป เมื่อพระสงฆ์สาวกมีจำนวนมากพอสมควรแล้ว จึงมีพระดำรัสที่จะส่งพระสาวกออกไปปฏิบัติหน้าที่คือ การประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยได้ตรัสรับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า “ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมากเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลางและมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน”^{๖๔} พระดำรัสนี้เป็นนโยบายในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาขององค์การพระพุทธศาสนาในกาลต่อมาเมื่อมีผู้เลื่อมใสใคร่จะบวชพระพุทธองค์ก็จะทรงประทานการบวชให้ด้วยพระองค์เองเรียกว่า “เอหิภิกขุอุปสัมปทา” และได้ทำการสั่งสอนพระสาวกในชั้นต้นจนได้บรรลุคุณธรรมเป็นพระอริยบุคคลพร้อมกับได้ส่งพระสาวกเหล่านั้นออกประกาศเผยแผ่พระศาสนาอย่างต่างๆ

ซึ่งจะได้เห็นว่าการบริหารองค์การในขณะนั้นทุกอย่างขึ้นตรงต่อพระพุทธเจ้า ฉะนั้น การประพฤติปฏิบัติหน้าที่ของพระสาวกทั้งหลายจึงยึดถือปฏิบัติตามพระพุทธองค์เท่านั้น เนื่องจากในกาลนั้นพระพุทธองค์ยังไม่ได้บัญญัติพระวินัยเพื่อเป็นเครื่องมือในการปกครองคณะสงฆ์

ดังนั้น โครงสร้างองค์การพระพุทธศาสนาในช่วงระยะต้นของพุทธกาลนั้นจึงมีลักษณะเรียบง่าย ซึ่งสามารถแสดงเป็นแผนภูมิได้ ดังนี้

^{๖๔}วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

แผนภาพที่ ๒.๒ โครงสร้างองค์กรสงฆ์สมัยพุทธกาล

๑. การบัญญัติพระธรรมวินัย

พระธรรมวินัย เป็นคำที่ใช้เรียกพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล ซึ่งเป็นคำประสมมาจากคำว่า ธรรม+วินัย พระธรรมคือความจริงของสิ่งทั้งหลาย เป็นเรื่องธรรมดามีอยู่แล้วในธรรมชาติ ไม่ว่าพระพุทธเจ้าจะเกิดหรือไม่เกิด มันก็มีอยู่อย่างนั้นเป็นธรรมดาเป็นธรรมชาติ เมื่อพระพุทธเจ้าค้นพบธรรมนั้นแล้วก็ทรงนำมาเผยแผ่เพื่อเกิดประโยชน์แก่หมู่มนุษย์ จากนั้นก็อาศัยหลักความจริงที่มีอยู่ในธรรมชาติซึ่งเป็นเรื่องของกฎแห่งเหตุปัจจัยนั้นมาจัดตั้งวางเป็นระบบระเบียบในหมู่มนุษย์เรียกว่า วินัย^{๖๕} หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สิกขาบทหรือศีล ในคัมภีร์สมันตปาสาทิกา อรรถกถาพระวินัยปิฎก อธิบายความหมายของคำว่า วินัยไว้ว่า “พระวินัยอันบัณฑิตผู้รู้สรรพแห่งวินัยทั้งหลาย กล่าวว่า วินัย เพราะมีนัยต่างๆ เพราะมีนัยพิเศษและเพราะฝึกกายและวาจา”

ดังนั้นจึงสามารถแยกความหมาย วินัย ออกเป็น ๓ นัย คือ^{๖๖}

๑) วินัย หมายถึง นัยต่างๆ (วิวัจนัย) เพราะมีปาติโมกข์ ๒ คือ ภิกขุปาติโมกข์และภิกขุณีปาติโมกข์ มีวิภังค์ ๒ คือ ภิกขุวิภังค์และภิกขุณีวิภังค์และมีอาบัติ ๗ กอง

๒) วินัย หมายถึง นัยพิเศษ (วิเสสนัย) เพราะมีพระอนุบัญญัติเพิ่มเติมให้สิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้แล้วมีความรัดกุมมากยิ่งขึ้น หรือผ่อนผันให้เหมาะสมแก่การกระทำความผิดหรือการล่วงละเมิด

๓) วินัย หมายถึง กฎหรือข้อบังคับสำหรับฝึกอบรมกายและวาจา เพราะเป็นเครื่องป้องกันการประพฤติไม่เหมาะสมทางกายและวาจา

^{๖๕}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), วินัยเรื่องที่ใหญ่กว่าที่คิด, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท สหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๒-๓.

^{๖๖}แสวง อุดมศรี, เรียบเรียง, พระวินัยปิฎก ๑ ว่าด้วยมหาวิภังค์หรือภิกขุณีวิภังค์, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทประยูรวงศ์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖-๗.

คำว่า วินัย นั้นมีคำที่เป็นไวพจน์หรือคำที่เขียนต่างกัน แต่ความหมายเหมือนกันหรือใกล้เคียงกันมาก มี ๓ คำ คือ ศีล สิกขาบท และ พระบัญญัติ ซึ่งมีความหมายเดียวกันคือ เป็นข้อที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาและการปกครอง โดยเฉพาะในหมู่พระสงฆ์

ในช่วงแรกของการก่อตั้งองค์การพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้ายังไม่ได้บัญญัติ พระวินัยทั้งที่เป็นปาฏิโมกข์และอภิสมจารพระภิกษุเมื่อเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาก็ถือปฏิบัติตามรูปแบบที่เป็นธรรมเนียมของพระพุทธเจ้า มีทั้งธรรมและวินัย คำสั่งและคำสอนอยู่ด้วยกัน ซึ่งจัดเป็นจารีตศีลเรียกว่า โอวาทปาติโมกข์ มีใจความสำคัญ ดังนี้

“การไม่ทำบาปทั้งปวง

การทำกุศลให้ถึงพร้อม

การทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว

นี่คือคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

ความอดทน ความอดกลั้นเป็นตบะอย่างยิ่ง

พระพุทธเจ้าทั้งหลายตรัสว่า นิพพานเป็นบรมธรรม

ผู้ทำร้ายผู้อื่น ไม่ถือว่าเป็นบรรพชิต

ผู้เบียดเบียนผู้อื่น ไม่ถือว่าเป็นสมณะ

การไม่กล่าวร้ายผู้อื่น การไม่เบียดเบียนผู้อื่น

ความสำรวมในพระปาติโมกข์

ความเป็นผู้รู้จักประมาณในอาหาร

การอยู่ในเสนาสนะที่สงัด

การประกอบความเพียรในอธิจิต

นี่คือคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย”^{๖๗}

ต่อมาเมื่อพระพุทธศาสนาเจริญเติบโตขึ้นได้มีผู้ศรัทธาเข้ามาบวชเป็นจำนวนมาก ทำให้สังคมสงฆ์มีความหลากหลาย เป็นเหตุให้มีการประพฤติแตกต่างกันออกไป ตามฐานะและความเชื่อของแต่ละท้องถิ่น ขนบที่ตนอาศัยอยู่ การประพฤติผิดทั้งที่เจตนาและไม่เจตนา จึงเกิดมีขึ้น อันเป็นเหตุให้พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติพระวินัยขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการปกครองและให้การศึกษาแก่พระภิกษุโดยแบ่งออกเป็น ๒ ส่วน คือ

๑) อาทิพรหมจริยสิกขา หมายถึง หลักการศึกษาในฝ่ายบพบัญญัติ หรือข้อปฏิบัติอันเป็นเบื้องต้นของพรหมจรรย์ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเป็นพุทธอาณาเพื่อป้องกันความประพฤติเสียหายและวางโทษแก่ผู้ล่วงละเมิดโดยปรับอาบัติหนักบ้าง เบาบ้างและมีการสวดทุกกึ่งเดือน เรียกว่า พระปาติโมกข์

๒) อภิสมจาริกาสิกขา หมายถึง หลักการศึกษอบรมในฝ่ายขนบธรรมเนียมเกี่ยวกับมารยาทและความเป็นอยู่ที่ดีงาม สำหรับชักนำความประพฤติ ความเป็นอยู่ของพระสงฆ์ให้ดีงาม มีคุณค่า น่าเลื่อมใสศรัทธามากยิ่งขึ้น

^{๖๗}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๓/๙๐-๙๑.

การบัญญัติพระวินัยนั้น พระพุทธองค์ทรงคำนึงถึงเหตุปัจจัยต่างๆ ที่เป็นองค์ประกอบหลัก ดังที่พระพุทธองค์ ทรงตรัสกับพระสารีบุตรเมื่อครั้งพระสารีได้ทูลขอร้อง ให้ทรงบัญญัติวินัยหรือสิกขาบท และแสดงปาติโมกข์แก่พระสาวก อันจะเหตุให้พรหมจรรย์ ดำรงอยู่ได้นาน ซึ่งพระพุทธองค์ ทรงตรัสว่า เวลาและเหตุที่จะทรงบัญญัติสิกขาบทนั้น จะต้องประกอบไปด้วยปัจจัย ๕ ประการ คือ

- (๑) สังคมสงฆ์ตั้งได้เป็นเวลานานพอสมควร
- (๒) สังคมสงฆ์ขยายตัวใหญ่ขึ้น
- (๓) มีผลประโยชน์เกิดมากขึ้น
- (๔) มีผู้ทรงความรู้มากขึ้น
- (๕) มีผู้ประพฤติผิดให้เป็นที่น่าเสียดาย^{๖๘}

ฉะนั้น จะเห็นได้ว่าการที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติวินัยนั้น พระองค์ไม่ได้บัญญัติล่วงหน้า เหมือนกับการบัญญัติกฎหมายหรือกฎระเบียบขององค์การโดยทั่วไป แต่ทรงคำนึงถึงกาลเวลาและความเหมาะสมของเหตุการณ์เป็นหลักและพุทธวิธีในการบัญญัติสิกขาบทนั้นประกอบด้วย

- (๑) เมื่อมีเรื่องไม่ดีไม่งามเกิดขึ้น ทรงรับสั่งให้ประชุมสงฆ์
- (๒) ตรัสถามภิกษุผู้เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
- (๓) ทรงดำเนินภิกษุที่ก่อเรื่อง
- (๔) ชี้โทษแห่งการล่วงละเมิด
- (๕) แสดงอานิสงส์แห่งการสำรวมระวัง
- (๖) บัญญัติสิกขาบทให้ภิกษุถือปฏิบัติตาม

๒. ลักษณะการปกครององค์กรพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล

ในช่วงระยะกาล ๔๕ ปี ที่พระพุทธเจ้าทรงพระชนมาชีพบำเพ็ญพุทธกิจอยู่นั้น ทำให้การปกครององค์กรพระพุทธศาสนามีวิวัฒนาการที่เจริญขึ้นตามลำดับกาล โดยเฉพาะองค์กรคณะสงฆ์ เมื่อพระสาวก ๖๐ รูปแรก ออกประกาศพระพุทธศาสนาปรากฏว่ามีผู้มีศรัทธาเลื่อมใสจะขอบวชด้วยจำนวนมาก พระสงฆ์สาวกได้นำกุลบุตรเหล่านั้น มาเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อที่จะให้พระองค์ทรงบรรพชาให้พระสาวกเหล่านั้นต่างได้รับความลำบากในการเดินทาง เพราะการคมนาคมยังไม่สะดวก ทำให้งานเผยแผ่เป็นไปอย่างล่าช้า พระพุทธองค์ทรงคำนึงถึงเหตุเหล่านี้ จึงทรงอนุญาตให้พระสาวกผู้ใหญ่ที่มีคุณสมบัติเหมาะสมเป็นพระอุปัชฌาย์ให้การบรรพชาอุปสมบทแก่กุลบุตรที่มีศรัทธาด้วยวิธี “ติสรณคมนุปสัมปทาหรือไตรสรณคมน” และให้การปกครองดูแลกันเองในกลุ่ม

การที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระสาวกเป็นพระอุปัชฌาย์ให้การบรรพชาแก่กุลบุตรผู้มีศรัทธาทั่วไปนั้นเป็นการมอบอำนาจประการให้พระสาวกได้ปกครองกัน ในลักษณะของอุปัชฌาย์ปกครองสัทธีวาริกและอาจารย์ปกครองอันตวาสิกของตน โดยพระพุทธองค์ทรงแสดงหลักการของพระศาสนาที่เรียกว่า “โอวาทปาฏิโมกข์” เพื่อเป็นหลักการบริหารปกครองของพระพุทธศาสนาและการดำเนินชีวิตร่วมกันของพระสาวก

ในกาลนี้ พระพุทธองค์ทรงดำเนินการปกครองและบริหารจัดการให้การศึกษาแก่พระสาวกด้วยตัวพระองค์เองและมอบหน้าที่ให้พระอุปัชฌาย์ดูแลบ้างเพราะลักษณะของงานพระพุทธศาสนา

^{๖๘}วิ.ม.ท. (ไทย) ๑/๒๑/๑๓.

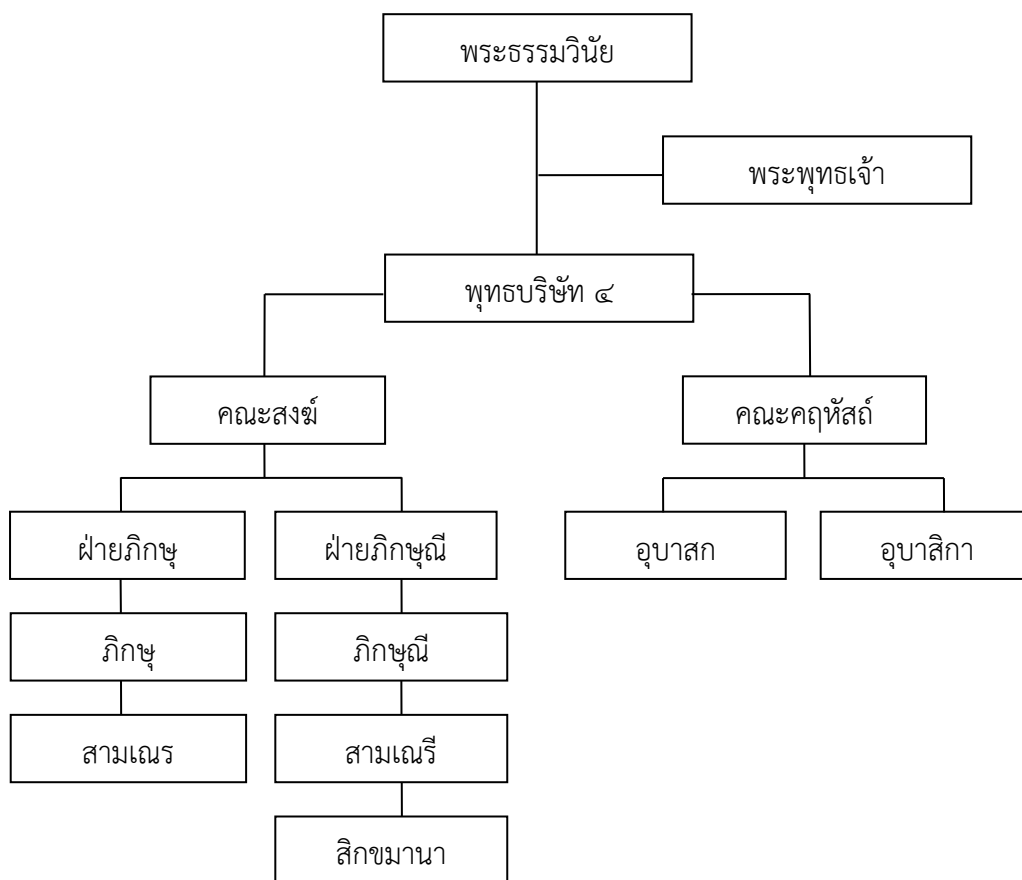
นั้น ได้มุ่งเน้นไปในด้านการประกาศเผยแผ่หลักคำสอนของพระพุทธองค์เป็นส่วนมาก พระภิกษุในพระพุทธศาสนามีสถานะเป็นอนาคาริกที่เร่ร่อนไปตามที่ต่างๆ เพื่อประกาศหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ไม่มีที่อยู่เป็นหลักแหล่งอาศัยบิณฑบาตเลี้ยงชีพ จึงทำให้พระพุทธศาสนาเผยแผ่ไปอย่างรวดเร็วและเข้าถึงประชาชนได้อย่างทั่วถึง

ต่อมาพระพุทธเจ้าทรงมีพระพุทธานุญาต ให้ภิกษุทำการอุปสมบทแก่สตรีที่ประสงค์จะบวชเป็นนางภิกษุณี อันสืบเนื่องมาจากการร้องขอของพระนางมหาปชาบดีโคตมีและมีพระอานนท์เป็นผู้ทูลช่วยเหลือให้ได้รับการอุปสมบท พระนางมหาปชาบดีโคตมีจึงได้เป็นภิกษุณีรูปแรกในพระพุทธศาสนา เป็นการบวชด้วยการรับครุธรรม ๘ ประการ จากพระพุทธองค์และต่อมาก็บวชให้แก่เหล่าบริวารของพระนางมหาปชาบดีโคตมีทำให้มีพุทธบริษัทเป็น ๔ ฝ่าย ทำให้รู้ลักษณะการปกครององค์การในช่วงระยะกาลนี้เป็นงานด้านการปกครองเพื่อให้การศึกษาและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเสียเป็นส่วนมาก

เมื่อทรงอนุญาตการบวชให้เป็นกิจของสงฆ์หรือมอบหมายความเป็นใหญ่ให้สงฆ์อย่างเต็มที่แล้ว พระองค์ก็ทรงงดการอุปสมบทให้แก่ใครๆ ทรงทำหน้าที่สั่งสอนและดูแลภายในองค์การพระพุทธศาสนาโดยทั่วไปมาถึงตอนนี้จะเห็นได้ว่าพระพุทธองค์ทรงมีพระพุทธประสงค์ที่จะให้สงฆ์ปกครองกันเองอย่างแน่นนอน โดยให้ยึดพระธรรมวินัยเป็นหลักหรือเป็นใหญ่ ในการปกครองไม่ทรงปรารถนาให้พระเถระรูปหนึ่งรูปใดมีอำนาจหน้าที่ในการปกครอง ดังปัจฉิมโอวาทที่ทรงตรัสกับพระอานนท์ก่อนที่จะพระปริณิพพานว่า “อานนท์ พระธรรมวินัยใด ที่เราแสดงและบัญญัติไว้ เมื่อเราล่วงลับไปแล้ว พระธรรมและวินัยนั้นแหละ จักเป็นพระศาสดาของเธอทั้งหลาย”^{๖๙} เป็นต้น

เพราะฉะนั้น มาถึงช่วงปลายๆ สมัยพุทธกาล พระพุทธองค์จึงได้ทรงมอบภาระการบริหารการปกครองให้แก่คณะสงฆ์เป็นผู้ปกครองกันเองโดยยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นใหญ่ในการปกครอง ดังนั้น เมื่อแสดงรูปลักษณะการปกครององค์การพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล จึงสามารถเขียนเป็นแผนภูมิได้ ดังนี้

^{๖๙}ที.ม. (ไทย) ๑๐/ ๒๑๖/๑๖๔.

แผนภาพที่ ๒.๓ โครงสร้างการปกครององค์กรสมัยพุทธกาล^{๗๐}

๓. การบริหารองค์กรพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล

เมื่อพระพุทธองค์ทรงเห็นว่าพระสงฆ์สาวกและพุทธสาสิกเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก งานของพระพุทธศาสนาเป็นไปอย่างกว้างขวาง สังคมพุทธกลายเป็นสังคมที่มีขนาดใหญ่ สมควรที่จะมอบหมายภาระให้คณะสงฆ์ช่วยบริหาร เพื่อเป็นการปูพื้นฐานการบริหารให้แก่คณะสงฆ์ พระพุทธองค์จึงได้ทรงยกเลิกการบวชด้วยเอหิภิกขุอุปสัมปทาและไตรสรณคมน์แล้วทรงอนุญาตให้พระภิกษุทำการบวชให้ผู้ที่มิศรัทธาต้องการบวชในพระพุทธศาสนาได้ด้วยวิธี “ญัตติจตุตถกรรมวาจา” และได้นำวิธีการบวชแบบไตรสรณคมน์ไปใช้กับการบวชของสามเณรแทน ซึ่งมีพุทธวิธีมอบหมายภาระหน้าที่และความรับผิดชอบ ดังนี้

๑. การแบ่งงานกันทำ

การที่มนุษย์เข้ามาร่วมกันทำงานในรูปขององค์กร และต้องการจะดำเนินการ ให้ประสบความสำเร็จบรรลุถึงเป้าหมายที่วางไว้ได้นั้นจะต้องมีการแบ่งหน้าที่และมอบหมายงานให้เหมาะสมกับบุคคลในลักษณะของการมอบหมายงานให้ทำตามความถนัดและความรู้ความสามารถของแต่ละบุคคล

^{๗๐}ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๔๖.

หรือกลุ่มบุคคล^{๗๑} หากได้ปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ดังกล่าวนี้แล้ว การปฏิบัติงานก็มีโอกาสประสบความสำเร็จอย่างมีประสิทธิภาพ ดังนั้น เมื่อนำหลักการนี้ มาวิเคราะห์ลักษณะการแบ่งงานในองค์กร คณะสงฆ์สมัยพุทธกาลแล้วจะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์ก็ทรงมีพุทธวิธีการจัดแบ่งงานในองค์ องค์การสมัยพุทธกาลซึ่งมีลักษณะคล้ายๆ กันกับการจัดแบ่งงานขององค์การในปัจจุบัน โดยเฉพาะลักษณะงานที่พระพุทธองค์ทรงจัดแบ่งให้คณะสงฆ์สมัยพุทธกาลนั้นสามารถพิจารณาได้ ๓ ลักษณะ คือ

๑) ลักษณะที่เป็นงานหลัก คือเป็นงานที่มีการดำเนินการอยู่เป็นประจำในองค์การ พระพุทธศาสนาซึ่งสามารถแยกได้เป็น ๔ ประเภท คือ

(๑) งานด้านการปกครอง เป็นงานที่จะต้องดำเนินการเพื่อให้เกิด ความสำเร็จเรียบร้อยดีงามในองค์การ อันประกอบไปด้วยงานที่เกี่ยวกับสิ่งต่อไปนี้คือ การรับบุคคล เข้าเป็นสมาชิกองค์กรคณะสงฆ์ การบัญญัติพระธรรมวินัย การวางระเบียบการลงโทษการตัดสินอธิกรณ์ การส่งเสริมความสามัคคีและการทำสังฆกรรมประเภทต่างๆ

(๒) งานด้านการให้การศึกษา เป็นการส่งเสริมให้พุทธบริษัทได้รับประโยชน์ในส่วนของตน ด้วยการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาที่เป็นไปตามกระบวนการหรือ ตามลำดับขั้นของการศึกษา^{๗๒} มีการจัดสภาพการณ์ที่เอื้ออำนวยต่อการศึกษามากและครูผู้สอน เช่น การแต่งตั้งผู้ให้การอบรมศึกษาหรือแสดงธรรม การให้อุปัชฌาย์และอาจารย์การให้ถือนิสัยสัทธิวิหาริกวัตร และอันเตวาสิกวัตร เป็นต้น

(๓) งานด้านการเผยแผ่ศาสนา เป็นการประกาศเผยแผ่หลักธรรม คำสอนของพระพุทธเจ้า ด้วยการส่งเสริมให้มีการศึกษาและการปฏิบัติ^{๗๓} เช่น การส่งเสริมงานด้านการเผยแผ่การจัดส่งบุคคลไปทำงานด้านการเผยแผ่อย่างต่างๆ และการตรวจเยี่ยมแนะนำวิธีการเผยแผ่ เป็นต้น

(๔) งานด้านสาธารณูปการ คือ การดูแล นวัตกรรม การก่อสร้างเสนาสนะที่อยู่อาศัยและการใช้คนวัดให้ทำงาน^{๗๔} เป็นต้น

๒) ลักษณะงานที่จัดเป็นแผนก (Department) ด้วยการพิจารณาลักษณะงานที่เกิดขึ้นในองค์กรคณะสงฆ์ เมื่อเห็นว่ามีกิจกรรมที่เหมือนกันก็จัดไว้ด้วยกันเป็นหมวดหมู่ของงาน ซึ่งลักษณะงานเช่นนี้ในองค์กรคณะสงฆ์ได้แก่ การสมมติแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ทำการแทนสงฆ์ให้เป็นผู้มีหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งตามแต่สงฆ์จะเห็นสมควรด้วยกิจนั้นๆ ที่เกิดขึ้นในองค์กรคณะสงฆ์ เพราะการที่คนมาอยู่ร่วมกันเป็นคณะ ย่อมมีกิจการอันเป็นกลางที่เรียกว่าเป็นของคณะเกิดขึ้น คณะนั้นต้องจัดคนในคณะให้รับหน้าที่ทำกิจการนั้นเป็นแผนกๆ^{๗๕}

^{๗๑} พงศ์สันต์ ศรีสมทรัพย์และชลิดา ศรมณี รศ., หลักการจัดองค์การและการจัดการ, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: ห.จ.ก.แสงจันทร์การพิมพ์, ๒๕๓๑), หน้า ๑๙๗.

^{๗๒} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๗๔/๗๘.

^{๗๓} วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^{๗๔} วิ.จ. (ไทย) ๗/๒๙๔-๓๒๓/๘๙-๑๕๐.

^{๗๕} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, วินัยมุข (เล่ม ๓) หลักสูตรนันทธรรมชั้นเอก, พิมพ์ครั้งที่ ๒๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๕๓-๗๒.

การแต่งตั้งสมมติผู้ทำการแทนสงฆ์คือ การมีมติร่วมกันหรือการยอมรับร่วมกัน โดยการที่ประชุมสงฆ์ตกลงมอบหมายหรือแต่งตั้งภิกษุให้ทำกิจหรือเป็นเจ้าหน้าที่ในเรื่องอย่างใดอย่างหนึ่ง^{๗๖} เพื่อที่จะดำเนินการแทนคณะสงฆ์ตามที่ได้รับมอบหมายหน้าที่นั้นๆ เป็นการแบ่งงานตามกิจที่มีขึ้นในสงฆ์หรือหมู่คณะนั้นๆ โดยอาศัยความรู้ความสามารถของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลเป็นผู้ดำเนินการร่วมกัน ด้วยการมอบหมายงานแก่บุคคลที่เห็นว่า มีคุณสมบัติเหมาะสม พระภิกษุรูปเดียวแต่เป็นผู้มีความรู้และความสามารถอาจได้รับการแต่งตั้งให้ทำหน้าที่หลายๆ อย่างพร้อมกันก็ได้ โดยประเภทของผู้ทำการแทนสงฆ์ ตามพระพุทธร่องค์ทรงมีพุทธานุญาตไว้มี ดังนี้

(๑) เจ้าอธิการแห่งจีวร ประกอบไปด้วยผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับสิ่งต่อไปนี้คือ ผู้รับจีวร เรียกว่า จีวรปฏกคาหกะ ผู้เก็บจีวร เรียกว่า จีวรนิทหกะ ผู้แจกจีวร เรียกว่า จีวรภาซกะ ภิกษุรูปเดียวอาจทำหน้าที่ทั้ง ๓ ประการก็ได้ โดยการสมมติในคราวเดียวกัน

(๒) เจ้าอธิการแห่งอาหาร ประกอบไปด้วยผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับสิ่งต่อไปนี้คือ เป็นผู้แจกภัต เรียกว่า ภัตตุเทศกะ เป็นผู้แจกยาคุ เรียกว่า ยาคุภาซกะ เป็นผู้แจกผลไม้ เรียกว่า ผลภาซกะ เป็นผู้แจกของขบเคี้ยว เรียกว่า ชัชชภาซกะ

(๓) เจ้าอธิการแห่งเสนาสนะ ประกอบไปด้วยผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับสิ่งต่อไปนี้ คือ เป็นผู้มีหน้าที่แจกเสนาสนะ เรียกว่า เสนาสนคาหาปกะ เป็นผู้แต่งตั้งเสนาสนะ เรียกว่า เสนาสนปัญญาปกะ ภิกษุรูปเดียวอาจรับทั้ง ๒ หน้าที่ได้

(๔) เจ้าอธิการแห่งอาราม ประกอบไปด้วยผู้ทำหน้าที่เกี่ยวกับสิ่งต่อไปนี้คือ มีหน้าที่เป็นผู้ใช้คนทำการวัดเรียกว่าอารามิกเปสกะผู้มีหน้าที่ใช้สมาเณรเรียกว่า สามเณรเปสกะ เป็นผู้มีหน้าที่ดูนวกรรม เรียกว่า นวกัมมิกะ

การแต่งตั้งสมมติพระภิกษุเพื่อทำหน้าที่แทนสงฆ์ในสังฆกรรมต่างๆ พระพุทธเจ้าทรงวางหลักการกำหนดคุณสมบัติไว้แตกต่างกันตามแต่ละชนิด โดยหลักกว้างๆ นั้น จะต้องเป็นผู้มีคุณสมบัติคือ เว้นจากอคติ ๔ และเป็นผู้ฉลาดและรู้จักกิจนั้นๆ เป็นอย่างดี^{๗๗} จึงจะได้รับ การแต่งตั้งจากสงฆ์ให้ทำหน้าที่ตามกิจที่เกิดขึ้นนั้นๆ

๓) ลักษณะงานที่ต้องอาศัยความชำนาญเฉพาะด้าน ซึ่งเป็นการจัดแบ่งงานให้สมาชิกในองค์กรเพื่อปฏิบัติงาน โดยพิจารณาถึงความถนัดและความสามารถส่วนบุคคลเป็นหลัก ซึ่งในองค์กรคณะสงฆ์ตรงกับลักษณะงานในตำแหน่ง “เอตทัคคะ”^{๗๘} ที่พระพุทธองค์ทรงแต่งตั้งให้แก่พระสาวกในฐานะที่เป็นผู้มีความรู้ความสามารถและมีคุณธรรมในด้านนั้นๆ เป็นการเฉพาะ เช่น พระสารีบุตรเป็นผู้มีปัญญามากทรงแต่งตั้งเป็นเลิศกว่าภิกษุทั้งปวง ในด้านมีปัญญาและยังได้ชื่อว่าเป็นพระธรรมเสนาบดี ส่วนพระโมคคัลลานะ เป็นผู้มียุทธิมาก ก็ได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในด้านมีฤทธิ์ทำงานช่วยในด้านการปกครองสงฆ์ เป็นต้น ตำแหน่งเหล่านี้ในระยะเวลาแรกๆ มีไม่มากนัก แต่เมื่อพระพุทธองค์ทรงเห็นว่ามีความสำคัญต่อพระสาวกและเหล่าพุทธบริษัท จึงได้ทรง

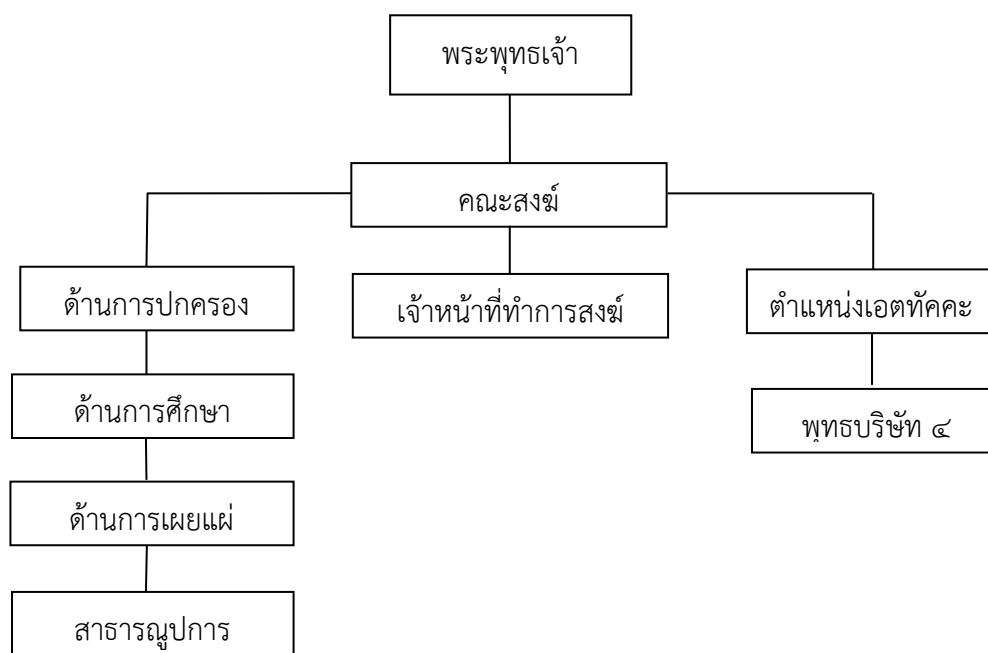
^{๗๖}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๓๐๑.

^{๗๗}วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๔๒/๒๐๓.

^{๗๘}อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๘๘-๒๓๔/๒๕-๓๐.

แต่งตั้งให้ทั้งพุทธบริษัท ๔ ที่มีความรู้ความสามารถแต่ละด้านที่แตกต่างกัน เพื่อเป็นการให้กำลังใจ และส่งเสริมการปฏิบัติให้เป็นแบบอย่างของพุทธบริษัทรุ่นหลังๆ

การแบ่งงานในองค์การพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล จึงมีลักษณะงานที่แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ งานที่มีการปฏิบัติอยู่เป็นประจำ การจัดงานเป็นแผนก และการแบ่งงานตาม ความชำนาญเฉพาะด้าน ตามกิจการขององค์การพระพุทธศาสนาในสมัยนั้น ซึ่งมอบภาระหน้าที่หลักให้ คณะสงฆ์เป็นผู้ดูแล โดยสามารถเขียนเป็นแผนภูมิได้ ดังนี้

แผนภาพที่ ๒.๔ โครงสร้างการมอบหน้าที่ในองค์การในสมัยพุทธกาล^{๗๙}

๒. อำนาจหน้าที่และความรับผิดชอบ

อำนาจหน้าที่ในทางพระพุทธศาสนานั้น พระพุทธเจ้าทรงปฏิเสธอำนาจที่ไม่เกิดจากพระธรรมวินัย แต่ให้การยอมรับอำนาจที่มาจากหน้าที่ มีศรัทธา เห็นคุณค่าของหลักธรรม คำสอนนั้น และปฏิบัติตามด้วยความเคารพ เช่น กุลบุตรที่เข้ามาบวชเป็นสมาชิกของคณะสงฆ์ ล้วนเกิดจากศรัทธาที่ประกอบด้วยปัญญา เมื่อปฏิบัติตนจนเห็นประโยชน์ในพระพุทธศาสนาแล้ว จึงนำไปสั่งสอนคนอื่นต่อไป

การมอบอำนาจหน้าที่ในองค์การพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาลนั้น เริ่มจากที่พระพุทธองค์ทรงส่งพระสาวกออกประกาศพระพุทธศาสนา ปรากฏว่ามีกุลบุตรต้องการบวชเป็นจำนวนมากและเมื่อมีผู้ต้องการจะบวชพระสาวกก็จะนำมาเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อบวชให้ ซึ่งเป็นความลำบากแก่พระสาวกและผู้ที่ต้องการจะบวช พระพุทธองค์จึงทรงประทานอนุญาตให้พระสาวกเป็นพระอุปัชฌาย์บวชกุลบุตรที่มีศรัทธาในท้องถิ่นและชนบทที่ห่างไกลนั้นๆ ได้ โดยไม่ต้องนำมาเฝ้าพระองค์ ด้วย

^{๗๙} พระยยุทธานุ รมณียธมโม, การศึกษาเชิงวิเคราะห์การจัดองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล, (บัณฑิตวิทยาลัย: วิทยาลัยนพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา), ๒๕๔๘), หน้า ๖๐.

วิธีการบวชแบบ “ติสรณคณูปสัมปทา”^{๘๐} เมื่อพระสาวกรูปใดได้รับมอบหมายหน้าที่แล้ว ก็จะได้สิทธิในการกระทำหรือในการตัดสินใจในสิ่งต่างๆ ภายในขอบเขตหน้าที่ที่ตนได้รับมอบ ซึ่งเป็นบ่อเกิดของอำนาจตามมาคือ มีอำนาจในการพิจารณาความดีความชอบหรือมีความสามารถทำการลงโทษผู้ใต้บังคับบัญชาได้

ส่วนความรับผิดชอบนั้น จะเห็นได้จากที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้พระสาวก ผู้ที่มีคุณสมบัติที่เหมาะสมเป็นอุปัชฌาย์ให้การบวชแก่กุลบุตรแล้ว เพื่อไม่ให้เป็นปัญหาในการปกครองจึงทรงให้พระสาวกหรือภิกษุนั้นถืออุปัชฌาย์อันเป็นข้อปฏิบัติระหว่างอุปัชฌาย์และสัทธิวิหาริกจะพึงปฏิบัติต่อกัน เรียกว่า อุปัชฌายวัตรและสัทธิวิหาริกวัตร

การที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาต ให้มีการถืออุปัชฌาย์วัตรและสัทธิวิหาริกวัตรดังกล่าวนี้ ถ้าพิจารณาให้ลึกซึ้งก็จะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์ทรงมีพระประสงค์จะมอบหน้าที่ในการปกครองพระสงฆ์ในเบื้องต้นให้เป็นภาระโดยตรงของพระอุปัชฌาย์จะต้องรับผิดชอบ เพราะพระอุปัชฌาย์แต่ละรูปนั้นเปรียบเสมือนเป็นบิดาบังเกิดเกล้าที่ให้กำเนิดแก่บุตรผู้เป็นสัทธิวิหาริก ดังนั้น การอบรมพร่ำสอนให้บุตรได้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบจึงเป็นภาระเบื้องต้นของผู้เป็นบิดามารดาที่จะต้องรับผิดชอบด้วยสามัญสำนึกของผู้ให้กำเนิด^{๘๑} จะเห็นได้ว่าหน้าที่และความรับผิดชอบจะต้องมีความสัมพันธ์กันจึงจะทำให้การปฏิบัติงานนั้นสำเร็จและเป็นไปอย่างถูกต้องเหมาะสม

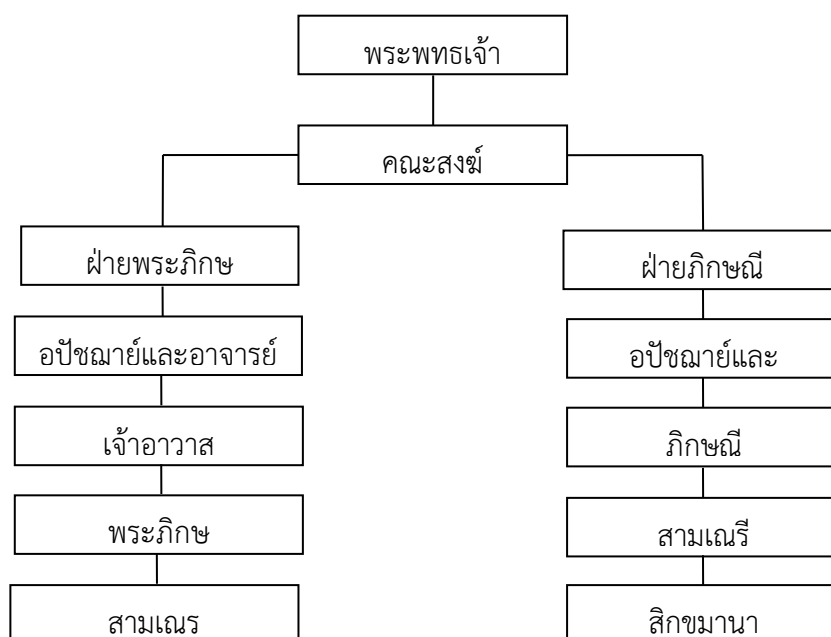
หลักการมอบหมายหน้าที่และความรับผิดชอบในองค์การพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาลนั้น พระพุทธองค์ทรงประธานหลักการที่เป็นระเบียบการเพื่อใช้ในการสรรหา การคัดเลือกและการดำเนินงานเป็นไปด้วยความยุติธรรมตามหลักพระธรรมวินัย โดยพิจารณาแล้วสามารถสรุปได้ ๓ ประการ คือ ๑) หลักพระวินัย คือ การแต่งตั้งสมมติด้วยการถือเอาอายุพรรษาเป็นเครื่องมือกำหนดเพื่อให้พระภิกษุผู้ได้รับการแต่งตั้งสมมติได้ทำหน้าที่อย่างสมบูรณ์ เพราะผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งจะประกอบไปด้วยภาวะที่สามารถปกครองตนเองและสามารถปกครองคนอื่น ๒) หลักพระธรรม คือ การแต่งตั้งสมมติพระภิกษุเพื่อทำการแทนสงฆ์ โดยถือเอาความสามารถเป็นหลักในการแต่งตั้งมอบหมายหน้าที่ให้ดำเนินการในกิจนั้นๆ ทั้งนี้เพราะเหตุที่ว่า พระภิกษุบางรูปถึงจะมีพรรษาตามที่กำหนดแล้วแต่อาจจะเป็นผู้มีอุปนิสัยในด้านอื่นไม่ตรงกับหน้าที่นั้นๆ หรืออาจเป็นผู้ที่ไร้ความสามารถเป็นผู้ไร้เงาไม่ฉลาดในกิจที่ได้รับการแต่งตั้ง ดังนั้น จึงต้องอาศัยหลักความสามารถเป็นเครื่องกำหนดคุณสมบัติเพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อยบรรลุวัตถุประสงค์ตามที่วางไว้ เช่น การแต่งตั้งพระโมคคัลลานะและพระสารีบุตรเป็นอัครสาวกซ้ายขวา เป็นต้น ๓) หลักพระธรรมวินัยรวมกัน คือ การแต่งตั้งสมมติพระภิกษุเป็นเจ้าหน้าที่ทำการแทนสงฆ์โดยยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นการถือเอาอายุพรรษาและความสามารถเป็นเครื่องในการกำหนดคุณสมบัติเพื่อแต่งตั้งสมมติ ซึ่งผู้ที่ได้รับการแต่งตั้งอาจจะเป็นผู้ที่มีพรรษามากหรือพรรษาน้อยก็ได้

การจัดช่วงการบังคับบัญชาในองค์การพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาล โดยเฉพาะฝ่ายภิกษุบริษัทนั้น พระพุทธองค์ไม่ได้กำหนดไว้ตายตัวว่าผู้ปกครองคนหนึ่งจะต้องมีผู้ใต้บังคับบัญชากี่คน แต่ใน

^{๘๐}วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๔/๔๒.

^{๘๑}แสวง อุดมศรี, การปกครองคณะสงฆ์ไทย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๙.

กาลหนึ่งมีพระภิกษุได้ถกเถียงกันเกี่ยวกับประเด็นดังกล่าวทำให้ความนี้ทราบถึงพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงได้ทรงรับสั่งเป็นอนุบัญญัติกับภิกษุทั้งหลายว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตให้ภิกษุรูปเดียวซึ่งเป็นผู้ฉลาดสามารถใช้สามเณร ๒ รูปให้อุปฐากได้หรืออนุญาตให้ใช้สามเณรเท่าที่สามารถจะตักเตือนพร่ำสอนให้อุปฐากได้”^{๘๒} ดังนั้น ลักษณะการจัดสายการบังคับบัญชาในองค์การพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาลโดยเฉพาะสายการบังคับบัญชาของคณะสงฆ์สามารถแสดงเป็นแผนภูมิได้ ดังนี้

แผนภาพที่ ๒.๕ สายการบังคับบัญชาของคณะสงฆ์ในองค์การสมัยพุทธกาล^{๘๓}

สรุปความว่า องค์การพระพุทธศาสนาสมัยพุทธกาลนั้นได้ก่อกำเนิดขึ้น โดยพระพุทธเจ้า ต่อมาเมื่อองค์การมีความเจริญเติบโตขึ้น พระพุทธองค์จึงทรงบัญญัติพระธรรมวินัยเพื่อเป็นเครื่องมือในการบริหารปกครอง และให้การศึกษาแก่สมาชิกภายในองค์การให้โอกาสในการพัฒนาตนเอง เพื่อให้ได้บรรลุจุดหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา โดยมีพระธรรมวินัยครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกอย่าง เริ่มตั้งแต่กำหนดคุณสมบัติ สิทธิหน้าที่ และวิธีการรับสมาชิกใหม่เข้ามาสู่องค์การและคณะสงฆ์ การดูแลสมาชิกใหม่ การแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ทำการสงฆ์และรวมถึงระเบียบเกี่ยวกับการแสวงหาการจัดทำ การเก็บรักษาและการแบ่งสรรปัจจัย ๔ เป็นต้น^{๘๔} ทั้งหมดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงใช้พุทธวิธีการติดต่อสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจ ชี้แจงวิสัยทัศน์ วัตถุประสงค์และเป้าหมายขององค์การ เพื่อประสานงานสมาชิกภายในองค์การให้ดำเนินงานไปทิศทางเดียวกันเพื่อบรรลุตามวัตถุประสงค์ขององค์การพระพุทธศาสนาที่ได้วางไว้

^{๘๒}วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๐๕/๑๖๘.

^{๘๓}พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตถาโณ), ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๖๘-๗๐.

^{๘๔}พระธรรมปิฎก(ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บริษัทสหธรรม จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๔๔๘-๔๔๙.

จากพุทธวิธีการบริหารจัดการและผลการศึกษาของนักวิชาการต่างๆ ผู้วิจัยประมวลได้ว่า พุทธวิธีการบริหารจัดการมีความหมายที่เกี่ยวข้อง สามารถสรุปได้ ดังตาราง ๒.๘ ดังนี้

ตารางที่ ๒.๘ พุทธวิธีการบริหารจัดการ

นักวิชาการหรือนักวิจัย	แนวคิดหลัก
พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (๒๕๓๘, หน้า ๒-๓)	๑. จัดตั้งวางเป็นระบบระเบียบในหมู่มนุษย์ ๒. ความจริงที่มีอยู่ในธรรมชาติ ๓. กฎแห่งเหตุปัจจัย
แสวง อุดมศรี (๒๕๔๖, หน้า ๖-๗)	๑. ฝึกอุปนิสัยและฝึกปฏิบัติ ๒. เพิ่มเติมให้ลึกซึ้งซึ้งถึงที่ทรงบัญญัติไว้แล้วมีความ รัดกุมมากยิ่งขึ้น ๓. ให้เหมาะสมแก่การกระทำความผิดหรือการล่วง ละเมิด ๔. กฎหรือข้อบังคับสำหรับฝึกอบรมกายและวาจา
พงศ์สันต์ ศรีสมทรัพย์ (๒๕๓๑, หน้า ๑๙๗)	๑. ร่วมกันทำงานในรูปขององค์การ ๒. การแบ่งหน้าที่และมอบหมายงานให้เหมาะสม กับบุคคล ๓. ทำตามความถนัดและความรู้ความสามารถ
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (๒๕๓๘, หน้า ๕๓-๗๒)	๑. การสมมติแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ทำการแทนสงฆ์ ๒. จัดคนในคณะให้รับหน้าที่ทำกิจการนั้นเป็น แผนๆ
พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (๒๕๔๓, หน้า ๓๐๑)	๑. การแต่งตั้งสมมติผู้ทำการแทนสงฆ์ ๒. การมีมติร่วมกันหรือการยอมรับร่วมกัน
แสวง อุดมศรี (๒๕๔๖, หน้า ๓๙)	๑. การอบรมพร้าสอนให้ได้ประพฤตินี้ ๒. จะต้องรับผิดชอบด้วยสามัญสำนึกของผู้ให้ กำเนิด
พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) (๒๕๔๖, หน้า ๔๔๘-๔๔๙)	๑. ให้โอกาสในการพัฒนาตนเอง ๒. มีพระธรรมวินัยครอบคลุมการดำเนินชีวิต ๓. กำหนดคุณสมบัติ สิทธิหน้าที่ ๔. การแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ทำการสงฆ์และรวมถึง ระเบียบ

๒.๔ หลักการบริหารจัดการองค์กร

๒.๔.๑ การบริหารสมัยเก่า

การศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับแนวคิดการบริหารและการจัดการองค์กรของนักวิชาการหลายท่านตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน พบว่าการจัดการตามแนวความคิดสมัยเก่าหรือการจัดการแบบคลาสสิก (Classical Management) นั้น ได้เริ่มขึ้นในปลายศตวรรษที่ ๑๘ หลังจากมี การปฏิวัติอุตสาหกรรม และมีวิวัฒนาการเรื่อยมาจนถึงต้นศตวรรษที่ ๑๙ ซึ่งแนวคิดนี้ เป็นการบริหารจัดการบนสมมติฐานที่ว่า มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีเหตุผล หลักการสำคัญของแนวคิดนี้จึงเป็นการกำหนดกระบวนการบริหาร ขึ้นมาอย่างมีหลักเกณฑ์ เพื่อให้มีการปฏิบัติ ตามกระบวนการที่กำหนดไว้โดยมุ่งเน้นที่จะปรับปรุง ประสิทธิภาพ (Efficiency) และประสิทธิผล (Effectiveness) ของการปฏิบัติงาน และการบริหารจัดการ ซึ่งประกอบด้วยหลักสำคัญ ๔ ประการ ดังนี้

๑) **การจัดการแบบวิทยาศาสตร์ (Scientific Management)** เป็นการศึกษาเกี่ยวกับกระบวนการในการปฏิบัติงาน การผลิต การบริการ และวิเคราะห์วิธีการทำงาน จัดตั้ง มาตรฐานของงาน กำหนดกฎระเบียบและวิธีการทำงาน ภายใต้หลักเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์ บุคคลที่มีชื่อเสียง และได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้บุกเบิกในแนวความคิดนี้คือ Frederick W.Taylor ซึ่งเป็นวิศวกรเครื่องยนต์ทำงานอยู่ในโรงงานอุตสาหกรรมถลุงเหล็ก ในปี ค.ศ.1884 ได้นำเสนอแนวความคิดที่มีจุดเน้น (Focus) คือ การสร้างประสิทธิภาพของการทำงานอย่างมีความเป็นเหตุเป็นผลของพนักงานในระดับปฏิบัติงานขององค์กร (the backbone of organization) เพื่อที่จะทำให้เกิด ประสิทธิภาพสูงสุดในการทำงาน^{๔๕}

หลักการจัดการตามแนวความคิดของ Taylor สรุปได้ ดังนี้

(๑) พัฒนาวิธีการทำงานวิธีที่ดีที่สุด (one best way) ที่ผ่านการวิเคราะห์อย่างมีหลักเกณฑ์แทนการใช้กฎที่ไม่แน่นอน (rule of thumb)

(๒) ใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่มีหลักเกณฑ์คัดเลือก ฝึกหัด สอน และพัฒนาคน งานให้ มีคุณสมบัติตรงตามงานที่ปฏิบัติเพราะในอดีตคนงานจะทำงานของตน และแสวงหาประสบการณ์ ไปเรื่อยๆ จนพบวิธีที่ดีที่สุดด้วยตนเอง

(๓) มีการร่วมมือกับคนงานอย่างจริงจัง เพื่อให้เชื่อมั่นได้ว่างานทั้งหมดได้ปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ที่ได้พัฒนาขึ้น

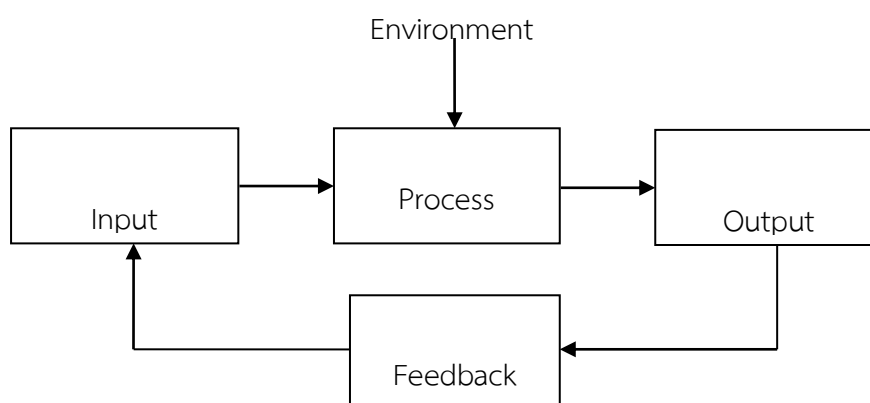
(๔) มีการแบ่งงาน (division of labor) และความรับผิดชอบระหว่างการจัดการและ แรงงานหรือกล่าวง่ายๆ ว่ามีการแบ่งงาน และความรับผิดชอบระหว่างฝ่ายบริหารและฝ่ายผลิต เพราะในอดีตงานและความรับผิดชอบส่วนใหญ่ตกอยู่กับฝ่ายผลิต

(๕) มีการพัฒนาพนักงานให้มีความสามารถสู่ระดับสูงสุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ทั้งนี้เพื่อตัว พนักงานเองและความเจริญรุ่งเรืองขององค์กร

^{๔๕} ผศ.ดร.ทองใบ สุดซารี, ทฤษฎีองค์การ : วิเคราะห์แนวคิด ทฤษฎีและการประยุกต์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (ภาควิชาบริหารธุรกิจ คณะวิทยาการจัดการ สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๔๒), หน้า ๖.

กล่าวโดยสรุป เทย์เลอร์เสนอให้ใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ในการคัดเลือกพนักงานให้เหมาะสมกับงานและการฝึกงานให้ทำตามวิธีการที่ดีที่สุดและประหยัดเวลามากที่สุด ตลอดจนมีการแบ่งงานระหว่างฝ่ายบริหารและคนงานอย่างชัดเจน

๒) การบริหารเชิงระบบ^{๘๖} (Systematic of Management) คือ การกำหนดกระบวนการในการบริหารงานอย่างต่อเนื่องสัมพันธ์ (relation) กันของหน่วยย่อยๆ ที่มีความเกี่ยวข้องและการปฏิบัติต่อกันและกันอย่างเป็นระบบ (System) โดย Norbert Wiener เป็นผู้เสนอแนวความคิดขององค์การอย่างชัดเจนเป็นครั้งแรกว่า องค์การเป็นระบบอย่างหนึ่ง ที่ประกอบด้วยสิ่งนำเข้า (input) กระบวนการ (process) สิ่งส่งออก (output) ข้อมูลย้อนกลับ (feedback) และสภาพแวดล้อม (environment) สามารถเขียนเป็นแผนภูมิได้ ดังนี้

แผนภาพที่ ๒.๖ การบริหารเชิงระบบของ Norbert Wiener

จากแผนภูมิดังกล่าว มีแนวทางการพิจารณาเกี่ยวกับองค์การในเชิงระบบ โดยจำแนกได้ ๓ แนวทางคือ ระบบโครงสร้าง ระบบกระแสของงานและระบบคน ความคิดเกี่ยวกับระบบเป็นแนวความคิดที่นิยมนำมาใช้ในการวิเคราะห์เรื่องของการบริหารได้อย่างเหมาะสม เพราะระบบมีคุณสมบัติคือมีขอบเขตที่แน่นอนประกอบไปด้วยระบบย่อยต่างๆ ที่มีการกำหนดกระบวนการและขั้นตอนในการทำงานให้เป็นไปตามเป้าหมาย ๔ ประการ คือ

- (๑) ต้องระบุหน้าที่และความรับผิดชอบของงานไว้อย่างชัดเจน
- (๒) กำหนดวิธีการที่เป็นมาตรฐานสำหรับใช้ในการทำงาน
- (๓) กำหนดวิธีการอย่างชัดเจนในการเก็บรวบรวม ดำเนินการการส่งและการวิเคราะห์

ข้อมูล

- (๔) กำหนดระบบบัญชีต้นทุนค่าแรงและการควบคุมเพื่อสะดวกต่อการประสานงาน

ภายใน

^{๘๖} เสนาะ ดิยาวัว, **หลักการบริหาร แก้ไขปรับปรุงใหม่**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๔๗.

ทฤษฎีระบบให้ความสำคัญกับข้อมูลป้อนกลับ เพื่อปรับการทำงานของระบบให้เป็นปกติ นอกจากนั้น การพึ่งพาอาศัยกันของส่วนต่างๆ ในระบบยังสำคัญเช่นกัน เนื่องจากกลไกมีความสัมพันธ์กับเป้าประสงค์ของระบบ ซึ่งมีความสำคัญกับพฤติกรรมองค์กรและอื่นๆ อย่างไรก็ตาม ทฤษฎีนี้ไม่ให้ความสำคัญกับการเติบโตของระบบ รวมถึงบทบาทของสภาวะภายนอกองค์กรต่อกระบวนการต่างๆ ของระบบ

๓) การจัดการแบบหลักการบริหาร (Administrative principle) บุคคลสำคัญที่กำหนดหลักการบริหารขึ้นมา คือ Henry. Fayol ได้ชื่อว่าเป็นบิดาของทฤษฎีการปฏิบัติการและการจัดการตามหลักการบริหาร Fayol เป็นวิศวกรในบริษัทเหมืองแร่แห่งหนึ่งในประเทศฝรั่งเศส ได้ทำการศึกษาและคิดค้นถึงกระบวนการจัดการในรูปแบบใหม่ และได้เสนอแนวคิด การจัดการเป็นกระบวนการ (Management process school) ที่มีจุดเน้นความเป็นเหตุเป็นผล ในการบริหารงานของผู้บริหารระดับสูงขององค์กร (Top organization) โดยเสนอแนะให้เห็นว่าผู้บริหารมีภารกิจที่สำคัญ ในการบริหารงานที่เป็นกระบวนการต่างๆ คือ การวางแผน (Planning) การจัดองค์กร (Organization) การบังคับบัญชา (Commanding) การประสานงาน (Coordinating) การควบคุม (Controlling)

หลักการบริหารการจัดการ ๑๔ ข้อของเฮนรี ฟาโยล^{๘๗} ได้แก่

- ๑) การแบ่งงานกันทำ (Division of work)
- ๒) อำนาจหน้าที่ (Authority)
- ๓) ระเบียบวินัย (Disciplines)
- ๔) เอกภาพในสายการบังคับบัญชา (Unity of command)
- ๕) เอกภาพในการอำนวยการ (Unity of direction)
- ๖) ประโยชน์ส่วนตัวย่อมเป็นรองประโยชน์ส่วนรวม (Subordination of individual interest to general interest)
- ๗) การให้ผลประโยชน์ตอบแทนพนักงาน (Remuneration of personal)
- ๘) การรวมอำนาจ (Centralization)
- ๙) การจัดลำดับของสายงาน (Scalar chain)
- ๑๐) ความมีระเบียบ (Order)
- ๑๑) ความเป็นธรรม (Equity)
- ๑๒) ความมั่นคงในการทำงาน (Stability of tenure of personnel)
- ๑๓) ความคิดริเริ่ม (Initiative)
- ๑๔) ความสามัคคี (Esprit de corps)

เป็นที่น่าสังเกตว่าฟาโยลไม่ได้กล่าวถึง "การสื่อสาร" (communication) ว่าเป็นหนึ่งในองค์ประกอบของการบริหารงานดังที่กล่าวมาข้างต้นเลย อย่างไรก็ตาม การที่ผู้จัดการของหน่วยงานหนึ่งๆ จะปฏิบัติงานโดยยึดองค์ประกอบดังกล่าวเป็นหลักจำเป็นต้องใช้การสื่อสารเป็นเครื่องมือ เช่น ผู้จัดการต้องมีการติดต่อสื่อสารกับฝ่ายต่างๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เพียงพอในการวางแผนการจัดระเบียบ การสั่งการ การสร้างความร่วมมือกันและการควบคุม ให้การปฏิบัติงานนั้นดำเนินไปตามแผนที่วางไว้

^{๘๗}บรรยงค์ โตจินดา, องค์การและการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร: รวมสาส์น, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓๒.

ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่าบทบาทของการสื่อสารได้แฝงอยู่ในองค์ประกอบการบริหารงาน ดังกล่าว และการสื่อสารในองค์การรูปแบบนี้เป็นการสื่อสารในแนวดิ่งจากบนลงล่างคือจากผู้บังคับบัญชาไปยังผู้ใต้บังคับบัญชา ซึ่งเป็นการสื่อสารเกี่ยวกับคำสั่งและแนวทางปฏิบัติงาน การสื่อสารจากล่างขึ้นบน และแนวระนาบระหว่างพนักงานไม่ได้รับการส่งเสริม เนื้อหาของการสื่อสารควรเกี่ยวกับงานเป็นหลัก ไม่ควรเป็นไปเพื่อการสร้างปฏิสัมพันธ์และความสัมพันธ์ในสังคม

กล่าวโดยสรุป ว่า องค์การที่ดีจะต้องมีโครงสร้างชัดเจนและพนักงานต้องตระหนักถึงตำแหน่งและบทบาทของตนในองค์การ โครงสร้างที่ชัดเจนทำให้การทำงานขององค์การเป็นไปโดยราบรื่น มีการให้รางวัลพนักงานอย่างเท่าเทียมกันขึ้นกับความรู้ความสามารถและพนักงานต้องเห็นประโยชน์ขององค์การสำคัญกว่าประโยชน์ส่วนตัว

๔) การจัดการแบบระบบราชการ (Bureaucracy System) คือ ระบบการบริหารงานที่มีการแบ่งหน้าที่การปฏิบัติงานอาศัยกฎระเบียบที่แน่นอนลักษณะการบังคับบัญชาเป็นไปตามลำดับชั้น เป็นการบริหารงานในองค์การขนาดใหญ่ ได้แก่ การบริหารงานของรัฐบาลหรือองค์การเอกชนที่มีการพัฒนาเป็นองค์การ องค์การขนาดใหญ่ก็จัดเข้าข่าย การบริหารงานในระบบราชการได้เช่นกัน

Max Weber เป็นบุคคลแรกที่ทำการศึกษาระบบราชการในรูปแบบองค์การอย่างเป็นทางการ และกล่าวว่าระบบราชการคือการใช้อำนาจปกครอง ซึ่งอำนาจมีที่มาจากรากฐานความถูกต้องที่คนในสังคมให้การยอมรับ Weber ได้กำหนดหลักการของระบบราชการไว้ดังนี้^{๘๘}

(๑) กฎ (Rule)

(๒) ไม่ยึดตัวบุคคล (Impersonality)

(๓) มีการแบ่งงานกันทำ (Division of labor)

(๔) โครงสร้างแบบลำดับชั้นตอนสายการบังคับบัญชา (Hierarchical structure)

(๕) โครงสร้างอำนาจหน้าที่ (Authority structure) แบ่งอำนาจออกเป็น ๓ ประเภท คือ อำนาจตามลักษณะส่วนตัวหรือบารมีอำนาจ (Charismatic domination) อำนาจตามประเพณีนิยม (Traditional domination) อำนาจตามกฎหมาย (Legal/Rational domination)

(๖) มีข้อผูกมัดด้านอาชีพระยะยาว (Lifelong career commitment)

(๗) ความมีเหตุผล (Rationality)

เราอาจมองเห็นรูปแบบการบริหารงานที่ใช้ระบบราชการในองค์การของรัฐและเอกชนต่างๆ ซึ่งเป็นการบริหารงานแบบรวมศูนย์เป็นไปตามระเบียบที่วางไว้และมีการใช้อำนาจหน้าที่การบังคับบัญชาตามขั้นตอน การสื่อสารในองค์การที่ใช้ระบบนี้จะแนวดิ่ง จากบนลงล่างตามสายงาน การบังคับบัญชา ผู้บริหารสูงสุดมีอำนาจการบังคับบัญชาไล่เรียงกันลงมาตามลำดับชั้น การสื่อสารจากล่างขึ้นบนมีปริมาณน้อยกว่า

กล่าวโดยสรุป ทฤษฎีของเวเบอร์กล่าวถึงลักษณะในอุดมคติขององค์การที่รู้จักกันในนามขององค์การระบบราชการ องค์การแบบนี้ควรดำเนินการในระบบปิดและควบคุมโดยอำนาจการ

^{๘๘} ศิริวรรณ เสรีรัตน์ รศ.และคณะ, **ทฤษฎีองค์การ ฉบับมาตรฐาน**, (กรุงเทพมหานคร: Dimond in Business World, ๒๕๔๕), หน้า ๖๔-๖๗.

บริหารงานที่มาจากเหตุผลและกฎหมาย การบริหารงานองค์การ ที่ใช้ระบบราชการจะต้องมีการใช้กฎระเบียบที่เข้มงวด มีการแบ่งงาน การบริหารงานตามลำดับชั้นโดยชัดเจนและการรวมศูนย์อำนาจเหล่านี้จะทำให้องค์การมีความเป็นทางการโดยไม่มีอารมณ์ของบุคคลเข้ามาเกี่ยวข้อง

๒.๔.๒ การจัดการสมัยใหม่

เนื่องจากสภาพแวดล้อมขององค์การมีความไม่แน่นอน ทุกอย่างมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกาล ซึ่งจะเห็นได้ในสังคมปัจจุบันการจัดการมีการแข่งขันกันในระดับประเทศ และระหว่างประเทศ การพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ (E-Commerce) และความท้าทายอื่นๆ ทำให้ผู้บริหารไม่สามารถ ทำนายและควบคุมด้วยวิธีการแบบดั้งเดิมได้ องค์การหลายๆ องค์การมีการเปลี่ยนแปลงโดยมีความยืดหยุ่น มีการกระจายอำนาจและให้ความสำคัญกับการประสานกันในแนวนอน กระบวนการจัดการองค์การในปัจจุบันจึงต้องให้ความสำคัญกับสภาพแวดล้อมภายนอกองค์การด้วย แนวความคิดการจัดการสมัยใหม่จึงเปลี่ยนแปลงไป เช่น การบริหารตามสถานการณ์ (Contingency Management) ซึ่งคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นความสัมพันธ์ของปัจจัยภายในขององค์การเอง ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกองค์การ และความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยภายนอกด้วยกัน^{๘๙} เพื่อมุ่งปรับปรุงพฤติกรรมกรรมการจัดการตามสถานการณ์เฉพาะอย่างขององค์การ โดยประสมประสานแนวคิดในการบริหารจัดการที่สำคัญ ๔ ประการคือ แนวคิดแบบดั้งเดิม (Classical Perspective) แนวคิดเชิงพฤติกรรม (Behavioral perspective) แนวคิดเชิงปริมาณ (Quantitative perspective) และแนวคิดเชิงระบบ (System perspective)^{๙๐}

แนวคิดสมัยใหม่ (Modern Approach) ในการจัดการองค์การให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมในปัจจุบัน โดยตั้งสมมุติฐานว่า มนุษย์เป็นสิ่งยุ่งยากซับซ้อนมีความต้องการที่หลากหลายและเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา แต่มีความรู้ความสามารถที่สามารถพัฒนาได้ตลอดเวลาอย่างไม่มีสิ้นสุด แนวคิดทางการบริหารสมัยใหม่^{๙๑} นอกจากผสมผสานแนวคิดทั้ง ๔ แล้วยังต้องปรับเปลี่ยนและเสริมด้วยแนวคิดเรื่องของการบริหารคุณภาพโดยรวม (TQM-Total Quality Management) การมุ่งสู่ความเป็นเลิศ การลดสายการบังคับบัญชาให้สั้นลง การเรียนรู้และปรับปรุงแบบองค์การเป็นองค์การแห่งการเรียนรู้ (Learning Organization) การแสวงหาจากภายนอก เช่น การหาจุดเด่น (Benchmarking) และการหาจากแหล่งข้างนอก (Outsourcing)

เครื่องมือในการจัดการยุคใหม่คือ Balance scorecard บรรษัทภิบาล (Good corporate governance) และเทคนิคลดข้อเสียในกระบวนการปฏิบัติงานด้วย Six Sigma^{๙๒} แต่ไม่ว่าสภาพแวดล้อมทางสังคมและองค์การภาครัฐและเอกชนจะเปลี่ยนแปลงและพัฒนาไปอย่างไรก็ตามหน้าที่ทั้ง ๔ อย่างในกระบวนการจัดการ (Management Process) อันประกอบด้วย การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การนำ (Leading) และการควบคุม (Controlling) ก็ยังมี

^{๘๙} เสนาะ ดิยาวี ศ., **หลักการบริหาร**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๕๕.

^{๙๐} ศิริวรรณ เสรีรัตน์, สมชาย หิรัญกิตติและสมศักดิ์ วานิชยาภรณ์, **ทฤษฎีองค์การ**, (กรุงเทพมหานคร: Dimond in Business World, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗๖.

^{๙๑} อ่างแล้ว, หน้า ๕๖-๖๒.

^{๙๒} อ่างแล้ว, หน้า ๓๔๔.

ลักษณะคาบเกี่ยวสัมพันธ์กันไม่แยกจากกันเด็ดขาดและ แนวคิดทั้ง ๔ นี้ยังคงสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้อย่างทันสมัย

แม้ว่าแนวคิดนี้จะมีมาตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๑๖ ก็ตาม^{๙๓} ซึ่งการวางแผน (Planning) ได้แก่การกำหนดเป้าหมายและหาวิธีการที่ทำให้บรรลุเป้าหมาย การจัดองค์การ (Organizing) เป็นการจัดทรัพยากรและการเตรียมกิจกรรมที่จะมอบหมายให้คนหรือกลุ่มคนดำเนินการให้เป็นไปตามแผนที่กำหนดไว้การนำ (Leading) คือ กระบวนการในการกระตุ้นส่งเสริมคนให้ทำงานเพื่อบรรลุผลตามแผนงานที่กำหนดไว้ และการควบคุม (Controlling) เป็นกระบวนการในการตรวจสอบผลการปฏิบัติงานเปรียบเทียบกับผลงานกับเป้าหมายหรือมาตรฐานและแก้ไขให้ได้ตามเป้าหมาย นอกจากนี้การจัดการยังเป็นการใช้ทรัพยากรทางการบริหารต่างๆ ได้แก่ มนุษย์ วัสดุ อุปกรณ์ เงินทุน ตลอดจนสารสนเทศที่เกี่ยวข้องในองค์การอย่างเหมาะสมมีประสิทธิภาพ (Efficiency) และประสิทธิผล (Effectiveness)^{๙๔} การวัดความสำเร็จของการจัดการจึงสามารถพิจารณาได้จากประสิทธิผลคือ การวัดระดับของความสำเร็จในการบรรลุวัตถุประสงค์ที่ต้องการและประสิทธิภาพคือ การวัดความสามารถในการใช้ทรัพยากรให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการ

กล่าวโดยสรุป จะเห็นได้ว่าการศึกษานโยบาย ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง “รูปแบบการบริหารจัดการการเผยแผ่ขององค์กรปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๒” พบว่า องค์กรประกอบด้วยผู้คนจำนวนมาก นับตั้งแต่สองคนขึ้นไปร่วมกันทำงานให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายขององค์กรการที่จะทำให้สมาชิกขององค์กรทำงานไปในทิศทางเดียวกันได้ ต้องอาศัยการสื่อสาร พูดคุย ชี้แจงให้ทุกคนมีความเข้าใจตรงกัน เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคมอยู่ร่วมกันเป็นหมู่เป็นคณะ โดยมีการสื่อสารเป็นเครื่องมือสร้างความเข้าใจซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ฉะนั้น การสื่อสารจึงมีความสำคัญและจำเป็นมากต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ โดยเฉพาะการทำงานร่วมกันให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ หากเปรียบเทียบองค์การ คือ ร่างกายของคนเรา ระบบการสื่อสารก็เปรียบเสมือนเส้นเลือดใหญ่ที่ทำหน้าที่ลำเลียงเลือดไปหล่อเลี้ยงทุกส่วนของร่างกาย เพื่อให้ร่างกายมีชีวิตอยู่และสามารถทำงานได้ ฉะนั้น องค์กรที่ดีต้องมีระบบการสื่อสารภายในองค์การที่สะดวก รวดเร็ว ผู้บริหารต้องมีทักษะการสื่อสาร เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ดี ทันต่อเหตุการณ์และถูกต้องตามความเป็นจริง เพื่อนำไปพิจารณาในการวางแผน การจัดองค์การ การนำ และการควบคุม ขณะเดียวกันผู้บริหารต้องมีความสามารถในการสื่อสาร ชี้แจง แสดงเหตุผล เป้าหมาย นโยบาย ระเบียบ แบบแผน ตลอดจนการให้ข้อมูลที่ถูกต้องและชัดเจนแก่พนักงานเพื่อให้กระบวนการบริหารและการปฏิบัติงานประสบความสำเร็จตามเป้าหมายขององค์กรที่ได้กำหนดไว้ นอกจากนี้ การสื่อสารยังช่วยคลายความสงสัย ความหวาดระแวง กระตุ้นและสร้างขวัญกำลังใจที่ดีให้กับพนักงานอีกด้วยทำให้พนักงานมีความรู้สึกดี รู้สึกเป็นเจ้าขององค์กรและมีความมั่นใจในการทำงานให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลได้ตรงกันข้ามหากองค์กรที่มีระบบการสื่อสารไม่มีประสิทธิภาพหรือผู้บริหารขาดทักษะการสื่อสาร ก็จะทำให้สมาชิกและบุคลากรในองค์การไม่มีประสิทธิภาพ มีความระแวงสงสัย ไม่เข้าใจในการปฏิบัติงาน ซึ่งเป็นเหตุนำไปสู่ความขัดแย้งกันขึ้นภายในองค์การ

^{๙๓} ลัทธิกาล ศรีธรรมย์, **ประมวลสาระชุดวิชาการจัดการองค์การและทรัพยากรมนุษย์**, หน่วยที่ ๑-๕ (สาขาวิชาการจัดการ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๓), หน้า ๘.

^{๙๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

ในที่สุดกระบวนการบริหารที่ดีและอุปกรณ์ที่นำมาใช้ในการขับเคลื่อนองค์กรนั้นก็จะประสบกับความล้มเหลว เพราะขาดความร่วมมือที่ดีจากพนักงานภายในองค์กร

จากหลักการบริหารจัดการองค์กรและผลการศึกษาของนักวิชาการต่างๆ ผู้วิจัยประมวลได้ว่า หลักการบริหารจัดการองค์กรมีความหมายที่เกี่ยวข้อง สามารถสรุปได้ ดังตาราง ๒.๙ ดังนี้

ตารางที่ ๒.๙ หลักการบริหารจัดการองค์กร

นักวิชาการหรือนักวิจัย	แนวคิดหลัก
ทองใบ สุตขาริ (๒๕๔๒, หน้า ๖)	๑. จัดตั้งมาตรฐานของงาน ๒. กำหนดกฎระเบียบและวิธีการทำงาน ๓. การสร้างประสิทธิภาพของการทำงานอย่างมีความเป็นเหตุเป็นผล
เสนาะ ตีเยาว์ (๒๕๔๔, หน้า ๔๗)	๑. การกำหนดกระบวนการในการบริหารงานอย่างต่อเนื่องสัมพันธ์ ๒. สิ่งนำเข้า (input) ๓. กระบวนการ (process) ๔. สิ่งส่งออก (output) ๕. ข้อมูลย้อนกลับ(feedback) ๖. สภาพแวดล้อม (environment)
ศิริวรรณ เสรีรัตน์ (๒๕๔๕, หน้า ๖๔-๖๗)	๑. แบ่งหน้าที่การปฏิบัติงานอาศัยกฎระเบียบที่แน่นอน ๒. การสื่อสารในองค์กรที่ใช้ระบบนี้จะเป็นแนวตั้ง ๓. โครงสร้างแบบลำดับขั้นตอนสายการบังคับบัญชา
เสนาะ ตีเยาว์ (๒๕๔๖, หน้า ๕๕)	๑. การบริหารตามสถานการณ์ ๒. ความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกองค์กร ๓. กระจายอำนาจและให้ความสำคัญกับการประสานกันในแนวนอน
ลัทธิกาล ศรีวะรมย์ (๒๕๔๓, หน้า ๘)	๑. กำหนดเป้าหมายและหาวิธีการที่ทำให้บรรลุเป้าหมาย ๒. การจัดทรัพยากรและการเตรียมกิจกรรมที่จะมอบหมายให้คนหรือกลุ่มคน ๓. กระตุ้นส่งเสริมคนให้ทำงานเพื่อบรรลุผลตามแผนงานที่กำหนดไว้ ๔. ตรวจสอบผลการปฏิบัติงานเปรียบเทียบกับเป้าหมายหรือมาตรฐาน

๒.๕ การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในประเทศไทย

การศึกษาของคณะสงฆ์ไทยแต่เดิมนั้น เริ่มต้นมาตั้งแต่ครั้งสมัยพุทธกาล โดยถือว่าเป็นหน้าที่หลักของพระสงฆ์ในพุทธศาสนาที่เรียกว่า ธุระ ซึ่งมี ๒ ประการ คือ^{๙๕} ๑. คັນธุระ ได้แก่ ธุระฝ่ายพระคัมภีร์ คือ การศึกษาหลักพระธรรมอันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ๒. วิปัสสนาธุระ ได้แก่ ธุระฝ่ายเจริญวิปัสสนา ซึ่งรวมทั้งสมณะด้วย อันเป็นเครื่องมือหรืออุบายฝึกหัดจิตใจของคนให้สะอาดปราศจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งปวง ซึ่งการศึกษาของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาดังกล่าวประกอบด้วยหลักใหญ่แล้วมี ๓ ประการ^{๙๖}

๑) ปริยัติ ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย เป็นการศึกษาภาคทฤษฎี คือ การเรียนพระวินัยให้ความรู้เป็นพื้นฐานแจ่มแจ้งว่า คำสอนของพระพุทธองค์นั้นมีอะไรบ้าง ถ้าจะน้อมนำเอาพระธรรมคำสั่งสอนมาปฏิบัติตามแล้วจะได้ผลอย่างไร เป็นต้น นับเป็นองค์ประกอบสำคัญในการเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติและปฏิเวธ

๒) ปฏิบัติ ได้แก่ การน้อมเอาหลักธรรมคำสอนที่ได้เรียนรู้ในทางทฤษฎีนั้นมาสู่ภาคปฏิบัติ คือ นำมาประพฤติปฏิบัติจริงๆ เพื่อเป็นการอบรมกาย วาจา ใจ กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ นำเอาหลักธรรมที่เรียนรู้แล้วนั้นมาเป็นแนวทางหรือปทัฏฐานแห่งชีวิตให้เหมาะสมกับฐานะตน

๓) ปฏิเวธ ได้แก่ การนำเอาหลักธรรมคำสอนที่ได้เรียนรู้และปฏิบัติจนได้รับผลการปฏิบัติมาเทศนาสั่งสอนประชาชนให้ได้รับรู้และปฏิบัติตาม เป็นขั้นที่แสดงถึงผลของการปฏิบัติธรรมบุคคลที่มีหน้าที่ในการดำรงรักษาไว้ซึ่งพระพุทธศาสนานั้น คือ พุทธบริษัท ๔ ได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา^{๙๗} โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระภิกษุ และสามเณร นับว่าเป็นผู้ที่มีส่วนสำคัญในการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา เพราะหน้าที่หลักของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ คือ การปฏิบัติธรรมเพื่อบรรลุความพ้นทุกข์ของตนเอง การสั่งสอนธรรมเพื่อให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ และการประยุกต์ธรรมเพื่อช่วยเหลือชาวบ้านให้พ้นทุกข์ในชีวิตประจำวัน^{๙๘} ซึ่งสอดคล้องกับรายงานเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์^{๙๙} ที่กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของพระสงฆ์ตามบริบทของพระพุทธศาสนาว่ามีหน้าที่หลัก คือ การอบรมตน การเผยแผ่พระพุทธศาสนา และบทบาทของพระสงฆ์ที่องค์กรสงฆ์กำหนดไว้ ๕ ประการ คือ การศึกษาพระพุทธศาสนา การปกครองสงฆ์ การเผยแผ่พระธรรมคำสอน การสร้างสาธารณูปการ

^{๙๕}พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ), วิปัสสนากรรมฐาน, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๘), หน้า ๒.

^{๙๖}กองธรรมธรรมสนามหลวง, การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม, (กรุงเทพมหานคร: อาทรการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๓๖-๓๗.

^{๙๗}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พระไตรปิฎก สิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้, (กรุงเทพมหานคร: เอส.อาร์.พรินติ้งแมส โปรดักส์, ๒๕๔๖), หน้า ๘.

^{๙๘}ภัทรพร สิริกาญจน, หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ : แนวคิดและบทบาท, ของพระคำเขียน สุวันโณ, ใน พระพุทธศาสนากับจิตวิญญาณสังคมไทย ประเด็นวิจัย ศาสนาและวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๘๑.

^{๙๙}มาณี ไชยธีรานุวัฒน์ศิริ, และคณะ, บทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร: เอสแอนด์ จี กราฟฟิค, ๒๕๔๒), หน้า ๔.

และงานสาธารณสงเคราะห์ จึงกล่าวได้ว่าการศึกษาของพระสงฆ์เป็นพื้นฐานและมีส่วนส่งเสริมการปฏิบัติศาสนกิจของพระสงฆ์ในด้านต่างๆ ซึ่งส่งผลต่อความเจริญมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา

การศึกษาของคณะสงฆ์ไทย เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาที่สำคัญต่อสังคมไทยตั้งแต่สมัยโบราณ ทั้งนี้เพราะการศึกษาของคนไทยมีความสัมพันธ์กับสถาบันวัดและพระสงฆ์ตลอดมา วัดจึงเป็นศูนย์กลางการศึกษาของชุมชน พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นผู้สอนวิชาการต่างๆ อบรมศีลธรรมจรรยาให้กับกุลบุตรไทย ในอดีตชายไทยทุกคนมีประเพณีว่าควรได้บวชเรียนก่อนมีครอบครัว ซึ่งการบวชเรียนนั้นมีความหมายว่า เข้ามาถือเพศบรรพชิตในพระพุทธศาสนาและศึกษาพระธรรมวินัยของพระพุทธเจ้า โดยการศึกษาจากพระไตรปิฎก อันประกอบด้วยพระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรม ซึ่งเรียกว่าศึกษาพระปริยัติธรรม นอกจากนี้ วัดไม่เพียงเป็นแหล่งความรู้ทางพระพุทธศาสนาเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงศาสตร์แขนงต่างๆ อีกด้วย ดังนั้น พระสงฆ์จึงมีโอกาสดำเนินการศึกษาวิชาทางพระพุทธศาสนาและศาสตร์สาขาอื่นๆ ด้วย เป็นการเรียนรู้สังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว อันจะช่วยให้พระสงฆ์สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพสังคมในภาวะของเพศบรรพชิตได้^{๑๐๐}

สำหรับความรู้หลักที่พระสงฆ์ต้องศึกษา คือความรู้ของพระพุทธศาสนาซึ่งบรรจุอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก และคัมภีร์ต่างๆ ที่แต่งขึ้นเพื่ออธิบายความในพระไตรปิฎกให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น เช่น คัมภีร์อรรถกถา ฎีกา และโยชนา เป็นต้น การศึกษาหลักคำสอนในคัมภีร์ที่กล่าวมากระบวนการพัฒนา ศิลปสมาธิ และปัญญา ซึ่งหนทางที่จะนำผู้ประพฤติปฏิบัติไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมายสูงสุดของชีวิตในพระพุทธศาสนาได้^{๑๐๑}

สภาพการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ พอสรุปได้ดังต่อไปนี้^{๑๐๒}

สมัยสุโขทัย การศึกษาในสมัยนี้ เป็นการศึกษาจากพระไตรปิฎกแยกออกเป็นตอนๆ คือพระสูตร พระวินัย และพระอภิธรรมเป็นลำดับไป นอกจากนี้ยังมีศิลปศาสตร์สาขาต่างๆ อีกหลายแขนงโดยมีพระมหาเถระ พระมหากษัตริย์ และราชบัณฑิต เป็นครูผู้สอน สำหรับสถานที่ศึกษา ได้แก่ วัดและวัง บุตรหลานของขุนนางและราษฎรทั่วไปจะเรียนที่วัด ส่วนวังจะเป็นที่ศึกษาของเจ้านาย บุตรหลานข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และพระสงฆ์เท่านั้น ในด้านการบริหารจัดการนั้นจะอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์ของพระมหากษัตริย์ ทั้งด้านการจัดหาสถานที่ อุปกรณ์การเรียนการสอน และการจัดหาครูผู้สอน ส่วนด้านการวัดผลการศึกษายังไม่มีระบบการวัดที่แน่นอน มักจะวัดจากความทรงจำและความสามารถเป็นพื้นฐานผู้จบการศึกษาจะได้รับการยกย่องให้เป็นบัณฑิต

สมัยอยุธยา การบริหารการศึกษาในยุคต้นๆ ไม่มีอะไรแตกต่างจากสมัยสุโขทัย จนกระทั่งในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระองค์โปรดให้คณะสงฆ์รับภาระในการเรียนการสอนอย่างจริงจัง มีการกำหนดหลักสูตร เวลาเรียน การประเมินผล และกำหนดฐานะของผู้สอบได้ไว้เป็นการแน่นอน และกำหนดเอาพระบรมมหาราชวังเป็นสถานที่เรียนหลัก ส่วนวัดต่างๆ เป็นแหล่งเรียนย่อย โดยมีพระองค์เองบ้าง ราชบัณฑิตบ้าง พระมหาเถระบ้าง เป็นครูผู้สอน ขบวนการ

^{๑๐๐} สมชาย ไมตรี, “การศึกษาของคณะสงฆ์ในประเทศไทย”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๓๙), หน้า ๑๙-๒๐.

^{๑๐๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙.

^{๑๐๒} กรมการศาสนา, กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ภาค ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๖), หน้า ๔๕๓-๔๖๗.

เรียนการสอน กำหนดเอาพระไตรปิฎกที่จารึกลงในใบลานเป็นหนังสือเรียน การวัดผลและประเมินผล การเรียน ใช้การแปลปากเปล่าต่อหน้าคณะกรรมการอย่างน้อย ๓ ท่าน โดยการสอบวัดผลแต่ละระดับชั้น กำหนด ๓ ปี ต่อครั้ง ผู้สอบได้จะยกว่า “มหาบาเรียน” โดยแบ่งชั้นเป็น ๓ ชั้น คือ ชั้นบาเรียนตรี บาเรียนโท และบาเรียนเอก

สมัยธนบุรี ไม่ปรากฏว่ามีการสอบปริยัติธรรมแต่อย่างใด เนื่องจากบ้านเมืองอยู่ในช่วงทำศึกสงครามตลอด พระมหาบาเรียนจึงไม่ปรากฏในประวัติศาสตร์ช่วงนี้ แต่เป็นที่แน่นอนว่าพระภิกษุสามเณรยังต้องศึกษาพระปริยัติธรรมและแสวงหาความรู้ในทางพระพุทธศาสนาตามหน้าที่อย่างมิได้บกพร่อง

สมัยรัตนโกสินทร์ ตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๗ ระบบการจัดการศึกษายังคงมีรูปแบบคล้ายสมัยอยุธยาตอนปลาย ทั้งด้านสถานที่เรียน ครูผู้สอน แต่ได้มีการแก้ไขหลักสูตรการเรียนการสอนและการสอบใหม่ ในสมัยรัชการที่ ๒ โดยจัดแบ่งหลักสูตรให้กว้างออกไปเป็น ๙ ชั้น คือ ชั้นประโยค ๑ ถึงชั้นประโยค ๙ พร้อมทั้งจัดให้มีผู้รับผิดชอบเป็นสัดส่วน และเปลี่ยนระบบการสอบจากปากเปล่าเป็นสอบด้วยข้อเขียน ในสมัยรัชการที่ ๗ โดยใช้คัมภีร์ประเภทอรรถกถาและฎีกา มาเป็นแบบเรียนและแบบสอบแทนพระไตรปิฎก และในปี พ.ศ. ๒๔๕๔ คณะสงฆ์ได้จัดให้มีการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมขึ้นควบคู่กับแผนกบาลีจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้

๒.๖ แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษา

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการศึกษา เรียกว่า สิกขา ซึ่งก็คือการศึกษาพระพุทธศาสนา เจริญรุ่งเรืองมาโดยตลอด ด้วยพุทธวิธีการสอนของพระพุทธเจ้า ตลอดจนในหมู่อริยสาวกทั้งหลายที่พากันเสียสละตามแบบอย่างขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แยกย้ายไปเผยแผ่พุทธธรรมตามหมู่บ้านและชุมชนต่าง ๆ จนประชาชนเกิดความเลื่อมใสศรัทธาเปลี่ยนมานับถือและปฏิบัติตามพระธรรมคำสอนของพระองค์ได้อย่างรวดเร็ว ส่วนหนึ่งก็มาจากการศึกษาที่ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมา ผู้วิจัยจะได้นำเสนอในรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๖.๑ ความหมายของการศึกษา

ความหมายของการศึกษานั้นนักวิชาการ ผู้ทรงวุฒิทั้งด้านพระพุทธศาสนา และด้านวิชาการทั่วไป ได้นิยามความความหมายที่สอดคล้องกัน ดังรายละเอียดต่อไปนี้ศึกษา แปลเป็นภาษาไทยมาจากคำว่า สิกขา ที่จริงศึกษาเองก็เป็นคำที่มาจากภาษาสันสกฤตว่า ศิกษา สามคำนี้ความหมายเดียวกันคือ สิกขา เป็นบาลี ศิกษาเป็นสันสกฤต แล้วก็ศึกษาเป็นคำไทยที่แผลงจากสันสกฤต สิกขา คือ การศึกษา หมายถึงการเรียนรู้ และการฝึกฝนพัฒนา^{๑๐๓} การศึกษา คือ วิธีการต่างๆ ในการถ่ายทอดความรู้ ทักษะ และทัศนคติ ทฤษฎี ต่างๆ ที่พยายามจะอธิบายหรือใช้เหตุผลในการถ่ายทอดนั้น คุณค่าหรืออุดมคติต่างๆ ที่มนุษย์ พยายามจะเข้าไปถึงโดยอาศัยความรู้ ทักษะ และทัศนคติ^{๑๐๔} การศึกษา คือ การพัฒนามนุษย์ให้เจริญงอกงามทุกด้าน เช่น ด้านความรู้ ความสามารถ

^{๑๐๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต), **สอนนาถ-สอนจิต : ชีวิตพระ-ชีวิตชาวพุทธ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สวัย จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๗.

^{๑๐๔} สุลักษณ์ ศิวรักษ์, **ปรัชญาการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๕๔), หน้า ๖.

ทัศนคติ พฤติกรรม ค่านิยม คุณธรรม เพื่อให้บุคคลเป็นสมาชิกที่ดี มีประสิทธิภาพจะสร้างความเจริญให้แก่ตนเอง สังคมและประเทศชาติ^{๑๐๕} การศึกษาเป็นการพัฒนาบุคคล มีอิทธิพลต่อทุกอย่างที่มีชีวิต บุคลิกภาพและความรู้สึกของมนุษย์ เพื่อบรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้^{๑๐๖} การศึกษา คือ การสร้างหรือจัดระบบใหม่ให้แก่ ประสบการณ์ ซึ่งเพิ่มความรู้และประสบการณ์ และเพิ่มพูนความสามารถที่จะกำหนดทิศทางของประสบการณ์อนาคต^{๑๐๗} เป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ขึ้นเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต^{๑๐๘} การศึกษามีไว้เพื่อพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ การพัฒนาคนเป็นเป้าหมายหลักของการศึกษาไทย การพัฒนาเศรษฐกิจเป็นเป้าหมายรอง ทั้งนี้เพราะถ้าคนได้รับการพัฒนาดีแล้วฐานความรู้ก็จะตามมาเอง^{๑๐๙}

การศึกษาจึงเป็นปัจจัยสำคัญของการอบรมบ่มนิสัย การกล่อมเกลாத่างสังคม การเตรียมตัวเพื่อให้บุคคลมีทักษะ ความรู้ ความสามารถในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพในอนาคต เป้าหมายของการศึกษาดังที่กล่าวนี้ มิใช่เพียงเพื่อประโยชน์ของคนแต่ละคนเท่านั้น แต่ต้องมุ่งไปสู่สังคมในภาพรวม คือ การนำไปสู่สังคมที่เข้มแข็ง มีเอกภาพ อันเนื่องมาจากสมาชิกของสังคมมีคุณภาพและร่วมสร้างประโยชน์ให้กับสังคมที่ตนอยู่อาศัย จึงถือได้ว่าครูเป็นคนสำคัญในการสร้างเยาวชนที่ดีและสร้างอนาคตของประเทศ และหากผลผลิตทางการศึกษาไม่มีคุณภาพ ครูก็ต้องมีส่วนร่วมรับผิดชอบด้วย เพราะว่าผู้ที่มีการศึกษาคือผู้ที่ประสบผลสำเร็จสังคมให้ความยอมรับ^{๑๑๐} เป็นกระบวนการทางสังคมที่ทำให้บุคคลได้รับอิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมซึ่งเป็นตัวควบคุมให้บุคคลได้รับความรู้ ความสามารถและพัฒนาการตนเองอย่างดีที่สุด^{๑๑๑}

สรุปได้ว่า การศึกษาเป็นกระบวนการให้และรับความรู้และประสบการณ์ การปรับเปลี่ยนทัศนคติการสร้างจิตสำนึก การเพิ่มพูนทักษะ การทำความเข้าใจให้กระจ่าง การอบรมปลูกฝังค่านิยม การถ่ายทอดศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมของสังคม การพัฒนาความคิดโดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้บุคคลมีความเจริญงอกงามทางปัญญา มีความรู้ความสามารถที่เหมาะสมสำหรับการประกอบอาชีพสามารถดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสม มีค่านิยมที่ดีและอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุขกระบวนการดำเนินการให้มนุษย์ได้รับการศึกษานี้ หากรัฐยังไม่เข้ามาดูแล ก็เป็นเรื่องที่คนใกล้ชิดเช่น ครอบครัว

^{๑๐๕} วิไล ตั้งจิตสมคิด, *การศึกษาและความเป็นครูไทย*, (กรุงเทพมหานคร: โอเอส พรินต์ติ้งเฮาส์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๖.

^{๑๐๖} วิทย์ วิศทเวทย์, *ปรัชญาการศึกษา*, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑๕-๑๖.

^{๑๐๗} อัครพงษ์ สัจจวาจิด, *ปรัชญาการศึกษาแบบผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง*, (กรุงเทพมหานคร: แอล.ที.เพรส, ๒๕๔๖), หน้า ๑๕.

^{๑๐๘} ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๖ ตอนที่ ๗๔ ก ๑๙ สิงหาคม ๒๕๔๒, หน้า ๑.

^{๑๐๙} พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *ทิศทางการศึกษาไทย*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘.

^{๑๑๐} Glenn Langford, *Philosophy and Education*, (London: Macmillan, 1968), p. 60.

^{๑๑๑} Carter V. Good, *Dictionary of Education*, 3rd ed., (New York: McGraw-Hill Book company, 1973), P17.

หรือญาติมิตรเพื่อนฝูงทำหน้าที่อบรมสั่งสอนกันเอง เพื่อให้ผู้รับการอบรมสามารถอยู่ร่วมกับสังคมขนาดย่อมนั้นได้ แต่เมื่อสังคมขยายตัวมากขึ้นจนปัจจุบันกลายเป็นสังคมระดับประเทศ การให้การศึกษาต้องเป็นไปอย่างระบบ ต้องมีการจัดการ มีเป้าหมาย มีรูปแบบกระบวนการ มีการลงทุน และมีผู้รับผิดชอบ ดังที่เราเรียกโดยรวมว่า การจัดการศึกษา คือ ทำทุกอย่างอย่างเป็นระบบที่ทุกส่วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน

๒.๖.๒ ความหมายของการจัดการศึกษา

การจัดการศึกษา คือ กระบวนการดำเนินการเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการจัดการศึกษา ในกระบวนการจัดการศึกษานี้ มีบุคคลหลายคนและหลายหน่วยงานเข้ามามีส่วนร่วม ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว พรรคพวกเพื่อนฝูงญาติมิตร ชุมชน ประชาคมเอกชน สื่อมวลชน วัด โรงเรียน และที่สำคัญมากคือรัฐบาลและหน่วยงานของรัฐ ซึ่งรวมถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นด้วย พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ได้กล่าวว่า การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ ที่เรียกว่า “การศาสนศึกษา” นั้น ท่านจัดโดยมีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมาย ๓ ระดับด้วยกัน คือ

ระดับที่ ๑ การจัดการศึกษาเพื่อตัวบุคคล คือ ภิกษุและสามเณรทุกรูปที่บวชมาจะต้องศึกษาหลักเบื้องต้นคือพระวินัย ระเบียบปฏิบัติทางศาสนา รวมถึงธรรมเนียมต่างๆ ที่เป็นการศึกษาเพื่อรักษาตัวเอง เพื่อปฏิบัติให้ถูกต้อง เพื่อเอาตัวให้รอด คือ พ้นจากความทุกข์ เช่นการศึกษาปฏิบัติกรรมฐาน

ระดับที่ ๒ การจัดการศึกษาเพื่อพระศาสนา คือ จัดหลักสูตรให้เป็นประโยชน์ในเชิงธำรงรักษาเนื้อหาสาระหรือแก่นสารพระพุทธศาสนาเอาไว้ ได้แก่ การเรียนนักธรรมและบาลีโดยนำพระไตรปิฎกและหลักธรรมต่างๆ มาย่อแล้วเรียนกัน เพื่อรักษาพระพุทธศาสนา เรียกกันว่าเรียนพระพุทธรูป

ระดับที่ ๓ การจัดการศึกษาเพื่อสังคม เป็นการจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือสังคม คือ ลูกชาวบ้านโดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา การเรียนแบบนี้เรียกกันว่า “พระปริยัติธรรมแผนกสามัญ” คือเรียนวิชาทางโลกควบคู่กันไปกับเรียนวิชาทางธรรม เมื่อเรียนจบแล้วก็สีกหาลาเพศไปและใช้ความรู้ไปประกอบอาชีพเป็นพลเมืองดีของชาติต่อไปได้ การจัดการศึกษาแบบนี้จึงเป็นการช่วยเหลือสังคม ผลิตคนที่มีคุณภาพให้สังคมอีกทางหนึ่ง^{๑๑๒}

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต) ได้กล่าวว่า การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์มีวัตถุประสงค์หลักอยู่ ๒ ประการ คือจัดการศึกษาเพื่อสร้างศาสนทายาท และ จัดการศึกษาเพื่อผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษาซึ่งเรียกว่า การศึกษาสงเคราะห์ สำหรับเด็กจากครอบครัวยากจนหรืออยู่ในถิ่นทุรกันดารที่รัฐไม่สามารถจัดการศึกษาได้ทั่วถึง คณะสงฆ์ถือว่าหลักสูตรนักธรรมและบาลี เป็นการศึกษาเพื่อสร้างศาสนทายาท ส่วนหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา เป็นการศึกษาสงเคราะห์ เพราะผู้เรียนจบหลักสูตรพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ส่วนมากมักสีกหาลาเพศไปสอบเอนทรานซ์เข้ามหาวิทยาลัย^{๑๑๓}

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ ๓) พ.ศ. ๒๕๕๓ ระบุไว้ว่า การจัดการศึกษาหมายถึง การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานสำหรับบุคคลที่มีความบกพร่องทางร่างกาย จิตใจสติปัญญา

^{๑๑๒}พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), บทบาทของสถาบันพระพุทธศาสนากับการจัดการศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ดี, ๒๕๔๖), หน้า ๒-๔.

^{๑๑๓}พระธรรมโกศาจารย์(ประยูร ธมฺมจิตโต), การศึกษาเพื่อสร้างศาสนทายาท, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๗.

อารมณ์ สังคม การสื่อสารและการเรียนรู้ หรือมีร่างกายพิการหรือทุพพลภาพ เป็นการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่จัดในรูปแบบการศึกษานอกระบบหรือการศึกษาตามอัธยาศัยและเป็นการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานสำหรับบุคคลที่มีความสามารถพิเศษ^{๑๑๔}

สรุปได้ว่า การจัดการศึกษามีหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการจัดการศึกษาในสถานศึกษา นอกสถานศึกษา ตามอัธยาศัย ย่อมขึ้นกับความเหมาะสมสำหรับกลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่มที่แตกต่างกันไป เนื่องจากการจัดการศึกษาเป็นกระบวนการที่เป็นระบบ มีบุคคลและหน่วยงานที่รับผิดชอบเข้าร่วมดำเนินการ มีรูปแบบ ขั้นตอน กติกาและวิธีการดำเนินการ มีทรัพยากรต่าง ๆ สนับสนุน มีกระบวนการประเมินผลการจัดการศึกษาที่เที่ยงตรงและเชื่อถือได้ด้วยทั้งนี้ ผลผลิตของการจัดการศึกษาได้แก่ผู้ที่ได้รับการศึกษา ส่วนผลลัพธ์หรือผลสะท้อนสุดท้ายคือการมีพลเมืองที่มีคุณภาพและสังคมมีสภาพที่พึงประสงค์

๒.๗ การพัฒนาการจัดการศึกษาด้านศาสนศึกษา

๒.๗.๑ รูปแบบการจัดการศึกษาก่อนสมัยพุทธกาล

การศึกษาเป็นกิจกรรมทางสังคมอย่างหนึ่งที่ถูกกำหนดโดยหลักความเชื่อที่เกี่ยวกับชีวิตโลกและสังคม การศึกษาที่เกิดขึ้นจึงถือว่าเป็นผลผลิตที่มาจากภูมิปัญญาของแต่ละวัฒนธรรมที่สั่งสมและสร้างสรรค์ขึ้นมาจากประสบการณ์ของแต่ละวัฒนธรรม การจัดการศึกษาในอดีตนั้น ระบบการสอนของพราหมณ์นับว่าเก่าแก่ที่สุดตั้งแต่สมัยพระเวทจนถึงสมัยปัจจุบันวิธีการศึกษานั้นครูสอนกลุ่มลูกศิษย์ในบ้านของตนเอง^{๑๑๕} มีการกำหนดการศึกษาภาคบังคับ กล่าวคือ ประชาชนที่อยู่ในวรรณะพราหมณ์ กษัตริย์ และแพศย์จะต้องส่งบุตรหลานของตนเข้าศึกษาในสถานศึกษาแห่งใดแห่งหนึ่งของวรรณะพราหมณ์คนทั่วไปเคารพนับถือพราหมณ์เพราะถือว่าพราหมณ์เป็นตัวแทนของพระเจ้า เนื่องจากในยุคนั้นพราหมณ์เป็นผู้มีอำนาจในการประกอบพิธีกรรม จึงได้รับการยกย่องว่าเป็นที่พึ่งทางจิตใจของประชาชน และยึดถือว่าพราหมณ์เป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์ที่เป็นเสมือนตัวแทนของพระผู้เป็นเจ้า เป็นกวีที่ได้รับการดลบันดาลจากเทพเจ้าให้แต่งบทสวดพระเวท^{๑๑๖}

แต่ในคัมภีร์พระไตรปิฎกมีการระบุว่า ฤๅษียุคโบราณเป็นผู้แต่งคัมภีร์พระเวท และเป็นปฐมาจารย์และบูรพาจารย์ผู้สอนคัมภีร์พระเวทให้แก่พราหมณ์^{๑๑๗} ซึ่งยึดถือเป็นแหล่งอันสูงสุดในการ

^{๑๑๔}ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๗ ตอนที่ ๔๕ ก ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๕๓, หน้า ๒.

^{๑๑๕}เอส. ดัตต์, การศึกษาในพระพุทธศาสนา, แปลโดย อมร โสภณวิเชษฐวงศ์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑.

^{๑๑๖}Monier Monier Williams, A Sanskrit English Dictionary, Revised edition, (USA: Oxford University Press, 1920), p. 226.

^{๑๑๗}ในคัมภีร์พระไตรปิฎกระบุว่า ฤๅษีผู้เป็นบูรพาจารย์ของพวกพราหมณ์ คือ ฤๅษีอัฐกะฤๅษีวามกะ ฤๅษีวามเทพ ฤๅษีเวสสคามิตตะ ฤๅษีมัตถก ฤๅษีอังคิระสะ ฤๅษีการทวาชะ ฤๅษีวาเสฏฐะ ฤๅษีภคุเป็นผู้แต่งมนตร์ เป็นผู้บอกมนตร์ที่พราหมณ์ทั้งหลายในปัจจุบันนี้ขับตาม ; ม.ม. (บาลี) ๑๓/๔๒๗/๔๑๖-๔๑๗, ม.ม. (ไทย) ๑๓/๔๒๗/๕๓๗.

พิจารณาตัดสินปัญหาในทางปรัชญาและศาสนา เป็นลักษณะรับการถ่ายทอดมาโดยตรง แล้วนำมาเผยแพร่ด้วยการท่องจำแบบปากเปล่าในเฉพาะหมู่ของพวกพราหมณ์ ความรู้เช่นนี้จะเรียนกันเฉพาะหมู่ของบุคคลที่เลือกสรรแล้ว จนเกิดการพัฒนากาที่เรียกว่า มุขปาฐะ^{๑๑๘} หมายถึง การสวด สาธยาย บอกกล่าว เล่าเรียน สืบทอดกันมาด้วยปากต่อปากโดยตรง เป็นวิธีครั้งโบราณในการรักษาคัมภีร์ให้เที่ยงตรงแม่นยำ ท่องจำกันมาด้วยปากเปล่า ไม่ได้เขียนไว้ เรื่องที่เล่าต่อกันมา ที่จะต้องถ่ายทอดจากปากสู่ปาก ซึ่งเป็นการศึกษาจากพระพุทธร่องค์โดยตรงบ้าง จากพุทธสาวกบ้าง เป็นการจดจำต่อเนื่องกันมาในสมัยที่หนังสือหายาก

๒.๗.๒ รูปแบบการจัดการศึกษาสมัยพุทธกาล

ระบบมุขปาฐะเป็นการจัดการศึกษาที่ดีที่สุดในสมัยอดีต เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นมาท่ามกลางกระแสวัฒนธรรมและลัทธิต่างๆ โดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์จึงทำให้พระพุทธเจ้าต้องมีความเกี่ยวข้องกับถ้อยคำทางศาสนา ด้วยมีความมุ่งมั่นที่จะประกาศพระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคงอย่างรวดเร็ว จึงไม่ทรงหักล้างคำสอนหรือถ้อยคำของศาสนาอื่นอย่างทันที เช่น คำสอนเรื่องอิตตาหรือตัวตนที่กล่าวถึงความเป็นอมตะ มีอิสระจากความชั่วร้ายไม่อยู่ภายใต้การจำกัดของอายุ^{๑๑๙} แต่พยายามให้กลมกลืนเปลี่ยนแปลงไปอย่างไม่รู้ตัวหรือบางทีก็ใช้วิธีการโอนอ่อนผ่อนตาม คำสอนใดถูกต้องดีงามพระองค์ก็ทรงรับรองว่าถูกต้องดีงามเป็นของสากลโดยธรรมชาติ^{๑๒๐} คำสอนที่ยังไม่ดีพระองค์ก็ปรับปรุงให้ดีขึ้นอย่างมีเหตุผล สิ่งที่ดีงามพระองค์ทรงยกย่อง^{๑๒๑} เมื่อทรงอธิบายชี้แจงถึงส่วนดีส่วนบกพร่องของศาสนาพราหมณ์แล้ว ได้เสนอหลักการใหม่ที่เป็นหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาแล้วๆ ขึ้นแทนที่และเผยแผ่หลักคำสอนที่เป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนาแก่ประชาชนเพื่อให้เข้าใจถึงธรรมชาติแท้จริงของมนุษย์และสรรพสิ่ง หลักธรรมที่เป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา ได้แก่ ไตรลักษณ์หรือสามัญลักษณ์ คือความเป็นของไม่เที่ยงความเป็นทุกข์ และความเป็นของไม่ใช่ตัวตน ความไม่คงที่แน่นอนของสรรพสิ่งเกิดขึ้นตั้งอยู่และดับไปตามเหตุปัจจัยที่อาศัยกันเกิดขึ้นและเสื่อมสลายไปตามกาลเวลาที่ผ่านไป และหลักอริยสัจ ๔ ถือได้ว่าเป็นหลักหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา เป็นหลักธรรมที่สำคัญครอบคลุมคำสอนทั้งหมดในพระพุทธศาสนา กุศลธรรมทั้งหมดในพระพุทธศาสนารวมอยู่ในอริยสัจทั้งสิ้น พระพุทธองค์ทรงบรรจุธรรมกับด้วยหลักธรรมข้อนี้ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการเกิดขึ้นและดับไปอย่างมีเหตุปัจจัย เป็นหลักธรรมที่พระพุทธองค์ทรงนำมาแสดงมากที่สุด

คัมภีร์พระเวท เป็นผลงานโดยตรงของฤๅษีคฤคิกดาบรพ ต่อมาพราหมณ์ได้แยกออกเป็น ๔ คัมภีร์ เพื่อสะดวกในการทำพิธี; ดุรายละเอียดใน พระอุตรคณาธิการ (ขวินทร์ สระคำ), **ประวัติศาสตร์พุทธศาสนาในอินเดีย**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔), หน้า ๒๐.

^{๑๑๘}พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), **พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, พ.ศ. ๒๕๕๓), หน้า ๗๘๘.

^{๑๑๙}Chandradhar Sharma, **A Critical Survey of Indian Philosophy**, 8th ed., (Delhi: Motilal Banarsidass, 1991), p. 19.

^{๑๒๐}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๕๒), หน้า ๘.

^{๑๒๑}เสถียร โพธิ์นันทะ, **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๔), หน้า ๓๘.

พระพุทธศาสนานับเป็นศาสนาที่เกิดขึ้นเพื่อปรับปรุง และแก้ไขสังคมอินเดียในยุคนั้นให้ดีขึ้นจากสภาพการณ์หลายอย่าง ก็มีหลักฐานที่แสดงถึงสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงไม่เห็นด้วยกับหลักคำสอนและวิธีการในศาสนาพราหมณ์^{๑๒๒} เช่น จากการกตขีทางชนชั้นวรรณะของศาสนาพราหมณ์-ฮินดูการเหลื่อมล้ำทางสังคมที่ชัดเจน การถือชั้นวรรณะอย่างเข้มงวด การใช้สัตว์เป็นจำนวนมากเพื่อบวงสรวงบูชา ฤๅญ ตลอดจนการกตขีสตรี สังคมฮินดูในสมัยนั้น มีวิธีการควบคุมผู้หญิหลายๆอย่าง แล้วก็สิ่งสำคัญที่สุดก็คือ การควบคุมผู้หญิให้อยู่ในอาณาบริเวณของสถาบันครอบครัว วิธีการควบคุม ผ่านจารีตประเพณี กฎหมาย อุดมการณ์ทางสังคม อุดมการณ์เป็นเมียที่ดี การเป็นแม่ที่ดี ความเป็นลูกสาวที่ดี ผู้หญิที่ดีในสมัยนั้นจะต้องอยู่ในอาณัติ อยู่ในการดูแลของผู้ชายที่เป็นพ่อ เมื่อแต่งงานไปแล้วก็ต้องอยู่ในการดูแลของสามี เมื่อสามีตายไปแล้วก็ต้องอยู่ในการดูแลของลูกชาย^{๑๒๓} ผู้หญิจะถูกบีบบังคับให้งานตั้งแต่เล็ก ทำหน้าที่ผลิตลูกชาย ทำให้ผู้หญิห่างเหินจากการเรียนหนังสือ ปิดโอกาสของผู้หญิจากการเรียนรู้^{๑๒๔} ถูกห้ามศึกษาพระเวท ไม่ได้อนุญาตให้สาธยายมนต์ในเวลาประกอบพิธีกรรม ยกเว้นเวลาแต่งงาน^{๑๒๕} จึงส่งผลให้ผู้หญิในอินเดียพยายามอย่างสุดกำลังที่จะแต่งงานและให้กำเนิดบุตรชาย ซึ่งเป็นมรดกสืบทอดจากคัมภีร์มธุธรรมศาสตร์^{๑๒๖}

พุทธศาสนาจึงเสมือนน้ำทิพย์ชโลมสังคมอินเดียโบราณให้ชาวสะอาดมากกว่าเดิมคำสอนของพุทธศาสนาทำให้สังคมโดยทั่วไปสงบร่มเย็นในกระบวนการนักคิดของโลกศาสนาพุทธศาสนาได้รับการยกย่องจากทั่วโลกว่า เป็นศาสนาแห่งสันติภาพอย่างแท้จริง เพราะไม่ปรากฏว่ามีสงครามศาสนาเกิดขึ้นในนามของศาสนา หรือเผยแพร่ศาสนาโดยการบังคับผู้อื่นให้นับถือ ให้เสรีภาพในการพิจารณาให้มีปัญญากำกับศรัทธา^{๑๒๗} พระพุทธองค์และพระสาวกมีท่าทีค่อนข้างเป็นมิตรกับผู้นับถือศาสนาอื่น ไม่เคยคิดว่าเขาเป็นศัตรูที่ต้องทำร้าย แต่ถือว่าเป็นเพื่อนมนุษย์ที่มีศักดิ์และมีเกียรติเหมือนกัน จึงทรงปฏิบัติต่อผู้นับถือศาสนาอื่นด้วยความปรารถนาดี^{๑๒๘}

ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาแก่พระสงฆ์สาวกเป็นประจำทุกวัน นอกจากนั้น พุทธกิจประจำวัน อีกประการหนึ่งคือ ทรงสอดส่องดูเวไนยสัตว์ที่พระองค์ควรไปแสดงธรรม เพื่อให้ผู้นั้นได้สำเร็จมรรคผล ตามควรแก่อุปนิสัย ของเวไนยสัตว์นั้นๆ นอกจากพระภิกษุสงฆ์แล้ว บรรดาพุทธศาสนิกชน ก็พากันไปฟังธรรมจากพระพุทธองค์โดยตรง ในตอนเย็นเป็นประจำทุกวัน พระภิกษุรูปใดหรือหมู่คณะใดฟังพระธรรมเทศนาจากพระพุทธเจ้า ซึ่งบางครั้งทรงแสดงแต่โดยย่อ ทำให้ยังเข้าใจไม่แจ่มแจ้ง ก็พากันไปไต่ถามพระเถระผู้ทรงคุณวุฒิให้อธิบายโดยพิสดารให้ฟัง เช่น พระสา

^{๑๒๒}Thomas Berry, *Religions of India*, (Princeton: Princeton University Press, 1973), pp. 121-122.

^{๑๒๓}ปรีชา ช่างขวัญยืน, *สตรีในคัมภีร์ตะวันตก*, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒๔-๑๒๖.

^{๑๒๔}เสถียรโกเศศ-นาคประทีป (นามแฝง), *ลัทธิของเพื่อน*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พิราบ, ๒๕๔๐), หน้า ๙๑-๑๐๓.

^{๑๒๕}บรรจบ บรรณรุจิ, *ประวัติศาสตร์อินเดียโบราณ*, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๕๕), หน้า ๑๑๕.

^{๑๒๖}อานี เท็นซิน พัลโม, *รูปเงา ขุนเขา ทะเลสาบ นักบวชสตรีกับการปฏิบัติธรรม*, แปลโดย นวรัตน์ ธาระวานิช, (กรุงเทพมหานคร: สามลดา, ๒๕๔๙), หน้า ๙๙-๑๐๐.

^{๑๒๗}เสฐียร พันธรั้ง, *ศาสนาเปรียบเทียบ*, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๔๙), หน้า ๑๕๐.

^{๑๒๘}พระมหาประกาศิต อาจารย์ปาลี (แก้วทองเกต), “การสร้างความปลอดภัยระหว่างศาสนา”, ใน *พุทธธรรมกับการพัฒนาสังคมและเศรษฐกิจ*, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๕๔): ๒๓๑.

ริบุตร พระมหากัจจนาะ หรือพระมหากัสสปะ เป็นต้น แล้วทรงจำไว้ เมื่อมีโอกาסק็กราบทูลถาม พระพุทธเจ้าว่า พระธรรมเทศนาเรื่องนั้น ๆ พระมหาเถระองค์นั้น ๆ ได้อธิบายโดยพิสดารเป็นอย่างไร นั้น ๆ พระพุทธองค์ก็ทรงรับรองว่าคำอธิบายนั้นถูกต้อง แม้พระองค์จะอธิบาย ก็จะอธิบายอย่างนั้น การศึกษาคำสอนของพระพุทธเจ้านี้เรียกว่า การศึกษาพระปริยัติธรรม เพื่อรักษาพุทธวจนะ ให้ดำรง อยู่พระพุทธเจ้าใช้ ภาษามคธ หรือเรียกกันโดยทั่วไปว่า ภาษาบาลี ในการแสดงพระธรรมเทศนา เนื่องจากเป็นภาษาที่คนทั่วไป ใช้กันอยู่อย่างแพร่หลาย เป็นวิธีการปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมท้องถิ่น เพื่อเป็นการเผยแผ่ให้ง่ายมากขึ้นทำให้ผู้ฟังเกิดความรูสึกว่าผู้เผยแผ่เป็นเสมือนญาติของตนเองจึงเกิด ความเต็มใจที่จะรับฟังพระธรรมเทศนาแต่พระพุทธเจ้าทรงห้ามยกพุทธพจน์ขึ้นเป็นภาษาสันสกฤต และทรงปรับอภิปติทุกกฎแก่พระภิกษุผู้แสดงพุทธพจน์เป็นภาษาสันสกฤตทรงอนุญาตในการแสดง ธรรมด้วยภาษาของตนเอง^{๑๒๙}

พระพุทธเจ้ามิได้ใช้ภาษามคธในการเผยแผ่ธรรมะภาษาเดียว เหตุผลคือ (๑) ในสมัยนั้น แคว้นต่าง ๆ มีภาษาเป็นของตัวเอง คงไม่เข้าใจภาษาอื่น ๆ มากนัก (๒) ก่อนพระองค์จะออกผนวช ได้ ศึกษาศิลปวิทยาการมากมาย จึงเป็นไปได้ว่า พระองค์ย่อมรู้และเข้าใจภาษาอื่นได้โดยไม่ต้องสงสัย^{๑๓๐} เนื่องจากประเทศอินเดียในสมัยนั้น มีภาษาใช้มากมาย แต่ละภาษามีอักษรเป็นของตัวเอง^{๑๓๑} พระพุทธเจ้าทรงใช้ภาษาที่เป็นกลางมีแบบแผนคือภาษาที่มาจากตระกูลปรากฤต เพราะเป็นภาษา สามัญที่ประชาชนจำนวนมากสามารถเข้าใจได้ เป็นการเปิดโอกาสให้มวลชนทุกระดับชั้นได้มีโอกาส เข้ามาเลื่อมใสศรัทธาซึ่งในวัฒนธรรมของอินเดียในสมัยนั้นมีเอกลักษณ์ที่สำคัญประกอบด้วย ไม่ยึดมั่น ในลัทธิความเชื่อใด ๆ โดยเฉพาะ มีลักษณะเป็นสากล โอบอ้อมไว้ด้วยซึ่งนาลัทธิความเชื่อเถื่อน และ เคารพในปัจเจกบุคคล^{๑๓๒} พระพุทธศาสนาจึงแพร่หลายไปสู่มวลชนอย่างรวดเร็วทั้งเป็นการเปิด โอกาสให้ประชาชนทุกระดับชั้นได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึงกัน ตรงกันข้ามกับศาสนาพราหมณ์ที่จำกัด สิทธิการศึกษาทั้งยังใช้ภาษาสันสกฤตซึ่งถือว่าเป็นภาษาต้องห้ามสำหรับคนบางวรรณะในสมัยนั้น เช่น ในการศึกษาเล่าเรียนระดับสูง วรรณะศูทรจะเรียก[เรียน] พระเวทไม่ได้ ใครท่องบ่นเรียน หากถูก จับได้อาจถูกลงโทษถึงตัดลิ้น^{๑๓๓}

จากที่กล่าวอ้างมาในเบื้องต้น สามารถสรุปได้ว่า ในการจัดการศึกษาในอดีตนั้นเป็นลักษณะ ของการถ่ายทอดจากปากสู่ปาก หรือเรียกว่า แบบมุขปาฐะ นิยมศึกษาเล่าเรียนในสำนักของอาจารย์ และได้พัฒนาการมาโดยลำดับ และได้มีการบันทึกคำสอนในลักษณะของตัวอักษร มีการตรวจสอบความ ถูกต้องให้เกิดความสมบูรณ์จากพระเถระที่ได้รับการสืบทอดมาตามลำดับ จนสำเร็จและได้รับการถ่ายทอด คำสอนไปสู่ดินแดนต่าง ๆ ได้รับการสนับสนุนจากพระมหากษัตริย์ และประชาชนจนสามารถจารึกคำสอน

^{๑๒๙} ภิกษุเมฆวรรและโกกัณฐะทูลขอยกพระพุทธพจน์ขึ้นเป็นภาษาสันสกฤต; วิ.จู. (บาลี) ๗/๒๘๕/๔๖-๔๗, วิ.จู. (ไทย) ๗/๒๘๕/๗๑.

^{๑๓๐} ดูรายละเอียดใน เสถียร โพธิ์นันทะ, หน้า ๕๒-๕๓.

^{๑๓๑} กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย, **อินเดียอนุทวีปที่น่าทึ่ง**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ศยาม, ๒๕๔๔), หน้า ๗๖.

^{๑๓๒} กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย, **ภารตวิทยา**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: ศยาม, ๒๕๓๗), หน้า ๓๑.

^{๑๓๓} นงเยาว์ ขาญณรงค์, **ศาสนากับสังคม**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย รามคำแหง, ๒๕๔๗), หน้า ๔๒.

ไว้ในดินแดนต่าง ๆ ได้อย่างมั่นคงประเทศไทยนับว่าเป็นส่วนหนึ่งในดินแดนสุวรรณภูมิที่ได้รับการถ่ายทอดคำสอนจนมีพัฒนาการในการจัดการศึกษา ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอในรายละเอียดต่อไป

๒.๘ การจัดการศึกษาตามแนวพระพุทธศาสนา

๒.๘.๑ การจัดการศึกษาพระธรรมวินัยสมัยพุทธกาล

ประวัติศาสตร์การศึกษาพระพุทธศาสนา นับเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์เกี่ยวกับลัทธิการสร้างวัด การศึกษาทั้งหมดอยู่ในความดูแลของพระสงฆ์ กิจกรรมการศึกษาของพระสงฆ์ มีพื้นฐานอยู่บนคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่จะให้พระสงฆ์จาริก ออกไปในโลกภายนอก เพื่อแสดงธรรมแก่ชาวโลก^{๑๓๔} หลังจากพระพุทธองค์ตรัสรู้แล้ว พระองค์เสด็จจาริกไปยังคามนิคมต่างๆ เพื่อประกาศพระสัทธรรมที่ทรงค้นพบ เมื่อมีคนได้พบและได้ฟังธรรมมีคนจำนวนมากได้เข้ามาบวชเป็นสาวกจนเกิดเป็นพุทธบริษัท พระพุทธองค์แสดงธรรมแก่คนทุกชาติชั้นวรรณะ หลักธรรมของพระองค์มีความเป็นสากลทั้งความคิดและการปฏิบัติ มีคำสอนเกี่ยวกับความจริง ที่เป็นกลางไม่ขึ้นต่อบุคคล เป็นเรื่อง ที่ทุกคนสามารถพิจารณาด้วยสติปัญญาของตนเอง^{๑๓๕} จนเกิดความเข้าใจสามารถนำไปเป็นแนวทางในการปฏิบัติ^{๑๓๖} ใครปฏิบัติตามก็ย่อมได้ รับผลตามสมควรแก่การปฏิบัติ บุคคลทุกคนเมื่อมีฉันทะ เพียรพยายาม มีเหตุปัจจัยถึงพร้อม ก็สามารถบรรลุพระนิพพานซึ่งเป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาได้ไม่มีข้อจำกัดว่าจะต้องเป็นคนชาติชั้นวรรณะใด เป็นหญิงหรือชาย เป็นคฤหัสถ์หรือบรรพชิต^{๑๓๗} ทำให้ผู้คนจำนวนมากมาศึกษาปฏิบัติตามธรรมที่พระพุทธองค์ประกาศ เกิดเป็นบริษัทที่ประกอบด้วยคน ๔ จำพวก คือ ภิกษุ ภิกษุณีอุบาสก และ อุบาสิกา^{๑๓๘}

การศึกษาของสงฆ์แต่เดิมนั้นเริ่มต้นมาแต่สมัยพุทธกาลแล้ว ตามประวัติความเป็นมา บุคคลผู้ที่เข้ามาสู่สังฆมณฑล ส่วนมากมักจะได้รับการศึกษาทั้งคฤหัสถ์และคฤหัสถ์มาเป็นอย่างดีตามลัทธิศาสนาในสมัยนั้น เป็นต้นว่าจบไตรเพทมาก่อน

การศึกษาของสงฆ์ในสมัยพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่มี ๒ ประการ คือ

(๑) คันถธุระ ได้แก่ การศึกษาพระธรรมวินัยที่เป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

(๒) วิปัสสนาธุระ ได้แก่ การเรียนกรรมฐานอันเป็นเครื่องมือหรืออุบายฝึกหัดจิตใจให้สะอาดผ่องแผ้วปราศจากกิเลสอาสวะทั้งปวง^{๑๓๙}

เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้วพระสงฆ์ผู้เป็นพุทธสาวกได้ประชุมกันทำสังคายนาพระธรรมวินัยเพื่อรวบรวมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ที่ได้ตรัสไว้ให้เป็นหมวดหมู่โดยกำหนดจำนวนรวมได้ ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ รวมกันเป็นพระไตรปิฎก ซึ่งแต่เดิมเป็นภาษาบาลีซึ่งเป็นภาษา

^{๑๓๔}มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, *จากนาลันทาถึงมหาจุฬาฯ*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑.

^{๑๓๕}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *แก่นแท้ของพระพุทธศาสนาและลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๔), หน้า ๑๐๒-๑๐๔.

^{๑๓๖}Bhikkhu Bodhi, *The Noble Eightfold Path*, (Kandy: BPS., 1999), p. xii.

^{๑๓๗}อ้างแล้ว, พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), หน้า ๓๗๑.

^{๑๓๘}อ.ท.อ. (ไทย) ๓๓/๑/๒/๓๗๑-๓๗๒.

^{๑๓๙}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*, กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอส.อาร์.พรินต์ติ้ง แมสโปรดักส์ จำกัด, หน้า ๑๑๔.

ของประเทศอินเดียที่พระสงฆ์พุทธสาวกทำ สังคายนา ต่อมาพระพุทธศาสนาแพร่หลายไปในประเทศที่ใช้ภาษาอื่น ซึ่งประเทศนั้นไม่รู้ภาษาบาลีจึงทำให้เรียนพระไตรปิฎกลำบาก เป็นเหตุให้เกิดความคิดต่างกันขึ้นประเทศฝ่ายเหนือ มี ประเทศทิเบตและประเทศจีน เป็นต้น ได้แปลพระไตรปิฎกจากภาษาบาลีเป็นภาษาของตนเพื่อให้เล่าเรียนรู้ได้ง่าย เมื่อไม่มีการเล่าเรียนพระไตรปิฎกภาษาบาลีก็ทำให้พระไตรปิฎกภาษาบาลีค่อย ๆ สูญสิ้นไป ไม่มีหลักที่จะสอบสวนพระธรรมวินัยให้ถูกต้องได้ พระพุทธศาสนาในประเทศฝ่ายเหนือจึงแปรผันและคลาดเคลื่อนไป แต่ประเทศฝ่ายใต้ที่มีลังกาทวีป พม่า มอญ ไทย ลาว และเขมร ซึ่งประเทศเหล่านี้ได้พยายามรักษาพระไตรปิฎกภาษาบาลีไว้และได้เล่าเรียนภาษาบาลีเพื่อศึกษาให้เข้าใจพระธรรมวินัยในพระไตรปิฎกต่อไป ด้วยเหตุนี้เองประเทศฝ่ายใต้ จึงสามารถรักษาศาสนาตามหลักธรรมวินัยได้ยั่งยืนซึ่งการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกธรรมและบาลีนอกจากจะเป็นการศึกษาหลักธรรมคำ สอนแล้วยังได้ชื่อว่าเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาไว้อีกด้วย

เหตุนี้ พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภก ตั้งแต่โบราณมา จึงทรงทำนุบำรุงเอาพระราชหฤทัยใส่และทรงสนับสนุนการเล่าเรียนพระปริยัติธรรมและทรงยกย่องพระภิกษุสามเณรที่เรียนรู้พระพุทธพจน์ให้มีฐานันดรศักดิ์ โดยการพระราชทานพระราชูปการต่าง ๆ มีนิตยภัต^{๔๐} เป็นต้น ทั้งทรงจัดให้มีวิธีการสอบพระปริยัติธรรมเพื่อให้ปรากฏต่อสังคมทั่วไปว่า พระภิกษุสามเณรรูปใดมีความรู้ภาษาบาลีในพระไตรปิฎกมากน้อยเพียงใด เมื่อปรากฏว่าพระภิกษุสามเณรรูปใดมีความรู้รอบและรู้ถึงขั้นที่กำหนดไว้พระมหากษัตริย์ก็ทรงยกย่องพระภิกษุสามเณรรูปนั้นให้เป็นมหาปาเรียนในปัจจุบันเรียกว่ามหาเปรียญธรรม เมื่ออายุพรรษาถึงขั้นเถรภูมิ ก็ทรงตั้งให้มีสมณศักดิ์ในสังฆมณฑลตามควรแก่คุณธรรมและความรู้ เป็นครูอาจารย์ผู้สั่งสอนพระปริยัติธรรมสืบต่อมาจนบัดนี้

องค์ประกอบของการศึกษาพระพุทธศาสนาที่สำคัญมี ๓ ประการ คือ

(๑) ปริยัติ ได้แก่ การศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัย เป็นองค์ประกอบสำคัญโดยความเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติและการศึกษาเล่าเรียนปริยัติธรรมนั้นเป็นการศึกษาภาคทฤษฎี คือการศึกษาธรรมวินัยให้มีความรู้พื้นฐานอย่างแจ่มแจ้ง เพื่อให้เกิดความกระจ่างแจ้งว่าคำสอนของพระพุทธองค์ที่จัดเป็นธรรมบทนั้น บทนี้ว่าด้วยเรื่องอะไร ถ้าผู้เรียนจะน้อมนำเอาธรรมคำสอนมาปฏิบัติเพื่อเป็นแนวทางหรือแสงประทีปแห่งชีวิต จะทำอย่างไรและเมื่อปฏิบัติตามแล้วจะได้ผลอย่างไร เป็นต้น เรียกว่า ปริยัติ

(๒) ปฏิบัติ ได้แก่ การน้อมนำเอาหลักธรรมคำสอนที่ได้เรียนรู้ในทางภาคทฤษฎีนั้นมาสู่ภาคปฏิบัติคือนำมาประพฤติปฏิบัติจริง ๆ เพื่อเป็นการอบรมกาย วาจา และใจ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็นำเอาหลักธรรมที่เรียนรู้แล้วนั้นมาเป็นแนวทางหรือปทัฏฐานแห่งชีวิตให้เหมาะสมกับฐานะของตน เรียกว่า ปฏิบัติ

(๓) ปฏิเวธ ได้แก่ ผลของการปฏิบัติธรรมนั้น เช่น พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระอรหันตสาวก และพระอริยบุคคล เป็นต้น ผู้ได้รับผลแห่งการปฏิบัติ ซึ่งทำให้ยกฐานะจากปุถุชนธรรมดาขึ้นมาเป็นพระอริยบุคคล การบรรลุธรรมขั้นนั้นๆ ตามภูมิธรรมที่ตนปฏิบัติ นั้น ไม่มีใครมายก

^{๔๐}พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, พ.ศ. ๒๕๕๓), หน้า ๔๐๗.

ย่องหรือแต่งตั้งให้ แต่การยกฐานะดังกล่าวเป็นไปโดยอัตโนมัติหรือฐานะหรือตำแหน่งแห่งอริยเจ้านั้น ไม่มีการแต่งตั้งให้จะรู้ได้ด้วยตนเอง^{๑๔๑}

การศึกษาพระปริยัติธรรมนี้ สรุปความได้ว่า เป็นการศึกษาหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ พระสงฆ์ต้องศึกษาโดยเฉพาะ มีลักษณะ ๒ ประการ คือ คันถธุระ การศึกษาหลักพระธรรมวินัยหรือ การศึกษาปริยัติธรรม และ วิปัสสนาธุระ การศึกษาหลักวิปัสสนากรรมฐานการจะศึกษาพระธรรมวินัย ในพระไตรปิฎกที่เป็นภาษาบาลีให้เข้าใจได้และเพื่อสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาต่อไป จึงจำเป็นต้อง เรียนภาษาบาลีให้เข้าใจถ่องแท้ก่อนแล้วจึงเรียนพระไตรปิฎกต่อไปได้ อนึ่งองค์ประกอบการศึกษา พระพุทธวจนะในพระไตรปิฎกนั้น มีองค์ประกอบ ๓ ประการ คือ ๑) ปริยัติธรรมศึกษาพระธรรมวินัย หรือพระพุทธพจน์ภาคทฤษฎี ๒) ปฏิบัติ นำหลักพระธรรมวินัยที่ศึกษาแล้วมาปฏิบัติ และ ๓) ปฏิเวธ ผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัตินั้น

หลังจากพระพุทธองค์ประกาศศาสนาไม่นาน ปรากฏว่ามีคนเลื่อมใสมาขอบวชเป็นพระ สาวกจำนวนมาก พระองค์ก็อนุญาตให้คนเหล่านั้นบวชได้ เหตุผลหลักที่พระองค์อนุญาตให้กุลบุตรเข้ามาบวชนั้นก็เพราะทรงมีพระประสงค์จะให้กุลบุตรเหล่านั้นได้เข้ามาศึกษาพระธรรมวินัยนั่นเอง ดังนั้น กุลบุตรที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาจึงมีหน้าที่ต้องศึกษา และจะต้องศึกษาเช่นนั้นไปจนตลอดชีวิต จนกว่าจะบรรลุปะเป็นพระอรหันต์ ข้อนี้เห็นได้จากคำกล่าวสอนของอุปัชฌาย์ในวันอุปสมบทที่ว่า “ภิกษุ ผู้อุปสมบทแล้วพึงศึกษาอริสัสสิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ในพระธรรมวินัยที่พระตถาคต เจ้าตรัสรู้แล้วโดยเคารพ” ^{๑๔๒} สอดคล้องกับพุทธดำรัสในสมณสูตรความว่า “ภิกษุทั้งหลาย กิจที่ สมณะควรทำ เป็นของสมณะ ๓ ประการนี้” กิจที่สมณะควรทำเป็นของสมณะ ๓ ประการ คือ

- (๑) การสมาทานอริสัสสิกขา (สิกขาคือศีลอันยิ่ง)
- (๒) การสมาทานอธิจิตตสิกขา (สิกขาคือจิตอันยิ่ง)
- (๓) การสมาทานอธิปัญญาสิกขา (สิกขาคือปัญญาอันยิ่ง)

กิจที่สมณะควรทำเป็นของสมณะ ๓ ประการนี้แล เพราะเหตุนี้แล เธอทั้งหลายพึง สำเหนียกอย่างนี้ว่า “เราจักมีความพอใจอย่างยิ่งในการสมาทานอริสัสสิกขา เราจักมีความพอใจอย่าง ยิ่งในการสมาทานอธิจิตตสิกขา เราจักมีความพอใจอย่างยิ่งในการสมาทานอธิปัญญาสิกขา”^{๑๔๓}

จากที่กล่าวมาจะเห็นว่า การศึกษาตามหลักไตรสิกขามีความสำคัญต่อชีวิตนักบวชซึ่ง การศึกษานี้จะดำเนินไปได้ต้องอาศัยกาลยามมิตรคอยแนะนำพร่ำสอน เพื่อให้บรรยากาศของคณะสงฆ์ เอื้อต่อการศึกษาดังกล่าว พระพุทธองค์จึงตั้งวัดขึ้น เพื่อให้เป็นชุมชนของคนที่ต้องการฝึกฝนตนเอง อย่างเต็มที่ โดยทรงวางความสัมพันธ์ของคนในสังคมสงฆ์ไว้อย่างเหมาะสม ที่เห็นได้ชัดเจนคือ ความสัมพันธ์ระหว่างอุปัชฌาย์กับสัทธวิहारิกและอาจารย์กับอเนตวาสิก สามารถจำแนกเป็น ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล ๒ คู่ คือ

(๑) การให้การศึกษาระหว่างอุปัชฌาย์กับสัทธวิहारิก

^{๑๔๑}เรื่องเดียวกัน

^{๑๔๒}พระธรรมวโรดม (บุญมา คุณสมปโน), *คู่มือพระอุปัชฌาย์*, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กาญจนบุรี: สำนักพิมพ์ ธรรมเมธี, ๒๕๕๕), หน้า ๔๙.

^{๑๔๓}อง.ทุกก. (บาลี) ๒๐/๘๒/๒๒๒, อง.ทุกก. (ไทย) ๒๐/๘๒/๓๐๘-๓๐๙.

อุปัชฌาย์ แปลว่า ผู้เข้าไปเพ่งโทษน้อยใหญ่ คือ คำนึงถึงโทษน้อยใหญ่ของสัทธิวิหาริกอย่างเอาใจใส่และแนะนำประโยชน์ให้^{๑๔๔} โดยสถานภาพแล้ว อุปัชฌาย์จะเป็นผู้มีพรรษา ๑๐ ขึ้นไป ถือว่าเป็นพระเถระ อยู่ในฐานะที่จะให้การศึกษาอบรมแก่กุลบุตรผู้เข้ามาบวชได้ ในตอนขออุปสมบท อุปัชฌาย์จะเป็นผู้แจ้งแก่สงฆ์ว่ามีคนต้องการเข้ามาขอบวช และเป็นผู้รับรองกุลบุตรคนนั้นในท่ามกลางสงฆ์ อุปัชฌาย์จึงมีหน้าที่หลัก ๒ อย่าง คือ เป็นผู้รับผิดชอบและรับรองผู้บวชในพิธีบรรพชาอุปสมบทและ เป็นผู้รับปกครองดูแล แนะนำตักเตือนและติดตามความเป็นอยู่ของผู้ที่ตนบวชให้เหมือนบิดาปกครองดูแลบุตร สิ่งใดปฏิบัติแล้วเป็นโทษแม้เล็กน้อย อุปัชฌาย์ต้องห้ามปรามไม่ให้สัทธิวิหาริกทำ สิ่งใดปฏิบัติแล้วเป็นประโยชน์ อุปัชฌาย์ต้องชวนชวายส่งเสริมให้สัทธิวิหาริกทำ^{๑๔๕}

สัทธิวิหาริก แปลว่า ผู้มีการอยู่ร่วมกับอุปัชฌาย์โดยสถานภาพแล้ว สัทธิวิหาริกจะเป็นกุลบุตรผู้มีความประสงค์จะบวชเป็นภิกษุ จึงต้องมาแจ้งความประสงค์แก่อุปัชฌาย์ เพื่อให้อุปัชฌาย์นำเรื่องแจ้งในท่ามกลางสงฆ์นอกจากจะต้องกล่าวคำขอบรรพชาอุปสมบทในท่ามกลางสงฆ์แล้ว จะต้องออกปากขอถือนิสัยกับอุปัชฌาย์ ประกาศตนว่าต่างเป็นภาระของกันและกัน หลังจากอุปสมบทแล้ว ภิกษุใหม่จะต้องอาศัยอยู่ในสำนักของอาจารย์

(๒) การให้การศึกษาระหว่างอาจารย์กับอันเตวาสิก

อาจารย์ แปลว่า ผู้ที่อันเตวาสิก ฟังอุปัฏฐาก โดยสถานภาพแล้วภิกษุผู้เป็นอาจารย์เน้นที่ความฉลาดและความสามารถในการอบรมสั่งสอนเป็นสำคัญ ภาระหลักของอาจารย์นอกจากต้องหวังทำประโยชน์ด้านการพัฒนาตนแก่ศิษย์แล้ว ยังต้องเน้นหนักไปที่การเอาใจใส่ด้านการศึกษาอบรมแก่อันเตวาสิกเป็นสำคัญด้วย มี ๔ ประเภท คือ

- (๑) ปัพพัชชาจารย์ อาจารย์ผู้ให้บรรพชา
- (๒) อุปสัมปทาจารย์ อาจารย์ผู้ให้อุปสมบท
- (๓) นิสสยาจารย์ อาจารย์ผู้ให้นิสสัย
- (๔) อุเทศาจารย์หรือธรรมาจารย์ อาจารย์ผู้สอนธรรม

อันเตวาสิก แปลว่า ผู้อาศัยอยู่ในสำนักของอาจารย์หมายเอาภิกษุผู้บวชแล้วมีข้อกำหนดให้อาศัยอยู่ใกล้อาจารย์ เพื่อจะได้ถือนิสัย คอยปรนนิบัติดูแลและรักการศึกษาจากอาจารย์มี ๔ ประเภท คือ

- (๑) ปัพพชันเตวาสิก อันเตวาสิกในบรรพชา
- (๒) อุปสัมปทันเตวาสิก อันเตวาสิกในอุปสมบท
- (๓) นิสสยันเตวาสิก อันเตวาสิกผู้ถือนิสัย
- (๔) รัมมันเตวาสิก อันเตวาสิกผู้เรียนธรรม^{๑๔๖}

ความสัมพันธ์ระหว่างอาจารย์กับศิษย์ตามพุทธประสงค์นั้น มีลักษณะสำคัญดังนี้

^{๑๔๔}วิ.ม. (บาลี) ๔/๗๗/๗๗-๗๘, วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๗/๑๐๗.

^{๑๔๕}พระโมคคัลลานเถระ, **คัมภีร์อริยธานวรรณา**, พระมหาสมปอง มุทิโต แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรพรินท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗), หน้า ๕๒๒.

^{๑๔๖}อ้างแล้ว, พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๓๔๐-๓๔๔.

(๑) มีพุทธประสงค์ให้อาจารย์กับศิษย์มีความแนบแน่นเหมือนบิดากับบุตร ให้แต่ละฝ่ายวางใจต่อกันฐานะบิดากับบุตรแล้วทำวัตรต่อกันด้วยความสนิทสนม ดังความในพระวินัยปิฎกตอนหนึ่งว่า “ภิกษุทั้งหลาย เราอนุญาตอุปัชฌาย์อุปัชฌาย์จักเข้าไปตั้งจิตสนิทสนมในสัทธินิหาริกฉนบุตร สัทธินิหาริก จักเข้าไปตั้งจิตสนิทสนมในอุปัชฌาย์ฉนบิดาเมื่อเป็นเช่นนี้ อุปัชฌาย์และสัทธินิหาริกจักมีความเคารพ จักถึงความเจริญงอกงามไปบุลยในธรรมวินัยนี้”^{๑๔๗}

(๒) ทั้งสองฝ่ายมีความสัมพันธ์แนบแน่นตลอดเวลาจนตลอดชีวิต ยกเว้นฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะไม่สามารถทำหน้าที่ได้ด้วยสาเหตุ คือ หลีกหนีไปอยู่ในที่อื่น ลี้กออกไปเป็นฆราวาสสมณภาพ หรือไปเข้ารีตเดียรฉัตร^{๑๔๘}

(๓) อาจารย์ต้องให้การศึกษาศิษย์ด้วยการสงเคราะห์ ๔ ด้าน คือ

- ๑) สงเคราะห์ด้วยอุเทศ คือ การศึกษาพระบาลี (พุทธพจน์)
- ๒) สงเคราะห์ด้วยปริพุจฉา คือ การอธิบายความแห่งพระบาลี (พุทธพจน์)
- ๓) สงเคราะห์ด้วยโอวาท คือ การกล่าวสอนว่า จงทำสิ่งนี้ อย่างทำสิ่งนี้ ในเมื่อเรื่อง

ที่ควรทำและควรห้าม ยังไม่เกิด

๔) สงเคราะห์ด้วยอนุศาสน์ คือ การว่ากล่าวอย่างนั้นในเมื่อเรื่องเกิดแล้ว อีกประการหนึ่ง เรื่องจะเกิดหรือไม่เกิดก็ตาม การว่ากล่าวครั้งแรกชื่อว่า โอวาท การพรัสอนอยู่เรื่อยๆ เชื้อ อนุศาสน์^{๑๔๙}

จะเห็นว่า ความสัมพันธ์ระหว่างสัทธินิหาริกกับอุปัชฌาย์และอันเตวาสิกกับอาจารย์นั้น มีลักษณะคล้ายกัน กล่าวคือเป็นลักษณะของผู้ย่อยที่ต้องคอยได้รับการสงเคราะห์จากผู้ใหญ่เป็นธรรมเนียมปฏิบัติว่า ศิษย์คือ สัทธินิหาริกและอันเตวาสิกจะต้องตั้งมั่นในความกตัญญูคอยเฝ้าปรนนิบัติดูแลอาจารย์ พร้อมกับคอยรับการอบรมสั่งสอนจากท่านเรื่อยๆ ข้อนี้ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นสิ่งที่แตกต่างจากนักบวชในลัทธินิกายศาสนา ที่มีข้อวัตรแนวปฏิบัติที่สอดคล้องกับพระพุทธศาสนา เช่น พวกดาบส^{๑๕๐} ฤๅษี^{๑๕๑} หรือชฎิล นักบวชพวกนี้ไม่มีข้อกำหนดว่าต้องอยู่ศึกษาหรือคอยปรนนิบัติดูแลอาจารย์จึงมีผลทำให้นักบวชเหล่านั้นแม้จะอยู่ในยุคสมัยเดียวกันและมีอาศรมอยู่ใกล้เคียงกัน แต่คำสอนก็ไม่ได้มีแบบแผนเป็นอย่างเดียวกัน เพราะนักบวชเหล่านั้นไม่ได้เป็นนักบวชที่สืบทอดคำสอนมาจากศาสดาคนเดียวกัน นักบวชบางตนอาจจะออกบวชและบำเพ็ญเพียรอยู่โดยลำพังไม่มีอาจารย์

^{๑๔๗}วิ.ม. (บาลี) ๔/๖๔/๕๗-๕๘, วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๔/๘๑.

^{๑๔๘}วิ.ม. (บาลี) ๔/๗๗/๗๗-๗๘, วิ.ม. (ไทย) ๔/๗๗/๑๐๖, วิ.ม. (บาลี) ๔/๘๓/๙๑-๙๒, วิ.ม. (ไทย) ๔/๘๓/๑๒๒.

^{๑๔๙}ดูรายละเอียดใน วิ.ม.อ. (ไทย) ๖/๔/๑/๑๕๙.

^{๑๕๐}ดาบส เป็นภาษาบาลี แปลทับศัพท์ จากคำว่า ดาปส สำเร็จรูปจากตปฐาตุ หากเป็นหญิงเรียกว่า ดาปสินี (ดาปสินี) แปลว่า นักบวชผู้บำเพ็ญตบะ ; ดูรายละเอียดใน ป.หลงสมบุญ, พจนานุกรมมคธ-ไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: เรื่องปัญญา, ๒๕๔๙), หน้า ๓๐๒, พระวิสุทธมหาจารย์มหาเถระ, ธาตุวัตตสังคหปาฐนิสสยะ, พระราชปริยัติโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม) และคณะ บริวรรต-แปล.(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๕๗, พระโมคคัลลานเถระ, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, หน้า ๕๔๘.

^{๑๕๑}ฤๅษีใช้เรียกนักบวชทุกประเภท เช่น อาชีวก นิครนถ์ ดาบส ชฎิล ปริพาชก เพราะนักบวชเหล่านี้เป็นผู้ออกบวชเพื่อแสวงคุณวิเศษตามลัทธิของตนเหมือนกัน; พุ.จุ. (บาลี) ๓๐/๑๒/๕๑, พุ.จุ. (ไทย) ๓๐/๑๒/๘๖.

อบรมสั่งสอน^{๑๕๒} นักบวชบางตนอาจจะออกบวชในสำนักของผู้เป็นคณาจารย์และได้รับการสั่งสอนให้ปฏิบัติตามแนวทางที่อาจารย์ได้ทดลองปฏิบัติมา หลักธรรมและวิธีปฏิบัติของดาบสในแต่ละอาศรมจึงขึ้นอยู่กับประสบการณ์และวิธีปฏิบัติของผู้เป็นอาจารย์

นอกจากจะถือว่าอุปัชฌายะวัตรกับสัทธินิหาริกวัตรเป็นธรรมเนียมที่เอื้อต่อการฝึกฝนแล้ว สามารถกล่าวได้ว่า เมื่อทั้งสองฝ่ายได้ทำอุปการะต่อกัน มีความเคารพ ความผูกพันและความมีเมตตาไมตรีต่อกัน จะส่งผลให้การอยู่ร่วมกันในหมู่สงฆ์มีสายสัมพันธ์อย่างแนบแน่นนอกจากจะสร้างความสัมพันธ์ระหว่างอุปัชฌายะกับสัทธินิหาริกแล้ว ระหว่างศิษย์ที่บวชกับอุปัชฌายะรูปเดียวกันก็จะมีความสัมพันธ์ต่อกัน เพราะถือว่าเป็นลูกพ่อเดียวกัน เรียกภิกษุเหล่านี้ว่า ภิกษุร่วมอุปัชฌายะ (สมาอนุปัชฌายะ) เพราะทรงมุ่งหวังให้อุปัชฌายะตั้งจิตสนธิสนมในสัทธินิหาริกฉันทุส สัทธินิหาริกก็จักตั้งจิตสนธิสนมในอุปัชฌายะฉันทุสเหมือนกัน เมื่อเป็นเช่นนี้อุปัชฌายะและสัทธินิหาริก ต่างมีความเคารพยำเกรงประพฤติกมลเกลียวกัน จักถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ในพระธรรมวินัยนี้^{๑๕๓} ในพระวินัยได้วางหลักในการทำหน้าที่ให้แก่สัทธินิหาริก-อันเตวสิกกระทำการต่ออุปัชฌายะอาจารย์ สรุปได้ดังนี้

- (๑) เอาใจใส่ในธุระและปรนนิบัติรับใช้ทุกอย่าง
- (๒) หวังที่จะศึกษาหาความรู้จากท่านอยู่เสมอ
- (๓) ระวังหรือป้องกันความเสื่อมเสียที่จะเกิดกับท่าน
- (๔) รักษาหัวใจไม่ทำให้ท่านผิดหวังหรือเสียใจ
- (๕) เคารพและให้เกียรติยกย่องท่านเสมอ
- (๖) ไปไหนบอกลา ไม่เที่ยวตามอำเภอใจ
- (๗) เมื่อคราวอาพาธเอาใจใส่พยาบาลไม่ทอดทิ้ง^{๑๕๔}

อีกประการหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่า การที่พระสงฆ์ได้สละบ้านเรือนออกมาบวชในพระพุทธศาสนา เป็นการหว่านญาติพี่น้องมีมารดาบิดา บางครั้ง เมื่อได้รับความเดือดร้อนเพราะเหตุต่างๆ เช่น เจ็บไข้ อาพาธ ถ้าพระสงฆ์ด้วยกันไม่ดูแลช่วยเหลือกันเอง ก็จะทำให้เดือดร้อนยิ่งขึ้น พระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญในเรื่องนี้จึงตรัสบอกภิกษุทั้งหลายให้ดูแลกันและกัน ถ้าภิกษุไม่ดูแลกันเอง ก็จะไม่มีการดูแล ภิกษุรูปใดปรารถนาจะทำหน้าที่ดูแลพระองค์ก็ขอให้ภิกษุรูปนั้นพยาบาลภิกษุไข้แทน^{๑๕๕} เนื่องจากหน้าที่ของผู้ดูแลเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับพระวินัย พระพุทธเจ้าทรงชี้ให้เห็นคุณและโทษพร้อมทั้งประโยชน์ในการบัญญัติข้อปฏิบัติต่างๆ นั้นจะต้องอาศัยเรื่องที่เกิดขึ้นเป็นเหตุในการบัญญัติ เช่น เมื่อภิกษุไม่ยอมทำหน้าที่ของผู้ดูแลอุปัชฌายะหรืออาจารย์ของตน ทรงเห็นว่าเป็นเรื่องไม่ดีงามเป็นแบบอย่างที่ไม่ดีพระองค์จึงได้ทรงวางแนวทางให้ภิกษุประพฤติดุขต่ออุปัชฌายะหรืออาจารย์ของตน

๒.๘.๒ แนวทางการจัดการศึกษาในพระพุทธศาสนา

^{๑๕๒}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาจะวิกฤติต้องคิดให้ไกลรู้ให้ทัน, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๕๕), หน้า ๗๖.

^{๑๕๓}วิ.ม. (บาลี) ๔/๖๕/๕๘, วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๕/๘๑.

^{๑๕๔}วิ.ม. (บาลี) ๔/๖๖/๕๙-๖๔, วิ.ม. (ไทย) ๔/๖๖/๘๒-๘๗.

^{๑๕๕}วิ.ม. (บาลี) ๕/๓๖๕/๑๖๖-๑๖๗, วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๖๕/๒๓๙-๒๔๐.

ไตรสิกขา เป็นระบบฝึกฝนอบรมกาย วาจา ใจ หรือฝึกฝนอบรม การพัฒนามนุษย์ให้ดำเนินชีวิตดีงามถูกต้อง ทำให้มีวิถีชีวิตที่เป็น มรรค เป็นทางดำเนินชีวิต หรือ วิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงามของมนุษย์ ต้องเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตนใน ๓ ด้านใหญ่ๆ คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา^{๑๕๖} ไตรสิกขา มาจากคำว่า ไตร กับ สิกขา “ไตร” แปลว่า สาม “สิกขา” แปลว่า บทเรียน ไตรสิกขาก็แยกเป็น ศีล สมาธิ ปัญญา คือกระบวนการพัฒนาพฤติกรรมพัฒนาจิตใจ และพัฒนาปัญญา เพื่อให้ชีวิตมนุษย์ดำเนินไปสู่ความสมบูรณ์ คือภาวะที่เป็นผู้มีวิชาแล้ว มีชีวิตเป็นอยู่ด้วยปัญญา^{๑๕๗} ไตรสิกขาก็แปลว่า บทเรียน ๓ บท หมายถึง หลักปฏิบัติใหญ่ๆ ๓ ประการ ซึ่งทางพระพุทธศาสนาเชื่อว่า หากใครปฏิบัติตามได้ครบถ้วนสมบูรณ์ ผู้นั้นก็จะสามารถดับทุกข์ในชีวิตได้อย่างสิ้นเชิง หลักทั้ง ๓ นั้นดังนี้

(๑) อธิศีลสิกขา หมายถึง ธรรมที่มีเจตนาของบุคคลผู้งดเว้นจากปาณาติบาต เป็นต้น และของบุคคลผู้บำเพ็ญวัตรปฏิบัติอยู่^{๑๕๘} บุคคลผู้มีศีลนี้ จักต้องมีการฝึกความประพฤติสุจริตทางกาย วาจา และอาชีวะ หมายถึง รวมเอาองค์มรรคข้อสัมมาวาจา เป็นต้น ด้วยศีลสิกขานี้เป็นเบื้องต้นของการปฏิบัติ จึงมีความหมายและขอบเขตที่กว้างขวางมาก สามารถแบ่งออกได้หลายระดับ ในแต่ละระดับก็ย่อมจะเกื้อกูลแก่มรรค เมื่อมีการฝึกฝนทางวินัยเพื่อความดีงามยิ่งขึ้นไปแล้ว ก็จะช่วยปิดกั้นความชั่วร้าย เพิ่มพูนโอกาสแห่งการดำเนินชีวิตและการปฏิบัติกิจเพื่อความดีงามหรือคุณค่าอื่นๆ ยิ่งขึ้นไป

(๒) อธิจิตตสิกขา หมายถึง การฝึกฝนด้านคุณภาพของจิต ได้แก่ การรวมเอาองค์มรรคข้อสัมมาวายามะ สัมมาสติและสัมมาสมาธิเข้ามา เพื่อการฝึกให้มีจิตใจเข้มแข็ง มีความมั่นคง ควบคุมตนเองได้ มีสมาธิ มีจิตที่สงบ ฯลฯ สิ่งรบกวนจากปัจจัยภายนอก ปราศจากความเศร้าหมอง อยู่ในสภาพเหมาะแก่การใช้งานมากที่สุด โดยเฉพาะการใช้ปัญญาอย่างลึกซึ้งและตรงตามความเป็นจริง

(๓) อธิปัญญาสิกขา หมายถึง การฝึกปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจสรรพสิ่งตามความเป็นจริง เป็นต้น ไม่มีกิเลสแอบแฝง คิดพิจารณาถึงทั้งปวง ในทางที่เป็นประโยชน์^{๑๕๙}

องค์ประกอบแห่งการดำเนินชีวิต ของมนุษย์ ที่มี ๓ ด้าน คือ พฤติกรรม จิตใจ และ ปัญญา เรียกว่า ไตรสิกขา ซึ่งมีสาระสำคัญดังนี้

(๑) ศีล คือ การฝึกฝนพัฒนาด้านพฤติกรรม หมายถึง การพัฒนาพฤติกรรมทางกายและวาจา ให้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมอย่างถูกต้อง

(๒) สมาธิ หมายถึง การฝึกฝนพัฒนาในด้านจิตใจ มีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจิตใจเป็นฐานของพฤติกรรม เนื่องจากพฤติกรรมทุกอย่างเกิดขึ้นจากความตั้งใจ หรือเจตนาและเป็นไปตามเจตจำนงและแรงจูงใจที่อยู่เบื้องหลัง ถ้าจิตใจได้รับการพัฒนาให้ดีงามแล้ว ก็จะควบคุมดูแลและนำพฤติกรรมไปในทางที่ดีงามด้วย แม้ความสุขความทุกข์ในที่สุดก็อยู่ที่ใจ

(๓) ปัญญา หมายถึง การพัฒนาปัญญา ซึ่งมีความสำคัญสูงสุด เพราะปัญญาเป็นตัวนำทาง และควบคุมพฤติกรรมทั้งหมด คนเราจะมีพฤติกรรมอะไร อย่างไรและแค่ไหน ก็อยู่ที่ว่าจะมี

^{๑๕๖}วิมहा. (บาลี) ๑/๔๕/๓๐, วิมहा. (ไทย) ๑/๔๕/๓๓.

^{๑๕๗}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), แก่นแท้ของพระพุทธศาสนาและลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา, หน้า ๕๘.

^{๑๕๘}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๑๙๔-๑๙๕.

ปัญญาชี้แนะหรือบอกทางให้เท่าใด และปัญญาเป็นตัวปลดปล่อยจิตใจ ให้ทางออกแก่จิตใจ เช่น เมื่อจิตใจอึดอัดมีปัญหาติดตันอยู่ พอเกิดปัญญารู้ว่าจะทำอะไร จิตใจก็โล่งเป็นอิสระได้^{๑๕๙}

ดังนั้นเรื่องของไตรสิกขา หรือ อริยมรรคมีองค์ ๘ จึงเป็นเรื่องของการทำงานร่วมกันเป็นองค์รวมเกื้อกูลกันและกันไปเป็นลำดับ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นเรื่องที่ต้องลงมือปฏิบัติผลอันสัมพันธ์กันและเกื้อกูลต่อการพัฒนาไปได้ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสกับภิกษุวัชชีบุตรว่า “เมื่อใด เธอศึกษา อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และ อธิปัญญาสิกขา เมื่อนั้น เธอผู้ศึกษาอธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และ อธิปัญญาสิกขาอยู่ ก็จักละระคะ โทสะและโมหะได้ เพราะละระคะ โทสะ และโมหะได้ เธอจักไม่ทำกรรมที่เป็นอกุศล จักไม่ประพฤตสิ่งทีเลวทรามอีก”^{๑๖๐}

ไตรสิกขาเป็นระบบการพัฒนามนุษย์ที่ครบถ้วนสมบูรณ์มีขอบเขตครอบคลุมมรรค ซึ่งแบ่งออกเป็น ๓ หมวดคือ หมวดปัญญา ได้แก่ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ หมวดสมาธิ ได้แก่ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ หมวดศีล ได้แก่ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ ซึ่งมรรคทั้ง ๓ หมวดนั้นแบ่งออกตามปฏิบัติหรือการศึกษาได้ ๓ อย่าง คือ ศีลเป็นการควบคุมกายกับวาจา สมาธิ เป็นการฝึกอบรมใจให้ตั้งมั่น ให้จิตมั่นคง และปัญญา เป็นการฝึกอบรมจิตมีความรู้ คิดวิเคราะห์ พิจารณาส่งต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องตามความเป็นจริงของกฎธรรมชาติ และเมื่อปฏิบัติตามขั้นตอนของมรรค ๘ ประการก็จัดได้ว่าเป็นการพัฒนาตามกระบวนการพัฒนาตามแนวทางอริยสัจ ๔ ซึ่งมรรค ๘ หรือ อริยมรรคมีองค์แปดเป็นส่วนหนึ่งในหลักอริยสัจ ๔ ประการ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่ครอบคลุมคำสอนทั้งหมดในพระพุทธศาสนา^{๑๖๑}

สรุปได้ว่า ไตรสิกขาเป็นหลักการพัฒนามนุษย์เป็นระบบ คือ การพัฒนาจะต้องเป็นแบบบูรณาการทางด้านร่างกาย คือ การประพฤติทางกาย วาจา โดยให้ยึดหลักของศีล เพื่อใช้ควบคุมพฤติกรรมต่าง ๆ แล้วดำเนินชีวิตไปตามทางสายกลาง เช่น การบริโภคปัจจัย ๔ ให้พอเหมาะกับการเลี้ยงดู เช่นตัวอย่างเรื่องอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องแต่งกาย และยารักษาโรคส่วนทางด้านจิตใจ ต้องสร้างให้จิตยึดมีความมั่นคงบริสุทธิ์แจ่มใสด้วยสมาธิ และเมื่อจิตมั่นคงไม่หวั่นไหวก็จะเป็นพื้นฐานของการพิจารณาส่งต่าง ๆ ให้เห็นตามความเป็นจริง นั่นคือ ปัญญาได้เกิดขึ้น เพราะมีสัมมาทิฐิ ตัวอย่างของความเห็นหรือความเชื่อที่ถูกต้องตามครรลองคลองธรรม เช่น เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว เป็นต้น และพร้อมที่จะประพฤติปฏิบัติดี เข้าสู่การฝึกปฏิบัติตนตามหลักไตรสิกขาขั้นต้น คือ ศีล พัฒนาขึ้นเรื่อย ๆ ไปสู่สมาธิ และจนถึงระดับสูงสุดคือ ปัญญา

^{๑๕๙}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐-๒๓.

^{๑๖๐}อง.พูก. (บาลี) ๒๐/๘๕/๒๒๔, อง.พูก. (ไทย) ๒๐/๘๕/๓๑๑.

^{๑๖๑}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๖๐๑.

^{๑๖๒}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๙๓.

๒.๙ การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบัน

ประเทศไทย เป็นประเทศที่มีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติมาแต่โบราณกาล ปวงชนชาวไทย มากกว่าร้อยละ ๙๕ นับถือพระพุทธศาสนา พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงเป็นพุทธมามกะ ตามโบราณราชประเพณี พระพุทธศาสนาเป็นรากฐานชีวิตจิตใจ และเป็นรากฐานของวัฒนธรรมไทย จึงมีอิทธิพลต่อคนไทยรอบด้าน^{๑๖๓} จนเกิดธรรมเนียมปฏิบัติ เช่นชายไทยทุกคนมีประเพณีว่า ควรได้บวชเรียนก่อนมีครอบครัว การบวชเรียนมีความหมายอยู่ในตัวเองแล้วว่า เป็นการเข้าถือเพศเป็นบรรพชิตในพระพุทธศาสนา และศึกษาพระธรรมวินัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยศึกษาจากพระไตรปิฎก ซึ่งเรียกว่าศึกษาพระปริยัติธรรม ซึ่งเป็นการจัดการโดยใช้สถานในวัดเป็นศูนย์กลางการศึกษา มีพระสงฆ์เป็นผู้สอน ประชาชนและลูกหลานของชาวบ้านสามารถรู้หนังสือ และมีบทบาทในการสอนประชาชนต่อไป^{๑๖๔}

การศึกษาพระปริยัติธรรมที่เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า คันถธุระ เป็นหน้าที่ของ พระอุปัชฌาย์ จะต้องสั่งสอนแก่ สัทธิวาริก และอันเตวาลิกของตน เพราะว่าพระอุปัชฌาย์เป็นเหมือนผู้ค้ำประกันตัวผู้บวชต่อที่ประชุมสงฆ์ ว่ามีคุณสมบัติครบถ้วนหรือไม่อย่างไร และเมื่ออุปสมบทให้แล้ว ได้มีการอบรมข้อวัตรปฏิบัติต่าง ๆ ที่อุปัชฌาย์และสัทธิวาริกพึงปฏิบัติต่อกันคือเหมือนพ่อปกครองลูก ใช้ระบบเคารพกันตามลำดับอาวุโส^{๑๖๕} เพื่อให้พระภิกษุ สามเณร ผู้มีความรู้ ความสามารถ ตามเกณฑ์ที่กำหนด ได้ดำรงคงอยู่ในพระพุทธศาสนาด้วยดี เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนาต่อไปอย่างถูกต้อง คือ ขึ้นปริยัติ ขึ้นปฏิบัติ และขึ้นปฏิเวธ^{๑๖๖} ในปัจจุบัน ระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ เรียกว่า วิชาการพระพุทธศาสนา เป็นไปตามพระราชบัญญัติกำหนดวิชยาฐานะผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๒๗ มีคณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์มีหน้าที่กำหนดนโยบาย และกำกับดูแลวิชาการพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณร วิชาการพระพุทธศาสนา หมายความว่า วิชาการซึ่งจัดให้พระภิกษุสามเณรศึกษาตามหลักสูตรใดหลักสูตรหนึ่ง ดังต่อไปนี้

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบันมีองค์กรและคณะกรรมการที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

๑. มหาเถรสมาคมเป็นองค์กรการปกครองสูงสุดของคณะสงฆ์ ประกอบด้วย สมเด็จพระสังฆราช ทรงดำรงตำแหน่งประธานกรรมการ สมเด็จพระราชาคณะทุกรูปเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง และพระราชาคณะซึ่งสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งไม่เกินสิบสองรูปเป็นกรรมการอธิบดีกรรมการศาสนา เป็นเลขาธิการมหาเถรสมาคมโดยตำแหน่ง กรรมการศาสนาทำหน้าที่สำนักเลขาธิการมหาเถรสมาคม

๒. แม่กองธรรมสนามหลวง มีบทบาทหน้าที่ ดำเนินการคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชา สมเด็จพระสังฆราช คำสั่งผู้บังคับบัญชาเหนือตน ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา

^{๑๖๓} ฟื้น ดอกบัว, พระพุทธศาสนากับคนไทย, (กรุงเทพมหานคร: ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๔๒), หน้า ๕๓.

^{๑๖๔} จานงค์ อติวัฒนสิทธิ์, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗๒.

^{๑๖๕} วิ.ม. (บาลี) ๔/๓๒/๒๗, วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๒.

^{๑๖๖} สัทธรรม มี ๓ อย่าง คือ ปริยัติสัทธรรม ปฏิบัติสัทธรรมและอริยมสัทธรรมหรือ ปฏิเวธสัทธรรม ; ดูรายละเอียดใน วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๑/๗๔๐.

การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปได้ด้วยดี และมีหน้าที่ในการออกข้อสอบธรรมสนามหลวงในทุกๆระดับชั้นของแต่ละปี

๓. เจ้าคณะภาค มีบทบาทหน้าที่ ดำเนินการคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่งผู้บังคับบัญชาเหนือตน ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปได้ด้วยดี

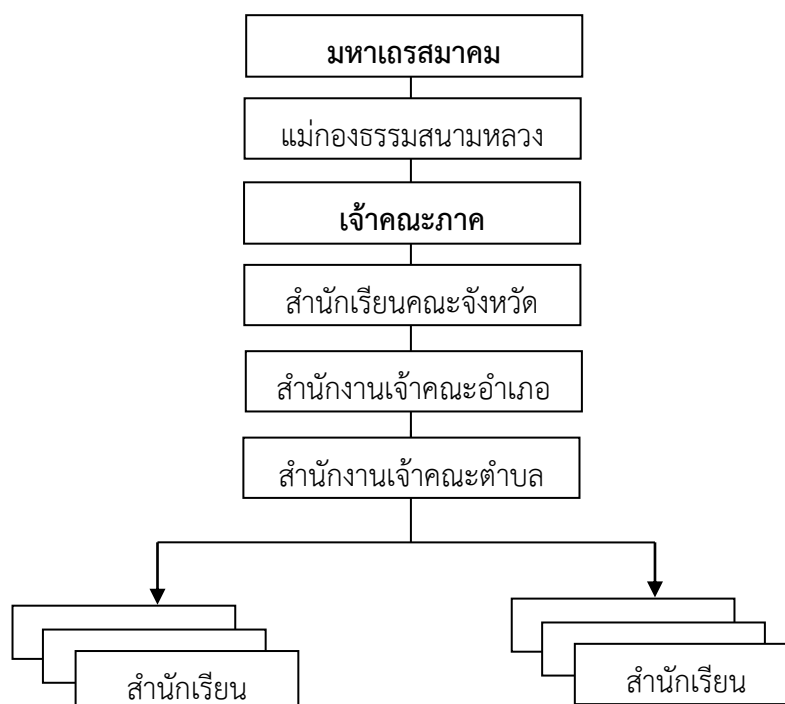
๔. เจ้าคณะจังหวัด มีบทบาทหน้าที่ ดำเนินการคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่งผู้บังคับบัญชาเหนือตน ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปได้ด้วยดี

๕. เจ้าคณะอำเภอ มีบทบาทหน้าที่ ดำเนินการคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่งผู้บังคับบัญชาเหนือตน ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปได้ด้วยดี

๖. เจ้าคณะตำบล มีบทบาทหน้าที่ ดำเนินกิจการคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่งผู้บังคับบัญชาเหนือตน ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปได้ด้วยดี

๗. เจ้าอาวาส หรือเจ้าสำนักเรียน มีบทบาทหน้าที่ ดำเนินการคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช คำสั่งผู้บังคับบัญชาเหนือตน ควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปได้ด้วยดี^{๑๖๗} ซึ่งมีโครงสร้างการบริหารงานการศึกษาแผนกธรรมปรากฏดังภาพที่ ๒.๗

^{๑๖๗}สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง, **หลักสูตรธรรมศึกษา ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๔๖**, ข้อมูลจาก http://maekongtham.noip.org/newweb/mydata_book/index_mydata_book. (เข้าถึงเมื่อวันที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๖).

แผนภาพที่ ๒.๗ แสดงโครงสร้างการบริหารงานการศึกษาแผนกธรรม

การควบคุมการศาสนศึกษา ได้แก่ การที่เจ้าคณะหรือผู้ที่เป็นภาระกำกับดูแลการศาสนศึกษาที่เจ้าอาวาสจัดขึ้น เพื่อเป็นไปตามระเบียบแบบแผนและมีประสิทธิภาพ ดังนี้

๑. คณะกรรมการฝ่ายศาสนศึกษา
๒. แม่กองธรรมสนามหลวง
๓. แม่กองธรรมสนามหลวง
๔. เจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้น

การส่งเสริมการศาสนศึกษา ได้แก่ การที่เจ้าคณะเป็นภาระช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุนจนเจือแก่สำนักศาสนศึกษาที่เจ้าอาวาสจัดขึ้น เพื่อให้การศาสนศึกษาดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นไปตามวัตถุประสงค์ เจ้าคณะต้องส่งเสริมตามควรแก่เหตุ ดังนี้

๑. ช่วยแก้ไขปัญหาซึ่งเกิดขึ้น
๒. ช่วยส่งเสริมฐานะของสำนักศาสนศึกษาและสำนักเรียน
๓. ช่วยส่งเสริมฐานะผู้บริหารการศาสนศึกษาในทุกสำนักตามสมควร
๔. ช่วยแนะนำการจัดงบประมาณอุดหนุนให้ได้รับตามสมควร
๕. ช่วยเกื้อกูลอุดหนุนโดยประการอื่นอันเหมาะสม
๖. ช่วยยกย่องเชิดชูผู้สอเบปรีญธรรมประโยคต่างๆ ได้
๗. ส่งเสริมให้พระเปรียญได้เป็นผู้ปกครองคณะสงฆ์ตามสมควร

การจัดสายงาน หน่วยงานและหน้าที่ความรับผิดชอบนั้น กรมการศาสนาระบุว่า สำนักเรียนพระปริยัติธรรมเป็นองค์การในสังคมเกิดขึ้นจากความต้องการและความจำเป็นของสังคม สำนักเรียนพระปริยัติธรรมจะต้องดำเนินการบริการ เพื่อรักษาประโยชน์ของพระพุทธศาสนาและบุคลากร

นักเรียน และชุมชน ดังนั้น การจัดสายงานและหน่วยงานในสำนักเรียนพระปริยัติธรรม จึงสอดคล้องกับหลักการดังกล่าวข้างต้น ซึ่งอาจจัดเป็นรูปจำลองได้ดังนี้

คณะกรรมการที่ปรึกษา ประกอบด้วยเจ้าอาวาสเป็นประธาน รองประธาน รองเจ้าอาวาส หัวหน้าหมวดวิชา ครู อาจารย์ เป็นกรรมการ มีเลขานุการเจ้าอาวาสเป็นเลขานุการ คณะกรรมการที่ปรึกษามีหน้าที่และความรับผิดชอบในการให้คำปรึกษาแก่ครูใหญ่ สำนักเรียนพระปริยัติธรรมตามที่ต้องการ

ฝ่ายวิชาการ ประกอบด้วย อาจารย์ใหญ่ หรือครูใหญ่สำนักเรียนพระปริยัติธรรม หัวหน้าหมวดวิชาและครูอาจารย์ เป็นผู้ร่วมงาน มีหน้าที่และความรับผิดชอบดำเนินการจัดการเรียนการสอน และประเมินผลตามหลักสูตร

ฝ่ายธุรการ ประกอบด้วย รองเจ้าอาวาสหรือครู อาจารย์ฝ่ายเลขานุการดำเนินงานเกี่ยวกับงานสารบรรณ การเงิน ทะเบียน และบุคลากร เจ้าหน้าที่อื่นๆ เป็นผู้ร่วมงาน มีหน้าที่และความรับผิดชอบในการสนับสนุนและส่งเสริมงานของฝ่ายวิชาการ และฝ่ายอื่นๆ ให้ดำเนินไปได้ด้วยดีอีกส่วนหนึ่ง

ฝ่ายการปกครอง ประกอบด้วยเจ้าอาวาสหรือครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ ฝ่ายปกครองจัดให้มีหัวหน้าสภานักเรียนและงานแนะแนวเป็นผู้ร่วมงาน มีหน้าที่และความรับผิดชอบในการสนับสนุนส่งเสริมและควบคุมดูแลการดำเนินการของสภานักเรียน และจัดกิจกรรมแนะแนวให้ดำเนินการตามกฎหมายระเบียบข้อบังคับและพระธรรมวินัย

ฝ่ายบริการ ประกอบด้วยรองเจ้าอาวาสหรือครูใหญ่ อาจารย์ใหญ่ ฝ่ายบริการมีหัวหน้างานห้องสมุด งานโสตทัศนศึกษา งานพยาบาล และงานกิจกรรมต่างๆ เป็นผู้ร่วมงานมีหน้าที่และความรับผิดชอบในการจัดบริการห้องสมุด จัดบริการทางโสตทัศนศึกษาให้แก่ครู อาจารย์ และนักเรียน ในสำนักเรียนพระปริยัติธรรม จัดบริการสนับสนุนในงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อส่งเสริมการเรียนการสอน

สรุปได้ว่า การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบันทั้งแผนกธรรมและบาลี มีองค์กรและคณะกรรมการดังต่อไปนี้ คือ มหาเถรสมาคมซึ่งถือได้ว่าเป็นองค์กรปกครองสูงสุดของคณะสงฆ์ มีกองธรรมสนามหลวง แม่กองบาลีสนามหลวง เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล และเจ้าอาวาส หรือเจ้าสำนักเรียน ซึ่งแต่ละองค์กรมีบทบาทหน้าที่ ดำเนินการคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามพระธรรมวินัย กฎหมาย กฎมหาเถรสมาคม ข้อบังคับ ระเบียบ คำสั่ง มติ ประกาศ พระบัญชา สมเด็จพระสังฆราช คำสั่งผู้บังคับบัญชาเหนือตน ควบคุมและส่งเสริมในด้าน การศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ ให้ดำเนินไปด้วยดี

๒.๙.๑ การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม^{๑๖๘}

การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม เป็นการศึกษาพระธรรมวินัยในภาษาไทยเพื่อเรียนรู้พระพุทธศาสนาสำหรับพระภิกษุสามเณร ผู้เป็นกำลังสำคัญของพระพุทธศาสนาสามารถศึกษาพระธรรมวินัยได้สะดวกและทั่วถึงอันจะเป็นพื้นฐานนำไปสู่สมาปฏิบัติตลอดจนเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้

^{๑๖๘} กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, **ธรรมศึกษาขั้นเอก**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๒), หน้า ๔๕.

กว้างไกลออกไป ปัจจุบัน การศึกษาแผนกธรรม เน้นการพัฒนาศาสนทายาทให้มีความรู้และคุณภาพ สามารถดำรงพระพุทธศาสนาไว้ได้ด้วยดี ทั้งถือว่าเป็นกิจการของคณะสงฆ์ส่วนหนึ่งที่สำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทยมาตั้งแต่ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบันหน่วยงานที่รับผิดชอบคือ สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง และกองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ การศึกษาประเภทนี้ แบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ นักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท และนักธรรมชั้นเอก และยังมีการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมสำหรับคฤหัสถ์ เรียกว่า ธรรมศึกษา มี ๓ ชั้น คือ ธรรมศึกษาชั้นตรี ธรรมศึกษาชั้นโท และธรรมศึกษาชั้นเอก

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ปัจจุบันสมเด็จพระวันรัต (พรหมคุณฺตเถร) วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นแม่กองธรรมสนามหลวง ได้เน้นการพัฒนาศาสนทายาทให้มีความรู้และคุณภาพ สามารถดำรงพระพุทธศาสนาไว้ได้ด้วยดี ทั้งถือว่าเป็นกิจการของคณะสงฆ์ส่วนหนึ่งที่สำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทยมาตั้งแต่ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อให้ทราบถึงจุดประสงค์และเจตนารมณ์ของการศึกษาที่ผ่านมานำไปสู่การศึกษาสมัยใหม่

๒.๙.๒ การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา

การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เป็นการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่รัฐกำหนดให้มีขึ้นตามความประสงค์ของคณะสงฆ์ เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ทั้งทางโลกและทางธรรมควบคู่กันไป เป็นการจัดการศึกษาที่มุ่งเน้นให้พระภิกษุสามเณร เป็นศาสนทายาทที่ดี มีความรู้ตามมาตรฐานการศึกษาของชาติ และมีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้องถ่องแท้ ปลุกฝังความศรัทธา มั่นคงต่อพระพุทธศาสนา น้อมนำหลักธรรมและพระวินัยไปประพฤติปฏิบัติเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ชีวิต เกิดปัญญา สามารถดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข และช่วยเผยแผ่ ปกป้อง รักษาพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองและส่งเสริมสันติสุขแก่สังคมไทยและสังคมโลกสืบไป^{๑๖๙}

การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาเป็นการศึกษารูปแบบหนึ่งของการศึกษาคณะสงฆ์ เป็นการศึกษาที่รัฐกำหนดให้มีขึ้นตามความประสงค์ของคณะสงฆ์ซึ่งมีมูลเหตุสืบเนื่องมาจากการจัดตั้งโรงเรียนบาลีมัธยมศึกษา และบาลีวิสามัญศึกษา สำนักเรียนวัดกล่าวคือ ภายหลังจากที่การศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง คือ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งเปิดดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๔๓๒ และ พ.ศ.๒๔๘๙ ตามลำดับ ได้เจริญก้าวหน้ามากขึ้น ทางมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจึงได้จัดแผนกมัธยมขึ้นมาเรียกว่า โรงเรียนบาลีมัธยมศึกษา กำหนดให้มีการเรียนบาลี นักธรรม และความรู้ชั้นมัธยม โดยรับผู้ที่สำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ ต่อมาเมื่อโรงเรียนบาลีมัศึกษานี้ได้แพร่ขยายออกไปยังต่างจังหวัดหลายแห่งมีพระภิกษุและสามเณรเรียนกันมาก ทางคณะสงฆ์โดยองค์การศึกษา จึงได้กำหนดให้เรียกโรงเรียนประเภทนี้ใหม่ว่าโรงเรียนบาลีวิสามัญ ศึกษาสำนักเรียนวัด โดยมติคณะสังฆมนตรีและกระทรวงศึกษาธิการ ได้ออกระเบียบกระทรวงให้โรงเรียนบาลีวิสามัญศึกษาสำนัก

^{๑๖๙} วิโรจน์ อุ่นทรัพย์ และคณะ, คู่มือการปฏิบัติงานการขออนุญาตจัดตั้งและขยายชั้นเรียนโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔), (ถ่ายเอกสารเย็บเล่ม)

เรียนวัดเปิดทำการสอบสมทบในชั้นตัวประโยค คือ ชั้นประถมศึกษาปีที่๖ และชั้นมัธยมศึกษาปีที่๓ ได้ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๐๐ เป็นต้นมา และเมื่อสอบได้แล้วก็ยังคงได้รับประกาศนียบัตรจาก กระทรวงศึกษาธิการอีกด้วย ด้วยเหตุนี้จึงทำให้พระภิกษุและสามเณรนิยมเรียน กันเป็นจำนวนมาก โรงเรียนประเภทนี้จึงแพร่หลายออกไปยังจังหวัดต่างๆ อย่างกว้างขวาง

กระทรวงศึกษาธิการจึงได้ประกาศใช้ ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาขึ้นเมื่อวันที่๒๐ กรกฎาคม ๒๕๑๔ และระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๓๕ (ปัจจุบันใช้ระเบียบสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ว่าด้วยโรงเรียน พระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๔๖ และประกาศมหาเถรสมาคม ว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๕๓) โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้การศึกษาเพื่อสร้างศาสนทายาทที่ดี มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง เป็นผู้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ สมควรแก่ภาวะสามารถธำรงและสืบต่อพระพุทธศาสนาให้เจริญสถาพรต่อไป และถ้าหากพระภิกษุสามเณรเหล่านี้ลาสิกขาบทไปแล้ว ก็สามารถเข้าศึกษาต่อใน สถานศึกษาของรัฐได้ หรือเข้ารับราชการสร้างประโยชน์ให้ก้าวหน้าให้แก่ตนเองและบ้านเมืองสืบต่อไปด้วยเช่นกัน ปัจจุบันโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา สังกัดสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ได้แบ่งกลุ่มการจัดการศึกษา ออกเป็น ๑๔ กลุ่ม เพื่อให้เกิดความสอดคล้องในการบริหารจัดการการศึกษาได้มีความสอดคล้องกับการปกครองคณะสงฆ์ และเกิดความสอดคล้องในการปฏิบัติงาน จนสามารถจัดการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๑) หลักสูตรในการจัดการศึกษา

การจัดการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติสามัญ ได้ใช้หลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานของ กระทรวงศึกษาธิการ โดยมี๘ กลุ่มสาระได้แก่ ภาษาไทย คณิตศาสตร์วิทยาศาสตร์สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม สุขศึกษา พลศึกษา ศิลปะ การงานพื้นฐานอาชีพและเทคโนโลยีภาษาต่างประเทศ และมีวิชาพระปริยัติธรรม ประกอบด้วย วิชาภาษาบาลี และวิชาธรรมวินัยเป็นวิชาเฉพาะ ในส่วนของวิชาสามัญใดที่ขัดแย้งต่อพระธรรมวินัย หรือไม่เหมาะสมต่อสมณะ ได้มีการปรับปรุงแก้ไข และทำความเข้าใจ ตกลงกับกระทรวงศึกษาธิการตามระเบียบระเบียบสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ.๒๕๔๖ กำหนดว่า โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาหมายถึง โรงเรียนที่วัดจัดตั้งขึ้นเพื่อการศึกษาแก่ผู้เรียนตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานสำหรับโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา โดยเจ้าอาวาสวัดที่ขอจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาเป็นผู้รับใบอนุญาต วัดที่จะขออนุญาตจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จัดทำแผนงานในการบริหารจัดการ ให้รายงานขอรับความเห็นชอบจากเจ้าคณะผู้ปกครองตามลำดับชั้นจนถึงเจ้าคณะจังหวัด และให้เสนอรายงานขอจัดตั้งไปยังสำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติเมื่อสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติพิจารณาเห็นสมควรแล้วให้เสนอขอความเห็นชอบจากประธานสภาการศึกษาของคณะสงฆ์เมื่อได้รับความเห็นชอบแล้วให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นผู้ออกใบอนุญาต โรงเรียนต้องจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการโดยสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ จะให้การสนับสนุนเป็นเงินอุดหนุนตามกำลังงบประมาณ และเป็นไปตามหลักเกณฑ์ที่คณะกรรมการการศึกษาโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษากำหนด โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา จึงเป็นโรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นเพื่อให้

การศึกษาอบรมแก่เยาวชนชายที่เข้าไปบวชในพระพุทธศาสนา โดยใช้หลักธรรมคำสอนแห่งพระพุทธศาสนาเป็นหลักสูตรการอบรมเพื่อให้ผู้ได้รับการอบรมมีศีลธรรม คุณธรรม และจริยธรรมเหมาะสมกับที่ประเทศไทยเป็นเมืองแห่งพระพุทธศาสนา

๒) กฎหมาย ระเบียบ หลักเกณฑ์ข้อกำหนดที่เกี่ยวข้อง

๑. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒^{๑๗๐} แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕^{๑๗๑} มาตรา ๑๒ “นอกเหนือจากรัฐ เอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้บุคคล ครอบครัว องค์กร ชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น มีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ทั้งนี้ ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง” และพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ ๓) พ.ศ.๒๕๕๓ “ในการดำเนินการตามวรรคหนึ่งในส่วนที่เกี่ยวกับสถานศึกษาเอกชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นว่าจะอยู่ในอำนาจหน้าที่ของเขตพื้นที่การศึกษาใด ให้เป็นไปตามที่รัฐมนตรีประกาศกำหนดโดยคำแนะนำของคณะกรรมการการศึกษาระดับขั้นพื้นฐาน” ^{๑๗๒}

๒. กฎกระทรวงว่าด้วยสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานโดยสถาบันพระพุทธศาสนา พ.ศ.๒๕๔๘^{๑๗๓} ใจความโดยสังเขปว่า

อาศัยอำนาจตามความในมาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๕ และมาตรา ๑๒ แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ อันเป็นพระราชบัญญัติที่มีบทบัญญัติบางประการเกี่ยวกับการจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคล ซึ่งมาตรา ๒๙ ประกอบกับมาตรา ๕๐ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย บัญญัติให้กระทำได้โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมาย รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการออกกฎกระทรวงไว้ ดังต่อไปนี้

“สำนักศาสนศึกษา” หมายความว่า สถานศึกษาที่วัดจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม หรือพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ตามที่มหาเถรสมาคมประกาศกำหนด

“สำนักเรียน” หมายความว่า สถานศึกษาที่จัดการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมหรือพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ซึ่งเป็นสำนักเรียนในเขตกรุงเทพมหานครและสำนักเรียนคณะจังหวัดตามที่มหาเถรสมาคมประกาศกำหนด

จากการที่มีกฎกระทรวงดังกล่าวส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในด้านดีส่งผลให้มีการจัดการศึกษาอย่างมีระบบและส่งเสริมให้มีการเรียนรู้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ เกิดแรงบันดาลใจต่อพระภิกษุ-สามเณรที่ยังต้องการศึกษาในระดับที่สูงขึ้นสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปปรับใช้ในการดำเนินชีวิต ตลอดจนเป็นพื้นฐานในการที่ศึกษาในทางโลกที่ทางราชการได้กำหนด

^{๑๗๐}ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๖ ตอนที่ ๗๔ ก ๑๙ สิงหาคม ๒๕๔๒, หน้า ๕.

^{๑๗๑}ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๙ ตอนที่ ๑๒๓ ก ๑๙ ธันวาคม ๒๕๔๕, หน้า ๕.

^{๑๗๒}ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๗ ตอนที่ ๔๕ ก ๒๒ กรกฎาคม ๒๕๕๓, หน้า ๑-๓.

^{๑๗๓}ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๒๒ ตอนที่ ๕๔ ก ๘ กรกฎาคม ๒๕๔๘, หน้า ๑๘-๒๐.

๓. ประกาศมหาเถรสมาคม ว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา พ.ศ. ๒๕๕๓ เป็นประกาศจากมหาเถรสมาคมที่เห็นชอบกับแนวทางการปฏิรูปการศึกษาตามที่ได้เสนอให้ท่านเห็นชอบ โดยมีมติที่ประชุมได้รับรองไว้ว่า

การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม และการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลีที่ได้จัดให้แก่พระภิกษุ และสามเณร ซึ่งมีพื้นฐานความรู้ไม่ต่ำกว่าระดับประถมศึกษาปีที่หกหรือเทียบเท่า และได้ศึกษาวิชาสามัญเพิ่มเติมตามหลักเกณฑ์ และเงื่อนไขที่คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกำหนดโดยคำแนะนำของมหาเถรสมาคม ซึ่งเป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานที่แบ่งเป็นระดับ ดังต่อไปนี้ การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม เป็นการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ชั้นเปรียญธรรม ๓ ประโยค เป็นการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย

การจัดการศึกษาของสงฆ์ในปัจจุบัน จัดการศึกษาใน ๒ ส่วน คือ การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรม-บาลี และ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา เพื่อให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ในหลักธรรม และหากพระภิกษุสามเณรเหล่านี้มีความประสงค์จะลาสิกขาก็สามารถนำวุฒิการศึกษาที่ได้รับไปใช้เพื่อการศึกษาต่อในสถานศึกษาหรือประกอบอาชีพได้แผนกธรรมและแผนกบาลีนั้นเป็นการจัดการศึกษาเฉพาะด้านหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาล้วน ๆ ไม่มีวิชาสามัญศึกษาเข้าไปปะปน ส่วนแผนกสามัญศึกษานั้นเป็นการจัดการศึกษาที่ผสมผสานกันทั้งหลักสูตรแผนกธรรม แผนกบาลี และหลักสูตรสามัญศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการเข้าด้วยกัน แต่หลักสูตรแผนกธรรม-บาลีไม่เข้มข้นมากนัก แต่ก็ยังมีเนื้อหามากกว่าวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียน และเป็นการสร้างศาสนทายาทให้มีความรู้ทั้งทางธรรมและทางสามัญควบคู่กันไป เมื่อไม่อาจสามารถดำรงสมณเพศก็สามารถนำความรู้ไปประกอบอาชีพ ตามสมควรแก่อัธยาศัยของตนเอง^{๑๗๔} ดังนั้นโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษาจึงเป็นหลักสูตรที่เหมาะสมกับเยาวชนยุคปัจจุบัน เพราะสามารถบูรณาการนำเอาการศึกษาสงฆ์ทั้ง ๓ แผนกมาหลอมเป็นหนึ่งเดียว ซึ่งเป็นการศึกษาแผนกเดียวที่ทุกคนยอมรับว่า เป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานของคณะสงฆ์ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ

การศึกษาเป็นกระบวนการให้และรับความรู้และประสบการณ์เป็นการปรับเปลี่ยนทัศนคติ การสร้างจิตสำนึก การเพิ่มพูนทักษะ การทำความเข้าใจให้กระจ่าง การอบรมปลูกฝังค่านิยม การถ่ายทอดศาสนา ศิลปะ และวัฒนธรรมของสังคม การพัฒนาความคิด โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะให้บุคคลมีความเจริญงอกงามทางปัญญา มีความรู้ความสามารถที่เหมาะสมสำหรับการประกอบอาชีพ สามารถดำรงชีวิตได้อย่างเหมาะสม มีค่านิยมที่ดีและอยู่ร่วมกับผู้อื่นอย่างมีความสุข ซึ่งกระบวนการดำเนินการให้มนุษย์ได้รับการศึกษานี้ หากรัฐยังไม่เข้ามาดูแล ก็เป็นเรื่องที่คนใกล้ชิดเช่น ครอบครัว หรือญาติมิตรเพื่อนฝูงทำหน้าที่อบรมสั่งสอนกันเอง เพื่อให้ผู้รับการอบรมสามารถอยู่ร่วมกับสังคมนั้นได้ แต่เมื่อสังคมขยายตัวมากขึ้นจนปัจจุบันกลายเป็นสังคมระดับประเทศ การให้การศึกษาต้องเป็นไปอย่างระบบ ต้องมีการจัดการ มีเป้าหมาย มีรูปแบบกระบวนการ และมีผู้รับผิดชอบ ดังที่เราเรียกโดยรวมว่า การจัดการศึกษา คือ ทำทุกอย่างอย่างเป็นระบบที่ทุกส่วนมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน

^{๑๗๔} พระราชวรมนี (พล อาภากร), “พัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ปัจจุบัน”, ใน ๖๕ ปี คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, พระราชวรมนี (พล อาภากร) บรรณาธิการ, (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๕๐.

การศึกษาครอบคลุมกว้างขวาง ทั้งพื้นฐานและต่อยอดครอบคลุม คือ เปิดโอกาสให้นักเรียนทั้ง นักรธรรม-บาลี ซึ่งเป็น พื้นฐาน กว้างขวาง คือให้เยาวชน และชาวพุทธได้เรียนธรรมศึกษา ซึ่งเป็นการ ต่อยอดให้พระที่จบนักรธรรมเอกแล้วได้สอนเยาวชนและชาวพุทธให้ได้สอบอีกด้วย ศึกษาเล่าเรียน แผนกนักรธรรมเพื่อเป็นความรู้ในการทำ กับชีวิต ศึกษาเล่าเรียนแผนกบาลีเพื่ออ่านพุทธพจน์ในพระ พระไตรปิฎก ศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ และ ระดับอุดมศึกษา เพื่อให้เกิดความเข้าใจใน ศาสตร์สมัยใหม่ สามารถนำไปใช้ในการประกอบศาสนกิจ และพัฒนาองค์ความรู้ของตนเองให้มีความก้าวหน้าอยู่ตลอดเวลา และการที่จะเกิดผลสำเร็จได้นั้นต้องมีผู้ปฏิบัติในการส่งเสริมการศึกษา และสนับสนุนการศึกษา

๒.๑๐ แนวคิดและหลักการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรม

พระสังฆาธิการ เป็นผู้บริหารการศึกษาพระปริยัติธรรมให้สอดคล้องตามหลักสูตรธรรม สนามหลวง เป็นไปตามหลักการทั่วไป สอดคล้องตามพระราชบัญญัติ แผนนโยบายแผนงานของรัฐ โดยเฉพาะพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๔๕ ที่ส่งเสริมให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ และ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ ที่ส่งเสริมให้มีการจัดการศึกษาแผนกธรรม รวมถึง หลักการกฎระเบียบของมหาเถรสมาคม อย่างไรก็ตาม พระสังฆาธิการ มีหน้าที่สำคัญในการจัดทำ แผนพัฒนาการศึกษาแก่พระภิกษุ สามเณร เช่น วิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมายการจัดการศึกษาให้ ชัดเจน เหมาะสม และถูกต้องตามหลักวิชาการ เพื่อประโยชน์แก่การจัดการศึกษาและการทำงานใน สำนักเรียน ผู้ดำเนินการควรจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจแนวคิดและหลักการที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา การศึกษาให้เหมาะสมเพื่อการบูรณาการหรือการประยุกต์ใช้ข้อมูลพื้นฐาน ผู้วิจัยจะได้นำเสนอข้อมูล ตามลำดับขั้นตอน ดังต่อไปนี้

๒.๑๐.๑ แนวคิดการพัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรม

๒.๑๐.๒ วิสัยทัศน์การพัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรม

๒.๑๐.๓ พันธกิจการพัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรม

๒.๑๐.๔ การพัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรม

๒.๑๐.๕ การวิเคราะห์การพัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรม

๒.๑๐.๑ แนวคิดการพัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรม

การพัฒนาการศึกษา หมายถึงพระสังฆาธิการ มีกระบวนการจัดการฝึกฝนอบรมพัฒนา บุคลากรให้ความสำคัญต่อการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ให้รู้หลักธรรมคำสั่งสอน การ สืบต่ออายุพระพุทธศาสนา ถ้าไม่มีผู้ใดรู้ภาษาบาลีแล้ว ก็จะไม่มีความรู้และเข้าใจพระพุทธรพจน์ ในพระไตรปิฎก ถ้าขาดความรู้เรื่องพระไตรปิฎกแล้ว พระพุทธศาสนา ก็จะต้องสูญสิ้นไป ด้วยเหตุนี้ พระมหากษัตริย์ไทย ผู้อุปถัมภ์พระปริยัติธรรมแผนกบาลีตั้งแต่โบราณกาลมา จึงทรงทำการทำนุบำรุง สนับสนุนการศึกษาพระปริยัติธรรม ยกย่องแต่งตั้ง พระภิกษุ และสามเณร ผู้เรียนรู้พระพุทธรพจน์ให้มี

ฐานันดรเป็นพระมหาเปรียญธรรม มีค่านิตยภัตถวายให้เป็นอามิสบูชาเป็นต้น^{๑๗๕} นักวิชาการหลายท่านได้กล่าวถึงหลักการสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการศึกษา มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

การศึกษาเป็นเครื่องมือการพัฒนาสังคม การพัฒนามนุษย์หรือการพัฒนาชีวิตจะเป็นไปได้ด้วยดี ต้องอาศัยความเชื่อพื้นฐานและความรู้ความเข้าใจ คือ ความเชื่อส่งเสริมให้บุคคลแต่ละคนรู้จักตัวเองมากขึ้น^{๑๗๖} การจัดการศึกษามีหน้าที่พัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ นั่นคือการศึกษาต้องสร้างสังความรู้ หรือสังคมการเรียนรู้ มนุษย์ที่พัฒนาแล้วจะเป็นฐานสำหรับการพัฒนาทุกส่วนของประเทศ ซึ่งรวมทั้งความรู้เศรษฐกิจแบบพอดี มนุษย์ที่พัฒนาแล้ว หมายถึงคนที่มีภาวนา ๔ ได้แก่กาย ภาวนา สติภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา เทียบได้กับจุดสมดุลของยูเนสโก การจัดการศึกษาที่จะพัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ต้องยึดหลักอริยฐานธรรม ๔ คือ ปัญญา สัจจะ จาคะ และสันติ^{๑๗๗}

การศึกษาพระปริยัติธรรมในสำนักเรียนมีวิธีส่งเสริมสนับสนุนและให้ทุนการศึกษา เมื่อมีการสอบได้ก็จัดงานฉลองให้เพื่อเป็นขวัญกำลังใจแก่ผู้เรียน ผลการจัดการศึกษาทำให้ได้บุคลากรทางศาสนาที่มีคุณภาพ ปัญหาการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมในปัจจุบันนี้ ไม่ค่อยมีคนบวชเรียน เพราะเด็กต้องเรียนภาคบังคับตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ส่วนปัญหาการขาดแรงจูงใจในการเรียนบาลี คณะสงฆ์ต้องปรับปรุงกระบวนการเรียนการสอนให้ได้มาตรฐานกว่านี้ ครูสอนต้องมีความรู้ความเข้าใจดีในวิชาที่ตนสอน และการเทียบวุฒิการศึกษาต้องมีความชัดเจนกว่านี้^{๑๗๘} วิสัยทัศน์มุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีความรู้ด้านปริยัติธรรมควบคู่กับวิชาสามัญ สามารถประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีและสังคมโลกแล้วนำมาพัฒนาตนเอง มีความประพฤติดีงาม เป็นตัวอย่างที่ดีของสังคม มีความรับผิดชอบต่อตนเองและส่วนรวม และให้มีจิตสำนึกที่จะรักษาพระพุทธศาสนาให้มั่นคงเจริญรุ่งเรืองสืบต่อไป^{๑๗๙}

การศึกษาพระปริยัติธรรมจะเกี่ยวข้องกับวิชาพระธรรมวินัย ประวัติพระพุทธศาสนา ศาสนพิธีกรรมเป็นต้น อีกทั้งวิชาสามัญทั่วไป การพัฒนาการเรียนการสอนจะเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ผู้บริหารในสำนักเรียนได้จัดหลักสูตรให้สอดคล้องกับวัยของนักเรียน จัดฝึกอบรมพิเศษปฏิบัติพระกัมมัฏฐาน เจริญสมาธิภาวนา ทำวัตรสวดมนต์ก่อให้เกิดคุณธรรม ศักยภาพ สมรรถภาพ และสุขภาพพลานามัยที่สมบูรณ์แข็งแรง ส่งเสริมให้นักเรียนเลื่อมใสศรัทธาต่อพระรัตนตรัย^{๑๘๐} การจัดการเรียน

^{๑๗๕} กองพุทธศาสนสถาน, **คู่มือการพัฒนาวัดสู่ความเป็นมาตรฐาน**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๕), หน้า ๘.

^{๑๗๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องการพัฒนา**, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๖๒.

^{๑๗๗} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตโต), **ทิศทางการศึกษาไทย**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔๕.

^{๑๗๘} พระปลัดสัมฤทธิ์ เทวธมฺโม (เปจิตตัง), **รวมบทความวิชาการโครงการสัมมนาวิชาการ**, ผลงานวิจัยและวิทยานิพนธ์ดีเด่น, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๓๗๙.

^{๑๗๙} พระมหาโกวิทย์ สิริวัฒน, **แผนพัฒนาโรงเรียน**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๑.

^{๑๘๐} พระอุตรคณารักษ์ (ศรี พรหมโชติ), **โรงเรียนบาลีสาธิตศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: ม.ป.พ., ๒๕๕๒), หน้า ๔๒.

การสอนในสำนักเรียน ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนการสอนจะประสบผลสำเร็จหรือไม่ ขึ้นอยู่กับการจัดการเรียนการสอนทั้งสิ้น นอกจากนั้น ผู้บริหารจำเป็นจะต้องมีหลักการในการบริหารให้มีประสิทธิภาพ^{๑๘๑} ส่วนการศึกษาสงเคราะห์นั้น หมายถึงการสงเคราะห์ด้านการฝึกฝนอบรมแก่ประชาชน ผู้บริหารให้ความสำคัญกับการศึกษาสงเคราะห์ เป็นการจัดการศึกษาที่วัด คณะสงฆ์ดำเนินการขึ้นเพื่อสนองต่อนโยบายของภาครัฐในอันที่จะส่งเสริมให้ประชาชน เยาวชนได้รับการศึกษา^{๑๘๒} หลักการศึกษาสงเคราะห์ เป็นภารกิจการดำเนินการจัดการศึกษาที่เน้นการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชน ให้มีความรู้ความเข้าใจหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข และเป็นพลเมืองที่มีความรู้คู่คุณธรรมของประเทศ โดยมีความมุ่งหมาย ๔ ลักษณะ คือ การจัดการศึกษาในโรงเรียนตามแผนการศึกษาแห่งชาติ การสงเคราะห์ให้เด็กและประชาชนได้รับการศึกษาในสถานศึกษาของรัฐหรือเอกชน การสอนศีลธรรมแก่นักเรียน และการสงเคราะห์เกื้อกูลแก่ผู้ศึกษาเป็นต้น

สรุปได้ว่า ผู้บริหารการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม พยายามจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม เพื่อสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาด้วยเหตุผลที่ว่า ถ้าไม่มีความรู้ภาษาบาลีแล้ว ก็จะไม่มีความสามารถรู้และเข้าใจพระพุทธพจน์ในพระไตรปิฎก ถ้าขาดความรู้เรื่องพระไตรปิฎกแล้ว พระพุทธศาสนาก็จะต้องสูญสิ้นไป ด้วยเหตุนี้ตั้งแต่โบราณกาลมาพระมหากษัตริย์ไทย เป็นผู้ให้ความอุปถัมภ์ด้วยการสนับสนุนการศึกษาพระปริยัติธรรมแก่พระภิกษุ สามเณร ได้เรียนรู้พระพุทธพจน์ด้วยการส่งเสริมให้มีฐานันดรศักดิ์เป็นพระสังฆาธิการเป็นต้น

จากแนวคิดการพัฒนาศึกษาพระปริยัติธรรมในสภาพปัจจุบันนี้ และผลการศึกษาของนักวิชาการต่างๆ ผู้วิจัยประมวลผลได้ว่า การพัฒนาศึกษาพระปริยัติธรรมมีส่วนสำคัญต่อแนวทางการพัฒนาการตามยุคสมัยสู่ความสำเร็จต่อการพัฒนารูปแบบการจัดการ สรุปได้ตามตารางที่ ๒.๑๐

ตารางที่ ๒.๑๐ สรุปแนวคิดการพัฒนาศึกษาพระปริยัติธรรม

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
กองพุทธศาสนสถาน (๒๕๕๕, หน้า ๘)	การพัฒนาศึกษา หมายถึงกระบวนการเล่าเรียน ฝึกฝนและอบรม การศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), (๒๕๕๐, หน้า ๖๒)	การพัฒนามนุษย์หรือการพัฒนาชีวิตจะเป็นไปได้ ต้องอาศัยความเชื่อ ความรู้ความเข้าใจที่เป็นพื้นฐานสำคัญ คือ ความเชื่อและรู้จักตัวเอง
พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต) (๒๕๕๑, หน้า ๔๕)	การจัดการศึกษามีหน้าที่พัฒนาคนให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ นั่นคือ การศึกษาต้องสร้างสังคมฐานความรู้ หรือสังคมแห่งการเรียนรู้ให้

^{๑๘๑}กิตติมา ปรีดีติติก, การบริหารและการนิเทศการศึกษาเบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร: อักษรพิพัฒน์, ๒๕๕๐), หน้า ๗๘.

^{๑๘๒}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
พุทธทาสภิกขุ (๒๕๕๓, หน้า ๑๕)	การศึกษาหมายถึงการประพฤติปฏิบัติที่เรียกว่า ศีล สมาธิ และปัญญา
พระปลัดสัมฤทธิ์ เทวธมโม (๒๕๕๓, หน้า ๓๗๙)	การศาสนศึกษา คือ ผู้บริหารในสำนักเรียน ส่งเสริมพระปริยัติธรรม แผนกธรรม แผนกบาลี ให้มีการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่อง
พระมหาโกวิทย์ สิริวณโณ (๒๕๕๒, หน้า ๑๑)	ควรส่งเสริมวิสัยทัศน์มุ่งเน้นให้ผู้เรียนมีความรู้ด้านพระปริยัติธรรม ควบคู่กับวิชาสามัญทั่วไป
พระอุดรคณารักษ์ (ศรี พรหมโชติ) (๒๕๕๒, หน้า ๔๒)	การศึกษาพระปริยัติธรรมเกี่ยวกับวิชาพระพุทธศาสนา และวิชาสามัญทั่วไป
กิตติมา ปรีดีติลล (๒๕๕๐, หน้า ๗๘)	ผู้บริหารการศึกษาตั้งใจดำเนินการเรียนการสอนในสำนักเรียนด้วยความสำคัญว่า การศึกษาของสงฆ์เป็นหัวใจสำคัญในปัจจุบันนี้

๒.๑๐.๒ วิสัยทัศน์การพัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรม

วิสัยทัศน์ (Vision) คือภาพในอนาคตขององค์กรที่ผู้นำและสมาชิกทุกคนร่วมกันวาดฝันหรือจินตนาการขึ้น โดยมีพื้นฐานอยู่บนความเป็นจริงในปัจจุบัน เชื่อมโยงวัตถุประสงค์ ภารกิจ ค่านิยม และความเชื่อเข้าด้วยกัน พรรณนาให้เห็นทิศทางขององค์กรอย่างชัดเจน^{๑๘๓} มีพลังท้าทาย ทะเยอทะยาน และมีความเป็นไปได้ วิสัยทัศน์เป็นเข็มทิศนำทางไปสู่อนาคต เป็นการพัฒนาไปสู่ภาพฝันที่ควรจะเป็นของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม โดยการส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้เจริญงอกงาม ผลักดันให้ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมที่มีคุณภาพมาตรฐาน

วิสัยทัศน์ หมายถึงผู้บริหารหรือเจ้าสำนักเรียน กำหนดทิศทาง สภาพที่พึงปรารถนาในอนาคตของโรงเรียนพระปริยัติธรรม ควรจะมีการกำหนดระยะเวลาที่ชัดเจน อาจจะเป็น ๓ หรือ ๕ ปี ที่มีความเป็นไปได้ เมื่อโรงเรียนพระปริยัติธรรมได้พัฒนาการศึกษาจนประสบความสำเร็จตามวิสัยทัศน์แล้ว โรงเรียนพระปริยัติธรรมควรจะใช้โอกาสที่มีอยู่ มาแก้ไขพัฒนาจุดที่ควรพัฒนาให้ดีขึ้น หรือเพิ่มจุดเด่นของโรงเรียนพระปริยัติธรรมให้มีมากยิ่งขึ้น จนบรรลุวิสัยทัศน์ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม และเมื่อครบรอบระยะเวลาของวิสัยทัศน์ที่กำหนดแล้ว โรงเรียนพระปริยัติธรรมก็สามารถปรับวิสัยทัศน์เพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาของโรงเรียนพระปริยัติธรรมได้ดียิ่งๆ ขึ้นตามลำดับ

วิสัยทัศน์ที่ดี ควรจะมีลักษณะเป็นไปในเชิงบวกที่สะท้อนถึงความเป็นเลิศของโรงเรียนพระปริยัติธรรม คำนึงถึงผู้รับบริการเป็นสำคัญ มีความชัดเจน และสามารถนำไปปฏิบัติได้ เกิดจากการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในโรงเรียนพระปริยัติธรรม ครอบคลุมสภาพปัญหาและความต้องการที่จำเป็น เมื่อมีวิสัยทัศน์แล้วก็สามารถจะมากำหนดพันธกิจในการพัฒนาให้ผู้เรียนมีมาตรฐานด้านความรู้ พื้นฐานการเรียนรู้โดดเด่นด้านการคิด มีจิตรักการใฝ่รู้เป็นต้น

^{๑๘๓} กองพุทธศาสนศึกษา, ปฏิทินการศึกษาแผนกสามัญศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๒), หน้า ๑๕.

การกำหนดวิสัยทัศน์ เป็นขั้นตอนดำเนินงานหลังจากที่ได้วิเคราะห์จุดเด่น จุดที่ควรพัฒนา โอกาสและอุปสรรคแล้ว วิสัยทัศน์เปรียบเสมือนเป็นเข็มทิศในการปฏิบัติงานในอนาคต การดำเนินงานในขั้นตอนนี้ หากมีการบริหารจัดการให้บุคลากรทุกฝ่ายในโรงเรียนพระปริยัติธรรมและ ชุมชนมีส่วนร่วม ก็จะช่วยให้การพัฒนาคุณภาพการศึกษามีประสิทธิภาพ^{๑๘๔} จากตัวอย่างข้างต้น สามารถนำมากำหนดวิสัยทัศน์ ดังต่อไปนี้

การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ในสภาพปัจจุบันนี้อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของ มหาเถรสมาคม โดยมีเจ้าประคุณสมเด็จพระมหาธีรราชมงคลาจารย์ วัดปากน้ำภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ดำรงตำแหน่งเป็นแม่กองบาลีสนามหลวง ในกรณีที่วัดใดวัดหนึ่งที่มีความประสงค์ จะจัดการเรียนการสอนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ก็สามารถดำเนินการได้ ตามความเหมาะสม โดยเบื้องต้นการจัดการเรียนการสอน ทางวัดจะต้องเป็นผู้ดำเนินการเองทั้งหมด ดังต่อไปนี้^{๑๘๕}

๑. ต้องมีสถานศึกษาหรือสถานที่ที่จะใช้ทำการเรียนการสอน ซึ่งอาจจะไม่จำเป็นต้อง สร้างอาคารเรียนหรือโรงเรียนก็ได้ อาจจะใช้ศาสนสถานภายในวัด เช่น ศาลาการเปรียญ หรือศาลา บำเพ็ญบุญ อย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อใช้จัดการเรียนการสอนก็ได้

๒. ต้องมีครูและนักเรียนพอสมควร

๓. ต้องเตรียมวัสดุอุปกรณ์การเรียนการสอน เช่น กระดาน โต๊ะ เก้าอี้ คอมพิวเตอร์ ปริ้นเตอร์ เครื่องถ่ายเอกสาร กระดาษพิมพ์ เป็นต้น ซึ่งในปีแรกของการเปิดการเรียนการสอนต้อง ลงทุนในเรื่องนี้พอสมควร แต่ปีถัดไปอุปกรณ์บางอย่างก็ไม่ต้องจัดหาอีก

๔. ต้องจัดหาวัสดุอุปกรณ์ในสำนักเรียนให้แก่แก่นักเรียน เช่น ตำราเรียน สมุด ปากกา เป็นต้น

๕. ต้องมีงบประมาณดำเนินการ เช่น ค่านิตยภัตครู ค่าซื้อวัสดุอุปกรณ์ รางวัลหรือทุน ทางการศึกษา เป็นต้น

สรุปได้ว่า ผู้บริหารมีวิสัยทัศน์ต่อการพัฒนาการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ตามกาลเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป เมื่อกรณีที่วัดใดวัดหนึ่งที่มีความประสงค์จะจัดการเรียนการสอนพระ ปริยัติธรรมแผนกธรรม ก็สามารถดำเนินการจัดการเรียนการสอนได้ตามอัธยาศัย เช่น การบริหาร บุคคลมีครูและนักเรียนพอสมควร การบริหารการเงินทางวัดต้องจัดหาเจ้าภาพหรือดำเนินการเอง ภายในสำนักเรียน การบริหารวัสดุอุปกรณ์ เช่น กระดาน โต๊ะ ตู้ เก้าอี้ คอมพิวเตอร์ เป็นต้นควรจะมี ตำราเรียน สมุด ปากกา เป็นต้นอำนวยความสะดวกแก่นักเรียน นอกจากนั้น การจัดการ เช่น งบประมาณในการดำเนินการ ค่านิตยภัตแก่ครูผู้สอน ค่านิตยภัตแก่บุคลากรหรือเจ้าหน้าที่ และ รางวัลหรือทุนการศึกษาต่อ เป็นต้น ผู้บริหารหรือเจ้าสำนักเรียนต้องจัดการตามความสามารถ

^{๑๘๔}กระทรวงศึกษาธิการ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : โรง พิมพ์องค์การขนส่งสินค้าและพัสดุ, ๒๕๕๐), หน้า ๕.

^{๑๘๕}สำนักงานแม่กองบาลีสนามหลวง, การศึกษาพระปริยัติธรรม, (กรุงเทพมหานคร : อาทรการพิมพ์ , ๒๕๕๒), หน้า ๑๙.

๒.๑๐.๓ พันธกิจการพัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรม

พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ ทรงเมตตาได้รับเป็นผู้อุปถัมภ์สนับสนุนการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีอย่างต่อเนื่อง เพื่อต้องการให้พระภิกษุ สามเณร ได้ศึกษาเล่าเรียนตามกำลังสติปัญญา ประมาณกาลว่าตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ คือ สมัยรัชกาลที่ ๑ จนถึงสมัยรัชกาลที่ ๙ ภายหลังต่อมาเมื่อทางการเมืองการปกครองมีการปรับปรุงพัฒนาระเบียบการบริหารราชการแผ่นดินใหม่ ทรงจัดตั้ง กระทรวง ทบวง กรม ในส่วนกลาง ตลอดถึงมณฑล จังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้านในส่วนภูมิภาคแล้ว พระมหากษัตริย์ปรึกษากับคณะสงฆ์ขอให้แบ่งพระราชภารกิจนี้ให้แก่คณะสงฆ์ โดยทรงมอบหมายให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงดำเนินการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี นอกจากนั้น ผู้เข้าสอบต้องเข้าสอบต่อหน้าคณะกรรมการภายในพระบรมมหาราชวัง ต่อหน้าพระที่นั่ง ด้วยการจับสลากและเข้าไปแปลด้วยปากเปล่าที่ละรูป ซึ่งเรียกกันติดปากจนทุกวันนี้ว่าสมัยแปลด้วยปากจะสอบได้หรือไม่ได้ คณะกรรมการตัดสินให้คะแนนรู้ผลกันในวันนั้น ผู้ที่สอบได้จะได้รับพระราชทานรางวัลไตรจักรพรร ซึ่งเป็ของมีค่ามากในสมัยนั้น นับเป็นเกียรติประวัติแก่ผู้ที่สอบได้เป็นอย่างดี ฯลฯ ปัจจุบันนี้ พันธกิจการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี มีรายละเอียดดังต่อไปนี้^{๑๘๖}

๑. การส่งเสริม สนับสนุนการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ให้เป็นไปตามนโยบาย และแผนพัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีระดับชาติ

๒. การประสานงานกับสำนักงานแม่กองบาลีสนามหลวง

๓. การส่งเสริม สนับสนุนการจัดตั้ง การรวม การยุบ การย้าย และการยุบเลิกสำนักเรียน สำนักศาสนศึกษา

๔. ส่งเสริม สนับสนุนการแต่งตั้ง ถอดถอนครู และบุคลากรทางการศึกษา

๕. จัดทำระเบียบการเทียบโอนผลการศึกษา รวมทั้งประสานงานความร่วมมือกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการทดสอบและวัดผลการศึกษา

๖. จัดให้มีระบบประกันคุณภาพการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี

๗. ดำเนินการอบรมและพัฒนาครู บุคลากรทางการศึกษา แผนกบาลี

๘. ดำเนินการและส่งเสริมการสื่อสาร การจัดการเรียนการสอน

๙. ดำเนินการออกประกาศนียบัตร ปริญญาบัตร และหลักฐานการศึกษาอื่นในหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี

๑๐. กำหนดหลักเกณฑ์และแนวทางการบริหารงบประมาณ จัดทำงบประมาณแผนการใช้จ่ายงบประมาณประจำปี สำนักเรียน สำนักศาสนศึกษา และโรงเรียนทั่วประเทศ

๑๑. จัดประชุมสัมมนาผู้บริหารการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี

๑๒. วิจัยและส่งเสริมการวิจัยการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี

๑๓. จัดทำสถิติข้อมูลสารสนเทศสำนักเรียน ทะเบียนนักเรียน ครู และบุคลากร

^{๑๘๖}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

การกำหนดพันธกิจโรงเรียนพระปริยัติธรรม เพื่อกำหนดพันธกิจหรือแนวทางการดำเนินงานเพื่อให้บุคลากรได้รับผิดชอบงานและปฏิบัติหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายงาน ดังต่อไปนี้^{๑๘๗}

๑. ผู้บริหารจัดการกิจกรรมส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความรู้ทักษะที่จำเป็นตามหลักสูตรบาลี
๒. จัดกิจกรรมส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความสามารถในการคิดวิเคราะห์คิดสังเคราะห์ มีวิจารณ์ญาณ มีความคิดสร้างสรรค์
๓. จัดกิจกรรมส่งเสริมให้ผู้เรียนมีทักษะในการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง รักการเรียนรู้ และพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง
๔. ส่งเสริมและพัฒนาสำนักเรียนให้มีการจัดทำหลักสูตรและกระบวนการเรียนการสอน ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ
๕. ส่งเสริมพัฒนาสำนักเรียนให้มีการจัดกิจกรรมส่งเสริมคุณภาพผู้เรียนอย่างหลากหลายโดยชุมชนมีส่วนร่วม

๖. ส่งเสริมให้มีการทดสอบ ประเมินผลการศึกษาเป็นต้น

พันธกิจการจัดการพระปริยัติธรรมแผนกบาลี^{๑๘๘} หมายถึงผู้บริหารมีการจัดการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ให้ดำเนินไปบรรลุผลตามเป้าหมายที่ได้วางไว้ เจ้าสำนักเรียนจะต้องอาศัยปัจจัยการบริหารจัดการ (4M) ประกอบด้วย การบริหารบุคคล (Man) การบริหารการเงิน (Money) การบริหารวัสดุอุปกรณ์ (Materials) การจัดการ (Management) มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

การบริหารบุคคล (Man) หมายถึงบุคลากรทางการศึกษาที่มีส่วนร่วมในการบริหารและการจัดการเรียนการสอน คือ เจ้าสำนักเรียนเป็นเจ้าอาวาสวัดนั้น หรือผู้จัดการคือพระภิกษุที่เจ้าอาวาสมอบหมายเป็นลายลักษณ์อักษรให้อำนาจทำหน้าที่เป็นประธานในการบริหารการศึกษา ครูใหญ่หรืออาจารย์ใหญ่ พระภิกษุผู้เป็นหัวหน้าที่จะนำนโยบายไปปฏิบัติให้เกิดผลในการบริหารจัดการเรียนการสอน ครู อาจารย์ประจำชั้น หรือครูอาจารย์ประจำวิชา คือพระภิกษุหรือสามเณร ซึ่งทำหน้าที่ในการสอนภายในสำนักเรียนแต่ละสำนักเรียน อาจจะเป็นครูอาจารย์ ภายในสำนักเรียนก็ได้ หรือจะนิมนต์มาจากภายนอกสำนักเรียนก็ได้ ซึ่งครูสอนดังกล่าวมี ๒ ลักษณะ คือ

๑. ครูไม่เป็นทางการ ได้แก่พระภิกษุสามเณร ผู้ได้รับมอบหมายจากเจ้าสำนักเรียน ผู้จัดการ อาจารย์ใหญ่ ให้ทำหน้าที่เป็นครูสอนอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยยังไม่ได้รับตราตั้งให้เป็นครูสอนอย่างเป็นทางการ

๒. ครูอย่างเป็นทางการ ได้แก่พระภิกษุสามเณร ผู้ได้รับมอบหมายจากเจ้าสำนักเรียน ผู้จัดการ อาจารย์ใหญ่ ให้ทำหน้าที่เป็นครูสอนอย่างใดอย่างหนึ่งโดยได้รับตราตั้งให้เป็นครูสอนอย่างเป็นทางการจากเจ้าสำนักเรียน

ในบางกรณีหากครู อาจารย์ภายในสำนักเรียนไม่พอ หรือไม่สามารถนิมนต์หาครูอาจารย์จากสำนักเรียนอื่นมาช่วยสอนได้ ก็อาจจะเชิญฆราวาส ผู้เป็นอดีตมหาเปรียญธรรม ซึ่งมีความรู้ความชำนาญในด้านภาษาบาลีมาช่วยสอนก็ได้

^{๑๘๗} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ทิศทางการศึกษาไทย**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๘.

^{๑๘๘} มงคล ศรีไพรวรรณ, **ประวัติการศึกษาของสงฆ์**, (กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒.

การคัดเลือกครู อาจารย์ ทำหน้าที่เป็นครูสอนชั้นไหน วิชาอะไร เจ้าสำนักเรียนหรืออาจารย์ใหญ่ผู้ใดผู้หนึ่ง หรืออาจจะพิจารณาาร่วมกัน โดยคัดเลือกจากพระภิกษุสามเณรภายในสำนักเรียน ผู้ทรงคุณวุฒิและวัยวุฒิเป็นเกณฑ์ และครู อาจารย์รูปนั้น อาจจะสอนรูปละวิชาก็ได้ รูปละชั้นสอนทั้งสองวิชาก็ได้ หรือชั้นนี้สอนวิชาหนึ่งแล้วสอนอีกชั้นหนึ่งวิชาหนึ่งก็ได้ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับนโยบายของแต่ละสำนักเรียน และความพร้อมของครู อาจารย์ผู้ทำหน้าที่สอนก็ได้

แม่กองบาลีสนามหลวง เจ้าประคุณสมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (พ.ศ.๒๕๓๙ จนถึงปัจจุบัน พ.ศ.๒๕๕๗) มีความประสงค์ที่จะพัฒนาครูสอน และศักยภาพครูผู้สอน ให้มีความแข็งแกร่งกล้าในด้านวิชาการ และมีกระบวนการเรียนการสอนที่สามารถจะตอบสนององค์ความรู้ของผู้ศึกษาให้กว้างขวาง ชัดเจนยิ่งขึ้น จึงได้จัดให้มีโครงการการประชุมอบรมครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีขึ้นด้วยความอุปถัมภ์ในด้านงบประมาณจากสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ทั้งนี้ ด้วยมีวัตถุประสงค์^{๑๘๙}

๑. เพื่อพัฒนาคุณภาพของครูผู้สอนและเสริมสร้างทักษะและประสบการณ์
๒. เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมในระบบแห่งการจัดการ
๓. เพื่อร่วมกันสร้างเอกภาพในการจัดการศึกษา
๔. เพื่อร่วมกันรับรู้และถ่ายทอดประสบการณ์ในด้านการเรียนการสอนของกันและกัน

ในการประชุมอบรม ได้จัดตารางการบรรยายที่เน้นในเรื่องเนื้อหาสาระวิชาการ กระบวนการเรียนการสอน วิธีการนำเสนอ ขั้นตอนการดำเนินงาน โดยได้รับความอนุเคราะห์จากวิทยากรผู้ทรงความรู้ทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งวิชาการนั้นได้เป็นอุปการะอย่างสำคัญในการนำไปใช้ประโยชน์ในกระบวนการสอนงานศาสนศึกษา โดยมีลักษณะการบรรยาย ๓ ประการคือ

๑. เป็นการบรรยายถึงหลักการสอนในวิชาที่ใช้เป็นวิชาการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของคณะสงฆ์
๒. เป็นการบรรยายถ่ายทอดความคิดเห็นและประสบการณ์ของพระเถระวิทยากรผู้ทรงคุณวุฒิ
๓. เป็นการบรรยายถึงหลักการสอนและวิชาที่เกี่ยวข้องกับความเป็นครู ซึ่งเป็นวิชาที่ใช้สอนอยู่ในสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษาโดยทั่วไป โดยนักวิชาการ

การอบรมเช่นนี้ เป็นเช่นเดียวกับการอบรมกึ่งเข้าชั้นเรียน ซึ่งจะทำให้ผู้ศึกษาได้รับความรู้ความเข้าใจอย่างชัดเจน และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในกระบวนการเรียนการสอนที่เป็นปัจจุบัน อันจะเป็นประโยชน์อย่างสำคัญต่องานพัฒนาการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์

การจัดอบรมครูสอนพระปริยัติธรรมดังกล่าว ได้ดำเนินต่อเนื่องกันมาตั้งแต่ พ.ศ.๒๕๔๔ - ๒๕๔๗ ประชุมครั้งละ ๑๕ วัน มีพระสงฆ์ทั่วสังฆมณฑลเข้ารับการอบรมครั้งละประมาณ ๑๐๐ รูป ทำให้บุคลากรทางการศึกษาเหล่านี้ได้รับประโยชน์อย่างมหาศาล แต่ก็เป็นที่น่าเสียดายว่า ในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ นี้ โครงการการประชุมครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ดังกล่าว ต้องยุติไป เพราะสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติไม่ได้จัดสรรงบประมาณสนับสนุน จึงทำให้อาจกล่าวได้ว่า

^{๑๘๙} สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง, การศึกษาพระปริยัติธรรม, (กรุงเทพมหานคร: อาทรการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๒๓.

กระบวนการพัฒนาบุคลากรทางการศึกษา พระปริยัติธรรมซึ่งเป็นการศึกษาดั้งเดิมของคณะสงฆ์ไทย ได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

นักเรียน หมายถึงพระภิกษุสามเณรของคณะสงฆ์ไทย ซึ่งอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคมทั่วสังฆมณฑลที่สมัครเข้ารับการศึกษจากสำนักศาสนศึกษา หรือสำนักเรียนแห่งใดแห่งหนึ่ง นักเรียนดังกล่าวนี้ อาจจะเป็นนักเรียนภายในสำนักเรียน หรือนักเรียนภายนอกสำนักเรียนที่วัดของตนเองไม่ได้จัดการเรียนการสอน และได้มาสมัครเรียนร่วมกับนักเรียนภายในสำนักเรียนแห่งนั้น

นอกจากนี้ บางสำนักเรียนอาจจะมีพระภิกษุสามเณรชาวต่างประเทศมาเรียนร่วมก็มี เช่น สำนักเรียนวัดปากน้ำเป็นต้น และจากฐานข้อมูลของสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง มีพระภิกษุสามเณรเข้ารับการศึกษาศักดิ์สมณพละประมาณ ๔๐,๐๐๐ รูป^{๑๙๐}

การบริหารการเงิน (Money) เป็นงบประมาณในการบริหารจัดการเรียนการสอนต่างๆ ถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญเพราะต้องใช้เป็นทุนในการอำนวยความสะดวก เช่น ค่าวัสดุอุปกรณ์ ค่านิตยภัตถวายครู ค่าทุนการศึกษา ค่าจัดกิจกรรมทางการศึกษา เช่น การสอบสนามวัด การจัดอบรมก่อนสอบเป็นต้น ซึ่งงบประมาณนี้มาจาก ๓ ส่วนคือ เงินอุดหนุนจากภาครัฐผ่านทางสำนักพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เงินทุนนิธิมีเงินผาติกรรมเป็นต้นภายในวัด และเงินบริจาคจากพุทธบริษัทเป็นต้น^{๑๙๑}

การบริหารวัสดุอุปกรณ์ (Materials) เป็นวัสดุอุปกรณ์ที่นักเรียนจะต้องจัดหาให้กับนักเรียนและคณะครูผู้สอน เช่น ตำราเรียน สมุด ดินสอ ปากกา คอมพิวเตอร์ ปริ้นเตอร์ เครื่องถ่ายเอกสารเป็นต้น ซึ่งตำราเรียนอาจจะใช้ระบบการยืมสืบทอดจากนักเรียนรุ่นพี่สู่รุ่นน้องก็ได้ ถ้าไม่ชำรุดหรือเสียหายมากเกินไป

การจัดการ (Management) เป็นการนำเอาทรัพยากรทั้ง ๓ ประการ มาบูรณาการและจัดการอย่างถูกต้องเหมาะสมให้ได้ผลคุ้มค่า สิ้นเปลืองน้อยแต่เกิดประโยชน์สูงสุด โดยอาศัยรูปแบบและโครงสร้างการบริหารในรูปของคณะกรรมการในสำนักเรียน

สรุปได้ว่า พันธกิจการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม เจ้าสำนักเรียนได้ดำเนินการตามเป้าหมายการจัดการ การบริหารบุคคล หมายถึงบุคลากรทางการศึกษาที่มีส่วนร่วมในการบริหารและการจัดการเรียนการสอน เช่น เจ้าสำนักเรียน ครูใหญ่หรืออาจารย์ใหญ่ และครูอาจารย์ประจำเป็นต้น การบริหารการเงิน หมายถึงงบประมาณในการบริหารจัดการเรียนการสอนถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบที่สำคัญเพราะต้องใช้เป็นทุนในการอำนวยความสะดวก เช่น ค่าวัสดุอุปกรณ์ ค่านิตยภัต ค่าทุนการศึกษา ค่าจัดกิจกรรมทางการศึกษา เช่น การสอบสนามวัด การจัดอบรมก่อนสอบเป็นต้น การบริหารวัสดุอุปกรณ์ หมายถึงวัสดุอุปกรณ์ที่นักเรียนจะต้องจัดหาให้แก่นักเรียน เช่น ตำราเรียน สมุด ดินสอ ปากกา คอมพิวเตอร์ ปริ้นเตอร์ เครื่องถ่ายเอกสารเป็นต้น การจัดการ เป็นการนำเอาทรัพยากรทั้ง ๓ ประการ มาบูรณาการและจัดการอย่างถูกต้องเหมาะสมเกิดประโยชน์สูงสุด โดยอาศัยการพัฒนาารูปแบบจัดการ และโครงสร้างการบริหารในรูปของคณะกรรมการในสำนักเรียนเป็นต้น

^{๑๙๐}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

^{๑๙๑}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

การพัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรม

การบริหารการศึกษา เกิดขึ้นเมื่อมีการจัดตั้งโรงเรียนขึ้น คือเมื่อมีโรงเรียนแล้วก็ต้องมีใครคนหนึ่งทำหน้าที่ในการเป็นผู้นำหรือเป็นหัวหน้าในการจัดกิจกรรมทางการศึกษา เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของโรงเรียน ในเบื้องต้นการบริหารการศึกษาจะเน้นหนักไปในเรื่องของบุคลากรและการปฏิบัติงาน เพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ คือพยายามเพิ่มขีดความสามารถของทรัพยากรมนุษย์ให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อองค์การ การจัดการศึกษาและการฝึกอบรมเป็นวิธีที่ดีที่สุดสำหรับพัฒนาทรัพยากรมนุษย์^{๑๙๒} การจัดการศึกษาของพระสงฆ์ในอดีตมีบทบาทต่อการศึกษาของสังคมส่วนรวมเป็นอย่างมาก เพราะในอดีตสถานที่เรียนก็คือวัด และครูผู้สอนก็คือพระ ผู้บริหารและผู้จัดการศึกษา คือเจ้าอาวาส พระที่มีพรรษาสูงกว่า ๕ พรรษาขึ้นไปสอนพระภิกษุ และพระที่มีพรรษาน้อยกว่านั้นสอนเด็กวัด^{๑๙๓} การบริหารการศึกษาของคณะสงฆ์ในปัจจุบัน ที่ได้รับความนิยมจากพระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไป และเป็นการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ที่เป็นรูปธรรมและยังคงดำเนินไปได้ด้วยดีในปัจจุบัน เพราะการศึกษาของคณะสงฆ์มีคณะกรรมการบริหาร คอยกำกับดูแลและวางนโยบายด้านการศึกษา เช่นหน่วยงานและคณะกรรมการดังต่อไปนี้

คณะกรรมการการศึกษาคณะสงฆ์เป็นองค์กรที่จัดตั้งขึ้น ตามคำสั่งของมหาเถรสมาคมเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๒^{๑๙๔} ตามพระราชบัญญัติกำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา (ฉบับที่ ๑) พ.ศ. ๒๕๒๗ และพระราชบัญญัติกำหนดวิทยฐานะผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๔๐ ได้กำหนดเกี่ยวกับคณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์ไว้ดังนี้

มาตรา ๖ ให้มีคณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์คณะหนึ่ง ประกอบด้วยสมเด็จพระสังฆราชทรงเป็นประธานกรรมการ แม่กองบาลีสนามหลวง แม่กองธรรมสนามหลวง อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ เลขาธิการคณะกรรมการการอุดมศึกษา เลขาธิการสถาบันราชภัฏ อธิบดีกรมการศาสนา อธิบดีกรมการศึกษานอกโรงเรียน เลขาธิการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิอีกไม่เกินเจ็ดคน ซึ่งสมเด็จพระสังฆราชทรงแต่งตั้งโดยความเห็นชอบของมหาเถรสมาคมเป็นกรรมการให้คณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์เลือกกรรมการผู้หนึ่งเป็นรองประธานกรรมการให้เลขาธิการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นเลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์ และให้สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติทำหน้าที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์^{๑๙๕}

^{๑๙๒} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ทิศทางการศึกษาไทย**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๘.

^{๑๙๓} พระเฉลิมชาติ ชาติวโร, **ศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย**, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด นวสาส์น การพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๔๕.

^{๑๙๔} พระอุดร คงทอง, “การศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการนำนโยบายการศึกษาขั้นพื้นฐานโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาไปปฏิบัติ : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดธรรมมงคล เขตพระโขนง กรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (สาขาวิชานโยบายสาธารณะ), (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๔).

^{๑๙๕} ธรรมนูญกรุงเทพ จำกัด (มหาชน), **ทำเนียบพระปริยัติธรรม ๙ ประโยค สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช ๒๕๕๐**, (กรุงเทพมหานคร: เบสท์ กราฟฟิค เพรส, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓.

มาตรา ๑๐ คณะกรรมการการศึกษาของคณะสงฆ์มีอำนาจหน้าที่ ดังต่อไปนี้

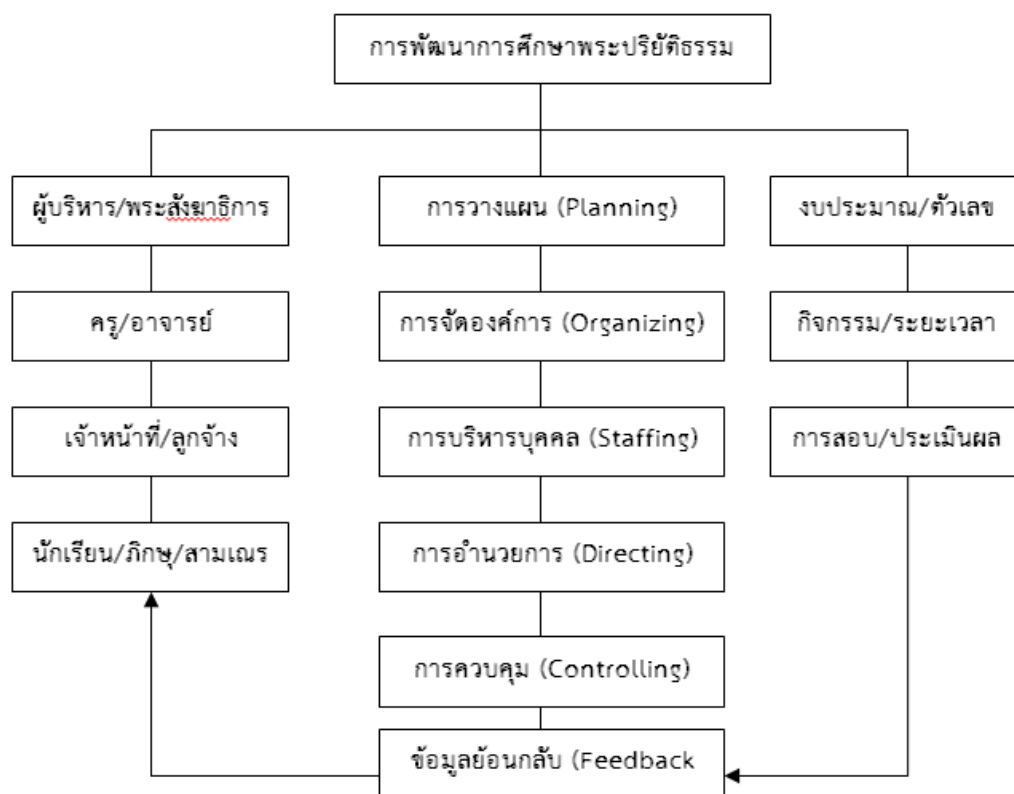
- (๑) กำหนดนโยบายและแผนการจัดการศึกษาวิชาการพระพุทธศาสนาให้เจริญก้าวหน้า
- (๒) กำหนดมาตรฐานและให้ความเห็นชอบหลักสูตรวิชาการพระพุทธศาสนา
- (๓) กำหนดพื้นฐานความรู้ คุณสมบัติ หลักเกณฑ์การเข้าศึกษา ระยะเวลาการศึกษา การสอบและเงื่อนไขในการรับปริญญาหรือประกาศนียบัตร
- (๔) ควบคุมดูแลการจัดการศึกษาวิชาการพระพุทธศาสนาให้มีการศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นหลัก และป้องกันมิให้มีการเปลี่ยนแปลงพระธรรมวินัยให้ผิดไปจากพระบาลีในพระไตรปิฎก
- (๕) วินิจฉัยสั่งการเพื่อยับยั้งหรือยุติการดำเนินกิจการที่ขัดต่อพระธรรมวินัย หรือขัดต่อกฎหมาย ระเบียบข้อบังคับหรือคำสั่งของสถานศึกษาวิชาการพระพุทธศาสนาตามพระราชบัญญัตินี้
- (๖) วางระเบียบ และออกข้อบังคับ หรือคำสั่งเพื่อปฏิบัติการตามพระราชบัญญัตินี้^{๑๙๖}

โรงเรียนพระปริยัติธรรม มีสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวงเป็นผู้รับผิดชอบการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ไทยคู่กับสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวงเป็นหน่วยงานภายใต้การดูแลของมหาเถรสมาคม อยู่ในความอุปถัมภ์ของรัฐบาล มีหน้าที่หลักในการดูแลรับผิดชอบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม และกำหนดเปลี่ยนแปลงการใช้หลักสูตรของสนามหลวงแผนกธรรม รวมทั้งการจัดสอบประเมินผลการศึกษา มีสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติเป็นผู้สนับสนุน

สำหรับภารกิจสำคัญของผู้บริหารจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรมคือการสร้างประสิทธิภาพในการจัดระบบการศึกษาให้มีความเหมาะสม เช่น ปัจจัยนำเข้าไปบริหารจัดการ กระบวนการจัดการศึกษาที่มีประสิทธิภาพ กล่าวคือมีทักษะและประสบการณ์จริง สะดวกง่ายที่ผู้ปฏิบัติตามทำได้ดี ประหยัดงบประมาณ ตรงเวลา คุ่มค่า เมื่อพิจารณาภารกิจดังกล่าว ผู้บริหารจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมจะต้องปฏิบัติหน้าที่ตามบทบาทของตนให้สมบูรณ์ซึ่งเรียกว่า หน้าที่งานบริหารที่เป็นมาตรฐานการศึกษา ๕ ประการ ประกอบด้วย^{๑๙๗} การวางแผน การจัดองค์การ การบริหารบุคคล การอำนวยการ และการควบคุม มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

^{๑๙๖}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

^{๑๙๗}ศิริวรรณ เสรีรัตน์, ทฤษฎีองค์การ : ฉบับมาตรฐาน, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสาร, ๒๕๕๓), หน้า ๔๗.

แผนภาพที่ ๒.๘ โครงสร้างการพัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรม

จากแผนภาพที่ ๒.๘ โครงสร้างการพัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรม คือ ผู้บริหารจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมต้องปฏิบัติหน้าที่บริหาร ๕ ประการคือ การวางแผน การจัดองค์การ การบริหารบุคคล การอำนวยการ การควบคุม มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๑. การวางแผน (Planning) หมายถึงการกำหนดทิศทางองค์กรพร้อมกับเป้าหมายและแผนงานการดำเนินงานไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานธุรกิจหรือหน่วยงานราชการ สิ่ง que ผู้บริหารทุกคนจะต้องเผชิญกับปัญหาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ก็คือการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมอันเกิดจากเหตุทั้งภายในและภายนอกองค์กรก็ได้ การเปลี่ยนแปลงนั้นอาจจะเป็นไปอย่างรวดเร็วหรือค่อยเป็นค่อยไปอย่างเชื่องช้า จนเกือบจะไม่รู้ตัวเลยว่ามี การเปลี่ยนแปลง^{๑๔๘} ซึ่งอาจจะเป็นการเปลี่ยนแปลงโดยตรงหรือทางอ้อมก็ตาม ล้วนมักจะก่อให้เกิดปัญหากับผู้บริหารทุกคนที่จะต้องเผชิญกับปัญหานั้น อันนำมาความเสี่ยงและความไม่แน่นอนให้กับองค์กร ดังนั้นจึงมีความจำเป็นจะต้องมีการวางแผนการดำเนินงานไว้ล่วงหน้า เพื่อเตรียมพร้อมที่จะเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอันอาจเกิดขึ้นได้ จากประสบการณ์ที่ผ่านมามักปรากฏอยู่เสมอว่าการบริหารล้มเหลวส่วนใหญ่เกิดจากผู้บริหารนั้นมิได้การตระหนักถึงความสำคัญของการวางแผน โดยมองข้ามสิ่งที่เปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ มักจะจำตัวเอง โดยคำนึงถึงแต่ปัญหาเฉพาะหน้าวันต่อวันเท่านั้น ไม่มองภาพรวมของปัญหาทั้งหมดที่จะเกิดขึ้น ตรงกัน

^{๑๔๘}วิเชียร วิทยอุดม, องค์การและการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร: ธนธิ์การพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๓๓๓.

ข้ามผู้บริหารที่จะได้รับความสำเร็จในการบริหารนั้นมักจะเป็นผู้บริหารที่สามารถมองเห็นถึงปัญหานั้นแล้ว ก็ยังทำการวางแผนการปฏิบัติงานในอนาคตเป็นการล่วงหน้า เตรียมพร้อมที่จะเผชิญกับปัญหาโดยไม่รอคอยความหวังที่เลื่อนลอยอย่างเดียว แผนเป็นจุดสะพานที่ทอดเชื่อมโยงระหว่างจุดสองจุดเป็นสะพานเชื่อมช่องว่างจากปัจจุบันไปสู่อนาคตตามที่ต้องการ ทำให้เกิดขึ้นผลตามที่ต้องการ ถึงแม้ว่าเหตุการณ์ในอนาคตเป็นสิ่งที่ยากต่อการคาดหมายแต่ก็ดีกว่าที่เราจะปล่อยให้เกิดขึ้นไปตามยถากรรม โดยไม่มีแผนงานหรือข่ายของการทำงานที่จะสามารถทำนายถึงอนาคตขององค์กร

พุทธวิธีการวางแผนเกิดขึ้น เมื่อมีสมาชิกรูปใหม่เข้ามาในพระพุทธศาสนา เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นหลังจากพระพุทธเจ้าตรัสรู้ได้ ๒ เดือน เมื่อพระพุทธเจ้าแสดงปฐมเทศนาแก่พระปัญจวัคคีย์ในวันอาสาฬหบูชา ท่านอัญญาโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรมแล้วขอบวชเป็นพระภิกษุรูปแรกในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงประทานการอุปสมบทแก่ท่านอัญญาโกณฑัญญะว่า เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด^{๑๙๙} พุทธวิธีการวางแผนนี้สิ่งที่สำคัญมากคือผู้บริหารต้องมีวิสัยทัศน์ พระพุทธเจ้าตรัสรู้ ผู้บริหารต้องมีจักขุมาแปลว่า มีสายตาวัดยาวไกลคือมองการณ์ไกล^{๒๐๐} วิสัยทัศน์ช่วยให้ผู้บริหารสามารถวาดภาพจุดหมายปลายทางได้ชัดเจนและใช้สื่อสารให้สมาชิกภายในองค์กรยอมรับและดำเนินไปสู่จุดหมายปลายทาง วิสัยทัศน์นี้ พระพุทธเจ้าทรงกำหนดจุดหมายปลายทางในพระพุทธศาสนาไว้ว่า การประพฤติปฏิบัติธรรมทุกอย่างมีเป้าหมายสูงสุดอยู่ที่จุดเดียวคือวิมุตติ (ความหลุดพ้น) ตามพุทธพจน์ว่า เปรียบเหมือนมหาสมุทรมีรสเดียวคือรสเค็มฉ่ำใด ธรรมวินัยนี้ก็มีรสเดียวคือวิมุตติรส ฉะนั้น^{๒๐๑} ประโยชน์ของการวางแผน โดยทั่วไปแล้วการวางแผนจะเป็นสิ่งที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการบริหารงานในองค์กร ก่อให้เกิดประโยชน์คณานับการต่อระบบการบริหาร ทำให้กิจกรรมสามารถสำเร็จลุล่วงตามเป้าหมายที่ต้องการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ประโยชน์ของการวางแผนมีดังต่อไปนี้^{๒๐๒}

๑. ทำให้องค์กรสามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพราะในการวางแผนจะทำให้การดำเนินงานทุกอย่างเป็นไปอย่างมีระบบและเป็นไปตามขั้นตอน และทำให้สามารถที่จะเลือกจัดสรรทรัพยากรที่มีอยู่ให้ถูกใช้ไปก่อให้เกิดประโยชน์ต่อองค์กร

๒. ช่วยลดความไม่แน่นอน การวางแผนเป็นงานที่เกี่ยวกับการพยากรณ์หรือการคาดการณ์ในอนาคตไว้ล่วงหน้า เป็นการป้องกันมิให้เกิดปัญหา ต้องอาศัยความรู้ความสามารถเป็นอย่างมากในการทำนายเหตุการณ์ในอนาคต จึงเป็นสิ่งที่ผู้บริหารและบุคคลที่เกี่ยวข้องกับการวางแผนจะต้องมีสายตาวัดกว้างไกล ต้องวิเคราะห์พื้นฐานของข้อมูล ข้อเท็จจริงที่ปรากฏขึ้น แล้วทำการคาดคะเนเหตุการณ์ในอนาคตให้มีความแม่นยำ หรือมีความใกล้เคียงกับเหตุการณ์จริง เพื่อช่วยลดความไม่แน่นอน การเสี่ยงภัยที่อาจจะเกิดขึ้นกับองค์กร

๓. ทำให้บรรลุจุดหมายที่ได้วางแผนไว้ การวางแผนจะมีจุดหมายที่แน่ชัด แนวทางการปฏิบัติงานของบุคคลในองค์กรโดยภาพรวม มีการประสานงานเกี่ยวข้องสัมพันธ์ต่อการ

^{๑๙๙}ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๕๒/๓๗๓).

^{๒๐๐}อง.ต.ก. (ไทย) ๒๐/๔๕๙/๑๕๖).

^{๒๐๑}วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๐๒/๒๙๑).

^{๒๐๒}วิเชียร วิทยอุดม, องค์การและการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร: ธนัการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๔๘.

ทำกิจกรรมเพื่อให้การปฏิบัติงานเป็นไปในทิศทางเดียวกันทำให้สามารถบรรลุวัตถุประสงค์

๔. ทำให้การดำเนินเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพเป็นระบบ การวางแผนจะมีการจัดโครงสร้างรูปแบบองค์การในการปฏิบัติงานให้เป็นไปได้อย่างถูกต้องเหมาะสม มีการจัดแบ่งงานกันทำตามความรู้เฉพาะด้าน ตามความสามารถแต่ละบุคคล โดยการวางบุคคลให้เหมาะสมกับงาน ประเภทของแผนงาน โครงการกิจกรรมจะทำให้การดำเนินงานตามแผนเป็นไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๕. ทำให้เกิดการประหยัด เพราะในการวางแผนเป็นการประสานงานในฝ่ายมีการจัดระเบียบในการปฏิบัติงาน มีการเลือกแนวทางการปฏิบัติที่เหมาะสม มีการกำหนดขั้นตอนในการปฏิบัติงานให้ผู้ปฏิบัติงานทำหน้าที่ของตนได้ง่าย ถูกต้อง ช่วยลดการทำงานซ้ำซ้อนโดยไม่จำเป็น ซึ่งเท่ากับเป็นการลดต้นทุนในการปฏิบัติงานลงได้เป็นอย่างมาก อีกทั้งสามารถประหยัดเวลาในการทำงาน เพราะผู้ปฏิบัติงานทุกคนต่างก็รู้หน้าที่ ความรับผิดชอบของตน ทำให้การปฏิบัติงานมีความสัมพันธ์กับเวลาที่ได้วางแผนไว้ได้อย่างเหมาะสม

๖. ใช้เป็นมาตรการในการควบคุม เพราะในการวางแผนเป็นการกำหนดทิศทางของการปฏิบัติงานในอนาคตโดยการกำหนดสิ่งที่ควรปฏิบัติไว้เป็นการล่วงหน้า จึงเป็นการช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่ของผู้บังคับบัญชาในการควบคุมและใช้แผนเป็นมาตรฐานในการควบคุมและตรวจสอบติดตามผลงานกิจกรรมว่าผู้บังคับบัญชาปฏิบัติเป็นไปตามแผนที่ได้วางไว้หรือไม่ มีความเบี่ยงเบนไปจากแผนมากน้อยเพียงไร มีปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติตามแผนอย่างไร หากมีปัญหาอุปสรรคเกิดขึ้น ผู้บังคับบัญชาจะสามารถแก้ไขปรับปรุงกระบวนการปฏิบัติเสียใหม่ จนสามารถทำงานบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย

๗. ทำให้ผู้บริหารและผู้ปฏิบัติงานทำงานด้วยความมั่นใจ เพราะในการวางแผนจะมีแผนเป็นหลักหรือแนวทางในการตัดสินใจ และใช้เป็นเครื่องมือในการกำกับการทำงานไปตามทิศทางที่ได้กำหนดแนวทางปฏิบัติไว้ ทำให้ผู้บริหารและผู้ปฏิบัติงานเกิดความมั่นใจ แน่ใจว่าสิ่งที่เขาจะทำนั้นจะต้องสำเร็จตามที่แผนได้กำหนดไว้ สามารถที่จะแก้ไขปัญหาหรือบริหารงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๘. ทำให้สามารถพยากรณ์เหตุการณ์หรือปัญหาล่วงหน้าได้ เพราะในการวางแผนทำให้เราสามารถคาดคะเนถึงการเปลี่ยนแปลง ทำให้การปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงเป็นไปได้อย่างง่ายดาย พร้อมกับการกำหนดแนวทางเลือกแนวทางเลือก แล้วตัดสินใจเลือกแนวทางที่ดีที่สุดที่ทำให้งานมีความเป็นไปได้มากที่สุด และมีความสอดคล้องสัมพันธ์กันในการดำเนินงานอย่างเป็นระบบมีการประสานร่วมมือกันเพื่อให้การทำงานสำเร็จลุล่วงเป็นไปได้อย่างดี

๙. ทำให้เกิดนวัตกรรมและการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ เพราะในการวางแผนช่วยทำให้ผู้วางแผนเกิดการพัฒนาแนวความคิดใหม่มีการปรับแนวทางของแผนเสียใหม่ให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมที่อาจเปลี่ยนไป ซึ่งจะทำให้สามารถค้นพบโอกาสในการดำเนินการใหม่ที่จะเป็นประโยชน์ต่อองค์กรได้เป็นอย่างมาก

๑๐. ทำให้การจัดประเมินผลของพนักงานในการวางแผนได้อย่างมีประสิทธิภาพ ในการวางแผนพนักงานผู้บริหารจะเป็นผู้กำหนดแผนปฏิบัติให้พนักงานในระดับล่างทำตาม ใช้เป็นเครื่องวัดและประเมินผลงานในการวางแผนของพนักงานได้เป็นอย่างดี ทำให้พนักงานเกิดความร่วมแรงร่วมใจในการทำงานแผนร่วมกัน และเป็นการสร้างแรงจูงใจให้เกิดขึ้นกับหน่วยงานในกลุ่มให้ใช้พลังความสามารถที่มีอยู่ นำมาใช้เป็นประโยชน์ในการวางแผนให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

๑๑. ทำให้เกิดการประสานงานที่ดี เพราะในการวางแผนช่วยทำให้เกิดความเป็นเอกภาพในการบริหารงานในองค์กรและให้กิจกรรมสามารถดำเนินไปในทิศทางที่สอดคล้องและประสานงานกันเพื่อจุดมุ่งหมายเดียวกัน การปฏิบัติงานของพนักงานก็จะเป็นไปด้วยความเรียบร้อย สะดวก

๑๒. ทำให้มีการพัฒนาการแข่งขันกันมากขึ้น เพราะในการวางแผนองค์กรจะทำให้มีความได้เปรียบคู่แข่งเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงวิธีการทำงานเสียใหม่ การขยายขอบข่ายการทำงานให้กว้างขวางมากขึ้น การพัฒนากลยุทธ์ใหม่ตลอดจนมีการปรับปรุงให้มีรูปแบบที่ทันสมัย ซึ่งจะทำให้องค์กรมีความเจริญเติบโตก้าวหน้าทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นในอนาคตจึงเท่ากับเป็นการช่วยให้เกิดการกระตุ้นให้องค์กรพยายามมุ่งส่งเสริมให้พัฒนาการแข่งขันเพิ่มมากขึ้น

๑๓. ทำให้เกิดขวัญกำลังใจในการทำงาน เพราะในการวางแผนช่วยทำให้พนักงานที่ปฏิบัติตามแผนเข้าใจถึงขอบเขตของงาน กิจกรรมที่จะต้องทำ มีความเข้าใจในหน้าที่ ความรับผิดชอบของงานทำให้งานสามารถบรรลุถึงวัตถุประสงค์ตามที่วางแผนไว้ จึงเป็นการสร้างขวัญกำลังใจในการทำงานให้กับพนักงานที่ปฏิบัติงานตามแผนงานได้เป็นอย่างดี

๒. การจัดองค์การ (Organizing) หมายถึงการจัดระเบียบทรัพยากรให้เป็นระบบงานที่มีประสิทธิภาพ เป็นระบบวิธีการทำงานที่มีประสิทธิภาพสูงสุด พุทธวิธีในการจัดองค์การคือการรับสมาชิกใหม่เข้ามาบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนา จะมีการกำหนดให้สมาชิกทุกคนเริ่มต้นจากศูนย์ นั่นคือไม่มีการอนุญาตให้นำชาติชั้นวรรณะหรือตำแหน่งหน้าที่ในเพศฆราวาสเข้ามาในองค์กร คณะสงฆ์กับพุทธพจน์ว่า “เปรียบเหมือนแม่น้ำใหญ่บางสาย คือ แม่น้ำคงคา ยมuna อจิรวดี สรรภู มหิโกลถึงมหาสมุทรแล้วย่อมละนามแต่ละโคตรอินเดียเสีย ถึงอันนับว่ามหาสมุทร เหมือนกับวรรณะ ๔ เหล่านี้คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ก็เช่นเดียวกัน คือ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัย ย่อมละชื่อและตระกูลเดิมเสีย ซึ่งเป็นสมณะเชื้อสายศากยบุตรเหมือนกัน”^{๒๐๓} พุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นว่า ทุกคนที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาเป็นพระภิกษุเสมอกันหมด การอยู่ร่วมกันของคนที่ทำเท่าเทียมกันนี้อาจก่อให้เกิดปัญหาในการบังคับบัญชาภายในองค์กร เพราะเหตุที่ว่าเมื่อสมาชิกถือตัวว่าเท่าเทียมกับคนอื่นก็จะมีใครเชื่อฟังใครหรือยอมลงให้ใคร พระพุทธเจ้าตรัสว่า “การอยู่ร่วมกันของคนที่เสมอกันนำทุกข์มาให้”^{๒๐๔} ถ้าเป็นเช่นนั้น การบังคับบัญชาภายในองค์กรก็เป็นไปไม่ได้ พระพุทธเจ้าจึงทรงกำหนดให้พระภิกษุต้องเคารพกันตามลำดับพรรษา ผู้บวชทีหลังต้องแสดงความเคารพต่อผู้บวชก่อน

เมื่อสาวกมีจำนวนมากขึ้น พระพุทธเจ้าทรงจัดองค์การในพระพุทธศาสนาออกเป็นพุทธบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในส่วนของภิกษุบริษัทและภิกษุณีบริษัท พระพุทธเจ้าทรงมอบความเป็นใหญ่ให้แก่คณะสงฆ์ จากการกระจายอำนาจให้คณะสงฆ์ดำเนินการให้การอุปสมบท เมื่อมีกิจจาริกรรมหรือกิจการที่จะต้องทำร่วมกัน คณะสงฆ์ก็บริหารจัดการกันเอง เมื่อมีกรณีความขัดแย้งเกิดขึ้นในคณะสงฆ์ พระพุทธเจ้าก็ทรงมอบอำนาจให้คณะสงฆ์เป็นผู้จัดการแก้ไขปัญหา

^{๒๐๓}วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๖๐/๒๕๐.

^{๒๐๔}ช.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๑/๕๔.

พระพุทธรูปเจ้าทรงดำรงตำแหน่งเป็นธรรมราชาคือผู้บริหารสูงสุดในองค์การพระพุทธศาสนา ตามพระพุทธรูปที่ว่า “เราเป็นพระราชาคือเป็นธรรมราชาผู้ยอดเยี่ยม”^{๒๐๕} พระพุทธรูปเจ้าทรงแต่งตั้งพระสารีบุตรให้เป็นพระธรรมเสนาบดี มีฐานะเป็นรองประธานบริหาร อยู่ในลำดับถัดมาจากพระพุทธรูปเจ้า เป็นอัครสาวกฝ่ายขวารับผิดชอบงานด้านวิชาการ พระโมคคัลลานะเป็นอัครสาวกเป็นผู้รับผิดชอบด้านบริหาร พระอานนท์เป็นเลขานุการส่วนพระองค์ และทรงแต่งตั้งสาวกทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์เป็นเอตทัคคะ คือ ผู้ชำนาญการที่รับภาระงาน เช่น พระมหากัสสปะเป็นผู้ชำนาญการด้านธุดงค์ พระปุนณณมิตตานีบุตรเป็นผู้ชำนาญการด้านการแสดงธรรม ภิกษุณีปัญจาวจรเป็นผู้ชำนาญการด้านวินัย จิตตคหบดีเป็นผู้ชำนาญการด้านการแสดงธรรม^{๒๐๖} การแต่งตั้งเอตทัคคะนี้เป็นตัวอย่างของกระจายอำนาจ การใช้คนให้เหมาะกับงานในพุทธศาสนา ประเพณีปฏิบัติในสมัยปัจจุบันที่พระมหากษัตริย์ทรงพระราชทานสมณศักดิ์แก่พระสงฆ์ผู้มีความชำนาญการ ก็สอดคล้องกับการแต่งตั้งเอตทัคคะในครั้งพุทธกาล ส่วนมหาวิทยาลัยทั้งหลายถวายปริญญาเกิตติมศักดิ์แก่พระสงฆ์ในสมัยปัจจุบันก็พออนุโลมเป็นการยกย่องพระเถระเป็นเอตทัคคะในด้านต่างๆ ได้เหมือนกัน

๓. การบริหารบุคคล (Staffing) หมายถึง การจัดหาพัฒนาธำรงรักษาให้องค์การมีทรัพยากรบุคคลที่ทรงคุณค่าสูงสุด พร้อมทั้งจะปฏิบัติงาน สร้างสรรค์ความสำเร็จให้กับองค์การ จากหน้าที่ที่แต่ละคนรับผิดชอบอยู่ การบริหารบุคคลในพระพุทธศาสนาเริ่มตั้งแต่การรับคนเข้ามาบวช ต้องมีการกลั่นกรองโดยคณะสงฆ์ พระพุทธรูปเจ้าทรงมอบความเป็นใหญ่ให้คณะสงฆ์ในการให้อุปสมบทแก่กุลบุตรตามแบบยุติติจตุตถกรรม พระสงฆ์ผู้เป็นประธานในพิธีอุปสมบทเรียกว่า พระอุปัชฌาย์ การรับคนเข้ามาอุปสมบทต้องได้รับความเห็นชอบเป็นเอกฉันท์จากคณะสงฆ์ที่ประชุมพร้อมกันในอุโบสถที่ประกอบพิธีอุปสมบท เมื่อบวชเข้ามาในพระพุทธศาสนาแล้ว พระบวชใหม่จะต้องได้รับการฝึกหัดอบรม การศึกษาเล่าเรียนจากพระอุปัชฌาย์โดยอยู่ภายใต้การปกครองดูแลของท่านจนกว่าจะมีพรรษาครบ ๕ จึงเรียกว่า นิสัยมุตกะ คือ ผู้พ้นจากการพึ่งพาพระอุปัชฌาย์ กระบวนการฝึกอบรมพระบวชใหม่จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง กระบวนการนี้ก่อให้เกิดระบบโรงเรียนในวัด ต่อมาได้พัฒนาเป็นมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาที่สำคัญในอินเดีย คือ มหาวิทยาลัยนาลันทา ระบบการศึกษาในพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาบุคลากร トラバโตที่บุคลากรนั้นยังไม่บรรลุนั้น พระอรหันต์ เขาผู้นั้นก็ต้องได้รับการศึกษาอบรมตลอดไป เรียกว่า เสขะ ผู้ยังต้องศึกษา ต่อเมื่อสำเร็จการศึกษาเป็นพระอรหันต์แล้ว จึงเรียกว่าเป็นอเสขะ ผู้ไม่ต้องศึกษา

กระบวนการจัดการศึกษาในทางพระพุทธศาสนายึดหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เป็นการฝึกอบรม (Training) ที่เน้นภาคปฏิบัติมากกว่าจะเป็นการเรียนการสอนในภาคทฤษฎี (Teaching) เมื่อกล่าวในเชิงการบริหารเราต้องยอมรับว่าพระพุทธศาสนาให้ความสำคัญต่อการศึกษามากกว่าการพัฒนาบุคลากรเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุนี้ พระพุทธศาสนาจึงถือว่าเป็นศาสนาแห่งการศึกษา การศึกษาอบรมในพระพุทธศาสนายึดผู้เรียนสำคัญ หมายถึงการกำหนดจุดหมาย สาระ กิจกรรม แหล่งเรียนรู้ สื่อการเรียน การวัดประเมินผลที่มุ่งพัฒนาชีวิตให้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้เต็มความสามารถ สอดคล้องกับความถนัด ความสนใจ ความต้องการของผู้เรียน จะเห็นได้จากการจัดการ

^{๒๐๕}ม.ม. (ไทย) ๑๓/๖๐๘/๕๕๔.

^{๒๐๖}อง.เอกก. (ไทย) ๒๐/๑๔๖/๓๐.

เรียนการสอนให้สอดคล้องกับพัฒนาการ วุฒิภาวะของผู้เรียน พระพุทธศาสนาเปรียบเทียบกับความพร้อมในการศึกษาเล่าเรียนของบุคคลเข้ากับบัวสี่เหล่า และจำแนกประเภทของบุคคลที่จะเข้ารับการศึกษาบรมตามจรีต ๖ ที่สำคัญคือ พระพุทธเจ้าทรงมุ่งให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง ตามพุทธพจน์ที่ว่า “ตมฺเหติ กิจจํ อาตปฺปิ อภฺชาตาโร คณาตฺตา เธอทั้งหลายต้องทำความเพียรเพื่อกิเลส พระตถาคตเจ้าเป็นผู้บอกทาง”^{๒๐๗}

บุคลากรที่ได้รับการพัฒนาแล้วก็จะได้รับการจัดสรรภาวะหน้าที่ให้ปฏิบัติงานภายในองค์กรตามความรู้ความสามารถ พระพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งเป็นเอตทัคคะดังกล่าวมาแล้ว การบริหารบุคคลในพระพุทธศาสนามีระบบการให้รางวัลและการลงโทษ เทียบได้กับการใช้พระเดชพระคุณ คือ ใครทำดีก็ควรได้รับการยกย่อง ใครทำผิดก็ควรได้รับการลงโทษ ตามพระบาลีว่า “นิคฺคณฺเห นิคฺคหารหํ ปคฺคณฺเห ปคฺคหารหํ ขมฺคนทํคฺวรขมํ ยกฺยอํคนทํคฺวรยกฺยอํ”^{๒๐๘}

๔. การอำนวยการ (Directing) หมายถึงการมีศิลปะการสร้างความสำเร็จ การรู้จักจูงใจกำกับให้ผู้ทำงานทุกคนที่ทีมงานทำงานโดยทุ่มเท เสริมประสบการณ์ต่อกัน เพื่อผลสำเร็จของส่วนรวม พุทธวิธีในการอำนวยการคือการดำเนินงานในพระพุทธศาสนาต้องอาศัยภาวะผู้นำเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพราะไม่มีระบบการใช้กำลังบังคับให้ปฏิบัติตามผู้นำในพระพุทธศาสนา การที่สมาชิกจะทำตามคำสั่งของผู้บริหารหรือไม่จึงขึ้นอยู่กับภาวะผู้นำในผู้บริหารเป็นสำคัญ อะไรคือความแตกต่างระหว่างผู้บริหารกับผู้นำ ผู้บริหารคือผู้ที่ทำให้คนอื่นทำงานตามที่ผู้บริหารต้องการ ผู้นำคือผู้ที่ทำให้คนอื่นต้องการทำงานตามที่ผู้นำต้องการ ผู้บริหารเชิงพุทธต้องมีภาวะผู้นำ คือ มีความสามารถในการจูงใจให้คนเกิดความต้องการอยากปฏิบัติตามคำสั่งของผู้บริหาร บุคคลที่จะเป็นผู้บริหารต้องมีคุณสมบัติสำคัญ ๒ ประการดังกล่าวมาแล้ว คือ อุตตหิตสมบัติ หมายถึงความเพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติส่วนตัวที่เหมาะสมกับการเป็นผู้นำ พรหิตตปฏิบัติ หมายถึงความมีน้ำใจในการปฏิบัติงานเพื่อส่วนรวม พระพุทธเจ้าทรงเพียบพร้อมด้วยอุตตหิตสมบัติ และพรหิตตปฏิบัติ สามารถใช้ภาวะผู้นำบริหารกิจการพระพุทธศาสนาให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี มีการติดต่อสื่อสารเพื่อการบริหารแต่ละครั้งทรงใช้หลัก ๔ ส^{๒๐๙} เพื่อประยุกต์ใช้กับการบริหารดังต่อไปนี้

๑. สันทสสนา คือ แจ่มแจ้งอธิบายขั้นตอนของการดำเนินงานได้อย่างชัดเจน
๒. สมาทปนา คือ จูงใจอธิบายให้เข้าใจและเห็นชอบกับวิสัยทัศน์
๓. สมุตเตชนา คือ แกล้วกล้าปลุกใจให้เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง
๔. สัมปหังสนา คือ ร่าเริงสร้างบรรยากาศในการทำงานร่วมกันแบบกัลยาณมิตร

พระพุทธเจ้า ได้รับพระสมัญญาว่า คณาตฺตา หมายถึง คนที่พูดอย่างไรแล้วทำอย่างนั้น^{๒๑๐} พระพุทธเจ้าทรงมีภาวะผู้นำสูงมากเพราะทรงสอนให้รู้ (ยถาวาที) ทำให้ดู (ตถาการิ) และอยู่ให้เห็น (ยถาวาที ตถาการิ) ยิ่งไปกว่านั้น การสั่งการแต่ละครั้งของพระพุทธเจ้าเป็นที่ยอมรับได้ง่ายเพราะไม่ทราบใช้วิธีเผด็จการ ทรงใช้วิธีการแสดงธรรมเป็นโดยดั่งที่พระพุทธเจ้าทรงจำแนกแรงจูงใจในการทำ

^{๒๐๗} พ.ร.บ. (ไทย) ๒๕/๓๐/๕๑.

^{๒๐๘} พ.ร.บ. (ไทย) ๒๗/๒๔๔๒/๕๓๑.

^{๒๐๙} ที.ส. (ไทย) ๙/๑๙๘/๑๖๑.

^{๒๑๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๑/๒๕๕.

ความดี เรียกว่าอธิปไตย ๓ ประการดังนี้^{๒๑๑}

๑. อัตตาธิปไตย การทำความดีเพราะยึดผลประโยชน์หรือความพอใจของตนเป็นที่ตั้ง
๒. โลกาธิปไตย การทำความดีเพราะต้องการให้ชาวโลกยกย่อง
๓. ธรรมาธิปไตย การทำความดีเพื่อความดี ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่

พระพุทธเจ้าทรงกระจายอำนาจการบริหารให้กับคณะสงฆ์ดังกล่าวมาแล้ว ทั้งนี้เพราะแรงจูงใจการบริหารของพระพุทธเจ้าผู้หมดกิเลสแล้วย่อมไม่ใช่เพื่อความยิ่งใหญ่ส่วนพระองค์ นอกจากนี้ พระพุทธเจ้าก็ไม่ได้ทรงบริหารกิจการพระศาสนาไปตามคำนิทา คำสรรเสริญของชาวโลก การบริหารของพระองค์จึงไม่ใช่โลกาธิปไตย พุทธวิธีการบริหารเป็นธรรมาธิปไตย พระพุทธเจ้าทรงยึดธรรมคือหลักการสร้างประโยชน์สุขเพื่อส่วนรวมเป็นสำคัญ พระองค์ตรัสว่า “พระตถาคตอรหันต์ สัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นผู้ทรงธรรม เป็นธรรมราชา ทรงอาศัยธรรม สักการะธรรม เคารพธรรม ยำเกรงธรรม มีธรรมเป็นธง มีธรรมเป็นตรา เป็นธรรมาธิปไตย ทรงจัดการรักษาป้องกันและคุ้มครองที่เป็นธรรม”^{๒๑๒}

ก่อนที่พระพุทธเจ้าจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน พระอานนท์ทูลถามว่า “ทรงตั้งใครเป็นศาสดาสืบต่อจากพระองค์” ทั้งนี้เพราะทรงประสงค์จะให้คณะสงฆ์ปกครองกันเองโดยยึดพระธรรมวินัยเป็นหลักในการปกครอง พระองค์ตรัสว่า “ธรรมและวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วจะเป็นศาสดาของพวกเธอเมื่อเราล่วงลับไปแล้ว”^{๒๑๓} ภายหลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วไม่นาน พระมหากัสสปะได้ปฏิบัติตามพระพุทธพจน์โดยเรียกประชุมพระอรหันต์ ๕๐๐ รูป เพื่อสังคายนาพระธรรมวินัยให้เป็นหมวดหมู่สำหรับใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงในการบริหารกิจการพระศาสนา นับตั้งแต่นั้นมาการบริหารกิจการพระศาสนาก็ยึดหลักธรรมวินัยในพระไตรปิฎกเป็นหลักฐานสำคัญ

๕. การควบคุม (Controlling) หมายถึงการติดตามการปฏิบัติที่กำลังดำเนินไปเพื่อให้ทราบถึงประสิทธิภาพของการทำงาน ทั้งนี้ ถ้าหากผลงานใดผิดไปจากที่คิด ผู้บริหารก็จะแก้ไขปรับปรุงงานให้เข้าสู่ภาวะมีประสิทธิภาพอีกครั้ง การควบคุมนี้จะอยู่ในขั้นตอนของการปฏิบัติโดยบุคคลฝ่ายต่างๆ การติดตามผลการปฏิบัติ การปรับแก้ไขก็ต้องกระทำกับคนที่กำลังปฏิบัติงาน ด้วยเหตุดังกล่าวนี้เองความหมายของการควบคุม จึงเป็นการควบคุมคนผู้ทำงานนั่นเอง พุทธวิธีการควบคุมคือการกำกับดูแลเป็นการควบคุมสมาชิกภายในองค์กรให้ปฏิบัติหน้าที่เพื่อบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ พระพุทธเจ้าให้ความสำคัญกำกับดูแลคณะสงฆ์เป็นอย่างยิ่ง ตามที่พระพุทธเจ้าบัญญัติพระวินัยเพื่อให้พระสงฆ์ใช้เป็นมาตรฐานควบคุมความประพฤติให้เป็นแบบเดียวกัน พระพุทธเจ้าให้เหตุผลการบัญญัติพระวินัยไว้ ๑๐ ประการ เพื่อความผาสุกแห่งคณะสงฆ์ เพื่อข่มบุคคลผู้ร้ายางาย เพื่อป้องกันไม่ให้เกิดความเสื่อมเสียทั้งในปัจจุบันและอนาคต เพื่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา^{๒๑๔} การบัญญัติพระวินัยเป็นเครื่องช่วยให้พระสงฆ์มีวินัยในตนเองและมีกฎเกณฑ์ในการประเมิณตนเอง เมื่อเห็นว่าตนทำผิดพลาดไปจากมาตรฐานความประพฤติที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ ความผิดพลาดนั้นไม่ร้ายแรงถึงขนาดต้องขับออกจากหมู่คณะ ขาดจากความเป็นพระภิกษุ

^{๒๑๑}อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๗๙/๑๘๖.

^{๒๑๒}อง.ติก. (ไทย) ๒๐/๔๕๐/๑๓๗.

^{๒๑๓}ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๗๗/๑๔๐.

^{๒๑๔}วินย. (ไทย) ๑/๒๐/๑๗.

พระสงฆ์แต่ละรูปปรับสภาพความผิดพลาดต่อเพื่อนพระสงฆ์ด้วยกัน พิธีสารภาพเรียกว่า การแสดงอาบัติ ลงท้ายด้วยคำมั่นสัญญาว่า จะไม่ทำผิดอย่างนั้นอีกต่อไป เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจให้พระสงฆ์ปฏิบัติตามพระวินัยที่บัญญัติไว้ พระพุทธเจ้ากำหนดให้ภิกษุนำศีลสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้เหล่านั้นมาสวดให้กันฟังทุกกึ่งเดือนในวันพระ ๑๕ คำ ประเพณีปฏิบัตินี้เรียกว่า การสวดปาฏิโมกข์ ในตอนจบของศีลสิกขาบทแต่ละข้อ ผู้สวดจะถามที่ประชุมสงฆ์ว่า “กจจิตถ ปริสุทฺธา ทานทั้งหลาย บริสุทฺธิในสิกขาบทนี้แล้วหรือ”^{๒๑๕}

นอกจากนั้น พระพุทธเจ้าได้ทรงบัญญัติให้พระภิกษุทำการปวารณาต่อคณะสงฆ์วันออกพรรษา การปวารณาหมายถึงการอนุญาตให้ว่ากล่าวตักเตือนซึ่งกันและกันด้วยคำว่า “ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าขอปวารณาต่อสงฆ์ ด้วยเห็นก็ดี ด้วยได้ยินก็ดี ด้วยสงสัยก็ดี ขอท่านทั้งหลายจงอาศัยความอนุเคราะห์ว่ากล่าวข้าพเจ้า เมื่อข้าพเจ้าเห็นว่าผิดพลาด ก็จักแก้ไขปรับปรุงตัวเอง”^{๒๑๖} ทั้งหมดที่กล่าวมานี้ พระพุทธเจ้าทรงกำหนดวิธีการกำกับดูแลเพื่อให้พระสงฆ์มีวินัยในตนเอง มีการประเมิณตนเอง มีการกระจายอำนาจกำกับดูแลกันเอง

ในกรณีที่เกิดข้อพิพาทขัดแย้งกัน เรียกว่าอธิกรณ์เกิดขึ้นในองค์การสงฆ์ อันเนื่องจากพระสงฆ์บางรูปไม่ยอมรับการกำกับดูแล พระพุทธเจ้าบัญญัติอธิกรณ์เรียกว่า อธิกรณ์สมณะ ๗ ประการ^{๒๑๗} สัมมุขวินัยคือวิธีระงับข้อพิพาทด้วยการที่คณะสงฆ์ประชุมพร้อมกันพิจารณาข้อกล่าวหาของฝ่ายโจทก์ เยกฺกยสิกขา คือ วิธีระงับข้อพิพาทโดยให้ที่ประชุมออกเสียงชี้ขาด ฝ่ายที่ได้รับเสียงสนับสนุนข้างมากเป็นฝ่ายชนะ ตินวตการกะ คือวิธีระงับข้อพิพาทด้วยการประนีประนอมยอมความ โดยที่คู่กรณีตกลงเลิกการกันไปไม่ต้องมีการชำระสะสางให้มากเรื่อง เหมือนเอาหม้อมากลบทับปัญหาไว้ กระบวนการกำกับดูแลความประพฤติของพระสงฆ์ที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้ เป็นหลักประกันความมั่นคงและความบริสุทธิ์ผุดผ่องคณะสงฆ์ พระองค์ตรัสว่า “เปรียบเหมือนมหาสมุทรไม่ร่วมกับซากศพที่ตายแล้ว ซากศพที่ตายแล้วใดมีอยู่ในมหาสมุทร มหาสมุทรมิยอมนำซากศพที่ตายแล้วนั้นไปสู่ฝั่ง ชัดขึ้นบกโดยพลัน บุคคลใดเป็นผู้ทุศีล มีธรรมลามก มีความประพฤติไม่สะอาด น่ารังเกียจ สงฆ์ย่อมไม่ร่วมกับบุคคลนั้น ย่อมประชุมกันยกเธอออกไปเสียโดยพลัน ถึงแม้เธอนั่งในท่ามกลางภิกษุสงฆ์ก็จริง ถึงอย่างนั้นเธอก็ชื่อว่าไกลจากสงฆ์และสงฆ์ก็ไกลจากเธอ”^{๒๑๘}

สรุปได้ว่า ผู้บริหารได้ดำเนินการเรียนการสอนในสำนักเรียนตามพระราชบัญญัติสงฆ์ ตามหลักสูตรธรรมสนามหลวง และตามกฎระเบียบวิธีปฏิบัติมีการสอบวัดผลเป็นต้น พระสังฆาธิการเป็นผู้กำกับดูแลสำนักเรียน สำหรับแนวทางการพัฒนารูปแบบการศึกษาเป็นไปตามที่แม่กองบาลีสนามหลวงเป็นผู้กำหนด การศึกษาพระปริยัติธรรมในปัจจุบันนี้มีอยู่ ๓ ระดับคือ ระดับนักธรรมตรี นักธรรมโท และนักธรรมเอก นอกจากนั้น ผู้บริหารหรือเจ้าสำนักเรียนควรจะมีการจัดระบบการศึกษาให้มีความเหมาะสม เช่น ปักจายนำเข้าไปบริหารจัดการ กระบวนการจัดการศึกษาที่มีประสิทธิภาพ กล่าวคือมีทักษะและประสบการณ์จริง สะดวกง่ายที่ผู้ปฏิบัติตามทำได้ดี ประหยัดงบประมาณ ตรงเวลา คุ่มค่า สอดคล้องตามหลักการจัดการคือ การวางแผน การจัดองค์การ การบริหารบุคคล การ

^{๒๑๕}วิ.ม.หา. (ไทย) ๑/๓๐๐/๒๒๐.

^{๒๑๖}วิ.ม. (ไทย) ๔/๒๒๖/๓๑๔.

^{๒๑๗}วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๘๗๙/๕๗๑.

^{๒๑๘}วิ.จ. (ไทย) ๗/๔๕๙/๒๔๙.

อำนาจการ และการควบคุมเป็นต้น

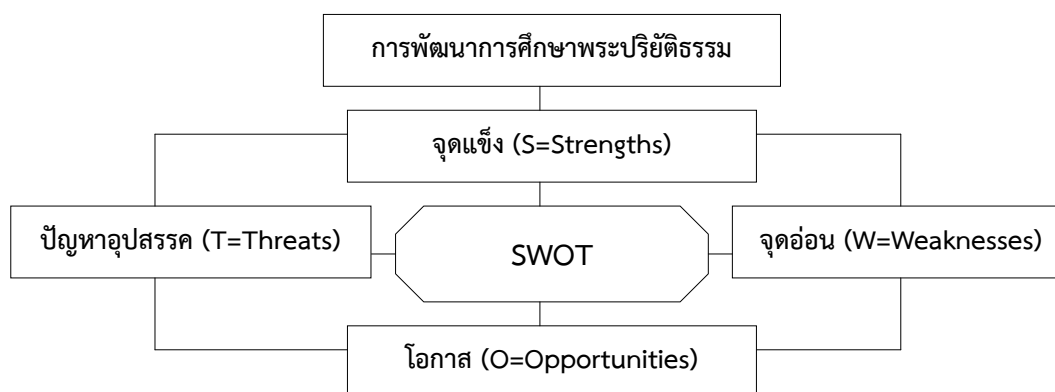
จากผลการศึกษาของนักวิชาการต่างๆ ผู้วิจัยประมวลผลได้ว่า การพัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรมตามมุมมองของนักวิชาการมีส่วนสำคัญต่อแนวทางการพัฒนาการตามยุคสมัยสู่ความสำเร็จในการพัฒนารูปแบบการจัดการ สรุปได้ตามตารางที่ ๒.๑๑

ตารางที่ ๒.๑๑ สรุปการพัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม

นักวิชาการ	แนวคิดหลัก
พระมหาเทียบ สิริญาโณ (๒๕๕๒, หน้า ๒๓๕)	การศึกษาพระปริยัติธรรม มีระดับ ๘ ชั้น ระดับที่ ๑ เปรียญตรี ประโยค ๑-๒-๓ ระดับที่ ๒ เปรียญโท ประโยค ๔-๕-๖ ระดับที่ ๓ เปรียญเอก ประโยค ๗-๘-๙
ศิริวรรณ เสรีรัตน์ (๒๕๕๓, หน้า ๔๗)	ผู้บริหารการศึกษาพระปริยัติธรรมมีหน้าที่ ๕ ประการ คือ การวางแผน การจัดองค์การ การบริหารงานบุคคล การอำนวยการ และการควบคุม
วิเชียร วิทย์อุดม (๒๕๕๐, หน้า ๓๓)	ผู้บริหารทุกคนจะต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอาจจะเป็นไปอย่างรวดเร็วหรือค่อยเป็นค่อยไปอย่างเชื่องช้า จนเกือบจะไม่รู้ตัวเลยว่ามี การเปลี่ยนแปลง

๒.๑๐.๕ การวิเคราะห์การพัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรม

การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในสำนักเรียนโดยการวิเคราะห์สำนักเรียนเพื่อค้นหาจุดแข็งและจุดอ่อน จุดแข็งเป็นกิจกรรมที่ดีที่มีศักยภาพในการสร้างรายได้เปรียบในการแข่งขัน ส่วนจุดอ่อนเป็นแหล่งของความเสียเปรียบในการแข่งขัน อย่างไรก็ตาม กลยุทธ์ระดับธุรกิจและกลยุทธ์ระดับหน้าที่อยู่บนพื้นฐานการใช้จุดแข็ง และแก้ไขจุดอ่อน เพื่อหาประโยชน์จากโอกาสของสภาพแวดล้อม และป้องกันอุปสรรคที่ทำให้ขัดขวางการบรรลุเป้าหมายสำนักเรียน การกำหนดกลยุทธ์โดยใช้การวิเคราะห์ (SWOT) ความสอดคล้องปัจจัยสภาพแวดล้อม กลยุทธ์ที่ดีที่สุดเพื่อให้ประสบความสำเร็จในภารกิจโดยแสวงหาประโยชน์จากโอกาสและจุดแข็งสำนักเรียนทำให้อุปสรรคเป็นกลาง และหลีกเลี่ยงแก้ไขจุดอ่อน ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๒.๙ การพัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรม

จากแผนภาพที่ ๒.๙ การพัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรม คือ ผู้บริหารประเมินศักยภาพทางยุทธศาสตร์ประกอบการประเมินจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรคของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม^{๒๑๙} ที่มีต่อการดำเนินงานให้บรรลุเป้าหมายการศึกษา สภาพแวดล้อมภายในสำนักเรียน โดยการวิเคราะห์จุดแข็งและจุดอ่อน จุดแข็งเป็นกิจกรรมที่ดีที่มีศักยภาพในการสร้างความได้เปรียบ ส่วนจุดอ่อนเป็นแหล่งของความเสียเปรียบในการแข่งขัน นอกจากนั้น กลยุทธ์ระดับธุรกิจและกลยุทธ์ระดับหน้าที่อยู่บนพื้นฐานการใช้จุดแข็ง และแก้ไขจุดอ่อน เพื่อหาประโยชน์จากโอกาสของสภาพแวดล้อมและป้องกันอุปสรรคที่ทำให้ขัดขวางการบรรลุเป้าหมายสำนักเรียน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

จุดแข็ง (S=Strengths) การประเมินศักยภาพทางยุทธศาสตร์ด้านจุดแข็งเป็นการประเมินจุดเด่นหรือจุดแข็ง ภายในสำนักเรียนมีการดำเนินการให้ภารกิจของสำนักเรียนบรรลุผลสัมฤทธิ์ จากการวิเคราะห์จุดแข็งพบว่า การบริหารจัดการโดยยึดหลักการตามพระธรรมวินัย ภาพลักษณ์ของสำนักเรียนสามารถปรับบทบาทให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป สำหรับด้านบุคลากรคือ พระสงฆ์มีคุณธรรม มีภาวะผู้นำด้านคุณธรรม ประชาชนทั่วไปให้ความนับถือด้วยความศรัทธา นอกจากนั้น สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติส่งเสริมนโยบายชัดเจนในการพัฒนาการศึกษาในระดับพื้นฐานที่ควบคู่กับการศึกษาบาลี^{๒๒๐} ด้านการเงินมีงบประมาณจากหลากหลายช่องทางทั้งจากงบประมาณอุดหนุนการศึกษา งบประมาณสนับสนุนจากวัดเป็นต้น ด้านวัสดุอุปกรณ์ มีเทคโนโลยี สื่อการสอน มีความพอเพียงต่อการบริการแก่ผู้เรียน ด้านการบริหารจัดการมีสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามหลักพระพุทธศาสนา มีโครงสร้างการบริหารจัดการชัดเจน สำนักเรียนเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของบุคลากรในสำนักเรียน มาตรฐานด้านผู้บริหาร ดังต่อไปนี้

- ๑) โครงสร้างการบริหาร มีแผนภูมิการบริหารงานอย่างชัดเจน
- ๒) บุคลากรในสำนักเรียนมีการทำงานเป็นทีม
- ๓) สำนักเรียนมีการจัดกิจกรรมที่หลากหลายเพื่อส่งเสริมศีลธรรม
- ๔) สำนักเรียนมีการประชาสัมพันธ์กิจกรรมต่อชุมชนอย่างสม่ำเสมอ
- ๕) ผู้บริหารมีความเป็นผู้นำ มีมนุษยสัมพันธ์และเป็นที่ยอมรับของผู้ที่เกี่ยวข้อง
- ๖) มีหลักสูตรในสำนักเรียน มีเอกสารประกอบหลักสูตร
- ๗) บรรยากาศและสิ่งแวดล้อมภายในสำนักเรียน เอื้อต่อการจัดการเรียนรู้

จุดเด่นมาตรฐานการศึกษาด้านผู้เรียน

- ๑) ผู้เรียนมีคุณธรรมจริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์มีวินัยความรับผิดชอบ
- ๒) ผู้เรียนมีความสามารถรวบรวมข้อมูล มีสมาธิและความรอบคอบในการรับข้อมูล
- ๓) ผู้เรียนส่วนใหญ่มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน กลุ่มวิชาการและงานพื้นฐานอาชีพ
- ๔) ผู้เรียนส่วนใหญ่มาเรียนอย่างสม่ำเสมอ มีการศึกษาค้นคว้าจากแหล่งเรียนรู้
- ๕) ผู้เรียนส่วนใหญ่ปฏิบัติงานตามขั้นตอนตั้งใจและเต็มใจปฏิบัติงาน

^{๒๑๙}กรมการศาสนา, การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๑), หน้า ๑๙.

^{๒๒๐}สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง, การศึกษาพระปริยัติธรรม, (กรุงเทพมหานคร: อาทรการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๓.

๖) ผู้เรียนมีสุขนิสัย สุขภาพกาย และสุขภาพจิตที่ดี

จุดอ่อน (W=Weaknesses) จากการวิเคราะห์จุดอ่อนสำนักเรียน ขาดบุคลากร ขาดงบประมาณ ขาดการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสารในการเผยแพร่ธรรมอย่างเต็มศักยภาพ ขาดวัสดุอุปกรณ์ไม่เพียงพอ ขาดการทำนุบำรุงดูแลรักษาบูรณปฏิสังขรณ์อย่างถูกต้องหลักวิชาการ ขาดการจัดการความรู้และขาดการสนับสนุนจากภาครัฐอย่างเป็นรูปธรรม

เมื่อพิจารณาด้านบุคลากร (Man) ผู้เรียนเป็นผู้ขาดโอกาสทางการศึกษา มีความแตกต่างทางสังคมและเศรษฐกิจ มีพื้นฐานความรู้แตกต่างกัน ผู้เรียนห่างไกลจากครอบครัว ผู้บริหารมีความรู้และทักษะไม่เพียงพอต่อการบริหารจัดการเท่าทันการเปลี่ยนแปลง มีภาระงานอื่นมากทำให้ไม่มีเวลาในการบริหารจัดการเพียงพอ ครุขาดความมั่นคง ขาดความก้าวหน้าด้านวิชาชีพ เสียขวัญกำลังใจ ไม่ได้รับสวัสดิการ การส่งเสริม รายได้ที่เหมาะสม ไม่ได้รับการพัฒนาให้มีความรู้ความสามารถในการจัดกระบวนการเรียนการสอน ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางอย่างเหมาะสม มีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครองบ่อยครั้งทำให้เกิดภาวะสมองไหล ระบบการบริหารและการพัฒนาบุคลากรยังไม่เป็นระบบ ไม่มีทิศทางในการจัดการที่ชัดเจนเป็นต้น

เมื่อพิจารณาด้านการเงิน (Money) สำนักเรียนมีงบประมาณไม่เพียงพอ ไม่สอดคล้อง ไม่เหมาะสมกับภาระงานและรูปแบบการจัดการเรียนการสอน ขาดระบบการบริหารจัดการเงิน ขาดการบัญชีที่ได้มาตรฐานเป็นธรรมาภิบาล ไม่มีแผนงานที่ชัดเจนในการบริหารจัดการระบบการเงินในสำนักเรียน มีสื่อวัสดุอุปกรณ์ อาคารสถานที่ไม่เพียงพอ ไม่เอื้อต่อการจัดการศึกษา และไม่เอื้อต่อการจัดการเรียนการสอนเป็นต้น

เมื่อพิจารณาด้านวัสดุอุปกรณ์ (Material) ในการเรียนการสอนไม่มีความสอดคล้องกับบริบทการพัฒนาผู้เรียน เทคโนโลยีสารสนเทศการจัดการศึกษายังไม่มีความทันสมัย ขาดระบบฐานข้อมูลเข้าถึงเทคโนโลยีการเรียนการสอนเป็นต้น

เมื่อพิจารณาด้านการบริหารจัดการ (Management) ผู้บริหารไม่มีแผนงานในการบริหารจัดการและพัฒนามาตรฐานการศึกษาอย่างชัดเจน การถ่ายทอดและสื่อสารยังไม่ทั่วถึง ขาดการนิเทศติดตามและประเมินผลจากหน่วยงานต้นสังกัด ขาดการนำข้อมูลมาศึกษาวิเคราะห์เพื่อวางแผนการพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างจริงจัง ขาดการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ การจัดการศึกษาจากภาคส่วนภายนอก สภาพแวดล้อมของโรงเรียนขาดการสร้างบรรยากาศทางวิชาการ การศึกษาพระปริยัติธรรมยังเน้นอยู่ในส่วนของภาคปริยัติคือความรู้ยังไม่มี การเชื่อมต่อกับความรู้เข้าสู่ภาคปฏิบัติเพื่อให้เกิดปัญญา ระบบสวัสดิการแก่ผู้เรียนขาดการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ ไม่มีระบบประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา ระบบการบริการวิชาการพระพุทธศาสนายังไม่เป็นระบบเป็นต้น

สำหรับจุดอ่อนด้านผู้เรียน คือ

- ๑) นักเรียนบางส่วนยังขาดการรู้จักประหยัดในการใช้จ่ายของส่วนตัวเองและส่วนรวม
 - ๒) นักเรียนส่วนน้อยที่มีทักษะในการคิดวิเคราะห์ คิดสังเคราะห์เกี่ยวกับข้อมูลต่างๆ
 - ๓) ระดับผลการเรียนรวมทุกวิชา มีระดับผลการเรียน ๓ และ ๔ อยู่ในเกณฑ์ที่น่าพอใจ
 - ๔) ผู้เรียนส่วนน้อยที่รู้จักตั้งคำถาม รู้จักการใช้เวลาว่างอ่านหนังสือ
 - ๕) ผู้เรียนได้รับการพัฒนาและส่งเสริมด้านศิลปะ ดนตรี และกีฬาได้ไม่เต็มที่เท่าที่ควร
- มาตรฐานด้านครู คือ ครูส่วนน้อยที่มีการจัดทำข้อมูลเกี่ยวกับความต้องการของผู้เรียน การ

ประเมินผลจากหลายฝ่ายและการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้นักเรียนรู้จักคิดและแสวงหาคำตอบด้วยตนเอง

ส่วนมาตรฐานด้านผู้บริหาร ดังนี้

- ๑) การนิเทศติดตาม ประเมินผลให้เป็นระบบและดำเนินการอย่างต่อเนื่องยังมีน้อย
- ๒) การนำภูมิปัญญาท้องถิ่น เทคโนโลยีมาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนมีน้อย
- ๓) การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในยุคปฏิรูปการศึกษาในปัจจุบันของผู้บริหารยังมีน้อย
- ๔) การจัดทำหลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่นยังมีน้อย

โอกาส (O=Opportunities) เป็นการประเมินปัจจัยภายนอกที่ส่งเสริมให้การดำเนินการกิจขององค์กรบรรลุผลสัมฤทธิ์ในด้านการศาสนาศึกษาและการศึกษาสงเคราะห์

๑. แผนเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๐ เน้นการสร้างชุมชนอุดมปัญญา
๒. วัดเป็นศูนย์กลางการประกอบศาสนกิจประเพณี วัฒนธรรมท้องถิ่น
๓. นโยบายให้โรงเรียนผ่านเกณฑ์มาตรฐานการศึกษา
๔. ภาครัฐให้การสนับสนุนโครงการเรียนฟรี ๑๕ ปี อย่างมีคุณภาพ
๕. โครงสร้างการบังคับบัญชาขึ้นตรงต่อนายกรัฐมนตรี
๖. ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐและสังคมเพิ่มขึ้น
๗. การศึกษาจากแหล่งเรียนรู้ต่างๆ มากขึ้นส่งผลต่อประสิทธิภาพการจัดการศึกษา
๘. มีช่องทางในการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์การจัดการศึกษาเพิ่มมากขึ้น
๙. สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา และค่านิยมในการทำบุญต่อพระสงฆ์สามเณร
๑๐. นโยบายรัฐบาลมุ่งส่งเสริมการปรับปรุงองค์กร

ปัญหาอุปสรรค (T=Threats) การประเมินศักยภาพทางยุทธศาสตร์ด้านอุปสรรคเป็นการประเมินปัจจัยภายนอกที่คุกคามต่อการดำเนินการให้ภารกิจขององค์กรไม่บรรลุผลสัมฤทธิ์ จากการวิเคราะห์ปัญหาอุปสรรค คือ กระแสวัตถุนิยมในยุคโลกาภิวัตน์ทำให้บทบาทของวัดและพระสงฆ์ลดลง การศึกษาพระปริยัติธรรมก็ลดลง นโยบาย วิสัยทัศน์ และพันธกิจที่มีอยู่ไม่เกิดผล คือ พระภิกษุสามเณร มีปริมาณลดลงเรื่อยๆ อาจจะเป็นไปตามยุคสมัยพัฒนาคือผู้ปกครองจะไม่นิยมให้บุตรหลานบวชเรียนเพราะทางรัฐมีมาตรการบังคับให้ผู้ปกครองส่งบุตรหลานเข้าโรงเรียนตามเกณฑ์ที่กำหนด อีกประการหนึ่ง การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม ขาดการดำเนินการในการบริหารบุคคล การบริหารการเงิน การบริหารวัสดุอุปกรณ์ และการจัดการที่ชัดเจนเหมาะกับการพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพ พระภิกษุ สามเณร ผู้ศึกษาบาลีขาดวุฒิภาวะในการเลือกใช้เทคโนโลยีอย่างเหมาะสม ปัจจัยความเจริญทางสังคมมีส่วนสำคัญต่อความเสี่ยงในการดำรงสมณเพศ การศึกษาบาลีขาดแรงจูงใจเพราะเมื่อเรียนจบแล้วไม่มีงานรองรับ ไม่มีอนาคต ปัจจุบันนี้ ระบบการศึกษาทางโลกได้เปิดโอกาสทางการศึกษาทุกระดับชั้น รองรับนักเรียน นักศึกษา สมัครเรียนโดยไม่มีจำนวนจำกัด เป็นส่วนหนึ่งทำให้การศึกษาบาลีกำลังตกอยู่ในภาวะเสี่ยง ถ้าผู้บริหารไม่มีการเปลี่ยนแปลงพัฒนารูปแบบการจัดการให้เหมาะสม

สรุปได้ว่า การวิเคราะห์สภาพแวดล้อมภายในองค์กรสงฆ์จุดแข็งคือการจัดการศึกษาตามพระธรรมวินัย ภาพลักษณ์ของวัดและพระสงฆ์มีการพัฒนารูปแบบทางการศึกษาตามสภาพสังคม จุดอ่อนคือคณะสงฆ์ขาดบุคลากร งบประมาณไม่เพียงพอ วัสดุอุปกรณ์ไม่เพียงพอ ขาดการทำนุบำรุง

ดูแลรักษาการบูรณปฏิสังขรณ์ ศาสนวัตถุอย่างถูกต้องหลักวิชาการ ขาดการจัดการความรู้ ขาดการสนับสนุนจากภาครัฐอย่างเป็นรูปธรรม โอกาสคือการศึกษาของพระสงฆ์เป็นไปตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎระเบียบของมหาเถรสมาคมให้การรองรับการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม ส่วนปัญหาอุปสรรคคือกระแสวัตถุนิยมในยุคโลกาภิวัตน์ทำให้บทบาทของวัดและพระสงฆ์ลดลง การศึกษาพระปริยัติธรรมก็ลดลง นโยบาย วัสดุทัศน และพันธกิจที่มีอยู่ไม่เกิดผล คือ พระภิกษุ สามเณร มีปริมาณลดลงเรื่อยๆ ปัจจัยความเจริญทางสังคมมีส่วนสำคัญต่อความเสี่ยงในการดำรงสมณเพศ ระบบการศึกษาทางโลกได้เปิดกว้างส่งผลให้การศึกษาบาลีกำลังตกอยู่ในภาวะเสี่ยง ถ้าผู้บริหารไม่มีการเปลี่ยนแปลงการพัฒนาปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดการให้เหมาะสม

๒.๑๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่อง “การพัฒนาปรับเปลี่ยนรูปแบบการจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรม” การพัฒนาปรับเปลี่ยนคือการเปลี่ยนแปลงพัฒนาปรับเปลี่ยนการเรียนการสอน มีวิธีการบูรณาการองค์ความรู้ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน แล้วนำมาบูรณาการให้มีความเหมาะสมกับยุคโลกาภิวัตน์ด้วยหลักการเชิงปฏิบัติการและเชิงพุทธวิธีการจัดการ แล้วนำเสนอการพัฒนาปรับเปลี่ยนตามขั้นตอนของการจัดการเรียนการสอน ที่มีทิศทาง วัสดุทัศน พันธกิจสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งเอาไว้ มีองค์ประกอบคือเป้าหมายที่ชัดเจนเป็นต้น ส่วนการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม หมายถึงพระสงฆ์ การ ผู้มีภาระหน้าที่ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ด้านการศาสนศึกษาและด้านการศาสนศึกษา สงเคราะห์ ด้วยการดำเนินการที่เกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนแก่พระภิกษุ สามเณร กำกับดูแลกฎระเบียบ ควบคุมขบวนการทำงานในแต่ละสำนักเรียนให้มีการจัดการศึกษาตามหลักสูตรบาลีสนามหลวง เช่น การวางแผน การจัดการ การบริหารบุคคล การอำนวยการ และการควบคุมเป็นต้น จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จึงได้นำเสนอผลงานวิทยานิพนธ์ปริญญาโทฉบับนี้เป็นต้น มาอ้างอิงเพื่อใช้ประโยชน์ในการแสดงตัวอย่าง ผู้วิจัยได้นำเสนอผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตามลำดับขั้นตอนการวิจัย มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๑๑.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาปรับเปลี่ยน

๒.๑๑.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม

๒.๑๑.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาปรับเปลี่ยน

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาปรับเปลี่ยน คือ การเปลี่ยนแปลงการเรียนการสอน มีวิธีการบูรณาการองค์ความรู้ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกันแล้วนำมาบูรณาการให้มีความเหมาะสมกับยุคโลกาภิวัตน์ด้วยหลักการ วิธีการจัดการที่มีรูปแบบ แล้วนำเสนอการพัฒนาปรับเปลี่ยนตามขั้นตอน ที่มีทิศทาง วัสดุทัศน พันธกิจสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ มีองค์ประกอบคือเป้าหมายที่ชัดเจนเป็นต้น ผู้วิจัยจะได้นำเสนอผลงานวิทยานิพนธ์มาอ้างอิงเพื่อประโยชน์ในการศึกษาเป็นตัวอย่าง ตามลำดับขั้นตอนการวิจัย มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ภคณา คิตติ ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาปรับเปลี่ยนการประเมินผลการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ” การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาตัวบ่งชี้การจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญที่ครอบคลุมบริบทด้านสภาพแวดล้อม บรรยากาศของการเรียน ปัจจัยเบื้องต้น

กระบวนการ และผลผลิตของการเรียนรู้ เพื่อพัฒนารูปแบบการประเมินการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ และเพื่อประเมินประสิทธิภาพของการใช้รูปแบบการประเมินการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ขั้นตอนการดำเนินการมีดังนี้ ผลการวิจัยพบว่า^{๒๒๑} ๑) ตัวบ่งชี้การเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ประกอบด้วย ๔ องค์ประกอบคือ หนึ่งสภาพแวดล้อมบรรยากาศของการเรียนรู้เป็นต้น สองปัจจัยเบื้องต้นของการเรียนรู้ สาม กระบวนการเรียนรู้ และสี่ ผลผลิตของการเรียนรู้ ๒) รูปแบบการประเมินการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ประกอบด้วย หนึ่งเป้าหมายของการประเมิน สองสิ่งที่มุ่งประเมิน สามวิธีการประเมิน และสี่วิธีการตัดสิน ความจริงแล้วการประเมินการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญมีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาการจัดการเรียนการสอนของครู สิ่งที่มีมุ่งประเมินได้แก่ การจัดการเรียนการสอนของครู วิธีประเมินโดยเพื่อนครู ส่วนวิธีการตัดสินใช้การเปรียบเทียบข้อมูลจากการประเมินกับเกณฑ์สัมภาระที่พัฒนาโดยผู้เชี่ยวชาญ ๓) จากการประเมินประสิทธิผลของการใช้รูปแบบการประเมินการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ผลการวิจัยพบว่า หนึ่งครูมีพัฒนาการของการจัดการเรียนการสอนครั้งที่ ๑ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑ สองโดยภาพรวมครูมีทัศนคติที่ดี ส่วนการประเมินผลการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ สามผู้มีส่วนได้ส่วนเสียยอมรับว่าการประเมินผลที่มีความเหมาะสม มีความเป็นไปได้ทั้งทางด้านการปฏิบัติและด้านงบประมาณ และสี่ผลการประเมินมีความถูกต้อง

บุญส่ง หาญพานิช ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการความรู้ในสถาบันอุดมศึกษาไทย” ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารสถาบันอุดมศึกษา มีความต้องการในระดับมาก ขณะที่สภาพเป็นจริงในปัจจุบันเกิดขึ้นในระดับค่อนข้างน้อยในทุกด้านที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการความรู้ ได้แก่ การสร้างความรู้ การจัดเก็บความรู้ การนำความรู้ไปใช้ การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ การบริการความรู้ การสื่อสารความรู้ การใช้เทคโนโลยี วัฒนธรรมการไว้วางใจ วัฒนธรรมพลังร่วมนอลลิคัลเวอร์เคอร์ สิ่งท้าทาย และยุทธศาสตร์การบริหารจัดการความรู้ ลักษณะงานที่ผู้บริหารมีความต้องการในระดับมาก ให้มีการนำองค์ความรู้ใหม่ๆ ซึ่งเกิดจากการบริหารจัดการความรู้ไปใช้ ได้แก่ การประกันคุณภาพการศึกษา รองลงมา คือ การพัฒนาการเรียนการสอน หลักสูตร เทคโนโลยี ห้องสมุด การวิจัย การประเมินความดีความชอบ การจรรงรักษาบุคลากร การสร้างนักวิชาการ การกำหนดภาระงานของบุคลากร และการบริการความรู้ ผู้บริหารมีความประสงค์ให้ในระดับมาก ให้มีการแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ข้ามหน่วยงานทั้งแบบเป็นทางการและแบบไม่เป็นทางการมากขึ้น ให้มีการบริการความรู้ในลักษณะของการร่วมมือที่ต่างฝ่ายต่างเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับบริการใน ๕ ด้าน คือ การเผยแพร่ความรู้สู่สาธารณะ การถ่ายทอดความรู้ การจัดอบรมสัมมนา การอำนวยความสะดวกในการเข้าถึงความรู้ และการให้คำปรึกษา รูปแบบการบริหารจัดการความรู้ในสถาบันอุดมศึกษาไทยที่นำเสนอเน้นด้านการแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้และการบริการความรู้ ซึ่งประกอบด้วย ๑๐ ด้าน คือ ด้านวิสัยทัศน์ บริการความรู้ ด้านนโยบาย คือ ให้มีการแบ่งปันความรู้อย่างทั่วถึงทั้งภายในและภายนอกสถาบัน ด้านเป้าหมาย คือ การพัฒนาวัฒนธรรมการ

^{๒๒๑} กฤษฎา คิตติ, “การพัฒนารูปแบบการประเมินผลการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ”, **ปริญาครุศาสตร์ดุสิตบัณฑิต** (สาขาวิชาการวัดผลและประเมินผล), (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗).

แบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้และวัฒนธรรมการบริการความรู้ ด้านประเมิน คือ ประเมินความสามารถ และวัฒนธรรมของสถาบัน ด้านยุทธศาสตร์ ได้กำหนดยุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการความรู้ไว้ ๖ ยุทธศาสตร์ ^{๒๒๒}

ปรีชา กันธิยะ ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการบริหารโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรม” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพการบริหารโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรม และการพัฒนารูปแบบการบริหารโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรม ด้วยกระบวนการวิจัยและพัฒนา ผลการวิจัยพบว่า^{๒๒๓}

๑. สภาพการบริหารโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมประกอบด้วยปรัชญา คือ คุณธรรมนำความรู้ สร้างทักษะอาชีพ พัฒนาสังคม วิสัยทัศน์ คือเสริมสร้างคุณธรรม ความรู้ พัฒนามาตรฐานอาชีพ อนุรักษ์สืบทอด ศาสนาพิธี พัฒนาคนดีมีคุณธรรมและความสามัคคีให้สังคมเป็นสุข ตามหลักธรรมคำสอนทางศาสนาและปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในด้านพันธกิจมุ่งที่จะปลูกฝังและเสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรม บูรณาการระบบศาสนาวัฒนธรรม ร่วมกับระบบการศึกษาพัฒนาจิตใจ และความสามารถให้เยาวชนร่วมพัฒนาสังคมและส่วนรวมและเป้าหมาย คือการมุ่งที่จะพัฒนา ส่งเสริมคุณธรรม จริยธรรม ศีลธรรม โดยอบรมปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมที่เด็กและเยาวชนสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ส่วนมากเห็นว่าด้านปัญหาในการบริหารโรงเรียนพระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมที่พึงประสงค์ ควรบริหารจัดการบุคลากรอย่างเหมาะสม

๒. ผลการพัฒนารูปแบบการบริหารโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรม ประกอบด้วย รูปแบบหลักของการบริหารแบบย่อยอีก ๑๒ รูปแบบ ดังนี้

- ๑) รูปแบบหลักการบริหารโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรม
- ๒) รูปแบบการบริหารงานวิชาการโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรม
- ๓) รูปแบบย่อยการบริหารงานวิชาการด้านการจัดการหลักสูตรของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน
- ๔) รูปแบบย่อยการบริหารงานวิชาการด้านการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน
- ๕) รูปแบบย่อยการบริหารงานวิชาการด้านการจัดสื่ออุปกรณ์และเทคโนโลยีของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน
- ๖) รูปแบบย่อยการบริหารงานวิชาการด้านการนิเทศการศึกษาของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน
- ๗) รูปแบบย่อยการบริหารงานวิชาการด้านการวัดและประเมินผลผู้เรียนของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน
- ๘) รูปแบบการบริหารบุคคลของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน

^{๒๒๒}บุญส่ง หาญพานิช, “การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการความรู้ในสถาบันอุดมศึกษาไทย”, **วิทยานินพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต** (สาขาวิชาอุดมศึกษา), (คณะครุศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

^{๒๒๓}ปรีชา กันธิยะ, “การพัฒนารูปแบบการบริหารโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรม”, **วิทยานินพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต** (สาขาการบริหารการศึกษา), (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยสยาม, ๒๕๕๑).

๙) รูปแบบการบริหารงานการเงินของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน

๑๐) รูปแบบย่อยการบริหารงานทั่วไปด้านงานความสัมพันธ์โรงเรียนกับชุมชนของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน

๑๑) รูปแบบย่อยการบริหารงานทั่วไปด้านกิจกรรมนักเรียนของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน

๑๒) รูปแบบย่อยการบริหารงานทั่วไปด้านงานอาคารสถานที่ของโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรมในโรงเรียน

บัณฑิต ฉัตรวิโรจน์ ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบการจัดการความรู้เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการสอนของนักศึกษาครู” การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสมรรถนะการสอนของนักศึกษาครู เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบการจัดการความรู้เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการสอนของนักศึกษาครู และเพื่อศึกษาผลการใช้รูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบการจัดการความรู้ที่เสริมสร้างสมรรถนะการสอนของนักศึกษาครู ผลการวิจัยพบว่า^{๒๒๔}

๑) ศึกษาสมรรถนะการสอนของนักศึกษาครู โดยรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างที่ประกอบด้วยนักศึกษาครูจำนวน ๙๖๐ คน และอาจารย์นิเทศก์จำนวน ๑๓๐ คน จากมหาวิทยาลัยราชภัฏ ๗ แห่ง โดยสุ่มตัวอย่างจากประชากรที่ประกอบด้วยนักศึกษาครูและอาจารย์นิเทศก์มหาวิทยาลัยราชภัฏทั่วประเทศ ผลการวิจัยพบว่า สมรรถนะด้านการเตรียมการสอนและการวางแผนการสอน ด้านการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ และด้านการวัดผลประเมินผลการเรียน อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นอาจารย์นิเทศก์กับนักศึกษาครูเกี่ยวกับสมรรถนะการสอนของนักศึกษาครูทั้ง ๓ ด้านพบว่า มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

๒) พัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบการจัดการความรู้ ซึ่งได้รับการประเมินความเหมาะสมโดยผู้เชี่ยวชาญที่ระดับมากที่สุด รูปแบบมีลักษณะเด่น คือ การบูรณาการการจัดการความรู้ กระบวนการกลุ่มและเรียนรู้แบบร่วมมือ การเรียนรู้แนวสร้างสรรค์นิยม การนำความรู้ไปสู่การปฏิบัติ และการประเมินผลตามสภาพจริง

๓) การนำเสนอรูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบการจัดการความรู้ไปทดสอบกับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักศึกษาครู มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร ในรายวิชาพัฒนาความเป็นครูวิชาชีพ จำนวน ๖๐ คน กลุ่มทดสอบจำนวน ๓๐ คน และกลุ่มควบคุมจำนวน ๓๐ คน กลุ่มทดลองมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนการสอนและสมรรถนะทางการเรียนสูงกว่ากลุ่มควบคุม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

นริศว์ ประมมย์ ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาบทบาทการมีส่วนร่วมของนักเรียนในการจัดการเรียนการสอนระดับชั้นเรียนมัธยมศึกษา” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการมีส่วนร่วมของนักเรียนพัฒนาบทบาทการมีส่วนร่วมของนักเรียนและสังเคราะห์การมีส่วนร่วมของนักเรียนในการจัดการเรียนการสอนระดับชั้นเรียนมัธยมศึกษา แหล่งข้อมูลที่ทำเนิการวิจัยเป็นนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๔

^{๒๒๔} บัณฑิต ฉัตรวิโรจน์, “การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบการจัดการความรู้เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการสอนของนักศึกษาครู”, *ปริญาญครศาสตรดุษฎีบัณฑิต* (สาขาวิชาอุดมศึกษา), (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

จำนวน ๔๐ คน ครู จำนวน ๓ คน ผู้ช่วยผู้อำนวยการโรงเรียน จำนวน ๑ คน และผู้อำนวยการโรงเรียนจำนวน ๑ คน รวมทั้งสิ้น ๔๕ คน ในโรงเรียนมัธยมศึกษา จำนวน ๑ โรงเรียน กรุงเทพมหานคร ได้มาจากการเลือกแบบเจาะจง การรวบรวมข้อมูลใช้วิธีการสัมภาษณ์การอภิปรายกลุ่ม การสนทนากลุ่ม การสังเกต จดบันทึกและกระบวนการ ผลการวิจัยพบว่า^{๒๒๕}

รูปแบบการมีส่วนร่วมของนักเรียนในการจัดการเรียนการสอนในอดีต ครูเป็นผู้กำหนดการจัดการเรียนการสอนทั้งหมด โดยเริ่มตั้งแต่การวางแผนการสอน การดำเนินการสอน และการวัดผล ประเมินผล รูปแบบการมีส่วนร่วมของนักเรียนในการจัดการเรียนการสอนในปัจจุบันครูเป็นผู้กำหนดการจัดการเรียนการสอนเป็นส่วนใหญ่ นักเรียนมีส่วนร่วมในระหว่างดำเนินการทำกิจกรรมการเรียนการสอน รูปแบบการมีส่วนร่วมของนักเรียนในการจัดการเรียนการสอนในอนาคตมีดังนี้ ทุกคนมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนในส่วนที่เกี่ยวข้องมีส่วนร่วมในการวางแผนการสอน ร่วมเสนอความต้องการร่วมกันค้นคว้าหาข้อมูลที่ต้องการเรียนมีการจัดการเรียนการสอนโดยเน้นนักเรียนเป็นสำคัญและมีการปรับเปลี่ยนบทบาทผลการพัฒนาบทบาทการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาพบว่า นักเรียนมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนทุกขั้นตอน ครูเปลี่ยนแปลงบทบาทผู้สอนมาเป็นผู้อำนวยความสะดวกและนักเรียนเปลี่ยนบทบาทมาเป็นผู้มีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอน ครูและนักเรียนมีความพึงพอใจในการจัดการเรียนการสอน ผลการสังเคราะห์การมีส่วนร่วมของนักเรียนในการจัดการเรียนการสอนที่ได้จากการพัฒนา มุ่งองค์ประกอบดังนี้ การมีส่วนร่วมตัดสินใจร่วมวางแผนร่วมกำหนดความต้องการ ร่วมปฏิบัติ เปลี่ยนแปลงบทบาท และร่วมประเมินผล

พระราชรัตนมงคล (มนตรี ยางธิสาร) ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมวิธีการสอนศีลธรรมระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของพระสอนศีลธรรมตมโครงการของกระทรวงศึกษาธิการ” จุดมุ่งหมายของการวิจัยครั้งนี้ เพื่อพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมวิธีการสอนศีลธรรมระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของพระสอนศีลธรรมตมโครงการของกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อประเมินผลการใช้หลักสูตรฝึกอบรม และเพื่อติดตามผลการใช้หลักสูตรฝึกอบรม พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ใช้สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ประกอบด้วยกลุ่มตัวอย่าง ๒ กลุ่มคือ ๑) กลุ่มพระสงฆ์จำนวน ๑๒๙ รูป เพื่อใช้ในการสำรวจความคิดเห็นและความต้องการเกี่ยวกับวิธีสอนศีลธรรมระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ของพระสอนศีลธรรมที่ปฏิบัติงานสอนในกรุงเทพมหานคร ๒) พระสอนศีลธรรมระดับมัธยมศึกษาตอนต้น จำนวน ๓๐ รูป ที่ปฏิบัติงานสอนในกรุงเทพมหานคร และที่สมัครเข้ารับการฝึกอบรม เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ หลักสูตรฝึกอบรม แบบทดสอบก่อนและหลัง การฝึกอบรม แบบประเมินความพึงพอใจ และแบบสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูล โดยการหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการทดสอบค่าที่ ผลการวิจัยพบว่า^{๒๒๖}

๑. หลักสูตรฝึกอบรม วิธีสอนศีลธรรมระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ของพระสอนศีลธรรม มี

^{๒๒๕} นริศว์ ปราบมย์, “การพัฒนาบทบาทการมีส่วนร่วมของนักเรียนในการจัดการเรียนการสอนระดับชั้นเรียนมัธยมศึกษา”, **ปริญญญาวิทยาศาสตร์ดุขฎิบัณฑิต** (สาขาวิชาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์), (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๘).

^{๒๒๖} พระราชรัตนมงคล (มนตรี ยางธิสาร), “การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมวิธีการสอนศีลธรรมระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของพระสอนศีลธรรมตมโครงการของกระทรวงศึกษาธิการ”, **ปริญญญาดุขฎิบัณฑิต** (สาขาวิชาการศึกษาผู้ใหญ่), (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๔).

ผลการประเมินดัชนีความสอดคล้องมากกว่า ๐.๐๕ และมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด

๒. ผลการทดลองใช้หลักสูตรฝึกอบรม พบว่า หลังการฝึกอบรม ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีคะแนนทดสอบความรู้เพิ่มขึ้นมากกว่าก่อนการฝึกอบรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

๓. ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความพึงพอใจต่อการใช้หลักสูตรฝึกอบรมอยู่ในระดับมากที่สุด

๔. การติดตามผล การใช้หลักสูตรฝึกอบรม เมื่อเวลาผ่านไป ๑ เดือน พบว่า (๑) ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้นำความรู้ที่ได้รับจากการฝึกอบรมไปใช้ปฏิบัติงานสอนได้ผลจริง (๒) ผู้เข้าร่วมประชุมสนทนากลุ่ม มีความคิดเห็นสอดคล้องกันว่า หลักสูตรมีความสอดคล้องและมีความเหมาะสมทั้งด้านระยะเวลา ด้านเนื้อหา ด้านกิจกรรม ด้านสื่อการเรียนการสอน และด้านการประเมินผล สามารถนำไปใช้เป็นหลักสูตรฝึกอบรม วิธีการสอนศีลธรรมระดับมัธยมศึกษาตอนต้น ของพระสอนศีลธรรมกับนักเรียนระดับอื่นได้ นอกจากนี้ หน่วยงานอื่นที่มีโครงการสอนศีลธรรมสามารถนำหลักสูตรฝึกอบรมฉบับนี้ ไปใช้ฝึกอบรมพระสอนศีลธรรม ในหน่วยงานนั้นได้เช่นเดียวกัน

ชาริณี ตรีวรัญญู ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาสมรรถภาพการจัดการเรียนการสอนของครูประถมศึกษาตามแนวคิดการศึกษาผ่านบทเรียน” การวิจัยครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนากระบวนการศึกษาผ่านบทเรียนที่เหมาะสมกับบริบทการทำงานของครูไทย และเพื่อศึกษาผลการพัฒนาสมรรถภาพการจัดการเรียนการสอนของครูตามแนวคิดการศึกษาผ่านบทเรียน การวิจัยปฏิบัติการเชิงปฏิบัติจริง ผลการวิจัยพบว่า^{๒๒๗}

๑) กระบวนการศึกษาผ่านบทเรียนที่พัฒนาขึ้นตามแนวคิดการศึกษาผ่านบทเรียนเป็นกระบวนการทำงานในการพัฒนาวิชาชีพของครูในบริบทการทำงานจริงของตนเองผ่านการทำงานกลุ่มแบบร่วมมือ รวมพลังอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาการจัดการเรียนการสอนที่เน้นการพัฒนาการคิดและการเรียนรู้ของนักเรียน กระบวนการศึกษาผ่านบทเรียนมีขั้นตอนสำคัญ ๖ ขั้นตอนเป็นวงจรได้แก่ (๑) กำหนดเป้าหมายการศึกษาผ่านบทเรียน (๒) การวางแผนบทเรียน (๓) การสอนและการสังเกตในชั้นเรียน (๔) การสืบสอบผลการปฏิบัติงาน (๕) การปรับปรุงแก้ไขบทเรียน และ (๖) การแลกเปลี่ยนเรียนรู้

๒) การดำเนินงานตามกระบวนการศึกษาผ่านบทเรียนสามารถช่วยพัฒนาสมรรถภาพการจัดการเรียนการสอนของครูไทยในทุกด้าน ได้แก่ ด้านความรู้ความเข้าใจในการจัดการเรียนการสอน ด้านทักษะการคิดในการจัดการเรียนการสอน และด้านความสามารถในการทำงานแบบร่วมมือ รวมพลัง โดยครูผู้ร่วมวิจัยมีการพัฒนาสมรรถภาพการจัดการเรียนการสอน ด้านความรู้ความเข้าใจในการจัดการเรียนการสอนมากที่สุด ครูผู้วิจัยประมาณร้อยละ ๕๐ มีการพัฒนาสมรรถภาพการจัดการเรียนการสอนมากกว่าครึ่งหนึ่งของจำนวนตัวบ่งชี้

ธวัช เต็มญวน ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพในการจัดการศึกษาระดับปริญญาตรีของสถาบันอุดมศึกษาสังกัดกรมศิลปากร” ผลการวิจัย พบว่ารูปแบบที่มีองค์ประกอบทั้งหมด ๖ ด้าน คือ ๑. ด้านหลักสูตร ได้แก่ การพัฒนาหลักสูตรควรให้

^{๒๒๗}ชาริณี ตรีวรัญญู, “การพัฒนาสมรรถภาพการจัดการเรียนการสอนของครูประถมศึกษาตามแนวคิดการศึกษาผ่านบทเรียน”, *ปริญาญาคูศาสตรดุษฎีบัณฑิต* (สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน), (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

สอดคล้องกับความต้องการของสังคมและตลาดแรงงานมีการจัดทำแผนการปฏิบัติการ ในการใช้หลักสูตรมีการจัดประชุมชี้แจงการใช้หลักสูตรให้แก่อาจารย์ผู้สอนได้รับทราบการประเมินหลักสูตร ควรมีการติดตามและประเมินผลหลักสูตรอย่างต่อเนื่อง มีการจัดสรร งบประมาณสำหรับดำเนินการบริหารหลักสูตร ๒. ด้านอาจารย์ ได้แก่ การสรรหาอาจารย์ควรมี กระบวนการและวิธีการคัดเลือก อาจารย์อย่างมีประสิทธิภาพมีการสอบข้อเขียนและสอบสัมภาษณ์ การกำหนดภารกิจของอาจารย์ ควร มีการกำหนดขอบเขตภาระงานของอาจารย์อย่างเป็นลายลักษณ์อักษร จัดเวลาให้อาจารย์ปฏิบัติ ภารกิจการสอนและภารกิจที่ไม่เกี่ยวข้องกับการสอน โดยการส่งเสริมและสนับสนุนให้อาจารย์ปฏิบัติ ภารกิจ อาจารย์ควรมีการวางแผนพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ทั้งด้านความรู้ทักษะเกี่ยวกับการเรียนการ สอนให้ สอดคล้องกับการปฏิรูปการเรียนรู้

๓. ด้านกระบวนการเรียนการสอน ได้แก่ การทำแผนการสอนควร มีคณะกรรมการในการ จัดทำร่วมกันมีการจัดทำแผนการสอนและการจัดลำดับเนื้อหาวิชาให้ นอกจากนี้ควรนำเทคโนโลยี ทางการเรียนการสอนที่ทันสมัยมาใช้ ตลอดจนจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมและจัดการสอนซ่อม เสริมให้แก่ผู้เรียนที่มีปัญหาทางการเรียน ๔. ด้านนักศึกษา ได้แก่ การคัดเลือกนักศึกษาควรมีระบบ การคัดเลือกที่มีคุณภาพและมีการ ประชาสัมพันธ์ การเปิดรับนักศึกษาเข้ามาศึกษาต่อในสถาบันด้วย วิธีการที่หลากหลาย การพัฒนานักศึกษาควรสอดคล้องกับปรัชญาและเป้าหมายหลักของสถาบัน ตลอดจนพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม และคุณภาพบัณฑิตต้องเป็นที่ยอมรับและต้องการของสังคม มีการ ติดตามผลบัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาเป็นระยะๆ ๕. ด้านการวัดและประเมินผล ได้แก่ หลักเกณฑ์การ วัดและประเมินผลควรเป็นไปตาม เกณฑ์หรือแนวปฏิบัติของสถาบัน และมีการกำหนดเกณฑ์การ ประเมินผลการเรียนการสอนให้ชัดเจน ๖. ด้านปัจจัยเกื้อหนุน ได้แก่ อาคารสถานที่ควรจัดให้เพียงพอ และเหมาะกับการเรียนภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ โดยจัดบรรยากาศให้น่าสนใจกระตุ้นการเรียนรู้ ห้องสมุด ควรจัดให้ทันสมัยและมีบรรยากาศที่เอื้อต่อการศึกษาค้นคว้าของนักศึกษา อุปกรณ์การสอน ควรทันสมัย และเพียงพอต่อจำนวนนักศึกษาโดยเฉพาะอุปกรณ์สำหรับฝึกวิชาเฉพาะทางศิลปะ นอกจากนี้ห้องพยาบาลควรมีเครื่องมือและอุปกรณ์ในการปฐมพยาบาลที่เพียงพอและทันสมัย^{๒๒๘}

นางลักษณ์ เรือนทอง ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารโรงเรียนที่มีประสิทธิผล” การวิจัย ครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อทราบองค์ประกอบของการบริหารโรงเรียนที่มีประสิทธิผล และรูปแบบการ บริหารโรงเรียนที่มีประสิทธิผล วิธีดำเนินการวิจัย ๔ ขั้นตอนคือ ๑) การศึกษาวิเคราะห์เพื่อกำหนด กรอบแนวคิดในการวิจัย บนพื้นฐานของหลักการ แนวคิดทฤษฎีการบริหารโรงเรียนที่มีประสิทธิผล ๒) การวิเคราะห์ความเป็นไปได้ละพัฒนารูปแบบการบริหารโรงเรียนที่มีประสิทธิผล ๓) การ ตรวจสอบและการสร้างรูปแบบการบริหารโรงเรียนที่มีประสิทธิภาพที่เหมาะสม และ ๔) การปรับปรุง และนำเสนอรูปแบบการบริหารโรงเรียนที่มีประสิทธิผล ผลการวิจัยพบว่า^{๒๒๙}

^{๒๒๘} ธีรวิทย์ เต็มภูวน, “การพัฒนาแบบการจัดการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพในการจัดการศึกษา ระดับปริญญาตรีของสถาบันอุดมศึกษาสังกัดกรมศิลปากร”, *ปริญญาการศึกษาคุณวุฒิบัณฑิต* สาขาวิชาการ อุดมศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ), ๒๕๔๘.

^{๒๒๙} นางลักษณ์ เรือนทอง, “รูปแบบการบริหารโรงเรียนที่มีประสิทธิผล”, *ปริญญาการศึกษาคุณวุฒิบัณฑิต* (สาขาวิชา

๑. องค์ประกอบของรูปแบบการบริหารโรงเรียนที่มีประสิทธิผล ประกอบด้วย ๘ องค์ประกอบคือ ๑) เป็นองค์กรแห่งการเรียนรู้ ๒) ผู้บริหารและครูเป็นมืออาชีพ ๓) การประกันคุณภาพ การตรวจสอบได้และความเชื่อถือ ๔) สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ๕) การมีวิสัยทัศน์และวัตถุประสงค์ร่วมกัน ๖) เน้นการเรียนการสอน ๗) การสอนที่มีวัตถุประสงค์ ๘) มีความคาดหวังต่อนักเรียนสูง

๒. รูปแบบการบริหารโรงเรียนที่มีประสิทธิผล เป็นรูปแบบที่ประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ ๘ องค์ประกอบ ซึ่งมีความเหมาะสมถูกต้อง เป็นไปได้ และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้สอดคล้องกับกรอบแนวคิดทฤษฎีของการวิจัย^{๒๓๐}

ธีระพล เพ็ญจันทร์ ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการภาครัฐที่มีประสิทธิภาพของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา” ผลการวิจัยพบว่า ๑. ปัจจัยการบริหารจัดการภาครัฐที่มีประสิทธิภาพของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประกอบด้วยปัจจัยต่างๆ ดังนี้ ๑) ด้านการบริหารการเปลี่ยนแปลง ๒) ด้านกลยุทธ์การเปลี่ยนแปลง ๓) ด้านประสิทธิผลตามแผนปฏิบัติราชการ ๔) ด้านภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลง ๕) ด้านการบริหารจัดการความเสี่ยง ๖) ด้านการให้ความสำคัญกับผู้รับบริการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ๗) ด้านการมุ่งเน้นทรัพยากรบุคคล ๘) ด้านประสิทธิภาพของการปฏิบัติราชการ ๙) ด้านคุณภาพวิชาการ ๑๐) ด้านการพัฒนาบุคลากร ๑๑) ด้านลักษณะสำคัญขององค์กร ๑๒) ด้านระบบสนับสนุนการเปลี่ยนแปลง ๑๓) ด้านประสิทธิผลตามตัวชี้วัด ๒. แนวทางในการบริหารจัดการ ภาครัฐที่มีประสิทธิภาพของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา จากความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ พบว่า ปัจจัยที่ค้นพบในการวิจัยมีความถูกต้อง เป็นไปได้และใช้ประโยชน์ได้จริง^{๒๓๑}

อัญญา พานิช ได้วิจัยเรื่อง “องค์ประกอบประสิทธิผลองค์กรของมหาวิทยาลัย ราชภัฏ” ผลการวิจัยพบว่า ๑. องค์ประกอบประสิทธิผลองค์กรของมหาวิทยาลัยราชภัฏประกอบด้วย ๖ องค์ประกอบ คือ ๑) พฤติกรรมการบริหาร ๒) ความพึงพอใจในการทำงาน ๓) สภาพแวดล้อม ภายในองค์กร ๔) เทคโนโลยี ๕) ความผูกพันต่อองค์กรและ ๖) โครงสร้างองค์กร ๒. ประสิทธิภาพองค์กรของมหาวิทยาลัยราชภัฏอยู่ในระดับมาก ๓. ความผูกพันต่อองค์กรเป็นองค์ประกอบที่มีอิทธิพลทางตรงต่อประสิทธิผลองค์กรของมหาวิทยาลัยราชภัฏ^{๒๓๒}

การบริหารการศึกษา), (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐).

^{๒๓๐} นงลักษณ์ เรือนทอง, “รูปแบบการบริหารโรงเรียนที่มีประสิทธิผล”, **ปริญาปราชญ์บัณฑิต** สาขาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๕๐.

^{๒๓๑} ธีระพล เพ็ญจันทร์, “การบริหารจัดการภาครัฐที่มีประสิทธิภาพของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา”, **ปริญาปราชญ์บัณฑิต** สาขาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๕๒.

^{๒๓๒} อัญญา พานิช, “องค์ประกอบประสิทธิผลองค์กรของมหาวิทยาลัยราชภัฏ”, **ปริญาปราชญ์บัณฑิต** สาขาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๕๐.

สรุปได้ว่า ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนารูปแบบ คือ พระสังฆาธิการ มีบทบาทสำคัญในการดำเนินการเรียนการสอนตามภาระหน้าที่โดยตำแหน่งการปกครองคณะสงฆ์ สำหรับวัตถุประสงค์การจัดการศึกษาของพระสงฆ์เพื่อต้องการบูรณาการองค์ความรู้การจัดการเชิงพุทธ การพัฒนาผลประโยชน์ของนักเรียนเอง นักเรียนรู้จักตนเองมากขึ้น ปรับปรุงตนเองดีขึ้น มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่มากขึ้น มีจิตอาสาพัฒนาสังคมด้วยความเสียสละ มีความพยายามศึกษาวิชาความรู้ด้วยความอดทน ทำหน้าที่ของตนให้สมบูรณ์ตั้งแต่เริ่มต้นด้วยความเคารพครู อาจารย์ และมีความกตัญญูต่อสำนักเรียนด้วยการช่วยเหลือสนับสนุนตามความเหมาะสม

นอกจากนี้ พระสังฆาธิการ เป็นผู้กำหนดวิสัยทัศน์ พันธกิจ กฎระเบียบในสำนักเรียนให้มีความชัดเจนตามกฎเกณฑ์ของแม่กองบาลีสนามหลวง เช่น การบริหารบุคคล การบริหารการเงิน การบริหารวัสดุอุปกรณ์ และการจัดการเป็นต้น สำหรับครู อาจารย์รับภาระหน้าที่สำคัญในการสอนหนังสือแก่นักเรียนด้วยเสียสละ เป็นผู้มีส่วนได้ ส่วนเสียกับกระบวนการเรียนการสอน ด้วยการส่งเสริมทักษะและประสบการณ์แก่นักเรียน ด้วยการปรับปรุงพัฒนาจิตใจ มีความตั้งใจทำหน้าที่ความเป็นครูด้วยความภาคภูมิใจและเสียสละ เป็นการทำบุญอุทิศถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระเจ้าแผ่นดินผู้ให้การอุปถัมภ์ ส่วนนักเรียนมีโอกาสได้รับการศึกษา

จากการทบทวนผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนารูปแบบ คือ การเปลี่ยนแปลงการเรียนการสอน มีวิธีการบูรณาการองค์ความรู้ที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน แล้วนำมาบูรณาการให้มีความเหมาะสมกับยุคโลกาภิวัตน์ด้วยหลักการ วิธีการจัดการ แล้วนำเสนอการพัฒนารูปแบบตามขั้นตอน ที่มีทิศทาง วิสัยทัศน์ พันธกิจ สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งเอาไว้ และมีองค์ประกอบคือเป้าหมายที่ชัดเจนเป็นต้น ผลการศึกษาวิจัยของนิสิตและนักศึกษาต่างๆ ผู้วิจัยประมวลผลได้ว่า การพัฒนารูปแบบเป็นไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ มีส่วนสำคัญต่อการพัฒนารูปแบบตามยุคสมัยสังคมเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง ที่เกี่ยวข้องกับระบบการจัดการ วิธีการบูรณาการให้มีความเหมาะสมกับกาลเวลาที่เปลี่ยนแปลงไป สรุปได้ตามตารางที่ ๒.๑๒

ตารางที่ ๒.๑๒ สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนารูปแบบ

นักวิจัย	ข้อค้นพบ
กฤษณา คิตดี, (๒๕๔๗)	การวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการประเมินผลการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ” ผลการวิจัยพบว่า ๑) การเรียนการสอน เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ๒) รูปแบบการประเมินการจัดการเรียนการสอน
ปรีชา กันธิยะ, (๒๕๕๑)	การวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการบริหารโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรม” ผลการวิจัยพบว่า ๑) การมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรม คือ คุณธรรมนำความรู้ สร้างทักษะอาชีพ พัฒนาสังคมและวิสัยทัศน์ ๒) ผลการพัฒนารูปแบบการบริหารโรงเรียนคือ ด้านการบริหารบุคคล ด้านการบริหารการเงิน ด้านงานอาคารสถานที่ของโรงเรียน และด้านการจัดการเรียนการสอน เป็นต้น

ตารางที่ ๒.๑๒ สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนารูปแบบ (ต่อ)

นักวิจัย	ข้อค้นพบ
บัณฑิต ฉัตรวิโรจน์, (๒๕๕๐)	การวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบการจัดความรู้เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการสอนของนักศึกษาครู” ผลการวิจัยพบว่า ๑) การบูรณาการจัดการจัดการความรู้ กระบวนการกลุ่มและเรียนรู้แบบร่วมมือ การเรียนรู้แนวสร้างสรรค์นิยม การนำความรู้ไปสู่การปฏิบัติ และการประเมินผลตามสภาพจริง ๒) การจัดการความรู้ไปทดสอบกับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักศึกษาครู มีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนการสอนและสมรรถนะทางการสอนสูงกว่ากลุ่มควบคุม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕
นริศว์ ปรารมภ์, (๒๕๔๘)	การวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการมีส่วนร่วมของนักเรียนในการจัดการเรียนการสอนระดับชั้นเรียนมัธยมศึกษา” ผลการวิจัยพบว่า ๑) ครูเป็นผู้กำหนดการจัดการเรียนการสอน ๒) นักเรียนมีส่วนร่วมในระหว่างดำเนินการทำกิจกรรม ๓) ครูเปลี่ยนแปลงบทบาทผู้สอนมาเป็นผู้อำนวยความสะดวก ๔) มีส่วนร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติเปลี่ยนแปลงบทบาทและร่วมประเมินผล
พระราชรัตนมงคล (มนตรี ยางิสาร), (๒๕๕๔)	การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมวิธีการสอนศีลธรรมระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของพระสอนศีลธรรมตงโครงการของกระทรวงศึกษาธิการ” ผลการวิจัยพบว่า ๑) หลักสูตรฝึกอบรม มีความสอดคล้องอยู่ในระดับมากที่สุด ๒) ผลการทดลองใช้หลักสูตรฝึกอบรมพบว่า หลังการฝึกอบรม ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีคะแนนทดสอบความรู้เพิ่มขึ้น ๓) ผู้เข้ารับการฝึกอบรมมีความพึงพอใจต่อการใช้หลักสูตรฝึกอบรมอยู่ในระดับมากที่สุด ๔) การติดตามผล การใช้หลักสูตรฝึกอบรม สามารถนำไปใช้ได้จริง มีความสอดคล้องและมีความเหมาะสมกับระยะเวลา
ชาธิณี ตรีวิญญู, (๒๕๕๐)	การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาสมรรถภาพการจัดการเรียนการสอนของครูประถมศึกษาตามแนวคิดการศึกษาผ่านบทเรียน” ผลการวิจัยพบว่า ๑) มีขั้นตอนเป็นวงจรคือ เป้าหมาย การวางแผน การสอน การผลการปฏิบัติงาน การปรับปรุงแก้ไข และการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ๒) การพัฒนาสมรรถภาพการจัดการเรียนการสอนของครู คือ ด้านความรู้ ด้านทักษะ และด้านความสามารถ

ตารางที่ ๒.๑๒ สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนารูปแบบ (ต่อ)

นักวิจัย	ข้อค้นพบ
ธวัช เต็มญวน, (๒๕๔๘)	การวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพ ในการจัดการศึกษาระดับปริญญาตรีของสถาบันอุดมศึกษาสังกัดกรม ศิลปากร” ผลการวิจัยพบว่า ได้รูปแบบที่มีองค์ประกอบทั้งหมด ๖ ด้าน ๑. ด้านหลักสูตร ๒. ด้านอาจารย์ ๓. ด้านกระบวนการเรียนการสอน ๔. ด้านนักศึกษา ๕. ด้านการวัดและประเมินผลและ ๖. ด้านปัจจัยเกื้อหนุน
นงลักษณ์ เรือนทอง, (๒๕๕๐)	การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารโรงเรียนที่มีประสิทธิผล” ผลการวิจัยพบว่า ๑) ผู้บริหารและครูเป็นมืออาชีพ ๒) มีความเหมาะสมถูกต้อง สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ สอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีของการบริหาร
ธีระพล เฟ่งจันทร์	ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการภาครัฐที่มีประสิทธิภาพของสำนักงานเขต พื้นที่การศึกษา” ผลการวิจัยพบว่า ๑. ปัจจัยการบริหารจัดการภาครัฐที่มีประสิทธิภาพของสำนักงานเขต พื้นที่การศึกษาประกอบด้วยปัจจัย ๑๓ ด้าน ๒. แนวทางในการบริหารจัดการภาครัฐที่มีประสิทธิภาพของ สำนักงานเขต พื้นที่การศึกษา จากความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญ พบว่า ปัจจัยที่ค้นพบในการวิจัย มีความถูกต้องเป็นไปได้ และใช้ประโยชน์ได้จริง
อัญญา พานิช	ได้วิจัยเรื่อง “องค์ประกอบประสิทธิผลองค์กรของมหาวิทยาลัยราชภัฏ” ผลการวิจัยพบว่า ๑. องค์ประกอบประสิทธิผลองค์กรของมหาวิทยาลัยราชภัฏประกอบด้วย ๖ องค์ประกอบ ๒. ประสิทธิภาพ องค์กรของมหาวิทยาลัยราชภัฏอยู่ในระดับมาก ๓. ความผูกพันต่อ องค์กรเป็นองค์ประกอบที่มีอิทธิพลทางตรงต่อประสิทธิผลองค์กร ของมหาวิทยาลัยราชภัฏ ส่วนสภาพแวดล้อมภายในองค์กร พฤติกรรมการบริหารและโครงสร้าง องค์กรมีอิทธิพลทางอ้อมต่อ ประสิทธิภาพองค์กรของมหาวิทยาลัยราชภัฏ

๒.๑๑.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา คือ พระสังฆาธิการ ผู้มีภาระหน้าที่สำคัญในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ด้านการศาสนศึกษาและด้านการศาสนศึกษาสงเคราะห์ ด้วยการดำเนินการจัดการเรียนการสอนแก่สามเณร พระภิกษุเป็นต้น ด้วยการกำกับดูแลกฎระเบียบควบคุมขบวนการจัดการศึกษาตามหลักสูตรธรรมสนามหลวง เช่น การวางแผน การจัดองค์การ การบริหารบุคคล การอำนวยการ และการควบคุมเป็นต้น ผู้วิจัยจะได้นำเสนอผลงานวิทยานิพนธ์มาอ้างอิงเพื่อประโยชน์ในการศึกษาเป็นตัวอย่าง ตามลำดับขั้นตอนการวิจัย มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

พระครูอุทัยกิจจารักษ์ สัจฉินโณ ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารจัดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น” ผลการวิจัย พบว่า ๑) รูปแบบการบริหารกิจการคณะสงฆ์มีการดำเนินการตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งภารกิจดังกล่าวบางประการกำหนดไว้ในระเบียบกฎหมายมหาเถรสมาคม แต่บางประการคงเห็นไปตามจารีตประเพณีที่ปฏิบัติสืบต่อมา ๒) การบริหารจัดการการเผยแผ่พระพุทธศาสนาขององค์กรคณะสงฆ์ภาค ๒ มีปัญหาที่ชัดเจน องค์กรสงฆ์มีบุคลากรไม่พอเพียงที่จะเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างถูกต้องและถ่องแท้ พระนักเผยแผ่ที่มีความรู้ ความเข้าใจในหลักพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องถ่องแท้มีจำนวนจำกัด เห็นปัญหาในการเผยแผ่ ทำให้พุทธศาสนิกชนเกิดความสับสน สำคัญผิด และเข้าใจคลาดเคลื่อนไปจากความเห็นจริงตามหลักพระพุทธศาสนา ๓) แบบการบริหารจัดการการเผยแผ่ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นภาค ๒ ควรมีอำนาจและหน้าที่ที่สำคัญ กล่าวคือ เห็นศูนย์กลางในการประสานบุคลากรการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในระดับภาคและระดับจังหวัด เพื่อให้ปฏิบัติตามนโยบายข้อกำหนด ข้อบังคับ วัตถุประสงค์และอื่นๆ ตามที่องค์กรกำหนดและมอบหมาย จัดหาวัสดุอุปกรณ์เครื่องมือประกอบการเรียนการสอนและการเผยแผ่ และอำนวยความสะดวก และเห็นที่ปรึกษาในการดำเนินงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา และส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาบุคลากรการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ติดตามประเมินผลบุคลากรที่เผยแผ่พระพุทธศาสนา และจัดทำรายงานผลการดำเนินงานการเผยแผ่ และจัดทำงบประมาณสนับสนุน ให้การอุปถัมภ์กิจกรรมและบุคลากรที่ทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาต่อไป^{๒๓๓}

พระมหาไกรวรรณ ปุณฺณขันธ ได้วิจัยเรื่อง “ผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสำนักเรียน พระปริยัติธรรม” ผลการวิจัย พบว่า ๑. องค์ประกอบผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสำนักเรียนพระปริยัติธรรม ประกอบด้วยองค์ประกอบ ๕ องค์ประกอบ ได้แก่ ๑) การวางแผนกลยุทธ์ ๒) ภาวะผู้นำ ๓) วิสัยทัศน์ ๔) คุณธรรมจริยธรรมและ ๕) การบริหารองค์กร ๒. รูปแบบผู้นำเชิงกลยุทธ์ เห็นรูปแบบที่ประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ ๔ องค์ประกอบ ซึ่งมีความเป็นไปได้ถูกต้อง เหมาะสม และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ให้สอดคล้องกับกรอบแนวคิดทฤษฎีของการวิจัย^{๒๓๔}

^{๒๓๓}พระครูอุทัยกิจจารักษ์ สัจฉินโณ, “รูปแบบการบริหารจัดการการเผยแผ่พระพุทธศาสนาขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาค ๒”, **ปริญาพุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต** สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๖.

^{๒๓๔}พระมหาไกรวรรณ ปุณฺณขันธ, “ผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสำนักเรียนพระปริยัติธรรม”, **ปริญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต** สาขาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๕๒.

พระมหาอำนาจ ปวทุมน ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรม” ผลการวิจัย พบว่า ๑. สภาพการจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรมในปัจจุบันนี้ พระสังฆาธิการได้ดำเนินการพัฒนารูปแบบที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเพื่อการบูรณาการที่เหมาะสมกับการศึกษาพระปริยัติธรรม ให้มีความสอดคล้องตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ตลอดจนถึงกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับสำนักเรียน เพื่อส่งเสริมการสร้างทรัพยากรบุคคล คือ พระภิกษุสามเณร ผู้เป็นศาสนทายาท สืบทอดอายุพระพุทธศาสนาในอนาคต นอกจากนั้น ปัญหาอุปสรรคการจัดการเพื่อการบูรณาการที่ไม่เหมาะสมกับการศึกษาพระปริยัติธรรมในปัจจุบันนี้ สาเหตุสำคัญมาจากวิสัยทัศน์ไม่ชัดเจน พันธกิจไม่เหมาะสม กระบวนการจัดการภายในสำนักเรียนไม่ชัดเจน เช่น การบริหารบุคคล (Man) การบริหาร การเงิน (Money) การบริหารวัสดุอุปกรณ์ (Materials) และการจัดการ (Management) เป็นต้น ๒. การบูรณาการหลักพุทธธรรมสำหรับการจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรม ตามหลักการจัดการประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์การ การบริหารบุคคล การอำนวยการ และการควบคุม เป็นต้น ตามหลักอริยบท ๔ ประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา เป็นต้น ตามหลักสาราณียธรรม ๖ ประกอบด้วย เมตตาทายกรรม เมตตาจริกรรม เมตตาโมกกรรม สาธารณโกศ สีสสามัญญตา และทิวาสสามัญญตา เป็นต้น ๓. นำเสนอการพัฒนารูปแบบการจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรม ผลการแจกแบบสอบถามแก่บุคลากรกลุ่มตัวอย่างจำนวน ๓๑๗ ชุด พบว่า ผู้บริหาร อาจารย์ เจ้าหน้าที่และนักเรียน มีความคิดเห็นต่อการพัฒนารูปแบบการจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรม โดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาแต่ละด้านพบว่า ผู้บริหาร อาจารย์ เจ้าหน้าที่ และนักเรียน มีความคิดเห็นต่อการพัฒนารูปแบบการจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรม แต่ละด้านอยู่ในระดับปานกลาง คือ ตามหลักการจัดการประกอบด้วย การวางแผน การจัดองค์การ การบริหารบุคคล การอำนวยการ และการควบคุมเป็นต้น ตามหลักอริยบท ๔ ประกอบด้วย ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา^{๒๓๕}

กิตติ ศรีวิเชียร ได้วิจัยเรื่อง “ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับผลการเรียนของนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี” ผลการวิจัย พบว่า ๑. ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับผลสัมฤทธิ์ในวิชาบาลีไวยากรณ์เมื่อวิเคราะห์ด้วยสหสัมพันธ์พหุคูณได้แก่ สัดส่วนครูต่อนักเรียน จำนวนวิชาที่สอน แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ และประสบการณ์การสอน ๒. ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับทัศนคติต่อวิชาบาลีไวยากรณ์ เมื่อวิเคราะห์ด้วย “สหสัมพันธ์พหุคูณ ได้แก่ ความสนใจในการเรียนและบรรยากาศในชั้นเรียน ๓. ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับผลการเรียนรวมเมื่อวิเคราะห์ด้วยสหสัมพันธ์คาโนนิคอลชุดแรก ได้แก่ ความสนใจในการเรียน และบรรยากาศในชั้นเรียน ชุดที่สอง ได้แก่ สัดส่วนครูต่อนักเรียน ระดับการศึกษาทางบาลีของครู พิสัย อายุของนักเรียนในชั้นและค่านิยมทัศนคติ และในการปรับปรุงผลการเรียนของนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกบาลีให้ดีขึ้น ควรให้ความสำคัญแก่การพัฒนาความสนใจในการเรียนของนักเรียนและการจัด บรรยากาศในการเรียนให้เอื้อต่อการเรียนรู้ให้มากยิ่งขึ้น^{๒๓๖}

^{๒๓๕}พระมหาอำนาจ ปวทุมน, “การพัฒนารูปแบบการจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรม”, **ปริญญาพุทธศาสตร์ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๕๖.

^{๒๓๖}กิตติ ศรีวิเชียร, “ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับผลการเรียนของนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี”, **ปริญญาการศึกษาดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร), ๒๕๒๘.

ชวนพิศ ลิทธิธาดา ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบสมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีประสิทธิผล” ผลการวิจัย พบว่า ๑. องค์ประกอบสมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีประสิทธิผลประกอบด้วย ๔ องค์ประกอบ คือ ๑) สมรรถนะด้านวิชาชีพ ๒) สมรรถนะด้านภาวะผู้นำ ๓) สมรรถนะด้านหน้าที่ ๔) สมรรถนะด้านบุคคลและ ๔) สมรรถนะด้านการบังคับบัญชา ๒. รูปแบบสมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีประสิทธิผล เป็นรูปแบบที่ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ ๔ องค์ประกอบที่มีความถูกต้อง เหมาะสมเป็นไปได้ และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ ซึ่งสอดคล้องกับกรอบแนวคิดทฤษฎีของการวิจัย^{๒๓๗}

สมคิด สกฤตสถาปัตย์ ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มี ประสิทธิผลในการปฏิรูปการศึกษาแบบยั่งยืน” ผลการวิจัย พบว่า ๑. องค์ประกอบของภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีประสิทธิผล ประกอบด้วย การสร้างสื่อกลางที่มีศักยภาพการใช้ความฉลาดทางอารมณ์เป็นฐาน การสร้างแรงบันดาลใจ การคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล การกระตุ้นการใช้ปัญญา และการใช้อิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์สำหรับองค์ประกอบของการปฏิรูปการศึกษาแบบยั่งยืน ประกอบด้วย กระบวนการเปลี่ยนแปลงสมดุคต่อเนื่อง เน้นผู้เรียน ปัจจัยนำเข้ามีพลังขับเคลื่อน ผลผลิตมีคุณภาพ ผลลัพธ์มีคุณภาพ เชิงพลวัต บริบทเหมาะสม เอื้อต่อการเรียนรู้แบบพอเพียง ๒. รูปแบบภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีประสิทธิผลในการปฏิรูปการศึกษาแบบยั่งยืน เป็นความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของพหุตัวแปรที่ประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ ๑๑ องค์ประกอบ กล่าวคือ การสร้างสื่อกลางที่มีศักยภาพ การใช้ความฉลาดทางอารมณ์เป็นฐาน การสร้างแรงบันดาลใจ การคำนึงถึงความเป็นปัจเจกบุคคล การกระตุ้นการใช้ปัญญา และการใช้อิทธิพลอย่างมีอุดมการณ์ (ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีประสิทธิผล) ซึ่งมีอิทธิพลต่อปัจจัยนำเข้ามีพลังขับเคลื่อน กระบวนการเปลี่ยนแปลงสมดุคต่อเนื่อง เน้นผู้เรียน ผลผลิตมีคุณภาพ ผลลัพธ์มีคุณภาพ เชิงพลวัต บริบทเหมาะสม เอื้อต่อการเรียนรู้แบบพอเพียง (การปฏิรูปการศึกษาแบบยั่งยืน) ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม^{๒๓๘}

สมชาย ไมตรี ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาของพระสงฆ์ในประเทศไทย : ภูมิศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม” ผลการวิจัย พบว่า การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในปัจจุบัน มีรูปแบบและพื้นฐานการจัดการศึกษามาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๒ คือ เป็นการศึกษาที่เน้นการสอบวัดผลความรู้ หรือที่เรียกว่าสอบธรรมสนามหลวงเป็นหลัก โดยมีแม่กองธรรมสนามหลวงเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการจัดสอบพร้อมกันทั่วประเทศ ส่วนการเรียนการสอนนั้น จะอยู่ที่ผู้เรียนหรือแต่ละสำนักเรียนจะดำเนินการโดยมีเจ้าสำนักเรียนเป็นผู้รับผิดชอบดำเนินการทั้งการเรียนการสอน การจัดการเรื่องสถานที่ อุปกรณ์การเรียนการสอน ครูผู้สอน ตลอดถึงงบประมาณในการดำเนินการ สำหรับการศึกษาความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสอบถามนั้น ประเด็นที่ว่าด้วยความคิดเห็นต่อระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม พบว่า โดยภาพรวมแล้ว ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ หรือร้อยละ ๖๘.๙ ตอบว่าระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีปัจจุบันยังมีความเหมาะสม อยู่ในระดับปานกลาง แต่เมื่อ

^{๒๓๗}ชวนพิศ ลิทธิธาดา, “รูปแบบสมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีประสิทธิผล”, **ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต** สาขาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๔๒.

^{๒๓๘}สมคิด สกฤตสถาปัตย์, “รูปแบบภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีประสิทธิผลในการปฏิรูปการศึกษาแบบยั่งยืน”, **ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต** สาขาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร), ๒๕๔๒.

สอบถามในเรื่องการปรับปรุงระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมแล้ว กลับพบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่หรือร้อยละ ๘๓.๔ มีความเห็นด้วยที่จะให้มีการปรับปรุงระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ถือได้ว่าความคิดเห็นทั้งสองประเด็นไม่ค่อยมีความสอดคล้องกันเท่าไรนัก แต่อย่างไรก็ตาม การศึกษาคณะสงฆ์ก็ยังคงรักษารูปแบบการศึกษาเดิมมาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน และคณะสงฆ์จะต้องเริ่มคิดตัดสินใจในการปรับปรุงระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม เพื่อให้การศึกษาระบบนี้คงอยู่ และแพร่หลายมากยิ่งขึ้นต่อไป^{๒๓๙}

พระมหาสหัส ฐิตสาโร ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาวิจัยการบริหารองค์กรคณะสงฆ์” ผลการวิจัย พบว่า^{๒๔๐} การบริหารงานบุคคลในองค์กรคณะสงฆ์ การแต่งตั้งและถอดถอนเป็นอำนาจหน้าที่ของบริหารชั้นต้นหรือผู้บริหารที่สูงกว่า ยังขาดการบริหารอย่างเป็นระบบและมีการพัฒนาไม่ทันกับการเปลี่ยนแปลง แต่การมอบอำนาจในการตัดสินใจยังขึ้นอยู่กับผู้บริหารที่มีลำดับชั้นสูงกว่า การจัดการบริหารในแต่ละวัดยังไม่เด่นชัด รวมทั้งการบริหารจัดการกิจการคณะสงฆ์ในระดับต่างๆ ตั้งแต่ระดับภาค จนถึงระดับวัดการปกครองมีการรวมศูนย์ และเป็นไปในการสั่งการจากบนลงล่าง การศึกษาของวัดและของคณะสงฆ์โดยรวมขาดระบบบริหารจัดการที่ดีและไม่เป็นระบบ การเผยแผ่ยังเป็นรูปแบบเดิมและขาดการปรับให้สอดคล้องกับยุคสมัย การบริหารงานสาธารณูปการ ก็ขาดระบบแบบแผนที่ชัดเจนขาดระบบการจัดการที่ดี การศึกษาสงเคราะห์ขาดการกำหนดรูปแบบการให้การสงเคราะห์ที่ดี และไม่เป็นระบบและด้านการสาธารณสงเคราะห์มีรูปแบบและระบบที่ดีต่อการให้การอนุเคราะห์แก่ประชาชน

บุญหนา จิมานัง ได้วิจัยเรื่อง “การประเมินประสิทธิภาพการสอนของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา เขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๙” ผลการวิจัย พบว่า^{๒๔๑} พระสอนศีลธรรมในสถานศึกษา เขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๙ มีประสิทธิภาพการสอนอยู่ในระดับดี เมื่อเปรียบเทียบกับประสิทธิภาพการสอนของพระสอนศีลธรรมกับตัวแปรอิสระ พบว่าพระสอนศีลธรรมที่มีอายุต่างกัน มีวุฒิการศึกษาแผนกธรรมต่างกัน มีวุฒิการศึกษาแผนกบาลีต่างกัน มีประสิทธิภาพการสอนศีลธรรมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕ ความพึงพอใจต่อพฤติกรรมของนักเรียนหลังจากมีพระสอนศีลธรรมอยู่ในระดับดีเพียงร้อยละ ๕๓.๓ ปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิภาพการสอนศีลธรรม พบว่าระยะเวลาที่สอนระดับความพึงพอใจต่อพฤติกรรมของนักเรียน จำนวนชั่วโมงสอน จำนวนนักเรียนมีความสัมพันธ์กับประสิทธิภาพการสอนในเชิงบวก

กนกวรรณ โกมลธิพงษ์ ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารกิจการของคณะสงฆ์เงินนิกายในประเทศไทย” คือ ๑) ศึกษาวิจัยประวัติความเป็นมา การพัฒนาการบริหารกิจการ อิทธิพลและปัญหาอุปสรรคของคณะสงฆ์เงินนิกายในประเทศไทย ๒) ศึกษากรอบและแนวคิดการบริหารกิจการของคณะ

^{๒๓๙} สมชาย ไมตรี, “การศึกษาของพระสงฆ์ในประเทศไทย : กรณีศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๔๙).

^{๒๔๐} พระมหาสหัส ฐิตสาโร, “การบริหารองค์กรคณะสงฆ์”, รายงานการวิจัย, (คณะครุศาสตร์, มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๑).

^{๒๔๑} บุญหนา จิมานัง, “การประเมินประสิทธิภาพการสอนของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษาเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๙”, รายงานการวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: โครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

สงฆ์จีนิกายในประเทศไทย ๓) ศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการบริหารกิจกรรมของคณะสงฆ์จีนิกายในระดับในประเทศไทย กรอบและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาวิจัยคือ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ หน้าที่การทำงานของผู้บริหารตามแนวทางและหลักการ (POSDCoRB) และการวิเคราะห์สถานการณ์ (SWOT) ผลการวิจัย พบว่า^{๒๔๒} การจัดการมีการกำหนดนโยบายจากเจ้าอาวาส ผู้ดำรงตำแหน่งผู้จัดการโรงเรียน การจัดการศึกษาของโรงเรียนเป็นองค์กรหนึ่งที่มีการบริหารจัดการที่แบ่งเป็นฝ่าย ด้านการเรียนมีครูใหญ่เป็นผู้รับผิดชอบ และตำแหน่งการบริหารจัดการออกเป็นฝ่ายต่างๆ ให้ร่วมกันรับผิดชอบงานทั้งหมดในโรงเรียน เนื่องจากการเรียนการสอนเป็นไปตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ จึงทำให้ลักษณะการบริหารงานในโรงเรียนค่อนข้างเป็นทางการไปด้วย (E=Education) หมายถึงการบริหารกิจการด้านการศึกษา เป็นงานการบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา รูปแบบโครงสร้างมีผู้จัดการ ผู้ช่วยผู้จัดการคณะกรรมการสถานศึกษา ครูใหญ่ และผู้ช่วยครูใหญ่ แบ่งเป็นการบริหารกิจการของโรงเรียนเป็น ๖ ฝ่ายคือ ฝ่ายวิชาการ ฝ่ายปกครอง ฝ่ายธุรการ ฝ่ายแผนงาน และบริหารงานทั่วไป ฝ่ายบริหาร และฝ่ายทะเบียนและวัดผล

ฉันทศกรณ์ นิลอรุณ ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบการจัดการความรู้ของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา” ผลการวิจัย พบว่า ๑) การศึกษาเอกสาร กำหนดกรอบแนวคิด ๒) การศึกษาสภาพการปฏิบัติงานตามระบบการจัดการความรู้ โดยการสอบถามผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการความรู้ของเขตพื้นที่การศึกษา ๑๗๘ แห่ง และสัมภาษณ์ผู้บริหารระดับสูง ผู้บริหารระดับกลาง และเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานจัดการความรู้ของเขตพื้นที่ศึกษานำร่องการจัดการความรู้ของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ๘ แห่ง ประกอบกับการวิเคราะห์ สังเคราะห์รูปแบบและระบบการจัดการความรู้ตามบทบาทภารกิจของเขตพื้นที่การศึกษา ๓) ออกแบบและตรวจสอบคุณภาพระบบการจัดการความรู้ โดยผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ ๔) นำไปใช้โดยการทดลองกับเขตพื้นที่การศึกษาที่สมัครใจ ๑ แห่ง เป็นระยะเวลา ๖ เดือน ๕) ประเมินผลการดำเนินงานตามระบบการจัดการความรู้ของเขตพื้นที่การศึกษา

และนำเสนอระบบการจัดการความรู้ของเขตพื้นที่การศึกษาที่สมบูรณ์ ผลการวิจัย พบว่า^{๒๔๓} ระบบการจัดการความรู้ของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประกอบด้วย ระบบที่สำคัญ ๒ ระบบหลักคือ ๑) ระบบทั่วไปของการจัดการความรู้ ๒) ระบบเฉพาะของการจัดการความรู้โดยระบบที่ออกแบบระบุความเป็นมาและความสำคัญ ความหมาย วัตถุประสงค์ หลักการ วิธีการดำเนินการ คำอธิบายประกอบ แนวทางและเงื่อนไขของการนำระบบไปใช้ ได้รับการตรวจสอบรับรองจากผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิมีค่าเฉลี่ยความคิดเห็นอยู่ในเกณฑ์เหมาะสมมากที่สุด จากการทดลองมีผลการดำเนินการจัดการความรู้ในภาพรวมระดับมาก ค่าเฉลี่ยของผลการดำเนินการจัดการความรู้ ระดับบุคคลอยู่ระหว่าง ๓.๓๓-๔.๐๐ และมีค่าเฉลี่ยผลการจัดการความรู้ระดับกลุ่มและองค์กรอยู่ระหว่าง ๓.๓๓-๓.๗๐ จากการเปรียบเทียบ พบว่า ค่าเฉลี่ยการดำเนินงานตามระบบการจัดการความรู้หลังการทดลองมีค่าสูงกว่าก่อนการทดลอง มีความแตกต่างกันน้อยอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๑ ซึ่ง

^{๒๔๒} กนกวรรณ โกลิทธิพงศ์, “การบริหารกิจการของคณะสงฆ์จีนิกายในประเทศไทย”, **พุทธศาสนดุชฎิบัณฑิต** (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา), (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

^{๒๔๓} ฉันทศกรณ์ นิลอรุณ, “การพัฒนาระบบการจัดการความรู้ของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา”, **ปริญญาครุศาสตรดุษฎิบัณฑิต** (สาขาวิชาบริหารการศึกษา), (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

ระบบการจัดการความรู้ของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาดังกล่าวมีสาระสำคัญโดยสังเขป ดังนี้ ๑. ระบบทั่วไปของการจัดการความรู้มีองค์ประกอบย่อย ๕ ด้านได้แก่ ๑) ด้านสภาพแวดล้อม ๒) ด้านสิ่งที่นำเข้า ๓) ด้านกระบวนการ ๔) ด้านสิ่งที่ส่งออก และ ๕) ด้านสิ่งที่ย้อนกลับ ๒. ระบบเฉพาะของการจัดการความรู้มีองค์ประกอบย่อย ๔ ด้านได้แก่ ๑) ด้านโครงสร้างการจัดการความรู้ ๒) ด้านบุคลากรจัดการความรู้ ๓) ด้านภารกิจจัดการความรู้ และ ๔) ด้านเทคโนโลยีการจัดการความรู้

จุฬารักษ์ มาเสถียรวงศ์ ได้วิจัยเรื่อง “นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย” ผลการวิจัย พบว่า^{๒๔๔} สังคมไทยใน ๑๐ ปีข้างหน้าจะต้องเผชิญกับแนวโน้มสำคัญและความไม่แน่นอนในด้านต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อสังคม เด็ก เยาวชน และการศึกษาไทย ไม่ว่าจะเป็นแนวโน้มด้านสื่อเทคโนโลยีที่เปลี่ยนโฉมหน้าการเรียนรู้จากห้องเรียนไปสู่โลกไร้พรมแดน กระแสเศรษฐกิจเสรีที่มีผลต่อภาวะ การแข่งขันและการแย่งชิงเพื่อเข้าถึงความรู้ กระแสความก้าวหน้าทางวิทยาการที่ส่งผลกระทบต่อภาระเร่งรัดให้การศึกษาต้องไล่ทันต่อความรู้และวิถีวิทยาใหม่ๆ กระแสการเมืองยุคใหม่ท่ามกลางสังคมพหุวัฒนธรรมที่หนีไม่พ้นซึ่งความขัดแย้งและการเรียนรู้สิทธิทางสังคม ในชุมชนชาติพันธุ์ต่างๆ แนวโน้มวิกฤตทางจริยธรรมคุณธรรม รวมถึงความอ่อนแอของสถาบันครอบครัว ที่มีผลต่อการอบรมเลี้ยงดู และการใช้ชีวิตของเด็กและเยาวชน ซึ่งทั้งหมดนี้ยังส่งผลสืบเนื่องเชื่อมโยงไปกับปัญหาวิกฤตเยาวชน เรื่องการใช้ชีวิตเสี่ยงเป็นต้น ทั้งนี้ ในกระบวนการถอยกลับมามองหาทางเลือกเชิงนโยบายและยุทธศาสตร์ด้วยการระดมความคิดของผู้เชี่ยวชาญนั้น ทำให้เห็นทางเลือกเชิงยุทธศาสตร์ที่หลากหลาย ซึ่งความสำคัญของยุทธศาสตร์ยังช่วยในการวิเคราะห์ยุทธศาสตร์และมองยุทธศาสตร์ที่มีพลังสำคัญ

สมหวัง บุญสิทธิ์ ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษารูปแบบการพัฒนาประสิทธิภาพการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของข้าราชการครูสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดขอนแก่น” ผลการวิจัย พบว่า^{๒๔๕}

๑. การพัฒนารูปแบบการพัฒนาครู การพัฒนารูปแบบการพัฒนาครูในครั้งนี้ เริ่มจากการศึกษาเอกสารงานวิจัย ประสพการณ์ในการพัฒนาครูมาตลอดระยะเวลา ๑๐ กว่าปี และปรึกษาผู้เชี่ยวชาญ จึงได้รูปแบบการพัฒนาครูที่เน้นผลไปที่การพัฒนาผู้เรียน และตั้งอยู่บนหลักการของการพัฒนาที่ว่า “ไม่แยกครูออกจากระบบ ทำงานในภาวะปกติ และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง” ซึ่งรูปแบบที่พัฒนาขึ้นประกอบด้วยขั้นตอนการพัฒนาครู ๔ ระยะ ดังนี้ ระยะที่ ๑ สร้างความตระหนัก สร้างองค์ความรู้ระยะที่ ๒ วิเคราะห์ปัญหาและพัฒนานวัตกรรม ระยะที่ ๓ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและวิจัยในชั้นเรียน ระยะที่ ๔ สรุปผลการพัฒนา นำเสนอเผยแพร่ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้

๒. การพัฒนานวัตกรรมและเครื่องมือประเมินผลในการพัฒนาครูเครื่องมือ นวัตกรรม ที่ใช้ประกอบการพัฒนาครูประกอบด้วย คู่มือพัฒนาประสิทธิภาพการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของครู เอกสารเสริมความรู้ด้านการปฏิบัติการเรียนรู้ และเอกสารเสริมความรู้ด้านการวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนการสอน จากการประเมินคุณภาพเอกสารพบว่า ทุกรายการมีผลประเมินอยู่ในระดับมากถึงมากที่สุด

^{๒๔๔} จุฬารักษ์ มาเสถียรวงศ์, “นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย”, *ปรัชญาเศรษฐศาสตร์ฉบับพิเศษ* (สาขาวิชาพัฒนศึกษา), (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙).

^{๒๔๕} สมหวัง บุญสิทธิ์, “การศึกษารูปแบบการพัฒนาประสิทธิภาพการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของข้าราชการครูสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดขอนแก่น”, *วิทยานิพนธ์ดุษฎีบัณฑิต* (สาขาการทดสอบและวัดผลการศึกษา), (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๖).

๓. ผลการประเมินพฤติกรรมการสอนของครู พบว่า ทุกรายการอยู่ในระดับมากถึงมากที่สุด โดยมีประเด็น เตรียมกิจกรรมทั้งเนื้อหาและวิธีการได้คะแนนเฉลี่ยสูงสุด เท่ากับ ๓.๘๖ รองลงมาคือ ประเมินนักเรียนครบทุกด้านด้วยเครื่องมือและวิธีการที่เหมาะสม จัดกิจกรรมที่กระตุ้นให้นักเรียน ศึกษาหาความรู้ แสวงหาคำตอบ และสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง คิดเป็นคะแนนเฉลี่ย เท่ากับ ๓.๗๑ และ ๓.๖ ตามลำดับ ในด้านพฤติกรรมการเรียนรู้ของนักเรียน พบว่า นักเรียนได้รวบรวมข้อมูลจาก แหล่งเรียนรู้ และสื่ออุปกรณ์ต่างๆ ได้คะแนนเฉลี่ยสูงสุด เท่ากับ ๓.๗๑ รองลงมาคือนักเรียนทำ กิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากเพื่อน นักเรียนได้ปรับปรุงผลงานตนเองและผลงานกลุ่มคิดเป็นคะแนน เฉลี่ย เท่ากับ ๓.๖๑ และ ๓.๓๑ ตามลำดับครู ผู้บริหารโรงเรียนและนักเรียน มีความคิดเห็นเกี่ยวกับการ พัฒนาตนเองของครูกลุ่มเป้าหมายดังนี้ ประเด็น มีร่องรอยหลักสูตรที่ชัดเจนเกี่ยวกับการเรียนการสอน ได้คะแนนเฉลี่ยสูงสุด เท่ากับ ๓.๗๓ รองลงมาคือ จัดกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบ ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้เรียน คิดเป็นคะแนนเฉลี่ย เท่ากับ ๓.๖๒ และ ๓.๒๖ ตามลำดับ

ผลการประเมินคุณภาพงานวิจัยของครูกลุ่มเป้าหมาย พบว่า ทุกรายการอยู่ในระดับมากขึ้น ไป โดยมีประเด็น การเลือกตัวอย่าง ได้คะแนนเฉลี่ยสูงสุด เท่ากับ ๓.๘๗ (จากคะแนนเต็ม ๔) รองลงมาคือ ประโยชน์ต่อนักเรียนและเพื่อนร่วมงาน วัตถุประสงค์การวิจัย คิดเป็นคะแนนเฉลี่ย เท่ากับ ๓.๗๓ และ ๓.๖๗ ตามลำดับ

สรุปได้ว่า จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม คือ พระสังฆาธิการเป็นผู้มีภาระหน้าที่สำคัญในการดำเนินการจัดการเรียนการสอนตามกฎระเบียบของ สำนักเรียนให้สอดคล้องตามวิสัยทัศน์ พันธกิจ และตามกฎเกณฑ์ของแม่กองธรรมสนามหลวง โดย กำหนดให้แต่ละสำนักเรียนมีการจัดการ เช่น หลักสูตร ครูผู้สอน การบวนการจัดการเรียนการสอน สื่อและอุปกรณ์การเรียนการสอน การวัดผลและประเมินผล เป็นต้น

จากการทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม และผลการ ศึกษาวิจัยของนิสิตและนักศึกษาต่างๆ ผู้วิจัยประมวลผลได้ว่า พระสังฆาธิการ เป็นผู้ที่มีภาระหน้าที่การ บริหารกิจการคณะสงฆ์ด้านการศาสนศึกษาและด้านการศาสนศึกษาสงเคราะห์ ด้วยการจัดการให้ ถูกต้องตามหลักสูตรธรรมสนามหลวง เช่น การวางแผน การจัดองค์การ การบริหารบุคคล การ อำนาจการ และการควบคุม เป็นต้น สรุปได้ตามตารางที่ ๒.๑๓

ตารางที่ ๒.๑๓ สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม

นักวิจัย	ข้อค้นพบ
พระครูอภัยกิจจารักษ์ สุจิณ โณ, (๒๕๕๖)	การวิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารจัดการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของ องค์การปกครองคณะสงฆ์” ผลการวิจัย พบว่า ๑) รูปแบบการบริหาร กิจการคณะสงฆ์มีการดำเนินการตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ๒) รูปแบบมีปัญหาที่ชัดเจน ๓) รูปแบบเป็นศูนย์กลางในการ ประสานบุคลากรการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในระดับภาคและระดับ จังหวัด เพื่อให้ปฏิบัติตามนโยบาย ข้อกำหนด ข้อบังคับ วัตถุประสงค์และอื่นๆ ตามที่องค์กำหนดและมอบหมาย

ตารางที่ ๒.๑๓ สรุปงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม (ต่อ)

นักวิจัย	ข้อค้นพบ
พระมหาไกรวรรณ ปุณฺณขันธ, (๒๕๕๒)	การวิจัยเรื่อง “ผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสำนักเรียนพระปริยัติธรรม” ผลการวิจัย พบว่า ๑. องค์ประกอบมี ๕ องค์ประกอบ ได้แก่ ๑) การวางแผนกลยุทธ์ ๒) ภาวะผู้นำ ๓) วิสัยทัศน์ ๔) คุณธรรมจริยธรรมและ ๕) การบริหารองค์กร ๒. เป็นรูปแบบที่มีความเป็นไปได้ถูกต้อง เหมาะสม และสามารถนำไปใช้ประโยชน์ให้สอดคล้องกับกรอบแนวคิดทฤษฎีของการวิจัย
พระมหาอำนาจ ปวตฺตโน, (๒๕๕๖)	การวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรม” ผลการวิจัย พบว่า การจัดการในปัจจุบันนี้ พระสังฆาธิการได้ดำเนินการพัฒนารูปแบบบูรณาการที่เหมาะสมกับความสอดคล้องตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ ตลอดจนถึงกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับสำนักเรียนเพื่อส่งเสริมการสร้างทรัพยากรบุคคลคือ พระภิกษุสามเณร ผู้เป็นศาสนทายาทสืบทอดอายุพระพุทธศาสนาไปอนาคต
กิริติ ศรีวิเชียร	การวิจัยเรื่อง “ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับผลการเรียนของนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี” ผลการวิจัย พบว่า ๑. ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับผลสัมฤทธิ์ในวิชาบาลีไวยากรณ์ได้แก่ สัดส่วนครูต่อนักเรียน จำนวนวิชาสอน แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์และประสบการณ์การสอน ๒. วิเคราะห์ด้วยสหสัมพันธ์พหุคูณ ได้แก่ ความสนใจในการเรียนและ บรรยากาศในชั้นเรียน ๓. เมื่อวิเคราะห์ด้วยสหสัมพันธ์คานอนิคอลชุดแรก ได้แก่ ความสนใจในการเรียน และบรรยากาศในชั้นเรียน ชุดที่สอง ได้แก่ สัดส่วนครูต่อนักเรียน ระดับการศึกษาทางบาลีของครู พิสัยอายุของนักเรียนในชั้นและค่านิยมภักดี และในการปรับปรุงผลการเรียนของนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีให้ดีขึ้น ควรให้ความสำคัญแก่การพัฒนาความสนใจในการเรียน ของนักเรียนและการจัดบรรยากาศในการเรียนให้เอื้อต่อการเรียนรู้ให้มากยิ่งขึ้น
ชวนพิศ สิทธิธาดา	การวิจัยเรื่อง “รูปแบบสมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีประสิทธิผล” ผลการวิจัย พบว่า ๑. องค์ประกอบสมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีประสิทธิผลประกอบด้วย ๕ องค์ประกอบ ๒. รูปแบบสมรรถนะของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีประสิทธิผล เป็นรูปแบบที่ประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ ๕ องค์ประกอบที่มีความถูกต้องเหมาะสมเป็นไปได้ และสามารถนำไปใช้ ประโยชน์ได้ ซึ่งสอดคล้องกับกรอบแนวคิดทฤษฎีของการวิจัย

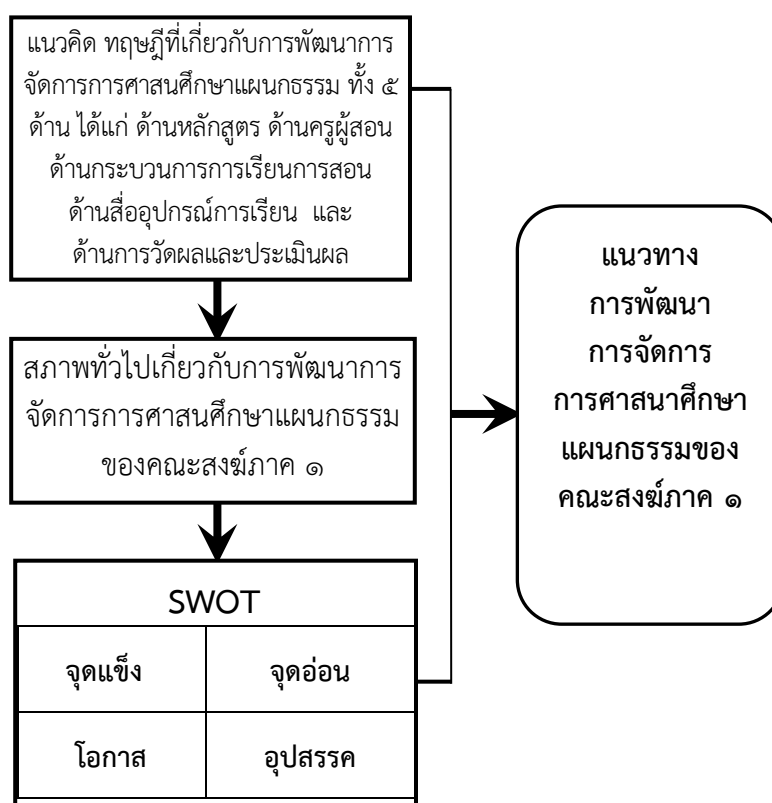
นักวิจัย	ข้อค้นพบ
สมคิด สุกุลสถาปัตย์	วิจัยเรื่อง “รูปแบบภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีประสิทธิผลในการปฏิรูปการศึกษาแบบยั่งยืน” ผลการวิจัยพบว่า ๑. องค์ประกอบของภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีประสิทธิผล ๒. รูปแบบภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่มีประสิทธิผลในการปฏิรูปการศึกษาแบบยั่งยืนเป็นความสัมพันธ์เชิงสาเหตุของพหุตัวแปรที่ประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ ๑๑ องค์ประกอบ
สมชาย ไมตรี, (๒๕๓๙)	การวิจัยเรื่อง “การศึกษาของพระสงฆ์ในประเทศไทย : กรณีศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม” ผลการวิจัย พบว่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง คือ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมเป็นการศึกษาที่เน้นการสอบวัดผลความรู้ ระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมปัจจุบันยังมีความเหมาะสม และคณะสงฆ์จะต้องเริ่มคิดตัดสินใจในการปรับปรุงระบบการศึกษาพระปริยัติธรรม เพื่อให้การศึกษาระบบนี้คงอยู่ และแพร่หลายมากยิ่งขึ้นต่อไป
พระมหาสหัส ฐิตสาโร, (๒๕๕๑)	การวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิชาการการบริหารองค์กรคณะสงฆ์” ผลการวิจัยพบว่า การแต่งตั้งและถอดถอนบุคคลในองค์กรคณะสงฆ์ เป็นอำนาจหน้าที่ของผู้บริหารชั้นต้นหรือผู้บริหารที่สูงกว่า ยังขาดการบริหารอย่างเป็นระบบและมีการพัฒนาไม่ทันกับการเปลี่ยนแปลง แต่การมอบอำนาจในการตัดสินใจยังขึ้นอยู่กับผู้บริหารที่มีลำดับชั้นสูงกว่า การจัดการบริหารในแต่ละวัดยังไม่เด่นชัด รวมทั้งการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในระดับต่างๆ ตั้งแต่ระดับภาค จนถึงระดับวัดการปกครองมีการรวมศูนย์ และเป็นไปในการสั่งการจากบนลงล่าง การศึกษาของวัดและของคณะสงฆ์โดยรวมขาดระบบบริหารจัดการที่ดีและไม่เป็นระบบ
บุญหนา จิมานัง, (๒๕๕๑)	การวิจัยเรื่อง “การประเมินประสิทธิภาพการสอนของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษาเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๙” ผลการวิจัยพบว่า มีประสิทธิภาพการสอนอยู่ในระดับดี พระสอนศีลธรรมที่มีอายุต่างกัน มีวุฒิการศึกษาแผนกธรรมต่างกัน มีวุฒิการศึกษาแผนกบาลีต่างกัน มีประสิทธิภาพการสอนศีลธรรมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕ ความพึงพอใจต่อพฤติกรรมของนักเรียนหลังจากมีพระสอนศีลธรรมอยู่ในระดับดีเพียงร้อยละ ๕๓.๓ ระยะเวลาที่สอนระดับความพึงพอใจต่อพฤติกรรมของนักเรียน จำนวนชั่วโมงสอน จำนวนนักเรียนมีความสัมพันธ์กับประสิทธิภาพการสอนในเชิงบวก

นักวิจัย	ข้อค้นพบ
กนกวรรณ โกมลิตธิพงศ์, (๒๕๕๐)	การวิจัยเรื่อง “การบริหารกิจการของคณะสงฆ์จีนนิกายในประเทศไทย” ผลการวิจัย พบว่า การจัดการศึกษาของโรงเรียนเป็นองค์กรหนึ่งที่มีการบริหารจัดการที่แบ่งเป็นฝ่ายด้านการเรียนมีครูใหญ่เป็นผู้รับผิดชอบ และตำแหน่งการบริหารจัดการออกเป็นฝ่ายต่างๆ ให้ร่วมกันรับผิดชอบงานทั้งหมดในโรงเรียน เนื่องจากการเรียนการสอนเป็นไปตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ จึงทำให้ลักษณะการบริหารงานในโรงเรียนค่อนข้างเป็นทางการไปด้วย (E=Education) หมายถึงการบริหารกิจการด้านการศึกษา เป็นงานการบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา รูปแบบโครงสร้างมีผู้จัดการ ผู้ช่วยผู้จัดการคณะกรรมการสถานศึกษา ครูใหญ่ และผู้ช่วยครูใหญ่ แบ่งเป็นการบริหารกิจการของโรงเรียนเป็น ๖ ฝ่ายคือ ฝ่ายวิชาการ ฝ่ายปกครอง ฝ่ายธุรการ ฝ่ายแผนงาน และบริหารงานทั่วไป ฝ่ายบริหาร และฝ่ายทะเบียนและวัดผล
ณัณศภรณ์ นิลอรุณ, (๒๕๕๒)	การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบการจัดการความรู้ของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา” ผลการวิจัย พบว่า ๑) ระบบทั่วไปของการจัดการความรู้ คือ วัตถุประสงค์ หลักการ วิธีการดำเนินการ ๒) ระบบทั่วไปของการจัดการความรู้คือ ด้านสภาพแวดล้อม ด้านสิ่งที่นำเข้า ด้านกระบวนการ ด้านสิ่งที่ส่งออก และด้านสิ่งที่ย้อนกลับ ๓) ระบบเฉพาะของการจัดการความรู้คือ ด้านโครงสร้างการจัดการความรู้ ด้านบุคลากรการจัดการความรู้ ด้านภารกิจการจัดการความรู้ และด้านเทคโนโลยีการจัดการความรู้
จุฬารักษ์ มาเสถียรวงศ์, (๒๕๔๙)	การวิจัยเรื่อง “นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย” ผลการวิจัย พบว่า ใน ๑๐ ปีข้างหน้าจะต้องเผชิญผลกระทบต่องานสังคม แนวโน้มด้านสื่อเทคโนโลยีที่เปลี่ยนโฉมหน้าการเรียนรู้จากห้องเรียนไปสู่โลกไร้พรมแดน กระแสเศรษฐกิจเสรีที่มีผลต่อภาวะ การแข่งขันและการแย่งชิงเพื่อเข้าถึงความรู้ กระแสความก้าวหน้าทางวิทยาการที่ส่งผลกระทบต่อการเร่งรัดให้การศึกษาต้องไล่ทันต่อความรู้และวิถีวิทยาใหม่ๆ กระแสการเมืองยุคใหม่ท่ามกลางสังคมพหุวัฒนธรรมที่หนีไม่พ้นซึ่งความขัดแย้ง และการเรียนรู้อิสระทางสังคม ในชุมชนชาติพันธุ์ต่างๆ แนวโน้มวิกฤตทางจริยธรรมคุณธรรม รวมถึงความอ่อนแอของสถาบันครอบครัว ที่มีผลต่อการอบรมเลี้ยงดู และการใช้ชีวิตของเด็กและเยาวชน ซึ่งทั้งหมดนี้ยังส่งผลสืบเนื่องเชื่อมโยงไปกับปัญหาวิกฤตเยาวชน เรื่องการใช้ชีวิตเสี่ยงเป็นต้น

นักวิจัย	ข้อค้นพบ
สมหวัง บุญสิทธิ์, (๒๕๕๖)	การวิจัยเรื่อง “การศึกษารูปแบบการพัฒนาประสิทธิภาพการจัดการกิจกรรมการเรียนรู้การสอนของข้าราชการครูสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดขอนแก่น” ผลการวิจัย พบว่า ๑) ผลการพัฒนานวัตกรรมและเครื่องมือประเมินผล ประกอบด้วย คู่มือพัฒนา เอกสารเสริมความรู้ด้านการปฏิบัติการเรียนรู้ และเอกสารเสริมความรู้ด้านการวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนการสอน จากการประเมินคุณภาพเอกสารพบว่า ทุกรายการมีผลประเมินอยู่ในระดับมาก ๒) ประสิทธิภาพของรูปแบบการพัฒนาครู ผลการประเมินพฤติกรรม การสอนของครูพบว่า ทุกรายการอยู่ในระดับมากถึงมากที่สุด ๓) ผลการประเมินคุณภาพงานวิจัยของครูกลุ่มเป้าหมายพบว่า ทุกรายการอยู่ในระดับมาก

๒.๑๒ กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยกำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัย (Conceptual Framework) เพื่อศึกษาการพัฒนา นโยบายของการศึกษาของคณะสงฆ์ ภาค ๑ และนำเสนอแนวทางการพัฒนาการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑ การศึกษาวิจัยตามกระบวนการ ดังนี้

แผนภาพที่ ๒.๑๐ แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ ๓
สภาพทั่วไปการจัดการ
การศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” ผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสาร (Documentary research) และสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) จากผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๑๘ รูป ที่มีหน้าที่รับผิดชอบงานที่เกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑ เมื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเสร็จแล้วได้ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงอรรถาธิบายและพรรณนาความ ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิเคราะห์ตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

- ๓.๑ จุดแข็งในการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑
- ๓.๒ จุดอ่อนในการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑
- ๓.๓ โอกาสในการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑
- ๓.๔ อุปสรรคและภัยคุกคามในการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑

๓.๑ จุดแข็งในการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑

จุดแข็งคือพระสังฆาธิการในทุกระดับชั้นให้ความร่วมมือกันดี เช่น ในการสอบธรรมแต่ละครั้งพระผู้ใหญ่จะออกให้กำลังใจเยี่ยมสนามสอบเป็นการให้กำลังใจกัน และหากเกิดปัญหาที่สามารถแก้ไขได้ทันทีที่ไม่ต้องปล่อยให้ปัญหาล่วงเลยผ่านไป^๑

จุดแข็งของการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ นั้นถ้ากล่าวไปแล้วมีหลายด้าน คือ ๑) ด้านบุคลากร บุคลากรส่วนที่เป็นครูอาจารย์ ในกรุงเทพมหานครและปริมณฑลนั้นมีจำนวนมากเนื่องจากเมื่อเข้ามาศึกษาเล่าเรียนจบแล้วก็ยังอยู่ประจำ ๒) ด้านผู้เรียน ยังมีค่านิยมในการเข้ามาศึกษายังส่วนกลาง ฉะนั้น นักเรียนจากต่างจังหวัด จึงยังคงนิยมเข้ามาส่วนกลาง ๓) ด้านการสนับสนุน ในส่วนของคณะสงฆ์ภาค ๑ แรงสนับสนุนทั้งในส่วนของพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนมีจำนวนมาก^๒

จุดแข็งของสำนักเรียน คือ ตั้งอยู่ใจกลางของความเจริญ และสิ่งอำนวยความสะดวกหลาย

^๑สัมภาษณ์ พระราชธรรมมาภรณ์(บุญสม ขาดวิสุทธิ, ป.ธ.๙), เจ้าคณะจังหวัดสมุทรปราการ เจ้าอาวาสวัดกลางวรวิหาร, ๑๔ มีนาคม ๒๕๕๗.

^๒สัมภาษณ์ พระราชปริยัติเวที (สุชาติ กิตติปัญญา, ป.ธ.๘), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสวัดสุวรรณาภิรมย์, ๑๗ มีนาคม ๒๕๕๗.

อย่าง เช่น แหล่งเรียนรู้ทั้งภายในและภายนอก หรือความทันสมัยของสื่อ เทคโนโลยีและนวัตกรรม^๓

จุดแข็งของการจัดการศาสนศึกษาก็คือ มีวิชาเรียนที่เกี่ยวกับการทำให้คนเป็นมนุษย์ ทำคนให้เป็นพระเป็นเณร ทำคนให้เป็นผู้ประเสริฐ ทำคนให้เป็นคนดีในสังคม ประเทศชาติตลอดจนให้สังคมมวลมนุษยชาติทั้งโลกเกิดสันติสุขไม่เบียดเบียนกัน ไม่ลักขโมยไม่ประพฤติผิดลูกเมียไม่พูดปดมดเท็จ กลิ้งกลอก หรือหลงมัวเมาในสิ่งเสพติดให้โทษ ให้รู้จักเมตตาต่อกันและกันรู้จักให้อภัยกัน รู้จักช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เห็นอกเห็นใจกัน ยินดีเมื่อเขาได้มีสุขนี้แหละเป็นจุดแข็ง คณะสงฆ์เรามีตำราเรียนที่แก้ไขชีวิต แก้ไขปัญหาทางใจให้เขาได้ ตามวัตถุประสงค์ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่พระองค์ได้บอกหรือตรัสรู้แก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา^๔

จุดแข็งของภาค ๑ ก็คือ อยู่ในปฏิรูปประเทศ หมายถึง อยู่ในสถานที่สัปปายะ มีแรงสนับสนุนจากอุบาสก อุบาสิกา และประชาชนทั่วไป จึงทำให้การจัดการเรียนการสอน ดีกว่าภาคอื่นๆ ที่อยู่ต่างจังหวัด^๕

จุดแข็ง คือ การศึกษาที่ถูกต้องของคณะสงฆ์เท่านั้นที่จะจรรโลงพระพุทธศาสนาไว้ได้ หากใช้การก่อสร้างวัดถู่ไม่ การศึกษาของพระสงฆ์ควรจะมีแนวทาง ๓ ประการ ๑) ศึกษาธรรมะให้ลึกซึ้ง ทั้งปริยัติและปฏิบัติ เพราะหากขาดการศึกษาที่ลึกซึ้งจนรู้ธรรมและบรรลุนิสรภาพในระดับหนึ่งย่อมยากที่จะแสดงธรรมให้จับใจผู้คนได้ ๒) ศึกษาให้เข้าใจชีวิตและสังคมของคนปัจจุบัน สังคมเปลี่ยนแปลงไปมากมีอุปสรรคใหม่ๆ ที่สลับซับซ้อนเกิดขึ้นมากมาย ถ้าพระสงฆ์ไม่เข้าใจชีวิตและสังคมของคนปัจจุบันย่อมไม่สามารถแสดงธรรมให้เป็นที่สนใจหรือสะกิดใจมหาชนได้ คนฟังๆกันไปพอเป็นพิธีมากกว่าจะสนใจให้เกิดปัญญา ๓) ศึกษาเรื่องการติดต่อสื่อสาร ทั้งทางทฤษฎีและปฏิบัติ เพื่อให้การแสดงธรรมมีประสิทธิภาพดียิ่งขึ้นทั้ง ๓ ข้อนี้เป็นไปเพื่อส่งเสริมอิสรภาพและความสามารถในการแสดงอนุสาสน์ ปาฏิหาริย์ของพระสงฆ์ทั้งสิ้น^๖

จุดแข็งของการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ มี ๓ ข้อ คือ ๑) บุคลากรมีมากทั้งจำนวนและคุณภาพ ๒) มีการจัดสรรทุนให้เพียงพอต่อการศึกษาและการดำเนินงาน ๓) สถานศึกษามีความพร้อมด้านสถานที่และมีสถานที่เรียนให้เลือกหลายแห่ง^๗

จุดแข็งของการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรม คือ คณะสงฆ์มีระบบและกลไกการพัฒนาและบริหารหลักสูตรที่มีประสิทธิภาพ มีวาระการประชุมของคณะกรรมการ เพื่อพิจารณาผลการติดตาม ตรวจสอบ และประเมินผลการดำเนินงานตามตัวบ่งชี้อย่างน้อยปีละ ๒ ครั้ง มีการทำแผน

^๓สัมภาษณ์ พระเทพวิริยาภรณ์ (นรินทร์ นรินทร์, ป.ธ.๓), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสวัดหัวลำโพง (พระอารามหลวง), ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^๔สัมภาษณ์ พระราชกิตติเมธี (ชลอ อชิโต, ป.ธ.๙), รองเจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเขียนเขต (พระอารามหลวง), ๗ มีนาคม ๒๕๕๗.

^๕สัมภาษณ์ พระโสภณสุตาลังการ (ไสว สุขวโร, ป.ธ.๔), เจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี เจ้าอาวาสวัดบัวขวัญ (พระอารามหลวง), ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

^๖สัมภาษณ์ พระครูมงคลกิจจารักษ์ (สันติชัย จิตตากโร), เจ้าคณะอำเภอนครหลวง เจ้าอาวาสวัดมงคลพุการาม จังหวัดปทุมธานี, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^๗สัมภาษณ์ พระโสภิตกิตติธาดา (ศรชัย ธรรมทินโน), เจ้าคณะอำเภอเมืองนนทบุรี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเฉลิมพระเกียรติ (พระอารามหลวง) จังหวัดนนทบุรี, ๑๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

ยุทธศาสตร์การพัฒนาให้แผนงาน/โครงการ/กิจกรรมสอดคล้องกับการนำไปสู่การปฏิบัติงาน เพื่อให้บรรลุตามตัวชี้วัด และจุดประสงค์ สามารถจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนได้เป็นรูปธรรม มีคุณภาพได้รับการยอมรับจากมาตรฐานทั่วไป มีการนำผลการประเมินการศึกษามาพัฒนาปรับปรุงการดำเนินงาน^๔ มีฆราวาสเข้ามาสอบธรรมศึกษามาขึ้น และตามโรงเรียนมีการสนใจและสอนหลักสูตรธรรมศึกษามากขึ้น^๕

เขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ มีเจ้าคณะพระสังฆาธิการระดับสูง ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสหรือเจ้าสำนักเรียนหรือสำนักศาสนศึกษา มีความพร้อมในด้านต่างๆ มาก และมีบุคลากรทางการศึกษาสงฆ์จำนวนมาก นับเป็นจุดแข็งประการที่ ๑ ประการที่ ๒ เขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ มีทั้งสำนักเรียนส่วนกลาง และสำนักเรียนคณะจังหวัดซึ่งอยู่ในเขตปริณทล มีพระภิกษุ สามเณร ได้เรียนพระปริยัติธรรมอย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้ง มีโรงเรียนหรือสถานศึกษาที่คณะสงฆ์สามารถดำเนินการเพื่อให้ให้นักเรียนนักศึกษา หรือประชาชนผู้สนใจได้เรียนและเข้าสอบธรรมศึกษา ประการที่ ๓ สำนักเรียนส่วนกลาง มีเจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์ และญาติโยมสาธุชน ตลอดจนทุกหนทุกแห่งที่มีศรัทธาในพระพุทธศาสนาซึ่งพร้อมจะอนุโมทนาส่งเสริมกิจกรรมในด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์หรือส่งเสริมสนับสนุนพระภิกษุสามเณรเพื่อให้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยและศึกษาต่อในระดับสูงขึ้น เป็นต้น^๖

จุดแข็งของการจัดการศึกษาภาค ๑ ในปัจจุบันของสำนักเรียนมี ๕ ประการ ดังนี้ ๑) เป็นสำนักเรียนที่มุ่งเน้นเรื่องการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม มีบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถที่จะดำเนินงานตามนโยบายของเจ้าสำนักเรียนได้อย่างดี ๒) มีงบประมาณด้านการศึกษา และสามารถจัดหาทุนเพิ่มเติมจากศรัทธาสาธุชนได้เพียงพอที่จะพัฒนาการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพสูงสุด ๓) มีบุคลากรต้นแบบ ที่ประสบความสำเร็จด้านการศึกษาทั้งสายพระปริยัติธรรม และสายอุดมศึกษา สามารถเป็นปัจจัยหลักในการจูงใจแก่ผู้เรียน ๔) มีนักเรียนของสำนักเรียนสอบไล่ได้ในสนามสอบธรรมสนามหลวงเป็นระยะเวลา ๑๐ กว่าปี ซึ่งเป็นตัววัดของการจัดการศึกษาอย่างต่อเนื่อง ๕) สำนักเรียนได้วางระบบการบริหารไว้อย่างดีและชัดเจนในหน้าที่ที่พึงปฏิบัติ เช่น คณะกรรมการบริหารการศึกษา, คณะดำเนินงานการศึกษา และคณะครูผู้สอนพระปริยัติธรรม^๗

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลนั้น สรุปจุดแข็ง ในการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ภาค ๑ ทั้ง ๕ ด้าน ได้ดังต่อไปนี้

๑. ด้านหลักสูตร ได้แก่ พระสังฆาธิการในทุกระดับชั้นให้ความร่วมมือกันดี คณะสงฆ์มีระบบและกลไกการพัฒนาและบริหารหลักสูตรที่มีประสิทธิภาพ ทำให้เกิดการพัฒนาจิตใจ มีหลักคำสอนโน้มน้าวให้เกิดกับผู้เรียนได้เข้าถึงภาวะของการพัฒนาจิตใจอย่างแท้จริงโดยสามารถนำไปสู่การ

^๔สัมภาษณ์ พระครูกิตติวิริยาภรณ์ (วิทยามหาวิโร) เจ้าคณะอำเภอบางใหญ่ เจ้าอาวาสวัดราชบุรณพรคองธรรม จังหวัดนนทบุรี, ๕ มีนาคม ๒๕๕๗.

^๕สัมภาษณ์ พระศรีรัตนเมธี (บุญส่ง กลยาโณ ป.ธ.๙), เจ้าคณะอำเภอบางพลี เจ้าอาวาสวัดกิ่งแก้ว จังหวัดสมุทรปราการ, ๑๒ มีนาคม ๒๕๕๗.

^๖สัมภาษณ์ นายณพรัตน์ เบญจวัฒน์นันท์, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๖ มีนาคม ๒๕๕๗.

^๗สัมภาษณ์ นายจิรวิญญู นิยมธรรม, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดปทุมธานี, ๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

ปฏิบัติงานได้อย่างจริงจัง

๒. ด้านครูผู้สอน ได้แก่ มีครูที่มีศักยภาพ มีความเชี่ยวชาญเฉพาะตัว และมีปริมาณอย่างเพียงพอต่อการเรียนการสอน เพราะอยู่ในศูนย์กลางทางการศึกษา ปฏิรูปประเทศดีกว่าต่างจังหวัด

๓. ด้านกระบวนการเรียนการสอน ได้แก่ มีการจัดทำแผนการสอน ตามแผนยุทธศาสตร์ มีประสบการณ์ มีเทคนิควิธีที่หลากหลายที่สามารถสอนให้เข้าใจ แจ่มแจ้ง แก่ลวกกล้า และมีความสามารถในการยอมรับ ทำให้นักเรียนเข้าศึกษาเพื่อมากขึ้น

๔. ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน ได้แก่ มีบุคลากรที่สามารถผลิตสื่อที่หลากหลาย ตามลำดับช่วงชั้นของหลักสูตร และการนำสื่อไปปรับใช้เพื่อให้เกิดศักยภาพทางการเรียนรู้เพิ่มขึ้น

๕. ด้านการวัดผลและประเมินผล ได้แก่ คณะสงฆ์มีการวางแผนในการตรวจสอบการสอบวัดผลประจำปี ที่รัดกุมและจริงจังต่อการกำกับดูแล ในแต่ละจังหวัดของคณะสงฆ์ภาค ๑ มีระบบและกลไกการประเมินผลที่ชัดเจนอย่างเป็นธรรมต่อผู้เรียน

ตารางที่ ๓.๑ การหาค่าความถี่จากข้อมูลการสัมภาษณ์จุดแข็งในการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑

ข้อ ที่	ประเด็น/ตัวบ่งชี้	ปริมาณ	
		ความถี่	คนที่
๑	มีระบบและกลไกการพัฒนาและบริหารหลักสูตรที่มีประสิทธิภาพ	๑๐	๑,๒,๔,๕,๗,๙,๑๐,๑๑,๑๕,๑๖
๒	ครูที่มีศักยภาพ มีความเชี่ยวชาญเฉพาะตัว	๙	๑,๒,๔,๗,๙,๑๐,๑๑,๑๕,๑๖
๓	มีเทคนิควิธีที่หลากหลายที่สามารถสอนให้เข้าใจ แจ่มแจ้ง แก่ลวกกล้า	๘	๒,๓,๔,๖,๑๐,๑๒,๑๔,๑๕
๔	มีระบบและกลไกการประเมินผลที่ชัดเจนอย่างเป็นธรรมต่อผู้เรียน	๗	๔,๕,๘,๙,๑๐,๑๒,๑๔

๓.๒ จุดอ่อนในการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑

จุดอ่อนของการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ คือ ถ้าจะกล่าวแล้วไม่ใช่เฉพาะของภาค ๑ เท่านั้น แต่เป็นไปในองครวม นั่นก็คือ จำนวนนักเรียนที่มีจำนวนน้อยลงไปเรื่อยๆ เนื่องจากการศึกษาภาคบังคับ และความเจริญด้านวัตถุได้แพร่ขยายไปทั่ว ผู้ปกครองที่เห็นความสำคัญของการบวชเรียนจึงมีน้อยลง และเยาวชนที่บวชเรียนโดยมากก็จะอยู่ได้ไม่นาน^{๑๒} จุดอ่อนของการจัดการการศึกษาศาสนศึกษาแผนกธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ คือ ๑) แต่ละสำนักดำเนินงานตามกฎเกณฑ์ของตนเอง ถ้าสำนักใดมีความพร้อมก็จะโดดเด่น ถ้าสำนักไหนไม่มีความ

^{๑๒}สัมภาษณ์ พระราชปริยัติเวที (สุชาติ กิตติปัญโญ, ปธ.๘), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสวัดสุวรรณารามวรวิหาร, ๑๗ มีนาคม ๒๕๕๗.

พร้อมก็ดำเนินงานตามเหตุและปัจจัยที่มี^{๑๓} ด้านผู้เรียนขาดแคลนและไม่มีความสนใจในด้านแผนกธรรมอย่างแท้จริง^{๑๔} จุดอ่อนของการจัดการศึกษาแผนกธรรม คือ การไม่ศึกษาเล่าเรียนในคัมภีร์ที่เป็นมรดกที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ได้มอบให้ละเลยไม่ใส่ใจ เรามองแต่วิชาข้างนอกว่าเป็นสิ่งสำคัญกว่าวิชาพระพุทธศาสนา มองวิชาของเราเป็นวิชาที่ด้อยค่า เรียนไปแล้ว ศึกษาไปแล้วเอาไปใช้อะไรไม่ได้ ทางคณะสงฆ์เราก็ไม่มีศักยภาพมากพอที่จะบอกทางฝ่ายบ้านเมืองให้บรรจุหลักสูตรความเป็นมนุษย์ใส่เข้าไปในตำราเรียนของเด็ก อีกอย่างหนึ่งเรายังไม่พร้อมที่จะเปิดสอบทางสื่อของพระเราเอง คือทางแม่กองธรรมควรมีสื่อช่องทางหนึ่งทางได้ออกอากาศเผยแพร่ การเรียนการสอนแผนกธรรมแก่พระภิกษุสามเณรทั่วประเทศ อาจจะเป็นทางวิทยุ โทรทัศน์ เคเบิล สำหรับพระภิกษุสามเณรโดยตรงตลอดถึงบุคคลทั่วไปด้วย ประการต่อมาที่เป็นจุดอ่อนอีกประการหนึ่งก็คือ ตำราเรียนหรือคัมภีร์ยังเป็นภาษาที่เข้าใจยากสำหรับคนทั่วไป^{๑๕} จุดอ่อนก็คือการเอาใจของเจ้าสำนักยังไม่มากพอ รวมไปถึงหลักสูตรที่ยังล้าหลังไม่ทันสมัย ไม่ครอบคลุมถึงเนื้อหาที่ควรจะสอนให้ทันในสถานการณ์ปัจจุบัน^{๑๖} จุดอ่อนคือมุ่งแต่จะหานักเรียนให้ได้ปริมาณมากๆ เน้นปริมาณเพื่อเป็นการแย่งเขวามาเรียนให้มาก ไม่เน้นถึงคุณภาพของนักเรียนที่จะได้ความรู้กลับไป ทำให้นักเรียนไม่ค่อยรู้เข้าใจในเนื้อหาที่เรียนเท่าที่ควร^{๑๗}

ครูผู้สอนไม่เพียงพอมักใช้ระบบพี่สอนน้อง ครูขาดความรู้ ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ขาดประสบการณ์ ไม่สามารถประยุกต์ใช้กับสภาพจริง ขาดการศึกษาอบรมและขาดขวัญกำลังใจ ซึ่งครูผู้สอนควรเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ มีคุณวุฒิและมีประสบการณ์ทางโลกด้วย เพื่อสามารถเชื่อมโยงเหตุการณ์ในปัจจุบัน เปรียบเทียบ อธิบาย และประยุกต์ใช้ และควรอบรมวิชาครู พัฒนาเทคนิควิธีการเรียนการสอนเพื่อให้ผู้เรียนได้เข้าใจอย่างแท้จริง อีกทั้งเสริมสร้างขวัญกำลังใจแก่ครูครูผู้สอนอีกด้วย^{๑๘}

จุดอ่อนของการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรม คือ จำนวนนักศึกษาเต็มเวลาเทียบเท่าต่อจำนวนอาจารย์ไม่เหมาะสม ส่งผลต่อคุณภาพของนักศึกษา คุณวุฒิของอาจารย์ผู้สอนอยู่ในเกณฑ์ต่ำ ขาดการส่งเสริมและผลักดันในการให้ทุนผลงานทางวิชาการที่จะเป็นแนวทางในการส่งเสริมให้อาจารย์มีคุณวุฒิ ไม่ปรากฏกลไกการบริหารวิชาการที่จะกระตุ้นให้อาจารย์ค้นระบบด้านการเรียนการสอน ไม่มีการจัดทำโครงการเพื่อพัฒนาประสบการณ์แก่ศิษย์เก่า ไม่มีกระบวนการติดตามประเมินผล

^{๑๓}สัมภาษณ์ พระโสภิตกิตติธาดา (ศรชัย ธมมทินโน), เจ้าคณะอำเภอเมืองนนทบุรี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเฉลิมพระเกียรติ (พระอารามหลวง) จังหวัดนนทบุรี, ๑๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๔}สัมภาษณ์ พระเทพวิริยาภรณ์ (นรินทร์ นรินโท, ป.ธ.๓), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสวัดหัวลำโพง (พระอารามหลวง), ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๕}สัมภาษณ์ พระราชกิตติเมธี (ชลอ อชิโต, ป.ธ.๙), รองเจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเขียนเขต (พระอารามหลวง), ๗ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๖}สัมภาษณ์ พระโสภณสุตาลังการ (ไสว สุขวโร, ป.ธ.๔), เจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี เจ้าอาวาสวัดบัวขวัญ (พระอารามหลวง), ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๗}สัมภาษณ์ พระครูโสภณพิทักษ์ (วิโรจน์), เจ้าคณะอำเภอเมืองปทุมธานี เจ้าอาวาสวัดโสภาราม จังหวัดปทุมธานี, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๘}สัมภาษณ์ พระครูมงคลกิจจารักษ์ (สันติชัย จิตตากโร), เจ้าคณะอำเภอนครหลวง เจ้าอาวาสวัดมงคลพุการาม จังหวัดปทุมธานี, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

โครงการหรือกิจกรรมที่เด่นชัด^{๑๙} นักเรียนที่เข้ามาศึกษาการศาสนศึกษานักธรรม ที่เป็นฆราวาสอ่านและเขียนธรรมไม่ถูกต้อง ยังจำหลักธรรมสอนไม่ค่อยได้ มีการทำทุจริตในการสอบ ทำให้เสียงบประมาณโดยเปล่าประโยชน์ ไม่ได้มาศึกษาเพราะสนใจในเนื้อหาจริงๆ ทำให้ทำสอบไม่ได้^{๒๐}

จุดอ่อนของการจัดการในด้านการศาสนศึกษา แผนกธรรม ในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑ ประมวลได้ ดังนี้ ๑) ระบบการบริหารจัดการในด้านการเรียนการสอนและการประเมินผลของสำนักเรียนและสำนักศาสนศึกษายังขาดเอกภาพในเชิงนโยบายการพัฒนา อีกทั้ง ยังขึ้นอยู่กับความเอาใจใส่ดูแลอย่างใกล้ชิดและจริงจังจากเจ้าอาวาสหรือเจ้าสำนักเรียน/สำนักศาสนศึกษาเป็นสำคัญ ๒) การให้ความสำคัญต่อการเรียนการสอน และสอบธรรมสนามหลวงของผู้บริหารสำนักเรียน และสำนักศาสนศึกษาขาดความชัดเจน โดยประสิทธิผลหรือผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหรือการสอบขึ้นอยู่กับความตั้งใจของผู้เรียนเป็นสำคัญ ๓) ขาดแผนการเรียนการสอนที่เป็นแกนกลางเพื่อถือปฏิบัติเป็นมาตรฐานเดียวกัน ๔) ขาดระบบสวัสดิการและปัจจัยจูงใจที่จะทำให้พระภิกษุ สามเณรสนใจศึกษา และเข้าสอบธรรมสนามหลวง ๕) ผู้เรียน คือ พระภิกษุ สามเณร ส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจในบริบท หรือจุดมุ่งหมายของการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ในเบื้องต้น โดยมักมีทัศนคติและความคาดหวังที่ยังมุ่งการได้รับวุฒิการศึกษาสามัญ^{๒๑} จุดอ่อนของการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมในเขตปกครองของคณะสงฆ์ภาค ๑ ที่เป็นอุปสรรคไม่ให้เกิดการพัฒนาการเรียนการสอนบรรลุผลอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดตามที่มุ่งหวังไว้ ประกอบด้วย ๑) บุคลากรครูผู้สอนส่วนมากอยู่ในช่วงวัยรุ่น มีความรู้ความสามารถเกิดปัญหาสมองไหล ๒) บุคลากรครูผู้สอนขาดทักษะการสอน เพราะไม่มีการจัดอบรมสัมมนาครูผู้สอนพระปริยัติธรรมไว้ก่อนทำให้มีปัญหาการสื่อความรู้ความเข้าใจต่อนักเรียนได้น้อย ๓) บุคลากรครูผู้สอนไม่ดำเนินการสอนตามแผนการสอนที่ได้วางไว้ ทำให้งานดำเนินไปอย่างพลาดเป้าประสงค์ ๔) บุคลากรครูผู้สอน ที่มีความเชี่ยวชาญ-ชำนาญในการสอน ยังมีไม่เพียงพอต่อความต้องการ ๕) แรงจูงใจของระบบการศึกษาพระปริยัติธรรม (ผู้เรียน) มีน้อย บางปีการศึกษากลุ่มที่เข้ามายังด้อยเรื่องทักษะ การอ่าน การเขียน ความเข้าใจอยู่มาก ๖) ทัศนคติ ความมุ่งหวัง ความคาดหวังของผู้เรียน จะเปลี่ยนไปเมื่อสอบไม่ผ่าน^{๒๒}

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลนั้น สรุปประเด็นจุดอ่อน ในการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ภาค ๑ ทั้ง ๕ ด้าน ได้ดังต่อไปนี้

๑. ด้านหลักสูตร ได้แก่ ขาดการสนับสนุนในการปรับปรุงหลักสูตร เนืองเป็นหลักสูตรเก่ายังไม่รับการเปลี่ยนแปลงให้เท่าทันกับการศึกษาสมัยใหม่ของสายสามัญ เนื้อหาของหลักสูตรไม่สามารถทำให้ผู้เรียนเข้าใจได้ด้วยตนเอง เพราะเป็นภาษาที่เข้าใจยาก ขาดการพัฒนาหลักสูตรที่ต่อเนื่องให้เป็นปัจจุบัน ไม่สามารถนำไปใช้ได้ในชีวิตจริง

^{๑๙}สัมภาษณ์ พระครูกิตติวิริยาภรณ์ (วิทยา มหาวีโร) เจ้าคณะอำเภอบางใหญ่ เจ้าอาวาสวัดราษฎร์ประคองธรรม จังหวัดนนทบุรี, ๕ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๒๐}สัมภาษณ์ พระศรีรัตนเมธี (บุญส่ง กลยาโณ ป.ธ.๙), เจ้าคณะอำเภอบางพลี เจ้าอาวาสวัดกิ่งแก้ว จังหวัดสมุทรปราการ, ๑๒ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๒๑}สัมภาษณ์ นายณพรัตน์ เบญจวัฒนานันท์, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๖ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๒๒}สัมภาษณ์ นายจิรวิชัย นิยมธรรม, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดปทุมธานี, ๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

๒. ด้านครูผู้สอน ได้แก่ ยังเป็นระบบที่สอนน้อง ไม่ระบบการคัดเลือกครูที่มีศักยภาพ และไม่มีอัตราการรับการปฏิบัติหน้าที่อย่างเป็นระบบ เช่น เงินเดือน หรือ ค่าตอบแทน และนิยัตินัดที่เหมาะสมกับการงานในการปฏิบัติหน้าที่เหมือนทางราชการ

๓. ด้านกระบวนการเรียนการสอน ได้แก่ ไม่มีการวางแผนด้านกำลังครู จึงมีอัตราครูที่ไม่เพียงพอต่อการเรียนการสอน ส่งผลให้ครูที่มีความสามารถถลาศึกษา สมองไหลไปสอนโรงเรียนเอกชน ที่ให้เงินเดือนหรือค่าตอบแทนที่สูงกว่า ขาดเทคนิควิธีที่หลากหลายที่สามารถสอนให้เข้าใจ ไม่มีวิธีการเรียนการสอนแบบสืบค้น ไม่มีตัวอย่างในการตั้งคำถาม

๔. ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน ได้แก่ เอกสารตำราขาดการปรับปรุง บุคลากรในสมัยก่อนขาดการผลิตสื่อประกอบการบรรยายที่หลากหลาย บางสำนักยังเน้นการเรียนการสอนแบบท่องจำ

๕. ด้านการวัดผลและประเมินผล ได้แก่ ไม่มีการสอบเก็บคะแนน และการวัดผลที่สามารถสะสมหรือสอบแก้ตัวในแต่ละภาคการศึกษา ทำให้ผู้เรียนขาดโอกาสในการศึกษาของระดับสูงต่อไป จนทำให้เกิดช่องว่าง ระหว่างผู้เรียนที่มีอายุแตกต่างกัน และบางครั้งเกิดความท้อแท้ต่อการศึกษาระบบเดิมๆ ของคณะสงฆ์ คือ ครูผู้สอนไม่ได้ออกข้อสอบ ผู้ออกข้อสอบไม่ได้ตรวจวัดผล การสอบ และผู้ตรวจวัดผลการสอบขาดการอบรมให้มีความรู้เท่าเทียมกันในแต่ละรายวิชาที่เปิดสอบประจำปี

ตารางที่ ๓.๒ การหาค่าความถี่จากข้อมูลการสัมภาษณ์จุดอ่อนในการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑

ข้อ ที่	ประเด็น/ตัวบ่งชี้	ปริมาณ	
		ความถี่	คนที่
๑	จำนวนนักเรียนมีจำนวนน้อยลงไปเรื่อยๆ	๑๒	๑,๒,๓,๔,๕,๖,๗,๘,๙,๑๐,๑๑,๑๒,๑๓,๑๔,๑๕,๑๖
๒	ตำราเรียนหรือคัมภีร์ยังเป็นภาษาที่เข้าใจยาก	๙	๑,๓,๔,๖,๗,๘,๙,๑๐,๑๑,๑๒,๑๓,๑๔,๑๕,๑๖
๓	ครูผู้สอนไม่เพียงพอมักใช้ระบบที่สอนน้อง	๘	๒,๓,๔,๕,๖,๗,๘,๙,๑๐,๑๑,๑๒,๑๓,๑๔,๑๕
๔	เน้นการเรียนการสอนแบบท่องจำ	๗	๑,๔,๕,๖,๗,๘,๙,๑๐,๑๑,๑๒,๑๓,๑๔,๑๕
๕	ยังขาดเอกภาพในเชิงนโยบายการพัฒนา	๗	๔,๕,๖,๗,๘,๙,๑๐,๑๑,๑๒,๑๓

๓.๓ โอกาสในการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑

โอกาสของการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ นั่นก็คือการแข่งขันสร้างผลงานให้เกิดแก่สำนัก เนื่องจากการจัดการศึกษานับมีความสำคัญในการที่จะเป็นบันไดให้เกิดความเจริญก้าวหน้าของสมณศักดิ์ส่วนหนึ่ง ฉะนั้น วัดที่มีความพร้อมในด้านปัจจัยและสถานที่

จึงหันมาสนใจในเรื่องของการจัดการศึกษา^{๒๓} การศาสนศึกษาของภาค ๑ มีพื้นที่อยู่ในเขตชุมชน มีแรงสนับสนุนทุกด้าน ด้านทุนทรัพย์โดยเจ้าสำนักเป็นผู้จัดหา และมีผู้เรียนมากกว่าในเขตต่างจังหวัด ถือว่าเป็นโอกาสที่ดีกว่าภาคอื่นๆ^{๒๔} เปิดให้ประชาชนทั่วไปได้เข้ามาศึกษาโดยไม่จำกัด ถ้ามีความสามารถศึกษาได้ โดยประชาสัมพันธ์ ให้สามารถลงชื่อสอบเหมือนกับพระเณร ในสำนักเรียนที่ใกล้บ้าน แจกแจกรายละเอียดหลักสูตรการศึกษานักธรรมหรือธรรมศึกษาให้เข้าใจว่ามีวิชาเรียนอะไรบ้าง มาซื้อหนังสือเรียนได้ที่ไหน จะให้เขาอ่านคั่นคว่ำหรือมาเรียนกับพระสงฆ์สามเณรก็ได้แล้วแต่สะดวก ก็จะเป็นการส่งเสริมให้คนทั่วไปได้เรียนรู้ได้ศึกษาหลักธรรมมากขึ้นด้วย ถ้าจำกัดเฉพาะพระเณร การเผยแผ่หลักธรรมก็จะไม่กว้างขวางแลทำให้เสียโอกาสแก่บุคคลทั่วไปซึ่งมีจำนวนมากกว่าพระเณรตั้งหลายเท่าตัว ถ้าทำตรงจุดนี้ได้ ก็ถือว่าเป็นโอกาสของคณะสงฆ์ที่จะส่งเสริมให้คนทั่วไปเข้าถึงหลักธรรมได้ง่ายและสะดวกขึ้น แต่อย่าลืมต้องสร้างบุคลากรทางพระสงฆ์ สามเณรผู้ถ่ายทอดให้มีประสิทธิภาพคุณภาพด้วย^{๒๕}

โอกาสในการจัดการศึกษาแผนกธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ มีอยู่ ๓ ข้อ คือ ๑) มีความพร้อม มีบุคลากร มีสถานที่และสิ่งบประมาณที่เพียงพอ ๒) มีความตั้งใจที่จะสอนของครูผู้สอน เพื่อให้ผู้เรียนได้ความรู้อย่างเต็มที่ ๓) ในส่วนผู้เรียนมีความจริงใจที่จะเรียนเพื่อความรู้ มิใช่จะเรียนเพื่อเป้าหมายอื่น^{๒๖}

ในการจัดการศาสนศึกษาทางคณะสงฆ์มุ่งเน้นในทางปริมาณให้มีนักเรียนมาศึกษาเล่าเรียนมากๆ แต่ไม่เน้นคุณภาพพอมีการสอบจึงทำให้นักเรียนสอบไม่ผ่านจำนวนมาก แต่เป็นการเปิดโอกาสให้นักเรียนทุกคนได้ศึกษานักธรรมอย่างไม่จำกัด^{๒๗} การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์นั้น เป็นการจัดการศึกษาที่เรียกว่า การศาสนศึกษาจัดโดยมีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมาย ๓ ระดับ คือ ๑) การจัดการศึกษาเพื่อตัวบุคคล คือ ภิกษุสามเณรทุกรูปที่บวชมาจะต้องศึกษาหลักเบื้องต้นคือ พระวินัย การศึกษาพระวินัยคือ ศึกษาเรื่องศีลของภิกษุสามเณรระเบียบปฏิบัติทางศาสนา รวมถึงธรรมเนียมต่างๆ เป็นการศึกษาเพื่อรักษาตัวเอง เพื่อปฏิบัติได้ถูกต้อง ทำได้ถูกต้อง ตลอดถึงศึกษาเพื่อเอาตัวรอด คือ หลุดพ้นจากความทุกข์ เช่น ศึกษาและปฏิบัติตามกรรมฐาน การจัดการศึกษาแบบนี้เป็นการจัดให้เฉพาะตัวบุคคล ได้ประโยชน์เฉพาะตัว ใครทำใครได้ และเอาตัวรอดได้ โดยจะเรียนตามอัธยาศัย เรียนจากตำรา หรือจากครูอาจารย์ก็ได้ ๒) การจัดการเพื่อพระศาสนา คือ จัดหลักสูตรให้เป็นประโยชน์ในเชิงธำรงรักษาเนื้อหาสาระหรือแก่นสารพระศาสนาเอาไว้ ได้แก่ การเรียนนักธรรมและบาลี หลักสูตรที่ใช้เรียนก็มีเนื้อหาที่มีมาตั้งแต่สมัยพระพุทธเจ้า โดยนำพระพุทธศาสนาดำรงคงอยู่และ

^{๒๓}สัมภาษณ์ พระราชปรีดีเวที (สุชาติ กิตติปิโย, ปธ.๘), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสวัดสุวรรณาารามวรวิหาร, ๑๗ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๒๔}สัมภาษณ์ พระโสภณสุตาลังการ (ไสว สุขวโร, ปธ.๔), เจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี เจ้าอาวาสวัดบัวขวัญ (พระอารามหลวง), ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๒๕}สัมภาษณ์ พระราชกิตติเมธี (ชลอ อธิโต, ปธ.๙), รองเจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเขียนเขต (พระอารามหลวง), ๗ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๒๖}สัมภาษณ์ พระโสภิตกิตติธาดา (ศรชัย ธมมทินโน), เจ้าคณะอำเภอเมืองนนทบุรี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเฉลิมพระเกียรติ (พระอารามหลวง) จังหวัดนนทบุรี, ๑๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๒๗}สัมภาษณ์ พระครูโสภณพิทักษ์ (วิโรจน์), เจ้าคณะอำเภอเมืองปทุมธานี เจ้าอาวาสวัดโสภาราม จังหวัดปทุมธานี, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

สืบทอดมาได้ทุกวันนี้โดยไม่สูญหายหรือผิดเพี้ยนไป และมีการสืบทอดพัฒนาตลอดมาก็เพราะให้อาศัยการศึกษาเล่าเรียนแบบนี้ ๓) การจัดการศึกษาเพื่อสังคม การจัดการศึกษาแบบนี้ เป็นการศึกษาเพื่อช่วยเหลือสังคม คือ ลูกชาวบ้านโดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา กล่าวคือสมัยแรกๆ รัฐไม่สามารถจัดการศึกษาได้ทั่วถึงทำให้ลูกชาวบ้านผู้ใฝ่รู้แต่ยากจน ไม่มีโอกาสได้เรียน จึงอาศัยมาบวชเป็นสามเณรจึงได้เรียน การเรียนแบบนี้จึงเรียกว่า พระปริยัติธรรมแผนกสามัญ คือ เรียนวิชาทางโลกควบคู่กันไปกับเรียนทางธรรม ตามแบบที่ ๒ เมื่อเรียนจบแล้ว ครั้นสึกขาลาเพศไปสามารถใช้ความรู้ไปประกอบอาชีพเป็นพลเมืองดีของชาติต่อไปได้ การจัดการศึกษาแบบนี้จึงเป็นการช่วยเหลือสังคมหรือผลิตคนที่มีคุณภาพให้สังคมทางหนึ่ง^{๒๘}

สิ่งที่เป็นโอกาสของการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ คือ โอกาสเข้าถึงทรัพยากร สิ่งอำนวยความสะดวก เพื่อให้ได้รับการศึกษาอย่างเท่าเทียมกัน โอกาสเข้าถึงแหล่งทุน เพื่อที่นักเรียนและผู้ปกครองจะได้คลายความกังวลในเรื่องทุนการศึกษา ซึ่งคณะสงฆ์ได้จัดทำโครงการต่างๆ เช่น โครงการกองทุนการศึกษาแก่นักเรียนเป็นประจำอย่างต่อเนื่อง โอกาสในการเพิ่มพูนและฝึกฝนทักษะ นักเรียนทุกคนสามารถเติบโตได้ในโลกที่เป็นจริง การเรียนรู้บนการทำกิจกรรม ซึ่งคณะสงฆ์จัดทำโครงการต่างๆ เช่น โครงการน้องพาเที่ยว โดยขยายโอกาสให้นักเรียนได้ใช้ความรู้เป็นไกด์นำเที่ยวในชุมชน โดยขยายโอกาสให้นักเรียนได้ใช้ความรู้เป็นไกด์นำเที่ยวในชุมชน โอกาสในการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ค้นหาความถนัดของตนเอง และเรียนรู้ได้ทุกที่ ทุกเวลา^{๒๙}

ทางคณะสงฆ์และทางรัฐบาลต้องร่วมมือกัน ช่วยกันจัดระเบียบการเรียนนักระรมให้เป็นสากล มีระเบียบ กฎเกณฑ์ที่สังคมยอมรับและสามารถเป็นหลักสูตรที่ทางกระทรวงศึกษาสามารถรองรับได้ ทำให้คุณค่าของการเรียนนักระรมเพิ่มมากขึ้น^{๓๐}

เขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ มีทั้งสำนักเรียนส่วนกลาง และสำนักเรียนคณะจังหวัด จึงถือว่าอยู่ในปฏิรูปเทศ (อ่านว่า ปะ ตี รู ปะ เทศ) คือ ถิ่นที่มีความเจริญมีความเหมาะสม และความพร้อมในด้านต่างๆ เช่น ในด้านการศึกษา เป็นต้น โอกาสของการจัดการศาสนศึกษา แผนกธรรม ที่ถือว่าเป็นปัจจัยที่จะอำนวยความสะดวก สรุปลได้เป็น ๓ ประเด็น คือ ๑) มีเจ้าสำนักเรียน/สำนักศาสนศึกษา ซึ่งเป็นเจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์ที่มีความพร้อมในหลายๆ ด้าน และมีความชัดเจนในการมุ่งเน้นความสำเร็จในด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ ๒) มีบุคลากรทางการศึกษาสงฆ์ ทั้งผู้บริหาร ครูอาจารย์ และครูสอนพระปริยัติธรรม ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการบริหารหรือการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมและสามารถปฏิบัติงาน ได้เป็นอย่างดี ๓) มีความพร้อมที่จะดำเนินการบริหารจัดการสำนักเรียน/สำนักศาสนศึกษาให้ประสบ

^{๒๘}สัมภาษณ์ พระครูมงคลกิจจารักษ์ (สันติชัย จิตตากโร), เจ้าคณะอำเภอนครหลวง เจ้าอาวาสวัดมณฑลพุทธาราม จังหวัดปทุมธานี, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๒๙}สัมภาษณ์ พระครูกิตติวิริยาภรณ์ (วิทยา มหาวีโร) เจ้าคณะอำเภอบางใหญ่ เจ้าอาวาสวัดราชบุรณรธรรม จังหวัดนนทบุรี, ๕ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๓๐}สัมภาษณ์ พระศรีรัตนเมธี (บุญส่ง กลยาโณ ป.ธ.๙), เจ้าคณะอำเภอบางพลี เจ้าอาวาสวัดกิ่งแก้ว จังหวัดสมุทรปราการ, ๑๒ มีนาคม ๒๕๕๗.

ผลสำเร็จในด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม และเพื่อเป็นต้นแบบแก่สำนักเรียน/สำนักศาสนศึกษาในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาคอื่นๆ^{๓๑}

โอกาสของการจัดการศึกษาการศาสนาแผนกธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ ที่ช่วยส่งเสริมสนับสนุนการบริหารจัดการศึกษาให้บรรลุผลอย่างมีประสิทธิภาพ มีดังนี้ ๑) ผู้เรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ได้รับการยกย่องจากสังคมพุทธและสังคมโดยทั่วไป มีโอกาสสร้างความก้าวหน้าในหน้าที่ต่อไป ๒) วิชาการทางพระพุทธศาสนา ได้รับการยอมรับจากสังคมในประเทศและระดับนานาชาติ ความต้องการบุคลากรในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมยังเป็นที่ต้องการมาก ๓) พระภิกษุ-สามเณร ผู้ได้สำเร็จ มีศักยภาพสอนนักระรมได้และเป็นที่ต้องการในสำนักเรียนต่างๆ ๔) มีกฎกระทรวงรับรองการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ ว่าด้วยสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยสถาบันพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๔๘ ทำให้เอื้อต่อการจัดระบบการจัดการศึกษาที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียน ๕) ปัญหาสังคมภายนอกเป็นอีกปัจจัยหนึ่ง ทำให้ผู้ปกครองส่งลูกหลาน เข้ามาบวชเรียน เริ่มมีแนวโน้มมากขึ้น^{๓๒}

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลนั้น สรุปประเด็นโอกาส ในการพัฒนาการจัดการศาสนาศึกษาของคณะสงฆ์ภาค ๑ ทั้ง ๕ ด้าน ได้ดังต่อไปนี้

๑. ด้านหลักสูตร ได้แก่ สามารถนำหลักสูตรไปประยุกต์ใช้สอนได้กับทุกระดับชั้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับครูผู้สอนต้องได้รับการอบรมในแต่ละหลักสูตรอย่างต่อเนื่องทุกๆ ปีการศึกษาควรได้รับการอบรมเพื่อการพัฒนาให้เป็นไปตามหลักสูตรที่มีการปรับเปลี่ยนให้ทันสมัยและครอบคลุมเนื้อหาที่มีความหลากหลายของแต่ละวิชา

๒. ด้านครูผู้สอน ได้แก่ ครูผู้สอนมีโอกาสพัฒนาความรู้ที่หลากหลาย สามารถศึกษาต่อได้ทั้งในและต่างประเทศ ต้องมีระบบการคัดเลือกที่เป็นธรรมปราศจากระบบอุปถัมภ์ ต้องมีโอกาที่จะได้รับเงินเดือนและค่าตอบแทน ที่เป็นระบบ เช่น เงินเดือน หรือ ค่าตอบแทน และนิยัตินัดเหมาะสมกับภาระงานในการปฏิบัติหน้าที่เหมือนทางราชการ

๓. ด้านกระบวนการเรียนการสอน ได้แก่ ต้องมีการวางแผนอัตรากำลังครู เพื่อสร้างบุคลากรรุ่นใหม่ ที่มีแนวคิดต่อระบบการศึกษาสมัยใหม่ มีระบบจูงใจที่ให้ครูที่มีอยู่ได้รับโอกาสในการปรับขึ้นเงินเดือนหรือค่าตอบแทนทุกๆ ปี โอกาสในการสร้างประสบการณ์ การสอน ไม่เป็นเพียงแต่การบรรยายอย่างเดียวต้องเพิ่มเทคนิควิธีที่หลากหลายที่สามารถสอนให้เข้าใจ ด้วยวิธีการเรียนการสอนแบบสืบค้น มีตัวอย่างในการตั้งคำถาม

๔. ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน ได้แก่ ครูผู้สอนต้องผลิตเอกสารประกอบการสอนและเรียนรู้การผลิตสื่อตำราให้ทันสมัย บุคลากรในสมัยนี้ต้องเน้นการเรียนการสอนแบบการค้นคว้าจากสื่อที่หลากหลาย วิธีการสอนผ่านระบบการสื่อสารทางไกล เพื่อเปิดโอกาสให้กับผู้ที่สนใจเรียนแต่ไม่มีเดินทางไปเรียนได้เพราะมีภาระรับผิดชอบต่อธุรกิจของตนเอง

^{๓๑}สัมภาษณ์ นายณพรัตน์ เบญจวัฒนานันท์, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๖ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๓๒}สัมภาษณ์ นายจิรวิทย์ นิยมธรรม, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดปทุมธานี, ๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

๕. ด้านการวัดผลและประเมินผล ได้แก่ ต้องมีระบบการสอบเก็บคะแนน และการวัดผลที่สามารถสะสมหรือสอบแก้ตัวในแต่ละภาคการศึกษา ทำให้ผู้เรียนมีโอกาสในการศึกษาของระดับสูงต่อไป จนทำให้อุดช่องว่าง ระหว่างผู้เรียนที่มีอายุแตกต่างกัน และบางครั้งเกิดความท้อแท้ต่อการศึกษาระบบเดิมๆ ของคณะสงฆ์ คือ ครูผู้สอนต้องเป็นผู้ออกข้อสอบในแต่ละแห่งที่มีโอกาสเข้าไปให้ความรู้หรือมีการประชุมกลุ่มของคณะสงฆ์จังหวัดในการออกข้อสอบในภาพรวมโดยการนัดประชุมครูผู้สอนทั้งหมดมาประชุมพร้อมกันเพื่อจัดทำข้อสอบร่วมกันต่อไป ผู้ออกข้อสอบต้องเป็นผู้ตรวจวัดผลการสอบ ในกรณีที่เป็นการสอบอัตนัย และเปิดโอกาสให้ครูผู้สอนตรวจวัดผลการสอบ โดยการอบรมให้ความรู้เท่าเทียมกันในแต่ละรายวิชาที่เปิดสอบ

ตารางที่ ๓.๓ การหาค่าความถี่จากข้อมูลการสัมภาษณ์โอกาสในการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑

ข้อ ที่	ประเด็น/ตัวบ่งชี้	ปริมาณ	
		ความถี่	คนที่
๑	สามารถนำหลักสูตรไปประยุกต์ใช้สอนได้กับทุกระดับชั้น	๑๐	๑,๒,๔,๕,๗,๙,๑๐,๑๑,๑๕,๑๖
๒	การแข่งขันสร้างผลงานให้เกิดแก่นักก	๙	๑,๒,๕,๗,๑๐,๑๑,๑๓,๑๕,๑๖
๓	ลูกชาวบ้านได้รับโอกาสทางการศึกษา	๘	๒,๓,๔,๖,๑๐,๑๒,๑๔,๑๕
๔	ส่งเสริมให้คนทั่วไปเข้าถึงหลักธรรมได้ง่ายและสะดวกขึ้น	๖	๔,๕,๘,๑๐,๑๒,๑๔

๓.๔ อุปสรรคและภัยคุกคามในการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑

อุปสรรคและภัยคุกคามของการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ นั้นก็คือปัญหาขาดนักเรียนที่จะมาเรียน เนื่องจากในแต่ละจังหวัดมีการเปิดโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ทำให้นักเรียนมีตัวเลือกที่จะไม่เข้าส่วนกลาง แต่ศึกษาเล่าเรียนในสถานที่ใกล้กับภูมิลำเนาของตน^{๓๓} ผู้เรียนส่วนใหญ่ขาดความรู้ความสามารถและไม่มีความลึกซึ้งในความรู้แผนกธรรมอย่างแท้จริงหากแต่มุ่งหวังเพียงแค่การสอบให้ได้มาซึ่งใบประกาศนียบัตรเท่านั้น อีกประการหนึ่งที่สำคัญ คือ บุคคลที่มีความเลื่อมใส ศรัทธาและต้องการจะมาบรรพชา/อุปสมบท เพื่อจะศึกษาเล่าเรียนวิชาทางธรรมในปัจจุบัน มีค่อนข้างน้อย^{๓๔}

^{๓๓}สัมภาษณ์ พระราชปริยัติเวที (สุชาติ กิตติปัญญา, ปธ.๘), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสวัดสุวรรณาารามวรวิหาร, ๑๗ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๓๔}สัมภาษณ์ พระเทพวิริยาภรณ์ (นรินทร์ นรินโท, ป.ธ.๓), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสวัดหัวลำโพง (พระอารามหลวง), ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

หลักธรรมกับการดำเนินชีวิตจริงในเมืองหลวงและปริมณฑล มันสวนทางกันคนยุคใหม่คิดว่ามันล้าสมัย เพราะในชีวิตจริงคนเอาธรรมะไปใช้น้อย คนจึงไม่เห็นความสำคัญว่าจะต้องศึกษา เพราะทุกคนกำลังวิ่งตามโลกที่กำลังเจริญทางด้านวัตถุ จึงไม่ค่อยมีคนใส่ใจจะเรียน เพราะทุกคนกำลังวิ่งตามโลกที่กำลังเจริญทางด้านวัตถุ จึงไม่ค่อยมีคนสนใจจะเรียนเพราะมีผลตอบสนองความต้องการน้อย พุดง่าย ๆ ก็คือ トラบเท่าที่ยังไม่มีความทุกข์จริงๆ ก็ไม่หันหน้าเข้าหาธรรมะ^{๓๕}

พระภิกษุสามเณรไม่ใส่ใจไม่รักไม่สนใจในการศึกษาแผนกธรรมอย่างจริงจัง คณะสงฆ์ไม่เข้าถึงเป้าหมายหรือไม่มีเป้าหมายที่เด่นชัด หรือไม่ประสานงานในเชิงรุกกับโรงเรียนหน่วยงาน เพื่อที่จะให้เยาวชนและบุคคลทั่วไปสนใจในการศึกษาแผนกธรรม ตลอดถึงทางโรงเรียนหรือหน่วยงานยังไม่ให้ความสำคัญกับวิชานี้มากนัก หรือแทบจะไม่ให้ความสำคัญเลย ทั้งๆ ที่เป็นวิชาที่สำคัญกับชีวิตจิตใจ สามารถแก้ปัญหาทางจิตใจได้

สาเหตุก็อาจจะมียปัจจัยหลายอย่างเข้ามาเกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นปัญหาทางเศรษฐกิจ ปัญหาสังคม การเมืองและอื่นๆ จนลืมนึกถึงศาสนาซึ่งเป็นส่วนช่วยที่สำคัญ ปัญหาการเมืองก็เป็นสิ่งสำคัญ ถ้ารัฐบาลมีการเปลี่ยนแปลงบ่อยอำนาจในการตัดสินใจ เพื่อที่จะดูแลทางศาสนาก็มีน้อย งบประมาณในการอุดหนุนจากภาครัฐก็ไม่มี ทางคณะสงฆ์ก็ยังไม่เป็นเอกภาพพอที่จะช่วยเหลือกัน เหมือนกับว่า วัดไหน เขตไหน ภาคไหน มีความสามารถทำได้ก็ทำไป วัดที่ไม่ค่อยมีงบประมาณก็ได้แค่ปลงหรือทำไปตามยถากรรม คิดจะทำธนาการพระพุทธศาสนา คิดจะทำพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติก็ยังไม่สามารถทำได้ นี่คือความเป็นเอกภาพของชาวพุทธ ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่อยู่ในขณะนี้^{๓๖}

สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุการณ์ปัจจุบันทำให้นักเรียนคล้อยตามและเสียสมาธิในการเรียน มีสิ่งยั่วยุให้เกิดกิเลสอย่างมาก มีเทคโนโลยีที่ก้าวหน้ามากเกินไป เป็นสิ่งที่หลอกล่อให้นักเรียนไม่สนใจในการเรียน^{๓๗}

อุปสรรคในด้านหลักสูตร มีเนื้อหาสาระเก่าเกินไป และภาษาที่ใช้ในหนังสือเป็นภาษาที่เข้าใจยาก ขาดการประยุกต์ไม่เหมาะสมกับบุคลิกภาวะของผู้เรียน จึงควรปรับปรุงภาษาที่ใช้ให้เป็นภาษาที่เข้าใจง่าย จัดระบบเนื้อหาให้ง่ายต่อการเข้าใจ มีคำอธิบายที่ชัดเจน ควรจัดเวลาส่วนต่างๆ ให้ทันสมัย และควรเพิ่มวิชาการทางโลก เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้หลากหลาย มีความแตกฉาน สามารถเชื่อมโยงประยุกต์ใช้ และมีความสนใจอยากเรียนมากยิ่งขึ้น^{๓๘}

อุปสรรคของการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ คือ

๑) เนื้อหาสาระ เก่าเกินไป และภาษาที่ใช้ในหนังสือเป็นภาษาที่เข้าใจยาก ขาดการประยุกต์ใช้ไม่เหมาะสมกับบุคลิกภาวะของผู้เรียน จึงควรปรับปรุงภาษาที่ใช้ให้เป็นภาษาที่เข้าใจง่าย

^{๓๕} สัมภาษณ์ พระโสภณสุตาลังการ (ใสว สุวโร, ป.ธ.๔), เจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี เจ้าอาวาสวัดบัวขวัญ (พระอารามหลวง), ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๓๖} สัมภาษณ์ พระราชกิตติเมธี (ชลอ อธิโต, ป.ธ.๙), รองเจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเขียนเขต (พระอารามหลวง), ๗ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๓๗} สัมภาษณ์ พระครูโสภณพิทักษ์ (วิโรจน์), เจ้าคณะอำเภอเมืองปทุมธานี เจ้าอาวาสวัดโสภาราม จังหวัดปทุมธานี, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๓๘} สัมภาษณ์ พระครูมงคลกิจจารักษ์ (สันติชัย จิตตากโร), เจ้าคณะอำเภอนครหลวง เจ้าอาวาสวัดมงคลพุการาม จังหวัดปทุมธานี, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

จัดระบบเนื้อหาให้ง่ายต่อการเข้าใจ มีคำอธิบายให้ชัดเจน ควรจัดเวลาส่วนต่างๆ ให้ทันสมัย และควรเพิ่มวิชาการทางโลก เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้หลากหลาย มีความแตกฉาน สามารถเชื่อมโยงประยุกต์ใช้และมีความสนใจอยากเรียนมากยิ่งขึ้น

๒) เวลาเรียน การจัดเวลาเรียนไม่เป็นระบบ ไม่แน่นอน มีเวลาเรียนน้อยเกินไป จึงไม่สามารถทำความเข้าใจได้อย่างลึกซึ้ง จึงควรเพิ่มเวลาเรียนหรือขยายเวลาเรียนให้มากขึ้น โดยอาจปรับเวลาเรียนเป็นคาบ จัดให้เรียนตลอดทั้งปี และมีการสับเปลี่ยนเรียนวิชาอื่นด้วย

๓) วิธีการเรียนการสอน เน้นการท่องจำ และการแปล ไม่ค่อยมีการประยุกต์ใช้และขาดการคิดวิเคราะห์จึงควรเน้นทักษะทั้ง ๔ ด้าน คือ ฟัง พูด อ่าน เขียน โดยปรับวิธีการเรียนการสอนให้ผู้เรียนได้คิดวิเคราะห์ สังเคราะห์มากขึ้น สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับชีวิตได้ และปรับปรุงวิธีการเรียนการสอนให้เกิดความศรัทธาในการเรียน และเพิ่มกิจกรรมการเรียนการสอนให้มากขึ้น

๔) ด้านกระบวนการเรียนการสอน ครูผู้สอนไม่เพียงพอ มักใช้ระบบพี่สอนน้อง ครูขาดความรู้ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ขาดประสบการณ์ ไม่สามารถประยุกต์ใช้กับสภาพจริง ขาดการศึกษาอบรม และขาดขวัญกำลังใจ ซึ่งครูผู้สอนควรเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ มีคุณวุฒิ และมีประสบการณ์ทางโลกด้วย เพื่อสามารถเชื่อมโยงเหตุการณ์ในปัจจุบัน เปรียบเทียบ อธิบาย และประยุกต์ใช้และควรอบรมวิชาครู พัฒนาเทคนิคการเรียนการสอนเพื่อให้ผู้เรียนได้เข้าใจอย่างแท้จริง อีกทั้งเสริมสร้างขวัญกำลังใจแก่ครูผู้สอน หนังสือ ตำราเรียนประกอบ เป็น ตำราที่เก่าเกินไป ขาดการปรับปรุง และภาษาที่ใช้ จึงควรมีตำราสากลที่เป็นมาตรฐานเดียวกันโดยคณะสงฆ์รับรองอย่างเป็นทางการ เพื่อใช้เป็นหลักสูตรกลางและจัดเวลาส่วนต่างๆ ให้ทันสมัย สามารถเข้าใจง่าย และควรส่งเสริมให้มีการผลิตตำราหรือคู่มือประกอบการเรียนให้มากขึ้น สื่อ อุปกรณ์ประกอบการสอน มีการใช้น้อยหรือแทบไม่มี ควรจัดสรรงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริมจัดทำและพัฒนาสื่อที่น่าสนใจและใช้อย่างแพร่หลาย อาคารสถานที่ มักใช้ศาลาการเปรียญ ซึ่งมักมีเสียงรบกวน และบรรยากาศไม่เอื้อต่อการเรียนรู้ คับแคบไม่ปลอดโปร่ง แสงสว่างไม่เพียงพอ ควรมีสถานที่เรียนเป็นเอกเทศ จัดเป็นห้องเรียนเฉพาะเป็นสัดส่วน จัดให้มีแสงสว่างเพียงพอทั้งภายในและภายนอก มีบรรยากาศและสิ่งอำนวยความสะดวกที่เอื้อต่อการเรียนรู้ ด้านการวัดผลประเมินผล เกณฑ์การวัดและประเมินผล มักวัดความจำ มากกว่าความเข้าใจและการคิดวิเคราะห์ ไม่มีเกณฑ์มาตรฐาน และกฎเกณฑ์แน่นอน ควรปรับเกณฑ์การวัดผลและประเมินผลโดยใช้วิธีดำเนินสายกลางจัดระบบให้มีมาตรฐานเดียวกัน โดยเน้นการวัดความเข้าใจและการประยุกต์ใช้มากกว่า วัดความจำ ความยากง่ายของข้อสอบ ยากเกินไป ขาดการทดสอบความยากง่าย ควรมีความทดสอบความยากง่ายของข้อสอบ เพื่อวัดผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนครอบคลุมทุกด้าน ข้อสอบควรเน้นการประยุกต์ใช้และควรปรับปรุงการออกข้อสอบโดยให้เลือกทำ มีการสอบเก็บสะสมได้ในทุกระดับ ทั้งนี้ควรให้ผู้สอนได้ประเมินผลการเรียน พฤติกรรมการเรียนของผู้เรียน หรือองค์ประกอบอื่นๆ ประกอบด้วย^{๓๙}

^{๓๙}สัมภาษณ์ พระครูกิตติวิริยาภรณ์ (วิทยา มหาวิโร) เจ้าคณะอำเภอบางใหญ่ เจ้าอาวาสวัดราชบุรณประคองธรรม จังหวัดนนทบุรี, ๕ มีนาคม ๒๕๕๗.

บุคลากรผู้เรียนนักรธรรม (พระ-เณร) ปริมาณอยู่เหนือการควบคุม คือ ไปกำหนดเองไม่ได้ เช่น เมื่อขาดนักเรียนสำนักเรียนก็ตั้งอยู่ไม่ได้^{๔๐} การมาศึกษานักรธรรมแบบไม่เข้าใจหลักธรรมทำให้เป็นอุปสรรคที่นักเรียนพบเจอและทำให้เบี่ยงเบนในการเรียนและไม่สามารถทำข้อสอบได้^{๔๑}

ถ้ากล่าวในภาพรวม ปัญหา/อุปสรรคของการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรม ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ ก็อยู่ที่ตัวบุคคล คือเจ้าสำนักเรียน/สำนักศาสนศึกษา และกระบวนการในการบริหารจัดการที่ดีเป็นสำคัญ รวมทั้งการมีบุคลากรทางการศึกษาสงฆ์ ครูสอนพระปริยัติธรรม และผู้เรียนคือพระภิกษุ สามเณร เพราะเป็นปัจจัยที่จะทำให้สำนักเรียนหรือสำนักศาสนศึกษาดำรงอยู่และเจริญรุ่งเรืองหรือถดถอยลงไป พระภิกษุสามเณรที่เรียนระดับนักรธรรมตรีในสำนักเรียนส่วนกลางและสำนักเรียนคณะจังหวัดในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ อาจมีจำนวนลดลง เพราะภิกษุ สามเณรส่วนใหญ่จะเรียนนักรธรรมที่จังหวัด หรือในสำนักของพระอุปัชฌาย์ เมื่อสำเร็จนักรธรรมชั้นโทหรือชั้นเอกแล้ว จึงจะเข้ามาส่วนกลางเพื่อศึกษาต่อ ดังนั้น สำนักเรียนส่วนกลาง จึงมีพระภิกษุ สามเณรเรียนนักรธรรมชั้นตรีจำนวนน้อย แต่จะมีพระนวกะเรียนนักรธรรมชั้นตรีและเข้าสอบธรรมสนามหลวงจำนวนมาก ปัจจุบันมีหลายสำนักเรียน หรือหลายวัดในกรุงเทพมหานคร ได้เชิญชวนหรือรับกุลบุตรจากส่วนภูมิภาคเข้ามาบวชเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรมและแผนกบาลี การยอมรับวุฒิการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม จากภาครัฐหรือเอกชน ยังไม่เอื้อหรือสนับสนุนต่อการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ ปัจจัยย้วยทางโลกซึ่งกระทบต่อประสิทธิภาพในการเรียนการสอนและสอบธรรมสนามหลวงของผู้เรียน คือพระภิกษุ สามเณร การเรียนการสอนธรรมศึกษาแก่นักเรียน นักศึกษานั้น โรงเรียนหรือสถานศึกษาบางแห่งจัดเวลาเรียนธรรมศึกษาให้น้อยไป การเรียนการสอนธรรมศึกษาของคณะสงฆ์จึงอาจสอนไม่ได้เต็มที่^{๔๒}

อุปสรรคของการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ ที่เป็นผลต่อการจัดการบริหารการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม มีดังนี้ ๑) ผู้เรียนส่วนใหญ่มีทัศนคติต่อการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ว่าเรียนยาก สอบยาก ประสบผลสำเร็จยาก ต่างจากการศึกษาสายสามัญที่สามารถสอบผ่านขั้นได้ทุกปี ๒) ความเจริญของสังคมภายนอกเข้ามาในเขตกำแพงวัดได้ง่ายยิ่งขึ้น จากการสื่อสารต่างๆ เช่น โทรศัพท์ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ คอมพิวเตอร์ อินเทอร์เน็ต ทำให้ภาวะจิตใจของผู้เรียน (สารเณร) มีความเปลี่ยนแปลงได้ง่ายขึ้น ๓) ความคาดหวังของผู้ปกครองยังยึดติดอยู่กับวุฒิการศึกษาสายสามัญมากกว่า สายธรรม ๔) แรงจูงใจใฝ่เรียนของผู้เรียนมีน้อยลง^{๔๓}

จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลนั้น สรุปประเด็นอุปสรรคและภัยคุกคาม ในการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ภาค ๑ ทั้ง ๕ ด้าน ได้ดังต่อไปนี้

^{๔๐}สัมภาษณ์ พระโสภิตกิตติธาดา (ศรชัย ธมฺมทินโน), เจ้าคณะอำเภอเมืองนนทบุรี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเฉลิมพระเกียรติ (พระอารามหลวง) จังหวัดนนทบุรี, ๑๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๔๑}สัมภาษณ์ พระศรีรัตนเมธี (บุญส่ง กลยาโณ ป.ธ.๙), เจ้าคณะอำเภอบางพลี เจ้าอาวาสวัดกิ่งแก้ว จังหวัดสมุทรปราการ, ๑๒ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๔๒}สัมภาษณ์ นายณพรัตน์ เบญจวัฒน์นันท์, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๖ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๔๓}สัมภาษณ์ นายจิรวิญญ์ นิยมธรรม, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดปทุมธานี, ๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

๑. ด้านหลักสูตร ได้แก่ ขาดการพัฒนาหลักสูตร เป็นหลักสูตรเก่า ยังไม่ได้รับการเปลี่ยนแปลงให้ทันกับการศึกษาสมัยใหม่ของสายสามัญ หลักสูตรไม่เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป เป็นการใช้ภาษาที่เข้าใจยาก ปัญหาการพัฒนาหลักสูตรที่ไม่ต่อเนื่องให้เป็นปัจจุบัน

๒. ด้านครูผู้สอน ได้แก่ ไม่มีระบบการสอบคัดเลือกเพื่อบรรจุเป็นครูผู้สอนที่มีศักยภาพ และอัตรารองรับการปฏิบัติหน้าที่อย่างเป็นระบบ เช่น เงินเดือน หรือ ค่าตอบแทน และนิยัตินัดที่เหมาะสมกับการงานในการปฏิบัติหน้าที่เหมือนทางราชการ ครูผู้สอนในปัจจุบัน รับหลายหน้าที่จนแบ่งเวลาในการปฏิบัติไม่เพียงพอต่อความต้องการ

๓. ด้านกระบวนการเรียนการสอน ได้แก่ ไม่มีการวางแผนในการสอนแต่ละวันที่มีการเรียนการสอน จึงมีอัตราครูที่ไม่เพียงพอต่อการเรียนการสอน

๔. ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน ได้แก่ ขาดงบประมาณในการผลิตเอกสารตำรา ขาดการปรับปรุง บุคลากรในสมัยก่อน ขาดการผลิตสื่อประกอบการบรรยายที่หลากหลาย บางสำนักยังเน้นการเรียนการสอนแบบท่องจำ

๕. ด้านการวัดผลและประเมินผล ได้แก่ ไม่มีเกณฑ์มาตรฐาน และการวัดผลที่สามารถสะสมหรือสอบแก้ตัวในแต่ละภาคการศึกษา โดยทำให้ผู้เรียนขาดโอกาสในการศึกษาของระดับสูงต่อไป จนทำให้เกิดช่องว่าง ระหว่างผู้เรียนที่มีอายุแตกต่างกัน และบางครั้งเกิดความท้อแท้ต่อการศึกษาระบบเดิมๆ ของคณะสงฆ์ คือ ครูผู้สอนไม่ได้ออกข้อสอบ ผู้ออกข้อสอบไม่ได้ตรวจวัดผล การสอบ และผู้ตรวจวัดผลการสอบขาดการอบรมให้มีความรู้เท่าเทียมกันในแต่ละรายวิชาที่เปิดสอบประจำปี

ตารางที่ ๓.๔ การหาค่าความถี่จากข้อมูลการสัมภาษณ์อุปสรรคและภัยคุกคามในการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑

ข้อ ที่	ประเด็น/ตัวบ่งชี้	ปริมาณ	
		ความถี่	คนที่
๑	ภาษาที่เข้าใจยาก ขาดการประยุกต์ไม่เหมาะสมกับบุคลิกภาพของผู้เรียน	๙	๑,๒,๔,๗,๙,๑๐,๑๑,๑๕,๑๖
๒	มีสิ่งยั่วยุให้เกิดกิเลสอย่างมาก	๙	๑,๒,๕,๗,๑๐,๑๑,๑๓,๑๕,๑๖
๓	ขาดนักเรียนที่จะมาเรียนที่จะไม่เข้าส่วนกลาง	๘	๒,๓,๕,๖,๑๐,๑๑,๑๔,๑๕
๔	งบประมาณในการอุดหนุนจากภาครัฐ	๖	๔,๕,๘,๑๐,๑๒,๑๔

บทที่ ๔

การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษา

แผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑” ในบทนี้ ผู้วิจัยได้มุ่งที่จะสังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับ การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ รวมถึงทั้งข้อเสนอแนะที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และผลสรุปจากการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) โดยมีผลการวิจัย ดังต่อไปนี้

๔.๑ ผลการวิเคราะห์แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑

๔.๒ ผลการวิเคราะห์สภาพทั่วไปเกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑ จากการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group)

๔.๓ ผลการวิเคราะห์แนวทางเกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑

๔.๔ สรุปองค์ความรู้จากการวิจัย

๔.๑ ผลการวิเคราะห์แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑

การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ จากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ สรุปผลทั้ง ๕ ด้าน คือ ๑. ด้านหลักสูตร ๒. ด้านผู้สอน ๓. ด้านกระบวนการการเรียนการสอน ๔. ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน และ ๕. ด้านวัดผลและประเมินผล ได้ดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview)

๑) การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑

ด้านหลักสูตร สรุปได้ดังนี้ คือ

ในปัจจุบันคณะสงฆ์ภาค ๑ ตั้งอยู่ศูนย์กลางของประเทศไทยมีความเจริญรุ่งเรืองทั้งเศรษฐกิจสังคมและวัฒนธรรม จึงมีความพร้อมในการจัดการศึกษาในด้านต่างๆ ทั้งในด้านหลักสูตร ต้องพัฒนาให้เข้ากับมาตรฐานการศึกษาของทางโลกที่ได้พัฒนาให้เป็นไปตามพัฒนาการของสถานที่ บุคคล ชุมชน และสิ่งแวดล้อม ซึ่งตำราการเรียนการสอนให้มีความทันสมัยของสังคมต้องได้รับการสนับสนุนในด้านต่างๆ จึงทำให้การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมมีความมั่นคงและมีการพัฒนาโดยลำดับ เมื่อเปรียบเทียบกับเขตปกครองคณะสงฆ์ภาคอื่นๆ ความเป็นเอกภาพดีอยู่แล้ว ถือว่าอยู่ในเกณฑ์ดี มีนักศึกษาทั้งภิกษุสามเณร ตลอดจนเยาวชนที่ได้เข้ามาศึกษาพระปริยัติธรรมมีเป็นจำนวนมาก บางสนามสอบมีเยาวชนเข้าสอบประมาณหลายพันคน ทำให้เห็นว่าการศึกษาแผนกธรรมนั้น มีการพัฒนาไปในทางที่ดีขึ้นเป็นลำดับ และมีการพัฒนาระบบการเรียนการสอนให้ทันสมัยมากขึ้นตามเหตุการณ์

ปัจจุบัน^๑ ถือว่ามีการพัฒนาทั้งแผนกนักระรมและธรรมศึกษาไม่แพ้ภาคอื่น ถือว่าเป็นที่น่าพอใจ เพราะพระสังฆาธิการทุกระดับเอาใจใส่เป็นอย่างดีต่างช่วยกันรับภาระ ชูระให้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยเสมอมา จึงทำให้การพัฒนาเป็นที่น่าสนใจ ถึงว่าจะไม่ได้ ๑๐๐ % ก็ถือว่าอยู่ในเกณฑ์ดี^๒

การจัดการศึกษา การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ อาจแบ่งได้ ๒ ส่วน คือ ส่วนของพระนวกะ ซึ่งจัดเป็นนักเรียนแบบชั่วคราว ต้องปรับปรุงหลักสูตรให้สอดคล้องกับระยะเวลา และเนื้อหาที่กระชับ และส่วนของภิกษุ สามเณร ที่เข้ามาศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกบาลีและแผนกธรรม ซึ่งจัดเป็นนักเรียนประจำ ส่วนของพระนวกะ (นักเรียนแบบชั่วคราว) การพัฒนาให้ได้ประสิทธิผล ขึ้นอยู่กับความใส่ใจของเจ้าสำนักเรียนในแต่ละแห่ง ผลสอบที่ได้มาก็จัดได้ว่าดีพอใช้ ส่วนของพระภิกษุ สามเณร ที่เข้ามาศึกษาพระปริยัติธรรมทั้งแผนกบาลีและแผนกธรรม (นักเรียนประจำ) ความตั้งใจในการที่สอบได้ดีมาก การสอบได้ค่อนข้างจะดีมาก^๓

แต่อย่างไรก็ดีการจัดการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ภาค ๑ ก็ยังมีปัญหาที่จะต้องหาทางแก้ไขและพัฒนา เช่น การจัดการศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ก็เป็นไปตามคณะสงฆ์ ก็เป็นไปตามคณะแม่กองธรรมได้ดำเนินการไปตามที่ทางคณะกรรมการการศึกษาได้กำหนดตามกรอบการศึกษา ไม่สามารถที่จะกำหนดทิศทางได้^๔

การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกธรรมหรือที่เรียกกันว่า นักระรม เกิดขึ้นตามพระราชดำริของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นการศึกษาพระธรรมวินัยในภาษาไทย เพื่อให้พระภิกษุสามเณร เป็นกำลังสำคัญของพระพุทธศาสนาสามารถศึกษาพระธรรมวินัยได้สะดวกและทั่วถึง อันจะเป็นพื้นฐานนำไปสู่สัมมาปฏิบัติ ตลอดจนเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกลออกไป

ต่อมา พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวราลงกรณ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า วัดราชบพิธฯ ทรงพิจารณาเห็นว่า การศึกษานักระรมมิได้เป็นประโยชน์ต่อพระภิกษุสามเณรเท่านั้น แม้ผู้ยังครองฆราวาสวิสัยก็จะได้ประโยชน์จากการศึกษานักระรมด้วย จึงทรงจัดตั้งหลักสูตรนักระรมสำหรับฆราวาสเรียกว่า ธรรมศึกษา และมีการสอบมาจนถึงทุกวันนี้ ปัจจุบันการศึกษาพระปริยัติธรรมนี้ เน้นการพัฒนาศาสนทายาทให้มีคุณภาพ สามารถดำรงพระศาสนาไว้ได้ด้วยดี ทั้งถือว่าเป็นกิจกรรมของคณะสงฆ์ส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญยิ่ง ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทย^๕

ปัจจุบันในภาพรวมไม่ว่าจะเป็นภาค ๑ หรือภาคอื่นๆ การจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมยังไม่มีประสิทธิผลดีพอ เพราะอาจจะเป็นที่หลักสูตรการเรียนการสอนด้วย และการแบกรับภาระ

^๑สัมภาษณ์ พระราชวิสุทธิเวที (สายชล ฐานวุฑโฒ, ป.ธ.๙), เจ้าคณะภาค ๑ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดชนะสงครามวรวิหาร, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^๒สัมภาษณ์ พระเทพรัตนสุธี (สมศักดิ์ โชติณโร) เจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี เจ้าอาวาสวัดเขียนเขต(พระอารามหลวง) จังหวัดปทุมธานี, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^๓สัมภาษณ์ พระราชปริยัติเวที (สุชาติ กิตติปัญโญ, ป.ธ.๘), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสวัดสุวรณารามวรวิหาร, ๑๗ มีนาคม ๒๕๕๗.

^๔สัมภาษณ์ พระครูโสภณพิทักษ์ (วิโรจน์), เจ้าคณะอำเภอเมืองปทุมธานี เจ้าอาวาสวัดโสภาราม จังหวัดปทุมธานี, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^๕สัมภาษณ์ พระครูกิตติวิริยาภรณ์ (วิทยา มหาวิโร) เจ้าคณะอำเภอบางใหญ่ เจ้าอาวาสวัดราษฎร์ประคองธรรม จังหวัดนนทบุรี, ๕ มีนาคม ๒๕๕๗.

ของศาสนศึกษาเองด้วย จึงทำให้การจัดการศาสนศึกษาไม่มีประสิทธิภาพดีพอ ถ้าเจ้าสำนักศาสนศึกษาไม่ให้ความสนใจมากพอก็ยังทำให้ด้วยประสิทธิภาพ^๖

การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ ในปัจจุบัน เขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ มี ๔ จังหวัด คือกรุงเทพมหานคร จังหวัดนนทบุรี จังหวัดปทุมธานี และจังหวัดสมุทรปราการ ถือว่าเป็นเขตปกครองคณะสงฆ์ที่พิเศษกว่าภาคอื่นๆ เพราะมีทั้งสำนักเรียนส่วนกลางและสำนักเรียนคณะจังหวัด และมีบุคลากรทางการศึกษาสงฆ์ อีกทั้งมีความพร้อมในด้านต่างๆ แต่การจัดการในด้านศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์นั้น ต้องอาศัยการเอาใจใส่ดูแลเป็นอย่างยิ่ง และจริงจังสม่ำเสมอจากเจ้าคณะสม่ำเสมอจากเจ้าสำนักเรียน หรือสำนักศาสนศึกษาและกระบวนการบริหารจัดการที่ดี รวมถึงการมีครูอาจารย์ที่มีความพร้อมเป็นสำคัญของการจัดการศาสนศึกษา แผนกธรรม ของคณะสงฆ์ภาค ๑ ถ้าดูจากผลการสอบธรรมสนามหลวง ก็เป็นที่น่ายินดีที่มีผู้เรียนนักธรรมและสอบได้จำนวนมาก แม้จะไม่ถึง ๑๐๐ เปอร์เซนต์ก็ตาม เพราะการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์นั้นเป็นการศึกษาและสอบภูมิความรู้ในเรื่องพระพุทธศาสนา ดังนั้นจึงเห็นว่า คณะสงฆ์ท่านต้องการคัดกรองเพื่อให้พระภิกษุ สามเณร หรือผู้เรียนเป็นผู้มีความรู้ความเข้าใจโดยสมบูรณ์ตามสมควรในแต่ละระดับชั้น ทั้งนี้เพื่อให้เป็นศาสนทายาท พุทธศาสนิกชนหรือบุคลากรทางพระพุทธศาสนาที่มีคุณภาพ^๗

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ ในปัจจุบัน ยังคงยึดแนวทางแบบเดิมตามโบราณจารย์ วัดยังคงเป็นผู้จัดการศึกษาเองทั้งหมด ควรปรับปรุงพัฒนาให้เหมาะกับยุคสมัย^๘ ได้จัดให้มีการเรียนนักธรรม ตามพระดำริของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เพื่อให้ภิกษุสามเณรในเขตปกครอง สามารถศึกษาพระธรรมวินัยได้อย่างสะดวกและทั่วถึง อันจะเป็นพื้นฐานนำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้องดีงาม ซึ่งจะเป็นเหตุให้ภิกษุสามเณรมีความรู้ความสามารถตามชั้นเรียนที่ได้รับการศึกษานั้นๆ และจะเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างขวางออกไป^๙

การพัฒนาการศึกษาแผนกธรรมยังไม่มีปัญหาในส่วนร่วม ถือว่ามีการส่งเสริมและสนับสนุนในการศึกษาในแผนกธรรม ในภาพรวมไม่มาปัญหาอะไร^{๑๐} การศึกษาแผนกธรรมได้มีการส่งเสริมอย่างต่อเนื่องตามนโยบายของมหาเถรสมาคม โดยให้พระสังฆาธิการทุกระดับชั้นไปอบรมสั่งสอนเด็กนักเรียนในโรงเรียนและให้ส่งเข้าสอบธรรมศึกษา มีเด็กนักเรียนเข้าสอบเป็นหมื่นคน^{๑๑} การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมมีระบบและระเบียบการที่รัดกุมเป็นการศึกษาที่อยู่ภายใต้พระ

^๖สัมภาษณ์ พระเทพวิริยาภรณ์ (นรินทร์ นรินทร์, ป.ธ.๓), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสวัดหัวลำโพง (พระอารามหลวง), ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^๗สัมภาษณ์ นายพนรัตน์ เบญจวัฒนานันท์, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๔ มีนาคม ๒๕๕๗.

^๘สัมภาษณ์ พระโสภิตกิตติธาดา (ศรชัย ธรรมทินโน) เจ้าคณะอำเภอเมืองนนทบุรี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเฉลิมพระเกียรติ (พระอารามหลวง) จังหวัดนนทบุรี, ๑๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

^๙สัมภาษณ์ พระเทพรัตนสุธี (สมศักดิ์ โชติธโร ป.ธ.๕), เจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี เจ้าอาวาสวัดเขียนเขต (พระอารามหลวง), ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๐}สัมภาษณ์ พระครูกิตติวิโรจน์ (เสนียน วิสารโท), เจ้าคณะอำเภอพระประแดง เจ้าอาวาสวัดสวนส้ม จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๑}สัมภาษณ์ พระราชกิตติเมธี (ชลอ อชิโต, ป.ธ.๙), รองเจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเขียนเขต (พระอารามหลวง), ๗ มีนาคม ๒๕๕๗.

บรมราชูปถัมภ์ มีจุดมุ่งหมายเพื่อผลิตบุคลากรของพระศาสนา เพื่อรับใช้พระศาสนาและเป็นหัวใจของการศึกษาของคณะสงฆ์ที่มีผลต่อความมั่นคงแห่งพระพุทธศาสนา^{๑๒}

การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ ในปัจจุบันเป็นดำเนินการภายใต้ข้อบังคับแห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.๒๕๐๕ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๐๕ มีสำนักเรียนกระจายอยู่ทั่วไป แต่การเรียนการสอนยังขาดประสิทธิภาพและประสิทธิผลค่อนข้างต่ำ ซึ่งจะเห็นได้จากจำนวนนักเรียนปริยัติธรรมที่สอบไล่ได้ โดยเฉลี่ยไม่ถึงร้อยละ ๕๐ ของจำนวนนักเรียนที่สอบ สาเหตุสำคัญที่ทำให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลค่อนข้างต่ำ คือ การที่ครูสอนพระปริยัติธรรมของสำนักเรียนมีคุณภาพไม่ดีเท่าที่ควร^{๑๓} แต่การจัดการศึกษาในแผนกนี้ยังมีปัญหาอีกมากมายที่รอการแก้ไข ดังจะเห็นได้จากผลการวิจัยเรื่อง “แนวทางการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๖” พบว่า การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมมีสภาพปัญหาและอุปสรรค ดังนี้ ด้านหลักสูตร เนื้อหาสาระเก่าเกินไปและภาษาที่ใช้ในหนังสือเป็นภาษาที่เข้าใจยาก^{๑๔} โดยเฉพาะเนื้อหาสาระในแผนกธรรม เน้นการจำและการแปลมากกว่าความเข้าใจ ขาดการประยุกต์ใช้ไม่เหมาะสมกับวุฒิภาวะของผู้เรียน จึงควรปรับปรุงภาษาที่ใช้ให้เป็นภาษาที่เข้าใจง่าย จัดระบบเนื้อหาให้ง่ายต่อการเข้าใจ มีคำอธิบายให้ชัดเจน ควรขีดเคลาสำนวนต่างๆ ให้ทันสมัย และควรเพิ่มวิชาการทางโลก เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้หลากหลาย มีความแตกฉาน สามารถเชื่อมโยงประยุกต์ใช้ และมีความสนใจอยากเรียนมากยิ่งขึ้น^{๑๕}

การจัดการเรียนการสอนยังไม่เป็นระบบ ไม่แน่นอน มีเวลาที่ใช้เรียนแผนกธรรมมีน้อยเกินไป ผลคือไม่สามารถจัดการเรียนครบตามเนื้อหาของหลักสูตรการเรียนการสอนเน้นการท่องจำ ขาดการประยุกต์ใช้ จึงไม่สามารถทำความเข้าใจได้อย่างลึกซึ้ง จึงควรเพิ่มเวลาเรียนหรือขยายเวลาเรียนให้มากขึ้น โดยอาจปรับเวลาเรียนเป็นคาบ จัดให้เรียนตลอดทั้งปี และมีการสลับเปลี่ยนเรียนวิชาอื่นด้วย^{๑๖} ควรมีการตรวจสอบ ทบทวน หลักสูตรและเนื้อหาของหลักสูตรอย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง จำแนกเนื้อหายาก-ง่ายตามเนื้อหาและมีทดสอบก่อนเรียน-หลังเรียนเพื่อดูภูมิความรู้ของนักเรียนว่ามีความรู้ด้านนี้น้อยแค่ไหน แล้วนำผลจากการจำแนกมาจัดเนื้อหาหลักสูตร^{๑๗}

^{๑๒}สัมภาษณ์ พระเทพวิริยาภรณ์ (นรินทร์ นรินทร์, ป.ธ.๓), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสวัดหัวลำโพง (พระอารามหลวง), ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๓}สัมภาษณ์ พระครูมงคลกิจจารักษ์ (สันติชัย จิตตากโร), เจ้าคณะอำเภอนครหลวง เจ้าอาวาสวัดมงคลพุการาม จังหวัดปทุมธานี ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๔}สัมภาษณ์ พระโสภิตกิตติธาดา (ศรชัย ธมมทินโน) เจ้าคณะอำเภอเมืองนนทบุรี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเฉลิมพระเกียรติ (พระอารามหลวง) จังหวัดนนทบุรี, ๑๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๕}สัมภาษณ์ นายบุญเชิด กิตติธรากร, ผู้อำนวยการสำนักพุทธศาสนาจังหวัดนนทบุรี, ๒ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๖}สัมภาษณ์ นายพิศาล แซ่มโสภ, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสมุทรปราการ, ๒๖ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๗}สัมภาษณ์ พระราชธรรมภรณ์ (บุญสม ขาววิสุทธิ, ป.ธ.๙), เจ้าคณะจังหวัดสมุทรปราการ เจ้าอาวาสวัดกลางวรวิหาร, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

สรุปได้ว่า การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ด้านหลักสูตรที่นำมาใช้อยู่ในปัจจุบัน ยังเป็นหลักสูตรเดิมๆ เนื้อหาสาระเก่าเกินไปและภาษาที่ใช้ในหนังสือเป็นภาษาที่เข้าใจยาก ขาดความมีเอกภาพ ซึ่งอยู่ภายใต้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ เป็นหลักสูตรที่เน้นการบรรยาย การจัดการเรียนการสอนยังไม่เป็นระบบ การเรียนการสอนเน้นการท่องจำขาดการประยุกต์ใช้ ด้านกระบวนการเรียนการสอน ครูผู้สอนมีไม่เพียงพอ ใช้ระบบการศึกษาแบบพี่สอนน้อง ครูสอนขาดความเข้าใจในหลักสูตรอย่างลึกซึ้ง ด้านการวัดผลประเมินผล เกณฑ์การวัดและประเมินผล มักวัดความจำมากกว่าความเข้าใจไม่เกิดการวิเคราะห์ ไม่มีการปรับปรุงนำสื่อที่ทันสมัยมาใช้ ทำให้ผู้เรียนขาดความสนใจ ไม่รู้แก่ผู้เรียน ขาดการวางแผนและแผนการสอนที่ชัดเจน

การหาค่าความถี่จากผู้ให้สัมภาษณ์

การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑ หาค่าความถี่จากผู้ให้สัมภาษณ์ ได้ดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๑ การหาค่าความถี่จากข้อมูลการสัมภาษณ์การจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ ด้านหลักสูตร

ข้อ ที่	ประเด็น/ตัวบ่งชี้	ปริมาณ	
		ความถี่	คนที่
๑	ต้องพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนให้เป็นภาษาที่สามารถอ่านเข้าใจได้ด้วยตัวเอง	๑๐	๑,๒,๔,๕,๗,๙,๑๐,๑๑,๑๕,๑๖
๒	ต้องเพิ่มเวลาเรียนให้เรียนทั้งปีมีการสลับวิชาเรียนกับหลักสูตรที่จัดการเรียนการสอนและเพียงพอกับเนื้อหา	๙	๑,๒,๔,๗,๙,๑๐,๑๑,๑๕,๑๖
๓	ต้องประยุกต์การสอนหลักธรรมให้ทันสมัยกับการเรียนการสอนในปัจจุบัน	๘	๒,๓,๔,๖,๑๐,๑๒,๑๔,๑๕
๔	ครูผู้สอนต้องมีคุณสมบัติตรงตามหลักสูตร	๗	๔,๕,๘,๙,๑๐,๑๒,๑๔

๒) การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ ด้านครูผู้สอนสรุปได้ดังนี้ คือ

ด้านครูผู้สอน ต้องมีการจัดทำแผนการสอนในแต่ละรายวิชา แผนปฏิบัติการที่ชัดเจน ได้รับความรู้ความเข้าใจของผู้บริหารสำนักศาสนศึกษา ทักษะในการสอนของครู และการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ต้องจัดหาครูผู้สอนที่มีความรู้ตรงกับรายวิชาที่เปิดสอนในแต่ละช่วงชั้น ครูมีความรู้แน่นในวิชาที่สอน ครูขาดความรู้ ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ขาดประสบการณ์ ไม่สามารถประยุกต์ใช้กับสภาพจริง ขาดการศึกษาค้นคว้า และขาดขวัญกำลังใจ ซึ่งครูผู้สอนควรเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ มีคุณวุฒิ และมีประสบการณ์ทางโลกด้วย เพื่อสามารถเชื่อมโยงเหตุการณ์ในปัจจุบันและครอบบรมวิชาครู พัฒนาเทคนิควิธีการเรียนการสอนเพื่อให้ผู้เรียนได้เข้าใจอย่างแท้จริง อีกทั้งเสริมสร้างขวัญกำลังใจแก่ครูผู้สอน โดยให้มีการบรรจุให้เป็นครูประจำ และมีระบบขึ้นเงินเดือนหรือนิตยภัต จะเป็นการจูงใจครูมากขึ้น หรือมีการทำผลงานจะทำให้มีการพัฒนาการเรียนการสอนได้

ในอนาคตการพัฒนาการจัดการศึกษาในภาคส่วนต่างๆ ของคณะสงฆ์หรือของบ้านเมืองจะหลากหลาย และเปิดโอกาสทางการศึกษามากขึ้น เกิดการแข่งขันทางการศึกษาค่อนข้างสูง ซึ่งจะทำให้การศึกษาของคณะสงฆ์มีประสิทธิภาพสมควรให้ความสนใจน้อยลง ผู้บริหารการศึกษาของคณะสงฆ์จะต้องตื่นตัว เตรียมตัวรับการเปลี่ยนแปลง ปรับเปลี่ยนวิธีการบริหารให้สอดคล้องกับสภาพสังคมปัจจุบันและอนาคต เน้นสร้างและพัฒนาศาสนทายาทให้มีคุณภาพมากกว่าการสร้างศาสนสถาน ศาสนวัตถุ^{๑๔} การจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ มีปัญหาและแนวทางพัฒนาอย่างไรรั้น ทางพระพุทธศาสนาได้วางแผนการศึกษาเป็น ๓ ชั้น คือ ชั้นปริยัติ ชั้นปฏิบัติ ชั้นปฏิเวธ การเรียนนิกธรรมนั้น ก็ได้ดำเนินไปตามขั้นตอนทั้ง ๓ คือ ชั้นปริยัติ ได้แก่ การศึกษาทางทฤษฎีเกี่ยวกับคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่ามีอะไรบ้าง จะนำมาปฏิบัติอย่างไรและเมื่อนำมาปฏิบัติแล้วจะได้ผลอย่างไร ชั้นปฏิบัติ คือ การนำเอาพระธรรมวินัยมาปฏิบัติด้วย กาย วาจา ใจ ชั้นปฏิเวธเป็นชั้นที่แสดงถึงผลของการปฏิบัติตามพระธรรมวินัย

การพัฒนาการจัดการศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ จึงเป็นการจัดการศึกษาที่สอดคล้องตามหลักการ ๓ ชั้นนั้น และให้บุคคลที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาได้ตระหนักถึงภารกิจที่จะต้องทำ ๒ ประการ

๑. คันถธุระ ได้แก่ การศึกษาพระธรรมวินัยให้ถูกต้อง ชัดเจน ไม่ผิดพลาดไปจากที่พระพุทธเจ้าได้สอนไว้

๒. วิปัสสนาธุระ ได้แก่ การเรียนพระกรรมฐาน มุ่งเน้นการปฏิบัติทางกาย วาจา ใจ เพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดคือการบรรลุธรรม^{๑๕} โดยมีปัญหาและแนวทางการพัฒนาจากผลงานหรือภาพรวมของการพัฒนานั้น ทำให้พบว่า ทั้ง ๕ ด้าน ของการพัฒนาการจัดการศึกษาแผนกธรรม ล้วนมีปัญหาที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมทั้งสิ้น ในด้านครูผู้สอนนั้น ครูผู้สอนไม่มี

^{๑๔}สัมภาษณ์ พระพรหมติลก (เอื้อน หาสมโม, ป.ธ.๙), เจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสสามพระยา วรวิหาร, ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๕}สัมภาษณ์ พระเทพรัตนสุธี (สมศักดิ์ โชติณฺธโร ป.ธ.๕), เจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี เจ้าอาวาสวัดเขียนเขต(พระอารามหลวง), ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

แผนแม่บท แผนปฏิบัติการที่ชัดเจน สอดคล้องกันทั้งในส่วนของคณะสงฆ์ และในส่วนของคณะสงฆ์ กับภาครัฐ ผู้บริหารสำนักศาสนศึกษายังขาดความรู้ความเข้าใจในการจัดการศาสนศึกษา^{๒๐}

ครูควรลดบทบาทการสอนเชิงบรรยายให้น้อยลง ควรจัดให้นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมมากขึ้น เช่น จัดการเรียนรู้ระบบกลุ่มทำงาน โดยมอบหมายสืบค้นข้อมูลมานำเสนอผลงาน โดยมีการเสริมแรงให้กำลังใจ^{๒๑} ซึ่งคณะสงฆ์ขาดการทำงานเชิงรุกในการจัดการศึกษา ครูสอนมีความรู้ แต่ขาดทักษะในการสอนให้นักเรียนเข้าใจเนื้อหา เชื่อมโยงกับสังคมยุคปัจจุบัน เน้นท่องจำเป็นหลักส่งผลให้จำนวนนักเรียนที่เข้าสอบและนักเรียนที่สอบผ่านยังทรงตัว และมีแนวโน้มลดลง แนวทางการพัฒนานั้นคณะสงฆ์ควรมีแผนแม่บทและแผนปฏิบัติการร่วมกันที่ชัดเจนมากยิ่งขึ้น เพื่อกำหนดทิศทางของการจัดการศึกษา ปัญหาอุปสรรค แนวทางการแก้ไข ตลอดจนการส่งเสริมสนับสนุนในด้านต่างๆ ควรทำงานเชิงรุกมากขึ้น เช่น การให้ประชาชนทั่วไปได้รับรู้ถึงความจำเป็นและความสำคัญของการเรียนพระปริยัติธรรม ตลอดจนการแนะแนวการศึกษาไปยังโรงเรียนต่างๆ เป็นต้น โดยเน้นการมีส่วนร่วมทุกภาคส่วนของสังคม ควรให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนการสอนให้มากขึ้น เช่น ครูสอนจะต้องมีทักษะในการสอนให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในเนื้อหาที่ถูกต้อง ให้เกิดความน่าสนใจบทเรียน และคำนึงถึงความแตกต่างของผู้เรียนเป็นสำคัญ^{๒๒} ควรได้รับการอบรมและพัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอ เลือกรับครู ที่มีความชำนาญด้านแผนกธรรมโดยเฉพาะ มีการทุ่มเทเสียสละ และอุทิศเวลาในการเรียนการสอนอย่างเต็มกำลังความรู้และความสามารถ^{๒๓}

ในอนาคตควรเป็นอย่างไร การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม เป็นเพียงการศึกษาเพื่อให้ผู้ศึกษามีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาด้านหนึ่งเท่านั้น แต่หากคณะสงฆ์หวังที่จะสร้างบุคลากรทางพระพุทธศาสนาให้มีความรู้ความสามารถยิ่งขึ้น ก็ควรให้มีการศึกษาในด้านอื่นด้วย เช่น การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ซึ่งจะทำให้ผู้ศึกษามีความรู้ความสามารถแตกฉานในการใช้ภาษาบาลี ทั้งอ่าน เขียน แปล เพื่อจะได้นำทักษะที่ได้เรียนรู้ไปศึกษาค้นคว้าคัมภีร์ในทางพระพุทธศาสนา และนำมาเผยแผ่ได้อย่างถูกต้อง อีกทั้งยังทำให้ภิกษุสามเณร ได้รับการยอมรับว่า เป็นผู้รู้ดี มีความสามารถดี เหมาะสมที่จะเป็นครูผู้สอน

^{๒๐} สัมภาษณ์ พระครูมงคลกิจจารักษ์ (สันติชัย จิตตากโร), เจ้าคณะอำเภอนครหลวง เจ้าอาวาสวัดมณฑล พุการาม จังหวัดปทุมธานี ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๒๑} สัมภาษณ์ พระครูโสภณพิทักษ์ (วิโรจน์), เจ้าคณะอำเภอมืองปทุมธานี เจ้าอาวาสวัดโสภาราม จังหวัดปทุมธานี, เจ้าคณะอำเภอมืองปทุมธานี, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๒๒} สัมภาษณ์ พระครูกิตติวิริยาภรณ์ (วิทยา มหาวิโร) เจ้าคณะอำเภอบางใหญ่ เจ้าอาวาสวัดราชบุรย์ ประคองธรรม จังหวัดนนทบุรี, ๕ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๒๓} สัมภาษณ์ นายจิรวิชัย นิยมธรรม ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดปทุมธานี, ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

ตารางที่ ๔.๒ การหาค่าความถี่จากข้อมูลการสัมภาษณ์การจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะ
สงฆ์ภาค ๑ ด้านครูผู้สอน

ข้อ ที่	ประเด็น/ตัวบ่งชี้	ปริมาณ	
		ความถี่	คนที่
๑	ต้องมีการจัดทำแผนการสอนในแต่ละรายวิชา แผนปฏิบัติการที่ชัดเจน	๑๑	๒,๓,๔,๕,๗,๘,๙,๑๐,๑๑,๑๕,๑๖
๒	ครูผู้สอนต้องมีประสบการณ์การสอนในแต่ละรายวิชาไม่น้อยกว่า ๓ ปี	๘	๒,๔,๖,๗,๙,๑๐,๑๑,๑๕,
๓	ครูผู้สอนต้องพัฒนาความรู้ทางการศึกษาในระบบทั้งทางธรรมและทางโลก	๘	๑,๓,๕,๗,๙,๑๑,๑๒,๑๔
๔	ครูผู้สอนต้องได้รับขวัญและกำลังใจโดยให้มีการบรรจุให้เป็นครูประจำ และมีระบบขึ้นเงินเดือนหรือวิทยภัต จะเป็น การจูงใจครูมากขึ้น	๑๐	๑,๒,๔,๖,๗, ๙,๑๐,๑๒,๑๕,๑๖

๓) การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ ด้านกระบวนการเรียนการสอน สรุปได้ดังนี้ คือ

กระบวนการเรียนการสอนนั้น ขึ้นอยู่ครูผู้สอนมีไม่เพียงพอ มักใช้ระบบการศึกษาแบบพี่สอนน้อง ครูสอนขาดความเข้าใจในหลักสูตรอย่างลึกซึ้ง ครูผู้สอนไม่มีแผนการสอนในรูปแบบเดียวกัน ขาดประสบการณ์ ไม่สามารถประยุกต์ใช้กับสภาพจริง ขาดการศึกษอบรมและขาดขวัญกำลังใจ ซึ่งครูผู้สอนควรเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ มีคุณวุฒิและมีประสบการณ์ทางโลกด้วย เพื่อสามารถเชื่อมโยงเหตุการณ์ในปัจจุบัน เปรียบเทียบ อธิบาย และประยุกต์ใช้และควรอบรมวิชาครู พัฒนาเทคนิควิธีการเรียนการสอนเพื่อให้ผู้เรียนได้เข้าใจอย่างแท้จริง อีกทั้งเสริมสร้างขวัญกำลังใจแก่ครูผู้สอน^{๒๔} พระอาจารย์ผู้สอนมีเวลาในการสอนแผนกธรรมน้อยเกินไป ควรจัดให้มีเงินเดือนหรือค่าตอบแทนที่แน่นอน ซึ่งไม่เกี่ยวกับช่อกับเงินอุดหนุน สำนักศาสนศึกษา สำนักเรียน ผลคือนักเรียนได้รับความรู้ไม่ต่อเนื่อง ครูผู้สอนเน้นการบรรยายมากเกินไป ผลคือนักเรียนเกิดความเบื่อหน่าย ไม่อยากเข้าเรียน^{๒๕} ครูควรลดบทบาทการสอนเชิงบรรยายให้น้อยลง ควรมีกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ของนักเรียนเพิ่มขึ้น ให้นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมมากขึ้น และเน้นกิจกรรมที่มีความ

^{๒๔}สัมภาษณ์ พระราชกิตติเมธี (ชลอ อชิโต, ป.ธ.๙), รองเจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเขียนเขต (พระอารามหลวง), ๗ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๒๕}สัมภาษณ์ พระเทพวิริยาภรณ์ (นรินทร์ นรินโท, ป.ธ.๓), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสวัดหัวลำโพง (พระอารามหลวง), ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

เชื่อมโยงกับสิ่งที่ได้เรียนมาเพื่อเป็นการส่งเสริม และพัฒนาผู้เรียนให้สามารถ ค้นคว้าหาความรู้ด้วยตนเอง จัดให้นักเรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมมากขึ้น เช่น จัดการเรียนรู้ระบบกลุ่มทำงาน โดยมอบหมายสืบค้นข้อมูลมานำเสนอผลงาน โดยมีการเสริมแรงให้กำลังใจ^{๒๖} ขาดวิธีการที่ทันสมัย อุปกรณ์การเรียน เช่น หนังสือเรียน คอมพิวเตอร์ช่วยสอน (CAI) จอ Projector เป็นต้น มีไม่เพียงพอ ผลคือการเรียนการสอนไม่มีความสะดวกสบายเท่าที่ควร ซึ่งครูผู้สอนควรเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ มีคุณวุฒิและมีประสบการณ์ทางโลกด้วย ควรเพิ่มขบวนการคิด วิเคราะห์ และปรับปรุงวิธีการเรียนการสอนให้มีความทันสมัยต่อสังคมในปัจจุบัน รู้จักประยุกต์ให้เกิดขบวนการวิเคราะห์^{๒๗} ไม่มีการประยุกต์ใช้และขาดการคิดวิเคราะห์ จึงควรเน้นทักษะทั้ง ๔ คือ ฟัง พูด อ่าน เขียน^{๒๘} โดยปรับวิธีการขบวนการเรียนรู้ให้ผู้เรียนได้รู้จักคิด วิเคราะห์ สังเคราะห์ขบวนการทางความคิดให้มากขึ้น สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวันและปรับปรุงวิธีการเรียนการสอนให้เกิดความศรัทธาในการเรียนและเพิ่มกิจกรรมการเรียนการสอนให้มากขึ้น^{๒๙} เพื่อสามารถเชื่อมโยงเหตุการณ์ในปัจจุบัน^{๓๐} เปรียบเทียบ อธิบาย และประยุกต์ใช้และควรอบรมวิชาครู พัฒนาเทคนิควิธีการเรียนการสอน เพื่อให้ผู้เรียนได้เข้าใจอย่างแท้จริง อีกทั้งเสริมสร้างขวัญกำลังใจแก่ครูผู้สอน^{๓๑} ควรมีแผนพัฒนาครูสอนอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง และควรมีการติดตาม ประเมินผล และพัฒนาบุคลากรให้มีประสิทธิภาพอย่างสม่ำเสมอ^{๓๒}

^{๒๖} สัมภาษณ์ พระโสภิตกิตติธาดา (ศรชัย ธรรมทินโน) เจ้าคณะอำเภอเมืองนนทบุรี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเฉลิมพระเกียรติ (พระอารามหลวง) จังหวัดนนทบุรี, ๑๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๒๗} สัมภาษณ์ พระเทพรัตนสุธี (สมศักดิ์ โชติธโร ป.ธ.๕), เจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี เจ้าอาวาสวัดเขียนเขต(พระอารามหลวง), ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๒๘} สัมภาษณ์ พระครูกิตติวรโสภิต (เสนียน วิสารโท), เจ้าคณะอำเภอพระประแดง เจ้าอาวาสวัดสวนส้ม จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๒๙} สัมภาษณ์ พระครูมงคลกิจจารักษ์ (สันติชัย จิตตากโร), เจ้าคณะอำเภอนครหลวง เจ้าอาวาสวัดมงคลพุทธาราม จังหวัดปทุมธานี ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๓๐} สัมภาษณ์ พระราชธรรมภรณ์ (บุญสม ชาตวิสุทธิ, ป.ธ.๙), เจ้าคณะจังหวัดสมุทรปราการ เจ้าอาวาสวัดกลางวรวิหาร, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๓๑} สัมภาษณ์ นายจิรวิชัย นิยมธรรม ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดปทุมธานี, ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๓๒} สัมภาษณ์ พระครูกิตติวิริยาภรณ์ (วิทยา มหาวีโร) เจ้าคณะอำเภอบางใหญ่ เจ้าอาวาสวัดราษฎร์ประคองธรรม จังหวัดนนทบุรี, ๕ มีนาคม ๒๕๕๗.

ตารางที่ ๔.๓ การหาค่าความถี่จากข้อมูลการสัมภาษณ์การจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะ
สงฆ์ภาค ๑ ด้านกระบวนการเรียนการสอน

ข้อ ที่	ประเด็น/ตัวบ่งชี้	ปริมาณ	
		ความถี่	คนที่
๑	ต้องจัดหาครูผู้สอนให้เพียงพอกับหลักสูตร โดยไม่เพียงแต่อาศัยระบบที่สอนน้อง	๑๐	๑,๒,๓,๕,๘,๙,๑๐,๑๑,๑๓,๑๔
๒	ต้องส่งเสริมการศึกษาและอบรมเพื่อให้ครูผู้สอนมีเทคนิคและวิธีการที่ไม่จำเจ	๘	๑,๓,๕,๗,๙,๑๑,๑๒,๑๔
๓	ต้องเพิ่มเวลาการบรรยายให้สอดคล้องกับเนื้อหาของหลักสูตร	๑๑	๑,๒,๔,๖,๗,๘,๙,๑๐,๑๒,๑๕,๑๖
๔	มีระบบการเรียนการสอนที่เน้นให้มีกิจกรรมการเสริมหลักสูตร เช่น มีการค้นคว้าจากตำราและสื่อต่างๆ	๖	๔,๕,๘,๙,๑๐,๑๔

๔) การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ ด้านสื่อ
อุปกรณ์การสอน สรุปได้ดังนี้ คือ

สื่ออุปกรณ์การสอนนั้น ยังเป็นตำราเก่าเกินไป ขาดการปรับปรุง และภาษาที่ใช้ยาก^{๓๓} เน้นการท่องจำ และการแปลไม่ค่อยมีการประยุกต์ใช้ ขาดการคิดวิเคราะห์ จึงควรเน้นทักษะทั้ง ๔ ด้าน คือ ฟัง พูด อ่าน เขียน โดยปรับวิธีการเรียนการสอนให้ผู้เรียนได้คิดวิเคราะห์ สังเคราะห์มากขึ้น สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับชีวิตได้ และปรับปรุงวิธีการเรียนการสอนให้เกิดความศรัทธาในการเรียน และเพิ่มกิจกรรมการเรียนการสอนให้มากขึ้น

แต่ถึงอย่างไรอุปสรรคและภัยคุกคามก็มีอยู่เช่นกัน ถึงแม้ว่าเจ้าสำนักจะให้ความสำคัญ เช่น แรงจูงใจที่ให้นักเรียนมาสนใจในด้านนี้น้อย การเรียนการสอนยังไม่มีหรือนำอุปกรณ์ที่ทันสมัยเข้ามาช่วยในการเรียนการสอนมากนัก แนวทางในการพัฒนาก็คงเป็นไปตามหลักธรรมวินัยและค่อยเป็นค่อยไป สิ่งไหนสามารถประยุกต์ได้ก็สามารถทำได้ โดยเฉพาะการนำคอมพิวเตอร์มาช่วยสอน นำภาพเหตุการณ์จริง นำมาเสนอให้ดูสมเหตุสมผลในแต่ละวิชาที่สอน ให้นักเรียนรู้สึกว่าการเรียนไม่น่าเบื่อ เป็นวิชาที่สนุกได้สาระที่เป็นจริง นอกจากนั้นบรรยากาศห้องเรียนก็ต้องให้ความสำคัญไม่อับพลอดโปร่ง ไม่มีเสียงรบกวนภายนอก ครูอาจารย์ก็เป็นกัลยาณมิตรต่อนักเรียน สามารถนำพานักเรียนให้ถึงฝั่ง

^{๓๓}สัมภาษณ์ พระครูโสภณพิทักษ์ (วิโรจน์), เจ้าคณะอำเภอเมืองปทุมธานี เจ้าอาวาสวัดโสภาราม จังหวัดปทุมธานี, เจ้าคณะอำเภอเมืองปทุมธานี, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

ได้สร้างขวัญและกำลังใจเป็นรางวัลบ้างบางโอกาส^{๓๔} กระบวนการเรียนการสอนจึงควรมีตำราสากลที่เป็นมาตรฐานเดียวกันโดยคณะสงฆ์รับรองอย่างเป็นทางการ เพื่อใช้เป็นหลักสูตรกลาง และขัดเกลาสำนวนต่าง ๆ ให้ทันสมัยสามารถเข้าใจง่าย จึงควรมีตำราสากลที่เป็นมาตรฐานเดียวกัน โดยคณะสงฆ์รับรองอย่างเป็นทางการ^{๓๕} เพื่อใช้เป็นหลักสูตรกลางและขัดเกลาสำนวนต่างๆทางภาษาให้เกิดความทันสมัย สามารถเข้าใจง่าย^{๓๖} และควรส่งเสริมให้มีการผลิตตำราหรือคู่มือประกอบการเรียนให้มากขึ้น^{๓๗} สื่อ-อุปกรณ์ประกอบการสอนมีการใช้น้อยหรือแทบไม่มี^{๓๘}

ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน ควรให้มีสื่ออุปกรณ์การสอนที่ทันสมัย มีความหลากหลาย มีความเหมาะสมกับรายวิชาที่สอน และมีจำนวนเพียงพอ ควรจัดสรรงบประมาณให้เพียงพอในการจัดทำสื่ออุปกรณ์การสอน มีกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ของนักเรียนเพิ่มขึ้น เปิดโอกาสให้ผู้เรียนเข้าถึงสื่อมากยิ่งขึ้น และมีแนวทางพัฒนา นักเรียนเข้าใจเรื่องสื่อ และการใช้สื่อสำหรับการเรียนรู้อย่างตนเอง^{๓๙} ควรจัดสรรงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริมในการจัดทำและเพื่อการพัฒนาสื่อ อุปกรณ์การเรียนการสอนให้เกิดความสนใจและใช้อย่างแพร่หลาย^{๔๐} อาคารสถานที่มักใช้ศาลาการเปรียญ ซึ่งมักมีเสียงรบกวน และบรรยากาศไม่เอื้อต่อการเรียนการสอน หรืออาจจะเป็นที่คับแคบ ไม่ปลอดโปร่ง แสงสว่างไม่เพียงพอ^{๔๑} ควรมีสถานที่ใช้ในการเรียนการสอนเป็นเอกเทศ มีความเป็นสัปปายะ จัดเป็นห้องเรียนเฉพาะเป็นสัดส่วน^{๔๒} จัดให้มีแสงสว่างที่เพียงพอทั้งภายในและภายนอก มีบรรยากาศและสิ่งอำนวยความสะดวกที่เอื้อต่อการเรียนรู้ และควรส่งเสริมให้มีการผลิตตำราหรือคู่มือประกอบการเรียนให้มากขึ้น สื่อ-อุปกรณ์ประกอบการสอนนั้นมีการนำมาใช้น้อยหรือแทบไม่มี ควรมีหลักสูตรพิเศษเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการและระยะเวลาเพื่อศึกษาศาสนธรรม คือ (๑) หลักสูตรสำหรับผู้มุ่งเรียนรู้ทางพระธรรม พระวินัยและภาษาบาลีโดยเฉพาะ (๒) หลักสูตรสำหรับผู้ที่ต้องการพัฒนาชีวิตด้วยการศึกษาขั้นสูงสุดแต่ไม่มีโอกาส ได้ศึกษา (๓) หลักสูตรสำหรับ ผู้บวช ๓ เดือน (๔) หลักสูตร

^{๓๔} สัมภาษณ์ พระราชธรรมมหารณ์ (บุญสม ขาตวิสุทธิ, ป.ธ.๙), เจ้าคณะจังหวัดสมุทรปราการ เจ้าอาวาสวัดกลางวรวิหาร, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๓๕} สัมภาษณ์ พระราชวิสุทธิเวที (สายชล จานวุฒโฒ, ป.ธ.๙), เจ้าคณะภาค ๑ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดชนะสงครามวรวิหาร, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๓๖} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติเวที (สุชาติ กิตติปัญญา, ป.ธ.๘), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสวัดสุวรรณารามวรวิหาร, ๑๗ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๓๗} สัมภาษณ์ พระพรหมติลก (เอื้อน หาสมโม, ป.ธ.๙), เจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสสามพระยาวรวิหาร, ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๓๘} สัมภาษณ์ นายณพรัตน์ เบญจวัฒนานันท์, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๔ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๓๙} สัมภาษณ์ พระราชโมลี (มีชัย วีรปญโญ, ป.ธ.๙), รองเจ้าคณะภาค ๑ เจ้าอาวาสวัดหงส์รัตนารามกรุงเทพมหานคร, ๓ เมษายน ๒๕๕๗.

^{๔๐} สัมภาษณ์ พระเทพรัตนสุธี (สมศักดิ์ โชติธโร ป.ธ.๕), เจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี เจ้าอาวาสวัดเขียนเขต (พระอารามหลวง), ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๔๑} สัมภาษณ์ พระครูกิตติวิริยาภรณ์ (วิทยา มหาวิโร) เจ้าคณะอำเภอบางใหญ่ เจ้าอาวาสวัดราษฎร์ประคองธรรม จังหวัดนนทบุรี, ๕ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๔๒} สัมภาษณ์ นายจิรวิชัย นิยมธรรม ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดปทุมธานี, ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

สำหรับผู้บวช ๑๕ วัน (๕) หลักสูตรสำหรับผู้บวช ๗ วัน ควรจัดสรรงบประมาณในการสนับสนุน ส่งเสริมจัดทำและพัฒนาสื่อที่น่าสนใจ และใช้อย่างแพร่หลาย ส่วนในด้านของอาคารสถานที่มักใช้ ศาลาการเปรียญ ซึ่งมักมีเสียงรบกวน และบรรยากาศไม่เอื้อต่อการเรียนรู้ คับแคบ ไม่ปลอดโปร่ง แสงสว่างไม่เพียงพอ ควรมีสถานที่เรียนเป็นเอกเทศ จัดเป็นห้องเรียนเฉพาะ เป็นสัดส่วน จัดให้มีแสงสว่างเพียงพอทั้งภายในและภายนอก มีบรรยากาศและสิ่งอำนวยความสะดวกที่เอื้อต่อการเรียนรู้

ตารางที่ ๔.๔ การหาค่าความถี่จากข้อมูลการสัมภาษณ์การจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน

ข้อ ที่	ประเด็น/ตัวบ่งชี้	ปริมาณ	
		ความถี่	คนที่
๑	ต้องส่งเสริมให้มีการผลิตตำราหรือคู่มือประกอบการเรียนให้มากขึ้นเอื้ออำนวยต่อกระบวนการเรียนการสอน	๑๐	๑,๒,๓,๔,๘,๙,๑๐,๑๑,๑๓,๑๔
๒	ต้องมีอุปกรณ์แหล่งสืบค้นข้อมูลที่หลากหลาย เพื่อรองรับจำนวนนักเรียน	๙	๑,๒,๔,๖, ๙,๑๐,๑๒,๑๕,๑๖
๓	นักเรียนต้องเข้าใจเรื่องสื่อ และการใช้สื่อสำหรับพัฒนาการเรียนรู้ของตนเอง	๗	๑,๒,๔, ๗, ๙,๑๐,๑๒
๔	ต้องเพิ่มงบประมาณในการผลิตสื่อตำรา	๕	๔,๕,๗,๑๐,๑๔

๕) การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ ด้านการวัดผลและประเมินผล สรุปได้ดังนี้ คือ

นักเรียนไม่มีความรู้พื้นฐานด้านนันทกรรม ขาดความสนใจใฝ่รู้และกระตือรือร้นในการเรียน ผล คือ ไม่สามารถนำความรู้ที่ได้เรียนไปประยุกต์ใช้ในกิจวัตรประจำวัน^{๔๓} เกณฑ์การวัดและประเมินผล มักวัดความจำมากกว่าความเข้าใจไม่เกิดการวิเคราะห์^{๔๔} ควรมีการประเมินผลสำหรับนักเรียนทั่วประเทศ อย่างน้อยปีละ ๑ ครั้ง เพื่อเป็นการยกระดับการศึกษาพระปริยัติธรรมให้ได้มาตรฐาน ควรปรับปรุงการออกข้อสอบที่เป็นแบบอัตนัยแต่เพียงอย่างเดียว ควรมีการบันทึกข้อมูลที่วัดผลในแต่ละครั้งอย่างเป็นระบบ เพื่อนำไปพัฒนาผลการเรียนของนักเรียนต่อไป^{๔๕}ควรมีการทบทวนความรู้

^{๔๓}สัมภาษณ์ พระเทพวิริยาภรณ์ (นรินทร์ นรินโท, ป.ธ.๓), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสวัดหัวลำโพง (พระอารามหลวง), ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๔๔}สัมภาษณ์ พระโสภิตกิตติธาดา (ศรชัย ธมมทินโน) เจ้าคณะอำเภอเมืองนนทบุรี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเฉลิมพระเกียรติ (พระอารามหลวง) จังหวัดนนทบุรี, ๑๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๔๕}สัมภาษณ์ นายพนม ศรศิลป์, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

(อบรมความรู้) ก่อนสอบเป็นประจำต่อเนื่องและสม่ำเสมอ^{๔๖} เพราะมีภิกษุสามเณรเรียนอยู่มากพอสมควร โดยเฉพาะในระหว่างพระราชการจัดการเรียนการสอนไปตามเกณฑ์ของแม่กองธรรมทุกประการ แต่ละวัดในเขตต่างก็กระตือรือร้นให้ความสำคัญจัดครูอาจารย์ผู้สอนมิให้ขาด หนังสือตำราเรียนแจกให้ฟรี^{๔๗} ควรปรับเกณฑ์การวัดและประเมินผล โดยใช้วิธีดำเนินสายกลาง จัดระบบให้มีมาตรฐานเดียวกัน^{๔๘} โดยเน้นการวัดความเข้าใจและการประยุกต์ใช้มากกว่าวัดความจำ^{๔๙} ความยากง่ายของข้อสอบ ควรให้มีมาตรฐานเดียวกัน ยากเกินไป ขาดการทดสอบความยากง่าย ควรมีการทดสอบความยากง่ายของข้อสอบ เพื่อวัดผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียนมีความครอบคลุมในทุกด้าน ข้อสอบควรเน้นการประยุกต์ใช้^{๕๐} และควรปรับปรุงการออกข้อสอบโดยให้เลือกทำ มีการสอบเก็บสะสมได้ในทุกระดับ ทั้งนี้ควรให้ครูผู้สอนได้ประเมินผลการเรียน พฤติกรรมการเรียนของผู้เรียนหรือองค์ประกอบอื่นๆ^{๕๑} ในการพัฒนาการจัดการศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ ควรมีการจัดการเพิ่มเติม คือ ๑. ควรมีหลักสูตรพิเศษเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการและระยะเวลาที่เอื้ออำนวยต่อการศึกษาศาสนธรรม เช่น หลักสูตรสำหรับผู้มุ่งเรียนรู้ทางพระธรรม พระวินัยและทางภาษาโดยเฉพาะ หลักสูตรสำหรับผู้ที่ต้องการพัฒนาชีวิตด้วยการศึกษาขั้นสูงแต่ไม่มีโอกาสเวลาได้ศึกษา

หลักสูตรสำหรับผู้บวช ๓ เดือน ๑๕ วัน หรือว่า ๗ วัน ๒. ควรแยกระบบการศึกษาออกเป็นแบบศึกษาพระปริยัติธรรมโดยตรง คือ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ที่คณะสงฆ์ดำเนินการศึกษาอยู่ในปัจจุบัน เป็นการศึกษาเพื่ออำนวยการพระพุทธานุสาโดยตรง แบบผสมผสาน คือแบบที่ ๑ โดยเพิ่มรายวิชาทางสามัญทางโลก ที่จำเป็นต่อการดำรงรักษาและการเผยแผ่ศาสนา และการนำหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรม บรรจุไว้ในหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกวิชาต่างๆ ในหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม บรรจุไว้ในหลักสูตรการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาในแต่ละชั้นปี ยกร่างหลักสูตร ทดลองดำเนินการนำร่องออกเป็นกฏคณะสงฆ์ ว่าด้วยการศึกษาพระปริยัติธรรม เพื่อให้สอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ๓. ควรจัดตั้งสำนักงานการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา เพื่อดูแลรับผิดชอบการจัดการศึกษา

^{๔๖} สัมภาษณ์ พระเทพวิริยาภรณ์ (นรินทร์ นรินทร์, ป.ธ.๓), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสวัดหัวลำโพง (พระอารามหลวง), ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๔๗} สัมภาษณ์ พระราชกิตติเมธี (ชลอ อชิโต, ป.ธ.๙), รองเจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเขียนเขต (พระอารามหลวง), ๗ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๔๘} สัมภาษณ์ พระศรีรัตนเมธี (บุญส่ง กลยาโณ ป.ธ.๙), เจ้าคณะอำเภอบางพลี เจ้าอาวาสวัดกิ่งแก้ว จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๔๙} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติเวที (สุชาติ กิตติปัญโญ ป.ธ. ๘), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, ๑๗ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๕๐} สัมภาษณ์ พระราชวิสุทธิเวที (สายชล จานวุฒโฒ, ป.ธ.๙), เจ้าคณะภาค ๑ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดชนะสงครามวรวิหาร, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๕๑} สัมภาษณ์ พระเทพรัตนสุธี (สมศักดิ์ โชติณฺธโร ป.ธ.๕), เจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี เจ้าอาวาสวัดเขียนเขต(พระอารามหลวง), ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

พระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาโดยตรง ไม่ให้สับสนปะปนกันกับพระปริยัติธรรมแผนกธรรม^{๕๒} ให้บุคลากรมีความรู้ความสามารถในการวัดผลและประเมินผลการเรียน เพื่อประเมินผลการเรียนตามสภาพความเป็นจริง มีการวัดผลอย่างเป็นระบบ ต่อเนื่องชัดเจน หลากหลายเหมาะสม มีรูปแบบและเครื่องมือที่ได้มาตรฐาน และควรมีการติดตามและประเมินผลเป็นระยะๆ อย่างต่อเนื่อง^{๕๓}

ในอนาคตคิดว่าน่าจะต้องมีการปรับปรุงเพิ่มเติมให้ดีกว่าปัจจุบันทั้งในของพระภิกษุสามเณรเอง และในส่วนของเยาวชน ซึ่งด้านทางเยาวชนเด็กนักเรียนนั้นทางจังหวัดปทุมธานี มีเด็กได้หันมาสนใจเรียนแผนกธรรมศึกษากันมากขึ้นทุกปี ทางโรงเรียนให้ความสำคัญและให้ความสนใจที่จะทำให้เด็กของเขาเข้าเรียนและสอบ^{๕๔} ในส่วนของพระนั้น อาจมีการแลกเปลี่ยนครูสอบบ้าง แลกเปลี่ยนสถานที่สอน คือ นำนักเรียน พระเณรไปเรียนร่วมกัน ณ วัดใดวัดหนึ่ง สักระยะหนึ่งเพื่อจะได้ประสบการณ์ ไม่น่าเบื่อในวัดของตน -ในด้านวัดผลประเมินผล อาจให้นักเรียนเขียนเล่าประสบการณ์จริงในบางวิชาในเรื่องที่ทำความดี หรือทำความชั่วซึ่งสามารถตอบโจทย์ในวิชาที่ตัวนักเรียนเรียนอยู่ หรือการออกปัญหาวัดผลเหมือนทางโลกทั่วไปที่ทำได้ คือ แบบปรนัยน่าจะเป็นทางหนึ่งแต่ต้องเป็นข้อสอบมาตรฐานจริงๆ^{๕๕}

ในอนาคตการจัดการศาสนาศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ ควรมีหลักสูตรพิเศษเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการและระยะเวลาเพื่อศึกษาธรรมในสถานการณ์ปัจจุบัน คือ ๑) หลักสูตรสำหรับผู้มุ่งเรียนรู้ทางพระธรรมวินัยโดยตรง ๒) หลักสูตรสำหรับผู้ปรารถนาจะศึกษาพระปริยัติธรรมแต่มีเวลาน้อย ๓) หลักสูตรสำหรับผู้บวช ๓ เดือน ๔) หลักสูตรการเรียนลัดสำหรับผู้บวช ๑๕ วัน ๕) หลักสูตรการเรียนลัดสำหรับผู้บวช ๗ วัน ๖) หลักสูตรสำหรับอุบาสก - อุบาสิกา^{๕๖} ในอนาคต เรื่องนี้ในส่วนตัวแล้วเห็นว่า จะในอดีตหรือปัจจุบัน ท่านผู้มีหน้าที่รับผิดชอบก็ทำงานกันเต็มความสามารถแล้ว จึงหวังว่าอนาคตก็ต้องเจริญรุ่งเรืองยิ่งๆ ขึ้นไปเป็นแน่^{๕๗}

การพัฒนาการจัดการศาสนาศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑ ในอนาคตควรสมควรอย่างยิ่งที่จะมีการพัฒนาให้เหมาะสม ทั้งในด้านของจำนวนผู้สอบ และความรู้พึงจะได้รับ^{๕๘} ในอนาคตจะปรับปรุงหลักสูตร และอบรมบุคคล หมายถึง เจ้าคณะพระสังฆาธิการ ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบ

^{๕๒}สัมภาษณ์ นายพนรัตน์ เบญจวัฒนานันท์, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๔ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๕๓}สัมภาษณ์ พระครูกิตติวิริยาภรณ์ (วิทยา มหาวีโร) เจ้าคณะอำเภอบางใหญ่ เจ้าอาวาสวัดราษฎร์ประคองธรรม จังหวัดนนทบุรี, ๕ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๕๔}สัมภาษณ์ พระราชกิตติเมธี (ชลอ อชิโต, ป.ธ.๙), รองเจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเขียนเขต (พระอารามหลวง), ๗ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๕๕}สัมภาษณ์ พระราชธรรมภรณ์ (บุญสม ขาตวิสุทธิ, ป.ธ.๙), เจ้าคณะจังหวัดสมุทรปราการ เจ้าอาวาสวัดกลางวรวิหาร, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๕๖}สัมภาษณ์ พระราชวิสุทธิเวที (สายชล จานวุฒโฒ, ป.ธ.๙), เจ้าคณะภาค ๑ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดชนะสงครามวรวิหาร, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๕๗}สัมภาษณ์ พระราชโมลี (มีชัย วีรปญโญ, ป.ธ.๙), รองเจ้าคณะภาค ๑ เจ้าอาวาสวัดหงส์รัตนาราม กรุงเทพมหานคร, ๓ เมษายน ๒๕๕๗.

^{๕๘}สัมภาษณ์ พระราชปริยัติเวที (สุชาติ กิตติปญโญ ป.ธ.๘), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, ๑๗ มีนาคม ๒๕๕๗.

เพราะหลักสูตรนักธรรมเป็นวุฒิเทียบเท่าความรู้ทางโลก แต่ความเป็นจริงแล้วมีความด้อยต่างกันมาก เพราะฉะนั้นในอนาคตควรที่จะได้เห็นการเรียนการสอนที่บูรณาการมากกว่านี้^{๕๙} ในอนาคต ควรจัดตั้งโรงเรียนโดยมีกฎเกณฑ์ที่รองรับ ออกกฎหมายเกี่ยวกับการศึกษา เช่น เกี่ยวกับมหาวิทยาลัย เพื่อความมั่นคงและต่อเนื่องไม่ยึดติดกับตัวบุคคลที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา การศึกษาควรสอดคล้องกันจนถึงระดับมหาวิทยาลัย เพื่อการตัดสินใจของผู้ปกครองที่จะให้บุตรหลานได้เลือกเส้นทางนี้^{๖๐} ในอนาคตราบรื่นดี ก็ยังมีนโยบายแบบเดิม ทำให้เหมือนเดิม และไม่มีการเปลี่ยนแปลงใดๆ^{๖๑} ในอนาคตการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ในอนาคตควรประกอบด้วยการจัดการศึกษาที่คำนึงถึงหลักการ คือ ความคาดหวังของสังคมต่อบทบาทของสถาบันสงฆ์ ความต้องการการศึกษาของคณะสงฆ์

ตารางที่ ๔.๕ การหาค่าความถี่จากข้อมูลการสัมภาษณ์การจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ ด้านการวัดผลและประเมินผล

ข้อ ที่	ประเด็น/ตัวบ่งชี้	ปริมาณ	
		ความถี่	คนที่
๑	ต้องมีมาตรฐานสากลในการวัดผลและประเมินผลแบบเดียวกันทั่วประเทศ	๑๒	๑,๒,๓,๔,๕,๖,๗,๘,๑๐,๑๒,๑๓,๑๕,
๒	การวัดผลต้องได้รับการสะสมคะแนนในแต่ละรายวิชาได้	๘	๑,๒,๔,๕,๗,๘,๑๐, ๑๕,
๓	ต้องมีหลักสูตรพิเศษเพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการและระยะเวลาที่เอื้ออำนวยต่อการศึกษาศาสนธรรม	๗	๒,๔,๖,๑๐,๑๒,๑๔
๔	ต้องปรับระบบเกรดในการวัดผล โดยใช้วิธีการตัดเกรด ระดับคะแนน	๖	๔,๕,๘,๙,๑๐,๑๔

นโยบายการศึกษาของชาติตามรัฐธรรมนูญและพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ตลอดจนร่วมอยู่ในระบบการจัดการศึกษาของชาติไม่แยกส่วนเฉพาะสงฆ์ โดยมีผู้แทนสงฆ์เข้าร่วมอยู่ในคณะกรรมการการศึกษาทุกระดับ อันจะช่วยเหลือประโยชน์ต่อความเป็นเอกภาพเชิงนโยบายในการ

^{๕๙}สัมภาษณ์ นายจิรวิชัย นิยมธรรม ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดปทุมธานี, ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๖๐}สัมภาษณ์ พระโสภิตกิตติธาดา (ศรชัย ธรรมทินโน) เจ้าคณะอำเภอเมืองนนทบุรี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเฉลิมพระเกียรติ (พระอารามหลวง) จังหวัดนนทบุรี, ๑๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๖๑}สัมภาษณ์ พระครูกิตติวรโสภิต (เสนียน วิสารโท), เจ้าคณะอำเภอพระประแดง เจ้าอาวาสวัดสวนส้ม จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

จัดการศึกษา และใช้ทรัพยากรทางการศึกษาอย่างได้ประโยชน์สูงสุด รวมทั้งบรรลุจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษาเชิงความรู้คุณธรรม ในด้านหลักสูตรการศึกษาของคณะสงฆ์ ควรจำแนกหลักสูตรออกเป็น ๓ ประเภท ตามสภาพของผู้เรียน การสร้างหลักสูตรควรดำเนินการโดยคณะผู้เชี่ยวชาญหลากหลายสาขาทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ โดยคำนึงถึงหลักการจัดการศึกษาทั้ง ๔ ประการ ร่วมกับภิกษุภาวะและวินัยสงฆ์ ในด้านการปฏิรูปการศึกษาของคณะสงฆ์ หน่วยงานผู้ดูแลควรเตรียมการแก้ปัญหาและระเบียบที่เป็นอุปสรรคต่อการจัดการศึกษาตามโครงการศึกษาของชาติ พัฒนาบุคลากรวิชาชีพสร้างความมั่นคงและสวัสดิการแก่บุคลากร^{๖๒} ในอนาคตในแนวทางที่ดำเนินการมาแล้วนั้น ส่วนมากมุ่งไปในทางที่จะนำไปใช้ในการประกอบอาชีพมากกว่าที่จะนำไปปฏิบัติ^{๖๓} ผู้บริหารการศาสนศึกษาแผนกธรรม ควรตระหนักถึงความสำคัญของปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลนำไปสู่การพัฒนาประสิทธิผลของการศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งควรให้ความสำคัญต่อการพัฒนาและปรับปรุงตนเองทั้งในด้านการมุ่งเน้นการบริหาร โดยใช้การตัดสินใจแบบมีส่วนร่วม การใช้ภาวะผู้นำในการโน้มน้าวให้ผู้ใต้บังคับบัญชาร่วมทำงานมากกว่าการมุ่งอำนาจ รวมทั้งการมีกระบวนการติดต่อสื่อสารที่ระหว่างสมาชิกทุกคน

นอกจากนี้ผู้บริหารควรตระหนักและให้ความสนใจต่อการพัฒนาตนเองให้เป็นบุคคลที่มีวิสัยทัศน์ในการบริหารงาน มีความเข้าใจต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อการศึกษา เพื่อจะได้กำหนดทิศทางของกระบวนการให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงเหล่านั้น^{๖๔} ประสิทธิภาพหรือความสำเร็จอันพึงพอใจในหลายๆ ด้าน ของการจัดการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์เท่าที่ปรากฏมานั้น ย่อมขึ้นอยู่กับเจ้าสำนักเรียน/สำนักศาสนศึกษานั้นๆ เป็นสำคัญ สำนักเรียนส่วนใหญ่ เมื่อสิ้นเจ้าอาวาส หรือเจ้าสำนักเรียนรูปนั้นไป สำนักเรียน/สำนักศาสนศึกษาก็พลอยถอยไปด้วย ดังนั้น เพื่อประสิทธิภาพและประสิทธิผลอันจะเป็นประโยชน์แก่คณะสงฆ์ และพระภิกษุสามเณร ผู้เรียนพระปริยัติธรรม สำนักเรียน/สำนักศาสนศึกษา โดยเฉพาะส่วนกลาง (กรุงเทพมหานคร) จะต้องวางระบบการบริหารจัดการภายในสำนักให้เข้มแข็ง ให้มีบุคลากรบริหารงานหรือปฏิบัติงานสืบต่อไป เป็นต้น เชื่อว่าคณะสงฆ์สามารถที่จะพัฒนาประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการศาสนศึกษาไว้เป็นหลักเป็นต้นแบบได้ต่อไป^{๖๕} ขณะนี้สังคมไทยกำลังสนใจเรื่องโครงสร้างการบริหารองค์กรต่างๆ และสังคมการศึกษา มีการเปลี่ยนแปลง มีการใช้เทคโนโลยีมากขึ้น กำหนดให้ครูอาจารย์เป็นผู้บริหารมีอาชีพในการกำหนดวิธีการและเครื่องมือในการวัดจริยธรรม คุณธรรม และวัดคุณภาพทั้งภายในและภายนอก ในการประกันคุณภาพทางการศึกษา ส่วนในการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ ให้ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ต่างๆ ให้เป็นศูนย์

^{๖๒} สัมภาษณ์ พระครูมงคลกิจจารักษ์ (สันติชัย จิตตากโร), เจ้าคณะอำเภอนครหลวง เจ้าอาวาสวัดมงคลพุทธาราม จังหวัดปทุมธานี ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๖๓} สัมภาษณ์ พระครูโสภณพิทักษ์ (วิโรจน์), เจ้าคณะอำเภอมืองปทุมธานี เจ้าอาวาสวัดโสภาราม จังหวัดปทุมธานี, เจ้าคณะอำเภอมืองปทุมธานี, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๖๔} สัมภาษณ์ พระครูกิตติวิริยาภรณ์ (วิทยา มหาวิโร) เจ้าคณะอำเภอบางใหญ่ เจ้าอาวาสวัดราชบุรย์ ประครองธรรม จังหวัดนนทบุรี, ๕ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๖๕} สัมภาษณ์ นายณพรัตน์ เบญจพัฒนานันท์, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๔ มีนาคม ๒๕๕๗.

การเรียนรู้ของชุมชน เมื่อการศึกษาทางโลกมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ และมีความตระหนักที่จะนำ ศีลธรรมเข้าไปแก้ปัญหของสังคม เช่น รัฐบาลได้สนับสนุนให้พระเป็นครูสอนศีลธรรมในโรงเรียนทั่วประเทศ เป็นต้น ดังนั้น กระบวนการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ โดยเฉพาะพระปริยัติธรรมทั้งแผนกบาลีและแผนกธรรม จึงควรที่จะมีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงให้เข้าเป็นระบบ เพื่อจะได้รองรับเด็กที่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ สามารถเข้ามาศึกษาในคณะสงฆ์ และสามารถเทียบโอนกันได้ก็จะทำให้เด็กมีศรัทธาในพระพุทธศาสนาอยู่แล้ว ได้ศึกษาทั้งฝ่ายธรรมและฝ่ายโลกควบคู่กันไป และเป็นการสร้างศาสนทายาทและเปิดโอกาสให้เป็นทางเลือกใหม่ในการศึกษาของชาติ เพราะเหตุว่าการเรียนในโรงเรียนทั่วไปนั้นจะมีปัญหาเรื่องยาเสพติด เรื่องคุณธรรมจริยธรรม ถ้าเข้ามาบวชเรียนในวัด พระจัดการดูแลให้คือ จัดศาสนศึกษาซึ่งเป็นการจัดการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรที่เข้ามาบวชเรียนเพื่อเป็นทางเลือกหนึ่งของผู้ต้องการให้ลูกของตนเองมีคุณธรรมและจริยธรรม เข้ามาบวชเรียนเพื่อที่จะเป็นพลเมืองดีของชาติ และรัฐจะต้องให้การสนับสนุนด้านงบประมาณเหมือนโรงเรียนทั่วไป สิ่งสำคัญผู้บริหารคณะสงฆ์จะต้องเร่งพัฒนาหลักสูตรการศึกษาของคณะสงฆ์โดยเฉพาะ หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลีให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น ที่สามารถรักษาสาระหลักสูตรเดิมไว้ และสามารถเทียบโอนผลการเรียนกับการจัดการศึกษาสามัญทั่วไปของรัฐ มิฉะนั้นในทศวรรษหน้า คณะสงฆ์จะเกิดวิกฤติขาดแคลนผู้เข้ามาบวชเรียนและสืบทอดพระพุทธศาสนาอย่างรุนแรง

ในการจัดการเรียนการสอนนั้น องค์ประกอบที่สำคัญประการหนึ่ง คือ ครู เพราะครูเป็นผู้ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการเรียนการสอนเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนรู้ของนักเรียนในด้านต่างๆ ทั้งทางตรงและทางอ้อม และจากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า พฤติกรรมการสอนของครูจัดได้ว่าเป็นพฤติกรรมในการดำเนินการสอนในชั้นเรียนที่มีความสำคัญซึ่งมีผลโดยตรงต่อพฤติกรรมการเรียนของนักเรียน เพราะพฤติกรรมการสอนและพฤติกรรมการเรียนเป็นกิจกรรมที่มีความสัมพันธ์ต่อเนื่องกันอย่างใกล้ชิด ดังนั้น พฤติกรรมการเรียนจะดีหรือไม่ขึ้นขึ้นอยู่กับพฤติกรรมการสอนของครูเป็นสำคัญ^{๖๖}

ปัญหาและแนวทางพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ ก็เหมือนกับการจัดการศึกษาโดยทั่วไป เพราะแต่ละหลักสูตรมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้นักเรียนนักศึกษาเข้าใจในหลักธรรมคำสอนตรงตามเป้าหมายอยู่แล้ว ไม่ควรเปลี่ยนแปลงควรคงหลักสูตรไว้ตามเดิม แต่ควรปรับปรุงให้ดีขึ้นทันสมัยมากขึ้น เพื่อจูงใจให้นักศึกษาเข้ามาสนใจในการเรียน -ปัญหาคือ บางสำนักขาดความพร้อมในการจัดระบบการเรียน การสอน เวลาการศึกษาน้อยไม่เพียงพอ ขาดงบประมาณในการดำเนินการต้องพึ่งตนเอง ขาดแคลนครูผู้สอนที่มีประสิทธิภาพ ส่วนมากใช้ระบบพี่สอนน้อง หรือมีภูมิความรู้ยังไม่แตกฉานพอ -แนวทางพัฒนา คือ ควรจัดการอบรมครูผู้สอนให้มีความรู้ความเข้าใจในวิธีการสอน และปรับปรุงหลักสูตรการศึกษาแผนกธรรมสำหรับฆราวาส เพื่อให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบัน และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้^{๖๗} อุปสรรคและแนวทางการพัฒนาปัญหาไม่มี ส่วนแนวทางพัฒนาผู้บริหารชั้นสูง ท่านก็พยายามพัฒนาให้เจริญยิ่งขึ้น

^{๖๖}สัมภาษณ์ นายพนม ศรศิลป์, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๖๗}สัมภาษณ์ พระราชวิสุทธิเวที (สายชล จานวุฒโฒ, ป.ธ.๙), เจ้าคณะภาค ๑ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดชนะสงครามวรวิหาร, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

อยู่แล้ว และมีแนวทางอื่นเข้ามาแก้และพัฒนากันอยู่ตลอดเวลาเพื่อให้มีประสิทธิภาพกว่านี้^{๖๘} มีอุปสรรคและแนวทางการพัฒนาดังนี้

การจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑ นั้น ถ้าจะกล่าวโดยรวมแล้วก็จัดได้ว่ามีประสิทธิภาพที่น่าพอใจ ในส่วนของจำนวนส่งและจำนวนที่สอบได้ ในส่วนของแนวทางการพัฒนานั้น อยากให้มีการจัดการศึกษาโดยแบ่งส่วนระหว่างพระนวกะ และพระภิกษุสามเณรที่บวชประจำ นั่นคือ หลักสูตรและการจัดการสอบของพระนวกะนั้น สมควรที่จะแยกออกเป็นเอกเทศไม่รวมกัน เนื่องจากแนวข้อสอบในปัจจุบันนี้เป็นข้อสอบแนวเก่าซึ่งต้องอาศัยความจำเป็นหลัก ซึ่งอาจเหมาะแก่นักเรียนประจำคือ สามเณร

ส่วนหลักสูตรของพระนวกะนั้น สมควรที่จะเป็นแนวความเข้าใจ เพราะวัตถุประสงค์ของการเรียนนั้นเพื่อนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ซึ่งบางหมวดบางบทไม่เหมาะสมเพราะอาจมากเกินไปจนเกิดความจำ^{๖๙} มีปัญหาและแนวทางพัฒนามีประสิทธิภาพไม่ดีพอ อันเนื่องด้วยเหตุปัจจัยหลายอย่าง เช่น ขาดความเอาใจใส่จากเจ้าคณะผู้ปกครอง ขาดความเอาใจใส่จากเจ้าสำนักศาสนศึกษา ขาดทุนทรัพย์ในการสนับสนุน ปัญหาและแนวทางในการพัฒนายังคือ สำหรับปัญหานี้ ก็ได้แก่การเอาใจใส่ของเจ้าสำนักศาสนศึกษาและเจ้าคณะผู้ปกครองรวมถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะต้องดีกว่านี้ ส่วนแนวทางจะต้องพัฒนาบุคคล และหลักสูตร การพัฒนาหลักสูตรนั้นจะต้องพัฒนาให้เท่าทันสังคมและโลกที่เป็นยุคโลกาภิวัตน์ แม้แต่ในมหาวิทยาลัยและโรงเรียนต่างๆ ยังพัฒนาหลักสูตรกันอยู่เรื่อยๆ เมื่อพัฒนาหลักสูตรให้เท่าทันโลกจะทำให้ผู้ศึกษาหลักสูตรธรรมะ สามารถสอนบอกกล่าวหรือถ่ายทอดให้ผู้คนในยุคโลกาภิวัตน์เข้าใจได้ง่าย^{๗๐}

อุปสรรคและแนวทางพัฒนา ในด้านของอุปสรรค คือ ๑) บุคลากรผู้เรียนลดน้อยลงจนน่าเป็นห่วง ๒) วัดที่เป็นสำนักศาสนศึกษาบางแห่งไม่มีความพร้อม ๓) บางวัดไม่สนับสนุนธรรมศึกษา แม้มีโรงเรียนในวัดก็ตาม แนวทางการพัฒนา คือ ๑) คงต้องมุ่งเน้นในส่วนธรรมศึกษาให้มากขึ้น ๒) สำนักศาสนศึกษาต้องมีความมั่นคงและพร้อม ๓) ตั้งโรงเรียนสอนเป็นกิจจะลักษณะเหมือนโรงเรียนสามัญ^{๗๑} มีอุปสรรคและแนวทางพัฒนาอย่างไร ไม่มีปัญหา เน้นให้สำนักเรียนส่งเสริมในการเรียนการสอน ครบทุกอย่าง^{๗๒} ในเขตการศึกษาของจังหวัดนนทบุรี มีปัญหาและแนวทางการศึกษาพระปริยัติธรรมในปัจจุบันยังไม่เพียงพอที่จะเตรียมบุคคลในพระพุทธศาสนาให้มีความพร้อมที่จะรักษาพระพุทธศาสนาไว้ได้ หลักสูตรที่มีอยู่ก็มีขอบเขตคับแคบและจำกัดอย่างเดียว เพราะฉะนั้น จะต้องมีการปรับปรุงคุณภาพปรับปรุงเนื้อหา ปรับปรุงหลักสูตรให้ทันต่อสภาวการณ์ เพื่อให้พระสงฆ์มีความรู้เท่า

^{๖๘}สัมภาษณ์ พระราชโมลี (มีชัย วีรปโย, ป.ธ.๙), รองเจ้าคณะภาค ๑ เจ้าอาวาสวัดหงส์รัตนาราม กรุงเทพมหานคร, ๓ เมษายน ๒๕๕๗.

^{๖๙}สัมภาษณ์ พระราชปริยัติเวที (สุชาติ กิตติปัญโญ ปธ.๘), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, ๑๗ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๗๐}สัมภาษณ์ นายจิรวิชัย นิยมธรรม ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดปทุมธานี, ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๗๑}สัมภาษณ์ พระโสภิตกิตติธาดา (ศรชัย ธมมทินโน) เจ้าคณะอำเภอเมืองนนทบุรี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเฉลิมพระเกียรติ (พระอารามหลวง) จังหวัดนนทบุรี, ๑๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๗๒}สัมภาษณ์ พระครูกิตติวิโรจน์ (เสนียน วิสารโท), เจ้าคณะอำเภอพระประแดง เจ้าอาวาสวัดสวนส้ม จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

ทันต่อสภาพปัจจุบันและสามารถที่จะนำความรู้ทางพระศาสนามาประยุกต์ใช้ในการเผยแพร่ให้คนในสมัยปัจจุบันนี้เข้าใจมองเห็นคุณค่า และใช้ให้เป็นประโยชน์ได้ และในแง่ขอบเขตของการศึกษานอกจากปรับปรุงเนื้อหาของวิชาแล้ว จะต้องขยายขอบเขตวิชาให้กว้างออกไปอีก เพราะด้านการศึกษาศาสนานั้น จะศึกษาเฉพาะตัวศาสนาเพียงอย่างเดียวไม่ได้ จำเป็นต้องอาศัยหลักวิชาการอื่นๆ เช่น อักษรศาสตร์ วิทยาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ เป็นต้น ซึ่งจะเป็นบูรพภาคของผู้ที่จะศึกษาธรรมชั้นสูงต่อไป^{๗๓}

อุปสรรคและแนวทางการพัฒนาแนวทางการจัดการศึกษาตามความคิดเห็นว่าควรจะเน้นในทางปฏิบัติในทางศาสนพิธีให้มาก เพื่อผู้ศึกษาไปแล้วจะได้เป็นบุคลากรที่ดีของศาสนายาท^{๗๔} ด้านหลักสูตร ควรให้มีการอบรมบุคลากร เพื่อให้มีความสามารถในด้านหลักสูตรอย่างจริงจังและให้มีการศึกษาวิเคราะห์หลักสูตรให้เหมาะสมกับผู้เรียน ต้องเป็นหลักสูตรที่หลากหลายเหมาะสมกับผู้เรียนสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ และตอบสนองความต้องการของผู้เรียนทุกกลุ่มเป้าหมาย

อุปสรรคและแนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์นั้น เป็นการดำเนินงานที่ยังต้องอาศัยการเอาใจใส่อย่างจริงจังและสม่ำเสมอจากเจ้าสำนักเรียน/สำนักศาสนศึกษา รวมถึงกระบวนการบริหารจัดการที่ดี และครูอาจารย์ที่มีความพร้อมเป็นสำคัญ เพราะเมื่อการเรียนการสอนเป็นไปไม่สม่ำเสมอ นักเรียนมักจะเกิดความเบื่อหน่ายต่อการเรียน หรือการเรียนการสอนไม่ครบตามเนื้อหาวิชาของหลักสูตรนักเรียนเกิดความไม่มั่นใจซึ่งอาจเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้มีจำนวนนักเรียนขาดสอบมากและสอบไม่ได้ แนวพัฒนา ดังที่ทราบอยู่แล้วว่า การศาสนศึกษาของคณะสงฆ์นั้น ทานมุ่งเพื่อสร้างศาสนทายาทและเพื่อให้เป็นพุทธศาสนิกชน หรือบุคลากรสงฆ์ที่มีความรู้ในหลักพระธรรมวินัย เป็นบุคลากรที่มีคุณภาพทางพระพุทธศาสนา

ดังนั้นสำนักเรียน/สำนักศาสนศึกษาจะต้องให้ความสำคัญแก่ผู้บวชเข้ามา ได้เห็นความสำคัญของการเรียนพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะการเรียนในระบบการศึกษาพระปริยัติธรรม และจัดส่งเสริมสนับสนุนไปตามสมควรเพื่อเป็นกำลังใจแก่ครูอาจารย์และเป็นแรงจูงใจแก่ผู้เรียน อีกทั้ง ควรมีการแนะแนวช่องทางการศึกษาต่อในระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ เช่น มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่ง หรือเมื่อมีวุฒินักธรรม/บาลีแล้ว จะสามารถไปศึกษาต่อในระดับใด ในสถานศึกษาใดของทางโลกได้บ้าง เป็นต้น ก็จะเป็นแรงจูงใจสำคัญส่วนหนึ่งที่จะส่งเสริมให้พระภิกษุ สามเณร ดำรงสมณเพศอยู่ และศึกษาเล่าเรียนอยู่ในพระธรรมวินัย ซึ่งจะเป็นกำลังของการคณะสงฆ์และการพระศาสนา อันที่จริงการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ มิใช่ทางตันเลย หมายความว่า เป็นพระภิกษุ สามเณร ก็มีโอกาสมิใช่ช่องทางที่จะศึกษาเล่าเรียนต่อได้ในสถานศึกษาต่างๆ การศาสนศึกษาจึงเป็นทางที่เปิดกว้างเปิดเพื่อให้โอกาสแก่ทุกคนที่สนใจศึกษา เปิดโอกาสให้บิดามารดาหรือผู้ปกครองได้ส่งบุตรหลาน หรือเยาวชนของชาติที่ขาดโอกาสทางการศึกษาจะด้วยเหตุผลใดก็ตามได้เข้ามาบวชเรียน ที่สำคัญเป็นทางการศึกษาที่จะหล่อหลอมกล่อมเกล้าและพัฒนาประชาชนของประเทศให้ได้ความรู้ความสามารถทั้ง

^{๗๓} สัมภาษณ์ พระครูมงคลกิจจารักษ์ (สันติชัย จิตตากโร), เจ้าคณะอำเภอนครหลวง เจ้าอาวาสวัดมณฑลพุทรากรม จังหวัดปทุมธานี ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๗๔} สัมภาษณ์ พระครูโสภณพิทักษ์ (วิโรจน์), เจ้าคณะอำเภอเมืองปทุมธานี เจ้าอาวาสวัดโสภาราม จังหวัดปทุมธานี, เจ้าคณะอำเภอเมืองปทุมธานี, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

ทางธรรมและทางโลก คือเจริญด้วยวิชาการทางธรรมและทางโลก ถึงแม้จะลาสิกขาไปก็ยังคงจะเป็น พุทธศาสนิกชนหรือประชาชนที่มีคุณภาพของสังคม^{๗๕}

สรุปได้ว่า อุปสรรคและภัยคุกคาม ที่เกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรม ของคณะสงฆ์ภาค ๑ นั้นมีปัญหาทั้ง ๕ ด้าน ได้แก่ ๑. ด้านหลักสูตร ๒. ด้านครูผู้สอน ๓. ด้าน กระบวนการเรียนการสอน ๔. ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน และ ๕. ด้านวัดผลและประเมินผล หาก พิจารณาอุปสรรคในทุกด้านแล้ว เห็นได้ว่าล้วนเกิดจากการบริหารจัดการที่ไม่ดีเกิดข้อบกพร่องไม่เป็น ระบบ ดังนั้น ในการแก้ไขปัญหาดังกล่าว จึงต้องแก้ไขโดยการกำหนดวิธีการด้วย POLE ได้แก่ ๑. ต้องมีการวางแผนงาน ๒. ต้องจัดองค์กรอย่างเป็นระบบ ๓. ผู้บริหารสำนักศาสนศึกษาหรือเจ้าอาวาส เองต้องมีความเป็นผู้นำ ๔. ต้องมีการติดตามประเมินผลของสำนักเรียนในทุกๆมิติ จึงจะสามารถ นำพาสักการศึกษาศึกษาสู่ความสำเร็จได้

อุปสรรคและวิธีการแก้ไขที่เกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะ สงฆ์ภาค ๑ นั้น วิเคราะห์โดยองค์รวม ดังนี้

๑. ด้านหลักสูตร ภาษาที่ใช้ในหนังสือเป็นภาษาที่เข้าใจยาก เนื้อหาสาระในหลักสูตร เน้นการจำขาดการวิเคราะห์ทำให้ไม่เข้าใจสาระในเนื้อหาอย่างลึกซึ้ง จึงควรปรับปรุงภาษาที่ใช้ให้ เป็นภาษาที่เข้าใจง่าย จัดระบบเนื้อหาให้ง่ายต่อการเข้าใจ มีคำอธิบายให้ชัดเจน ควรขีดเคลาสำนวน ต่างๆ ให้ทันสมัย

๒. ด้านครูผู้สอน ครูผู้สอนไม่เพียงพอ ครูขาดความรู้ ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ขาด ประสบการณ์ เสริมสร้างขวัญกำลังใจแก่ครูผู้สอน ควรอบรมวิชาครู พัฒนาเทคนิควิธีการเรียนการ สอนเพื่อให้ผู้เรียนได้เข้าใจอย่างแท้จริง

๓. ด้านกระบวนการเรียนการสอน วิธีการเรียนการสอนขึ้นอยู่กับครูผู้สอนขาด วิธีการที่ทันสมัยไม่ค่อยมีการประยุกต์ใช้ และขาดการคิดวิเคราะห์ จึงควรเน้นทักษะทั้ง ๔ ด้าน คือ ฟัง พูด อ่าน เขียน ควรเพิ่มการคิดวิเคราะห์และปรับปรุงวิธีการเรียนการสอนให้ทันสมัย ปรับปรุง วิธีการเรียนการสอนที่แต่เดิมใช้ระบบการท่องจำให้เกิดขบวนการที่เป็นแรงศรัทธาในการเรียนการ สอนโดยเพิ่มกิจกรรมการเรียนการสอนให้มากขึ้น

๔. ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน อาคารสถานที่ มักใช้ศาลาการเปรียญซึ่งมักมีเสียงรบกวน และบรรยากาศไม่เอื้อต่อการเรียนรู้ คับแคบ ไม่ปลอดโปร่ง แสงสว่างไม่เพียงพอ สื่ออุปกรณ์ ประกอบการสอนมีการใช้น้อยหรือแทบไม่มีหนังสือ ตำราประกอบการเรียนเป็นตำราเก่าเกินไป ขาด การปรับปรุง และภาษาที่ใช้ยาก

๕. ด้านการวัดผลและประเมินผล เกณฑ์การวัดและประเมินผล มักวัดความจำมากกว่า ความเข้าใจ และการคิดวิเคราะห์ ไม่มีเกณฑ์มาตรฐาน และกฎเกณฑ์แน่นอนความยากง่ายของ ข้อสอบ ควรให้มีมาตรฐานเดียวกันไม่ยากหรือง่ายเกินไป ขาดการทดสอบความยากง่าย ควรปรับ เกณฑ์การวัดผลและประเมินผลโดยใช้วิธีดำเนินสายกลาง จัดระบบให้มีมาตรฐานเดียวกัน ควร ปรับปรุงการออกข้อสอบโดยให้เลือกทำ มีการสอบเก็บคะแนนสะสมได้ในทุกระดับ ทั้งนี้ ควรให้

^{๗๕}สัมภาษณ์ นายณพรัตน์ เบญจพัฒนานันท์, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๔

ครูผู้สอนได้ประเมินผลการเรียน พฤติกรรมการเรียนของผู้เรียนหรือองค์ประกอบอื่นๆ แต่การเรียนการสอนยังขาดประสิทธิภาพและประสิทธิผลค่อนข้างต่ำ ซึ่งจะเห็นได้จากจำนวนนักเรียนปรียัติธรรมที่สอบไล่ได้ โดยเฉลี่ยไม่ถึงร้อยละ ๕๐ ของจำนวนนักเรียนที่สอบ

สาเหตุสำคัญที่ทำให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลค่อนข้างต่ำ คือ การที่ครูสอนพระปรียัติธรรมของสำนักเรียนมีคุณภาพไม่ดีเท่าที่ควร ทั้งนี้เนื่องจากปัจจัยหลายประการ เช่น ครูผู้สอนเหล่านี้ โดยเจ้าอาวาสใช้รุ่นพี่ที่สำเร็จการศึกษาในระดับสูงกว่าผู้เรียนให้มาทำหน้าที่ครูผู้สอนแก่รุ่นน้องๆ ในลักษณะของการช่วยงานวัด โดยที่ครูเหล่านี้ ขาดความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับวิธีการสอนและการบริหารการศึกษา ส่วนมากสอนในลักษณะของพี่สอนน้อง เมื่อผู้ใดสอบไล่ได้ชั้นใด เจ้าอาวาสก็จะใช้ให้สอนในชั้นที่ต่ำกว่าประกอบกับ ครูผู้สอนยังมีภาระส่วนตนในการที่จะต้องชวนชวนศึกษาให้ตนเองมีความรู้ในทางพระปรียัติธรรมที่สูงขึ้น จึงต้องเรียนคู่ไปกับการสอนและอีกสาเหตุหนึ่งก็คือ เจ้าอาวาสมักใช้ให้ครูสอนพระปรียัติธรรมที่สูงขึ้น จึงต้องเรียนคู่ไปกับการสอนและสาเหตุหนึ่งก็คือ เจ้าอาวาสมักมอบหมายให้ครูสอนพระปรียัติธรรมไปปฏิบัติศาสนกิจอื่นๆ ทำให้ครูผู้สอนไม่สามารถทำหน้าที่สอนได้ไม่เต็มศักยภาพ ทำให้ขาดแคลนครู ขาดแคลนอุปกรณ์การเรียนการสอนและการขาดแรงจูงใจในการสอน ครูพระผู้สอนไปศึกษาต่อทำให้ต้องเปลี่ยนครูใหม่ ส่วนครูฆราวาสก็ขอเงินค่าตอบแทนเพิ่ม เพราะค่าครองชีพสูงขึ้น ไม่สามารถต้องสอนได้ เนื่องจากต้องรับภาระหลายด้าน โดยเฉพาะพระเณรที่มาเรียนยังขาดปัจจัยสี่ในการครองสมณะ เป็นปัญหาในการจัดสรรงบประมาณ แม้จะประสบปัญหาและอุปสรรคในการจัดการศึกษาของพระสงฆ์มากเพียงใด การจัดการศึกษาให้พระภิกษุ สามเณรก็ต้องดำเนินการต่อไปเพื่อมุ่งให้พระภิกษุสามเณรได้พัฒนาตนเองประพฤติและปฏิบัติตามพระธรรมวินัย เป็นศาสนทายาทที่ดี และนำความรู้จากการศึกษาไปพัฒนาสังคมตามระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข^{๗๖}

การวิเคราะห์การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ ประกอบด้วยประเด็นใน ๔ ประเด็น ได้แก่ จุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส อุปสรรคและภัยคุกคาม ดังต่อไปนี้

๑. จุดแข็ง

การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ คือ เขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ ตั้งอยู่ศูนย์กลางของประเทศมีความเจริญรุ่งเรืองทั้งเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม จึงมีความพร้อมในการจัดการศึกษาในทุกๆ ด้านทั้งในด้านอาคารสถานที่ ด้านบุคลากรทางการศึกษา ด้านอุปกรณ์การเรียนการสอนตลอดถึงการสนับสนุนในด้านต่างๆ^{๗๗} การจัดการเรียนการสอนที่เป็นจุดแข็ง คือ การเรียนนันทธรรมนั้นในแต่ละชั้น มีเนื้อหาที่สัมพันธ์กับผู้เรียน และมีตำราเรียนที่สากลเป็นที่ยอมรับของคณะสงฆ์ โดยได้ใช้เป็นหลักสูตรในการเรียนนันทธรรมตรี โท เอก มาเป็นเวลายาวนาน มีระยะเวลาในการเรียนที่เหมาะสมกับเนื้อหาในแต่ละวิชา ส่วนในการประเมินผลการเรียนนั้น คณะสงฆ์ได้จัดให้มีการสอนเป็นมาตรฐานเดียวกันทั่วประเทศ โดยมุ่งเน้นที่ความจำและความเข้าใจ^{๗๘}

^{๗๖} สัมภาษณ์ นายพนม ศรศิลป์, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๗๗} สัมภาษณ์ พระพรหมติลก (เอื้อน หาสมโม, ป.ธ.๙), เจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสสามพระยา วรวิหาร, ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๗๘} สัมภาษณ์ พระเทพรัตนสุธี (สมศักดิ์ โชติณฺธโร ป.ธ.๕), เจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี เจ้าอาวาสวัดเขียนเขต(พระอารามหลวง), ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

สถานศึกษา (สำนักเรียน) ตั้งอยู่ใจกลางของความเจริญและสิ่งอำนวยความสะดวกหลายอย่าง อาทิ - แหล่งเรียนรู้ทั้งภายในภายนอก - ความทันสมัยของสื่อเทคโนโลยี และนวัตกรรม^{๗๙} จุดแข็ง ของการจัดการศาสนศึกษาก็คือ เรามีวิชาเรียนที่เกี่ยวกับการทำให้คนเป็นมนุษย์ ทำให้คนเป็นพระเป็นเณร ทำให้คนเป็นผู้ประเสริฐ ทำคนให้เป็นคนดีในสังคม ประเทศชาติตลอดจนให้สังคมมวลมนุษยชาติทั้งโลกเกิดสันติสุขไม่เบียดเบียนกัน ไม่ลักขโมย ไม่ประพฤติผิดลูกเมีย ไม่มัวปดมดเท็จกลิ้งกลอกหรือหลงมัวเมาในสิ่งเสพติดให้โทษ ให้รู้จักเมตตาต่อกันและกัน รู้จักให้อภัยกัน รู้จักช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เห็นอกเห็นใจกัน ยินดีเมื่อเขาได้มีความสุข นี่แหละเป็นจุดแข็งคือคณะสงฆ์เรามีตำราเรียนที่แก้ไขชีวิต แก้ไขปัญหาทางใจให้เขาได้ ตามวัตถุประสงค์ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่พระองค์ได้บอกหรือตรัสแก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา^{๘๐} การที่คณะสงฆ์ให้ความสำคัญและยกระดับการศึกษาพระปริยัติธรรมอันเป็นหัวใจสำคัญของพระพุทธศาสนา เป็นหลักสูตรแรกแห่งการเรียนรู้หลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา นับว่าเป็นการเพิ่มประสิทธิภาพในการพัฒนาบุคลากรทางพระพุทธศาสนา และผู้ที่ได้ศึกษาเล่าเรียนสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อย่างสอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันอันเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้เป็นไปในทางที่ดีขึ้น และทางพระสงฆ์ พระสังฆาธิการโดยพระเถรานุเถระผู้มีส่วนเกี่ยวข้องได้ให้การสนับสนุนในการจัดการศึกษาอย่างเต็มความสามารถ ทั้งในด้านครูสอน อุปกรณ์การเรียนการสอนรวมทั้งสถานที่และปัจจัยอื่นๆ^{๘๑} พระสังฆาธิการทุกระดับชั้นให้ความร่วมมือกันดี เช่น ในการสอบธรรม แต่ละครั้งพระผู้ใหญ่เฝ้าออกให้กำลังใจกัน และหากมีอุปสรรคก็ช่วยกันแก้ไขไปในตัว^{๘๒} จุดแข็งของการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ นั้น ถ้าจะกล่าวไปแล้วมีหลายด้าน

๑) ด้านบุคลากร บุคลากรส่วนที่เป็นครูอาจารย์ ในกรุงเทพมหานครและปริมณฑลนั้นมีจำนวนมาก เนื่องจากเมื่อเข้ามาศึกษาเล่าเรียนจบแล้วก็ยังอยู่ประจำ

๒) ด้านผู้เรียน ยังมีค่านิยมในการเข้ามาศึกษาบางส่วนกลาง ฉะนั้น นักเรียนจากต่างจังหวัดจึงยังคงนิยมเข้ามาส่วนกลาง

๓) ด้านการสนับสนุน ในส่วนของคณะสงฆ์ ภาค ๑ แร่งสนับสนุนทั้งในส่วนของพระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนมีเป็นจำนวนมาก^{๘๓}

จุดแข็งของภาค ๑ ก็คือ อยู่ในปฎิรูปเทศ หมายถึงอยู่ในสถานที่ที่สัปปายะ มีแรงสนับสนุนจากอุบาสก อุบาสิกาและประชาชนทั่วไป จึงทำให้การจัดการเรียนการสอนดีกว่าภาคอื่นๆ ที่อยู่

^{๗๙}สัมภาษณ์ พระเทพวิริยาภรณ์ (นรินทร์ นรินโท, ป.ธ.๓), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสวัดหัวลำโพง (พระอารามหลวง), ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๘๐}สัมภาษณ์ พระราชกิตติเมธี (ชลอ อชิโต, ป.ธ.๙), รองเจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเขียนเขต (พระอารามหลวง), ๗ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๘๑}สัมภาษณ์ พระราชวิสุทธิเวที (สายชล จานวุฒโฒ, ป.ธ.๙), เจ้าคณะภาค ๑ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดชนะสงครามวรวิหาร, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๘๒}สัมภาษณ์ พระราชโมลี (มีชัย วีรปญโญ, ป.ธ.๙), รองเจ้าคณะภาค ๑ เจ้าอาวาสวัดหงส์รัตนาราม กรุงเทพมหานคร, ๓ เมษายน ๒๕๕๗.

^{๘๓}สัมภาษณ์ พระราชปริยัติเวที (สุชาติ กิตติปญโญ ป.ธ. ๘), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, ๑๗ มีนาคม ๒๕๕๗.

ต่างจังหวัด^{๔๔} บุคลากร(ครู) มากทั้งจำนวนและคุณภาพ -ทุนในการจัดการศึกษาเพียงพอในการดำเนินการ -สถานศึกษา (สถานที่) มีให้เลือกมากมาย^{๔๕} ทุกสำนักเรียนเน้นที่ครูผู้สอนจะต้องมีความรู้ความเข้าใจ มีจิตวิทยาในการสอนให้กับพระบวชได้ศึกษาอย่างครบถ้วน ทำให้พระผู้สอนเป็นจุดแข็ง^{๔๖}

การศึกษาที่ถูกต้องของคณะสงฆ์เท่านั้นที่จะจรรโลงพระพุทธศาสนาไว้ได้ หากใช้การก่อสร้างทางวัตถุไม่ การศึกษาของพระสงฆ์ควรมีแนวทาง ๓ ประการ คือ

๑) ศึกษารธรรมะให้ลึกซึ้งทั้งปริยัติและปฏิบัติ เพราะหากขาดการศึกษาที่ลึกซึ้งจนตนเองรู้ธรรมและบรรลุอิสรภาพในระดับหนึ่งย่อมยากที่จะแสดงธรรมให้จับใจผู้คนได้

๒) ศึกษาให้เข้าใจชีวิตและสังคมของคนปัจจุบัน สังคมเปลี่ยนแปลงไปมาก มีอุปสรรคใหม่ๆ ที่สลับซับซ้อนเกิดขึ้นมากมาย ถ้าพระสงฆ์ไม่เข้าใจชีวิตและสังคมของคนปัจจุบัน ย่อมไม่สามารถแสดงธรรมให้เป็นที่สนใจหรือสะกิดใจมหาชนได้ คนฟังๆ กันไปพอเป็นพิธีมากกว่าจะสนใจให้เกิดปัญหา

๓) ศึกษาเรื่องการติดต่อสื่อสาร ทั้งทางทฤษฎีและปฏิบัติ เพื่อให้การแสดงธรรมมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ทั้ง ๓ ข้อนี้เป็นไปเพื่อส่งเสริมอิสรภาพและความสามารถในการแสดงอนุสาสนีปาฏิหาริย์ของพระสงฆ์ทั้งสิ้น^{๔๗} ความมุ่งมั่นของการจัดการศาสนศึกษามุ่งไปในเชิงปริมาณ ไม่มุ่งในทางคุณภาพ จากการที่ได้ประสพมาเป็นลักษณะเช่นนั้น^{๔๘} - คณะสงฆ์ฯ มีระบบและกลไกการพัฒนาและบริหารหลักสูตรที่มีประสิทธิภาพ

- คณะสงฆ์ฯ มีวาระการประชุมของคณะกรรมการ เพื่อพิจารณาผลการติดตามตรวจสอบ และประเมินผลการดำเนินงานตามตัวบ่งชี้อย่างน้อยปีละ ๒ ครั้ง

- คณะสงฆ์ฯ ทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาให้แผนงาน/กิจกรรมสอดคล้องกับการนำไปสู่การปฏิบัติงาน เพื่อให้บรรลุตามตัวบ่งชี้อย่างน้อยปีละ ๒ ครั้ง

- คณะสงฆ์ฯ ทำแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาให้แผนงาน/โครงการ/กิจกรรมสอดคล้องกับการนำไปสู่การปฏิบัติงาน เพื่อให้บรรลุตามตัวชี้วัดและจุดประสงค์

- คณะสงฆ์ฯ สามารถจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญได้เป็นรูปธรรม

- ผู้เรียนของคณะสงฆ์ฯ มีคุณภาพได้รับการยอมรับจากมาตรฐานทั่วไป

^{๔๔}สัมภาษณ์ นายจิรวิชัย นิยมธรรม ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดปทุมธานี, ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๔๕}สัมภาษณ์ พระโสภิตกิตติธาดา (ศรชัย ธรรมทินโน) เจ้าคณะอำเภอเมืองนนทบุรี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเฉลิมพระเกียรติ (พระอารามหลวง) จังหวัดนนทบุรี, ๑๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๔๖}สัมภาษณ์ พระครูกิตติวิโรจน์ (เสนียน วิสารโท), เจ้าคณะอำเภอพระประแดง เจ้าอาวาสวัดสวนส้ม จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๔๗}สัมภาษณ์ พระครูมงคลกิจจารักษ์ (สันติชัย จิตตากโร), เจ้าคณะอำเภอนครหลวง เจ้าอาวาสวัดมงคลพุการาม จังหวัดปทุมธานี ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๔๘}สัมภาษณ์ พระครูโสภณพิทักษ์ (วิโรจน์), เจ้าคณะอำเภอเมืองปทุมธานี เจ้าอาวาสวัดโสภาราม จังหวัดปทุมธานี, เจ้าคณะอำเภอเมืองปทุมธานี, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

- คณะสงฆ์ฯ มีการนำผลการประกันคุณภาพการศึกษามาพัฒนาปรับปรุงการดำเนินงาน^{๘๘}

เขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ มีเจ้าคณะพระสังฆาธิการระดับสูง ซึ่งเป็นเจ้าอาวาสหรือเจ้าสำนักเรียนหรือสำนักศาสนศึกษา มีความพร้อมในด้านต่างๆ มาก และมีบุคลากรทางการศึกษาสงฆ์จำนวนมาก นับเป็นจุดแข็ง

ประการที่ ๑ ของการจัดการในด้านการศาสนาการศึกษาของคณะสงฆ์

ประการที่ ๒ เขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ มีทั้งสำนักเรียนส่วนกลาง สำนักเรียนคณะจังหวัดซึ่งอยู่ในเขตปริณณทล มีพระภิกษุ สามเณร จากส่วนภูมิภาคเข้ามาศึกษา โดยคณะสงฆ์สามารถดำเนินการเพื่อให้พระภิกษุ สามเณร ได้เรียนพระปริยัติธรรมอย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งมีโรงเรียนหรือสถานศึกษาที่คณะสงฆ์สามารถดำเนินการเพื่อให้นักเรียน นักศึกษา หรือประชาชน ผู้สนใจได้เรียนและเข้าสอบธรรมศึกษา

ประการที่ ๓ สำนักเรียนส่วนกลาง มีเจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์และญาติโยมสาธุชน ตลอดทั้งคหบดี ผู้มีศรัทธาในพระพุทธศาสนาซึ่งพร้อมจะอนุโมทนาส่งเสริมกิจกรรมในด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ หรือส่งเสริมสนับสนุนพระภิกษุ สามเณร เพื่อให้ศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยและศึกษาต่อในระดับสูงขึ้น เป็นต้น^{๘๙} ในปัจจุบันของสำนักเรียน มี ๕ ประการ ดังนี้

๑) เป็นสำนักเรียนที่มุ่งเน้นเรื่องการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม มีบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถที่จะดำเนินงานตามนโยบายของเจ้าสำนักเรียนได้อย่างดี

๒) มีงบประมาณด้านการศึกษา และสามารถจัดหาทุนเพิ่มเติมจากศรัทธาสาธุชนได้เพียงพอที่จะพัฒนาการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพสูงสุด

๓) มีบุคลากรต้นแบบที่ประสบความสำเร็จด้านการศึกษาทั้งสายพระปริยัติธรรม และสายอุดมศึกษา สามารถเป็นปัจจัยหลักในการจูงใจแก่ผู้เรียน

๔) มีนักเรียนของสำนักเรียนสอบไล่ได้ในสนามสอบธรรมสนามหลวงและบาลีสนาภสนามหลวงมาแล้วตลอดเรื่อยมาเป็นระยะเวลา ๑๐ กว่าปี ซึ่งเป็นตัวชี้วัดของการจัดการศึกษาอย่างต่อเนื่อง

๕) สำนักเรียนได้วางระบบการบริหารไว้อย่างดีและชัดเจน ในหน้าที่ที่พึงปฏิบัติ เช่น คณะกรรมการบริหารการศึกษา คณะดำเนินการศึกษา คณะครูสอนพระปริยัติธรรม^{๙๐}

^{๘๘}สัมภาษณ์ พระครูกิตติวิริยาภรณ์ (วิทยา มหาวีโร), เจ้าคณะอำเภอบางใหญ่ เจ้าอาวาสวัดราชบุรุษ ประคองธรรม จังหวัดนนทบุรี, ๕ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๘๙}สัมภาษณ์ นายณพรัตน์ เบญจวัฒนานันท์, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๔ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๙๐}สัมภาษณ์ นายพนม ศรีศิลป์, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

ตารางที่ ๔.๖ จุดแข็ง ในการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑

ข้อ ที่	ประเด็น/ตัวบ่งชี้	ปริมาณ	
		ความถี่	คนที่
๑	มีความพร้อมในการจัดการศึกษาในทุกๆ ด้าน เพราะตั้งอยู่ศูนย์กลางของประเทศมีความเจริญรุ่งเรืองทั้งเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม	๑๐	๑,๒,๔,๕,๗,๙,๑๐,๑๑,๑๕,๑๖
๒	คณะสงฆ์ได้จัดให้มีการสอนเป็นมาตรฐานเดียวกันทั่วประเทศ โดยมุ่งเน้นที่ความจำและความเข้าใจ	๖	๑,๔,๖,๘,๑๑,๑๕
๓	อยู่ในสถานที่ที่สัปปายะ มีแรงสนับสนุนจากอุบาสก อุบาสิกาและประชาชนทั่วไป	๖	๒,๔,๖,๑๐,๑๒,๑๔
๔	มีงบประมาณสามารถจัดหาทุนจากศรัทธาสาธุชนได้เพียงพอที่จะพัฒนาการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพสูงสุด	๖	๔,๕,๘,๙,๑๐,๑๔

๒. จุดอ่อน

การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ คือ เนื่องจากเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ อยู่ในศูนย์กลางการศึกษาของประเทศ มีสถานศึกษาทั้งภาครัฐและเอกชนที่เกิดโอกาสให้พระภิกษุสามเณรเข้าศึกษาเพิ่มขึ้น ซึ่งทำให้พระภิกษุสามเณรมีทางเลือกในการศึกษาด้านอื่นๆ และทำให้ความสนใจในการศึกษาพระปริยัติธรรมมีแนวโน้มลดลง^{๙๒} จุดอ่อน คือ การจัดระบบการเรียนการสอนคือ ครูผู้สอนอาจไม่เพียงพอในบางสำนัก ขาดครูที่มีประสบการณ์ ขาดระบบในการจัดการศึกษาที่ดี มักใช้ระบบที่สอนน้องทำให้ไม่มีเวลาสอนอย่างเต็มที่ และบางสำนักก็ยังขาดปัจจัยสนับสนุนการเรียนการสอนคือ ตำรามีน้อย ไม่เพียงพอ ขาดครูสอนประจำสถานที่เรียนไม่เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้ จึงทำให้การเรียนการสอนด้อยประสิทธิภาพตามไปด้วย^{๙๓}

^{๙๒}สัมภาษณ์ พระพรหมติลก (เอื้อน หาสมโม, ป.ธ.๙), เจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสสามพระยา วรวิหาร, ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๙๓}สัมภาษณ์ พระเทพรัตนสุธี (สมศักดิ์ โชติณฺธโร ป.ธ.๕), เจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี เจ้าอาวาสวัดเขียนเขต(พระอารามหลวง), ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

ด้านผู้เรียน ขาดแคลนผู้เรียนที่สนใจใฝ่รู้ด้านแผนกธรรมอย่างแท้จริง^{๙๔} การไม่ศึกษาเล่าเรียนใน คัมภีร์ที่เป็นมรดกที่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ได้มอบให้ละเลยไม่ใส่ใจ เรามองแต่วิชา ข้างนอกกว่าเป็นสิ่งสำคัญกว่าวิชาพระพุทธศาสนา มองวิชาของเราเป็นวิชาที่ด้อยค่า เรียนไปแล้วศึกษา ไปแล้วเอาไปใช้อะไรไม่ได้ ทางคณะสงฆ์เราก็ไม่มีศักยภาพมากพอที่จะบอกทางฝ่ายบ้านเมืองให้บรรจุ หลักสูตรความเป็นมนุษย์ใส่เข้าไปในตำราเรียนของเด็ก -อีกอย่างหนึ่งเรายังไม่พร้อมที่จะเปิดสอนทาง สื่อของพระเราเอง คือทางแม่กองธรรมครมมีสื่อช่องทางหนึ่งทางได้ออกอากาศเผยแพร่การเรียนการสอนแผนกธรรมแก่พระภิกษุสามเณรทั่วประเทศ อาจจะเป็นทางวิทยุ โทรทัศน์ เคเบิล สำหรับ พระภิกษุสามเณรโดยตรงตลอดถึงบุคคลทั่วไปด้วย -ประการต่อมาที่เป็นจุดอ่อนอีกประการหนึ่ง คือ ตำราเรียนหรือคัมภีร์ยังเป็นภาษาที่เข้าใจยากสำหรับคนทั่วไป^{๙๕}

ในบางสำนักอาจขาดความพร้อมในการจัดระบบการเรียน การสอน ทั้งในเรื่องการจัดการ หลักสูตร การนำเนื้อหาสาระมาสอน เวลาในการเรียนไม่เพียงพอ ขาดงบประมาณในการดำเนินการ ขาดแคลนครูผู้สอน เจ้าสำนักเรียนไม่เห็นความสำคัญและไม่สนับสนุนการศึกษา ผู้ที่มีความรู้ ความสามารถไม่ได้รับโอกาสในการจัดการศึกษาและบริหารการศึกษาเป็นเหตุให้การศึกษาของคณะ สงฆ์ไม่เจริญก้าวหน้าเท่าที่ควร เมื่อเรียนจบตามหลักสูตรแล้ว ไม่มีสถาบันทางโลกรับรองคุณวุฒิ การศึกษาของพระภิกษุ สามเณร จึงทำให้ไม่เป็นที่น่าสนใจของบุคลากรที่จะมาบวช การศึกษาพระ ปรียัติธรรมแผนกนี้จึงมีผู้เข้ามาศึกษาเล่าเรียนน้อยลงตามลำดับ^{๙๖} ไม่มี^{๙๗}

ถ้าจะกล่าวแล้วไม่ใช่เฉพาะของภาค ๑ เท่านั้น แต่เป็นไปในองค์รวม นั่นก็คือ จำนวน นักเรียนที่มีน้อยลงไปเรื่อยๆ เนื่องจากการศึกษาภาคบังคับ และความเจริญด้านวัตถุได้แพร่ขยาย ทั่วไป ผู้ปกครองที่เห็นความสำคัญของการบวชเรียนจึงมีน้อยลง และเยาวชนที่บวชเรียนโดยมากก็จะ อยู่ได้ไม่นาน^{๙๘}

จุดอ่อนเหมือนกันทุกภาค ก็คือ การเอาใจใส่ของเจ้าสำนักและเจ้าคณะปกครองรวมถึง หลักสูตร^{๙๙} แต่ละสำนักดำเนินการตามกฎหมายเกณฑ์ของตนเอง บางสำนักก็มีความพร้อมก็โดดเด่น สำนัก

^{๙๔}สัมภาษณ์ พระเทพวิริยาภรณ์ (นรินทร์ นรินโท, ป.ธ.๓), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสวัด หัวลำโพง (พระอารามหลวง), ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๙๕}สัมภาษณ์ พระราชกิตติเมธี (ชลอ อธิโต, ป.ธ.๙), รองเจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัด เขียนเขต (พระอารามหลวง), ๗ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๙๖}สัมภาษณ์ พระราชวิสุทธิเวที (สายชล จานวุฑฺโฒ, ป.ธ.๙), เจ้าคณะภาค ๑ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดชนะ สงครามวรวิหาร, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๙๗}สัมภาษณ์ พระราชโมลี (มีชัย วีรปญฺโญ, ป.ธ.๙), รองเจ้าคณะภาค ๑ เจ้าอาวาสวัดหงส์รัตนาราม กรุงเทพมหานคร, ๓ เมษายน ๒๕๕๗.

^{๙๘}สัมภาษณ์ พระราชปรียัติเวที (สุชาติ กิตติปญฺโญ ปธ. ๘), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, ๑๗ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๙๙}สัมภาษณ์ นายจิรวิษณุ นิยมธรรม ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดปทุมธานี, ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

ที่ไม่มีความพร้อมก็ดำเนินการตามมีตามได้ ไม่มีผู้รับผิดชอบดำเนินการจัดการศึกษาโดยตรงลำพังเจ้าอาวาส เจ้าคณะก็มีงานอื่นต้องรับผิดชอบ บางวัด บางเจ้าคณะก็ได้มุ่งเน้นด้านการศึกษา^{๑๐๐}

จุดอ่อนอยู่ที่พระผู้เรียนเป็นจุดอ่อนต้องปรับปรุงให้เป็นจุดแข็ง โดยการเน้นในตัวผู้สอนให้ทำความเข้าใจในการศึกษา โดยเน้นหลักการในการสอนและข้อระเบียบบังคับต่างๆ^{๑๐๑} ครูผู้สอนไม่เพียงพอ มักใช้ระบบพี่สอนน้อง ครูขาดความรู้ ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ขาดประสบการณ์ ไม่สามารถประยุกต์ใช้กับสภาพจริง ขาดการศึกษาอบรมและขาดขวัญกำลังใจ ซึ่งครูผู้สอนควรเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ มีคุณวุฒิ และมีประสบการณ์ทางโลกด้วย เพื่อสามารถเชื่อมโยงเหตุการณ์ในปัจจุบันเปรียบเทียบ อธิบายและประยุกต์ใช้ และควรอบรมวิชาครู พัฒนาเทคนิควิธีการการเรียนการสอน เพื่อให้ผู้เรียนได้เข้าใจอย่างแท้จริง อีกทั้งเสริมสร้างขวัญกำลังใจแก่ครูผู้สอนอีกด้วย^{๑๐๒} มุ่งแต่จะหาปริมาณมาก เพื่อเป็นการแย่งแยวยชนมาให้มาก เพื่อบั่นทอนภาคบังคับของทางการศึกษาของกระทรวงศึกษา^{๑๐๓} พบว่า ๑) จำนวนนักศึกษาเต็มเวลาเทียบเท่าต่อจำนวนอาจารย์ไม่เหมาะสม ส่งผลต่อคุณภาพของนักศึกษา ๒) คุณวุฒิของอาจารย์อยู่ในเกณฑ์ต่ำ ๓) ขาดการส่งเสริมและผลักดันในการให้ทุนผลงานทางวิชาการที่จะเป็นแนวทางในการส่งเสริมให้อาจารย์มีคุณวุฒิ ๔) ไม่ปรากฏกลไกการบริการวิชาการเพื่อที่จะกระตุ้นให้อาจารย์ค้นระบบด้านการเรียนการสอน ๕) ไม่มีการจัดทำโครงการเพื่อพัฒนาประสบการณ์แก่ศิษย์เก่า ๖) ไม่มีกระบวนการติดตามประเมินผลโครงการหรือกิจกรรมที่ชัดเจน^{๑๐๔}

จุดอ่อนของการจัดการศาสนาศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ ประมวลได้ ดังนี้ ๑) ระบบการบริหารจัดการในด้านการเรียนการสอนและการประเมินผลของสำนักเรียนและสำนักศาสนศึกษายังขาดเอกภาพในเชิงนโยบายการพัฒนา อีกทั้ง ยังขึ้นอยู่กับความเอาใจใส่ดูแลอย่างใกล้ชิดและจริงจังเจ้าอาวาสหรือเจ้าสำนักเรียน/สำนักคณะศึกษา ๒) การให้ความสำคัญต่อการเรียนการสอนและสอบธรรมสนามหลวงของผู้บริหารสำนักเรียน และสำนักศาสนศึกษาขาดความชัดเจน โดยประสิทธิผลหรือผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนหรือการสอบขึ้นอยู่กับความตั้งใจของผู้เรียนเป็นสำคัญ ๓) ขาดแผนการเรียนการสอนที่เป็นแกนกลางเพื่อถือปฏิบัติเป็นมาตรฐานเดียวกัน ๔) ขาดระบบสวัสดิการและปัจจัยจูงใจที่จะทำให้พระภิกษุ สามเณรสนใจศึกษา และเข้าสอบธรรมสนามหลวง ๕) ผู้เรียน คือ พระภิกษุ สามเณร ส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจในบริบท หรือจุดมุ่งหมายของการศึกษา พระ

^{๑๐๐} สัมภาษณ์ พระโสภิตกิตติธาดา (ศรชัย ธรรมทินโน) เจ้าคณะอำเภอเมืองนนทบุรี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเฉลิมพระเกียรติ (พระอารามหลวง) จังหวัดนนทบุรี, ๑๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๐๑} สัมภาษณ์ พระครูกิตติวรโสภิต (เสนียน วิสารโท), เจ้าคณะอำเภอพระประแดง เจ้าอาวาสวัดสวนส้ม จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๐๒} สัมภาษณ์ พระครูมงคลกิจจารักษ์ (สันติชัย จิตตากโร), เจ้าคณะอำเภอนครหลวง เจ้าอาวาสวัดมณฑลพุการาม จังหวัดปทุมธานี ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๐๓} สัมภาษณ์ พระครูโสภณพิทักษ์ (วิโรจน์), เจ้าคณะอำเภอเมืองปทุมธานี เจ้าอาวาสวัดโสภาราม จังหวัดปทุมธานี, เจ้าคณะอำเภอเมืองปทุมธานี, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๐๔} สัมภาษณ์ พระครูกิตติวิริยาภรณ์ (วิทยา มหาวีโร) เจ้าคณะอำเภอบางใหญ่ เจ้าอาวาสวัดราชบุรุษ ประคองธรรม จังหวัดนนทบุรี, ๕ มีนาคม ๒๕๕๗.

ปรียัติธรรมของคณะสงฆ์ในเบื้องต้น โดยมักมีทัศนคติและความคาดหวังที่ยังมุ่งการได้รับวุฒิการศึกษาสามัญ^{๑๐๕}

จุดอ่อนของการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมในเขตปกครองของคณะสงฆ์ภาค ๑ ที่เป็นอุปสรรคไม่ให้เกิดการพัฒนาการเรียนการสอนบรรลุผลอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดตามที่มุ่งหวังไว้ ประกอบด้วย ๑) บุคลากรครูผู้สอนส่วนมากอยู่ในช่วงวัยรุ่น มีความรู้ความสามารถเกิดปัญหาสมองไหล ๒) บุคลากรครูผู้สอนขาดทักษะการสอน เพราะไม่มีการจัดอบรมสัมมนาครูผู้สอนพระปรียัติธรรมไว้ก่อน ทำให้มีปัญหาการสื่อความรู้ความเข้าใจต่อนักเรียนได้น้อย ๓) บุคลากรครูผู้สอนไม่ดำเนินการสอนตามแผนการสอนที่ได้วางไว้ ทำให้งานดำเนินไปอย่างพลาดเป้าประสงค์ ๔) บุคลากรครูผู้สอน ที่มีความเชี่ยวชาญ ชำนาญในการสอน ยังมีไม่เพียงพอต่อความต้องการ ๕) แรงจูงใจของระบบการศึกษาพระปรียัติธรรม (ผู้เรียน) มีน้อย บางปีการศึกษากลุ่มที่เข้ามายัง ด้อยเรื่องทักษะการอ่าน การเขียน ความเข้าใจอยู่มาก ๖) ทัศนคติ ความมุ่งหวัง ความคาดหวังของผู้เรียน จะเปลี่ยนไปเมื่อสอบไปผ่าน^{๑๐๖}

ตารางที่ ๔.๗ จุดอ่อน ในการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑

ข้อ ที่	ประเด็น/ตัวบ่งชี้	ปริมาณ	
		ความถี่	คนที่
๑	ครูผู้สอนอาจไม่เพียงพอ ขาดครูที่มีประสบการณ์ ระบบการจัดการศึกษาที่ดี มักใช้ระบบที่สอนท่อง	๑๑	๑,๒,๔,๕,๗,๙,๑๐,๑๑,๑๓,๑๕,๑๖
๒	ขาดปัจจัยสนับสนุนการเรียนการสอน คือ ตำรา มีน้อย ไม่เพียงพอ ขาดครูเสียหาย ขาดครูสอนประจำ	๘	๒,๕,๖,๗,๙,๑๐,๑๑,๑๕
๓	ขาดความพร้อมในการจัดระบบการเรียน การสอน ทั้งในเรื่อง หลักสูตร เนื้อหาสาระ เวลาในการเรียน และงบประมาณในการดำเนินงาน	๗	๒,๔,๕,๘,๑๐,๑๒,๑๓
๔	ขาดเอกภาพในเชิงนโยบายการพัฒนา การ ขาดแคลนครูผู้สอน เจ้าสำนักเรียน ไม่เห็นความสำคัญและไม่สนับสนุน การศึกษาอย่างจริงจัง	๖	๓,๕,๘,๙,๑๑,๑๕

^{๑๐๕} สัมภาษณ์ นายพนรัตน์ เบญจวัฒนานันท์, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๔ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๐๖} สัมภาษณ์ นายพนม ศรศิลป์, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

๓. โอกาส

การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ คือเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ มีความพร้อมในการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมในทุกๆ ด้าน ทั้งในด้านอาคารสถานที่ บุคลากร อุปกรณ์การเรียนการสอน งบประมาณสนับสนุน เป็นต้น ซึ่งถือเป็นข้อได้เปรียบกว่าเขตปกครองคณะสงฆ์ภาคอื่นๆ คณะสงฆ์ควรจัดทำแผนแม่บท แผนปฏิบัติการ เพื่อกำหนดทิศทางและเป้าหมายให้สอดคล้องกัน เน้นการทำงานเชิงรุก รวมทั้งการเปิดโอกาสให้ภาคส่วนต่างๆ เข้ามามีส่วนร่วมกับการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์มากขึ้น^{๑๐๗}

คณะสงฆ์เรามีบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถมากมายในปัจจุบัน มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้งสองแห่ง ได้ผลิตบัณฑิตที่มีความรู้ความสามารถในแต่ละปีเป็นจำนวนมาก จึงทำให้คณะสงฆ์ มีบุคลากรครูที่เพียงพอ ที่จะมาช่วยเหลือในการศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ได้ อีกทั้งยังได้รับแรงศรัทธาจากพุทธศาสนิกชนที่ยังคงให้ความไว้วางใจพระสงฆ์ว่าจะเป็นผู้มีคุณธรรมและจริยธรรม มีความรู้ความสามารถ ในการอบรมประชาชนและผู้ที่ยังเข้ามาบวชเป็นศาสนทายาท ให้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมคำสอนได้ และยังถือว่าวัดเป็นศูนย์รวมใจของประชาชน จึงทำให้วัดมีโอกาที่จะได้จัดการเรียนการสอน ให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพได้^{๑๐๘} ความสะดวกสบาย ทันสมัย ของแหล่งเรียนรู้และเทคโนโลยีทางการศึกษา ครูผู้สอนที่มีความรู้ ความสามารถและมีความชำนาญมีอยู่เป็นจำนวนมาก

ประการสำคัญที่สุดคือ การได้รับการสนับสนุนในด้านการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรม ในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ ค่อนข้างดีถึงดีมาก เช่น สำนักเรียนวัดหัวลำโพงนี้ เจ้าอาวาสวัดหัวลำโพง ท่านพระเทพวิริยาภรณ์ (นรินทร์ นรินโท) รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร ได้เล็งเห็นซึ่งประโยชน์และความสำคัญของการจัดการศึกษา ท่านจึงได้ให้การสนับสนุนในทุกด้าน เช่น ๑) ด้านหลักสูตร มีการจัดเตรียมเนื้อหาและเวลาเรียนให้เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน ๒) ด้านผู้สอน ได้จัดส่งครูไปอบรมเพื่อพัฒนาความรู้และนำความรู้มาพัฒนา ส่งเสริม สนับสนุน ผู้เรียน/สำนักเรียน ๓) ด้านกิจกรรมฯ มีการจัดสรรทุนการจัดการศึกษา/การศึกษาแก่ครู ผู้เรียน และกิจกรรมฯ -ส่งเสริมโอกาสการเรียนรู้ ด้วยการสนับสนุนการศึกษาต่อ ในระดับที่สูงขึ้นในทุกแผนก ๔) ด้านสื่ออุปกรณ์การเรียน หนังสือแบบเรียน เพื่อส่งเสริม สนับสนุนการเรียนทุกแผนก ๕) ด้านการประเมินผล -ส่งเสริมการระดมความคิด เพื่อการวางแผนพัฒนา และตรวจสอบผลการจัดการศึกษา เพื่อนำมาส่งเสริมพัฒนา และแก้ปัญหา^{๑๐๙} เปิดให้ประชาชนทั่วไปได้เข้ามาศึกษาโดยไม่จำกัด ถ้ามีศรัทธาสามารถศึกษาได้ โดยประชาสัมพันธ์ให้สามารถลงข้อสอบเหมือนกับพระ สามเณร ในสำนักเรียนที่ใกล้บ้านแจกแจงบายละเอียดยุทธศาสตร์การศึกษานักธรรมหรือธรรมศึกษาให้เข้าใจว่ามีวิชาเรียนอะไรบ้าง หาซื้อหนังสือ

^{๑๐๗}สัมภาษณ์ พระพรหมติลก (เอื้อน หาสมโม, ป.ธ.๙), เจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสสามพระยาวารวิหาร, ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๐๘}สัมภาษณ์ พระเทพรัตนสุธี (สมศักดิ์ โชติธโร ป.ธ.๕), เจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี เจ้าอาวาสวัดเขียนเขต(พระอารามหลวง), ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๐๙}สัมภาษณ์ พระเทพวิริยาภรณ์ (นรินทร์ นรินโท, ป.ธ.๓), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสวัดหัวลำโพง (พระอารามหลวง), ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

เรียนได้ที่ไหน จะให้เขาอ่านค้นคว้าเองหรือมาเรียนกับพระสงฆ์สามเณรก็ได้แล้วแต่สะดวก ก็จะเป็นการส่งเสริมให้คนทั่วไปได้เรียนรู้ได้ศึกษาหลักธรรมมากขึ้นด้วย ถ้าจำกัดเฉพาะพระเณร การเผยแผ่หลักธรรมก็จะไม่กว้างขวางและทำให้เสียโอกาสแก่บุคคลทั่วไปซึ่งมีจำนวนมากกว่าพระเณรตั้งหลายเท่าตัว ถ้าทำตรงจุดนี้ได้ก็ถือว่าเป็นโอกาสของคณะสงฆ์ที่จะส่งเสริมให้คนทั่วไปเข้าถึงหลักธรรมได้ง่ายและสะดวกขึ้น แต่อย่าลืมต้องสร้างบุคลากรทางพระสงฆ์สามเณร ผู้ถ่ายทอดให้มีประสิทธิภาพคุณภาพด้วย^{๑๑๐} อยู่ในสถานที่ที่มีความเจริญและเพียบพร้อมในทุกๆ ด้าน -บุคลากรครูก็หาได้ง่ายกว่าที่อื่น ๆ เจ้าสำนักเรียนเอาใจใส่ดูแลในด้านการศึกษาเป็นอย่างดี -จัดให้มีการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบ^{๑๑๑} ยังไม่ได้คิด จึงไม่สามารถคาดการณ์อะไรได้^{๑๑๒}

โอกาสการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ นั้นก็คือการแข่งขันและสร้างผลงานให้เกิดแก่นักก เนื่องจากการจัดการศึกษานับมีความสำคัญในการที่จะเป็นบันไดให้เกิดความเจริญก้าวหน้าของสมณศักดิ์ ส่วนหนึ่ง ฉะนั้น วัดที่มีความพร้อมในด้านปัจจัยหรือสถานที่ จึงหันมาสนใจในเรื่องของการจัดการศึกษา^{๑๑๓} โอกาส ก็คือ ภาค ๑ อยู่ในเขตชุมชนมีแรงสนับสนุนทางด้านทุนทรัพย์ โดยเจ้าสำนักเป็นผู้จัดหา และมีผู้เรียนมากกว่าในเขตต่างจังหวัด ถือว่าเป็นโอกาสที่ดีกว่าภาคอื่นๆ^{๑๑๔} ความพร้อม บุคลากร สถานที่ งบประมาณ -ความตั้งใจ เจ้าคณะวัด ผู้สอน ผู้เรียน -ความจริงใจ รักการศึกษา มิใช่จัดเพื่อเป้าหมายอื่น^{๑๑๕} ผู้ที่ใฝ่ในธรรมก็สอนให้รู้หลักธรรม เปิดโอกาสในการส่งเสริม^{๑๑๖}

การจัดการศึกษาของคณะสงฆ์นั้น เป็นการจัดการศึกษาที่เรียกว่า การศาสนศึกษาจัดโดยมีวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายเป็น ๓ ระดับคือ

๑) การจัดการศึกษาเพื่อตัวบุคคล คือ ภิกษุสามเณรทุกรูปที่บวชมาจะต้องศึกษาหลักเบื้องต้นคือพระวินัย การศึกษาพระวินัยก็คือศึกษาเรื่องศีลของภิกษุสามเณร ระเบียบปฏิบัติทางศาสนา รวมถึงธรรมเนียมต่างๆ เป็นการศึกษา เพื่อรักษาตัวเอง เพื่อปฏิบัติได้ถูกต้อง ทำได้ถูกต้องตลอดถึงศึกษาเพื่อเอาตัวรอด คือหลุดพ้นจากความทุกข์ เช่น ศึกษาและปฏิบัติตามกรรมฐาน การจัดการ

^{๑๑๐} สัมภาษณ์ พระราชกิตติเมธี (ชลอ อชิต, ป.ธ.๙), รองเจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเขียนเขต (พระอารามหลวง), ๗ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๑๑} สัมภาษณ์ พระราชวิสุทธิเวที (สายชล จานวุฒิ, ป.ธ.๙), เจ้าคณะภาค ๑ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดชนะสงครามวรวิหาร, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๑๒} สัมภาษณ์ พระราชโมลี (มีชัย วีรปญโญ, ป.ธ.๙), รองเจ้าคณะภาค ๑ เจ้าอาวาสวัดหงส์รัตนาราม กรุงเทพมหานคร, ๓ เมษายน ๒๕๕๗.

^{๑๑๓} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติเวที (สุชาติ กิตติปญโญ ปธ.๘), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, ๑๗ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๑๔} สัมภาษณ์ นายจิรวิทย์ นิยมธรรม ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดปทุมธานี, ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๑๕} สัมภาษณ์ พระโสภิตกิตติธาดา (ศรชัย ธรรมทินโน) เจ้าคณะอำเภอเมืองนนทบุรี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเฉลิมพระเกียรติ (พระอารามหลวง) จังหวัดนนทบุรี, ๑๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๑๖} สัมภาษณ์ พระครูกิตติวรโสภิต (เสนียน วิสารโท), เจ้าคณะอำเภอพระประแดง เจ้าอาวาสวัดสวนส้ม จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

ศึกษาแบบนี้เป็นการจัดให้เฉพาะตัวบุคคล ได้ประโยชน์เฉพาะตัว ใครทำใครได้และเอาตัวรอดได้ โดยจะเรียนตามอัธยาศัย เรียนจากตำรา หรือจากครูอาจารย์ก็ได้

๒) การจัดการเพื่อพระศาสนา คือ จัดหลักสูตรให้เป็นประโยชน์ในเชิงธำรงรักษาเนื้อหาสาระหรือแก่นสารพระศาสนาเอาไว้ ได้แก่ การเรียนนักธรรมและบาลี หลักสูตรที่ใช้เรียนก็มีเนื้อหาที่มีมาตั้งแต่สมัยพระพุทธเจ้า โดยนำพระพุทธศาสนาดำรงคงอยู่และสืบต่อมาได้ทุกวันนี้โดยไม่สูญหายหรือผิดเพี้ยนไป และมีการสืบทอดพัฒนาตลอดมา ก็เพราะได้อาศัยการศึกษาเล่าเรียนแบบนี้

๓) การจัดการศึกษาเพื่อสังคม การศึกษาแบบนี้ เป็นการศึกษาเพื่อช่วยเหลือสังคม คือ ลูกชาวบ้านโดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา กล่าวคือสมัยแรกๆ รัฐไม่สามารถจัดการศึกษาได้ทั่วถึง ทำให้ลูกชาวบ้านผู้ใฝ่รู้แต่ยากจน ไม่มีโอกาสได้เรียน จึงอาศัยมาบวชเป็นบวชสามเณรจึงได้เรียน การเรียนแบบนี้เรียกกันว่า พระปริยัติธรรมแผนกสามัญ คือ คือเรียนวิชาทางโลกควบคู่กันไปกับเรียนทางธรรม ตามแบบที่ ๒ เมื่อเรียนจบแล้ว ครั้นสึกหาลาเพศไป สามารถใช้ความรู้ไปประกอบอาชีพเป็นพลเมืองดีของชาติต่อไปได้

การจัดการศึกษาแบบนี้จึงเป็นการช่วยเหลือสังคมหรือผลิตคนที่มีคุณภาพให้สังคมได้ทางหนึ่ง^{๑๑๗}

ในการจัดการศาสนศึกษาทางคณะสงฆ์ มุ่งเน้นในทางหาคนเข้ามาศึกษามากๆ แต่ไม่เน้นคุณภาพ จึงมีการหย่อนในหลักวิชาการ เช่น มีการสอบซ่อม เป็นต้น^{๑๑๘} โอกาสเข้าถึงทรัพยากร สิ่งอำนวยความสะดวก เพื่อให้ได้รับการศึกษาอย่างเท่าเทียม โอกาสเข้าถึงแหล่งทุน เพื่อที่นักเรียนและผู้ปกครองจะได้คลายความกังวลในเรื่องทุนการศึกษา ซึ่งคณะสงฆ์ได้จัดทำโครงการต่างๆ เช่น โครงการมอบทุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียนเป็นประจำอย่างต่อเนื่อง โอกาสในการเพิ่มพูนและฝึกฝนทักษะ นักเรียนทุกคนสามารถเติบโตได้ในโลกที่เป็นจริง การเรียนรู้บนการทำกิจกรรม ซึ่งคณะสงฆ์จัดทำโครงการต่างๆ เช่น โครงการน้องพาเที่ยว โดนขยายโอกาสให้นักเรียนได้ใช้ความรู้เป็นไกด์นำเที่ยวในชุมชน และโอกาสในการเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เพื่อเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ค้นหาความถนัดของตนเอง และเรียนรู้ได้ทุกที่ทุกเวลา^{๑๑๙}

เขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ มีทั้งสำนักเรียนส่วนกลางและสำนักเรียนคณะจังหวัด จึงถือว่าอยู่ในปฏิรูปประเทศ (อ่านว่าปะฏิรูปะเทศ) คือถิ่นที่มีความเจริญมีความเหมาะสม และความพร้อมในด้านต่างๆ เช่น ในด้านการศึกษา เป็นต้น โอกาสของการจัดการศาสนศึกษา แผนกธรรม ที่ถือว่าเป็นปัจจัยที่จะอำนวยความสะดวก ผลสัมฤทธิ์ สรุปได้เป็น ๓ ประเด็น คือ ๑) มีเจ้าสำนักเรียน/สำนักศาสนศึกษา ซึ่งเป็นเจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์ที่มีความพร้อมในหลายๆ ด้าน และมีความชัดเจนในการมุ่งเน้นความสำเร็จในด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมของพระสงฆ์ ๒) มีบุคลากรทางการศึกษาสงฆ์ ทั้งผู้บริหาร ครูอาจารย์ และครูสอนพระปริยัติธรรม ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งเป็นผู้มีความรู้

^{๑๑๗} สัมภาษณ์ พระครูมงคลกิจจารักษ์ (สันติชัย จิตตากโร), เจ้าคณะอำเภอนครหลวง เจ้าอาวาสวัดมณฑลพุทธาราม จังหวัดปทุมธานี ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๑๘} สัมภาษณ์ พระครูโสภณพิทักษ์ (วิโรจน์), เจ้าคณะอำเภอเมืองปทุมธานี เจ้าอาวาสวัดโสภาราม จังหวัดปทุมธานี, เจ้าคณะอำเภอเมืองปทุมธานี, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๑๙} สัมภาษณ์ พระครูกิตติวิริยาภรณ์ (วิทยา มหาวีโร) เจ้าคณะอำเภอบางใหญ่ เจ้าอาวาสวัดราชบุรุษประคองธรรม จังหวัดนนทบุรี, ๕ มีนาคม ๒๕๕๗.

ความสามารถในการบริหารหรือการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมและสามารถปฏิบัติงาน ได้เป็นอย่างดี ๓) มีความพร้อมที่จะดำเนินการบริหารจัดการสำนักเรียน/สำนักศาสนศึกษาให้ประสบผลสำเร็จในด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม และเพื่อเป็นต้นแบบแก่สำนักเรียน/สำนักศาสนศึกษาในเขตปกครองคณะพระสงฆ์ภาคอื่นๆ^{๑๒๐}

การจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ ที่ช่วยส่งเสริมสนับสนุนการบริหารจัดการศึกษาให้บรรลุผลอย่างมีประสิทธิภาพ ๑) ผู้เรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ได้รับการยกย่องจากสังคมพุทธและสังคมโดยทั่วไป มีโอกาสสร้างความก้าวหน้าในหน้าที่ต่อไป ๒) วิชาการทางพระพุทธศาสนา ได้รับการยอมรับจากสังคมในประเทศและระดับนานาชาติ ความต้องการบุคลากรในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมยังเป็นที่ต้องการมาก ๓) พระภิกษุ สามเณร ผู้ได้สำเร็จ มีศักยภาพสอนนักเรียนได้และเป็นที่ต้องการในสำนักเรียนต่างๆ ๔) มีกฎกระทรวงรับรองการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ ว่าด้วยสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยสถาบันพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๔๘ ทำให้เอื้อต่อการจัดระบบการจัดการศึกษาที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียน ๕) ปัญหาสังคมภายนอกเป็นอีกปัจจัยหนึ่ง ทำให้ผู้ปกครองส่งลูกหลาน เข้ามาบวชเรียน เริ่มมีแนวโน้มมากขึ้น^{๑๒๑}

ตารางที่ ๔.๘ จุดโอกาส ในการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑

ข้อ ที่	ประเด็น/ตัวบ่งชี้	ปริมาณ	
		ความถี่	คนที่
๑	ควรจัดทำแผนแม่บท แผนปฏิบัติการเพื่อกำหนดทิศทางและเป้าหมายให้สอดคล้องกัน	๑๐	๑,๒,๓,๕,๘,๙,๑๐,๑๒,๑๔,๑๖
๒	แข่งขันและสร้างผลงานให้เกิดแก่นักเรียนเนื่องจากการจัดการศึกษานับมีความสำคัญในการที่จะเป็นบันไดให้เกิดความเจริญก้าวหน้าของสมณศักดิ์	๖	๒,๗,๙,๑๐,๑๑,๑๕
๓	อยู่ในเขตชุมชนมีแรงสนับสนุนทางด้านการทุนทรัพย์ โดยเจ้าสำนักเป็นผู้จัดหาและมีผู้เรียนมากกว่าในเขตต่างจังหวัดถือว่าเป็นโอกาสที่ดีกว่าภาคอื่นๆ	๖	๒,๔,๖,๑๐,๑๒,๑๔
๔	ทำให้ลูกชาวบ้านโดยเฉพาะผู้ด้อยได้มีโอกาสทางการศึกษา	๕	๔,๕,๘,๑๐,๑๔

^{๑๒๐} สัมภาษณ์ นายพรรัตน์ เบญจวัฒนานันท์, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๔ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๒๑} สัมภาษณ์ นายพนม ศรศิลป์, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

๔. อุปสรรคและภัยคุกคาม

การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ คือ นโยบายการศึกษาภาคบังคับทำให้มีเด็กที่บรรพชาเป็นสามเณรลดลง ซึ่งส่งผลต่อจำนวนของนักเรียนลดลงโดยภาพรวมจากความเชื่อมโยงระหว่างการศึกษาของคณะสงฆ์กับภาครัฐ จากคณะสงฆ์ขาดการทำงานเชิงรุกในด้านการศึกษา^{๑๒๒}

อุปสรรคคือ ขาดความพร้อมในการจัดระบบการเรียนการสอน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องตำราเรียน ขาดงบประมาณในการดำเนินงานจัดการศึกษา ขาดครูสอนที่มีประสบการณ์ ครูสอนไม่เพียงพอ อาคารเรียนไม่เอื้ออำนวยต่อการเรียนหรือห้องเรียนไม่เพียงพอจึงควรปรับปรุงสื่อการสอนอุปกรณ์ให้ทันสมัย บุคลากรควรมีการบรรจุให้เป็นครูประจำ มีระบบขึ้นเงินเดือน เพื่อเป็นกำลังใจแก่ครูผู้สอน^{๑๒๓} ผู้เรียนส่วนใหญ่ ขาดความรู้ความสามารถและไม่มีควมลึกซึ้งในความรู้แผนกธรรมอย่างแท้จริง หากแต่มุ่งหวังเพียงแค่การสอบให้ได้มาซึ่งใบประกาศนียบัตรเท่านั้น อีกประการที่สำคัญคือ บุคคลที่มีความเลื่อมใส ศรัทธาและต้องการจะมาบรรพชา/อุปสมบท เพื่อจะศึกษาเล่าเรียนวิชาทางธรรมในปัจจุบัน มีค่อนข้างน้อย^{๑๒๔}

พระภิกษุสามเณรไม่ใส่ใจ ไม่รัก ไม่สนใจในการศึกษาแผนกธรรมอย่างจริงจัง คณะสงฆ์ไม่เข้าถึงเป้าหมายหรือไม่มีเป้าหมายที่เด่นชัด หรือไม่ประสานงานในเชิงรุกกับโรงเรียนหน่วยงาน เพื่อที่จะให้เยาวชนและบุคคลทั่วไปสนใจในการศึกษาแผนกธรรม^{๑๒๕} ตลอดถึงทางโรงเรียนหรือหน่วยงานยังไม่ให้ความสำคัญกับวิชานี้มากนักหรือแทบจะไม่ให้ความสำคัญและทั้งที่เป็นวิชาที่สำคัญกับชีวิตจิตใจ สามารถแก้ปัญหาทางจิตใจได้^{๑๒๖} สาเหตุก็อาจจะมีปัจจัยหลายอย่างเข้ามาเกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาสังคม การเมืองและอื่นๆ จนลืมนึกถึงศาสนาซึ่งเป็นส่วนช่วยที่สำคัญ ปัญหาการเมืองก็เป็นสิ่งสำคัญ ถ้ารัฐบาลมีการเปลี่ยนบ่อยอำนาจในการตัดสินใจเพื่อที่จะดูแลทางศาสนาที่มีน้อย งบประมาณในการอุดหนุนจากภาครัฐก็ไม่มีทางคณะสงฆ์ก็ยังไม่เป็นเอกภาพพอที่จะช่วยเหลือกัน เหมือนกับว่าวัดไหนเขตไหน ภาคไหนมีความสามารถทำได้ก็ทำไป วัดที่ไม่ค่อยมีงบประมาณก็ได้แต่ปลงหรือทำไปตามยถากรรม คิดจะทำธนาคารพระพุทธศาสนา คิดจะเอาพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติก็ยังไม่สามารถทำได้ นี่ก็ความเป็นเอกภาพของชาวพุทธ ซึ่งเป็นปัญหาใหญ่อยู่ในขณะนี้^{๑๒๗}

^{๑๒๒} สัมภาษณ์ พระพรหมติลก (เอื้อน หาสมโม, ป.ธ.๙), เจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสสามพระยาารวิหาร, ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๒๓} สัมภาษณ์ พระเทพรัตนสุธี (สมศักดิ์ โชติณฺธโร ป.ธ.๕), เจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี เจ้าอาวาสวัดเขียนเขต(พระอารามหลวง), ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๒๔} สัมภาษณ์ พระเทพวิริยาภรณ์ (นรินทร์ นรินโท, ป.ธ.๓), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสวัดหัวลำโพง (พระอารามหลวง), ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๒๕} สัมภาษณ์ นายพิศาล แซ่มโสภา, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสมุทรปราการ, ๒๖ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๒๖} สัมภาษณ์ นายบุญเชิด กิตติธรากร, ผู้อำนวยการสำนักพุทธศาสนาจังหวัดนนทบุรี, ๒ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๒๗} สัมภาษณ์ พระราชกิตติเมธี (ชลอ อชิโต, ป.ธ.๙), รองเจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเขียนเขต (พระอารามหลวง), ๗ มีนาคม ๒๕๕๗.

ผู้เข้ามาบวชในบวรพระพุทธศาสนา มีเวลาจำกัดในการศึกษาเล่าเรียน ผู้ที่บวชเข้ามาแล้ว บางรูปมีอายุมาก และไม่ใส่ใจในการศึกษา มุ่งแสวงหาลาภสักการ -นักเรียนมีเวลาเรียนไม่พอ -ขาดครูบาอาจารย์คอยแนะนำสั่งสอน -บางสำนักเรียน ไม่มีนักศึกษา -ขาดการสนับสนุนจากรัฐและคณะสงฆ์เองก็ไม่ใส่ใจเท่าที่ควร^{๑๒๘} ไม่น่ามีปัญหา^{๑๒๙}

อุปสรรคและภัยคุกคามของการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ นั่นก็คือ อุปสรรคขาดนักเรียนที่จะเรียน เนื่องจากในแต่ละจังหวัดมีการเปิดโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ทำให้นักเรียนมีตัวเลือกที่จะไม่เข้าส่วนกลาง แต่ศึกษาเล่าเรียนในสถานที่ใกล้กับภูมิลำเนาของตนเอง^{๑๓๐}

อุปสรรคและภัยคุกคามก็คือ หลักธรรมกับการดำเนินชีวิตจริงในเมืองหลวงและปริมณฑล มันสวนทางกัน คนในยุคใหม่คิดว่ามันล้าสมัย เพราะในชีวิตจริงคนเอาธรรมะไปใช้น้อย^{๑๓๑} คนจึงไม่เห็นความสำคัญว่าจะต้องศึกษา เพราะทุกคนกำลังวิ่งตามโลกที่กำลังเจริญทางด้านวัตถุ จึงไม่ค่อยมีคนใส่ใจจะเรียนเพราะมีผลตอบสนองความต้องการน้อย พุดง่ายๆ ก็คือ トラบเท่าที่ยังไม่มีความทุกข์จริงๆ ก็ไม่หันหน้าเข้าหาธรรมะ^{๑๓๒} บุคลากร ผู้เรียนนักธรรม (พระ-เณร) ปริมาณอยู่เหนือการควบคุม คือ ไปกำหนดเองไม่ได้ เช่น เมื่อขาดนักเรียน สำนักก็ตั้งอยู่ไม่ได้^{๑๓๓} ไม่มี อะไรที่อุปสรรค ในอดีตจนถึงปัจจุบัน ไม่มีอะไรมาขวางกันเอาไว้ โดยปกติในการจัดการศึกษาแผนกธรรม - อบรมเจ้าอาวาสและครูสอน ต้องมีความรู้ทุกแขนง และส่งเสริมให้มีครบถ้วน และเปิดโอกาสในการถามตอบ จะทำให้นักเรียนมีความเข้าใจในหลักธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า - เน้นการประพฤติตัว ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ^{๑๓๔}

สภาพปัญหาอุปสรรค คือ ด้านหลักสูตร -เนื้อหาสาระเก่าเกินไป และภาษาที่ใช้ในหนังสือเป็นภาษาที่เข้าใจยาก ขาดการประยุกต์ไม่เหมาะสมกับวุฒิภาวะภาษาของผู้เรียน จึงควรปรับปรุงภาษาที่ใช้ให้เป็นภาษาที่เข้าใจง่าย จัดระบบเนื้อหาให้ง่ายต่อการเข้าใจ มีคำอธิบายให้ชัดเจน ควรขีดเกล่าสำนวนต่างๆ ให้ทันสมัยและควรเพิ่มวิชาการทางโลก เพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้หลากหลาย มีความแตกฉาน สามารถเชื่อมโยงประยุกต์ใช้ และมีความสนใจอยากเรียนมากยิ่งขึ้น^{๑๓๕} สิ่งที่เป็นภัยคุกคาม

^{๑๒๘} สัมภาษณ์ พระราชวิสุทธิเวที (สายชล จานวุฒโฒ, ป.ธ.๙), เจ้าคณะภาค ๑ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดชนะสงครามวรวิหาร, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๒๙} สัมภาษณ์ พระราชโมลี (มีชัย วีระปญโญ, ป.ธ.๙), รองเจ้าคณะภาค ๑ เจ้าอาวาสวัดหงส์รัตนาราม กรุงเทพมหานคร, ๓ เมษายน ๒๕๕๗.

^{๑๓๐} สัมภาษณ์ พระราชปริยัติเวที (สุชาติ กิตติปญโญ ปธ.๘), รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร, ๑๗ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๓๑} สัมภาษณ์ นายบุญเชิด กิตติธรากร, ผู้อำนวยการสำนักพุทธศาสนาจังหวัดนนทบุรี, ๒ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๓๒} สัมภาษณ์ นายจิรวิทย์ นิยมธรรม ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดปทุมธานี, ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๓๓} สัมภาษณ์ พระโสภิตกิตติธาดา (ศรชัย ธรรมทินโน) เจ้าคณะอำเภอเมืองนนทบุรี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเฉลิมพระเกียรติ (พระอารามหลวง) จังหวัดนนทบุรี, ๑๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๓๔} สัมภาษณ์ พระครูกิตติวิโรโสภิต (เสนียน วิสารโท), เจ้าคณะอำเภอพระประแดง เจ้าอาวาสวัดสวนส้ม จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๓๕} สัมภาษณ์ พระครูมงคลกิจจารักษ์ (สันติชัย จิตตากโร), เจ้าคณะอำเภอนครหลวง เจ้าอาวาสวัดมงคลพุทธาราม จังหวัดปทุมธานี ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

การศึกษาคือ สิ่งแวดล้อมเป็นเหตุให้เป็น^{๑๓๖} ด้านหลักสูตร - เนื้อหาสาระ เก่าเกินไป และภาษาที่ใช้ในหนังสือเป็นภาษาที่เข้าใจยาก ขาดการประยุกต์ใช้ ไม่เหมาะสมกับบุคลิกภาวะของผู้เรียนจึงควรปรับปรุงภาษาที่ใช้ให้เป็นภาษาที่เข้าใจง่าย^{๑๓๗}

ตารางที่ ๔. ๙ อุปสรรคและภัยคุกคามในการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์
ภาค ๑

ข้อ ที่	ประเด็น/ตัวบ่งชี้	ปริมาณ	
		ความถี่	คนที่
๑	นโยบายการศึกษาภาคบังคับทำให้มีเด็กที่บรรพชาเป็นสามเณรลดลง	๘	๑,๒,๔,๗,๙,๑๑,๑๕,๑๖
๒	ขาดความพร้อมในการจัดระบบการเรียนการสอน ไม่ว่าจะเป็นเรื่องตำราเรียน ขาดงบประมาณในการดำเนินงานจัดการศึกษา ขาดครูสอนที่มีประสบการณ์ ครูสอนไม่เพียงพอ	๖	๒,๗,๙,๑๐,๑๑,๑๕
๓	ปัญหาขาดนักเรียนที่จะเรียน เนื่องจากในแต่ละจังหวัดมีการเปิดโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา ทำให้นักเรียนมีตัวเลือกที่จะไม่เข้าส่วนกลาง	๖	๒,๔,๖,๑๐,๑๒,๑๔
๔	หลักธรรมกับการดำเนินชีวิตจริงในเมืองหลวงและปริมณฑล มันสวนทางกัน คนในยุคใหม่คิดว่ามันล้าสมัย เพราะในชีวิตจริงคนเอาธรรมะไปใช้น้อย	๕	๔,๕,๘,๑๐,๑๔

^{๑๓๖} สัมภาษณ์ พระครูโสภณพิทักษ์ (วิโรจน์), เจ้าคณะอำเภอเมืองปทุมธานี เจ้าอาวาสวัดโสภาราม จังหวัดปทุมธานี, เจ้าคณะอำเภอเมืองปทุมธานี, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

^{๑๓๗} สัมภาษณ์ นายพิศาล แซ่มโสกา, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสมุทรปราการ, ๒๖ มีนาคม ๒๕๕๗.

๔.๒ ผลการวิเคราะห์สภาพทั่วไปเกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการศาสนาศึกษาแผนกรรม ของคณะสงฆ์ภาค ๑ จากการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group)

๑) จุดแข็ง

การพัฒนาการจัดการศาสนาศึกษาแผนกรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ นั้น ในปัจจุบันจะปรากฏที่มีการเรียนการสอนอยู่ในเกณฑ์ทรงตัว แต่ว่าอนาคตข้างหน้าทรงตัวอยู่อย่างนั้น ที่สำคัญการจัดสถาน ศึกษาของคณะสงฆ์นี้ที่จริงมีจุดแข็งอยู่แล้ว คือ หลักสูตร เป็นจุดแข็งที่ทำให้ผู้ที่มาบวช โดยเฉพาะหลักสูตรนักธรรมตรี นักธรรมโท นักธรรมเอก เป็นจุดแข็งที่ทำให้ผู้ที่เข้ามาบวชได้ศึกษาเล่าเรียนตามหลักสูตรนั้นๆ^{๑๓๘} กฎระเบียบบังคับอยู่แล้ว อย่างน้อยต้องมีนักธรรมเอก ถ้าไม่จบนักธรรมเป็นพระสังฆาธิการไม่ได้ ส่วนจังหวัดนนทบุรีต่ำสุดต้องเป็นนักธรรมตรีจึงจะเป็นเจ้าอาวาสได้ ถ้าไม่มีนักธรรมเลย แม้แต่ผู้ช่วยเจ้าอาวาสก็ไม่ให้เป็น ฉะนั้นจุดแข็งคือมีประโยชน์มาก อย่างคุณนักธรรมตรี ถ้าไม่ได้้นักธรรมตรีไม่สามารถเป็นพระอธิการหรือเจ้าอาวาสได้ นี่คือประเด็นสำคัญ^{๑๓๙}

ในการสอนธรรม มีสำนักเรียนมากมาย ช่วงนี้เป็นยุคของความเจริญ วัดที่อยู่ห่างไกล การคมนาคมขนส่งสะดวก ฉะนั้นโอกาสที่จะได้มาเรียนจากผู้สอนที่ดีๆ สำนักที่ดี มีโอกาสมาก ขณะเดียวกันถ้าพูดถึงระบบการเรียนการสอน บางสำนักยังใช้วิธีเดิมๆ อยู่ ไม่ใช่เทคโนโลยีไม่ใช่สื่อ แต่ละสำนักมาตรฐานจะแตกต่างกัน สำนักใหญ่ๆ จะมีผู้สอนที่มีคุณวุฒิสูง จะดีกว่าสำนักเล็กๆ จะเป็นมาตรฐานแตกต่างกัน ในขณะเดียวกันกระบวนการสอนกับกระบวนการสอบจะสวนทางกัน ในขณะที่กระบวนการสอบใช้เทคโนโลยีต้องใช้รหัสเปิดข้อสอบต่างๆ ตอนนี้ก้าวหน้าไม่เหมือนกับเมื่อก่อนต้องเปิดซอง ข้อสอบไม่ต้องไปรับมาเป็นทอดๆ รับมาล่วงหน้า มีรหัสผ่านพิมพ์ออกมาถ่ายเอกสาร ระบบการสอบทันสมัย ป้องกันการทุจริต แต่ระบบการสอบกับสอนนี้จะสวนทางกัน ใช้นวัตกรรมไปคนละเรื่อง ตอนนี้ต้องเปิดอินเทอร์เน็ต พิมพ์ข้อสอบมาล่วงหน้า ๑ ชั่วโมง ครึ่งชั่วโมง ไม่ใช่เอาข้อสอบใส่ซองแล้วมาเก็บไว้ที่เจ้าคณะจังหวัด ต้องพิมพ์ก่อนหน้านั้น ๑ ชั่วโมง กระบวนการสอบมีระบบดี แต่กระบวนการสอนยังธรรมดาอยู่ ต้องปรับให้คู่กันไปทั้งกระบวนการสอนและกระบวนการสอบ ทุกภาคทุกจังหวัดได้สนองนโยบายของแม่กองสนามหลวง ให้นโยบายมาส่งเสริมให้แต่ละสำนักแต่ละวัดได้มีการเรียนการสอนแผนกรรมและมโนนโยบายแน่นอน นี่คือ จุดแข็งที่มีการส่งเสริม มีการปฏิบัติการในเรื่องของการปฏิบัติยังไม่ได้ประสิทธิผลเท่าที่ควร แต่นโยบายชัดเจน เพราะฉะนั้นทางคณะสงฆ์ต้องให้ความร่วมมือทุกระดับ ทั้งระดับวัด ระดับเจ้าคณะตำบล เจ้าคณะอำเภอ และเจ้าคณะจังหวัด ต้องให้ความร่วมมือเอาจริงเอาจังมากขึ้น จึงจะมีประสิทธิผลตามมาตรฐานขึ้น^{๑๔๐}

หลักสูตรเป็นหลักสูตรที่ใช้มานานแล้ว เป็นหลักสูตรที่น่าเชื่อถือ ตรงนี้เป็นจุดแข็ง บุคลากร โดยเฉพาะผู้ที่เป็นครูปาอาจารย์ที่สอนจะเป็นผู้ที่มีความรู้ ภาค ๑ โดยจังหวัดปทุมธานี เนื่องจากมีพระเถระที่มีความชำนาญในการสอน สำนักเรียนต่างๆ มีความมั่นคงถาวร ประกอบกับสิ่งแวดล้อม

^{๑๓๘} สนทนากลุ่มเฉพาะ พระราชโมลี (มีชัย วีรปญโญ, ป.ธ.๙), รองเจ้าคณะภาค ๑ เจ้าอาวาสวัดหงส์รัตนาราม กรุงเทพมหานคร, ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.

^{๑๓๙} สนทนากลุ่มเฉพาะ พระมหากำพล คุณงกร (ป.ธ.๙), รองเจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี เจ้าอาวาสวัดบางอ้อยช้าง, ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.

^{๑๔๐} สนทนากลุ่มเฉพาะ นายไพรัช เสือสิงห์ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.

ถ้าดูแล้วบริบทของภาค ๑ เป็นเมืองที่เจริญและสนับสนุนให้หมด ในเรื่องของงบประมาณจะเห็นว่าในปัจจุบันภาครัฐ จะให้การอุดหนุนเป็นรายหัว ถึงแม้จะไม่มาก ไม่เหมือนเมื่อก่อนจะมีปัจจัยมีเงินให้ถวายให้สำหรับผู้ที่มีสอบ หรือเรียนหนังสือให้ยังสำนักเพื่อการบริหาร เหมือนที่อาจารย์ถามว่ากระทรวงศึกษาเข้ามาดูแลไหม เรื่องของการศึกษาสงฆ์โดยเฉพาะไม่เกี่ยวกับทางโลก เป็นเรื่องของนักธรรม เรียนเรื่องธรรม ส่วนที่กระทรวงศึกษาเข้ามา คือ โรงเรียนปริยัติธรรมแผนกสามัญ ซึ่งจะมีการเรียนวิชาทางโลก ที่ผ่านมามีการสอบ pre-net ซึ่งกระทรวงศึกษาจะเข้ามา สำนักทดสอบมาตรฐานจะเข้ามาดูแลมาตรฐานการศึกษา การศึกษาจะอยู่ที่คณะสงฆ์ การสอบข้อสอบของหลักสูตรจะเป็นการสอบอัตรีย์ เป็นการเขียนบรรยาย เป็นการเขียนตามความเข้าใจ ไม่มีการกากบาท ไม่มีการทำ choice เชื่อว่าหลักสูตรเป็นมาตรฐานมาสอบแต่ละครั้ง จุดแข็งของภาค ๑ สิ่งแวดล้อมดีทุกอย่าง การสอบนักธรรมค่อนข้างผ่านได้มาก จังหวัดปทุมธานีจะมีรางวัลให้จากพระเดชพระคุณ ใครสอบผ่านนักธรรมจะมีรางวัลให้ สอบบาลีจะมีรางวัลให้ คือ สนับสนุนไปหมด ในเมืองที่เจริญจากปัจจัยหลายๆอย่าง ผู้สอนนี้ต่างหาก ^{๑๔๑} ได้มีงบประมาณ และจัดหาทุน หาสถานที่ หาปัจจัยด้านสนับสนุน^{๑๔๒}

ตารางที่ ๔. ๑๐ จุดแข็ง ในการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ (Focus Group)

ข้อ ที่	ประเด็น/ตัวบ่งชี้	ปริมาณ	
		ความถี่	คนที่
๑	สิ่งแวดล้อมดีทุกอย่าง การสอบนักธรรมค่อนข้างผ่านได้มาก	๕	๑,๒,๓,๔,๕
๒	ระบบการสอบทันสมัย ป้องกันการทุจริต	๔	๑,๒,๔,๖
๓	เป็นหลักสูตรที่ใช้มานานแล้ว เป็นหลักสูตรที่น่าเชื่อถือ	๔	๑, ๒, ๔, ๖
๔	สำนักเรียนต่างๆ มีความมั่นคงถาวร	๓	๓,๔,๕

๒) จุดอ่อน

การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ คือ ผู้บวชเข้ามาแล้วไม่ได้เรียน มีเหตุผลคือ บวช ๕ วัน ๗ วัน ตรงนี้ทำอย่างไรถึงจะให้หลักสูตรสำหรับผู้เข้ามามีบวช

^{๑๔๑}สนทนากลุ่มเฉพาะ นายพนม ศรีศิลป์, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.

^{๑๔๒}สนทนากลุ่มเฉพาะ นายบุญเชิด กิตติธรากร, ผู้อำนวยการสำนักพุทธศาสนาจังหวัดนนทบุรี, ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.

เฉพาะ นี่คือข้อเสนอแนะ ทำอย่างไรให้มีหลักสูตรเฉพาะที่ไม่ต้องไปเรียนหลักสูตรทั้งหมด^{๑๔๓} การบวชระยะสั้นหรือบวชแล้วไม่ได้เรียน การเรียนการสอนอื่นมีระดับสามัญแต่บังคับ การเรียนในลักษณะอื่นๆ จูงใจให้ไปเรียนมากขึ้น^{๑๔๔} บางครั้งพระเถระท่านมีพรรษา ท่านมีกิจกรรมศาสนกิจมาก ผู้สอนบางรูปที่ขาดทักษะ เนื่องจากผู้สอนต้องเสียสละ คือ ไม่มีกิจนิมนต์อะไรทั้งนั้น ต้องสอนประจำ ฉะนั้นต้องได้รับความอุปถัมภ์จากเจ้าสำนักที่จะจัดให้ บางครั้งทำให้พระซึ่งเป็นพระหนุ่มมักไม่ค่อยได้สอน บางที่ไม่สอนไปตามแผนที่วางไว้ ทำให้เป็นจุดอ่อน บางทีนักเรียนไม่เข้าใจ เรียนซ้ำ หรือมีการซ่อมหรือมานัดสอบ มาสอนตัว ทำให้เกิดช่องว่าง ซึ่งเป็นไปตามการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ ความจำเป็นที่ต้องใช้ บางครั้งพระท่านมีกิจต้องเรียนหนังสือ บางครั้งไปเรียนหนังสือไม่ได้สอนจะสอดคล้องกัน^{๑๔๕} แต่บริบททางสังคม คือ ภาค ๑ เป็นสังคมเมือง มีประชากรมาก ขาดความวิเวก พระ เณร มีลาภสักการะมาก เป็นเหตุให้มีเวลาทุ่มเทการศึกษาน้อยลง เป็นต้น^{๑๔๖}

ตารางที่ ๔. ๑๑ จุดอ่อน ในการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ (Focus Group)

ข้อ ที่	ประเด็น/ตัวบ่งชี้	ปริมาณ	
		ความถี่	คนที่
๑	มีหลักสูตรเก่าแก่	๖	๑,๒,๓,๔,๕,๖
๒	ครูผู้สอนไม่เพียงพอ	๔	๒,๓,๕,๖
๓	ขาดนักเรียน	๔	๑,๓,๔,๕
๔	ขาดงบประมาณ	๔	๑,๓,๔,๕

๓) โอกาส

การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ ได้แก่ โอกาสในด้านที่จะทำให้พระที่บวชเข้ามาได้รักษาพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง เพราะว่า หลักสูตรถ้าบวช ๑ พรรษามีหลักสูตรอยู่แล้ว ถ้าทำหลักสูตรเฉพาะได้จะเป็นโอกาสที่จะรักษาพระศาสนาไว้อย่างชัดเจน^{๑๔๗} ต้องมีสถานที่ต้องสะดวก เป็นเอกเทศ ผู้บริหาร เจ้าอาวาสหรืออาจารย์ใหญ่ ต้องทุ่มเทเอาใจใส่ดูแล ซึ่ง

^{๑๔๓}สนทนากลุ่มเฉพาะ พระราชโมลี (มีชัย วีรปโย, ป.ธ.๙), รองเจ้าคณะภาค ๑ เจ้าอาวาสวัดหงส์รัตนาราม กรุงเทพมหานคร, ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘

^{๑๔๔}สนทนากลุ่มเฉพาะ รองศาสตราจารย์ ดร.อนันต์ จันทะนี อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.

^{๑๔๕}สนทนากลุ่มเฉพาะ นายพนม ศรศิลป์, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.

^{๑๔๖}สนทนากลุ่มเฉพาะ นายบุญเชิด กิตติธรางกูร ผู้อำนวยการสำนักพุทธศาสนาจังหวัดนนทบุรี, ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.

^{๑๔๗}สนทนากลุ่มเฉพาะ พระเทพรัตนสุธี (สมศักดิ์ โชติธโร ป.ธ.๕), เจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี เจ้าอาวาสวัดเขียนเขต(พระอารามหลวง), ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘

เป็นการสร้างโอกาสให้คนมาบวชและศึกษาธรรมอย่างเข้าใจและนำไปปฏิบัติอย่างได้ผล^{๑๔๘} ที่เห็นแน่นอน ถ้าจบนักธรรมแล้ว ทางกระทรวงศึกษาธิการเทียบโอนให้ เป็นโอกาสที่จะนำเด็กที่มาบวชเรียนให้ ประกอบกับปัจจัยภายนอก ตอนนี้ผู้ปกครองเริ่มสนใจ ผู้ปกครองที่มีฐานะยากจนจะส่งลูกมาเรียนทางด้านนี้เนื่องจากปัจจัยภายนอกทำให้การดำรงชีวิตหรือความเป็นอยู่ของเด็กที่เสี่ยงในเรื่องยาเสพติดเริ่มมากขึ้น ปัญหาเรื่องเด็กติดเกมส์มากขึ้น ทำให้เด็กมีสมาธิสั้นเพิ่มมากขึ้น เพราะฉะนั้นชาวบ้านที่มีฐานะยากจนจะนำเด็กมาส่งให้เรียน ซึ่งบวชเรียนจะดีกว่า มีโอกาสเพิ่มขึ้นอย่างเช่น ของวัดธรรมกาย จะนำเด็กมาเรียน จะมีศูนย์เรียนที่จังหวัดปราจีนบุรี ที่วัดเขาสุกิมจะมีนักเรียนอยู่มาก จะเห็นว่าเป็นส่วนหนึ่งของทรัพยากรของจังหวัดปทุมธานี ที่สอบผ่านจะเห็นว่าเป็นผลผลิตของการศึกษา ประสิทธิภาพที่เกิดขึ้น ทำให้เป็นการพัฒนาเด็กอีกทางหนึ่งของการศึกษา โดยใช้หลักสูตรทางธรรมะ^{๑๔๙} มีทางพัฒนาได้ดีกว่าถิ่นทุรกันดาร และสามารถติดต่อเชื่อมโยงทั่วภาครัฐ-เอกชน ซึ่งให้การสนับสนุนได้ไม่ยาก พร้อมทั้งหาบุคลากรไม่ยาก^{๑๕๐}

ตารางที่ ๔. ๑๒ จุดโอกาส ในการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ (Focus Group)

ข้อ ที่	ประเด็น/ตัวบ่งชี้	ปริมาณ	
		ความถี่	คนที่
๑	การเปิดสอนหลักสูตรระยะสั้นที่ทำให้ผู้เรียนเข้าใจจุดมุ่งหมายและสาระสำคัญของหลักสูตร	๕	๑,๒,๔,๕,๖
๒	เปิดรับครูผู้สอนโดยทั่วไปที่ชำนาญเฉพาะรายวิชาบรรยายพิเศษ	๔	๑,๓,๔,๕,
๓	การพัฒนาระบบการสอบวัดผลและประเมินโดยนำเทคโนโลยีมาประกอบการเรียนการสอน	๒	๔,๕
๔	สื่อที่นำมาใช้ควรทันสมัยสอดคล้องกับเนื้อหาสาระของหลักสูตร	๒	๔,๕

^{๑๔๘} สทนากลุ่มเฉพาะ รองศาสตราจารย์ ดร.อภิรักษ์ จันตะนี อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.

^{๑๔๙} สทนากลุ่มเฉพาะ นายพนม ศรีศิลป์, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.

^{๑๕๐} สทนากลุ่มเฉพาะ นายบุญเชิด กิตติธรากร ผู้อำนวยการสำนักพุทธศาสนาจังหวัดนนทบุรี, ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.

๔) อุปสรรคและภัยคุกคาม

อุปสรรคและภัยคุกคามที่จะมีในวันข้างหน้า ถ้าเราสามารถจัดหลักสูตรสั้นๆ ให้กับคนที่เข้ามาบวกเฉพาะ ๕ วัน ๗ วัน หรือ ๑ เดือนได้ อุปสรรคข้างหน้าในการดูแลพระศาสนามีน้อยนิดเดียว ถ้ามีหลักสูตรเฉพาะขึ้นใช้ วิธีการแก้ปัญหาและอุปสรรค คือ ควรที่จะสอบ ๒ ครั้ง มีกฎระเบียบอะไรที่ขัดแย้งไหม ควรเป็นประเด็นที่ควรเสนอในวิทยานิพนธ์นี้ด้วย เกี่ยวกับประสิทธิผลหรือผลในการปฏิบัติงานนั้น การที่ท่าน ผอ.สำนักพุทธ ได้พูดถึงเรื่อง การให้มีโอกาสเปิดการทดสอบ แต่เดิมมีการทดสอบอยู่แล้ว แต่เดิมเรียกว่า สอบนวกภูมิในพรรษา แต่มาในระยะหลังๆ ปรากฏว่าพอออกพรรษาพวกที่สอบนี้ไม่ได้สอบนักธรรมอีก เพราะลาสิกขาหมด ยอดจึงตกไป แม่กองธรรมสนามหลวงบาลีจึงเอามาสอบ ยึดเอา พระนวกะ คือสอบซ่อม คือสอบนวกไม่มีผลอะไร แต่ประกาศนียบัตรที่สอบของแม่กองธรรมสนามหลวงนี้ เอาไปใช้ได้ ไปเทียบโอนโดยเฉพาะอย่างยิ่ง เช่น ไปเกณฑ์ทหาร เอาไปยื่นได้ แต่ นวกะ ยื่นไม่ได้ นี่คือผลส่วนหนึ่งแต่เดิมที่มีมา

แต่ปัจจุบันแม่กองธรรมสนามหลวงให้ออนเข้ามาสอบ ถ้าถามว่าจะให้มีการทดสอบได้ไหม ก็เป็นจุดหนึ่งของแต่ละสำนัก นักศึกษาหรือของแต่ละจังหวัดที่จะกำหนดกันเองได้ ก่อนที่จะสอบนักธรรม เช่น บางจังหวัดมีการอบรมนักธรรมตรีก่อนสอบ อบรมนักธรรมโทก่อนสอบ เรียกว่า เตรียมความพร้อมก่อนที่จะสอบ นั่นคือการวัดผลการเรียนการสอนของพระเถรที่จะเข้าสอบด้วย อีกส่วนหนึ่งคืองบประมาณที่ได้ ถามว่าได้มากไหม คิดเป็นหัวๆ ละ ๑๐ กว่าบาท งบประมาณนั้น ต่างกับบาลีสامัญ โดยสิ้นเชิง เพราะฉะนั้นจึงมีผลอย่างที่ท่านมหาอำพล บอกว่า แรงจูงใจไม่มี ผลที่ท่าน ผอ.บอกว่า ไปแจกกัน คือ ทางจังหวัดแจกไปยังสำนัก พอได้เงินจากสำนักพุทธ จะดำเนินการแจกไปยังอำเภอต่างๆ โดยการแจกจ่ายไปยังสำนักศึกษานั้นๆ แรงจูงใจน้อยเหลือเกิน ถ้าเป็นไปได้ในโครงการพุทธศาสนาแห่งชาติจะเพิ่มตรงนี้ จะเป็นแรงจูงใจอีกส่วนหนึ่ง^{๑๕๑} โดยผู้ที่เป็นผู้บริหารจัดการสำนักต้องใส่ใจในเรื่องนี้โดยเฉพาะ หลักสำคัญ คือต้องมีสถานที่เรียน จะเป็นศาลาหรืออะไรก็ได้ให้เป็นสัดส่วนไป บางที่เรียนไปทำครัวไป บวชนาคไปประสิทธิภาพก็ไม่ค่อยจะเกิดเรียนไปแห่หน้าไป บางครั้งเวลาให้ไปกวาดใบไม้ก่อน อย่างนี้ไม่ได้เรียนไม่รู้เรื่อง ครูสอนต้องมีความรู้ ดุติ ไม่หน้าบึ้ง นักเรียนสามารถจะสอบถามได้ บางครั้งนักเรียนไม่กล้าถามเพราะอาจารย์น่ากลัวมาก สมัยผมในชั้นไม่มีใครกล้าถาม ไม่เคยยิ้มเลย ฉะนั้นอาจารย์จะต้องมีอัธยาศัย กิจกรรมการเรียนการสอน วัสดุ-อุปกรณ์ในการที่จะนำมาสื่อ การให้ความรู้เล็กๆ พระ-เถรต้องมี เช่น วัดบวรวิทยุ ทันสมัยสุดๆ มีครบทุกอย่าง แต่วัดบางอ้อยช้าง ยังเหมือนเดิม ต้องมาเปิดเครื่องเสียงอยู่ มี CD แต่ดีขึ้น สำนักพุทธให้มา แต่ว่าไม่ค่อยได้ใช้ และสุดท้ายแรงจูงใจในการสอนต้องมี ว่าสอบแล้วจะได้อะไร สอบนักธรรมตรีได้เท่าไร แล้วจะต้องช่วยเหลือเกื้อกูลอะไรบ้าง แรงจูงใจต้องมีต้องยกย่อง ให้เกียรติ ให้รางวัล ถ้าทำได้อย่างนี้การศึกษาจะเป็นไปได้ดี ส่วนหน้าที่ของ สำนักพุทธศาสนาจังหวัดเกี่ยวข้องในเรื่องของการขอตั้งงบประมาณ แต่พอเสนอขอตั้งงบประมาณไปยังรัฐบาลแล้วไม่ค่อยได้ตามที่เสนอขอตั้งงบประมาณไป^{๑๕๒} เด็กที่เข้ามาบวชเรียนแล้ว

^{๑๕๑}สนทนากลุ่มเฉพาะ พระราชโมลี (มีชัย วีรปญโญ, ป.ธ.๙), รองเจ้าคณะภาค ๑ เจ้าอาวาสวัดหงส์รัตนาราม กรุงเทพมหานคร, ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘

^{๑๕๒}สนทนากลุ่มเฉพาะ พระมหาอำพล คุณงกิจ (ป.ธ.๙), รองเจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี เจ้าอาวาสวัดบางอ้อยช้าง, ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.

มองดูการเรียนแล้วเนื่องจากการสอบเป็นอัตนัย ไม่เหมือนการเรียนทางโลก ทางโลกจะเป็นกากบาท หรือไม่ก็ถูกผิด หรือไม่ก็มีการเรียนครึ่งหนึ่งเก็บวิชาไปครึ่งหนึ่ง อาจจะ ๘๐ : ๒๐ หรือ ๓๐ : ๗๐ เป็นคะแนนเก็บ ที่เรารู้ว่ามีคะแนนเก็บช่วยเป็นผลงาน แต่ที่นี้ไม่มี ธรรมชาติไม่มี เด็กเลยมองว่ามันเรียนยาก^{๑๕๓} ที่มองคือในตัวหลักสูตรที่ออกมา สะท้อนว่ายาก เนื่องจากว่า ส่วนใหญ่จะเป็นเรียนเรื่องการแปล เป็นการแปล อาจเป็นบทภาษามคธ แล้วแปลเป็นไทย แล้วเขียนสุภาษิต ไม่มีการคิดวิเคราะห์ หลักสูตรไม่ได้คิดวิเคราะห์ ผลการนำไปใช้ส่วนใหญ่เป็นการแปลสุภาษิต^{๑๕๔}

อุปสรรคและภัยคุกคาม ในการจัดการ ๑) หาวัตถุติบ คือ พระ เณร ยาก พระบวชจำพรรษาน้อยลง เพราะสังคมเปลี่ยนไป ๒) ทุกสำนักต่างจัดกันเอง จึงต้องช่วยสำนักตัวเองของแต่ละสำนักไม่ค่อยมีโอกาสร่วมกันเป็นทีม ๓) ภารกิจของผู้จัดมีมากเกินไปจนกว่าที่จะหันทุ่มเทเอาใจใส่ต่อการพัฒนาการศึกษา จึงถือว่าจัดกันไปตามหน้าที่ ไม่ทุ่มเทอย่างเต็มที่ เป็นต้น^{๑๕๕}

ตารางที่ ๔. ๑๓ อุปสรรคและภัยคุกคาม ในการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ (Focus Group)

ข้อ ที่	ประเด็น/ตัวบ่งชี้	ปริมาณ	
		ความถี่	คนที่
๑	หลักสูตรที่เรียน เกาและเข้าใจยาก ทางด้านภาษา	๖	๑,๒,๓,๔,๕,๖,
๒	ครูผู้สอน หายากและไม่มีประสบการณ์	๔	๑,๓,๔,๕,
๓	ขาดวัตถุประสงค์หรือนิสิตจะเข้ามาศึกษาต่อ	๓	๑, ๒, ๕,
๔	ขาดงบประมาณที่สนับสนุนจากภาครัฐ	๒	๔, ๕

สำหรับการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรม เนื่องจากกฎระเบียบได้กำหนดวัตถุประสงค์หรือเป้าหมาย ๓ ระดับ ดังนี้^{๑๕๖}

ระดับที่ ๑ การจัดการศึกษาเพื่อตัวบุคคล คือ ภิกษุและสามเณรทุกรูปที่บวชมาจะต้องศึกษาหลักเบื้องต้นคือพระวินัย ระเบียบปฏิบัติทางศาสนา และธรรมเนียมต่างๆ ที่เป็นการศึกษาเพื่อรักษาตัวเอง เพื่อปฏิบัติให้ถูกต้อง ทั้งนี้เพื่อพ้นจากความทุกข์ เช่น การศึกษาปฏิบัติกรรมฐาน

^{๑๕๓} สทนากลุ่มเฉพาะ นายไพรัช เสือสิงห์ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.

^{๑๕๔} สทนากลุ่มเฉพาะ นายพนม ศรศิลป์, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.

^{๑๕๕} สทนากลุ่มเฉพาะ นายบุญเชิด กิตติธรากร ผู้อำนวยการสำนักพุทธศาสนาจังหวัดนนทบุรี, ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.

^{๑๕๖} สทนากลุ่มเฉพาะ รองศาสตราจารย์ ดร.อภินันท์ จันตะนี, อาจารย์ประจำหลักสูตร/สาขาวิชาการจัดการเชิง, ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.

ระดับที่ ๒ การจัดการศึกษาเพื่อพระศาสนา คือ จัดหลักสูตรให้เป็นประโยชน์ในเชิงธำรงรักษาเนื้อหาสาระหรือแก่นสารพระพุทธศาสนาเอาไว้ ได้แก่ การเรียนนิกกรรมและบาลีโดยนำพระไตรปิฎกและหลักธรรมต่างๆ มาย่อแล้วเรียนกัน เพื่อรักษาพระพุทธศาสนา ซึ่งเรียกว่า **“พระพุทธรพจน์”**

ระดับที่ ๓ การจัดการศึกษาเพื่อสังคม เป็นการจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือสังคม คือ ลูกชาวบ้านโดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา การเรียนแบบนี้เรียกกันว่า **“พระปริยัติธรรมแผนกสามัญ”** คือเรียนวิชาทางโลกควบคู่กันไปกับเรียนวิชาทางธรรม เมื่อเรียนจบแล้วก็ศึกษาหาเพศไปและใช้ความรู้ไปประกอบอาชีพเป็นพลเมืองดีของชาติต่อไปได้ การจัดการศึกษาแบบนี้จึงเป็นการช่วยเหลือสังคม ผลิตบุคคลที่มีคุณภาพให้สามารถไปพัฒนาสังคม รวมทั้งการสร้างศาสนทายาทด้วย

ด้วยกฎระเบียบดังกล่าว จึงสมควรสร้างระบบและกลไกในการขับเคลื่อนการจัดการศาสนศึกษาเป็นระบบที่ชัดเจน โดยมีเครื่องมือที่สามารถตรวจสอบคุณภาพและมาตรฐานการจัดการศาสนศึกษาได้ สำหรับระบบการประกันคุณภาพการศึกษา มีหลักการดำเนินงาน ๓ ขั้นตอน

๑) **การพัฒนาคุณภาพ (Quality Control)** เป็นการกำหนดมาตรฐานคุณภาพ และพัฒนาสถานศึกษาให้เข้าสู่มาตรฐาน

๒) **การตรวจสอบคุณภาพ** เป็นการตรวจสอบ (Quality Audit) และติดตามผลการดำเนินงานให้เป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนด

๓) **การประเมินคุณภาพ (Quality Assessment)** เป็นการประเมินคุณภาพของสถานศึกษาโดยหน่วยงานที่กำกับดูแลในเขตพื้นที่ และหน่วยงานต้นสังกัดในส่วนกลาง โดยการตรวจเยี่ยม และประเมินสถานศึกษาเป็นระยะ ตามที่กำหนดโดยหน่วยงานต้นสังกัด เพื่อให้การช่วยเหลือและเตรียมพร้อมเพื่อรับการประเมินจากสำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา ภายนอก ในการจัดทำ การประกันคุณภาพภายในสถานศึกษาเพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพนั้น จะต้องทำให้การประกันคุณภาพภายในเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารจัดการ การบริหารจัดการนี้เป็นสิ่งที่ใช้ในการทำงานให้ประสบความสำเร็จ โดยต้องมีกระบวนการวางแผน (Plan) ปฏิบัติการตามแผน (Do) ตรวจสอบประเมินผล (Check) และพัฒนาปรับปรุงอยู่เสมอ (Act) ซึ่งหลักการนี้เป็นการบริหารคุณภาพครบวงจร (PDCA) เป็นวงจรการวางแผน ลงมือทำ ตรวจสอบ และปฏิบัติ เพื่อแก้ไขหรือปรับปรุง มีพัฒนาการจากการควบคุมคุณภาพเชิงสถิติ โดยมีลักษณะเป็นวงจรต่อเนื่อง โดยมีกระบวนการ ๔ ขั้นตอน ดังนี้

๑. วางแผน (plan) ต้องพิจารณาในประเด็นสำคัญ เช่น การกำหนดวัตถุประสงค์ เป้าหมายให้ชัดเจน การกำหนดคุณลักษณะที่ใช้ในการควบคุม การกำหนดวิธีการทำงานเพื่อบรรลุตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ เป็นต้น

๒. ลงมือทำ (do) ได้แก่ ศึกษาและฝึกอบรมให้เข้าใจวิธีการทำงานในแต่ละครั้ง และลงมือปฏิบัติ เก็บข้อมูลคุณลักษณะทางด้านคุณภาพตามวิธีการที่ได้กำหนดไว้ เป็นต้น

๓. ตรวจสอบ (check) เป็นการตรวจสอบความก้าวหน้าของงานและประเมินผลสิ่งที่ปฏิบัติไปแล้ว เช่น ตรวจสอบว่างานที่ทำได้เป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนดหรือไม่ ตรวจสอบว่าคุณลักษณะทางด้านคุณภาพว่าตรงตามเป้าหมายหรือไม่ เป็นต้น

๔. ปฏิบัติและแก้ไขปรับปรุง (act) เมื่อตรวจสอบสิ่งที่ได้ทำตามแผนพบว่ามี ความผิดพลาดหรือข้อบกพร่อง ต้องทำการแก้ไขและปรับปรุง เช่น แก้ไขที่ต้นเหตุของปัญหา ค้นหาสาเหตุ แล้วทำการป้องกัน เพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาดขึ้นอีก หาทางพัฒนาระบบหรือปรับปรุงการทำงานนั้นๆ โดยตรง เป็นต้น เพื่อให้เกิดประโยชน์ในเชิงรูปธรรมอย่างชัดเจนมีการดำเนินงาน ๓ ขั้นตอน ได้แก่ ๑) การพัฒนาคุณภาพ ๒) การตรวจติดตามคุณภาพ ๓) การประเมินคุณภาพ

จากวงจรการประกันคุณภาพการศึกษาข้างต้น ทำให้ทราบถึงกระบวนการประกันคุณภาพการศึกษา ที่เป็นระบบชัดเจนมากขึ้น เป็นผลทำให้บุคลากรที่ปฏิบัติงานด้านการประกันคุณภาพการศึกษาและบุคลากรทุกคนในหน่วยงาน สามารถที่จะนำกระบวนการประกันคุณภาพการศึกษา และวงจรคุณภาพมาประยุกต์ใช้ ในการปฏิบัติงานให้สอดคล้องกับการปฏิบัติงานในแต่ละด้าน และเป็นภาพรวมที่มีคุณภาพต่องานประกันคุณภาพขององค์กรหรือหน่วยงาน แต่การทำงานในแต่ละด้าน จะมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลได้ องค์กร หรือหน่วยงานจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความรับผิดชอบในการสร้างผลผลิตที่มีคุณภาพเป็นสำคัญ^{๑๕๗}

การจูงใจ เมื่อเทียบวุฒิให้แล้ว รัฐเทียบวุฒิให้แล้วว่าจบมัธยมศึกษา จบปริญญา ถามว่าการ ทำงาน สมมติเข้าสาธิตไปแล้วจะทำงานอย่างไร ถ้าไม่อยู่ในวงจรของพุทธศาสนา เป็นครูบาอาจารย์ ถามว่าทำอย่างอื่นได้ไหม ตรงนี้สำคัญ การเชื่อมโยงการทำงานยังขาดแรงจูงใจว่าเรียนมัธยมศึกษาแล้ว สามารถไปทำงานได้ ที่จริงแล้วศักยภาพการทำงานคนเรา ถ้าเหมือนกันกับกำลังแรงงาน การศึกษา ไม่ได้สูง แต่คนที่มาทางธรรมะเนื่องจากจิตใจต้องดี การบริหารงาน การดูแลคน บริษัท ห้างร้าน บางครั้งมีการอบรมธรรมให้กับบุคลากรก่อนที่จะทำงาน เพื่อให้เห็นถึงวิถีหรือความจำเป็นหรือสอน ธรรมะให้ก่อนที่จะทำงาน อย่างน้อยเป็นการพัฒนาบุคลากรทางด้านจิตใจ ไม่เอาเปรียบทางบริษัท การทำงานร่วมกับหมู่พวกได้อย่างมีความสุข อย่างนี้เป็นภัยคุกคาม มาเข้าปัญหาในเรื่องของการศึกษา

อุปสรรคและแนวทางแก้ไข ที่มองคือในตัวหลักสูตรที่ออกมา สะท้อนว่ายาก เนื่องจากว่า ส่วนใหญ่จะเป็นเรียนเรื่องการแปล เป็นการแปล อาจเป็นบทภาษามคร แล้วแปลเป็นไทย แล้วเขียน สุภาษิต ไม่มีการคิดวิเคราะห์ หลักสูตรไม่ได้คิดวิเคราะห์ ผลการนำไปใช้ส่วนใหญ่เป็นการแปลสุภาษิต

กระบวนการเรียนการสอน พระบางรูปจะเห็นว่า การเรียนการสอนปัจจุบันนี้ใครที่จะเป็น ครูบาอาจารย์ ต้องเรียนวิชาครูเพิ่ม ใครที่จะมาสอนหนังสือตามโรงเรียนรัฐหรือบรรพชิตตามชั้นเรียนต้อง เรียนวิชาครูเพิ่ม ตรงนี้จะทำอย่างไร ถ้าเราให้การพัฒนาศักยภาพครูผู้สอนนี้ เป็นการสร้างระบบ กระบวนการถ่ายทอดให้กับผู้เรียนเป็นสิ่งสำคัญ

การใช้สื่อการสอนของนักธรรม จะไม่มีสื่อ ครูบาอาจารย์ต้องหาสื่อเอง ไม่มีสื่อที่จะ สามารถมาสนับสนุน ซึ่งถ้ามีสื่อหรือประสบการณ์ที่ตรงอาจช่วยให้เข้าใจเนื้อหาสาระมากขึ้น การดู ภาพฝาผนังตามโบสถ์ เราจะมองเห็นแล้วสื่อกันได้ง่าย บางครั้งเป็นหนังสือภาษามคร ถ้ามีสื่ออุปกรณ์ ช่วยสนับสนุน การประเมิน มีการประเมินนักธรรมปีละ ๑ ครั้ง ที่สอบธรรมสนามหลวง อยากให้ทาง สำนักมีการประเมินก่อนสักครั้งหรือ ๒ ครั้ง เพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมให้กับพระผู้เรียนหรือเณร

^{๑๕๗} สอนทนากลุ่มเฉพาะ นายพนม ศรศิลป์, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.

ผู้เรียนที่จะสอบ ไม่ใช่สอนแล้วไปสอบครั้งเดียว บางครั้งทำให้เกิดการพลาดโอกาส ถ้ามีการสอบซ่อม ก่อน ๑ ครั้งหรือ ๒ ครั้ง น่าจะดี

แนวทางในการพัฒนา เราควรเพิ่มศักยภาพให้กับครู ทำอย่างไรให้ครูผู้สอนเตรียมสอน จังหวัดปทุมธานีมี ๙๐ กว่ารูป ถ้าเทียบแล้วมีอัตราส่วนน้อยในการสอนนักเรียน ทำอย่างไรจะพัฒนาได้ ทำอย่างไรให้ภาครัฐใช้งบประมาณเท่าเทียมกับภาครัฐ สมมติประเมินศึกษาให้หัวละ ๑,๐๐๐ บาท ควรให้พระ ๑,๐๐๐ ด้วย ถือว่าเป็นการพัฒนาบุคลากรของชาติเหมือนกัน เพราะว่าทางกฎกระทรวงเทียบให้อยู่แล้วว่าจบนักเรียน ประโยชน์อะไร เช่น เข้าระดับปริญญาตรี ควรจะให้งบประมาณมาสนับสนุนสำนักเรียนให้เท่ากับภาครัฐด้วย โดยทุกคนมีสิทธิ์เสมอภาคเหมือนกัน พระยังต่างกันเลย การเรียนการสอนพระไม่ได้เท่าฝ่ายโลก ฝ่ายโลกได้หัวละหมื่น แต่ฝ่ายพระหัวละ ๑๐ บาท นำไว้ตอบสอบจบ เอาไว้ขับเคลื่อนให้เป็นรูปธรรม เพื่อที่จะนำไปสู่การขยายผลตรงนี้ เพราะการปกครองคณะสงฆ์มีอุปสรรค ขอให้เขียนประเด็นสำคัญๆ ไว้เพื่อเสนอในการสอบประจำปี^{๑๕๘} ได้แก่

๑. การจัดการศึกษา มีอย่างต่อเนื่องและถือเป็นหน้าที่สำคัญ ทุกวัดทุกสำนักจัดการศึกษา แผนกธรรม ด้วยความเรียบร้อย

๒. การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษา ลดต่ำลงอย่างต่อเนื่อง ซึ่งสรุปอุปสรรคต่างๆได้ ดังนี้

- ๒.๑ บุคลากร มีความรู้พระธรรมวินัย จำกัด
- ๒.๒ วัตถุดิบ คือ พระ เณร มีจำนวนลดลงมาก
- ๒.๓ การสนับสนุนจากภายนอก และภายใน มีน้อยลงทุกขณะ
- ๒.๔ สภาวะแวดล้อมทางสังคม และเทคโนโลยี

แนวทางแก้ไข โดยสรุปได้ดังนี้

๑. ดำเนินการพัฒนาบุคลากร
๒. แสวงหา ปลุกฝัง ธรรมะ สร้างวัตถุดิบ
๓. ทำความเข้าใจ เพื่อรับการสนับสนุนจากภายในและภายนอก
๔. เรียนรู้ให้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม และเทคโนโลยีเพื่อหาทางปฏิบัติให้สอดคล้องกับปัญหาที่เกิดขึ้น เช่น เณร ติดเกมส์ เป็นต้น

๓. ในอนาคต อาจมีการรวมสำนักศาสนศึกษา ตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป และอาจรวมบุคลากรเป็นส่วนกลางมากขึ้น

กลยุทธ์ในการเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดการศาสนศึกษาของแผนกธรรม ก็จะมีแนวทางในการบริหารจัดการให้เกิดประสิทธิภาพการบริหารจัดการ คงต้องมีความสอดคล้องกันระหว่างความตั้งใจหรือความมุ่งหวังการจัดการศึกษาให้มีความชัดเจน และอยู่ที่ผลลัพธ์ของการจัดการศึกษาว่าตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ แต่วัตถุประสงค์กับผลลัพธ์ ควรสอดคล้องกันและมีกระบวนการบริหารจัดการที่มีการบริหารทรัพยากรอย่างคุ้มค่าได้ และได้ผลลัพธ์ที่มีความคุ้มค่า นี่คือนิยามประสิทธิภาพในการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรม^{๑๕๙}

^{๑๕๘} สทนากลุ่มเฉพาะ นายบุญเชิด กิตติธรากร ผู้อำนวยการสำนักพุทธศาสนาจังหวัดนนทบุรี, ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.

^{๑๕๙} สทนากลุ่มเฉพาะ นาวาอากาศเอก ดร.นภัทร์ แก้วนาถ อาจารย์พิเศษหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.

อนาคตการศึกษา ในอดีตเป็นเรื่องของ Social base หรือเรียกว่า อุปมาเบส ต่อมาพัฒนาการใช้วัดเป็นศูนย์กลางในการพัฒนา ต่อมาเป็นเรื่องของธรรมวินัย เรื่องของบาลี อนาคตอยากให้เป็นกระบวนการสร้างกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่เรียกว่า Learning base center มีการใช้ IT หรือใช้เทคโนโลยีมาเป็น Base หรือเครื่องมือประกอบการเรียนการสอนเป็น E-learning

ประเด็นที่เป็นเรื่องของการจัดการเรียนการสอนที่ให้ผู้เข้ามารับการศึกษามีความพร้อมเป็นพลเมืองของโลกที่ดี ความทันสมัย เป็น Future base Global base กับการจัดการเรียนการสอนเรื่องจุดอ่อน จุดแข็ง โอกาส เห็นด้วยกับท่านเจ้าคุณเจ้าคณะจังหวัดทุกประการว่า ทุกวันนี้มีจุดอ่อนจุดแข็งในตัวเดียวกันว่า การจัดระบบการเรียนการสอนที่ดีและมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจะทำให้ศาสนสถานมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลได้ โดยการวิเคราะห์^{๑๖๐}

ในเรื่องของการพัฒนาเพื่อให้เกิดประสิทธิผล โดยภาพรวม คือการพัฒนาการจัดการในกรอบของการบริหารจัดการเพื่อให้เกิดประสิทธิผลนั้น ขอนำเสนอนโยบาย ในเรื่องของศาสนศึกษาที่เน้นในเรื่องการศึกษาทางพุทธศาสนา คือ จะเน้นในเรื่องการถ่ายทอดองค์ความรู้เป็นต้นแบบ มีการฝึกอบรม มีการสืบสานวัฒนธรรม มีการสร้างองค์ความรู้ที่เกิดเป็นองค์ความรู้ของพระพุทธศาสนาที่มีมานาน สิ่งที่สำคัญการนำหลักการบริหารมาช่วยกับการศึกษาของคณะสงฆ์ ซึ่งต้องวิเคราะห์ตนเองว่ามีประสิทธิภาพ ประสิทธิผลแค่ไหน มีศักยภาพแค่ไหน ในการที่จะเป็นองค์กรการศึกษา คือต้องวิเคราะห์ SWOT นั้นจะทำให้ทราบว่า มีประสิทธิภาพอย่างไร ประสิทธิภาพในเรื่องของบุคลากร คือต้องดูในเรื่องของคุณภาพงานว่าสามารถสร้างนิสิตนักศึกษาที่สามารถจะถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีการเรียนในหลักสูตรได้หรือไม่ ที่สำคัญคือ ตัวบุคลากรที่ถ่ายทอดความรู้ต้องมีองค์ความรู้สามารถมีทักษะในสิ่งที่สอน และให้เกิดการถ่ายทอดที่มีคุณค่า คือ ๑. ด้านหลักสูตร ๒. ด้านผู้สอน ๓. ด้านกระบวนการเรียนการสอน ๔. ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน และ ๕. ด้านวัดผลและประเมินผล ได้ดังต่อไปนี้

๔.๓ ผลการวิเคราะห์แนวทางเกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑

๑. การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ คือ ๑. ด้านหลักสูตร ๒. ด้านผู้สอน ๓. ด้านกระบวนการเรียนการสอน ๔. ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน และ ๕. ด้านการวัดผลและประเมินผล ได้ดังต่อไปนี้

สรุปได้ว่า ในปัจจุบันการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ของคณะสงฆ์ภาค ๑ มีการเรียนนักเรียน ตามพระดำริของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ เพื่อให้ภิกษุสามเณรในเขตปกครองสามารถศึกษาพระธรรมวินัยได้อย่างสะดวกและทั่วถึง ที่เป็นพื้นฐานนำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้องและสิ่งที่ดีงาม ซึ่งทำให้ภิกษุสามเณรมีความรู้ความสามารถตามชั้นเรียนนักเรียนตรี นักธรรมโทและนักธรรมเอก ที่สถานศึกษาแต่ละแห่งจัดการศึกษา โดยตั้งอยู่ศูนย์กลางของประเทศมีความเจริญรุ่งเรืองทั้ง

^{๑๖๐} สทนากลุ่มเฉพาะ ดร.จิตาภา เร่งมีศรีสุข, อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสนมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.

เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างขวางไปยังชุมชนท้องถิ่นและสังคมตลอดมา ส่วนประสิทธิผลการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรม ได้มีการศึกษาทางทฤษฎีเกี่ยวกับคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าและนำพระธรรมวินัยมาปฏิบัติด้วย กาย วาจา และใจ ชั้นปฏิเวธ เป็นขั้นที่แสดงถึงผลของการปฏิบัติตามพระธรรมวินัย การศึกษาแผนกธรรม ของคณะสงฆ์ภาค ๑ จึงเป็นการจัดการศึกษาที่สอดคล้องตามหลักการ ๓ ขั้น และให้บุคคลที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนาได้ตระหนักถึงภารกิจที่จะต้องทำ ๒ ประการ คือ **คันถธุระ** ได้แก่ การศึกษาพระธรรมวินัยให้ถูกต้อง ชัดเจน ไม่ผิดเพี้ยนไปจากที่พระพุทธเจ้าได้สอนไว้ และ**วิปัสสนาธุระ** ได้แก่ การเรียนพระกรรมฐาน มุ่งเน้นการปฏิบัติทางกาย วาจาและใจ เพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดคือการบรรลุธรรม ในอนาคตนั่น ผู้บริหารการศาสนศึกษาแผนกธรรม ต้องให้ความสำคัญของปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลนำไปสู่การพัฒนาประสิทธิผลของการศึกษา ความสำคัญต่อการพัฒนาและปรับปรุงตนเองทั้งในด้านการมุ่งเน้นการบริหาร โดยใช้การตัดสินใจแบบมีส่วนร่วม การใช้ภาวะผู้นำในการโน้มน้าวให้ผู้ใต้บังคับบัญชาร่วมทำงานมากกว่าการมุ่งอำนาจ ให้มีกระบวนการติดต่อสื่อสารที่ีระหว่างสมาชิกด้วยกัน ผู้บริหารต้องตระหนักและให้ความสนใจต่อการพัฒนาตนเองให้เป็นบุคคลที่มีวิสัยทัศน์ในการบริหารงาน มีความเข้าใจต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมต่างๆ ที่อาจส่งผลกระทบต่อการศึกษา โดยกำหนดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางด้านเทคโนโลยี

๒. การนำหลักพุทธธรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวกับปัจจัยที่ทำให้เกิดการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษา

โดยกระบวนการเรียนการการศึกษาพระภิกษุสามเณรในยุคปัจจุบัน เป็นระบบของคณะสงฆ์ไทย โดยให้คณะสงฆ์เป็นผู้ดำเนินการเอง ซึ่งมุ่งเน้นในด้านการอบรมจิตใจโดยเฉพาะแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ **คันถธุระ** เป็นการศึกษาเล่าเรียนหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ที่เป็นวิธีบอกกล่าวท่องจำที่เรียกว่า มุขปาฐะ ทั้งที่เป็นการเล่าเรียนสดับตรับฟังจากพระพุทธเจ้าโดยตรงและจากพระอรหันตสาวก และ**วิปัสสนาธุระ** คือ เป็นการศึกษาวิธีฝึกหัดอบรมจิตใจให้สงบ สะอาด ปราศจากกิเลสอาสวะทั้งปวง โดยจัดเป็นหมวดหมู่มี ๓ หมวด รวมเรียกว่า พระไตรปิฎกมี ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นได้แก่ ๑) หมวดพระสูตร เรียกว่า พระสูตรตันตปิฎก มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมชั้น ๒) หมวดพระวินัย เรียกว่า พระวินัยปิฎก มี ๒๑,๐๐๐ พระธรรมชั้น และ ๓) หมวดพระอภิธรรม เรียกว่า พระอภิธรรมปิฎก มี ๔๒,๐๐๐ พระธรรมชั้น ส่วนการพระปริยัติธรรมแผนกธรรม มีทั้ง

๑) วิชาเรียงความแก้กระทู้ธรรม เช่น กระทู้ธรรมที่ว่าโดยผู้กล่าวนั้นและกระทู้ธรรมที่ว่าโดยอ้างอิงบุคคล

๒) วิชาธรรมวิภาค เช่น การอธิบายความหมาย ตั้งปัญหาเพื่อให้นักเรียนตอบ การแนะนำในการตอบปัญหา การตรวจคำตอบของนักเรียน การเฉลยปัญหาแก่นักเรียน

๓) วิชาพุทธประวัติ เช่น การสรุปประวัติพระพุทธเจ้า

๔) วิชาวินัยบัญญัติ เช่น การอดทน เสียสละ มีจิตเมตตา เป็นต้น

๓. การจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรม

เนื่องจากกฎระเบียบได้กำหนดวัตถุประสงค์หรือเป้าหมาย ๓ ระดับ ดังนี้

ระดับที่ ๑ การจัดการศึกษาเพื่อตัวบุคคล คือ พระภิกษุและสามเณรทุกรูปที่บวชมาจะต้องศึกษาหลักเบื้องต้นคือพระวินัย ระเบียบปฏิบัติทางศาสนา และธรรมเนียมต่างๆ ที่เป็น

การศึกษาเพื่อรักษาตัวเอง เพื่อปฏิบัติให้ถูกต้อง ทั้งนี้เพื่อพ้นจากความทุกข์ เช่น การศึกษาปฏิบัติกรรมฐาน

ระดับที่ ๒ การจัดการศึกษาเพื่อพระศาสนา คือ จัดหลักสูตรให้เป็นประโยชน์ในเชิงธำรงรักษาเนื้อหาสาระหรือแก่นสารพระพุทธศาสนาเอาไว้ ได้แก่ การเรียนนิกัษตรมตรี โทและเอก โดยนำพระไตรปิฎกและหลักธรรมต่างๆ มาเรียนเพื่อรักษาพระพุทธศาสนา ซึ่งเรียกว่า”พระพุทธพจน์”

ระดับที่ ๓ การจัดการศึกษาเพื่อสังคม โดยจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือสังคม คือ ประชาชนที่อยู่ในชุมชนใกล้วัดหรือศาสนศึกษา โดยเฉพาะผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา การเรียนแบบนี้เรียกกันว่า “พระปริยัติธรรมแผนกสามัญ” ซึ่งเรียนวิชาทางโลกควบคู่กันไปกับเรียนวิชาทางธรรม เมื่อเรียนจบแล้วก็ศึกษาหาอาชีพไป และใช้ความรู้ไปประกอบอาชีพเป็นพลเมืองดีของชาติต่อไปได้ การจัดการศึกษาแบบนี้จึงเป็นการช่วยเหลือสังคม ผลิตบุคคลที่มีคุณภาพให้สามารถไปพัฒนาสังคม รวมทั้งการสร้างศาสนทายาทสืบไป

กล่าวโดยสรุป การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ คือ ๑. ด้านหลักสูตร ๒. ด้านผู้สอน ๓. ด้านกระบวนการการเรียนการสอน ๔. ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน และ ๕. ด้านวัดผลและประเมินผล ได้ดังต่อไปนี้

จุดแข็ง การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ คือ เป็นสำนักเรียนที่มุ่งเน้นเรื่องการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม มีบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถที่จะดำเนินงานตามนโยบายของเจ้าสำนักเรียนได้อย่างดี มีงบประมาณด้านการศึกษา และสามารถจัดหาทุนเพิ่มเติมจากศรัทธาสาธุชนได้เพียงพอที่จะพัฒนาการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพสูงสุด มีบุคลากรต้นแบบที่ประสบความสำเร็จด้านการศึกษาทั้งสายพระปริยัติธรรม และสายอุดมศึกษา สามารถเป็นปัจจัยหลักในการจูงใจแก่ผู้เรียน มีนักเรียนของสำนักเรียนสอบไล่ได้ในสนามสอบธรรมสนามหลวงและบาลีสสนามหลวงมาแล้วตลอดเรื่อยมา ซึ่งเป็นตัวชี้วัดของการจัดการศึกษาอย่างต่อเนื่อง และมีการวางระบบการบริหารไว้อย่างดีและชัดเจน ในหน้าที่ที่พึงปฏิบัติ เช่น คณะกรรมการบริหารการศึกษา คณะดำเนินการศึกษา คณะครูสอนพระปริยัติธรรม

จุดอ่อน ในการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ ที่เป็อุปสรรคไม่ให้เกิดการพัฒนาการเรียนการสอนบรรลุผลอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดตามที่มุ่งหวังไว้ เช่น บุคลากรครูผู้สอนส่วนมากอยู่ในช่วงวัยรุ่น มีความรู้ความสามารถเกิดปัญหาสมองไหล บุคลากรครูผู้สอนขาดทักษะการสอน เพราะไม่มีการจัดอบรมสัมมนาครูผู้สอนพระปริยัติธรรมไว้มาก่อน ทำให้มีปัญหาการสื่อความรู้ความเข้าใจต่อนักเรียนได้น้อย บุคลากรครูผู้สอนไม่ดำเนินการสอนตามแผนการสอนที่ได้วางไว้ ทำให้งานดำเนินไปอย่างพลาดเป้าประสงค์ บุคลากรครูผู้สอน ที่มีความเชี่ยวชาญชำนาญในการสอน ยังมีไม่เพียงพอต่อความต้องการ ผู้เรียนขาดแรงจูงใจของระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมมีน้อย บางปีการศึกษากลุ่มที่เข้ามายังขาดทักษะการอ่าน การเขียน ความเข้าใจอยู่มาก และมีทัศนคติ ความมุ่งหวัง ความคาดหวังของผู้เรียน จะเปลี่ยนไปเมื่อสอบไปผ่านในแต่ละปี

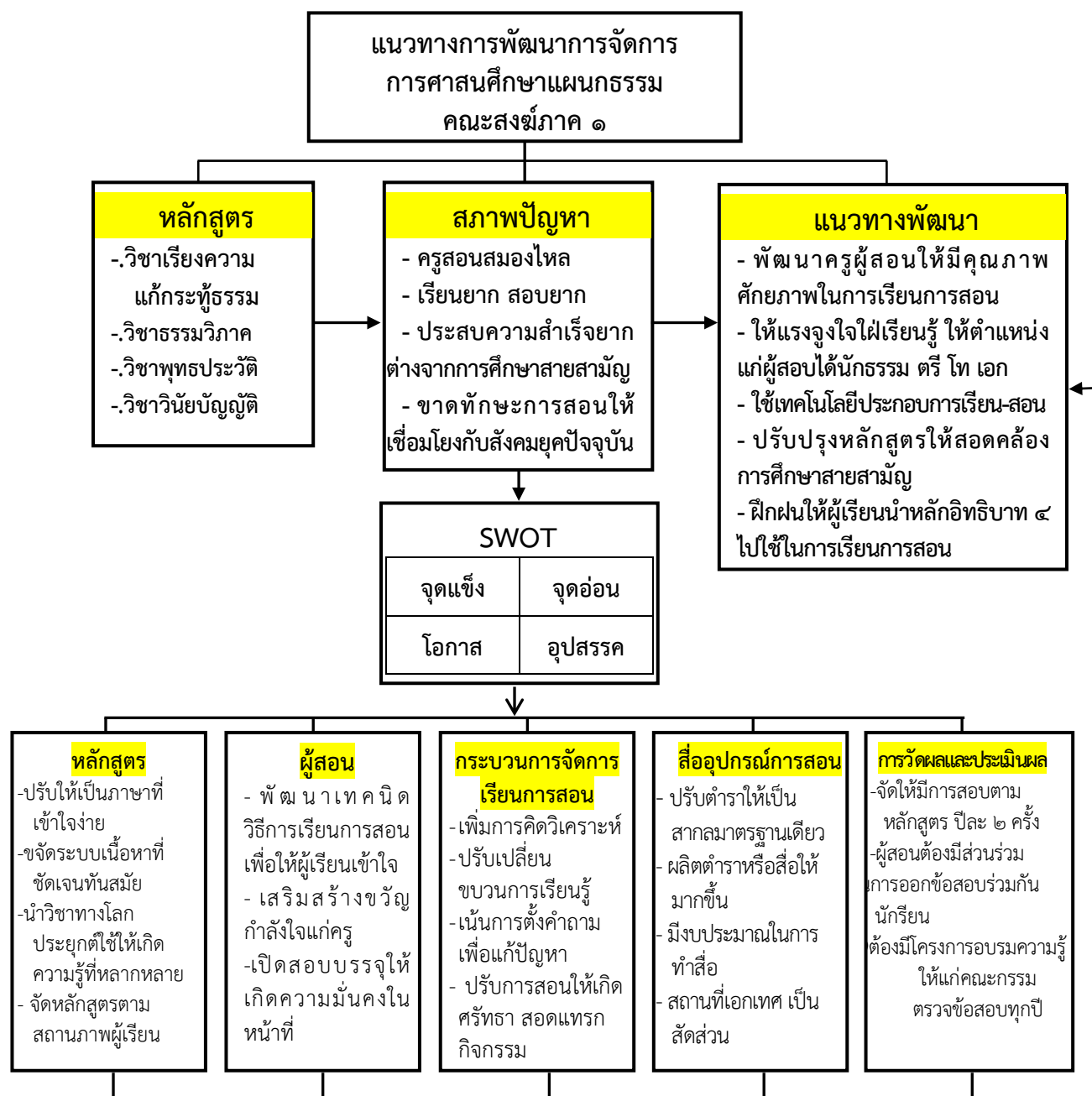
โอกาส ในการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ ที่ช่วยส่งเสริมสนับสนุนการบริหารจัดการศึกษาให้บรรลุผลอย่างมีประสิทธิภาพ คือผู้เรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ได้รับการยกย่องจากสังคมพุทธและสังคมโดยทั่วไป มีโอกาสสร้างความก้าวหน้าในหน้าที่

ต่อไป วิชาการทางพระพุทธศาสนา ได้รับการยอมรับจากสังคมในประเทศและระดับนานาชาติ ความต้องการบุคลากรในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมยังเป็นที่ต้องการมาก พระภิกษุ สามเณร ผู้ได้สำเร็จ มีศักยภาพสอนนักรธรรมได้และเป็นที่ต้องการในสำนักเรียนต่างๆ มีกฎกระทรวงรับรองการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ ว่าด้วยสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยสถาบันพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๔๘ ทำให้เอื้อต่อการจัดระบบการจัดการศึกษาที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียน และปัญหาสังคมภายนอกเป็นอีกปัจจัยหนึ่ง ทำให้ผู้ปกครองส่งลูกหลานเข้ามาบวชเรียน เริ่มมีแนวโน้มมากขึ้น

อุปสรรคและภัยคุกคาม สิ่งที่เป็นอุปสรรคของการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ ที่เป็นผลเสียต่อการจัดการบริหารการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ดังเช่น ผู้เรียนส่วนมีทัศนคติต่อการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ว่าเรียนยาก สอบยาก ประสบผลสำเร็จยาก ต่างจากการศึกษาสายสามัญ ที่สามารถสอบผ่านชั้น ได้ทุกปี ความเจริญของสังคมภายนอกเข้ามาในเขตกำแพงวัดได้ง่ายยิ่งขึ้น จากสื่อสารต่างๆ เช่น โทรศัพท์ โทรทัศน์ อินเทอร์เน็ต ทำให้ภาวะจิตใจของผู้เรียนที่เป็นสามเณร มีความเปลี่ยนแปลงได้ง่ายขึ้น ความคาดหวังของผู้ปกครองยังยึดติดอยู่กับวุฒิการศึกษาสายสามัญมากกว่าสายธรรม และแรงจูงใจใฝ่เรียนของผู้เรียนมีน้อยลง

๔.๔ สรุปองค์ความรู้จากการวิจัย

จากการทำวิจัย ”การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑” ในบทนี้ผู้วิจัยได้มุ่งที่จะสังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาหลักพุทธธรรมและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยที่ทำให้เกิดประสิทธิผลการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ และกลยุทธ์ให้เกิดประสิทธิผลการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ รวมทั้งเอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งเป็นเอกสารในชั้นทุติยภูมิ โดยมีข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม ดังนี้

แผนภูมิภาพที่ ๔.๑ สรุปองค์ความรู้จากการวิจัย

จากแผนภูมิภาพ สรุปองค์ความรู้จากการวิจัยเรื่อง การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษา แผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ คือ ๑. ด้านหลักสูตร ๒. ด้านผู้สอน ๓. ด้านกระบวนการเรียน การสอน ๔. ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน และ ๕. ด้านการวัดผลและประเมินผล โดยบูรณาการด้วยหลัก พุทธธรรม ได้ค้นพบแนวทางการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ ดังนี้

ด้านหลักสูตร หลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรม เมื่อมองในแง่เนื้อหา โดยภาพรวมมีความเป็นมาตรฐานสูง เพราะมีเนื้อหาครอบคลุมหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา โดยขาดความยืดหยุ่นในการเสริมองค์ความรู้ที่เป็นศาสตร์สมัยใหม่จากบางกลุ่มสาระที่ปรากฏในหลักสูตร ควรมีการเขียนโครงสร้างหลักสูตรให้เป็นไปตามทฤษฎี การสร้างหลักสูตร หรือปรับปรุงหลักสูตรให้มีความทันสมัยมีความยืดหยุ่นสามารถเชื่อมโยงกับการศึกษาของรัฐให้มากขึ้น โดยอาจเพิ่มเติมกลุ่มสาระการศึกษาขั้นพื้นฐาน บางกลุ่มที่มีความจำเป็นและเหมาะสมกับสมณภาวะ ตลอดถึงครอบคลุมภารกิจหลักของคณะสงฆ์ อีกส่วนหนึ่งด้วย ทั้งนี้เพื่อเป็นกำลังสำคัญในการรักษาพระพุทธศาสนา อย่างไรก็ตาม ในการปรับหลักสูตรควรคำนึงถึงการศึกษาเพื่อความเป็นศาสนทายาท

ด้านครูผู้สอน ครูต้องเป็นผู้มีคุณธรรมที่ได้รับการยอมรับจากลูกศิษย์ โดยประพฤติปฏิบัติตามหลักพระธรรมวินัย สังเกตได้จากการมีความเมตตากรุณา มีความปรารถนาดีต่อศิษย์ ปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์ทั้งในห้องเรียนและนอกห้องเรียน ส่วนในด้านการทำหน้าที่ต้องมีความเข้าใจในหลักวิชาที่สอนดี แม้จะมีภาระงานสอนในหลักสูตร ครูบางคนยังต้องทำหน้าที่ในฐานะนักเรียนบาลีด้วย เนื่องจากสำนักเรียนจะอยู่กันแบบพี่สอนน้อง ครูขาดความรู้ ความเข้าใจอย่างลึกซึ้ง ขาดประสบการณ์

ด้านกระบวนการจัดการเรียนการสอน การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนโดยใช้เทคนิควิธีการสอนที่มากกว่าการบรรยาย ในการเรียนแบบสืบค้น แบบค้นพบและใช้ปัญหาในการแก้ไข ปัญหาที่มากขึ้น เพิ่มระบบการสอนแบบคิดวิเคราะห์ ปรับเปลี่ยนกระบวนการเรียนรู้ให้ทันสมัย โดยเน้นการเรียนการสอนแบบการตั้งคำถาม รู้จักการแก้ไขปัญหา ปรับการสอนให้เกิดความศรัทธาในการเรียน และสอดแทรกกิจกรรมการเรียนการสอนให้มากขึ้น

ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน ควรผลิตตำรา สื่อแผนการเรียนการสอนที่เป็นแกนกลางเพื่อถือปฏิบัติเป็นมาตรฐานเดียวกัน จัดสรรงบประมาณในการสนับสนุนส่งเสริมจัดทำและพัฒนาสื่อให้น่าสนใจ และใช้อย่างแพร่หลาย ให้มีปริมาณเพียงพอต่อความต้องการในการขบวนการเรียนการสอน และควรมีสถานที่เรียนเป็นเอกเทศ จัดเป็นห้องเรียนเฉพาะ เป็นสัดส่วน จัดให้มีแสงสว่างเพียงพอทั้งภายในและภายนอก มีบรรยากาศและสิ่งอำนวยความสะดวกที่เอื้อต่อการเรียนรู้

ด้านการวัดผลและประเมินผล ควรปรับเกณฑ์การวัดผลและประเมินผลโดยใช้วิธีดำเนินสายกลาง จัดระบบให้มีมาตรฐานเดียวกัน โดยเน้นการวัดความเข้าใจและการประยุกต์ใช้มากกว่าวัดความจำ ปรับปรุงการออกข้อสอบโดยให้เลือกทำ มีการทดสอบความยากง่ายของข้อสอบ เพื่อวัดผลสัมฤทธิ์ของ ผู้เรียนครอบคลุมทุกด้าน ข้อสอบควรเน้นการประยุกต์ใช้ และควรปรับปรุงการออกข้อสอบโดยให้เลือกทำ มีการสอบเก็บสะสมได้ในทุกระดับ ทั้งนี้ ควรให้ผู้สอนได้ประเมินผลการเรียนพฤติกรรมการเรียนของผู้เรียน หรือองค์ประกอบ อื่น ๆ และมีการทำหน้าที่ด้านการให้คำปรึกษาและการแนะแนวด้านพฤติกรรมจิตใจและปัญหาอย่างต่อเนื่อง

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑” ในบทนี้ ผู้วิจัยได้มุ่งที่จะสังเคราะห์องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาให้เกิดการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษา แผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ รวมทั้งเอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องซึ่งเป็นเอกสารในชั้นทุติยภูมิ โดยมีข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม ประกอบด้วยผู้ทรงคุณวุฒิในการให้สัมภาษณ์จำนวน ๑๘ รูป/คน และผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อในการสนทนากลุ่ม จำนวน ๘ รูป/ ซึ่งถือเป็นข้อมูลในชั้นปฐมภูมิที่ผู้วิจัยได้รวบรวมไว้ ทั้งนี้ได้นำข้อมูลที่ได้จากทั้งสามส่วนมาสู่กระบวนการวิเคราะห์และสังเคราะห์เพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่ได้เกี่ยวกับการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ คือ ๑. ด้านหลักสูตร ๒. ด้านครูผู้สอน ๓. ด้านกระบวนการการเรียนการสอน ๔. ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน และ ๕. ด้านการวัดผลและประเมินผล ได้ดังต่อไปนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑” คือ ๑. ด้านหลักสูตร ๒. ด้านครูผู้สอน ๓. ด้านกระบวนการการเรียนการสอน ๔. ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน และ ๕. ด้านวัดผลและประเมินผล สามารถผลิตบุคลากรที่มีคุณภาพให้สามารถไปพัฒนาสังคม รวมทั้งการสร้างศาสนทายาทสืบไป กล่าวโดยสรุป มีดังนี้

จุดแข็ง ของการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ ภาค ๑ คือ เป็นสำนักเรียนที่มุ่งเน้นเรื่องการเรียนการสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม มีบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถที่จะดำเนินงานตามนโยบายของเจ้าสำนักเรียนได้อย่างดี มีงบประมาณด้านการศึกษา และสามารถจัดหาทุนเพิ่มเติมจากศรัทธาสาธุชนได้เพียงพอที่จะพัฒนาการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพสูงสุด มีบุคลากรต้นแบบที่ประสบความสำเร็จด้านการศึกษาทั้งสายพระปริยัติธรรม และสายอุดมศึกษา สามารถเป็นปัจจัยหลักในการจูงใจแก่ผู้เรียน มีนักเรียนของสำนักเรียนสอบไล่ได้ในสนามสอบธรรมสนามหลวงและบาลีสนามหลวงมาแล้วตลอดเรื่อยมา ซึ่งเป็นตัวชี้วัดของการจัดการศึกษาอย่างต่อเนื่อง และมีการวางระบบการบริหารไว้อย่างดีและชัดเจน ในหน้าที่ที่พึงปฏิบัติ เช่น มีคณะกรรมการเพื่อบริหารการศึกษา คณะดำเนินการศึกษา คณะครูสอนพระปริยัติธรรม

สรุปจุดแข็งในการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ภาค ๑ ทั้ง ๕ ด้าน ได้ดังต่อไปนี้

๑. ด้านหลักสูตร ได้แก่ พระสังฆาธิการในทุกระดับชั้นให้ความร่วมมือกันดี คณะสงฆ์มีระบบและกลไกการพัฒนาและบริหารหลักสูตรที่มีประสิทธิภาพ ทำให้เกิดการพัฒนาจิตใจ มีหลักคำ

สอนโน้มน้าวให้เกิดกับผู้เรียนได้เข้าถึงภาวะของการพัฒนาจิตใจอย่างแท้จริงโดยสามารถนำไปสู่การปฏิบัติงานได้อย่างจริงจัง

๒. ด้านครูผู้สอน ได้แก่ มีครูที่มีศักยภาพ มีความเชี่ยวชาญเฉพาะตัว และมีปริมาณอย่างเพียงพอต่อการเรียนการสอน เพราะอยู่ในศูนย์กลางทางการศึกษา ปฏิรูปเทศดีกว่าต่างจังหวัด

๓. ด้านกระบวนการเรียนการสอน ได้แก่ มีการจัดทำแผนการสอน ตามแผนยุทธศาสตร์ มีประสบการณ์ มีเทคนิควิธีที่หลากหลายที่สามารถสอนให้เข้าใจ แจ่มแจ้ง แก่ลวกกล้า และมีคุณภาพที่มีการยอมรับ ทำให้นักเรียนเข้าศึกษาเพื่อมากขึ้น

๔. ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน ได้แก่ มีบุคลากรที่สามารถผลิตสื่อที่หลากหลาย ตามลำดับช่วงชั้นของหลักสูตร และการนำสื่อไปปรับใช้เพื่อให้เกิดศักยภาพทางการเรียนรู้เพิ่มขึ้น

๕. ด้านการวัดผลและประเมินผล ได้แก่ คณะสงฆ์มีการวางแผนในการตรวจสอบการสอบวัดผลประจำปี ที่รัดกุมและจริงจังต่อการกำกับดูแล ในแต่ละจังหวัดของคณะสงฆ์ภาค ๑ มีระบบและกลไกการประเมินผลที่ชัดเจนอย่างเป็นธรรมต่อผู้เรียน

จุดอ่อน ในการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ ที่เป็นจุดอ่อนไม่ให้เกิดการพัฒนาการเรียนการสอนบรรลุผลอย่างมีประสิทธิภาพสูงสุดตามที่มุ่งหวังไว้ เช่น บุคลากรครูผู้สอนส่วนมากอยู่ในช่วงวัยรุ่น มีความรู้ความสามารถเกิดปัญหาสมองไหล บุคลากรครูผู้สอนขาดทักษะการสอน เพราะไม่มีการจัดอบรมสัมมนาครูผู้สอนพระปริยัติธรรมไว้ก่อน ทำให้มีปัญหาการสื่อความรู้ความเข้าใจต่อนักเรียนได้น้อย บุคลากรครูผู้สอนไม่ดำเนินการสอนตามแผนการสอนที่ได้วางไว้ ทำให้งานดำเนินไปอย่างพลาดเป่าประสงค์ บุคลากรครูผู้สอน ที่มีความเชี่ยวชาญชำนาญในการสอน ยังมีไม่เพียงพอต่อความต้องการ ผู้เรียนขาดแรงจูงใจของระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมมีน้อย บางปีการศึกษากลุ่มที่เข้ามายังขาดทักษะการอ่าน การเขียน ความเข้าใจอยู่มาก และมีทัศนคติ ความมุ่งหวัง ความคาดหวังของผู้เรียน จะเปลี่ยนไปเมื่อสอบไปผ่านในแต่ละปี

สรุปประเด็นจุดอ่อน ในการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ภาค ๑ ทั้ง ๕ ด้านได้ดังต่อไปนี้

๑. ด้านหลักสูตร ได้แก่ ขาดการสนับสนุนในการปรับปรุงหลักสูตร เนืองเป็นหลักสูตรเก่ายังไม่รับการเปลี่ยนแปลงให้เท่าทันกับยุคสมัยใหม่ของสายสามัญ เนื้อหาของหลักสูตรไม่สามารถทำให้ผู้เรียนเข้าใจได้ด้วยตนเอง เพราะเป็นภาษาที่เข้าใจยาก ขาดการพัฒนาหลักสูตรที่ต่อเนื่องให้เป็นปัจจุบัน ไม่สามารถนำไปใช้ได้ในชีวิตจริง

๒. ด้านครูผู้สอน ได้แก่ ยังเป็นระบบพี่สอนน้อง ไม่ระบบการคัดเลือกครูที่มีศักยภาพ และไม่มีอัตราอัตรารองรับการปฏิบัติหน้าที่อย่างเป็นระบบ เช่น เงินเดือน หรือ ค่าตอบแทน และนิตยภัตเหมาะสมกับภาระงานในการปฏิบัติหน้าที่เหมือนทางราชการ

๓. ด้านกระบวนการเรียนการสอน ได้แก่ ไม่มีการวางแผนด้านกำลังครู จึงมีอัตราครูที่ไม่เพียงพอต่อการเรียนการสอน ส่งผลให้ครูที่มีความสามารถถลาสิกขา สมองไหลไปสอนโรงเรียนเอกชน ที่ให้เงินเดือนหรือค่าตอบแทนที่สูงกว่า ขาดเทคนิควิธีที่หลากหลายที่สามารถสอนให้เข้าใจ ไม่มีวิธีการเรียนการสอนแบบสืบค้น ไม่มีตัวอย่างในการตั้งคำถาม

๔. ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน ได้แก่ เอกสารตำราขาดการปรับปรุง บุคลากรในสมัยก่อนขาดการผลิตสื่อประกอบการบรรยายที่หลากหลาย บางสำนักยังเน้นการเรียนการสอนแบบท่องจำ

๕. ด้านการวัดผลและประเมินผล ได้แก่ ไม่มีระบบการสอบเก็บคะแนน และการวัดผลที่สามารถสะสมหรือสอบแก้ตัวในแต่ละภาคการศึกษา ทำให้ผู้เรียนขาดโอกาสในการศึกษาของระดับสูงต่อไป จนทำให้เกิดช่องว่าง ระหว่างผู้เรียนที่มีอายุแตกต่างกัน และบางครั้งเกิดความท้อแท้ต่อการศึกษาระบบเดิมๆ ของคณะสงฆ์ คือ ครูผู้สอนไม่ได้ออกข้อสอบ ผู้ออกข้อสอบไม่ได้ตรวจวัดผล การสอบ และผู้ตรวจวัดผลการสอบขาดการอบรมให้มีความรู้เท่าเทียมกันในแต่ละรายวิชาที่เปิดสอบประจำปี

โอกาส ในการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ ที่ช่วยส่งเสริมสนับสนุนการบริหารจัดการศึกษาให้บรรลุผลอย่างมีประสิทธิภาพ คือ ผู้เรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ได้รับการยกย่องจากสังคมพุทธและสังคมโดยทั่วไป มีโอกาสสร้างความก้าวหน้าในหน้าที่ต่อไป วิชาการทางพระพุทธศาสนา ได้รับการยอมรับจากสังคมในประเทศและระดับนานาชาติ ความต้องการบุคลากรในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสังคมยังเป็นที่ต้องการมาก พระภิกษุ สามเณร ผู้ได้สำเร็จ มีศักยภาพสอนนักเรียนได้และเป็นที่ต้องการในสำนักเรียนต่างๆ มีกฎกระทรวงรับรองการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรม ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ ว่าด้วยสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยสถาบันพระพุทธศาสนา พ.ศ. ๒๕๔๘ ทำให้เอื้อต่อการจัดระบบการจัดการศึกษาที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียน และปัญหาสังคมภายนอกเป็นอีกปัจจัยหนึ่ง ทำให้ผู้ปกครองส่งลูกหลานเข้ามาบวชเรียน เริ่มมีแนวโน้มมากขึ้น

สรุปประเด็นโอกาส ในการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ภาค ๑ ทั้ง ๕ ด้าน ได้ดังต่อไปนี้

๑. ด้านหลักสูตร ได้แก่ สามารถนำหลักสูตรไปประยุกต์ใช้สอนได้กับทุกระดับชั้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับครูผู้สอนต้องได้รับการอบรมในแต่ละหลักสูตรอย่างต่อเนื่องทุกๆ ปีการศึกษาควรได้รับการอบรมเพื่อการพัฒนาให้เป็นไปตามหลักสูตรที่มีการปรับเปลี่ยนให้ทันสมัยและครอบคลุมเนื้อหาที่มีความหลากหลายของแต่ละวิชา

๒. ด้านครูผู้สอน ได้แก่ ครูผู้สอนมีโอกาสดำเนินความรู้ที่หลากหลาย สามารถศึกษาต่อได้ทั้งในและต่างประเทศ ต้องมีระบบการคัดเลือกที่เป็นธรรมปราศจากระบบอุปถัมภ์ ต้องมีโอกาที่จะได้รับเงินเดือนและค่าตอบแทน ที่เป็นระบบ เช่น เงินเดือน หรือ ค่าตอบแทน และนิยัตินั้นเหมาะสมกับการงานในการปฏิบัติหน้าที่เหมือนทางราชการ

๓. ด้านกระบวนการเรียนการสอน ได้แก่ ต้องมีการวางแผนอัตรากำลังครู เพื่อสร้างบุคลากรรุ่นใหม่ ที่มีแนวคิดต่อระบบการศึกษายุคใหม่ มีระบบจูงใจที่ครูที่มีอยู่ได้รับโอกาสในการปรับขึ้นเงินเดือนหรือค่าตอบแทนทุกๆ ปี โอกาสในการสร้างประสบการณ์ การสอน ไม่เป็นเพียงแต่การบรรยายอย่างเดียวต้องเพิ่มเทคนิควิธีที่หลากหลายที่สามารถสอนให้เข้าใจ ด้วยวิธีการเรียนการสอนแบบสืบค้น มีตัวอย่างในการตั้งคำถาม

๔. ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน ได้แก่ ครูผู้สอนต้องผลิตเอกสารประกอบการสอนและเรียนรู้การผลิตสื่อตำราให้ทันสมัย บุคลากรในสมัยนี้ต้องเน้นการเรียนการสอนแบบการค้นคว้าจากสื่อที่หลากหลาย วิธีการสอนผ่านระบบการสื่อสารทางไกล เพื่อเปิดโอกาสให้กับผู้ที่สนใจเรียนแต่ไม่มีเส้นทางไปเรียนได้เพราะมีภาระรับผิดชอบต่อธุรกิจของตนเอง

๕. ด้านการวัดผลและประเมินผล ได้แก่ ต้องมีระบบการสอบเก็บคะแนน และการวัดผลที่สามารถสะสมหรือสอบแก้ตัวในแต่ละภาคการศึกษา ทำให้ผู้เรียนมีโอกาสในการศึกษาของระดับสูงต่อไป จนทำให้เกิดช่องว่าง ระหว่างผู้เรียนที่มีอายุแตกต่างกัน และบางครั้งเกิดความท้อแท้ต่อการศึกษาระบบเดิมๆ ของคณะสงฆ์ คือ ครูผู้สอนต้องเป็นผู้ออกข้อสอบในแต่ละแห่งที่มีโอกาสเข้าไปให้ความรู้หรือมีการประชุมกลุ่มของคณะสงฆ์จังหวัดในการออกข้อสอบในภาพรวมโดยการนัดประชุมครูผู้สอนทั้งหมดมาประชุมพร้อมกันเพื่อจัดทำข้อสอบร่วมกันต่อไป ผู้ออกข้อสอบต้องเป็นผู้ตรวจวัดผลการสอบ ในกรณีที่เป็นข้อสอบอัตนัย และเปิดโอกาสให้ครูผู้สอนตรวจวัดผลการสอบ โดยการอบรมให้มีความรู้เท่าเทียมกันในแต่ละรายวิชาที่เปิดสอบ

อุปสรรคและภัยคุกคาม สิ่งที่เป็นอุปสรรคของการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ ที่เป็นผลเสียต่อการจัดการบริหารการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ดังเช่น ผู้เรียนส่วนมีทัศนคติต่อการศึกษาศาสนาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม ว่าเรียนยาก สอบยาก ประสบผลสำเร็จยาก ต่างจากการศึกษาสายสามัญ ที่สามารถสอบผ่านชั้น ได้ทุกปี ความเจริญของสังคมภายนอกเข้ามาในเขตกำแพงวัดได้ง่ายยิ่งขึ้น จากสื่อสารต่างๆ เช่น โทรศัพท์ โทรศัพท อินเทอร์เน็ต ทำให้ภาวะจิตใจของผู้เรียนที่เป็นสามเณร มีความเปลี่ยนแปลงได้ง่ายขึ้น ความคาดหวังของผู้ปกครองยังยึดติดอยู่กับวุฒิการศึกษาสายสามัญมากกว่าสายธรรม และแรงจูงใจใฝ่เรียนของผู้เรียนมีน้อยลง

สรุปประเด็น อุปสรรคและภัยคุกคาม ในการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์ภาค ๑ ทั้ง ๕ ด้าน ได้ดังต่อไปนี้

๑. ด้านหลักสูตร ได้แก่ ขาดการพัฒนาหลักสูตร เป็นหลักสูตรเก่า ยังไม่ได้รับการเปลี่ยนแปลงให้ทันกับการศึกษาสมัยใหม่ของสายสามัญ หลักสูตรไม่เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป เป็นการใช้ภาษาที่เข้าใจยาก ปัญหาการพัฒนาหลักสูตรที่ไม่ต่อเนื่องให้เป็นปัจจุบัน

๒. ด้านครูผู้สอน ได้แก่ ไม่มีระบบการสอบคัดเลือกเพื่อบรรจุเป็นครูผู้สอนที่มีศักยภาพ และอัตรารองรับการปฏิบัติหน้าที่อย่างเป็นระบบ เช่น เงินเดือน หรือ ค่าตอบแทน และนิยัตินัดที่เหมาะสมกับการงานในการปฏิบัติหน้าที่เหมือนทางราชการ ครูผู้สอนในปัจจุบัน รับหลายหน้าที่จนแบ่งเวลาในการปฏิบัติไม่เพียงพอต่อความต้องการ

๓. ด้านกระบวนการเรียนการสอน ได้แก่ ไม่มีการวางแผนในการสอนแต่ละวันที่มีการเรียนการสอน จึงมีอัตราครูที่ไม่เพียงพอต่อการเรียนการสอน

๔. ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน ได้แก่ ขาดงบประมาณในการผลิตเอกสารตำรา ขาดการปรับปรุง บุคลากรในสมัยก่อน ขาดการผลิตสื่อประกอบการบรรยายที่หลากหลาย บางสำนักยังเน้นการเรียนการสอนแบบท่องจำ

๕. ด้านการวัดผลและประเมินผล ได้แก่ ไม่มีเกณฑ์มาตรฐาน และการวัดผลที่สามารถสะสมหรือสอบแก้ตัวในแต่ละภาคการศึกษา โดยทำให้ผู้เรียนขาดโอกาสในการศึกษาของระดับสูงต่อไป จนทำให้เกิดช่องว่าง ระหว่างผู้เรียนที่มีอายุแตกต่างกัน และบางครั้งเกิดความท้อแท้ต่อการศึกษาระบบเดิมๆ ของคณะสงฆ์ คือ ครูผู้สอนไม่ได้ออกข้อสอบ ผู้ออกข้อสอบไม่ได้ตรวจวัดผล การสอบ และผู้ตรวจวัดผลการสอบขาดการอบรมให้มีความรู้เท่าเทียมกันในแต่ละรายวิชาที่เปิดสอบประจำปี

๕.๒ การอภิปรายผล

ในการพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ ที่มีพระภิกษุสามเณรสามารถศึกษาพระธรรมวินัย ได้มีความรู้ในชั้นเรียนนักธรรมตรี นักธรรมโทและนักธรรมเอก นับว่ากำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังชุมชนท้องถิ่นและสังคม และเขตการปกครองภาค ๑ ตั้งอยู่ศูนย์กลางของประเทศมีความเจริญรุ่งเรืองทั้งเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม จึงทำให้การจัดการศาสนศึกษามีประสิทธิภาพ มีทั้งการศึกษาพระธรรมวินัยและทฤษฎีเกี่ยวกับคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า รวมทั้งนำพระธรรมวินัยมาปฏิบัติด้วย กาย วาจาและใจ จึงเป็นการจัดการศึกษาที่สอดคล้องตาม ๒ ประการ คือ คันถุระ ที่ศึกษาพระธรรมวินัยให้ถูกต้อง ชัดเจน ไม่ผิดเพี้ยนไปจากที่พระพุทธเจ้าได้สอนไว้ และวิปัสสนาธุระ เป็นการเรียนพระกรรมฐาน มุ่งเน้นการปฏิบัติทางกาย วาจาและใจ เพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุดคือการบรรลุธรรม ในอนาคต ผู้บริหารการศาสนศึกษาแผนกธรรมต้องให้ความสำคัญของปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลนำไปสู่การพัฒนาประสิทธิภาพของการศึกษา ความสำเร็จต่อการพัฒนาและปรับปรุงตนเองทั้งในด้านการมุ่งเน้นการบริหาร โดยใช้การตัดสินใจแบบมีส่วนร่วม การใช้ภาวะผู้นำในการโน้มน้าวให้ผู้ใต้บังคับบัญชาร่วมทำงานมากกว่าการมุ่งอำนาจ ให้มีกระบวนการติดต่อสื่อสารที่ดีระหว่างสมาชิกด้วยกัน ผู้บริหารต้องตระหนักและให้ความสนใจต่อการพัฒนาตนเองให้เป็นบุคคลที่มีวิสัยทัศน์ในการบริหารงาน มีความเข้าใจต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อมต่างๆ ที่อาจส่งผลกระทบต่อการศึกษา โดยกำหนดเกี่ยวกับกระบวนการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงไปตามกาลสมัย

ผู้วิจัย จะได้อภิปราย การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ ตามหลักการจัดการ ประกอบด้วย ด้านหลักสูตร ด้านครูผู้สอน ด้านขบวนการเรียนการสอน ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน และด้านการวัดผลและประเมินผล จึงสรุปการอภิปรายผลได้ดังต่อไปนี้

๑) ด้านหลักสูตร การพัฒนาการจัดการการศึกษาได้ระบุดึงผลลัพธ์ที่พึงปรารถนาอันเกิดจากความพยายามในการพัฒนาองค์การว่า “การเพิ่มประสิทธิภาพของการแก้ปัญหาและความสามารถในการปรับตัวมุ่งสู่อนาคตขององค์การ ส่วนในระดับบุคคลนั้นการพัฒนาองค์การเปิดโอกาสให้สมาชิกเพิ่มความตระหนักสู่ และการเข้ามีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน ทั้งนี้เพื่อผสมผสานวัตถุประสงค์ส่วนบุคคลให้สอดคล้องกับเป้าหมายขององค์การ”^๑ สอดคล้องกับงานวิจัยของ **บัณฑิต ฉัตรวิโรจน์** ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบการจัดการความรู้เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการสอนของนักศึกษาครู” ผลการวิจัยพบว่า^๒ โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง คือ ๑) การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอน แบบการจัดการความรู้ซึ่งได้รับการประเมินความเหมาะสมโดยผู้เชี่ยวชาญที่ระดับมากที่สุด รูปแบบมีลักษณะเด่นคือ การบูรณาการการจัดการความรู้ กระบวนการกลุ่มและเรียนรู้แบบร่วมมือ การเรียนรู้แนวสร้างสรรค์นิยม การนำความรู้ไปสู่การปฏิบัติ และการประเมินผล

^๑Fred Luthens, **Organization Behavior**, (Singapore: McGraw-Hill International Editions, 1995), p.565.

^๒บัณฑิต ฉัตรวิโรจน์, “การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบการจัดการความรู้เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการสอนของนักศึกษาครู”, **ปริญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต** (สาขาวิชาอุดมศึกษา), (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

ตามสภาพจริง ๒) การนำเสนอรูปแบบการจัดการเรียนการสอน แบบการจัดการความรู้ไปทดสอบกับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักศึกษาครู จำนวน ๖๐ คน กลุ่มทดสอบ จำนวน ๓๐ คน และกลุ่มควบคุม จำนวน ๓๐ คน กลุ่มทดลองมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนการสอนและสมรรถนะทางการสอนสูงกว่ากลุ่มควบคุม อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ และไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของ **จุฬารัตน์ มาเสถียรวงศ์** ได้วิจัยเรื่อง “นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย” การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาแนวโน้มทางเศรษฐกิจสังคมที่มีผลกระทบต่อเด็กและเยาวชนในต่างประเทศและของประเทศไทย ๒) ศึกษา นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย ๓) ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับนโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย ผลการวิจัย พบว่า^๓ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด คือ สังคมไทย ๑๐ ปีข้างหน้าจะต้องเผชิญกับแนวโน้มสำคัญและความไม่แน่นอนในด้านต่างๆ ที่มีผลกระทบต่อสังคม เด็ก เยาวชน และการศึกษาไทย ไม่ว่าจะเป็นแนวโน้มด้านสื่อเทคโนโลยีที่เปลี่ยนโฉมหน้าการเรียนรู้จากห้องเรียนไปสู่โลกไร้พรมแดน กระแสเศรษฐกิจเสรีที่มีผลต่อภาวะการแข่งขันและการแข่งขันเพื่อเข้าถึงความรู้ กระแสความก้าวหน้าทางวิทยาการที่ส่งผลกระทบต่อการเร่งรัดให้การศึกษาต้องไล่ทันต่อความรู้ใหม่ๆ กระแสการเมืองยุคใหม่ท่ามกลางสังคมพหุวัฒนธรรมที่หนีไม่พ้นซึ่งความขัดแย้ง และการเรียนรู้อิสระทางสังคม ในชุมชน ชาติพันธุ์ต่างๆ แนวโน้มวิกฤตทางจริยธรรมคุณธรรม รวมถึงความอ่อนแอของสถาบันครอบครัว ที่มีผลต่อการอบรมเลี้ยงดู และการใช้ชีวิตของเด็กและเยาวชน ซึ่งทั้งหมดนี้ยังส่งผลสืบเนื่องเชื่อมโยงไปกับปัญหาวิกฤตเยาวชน เรื่องการใช้ชีวิตเสี่ยงเป็นต้น

เมื่อผู้บริหารหรือเจ้าสำนักเรียน อาจารย์ เจ้าหน้าที่ และนักเรียน ในแต่ละสำนักเรียนในพื้นที่กรุงเทพมหานคร มีการวางแผนการจัดการศึกษาแผนกบาลี ทั้งระยะสั้นและระยะยาว ตามหลักสูตร กฎระเบียบที่เหมาะสมในยุคโลกาภิวัตน์ วางแผนการจัดองค์การบริหารการศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี ให้มีเป้าหมายที่ชัดเจน วางแผนการบริหารงานบุคคลให้ถูกต้องตามกฎระเบียบของมหาเถรสมาคม และกฎระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาแผนกบาลี วางแผนการอำนวยความสะดวกให้มีการแบ่งทีมงานให้กับคณะผู้ทำหน้าที่ในการเรียนการสอนและการสอบวัดผล ตามที่แม่กองบาลีสนามหลวงกำหนด วางแผนหาเงินทุนและรางวัล เพื่อให้แก่อาจารย์ เจ้าหน้าที่ และนักเรียนบาลีตามลำดับขั้นเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจ จึงเป็นเหตุผลให้ผู้บริหารหรือเจ้าสำนักเรียน อาจารย์ เจ้าหน้าที่ และนักเรียน มีความคิดเห็นด้านการวางแผน โดยภาพรวมอยู่ในระดับเห็นด้วยปานกลาง

๒) ด้านครูผู้สอน การพัฒนาการจัดการการศึกษาด้านการบริหารบุคคล พบว่า การสรรหาและคัดเลือกทรัพยากรมนุษย์ที่มีความสามารถพิเศษจากภายนอกเข้ามาเป็นสมาชิกใหม่ขององค์การหรือคัดเลือกทรัพยากรมนุษย์ที่มีความสามารถพิเศษจากภายในองค์การที่มีคุณสมบัติตรงตามความต้องการขององค์การแล้วก็ตามก็ไม่ได้หมายความว่า องค์การไม่ต้องพัฒนาบุคลากรอีก เพราะแม้บุคลากรจะผ่านกระบวนการคัดเลือกที่ดีที่สุดมาแล้ว ก็อาจจะยังไม่สามารถปฏิบัติงาน อย่างมีประสิทธิภาพได้เลยในทันที เพราะในความเป็นจริงแล้วไม่มีบุคลากรใดที่ดีที่สุด หรือเหมาะสมที่สุดสำหรับองค์การโดยไม่ผ่านการขัดเกลา ทำให้องค์การต้องมีกระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มี

^๓จุฬารัตน์ มาเสถียรวงศ์, “นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย”, **ปริญาเศรษฐศาสตร์ดุสิตบัณฑิต** (สาขาวิชาพัฒนศึกษา), (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙).

ความสามารถพิเศษเหล่านี้ให้มีความเหมาะสมกับ ภารกิจ และ เป้าหมายขององค์กร และยิ่งต้องพัฒนาบุคลากรเพิ่มมากขึ้นเพื่อเป็นกำลังคนสำรองที่สำคัญสำหรับองค์กรในอนาคต กระบวนการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จึงไม่ควรเน้นเรื่องการให้ แต่ควรเน้นเรื่องการดึงความสามารถ หรือศักยภาพของบุคลากรออกมาโดย ผ่านกิจกรรมการพัฒนา”^๔ ไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของ **พระราชรัตนมงคล** (มนตรี ยางธิสาร) ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมวิธีการสอนศีลธรรมระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของพระสอนศีลธรรมตงโครงการของกระทรวงศึกษาธิการ” ผลการวิจัยพบว่า^๕ ผลการติดตามผลของบุคลากรอยู่ในระดับมาก คือ ผู้เข้ารับการฝึกอบรมได้นำความรู้ไปใช้ปฏิบัติงาน มีความคิดเห็นสอดคล้องกันว่า หลักสูตรมีความสอดคล้องและมีความเหมาะสมทั้งด้านระยะเวลา ด้านเนื้อหาสาระ ด้านกิจกรรม ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน และด้านการประเมินผลเป็นต้น และไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของ **สมหวัง บุญสิทธิ์** ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษารูปแบบการพัฒนาประสิทธิภาพการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของข้าราชการครูสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดขอนแก่น” มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาข้าราชการครูให้สามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบ ผลการวิจัย พบว่า^๖ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก คือ ๑) ผลการพัฒนานวัตกรรมและเครื่องมือประเมินผลในการพัฒนาครู เครื่องมือ นวัตกรรม ที่ใช้ประกอบการพัฒนาครูประกอบด้วย คู่มือพัฒนาประสิทธิภาพการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของครู เอกสารเสริมความรู้ด้านการปฏิรูปการเรียนรู้ และเอกสารเสริมความรู้ด้านการวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนการสอน จากการประเมินคุณภาพเอกสารพบว่าทุกรายการมีผลประเมินอยู่ในระดับมากถึงมากที่สุด ๒) ประสิทธิภาพของรูปแบบการพัฒนาครู ผลการประเมินพฤติกรรมการสอนของครูพบว่า ทุกรายการอยู่ในระดับมากถึงมากที่สุด ๓) ผลการประเมินคุณภาพงานวิจัยของครูกลุ่มเป้าหมายพบว่า ทุกรายการอยู่ในระดับมาก

เมื่อผู้บริหารหรือเจ้าสำนักเรียน อาจารย์ เจ้าหน้าที่ และนักเรียน ในแต่ละสำนักเรียนในพื้นที่กรุงเทพมหานคร ได้ส่งเสริมอาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาบาลี เข้าประชุม อบรม สัมมนา ไปศึกษาดูงานในสถานที่ปฏิบัติงานจริง มีการจัดฝึกอบรม สัมมนาเชิงวิชาการในโรงเรียนพระปริยัติธรรม เพื่อสร้างทีมงานให้เกิดความสัมพันธ์ต่อการปฏิบัติงานเชิงลึก มีการจัดกิจกรรมเสริมความรู้แก่อาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษาบาลี เช่น การปฏิบัติธรรม เทคนิคการสอน และการสอนทางคอมพิวเตอร์เป็นต้น สนับสนุนทุนทรัพย์และพัฒนาอาจารย์ ให้ได้ทำผลงานทางวิชาการตามสติปัญญา ความรู้ ความสามารถออกไปสู่สังคมยุคโลกาภิวัตน์ วิเคราะห์ปัญหาอุปสรรคต่างๆ ที่เกี่ยวกับบุคลากรทางการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีในยุคโลกาภิวัตน์ จึงเป็นเหตุผลให้ผู้บริหารหรือเจ้าสำนัก

^๔จิระประภา อัครบวร, **คุณค่าคน คุณค่างาน**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์เต๋า ๒๐๐๐, ๒๕๕๒), หน้า ๘๕.

^๕พระราชรัตนมงคล (มนตรี ยางธิสาร), “การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมวิธีการสอนศีลธรรมระดับมัธยมศึกษาตอนต้นของพระสอนศีลธรรมตงโครงการของกระทรวงศึกษาธิการ”, **ปริญญาดุขฎฐิบัณฑิต** (สาขาวิชาการศึกษาศาสตร์), (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๔).

^๖สมหวัง บุญสิทธิ์, “การศึกษารูปแบบการพัฒนาประสิทธิภาพการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของข้าราชการครูสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดขอนแก่น”, **วิทยานิพนธ์ดุขฎฐิบัณฑิต** (สาขาการทดสอบและวัดผลการศึกษา), (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๖).

เรียน อาจารย์ เจ้าหน้าที่ และนักเรียน มีความคิดเห็นด้านการบริหารบุคคล โดยภาพรวมอยู่ในระดับ เห็นด้วยปานกลาง

๓) ด้านกระบวนการเรียนการสอน การพัฒนารูปแบบการจัดการการศึกษาด้านการจัด องค์การพบว่าการออกแบบโครงสร้างองค์การ และเรื่องการแข่งขันผล สำหรับทางด้านทักษะนั้น ที่ ปรัชญาจะต้องมีทักษะด้านต่างๆ เช่น การฟัง การมีมนุษยสัมพันธ์ การสร้างความเชื่อถือและความสามารถในการทำงานร่วมกับกลุ่มได้อย่างราบรื่น”^๗ ไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของ **นงลักษณ์ เรือนทอง** ได้วิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารโรงเรียนที่มีประสิทธิภาพ” ผลการวิจัย พบว่า^๘ ผู้บริหาร ครู อาจารย์ เจ้าหน้าที่ และนักเรียน มีทัศนะต่อรูปแบบการบริหารโรงเรียนที่มีประสิทธิภาพ อยู่ในระดับ มาก คือ ๑) รูปแบบการบริหารโรงเรียนที่มีประสิทธิภาพ คือ องค์การแห่งการเรียนรู้ ผู้บริหารและครู เป็นมืออาชีพ การประกันคุณภาพ สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ การมีวิสัยทัศน์และวัตถุประสงค์ ร่วมกัน เน้นการเรียนการสอน การสอนที่มีวัตถุประสงค์ และมีความคาดหวังต่อนักเรียนสูง ๒) รูปแบบการบริหารโรงเรียนที่มีประสิทธิภาพ คือ มีความเหมาะสมถูกต้อง สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ สอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีของการบริหารคือ ๑) องค์การแห่งการเรียนรู้ ๒) ผู้บริหารและครูเป็นมืออาชีพ ๓) การประกันคุณภาพ การตรวจสอบได้และความเชื่อถือ ๔) สภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการ เรียนรู้ ๕) การมีวิสัยทัศน์และวัตถุประสงค์ร่วมกัน ๖) เน้นการเรียนการสอน ๗) การสอนที่มี วัตถุประสงค์ และ ๘) มีความคาดหวังต่อนักเรียนสูงเป็นต้น และไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของ **ณัฏฐ ธรณ์ นิลอรุณ** ได้วิจัยเรื่อง “การพัฒนาระบบการจัดการความรู้ของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา” การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อพัฒนาระบบการจัดการความรู้ของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา และนำเสนอระบบการจัดการความรู้ของเขตพื้นที่การศึกษาที่สมบูรณ์ ผลการวิจัย พบว่า^๙ โดย ภาพรวมอยู่ในระดับมาก คือ ๑) ระบบการจัดการความรู้ของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา คือระบบ ทัวไปของการจัดการความรู้ ระบบการจัดการคือ วัตถุประสงค์ หลักการ วิธีการดำเนินการ ๒) ระบบ ทัวไปของการจัดการความรู้คือ ด้านสภาพแวดล้อม ด้านสิ่งที่นำเข้า ด้านกระบวนการ ด้านสิ่งที่ ส่งออก และด้านสิ่งที่ย้อนกลับ ๓) ระบบเฉพาะของการจัดการความรู้คือ ด้านโครงสร้างการจัดการ ความรู้ ด้านบุคลากรการจัดการความรู้ ด้านภารกิจการจัดการความรู้ และด้านเทคโนโลยีการจัดการ ความรู้

เมื่อผู้บริหารหรือเจ้าสำนักเรียน อาจารย์ เจ้าหน้าที่ และนักเรียน ในแต่ละสำนักเรียนใน พื้นที่กรุงเทพมหานคร ได้จัดโครงสร้างการบริหารการศึกษาแผนกบาลีที่เป็นระบบตามประเพณีนิยม ที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา มีการแต่งตั้งอาจารย์ประจำชั้นประโยคให้มีความพร้อมเพื่อปฏิบัติหน้าที่ตาม แผนการเรียนการสอน การสอบวัดผล มีการกำหนดหน้าที่และรายได้แก่ผู้รับผิดชอบทางการจัด การศึกษาแผนกบาลีที่ชัดเจน จัดหาอาจารย์พิเศษภายนอกมาเป็นวิทยากรส่งเสริมความรู้ให้แก่

^๗สุนันทา เลาพันธ์, **การพัฒนาองค์การ**, (กรุงเทพมหานคร: ซีวีแอลการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๓๙.

^๘นงลักษณ์ เรือนทอง, “รูปแบบการบริหารโรงเรียนที่มีประสิทธิภาพ”, **ปริญญาดุษฎีบัณฑิต** (สาขาวิชา การบริหารการศึกษา), (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปกร, ๒๕๕๐).

^๙ณัฏฐธรณ์ นิลอรุณ, “การพัฒนาระบบการจัดการความรู้ของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา”, **ปริญญาดุษฎีบัณฑิต** (สาขาวิชาบริหารการศึกษา), (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

นักเรียนบาลีได้ทราบทักษะและประสบการณ์เชิงลึก องค์การได้กำหนดให้ผู้บริหาร อาจารย์ เจ้าหน้าที่ และนักเรียน ตั้งอยู่ในกฎระเบียบของโรงเรียนพระปริยัติธรรม จึงเป็นเหตุผลให้ผู้บริหาร หรือเจ้าสำนักเรียน อาจารย์ เจ้าหน้าที่ และนักเรียน มีความคิดเห็นด้านการจัดการ โดยภาพรวมอยู่ในระดับเห็นด้วยปานกลาง

๔) ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน การพัฒนารูปแบบการจัดการการศึกษาการอำนวยความสะดวก พบว่า การบริหารทรัพยากรมนุษย์หมายถึงกระบวนการที่ผู้บริหารใช้ศิลปะและกลยุทธ์ดำเนินการสรรหาคัดเลือกและบรรจุบุคคลที่มีคุณสมบัติเหมาะสมเพื่อปฏิบัติงานในองค์การ พร้อมทั้งสนใจการพัฒนาข้าราชการให้สมาชิกที่ปฏิบัติงานในองค์การเพิ่มพูนทั้งความรู้ ความสามารถ รวมทั้งมีสุขภาพกายและสุขภาพจิตที่ดีในการทำงานและยังรวมไปถึงการแสวงหา วิธีการที่ทำให้สมาชิกในองค์การที่ต้องพ้นจากการทำงานด้วยเหตุพหุผลภาพ เกษียณอายุ หรือ เหตุอื่นใดให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข”^{๑๐} และไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของ พระมหาสหัส จิตสาโร ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาวิจัยการบริหารองค์กรคณะสงฆ์” ผลการวิจัย พบว่า^{๑๑} โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก การแต่งตั้งและถอดถอนบุคคลในองค์กรคณะสงฆ์ เป็นอำนาจหน้าที่ของผู้บริหารชั้นต้นหรือผู้บริหารที่สูงกว่า ยังขาดการบริหารอย่างเป็นระบบและมีการพัฒนาไม่ทันกับการเปลี่ยนแปลง แต่การมอบอำนาจในการตัดสินใจยังขึ้นอยู่กับผู้บริหารที่มีลำดับชั้นสูงกว่า การจัดการบริหารในแต่ละวัดยังไม่เด่นชัด รวมทั้งการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในระดับต่างๆ ตั้งแต่ระดับภาค จนถึงระดับวัดการปกครองมีการรวมศูนย์ และเป็นไปในการสั่งการจากบนลงล่าง การศึกษาของวัดและของคณะสงฆ์โดยรวมขาดระบบบริหารจัดการที่ดีและไม่เป็นระบบ

เมื่อผู้บริหารหรือเจ้าสำนักเรียน อาจารย์ เจ้าหน้าที่ และนักเรียน ในแต่ละสำนักเรียนในพื้นที่กรุงเทพมหานคร ได้ดำเนินงานธุรการ และงานสารบรรณ รวมทั้งจัดทำสถิติงานเข้า-ออก ของโรงเรียนพระปริยัติธรรมอย่างถูกต้อง ดำเนินการเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอน ตรวจสอบบัญชี กำหนดวันสอบวัดผล ตามกฎระเบียบของโรงเรียนพระปริยัติธรรม จัดทำบัญชีนักเรียน เก็บรักษาเอกสาร และการบำรุงรักษาวัสดุสิ่งของของโรงเรียนพระปริยัติธรรม ติดตามผลและควบคุมการใช้จ่ายงบประมาณการศึกษาแผนกบาลี เช่น ค่ายานพาหนะ เครื่องมือสื่อสาร อาคารสถานที่สอบเป็นต้น รวบรวมเก็บรักษาเอกสาร กฎระเบียบ ข้อบังคับ คำสั่งที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนของโรงเรียนพระปริยัติธรรม ให้คงอยู่ถาวร จึงเป็นเหตุผลให้ผู้บริหารหรือเจ้าสำนักเรียน อาจารย์ เจ้าหน้าที่ และนักเรียน มีความคิดเห็นด้านการอำนวยความสะดวก โดยภาพรวมอยู่ในระดับเห็นด้วยปานกลาง

๕) ด้านการวัดผลและประเมินผล พัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาด้านการควบคุม พบว่า องค์การเป็นหน่วยทางสังคมที่ประกอบด้วยมนุษย์หลายๆ คนที่อยู่ร่วมกันเพื่อกระทำการหนึ่งสิ่งใดให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน องค์การจึงมีความเคลื่อนไหว มีพฤติกรรมและมีปฏิสัมพันธ์โต้ตอบไปมาระหว่างกันทั้งภายในและภายนอกองค์การ ความเจริญก้าวหน้าอย่างรวดเร็วทางด้านวิทยาการและเทคโนโลยี ความเปลี่ยนแปลงทางค่านิยมและวัฒนธรรมของบุคคลในองค์การส่งผลกระทบต่อ

^{๑๐}พยอม วงศ์สารศรี. การบริหารทรัพยากรมนุษย์ (กรุงเทพมหานคร: คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต. ๒๕๕๐), หน้า ๕.

^{๑๑}พระมหาสหัส จิตสาโร, “การบริหารองค์กรคณะสงฆ์”, รายงานการวิจัย, (คณะครุศาสตร์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๑).

ดำเนินงานขององค์การ จึงทำให้องค์การที่ต้องการความเจริญก้าวหน้าและเจริญเติบโตในอนาคต จำเป็นต้องวางแผนเพื่อปรับปรุงเปลี่ยนแปลงองค์การให้มีประสิทธิภาพ”^{๑๒} สอดคล้องกับแนวคิดของ **ศิริวรรณ เสรีรัตน์** ได้แสดงทัศนะว่า “หน้าที่งานบริหารที่เป็นมาตรฐานการศึกษาที่จะต้องทำหน้าที่โดยผู้บริหารงาน จำนวน ๕ ประการคือ การวางแผน การจัดองค์การ การบริหารบุคคล การอำนวยความสะดวก และการควบคุมเป็นต้น”^{๑๓} สอดคล้องกับแนวคิดของ **พระธรรมโกศาจารย์** (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้ชี้ให้เห็นว่า “การศึกษาพุทธวิธีการบริหารโดยใช้หน้าที่ของนักบริหารเป็นกรอบในการพิจารณา มีอยู่ ๕ ประการคือ การวางแผน การจัดองค์การ การจัดคนเข้าทำงาน การสั่งการ และการควบคุมเป็นต้น”^{๑๔} สอดคล้องกับงานวิจัยของ **สมชาย ไมตรี** ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาของพระสงฆ์ในประเทศไทย : กรณีศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี” ผลการวิจัย พบว่า^{๑๕} โดยภาพรวมการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี มีความเหมาะสมอยู่ในระดับปานกลาง คือ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีเป็นการศึกษาที่เน้นการสอบวัดผลความรู้ ระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลีปัจจุบันยังมีความเหมาะสม การศึกษาคณะสงฆ์ก็ยังรักษารูปแบบการศึกษาเดิมมาตั้งแต่สมัยโบราณจนถึงปัจจุบัน และคณะสงฆ์จะต้องเริ่มคิดตัดสินใจในการปรับปรุงระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี เพื่อให้การศึกษาระบบนี้คงอยู่ และแพร่หลายมากยิ่งขึ้นต่อไป นอกจากนั้น ไม่สอดคล้องกับงานวิจัยของ **กนกวรรณ โกมลิตพิพงศ์** ได้วิจัยเรื่อง “การบริหารกิจการของคณะสงฆ์เงินนิกายในประเทศไทย” งานวิจัยเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา ๓ ประการคือ ๑) ศึกษาวิสัยประวัติความเป็นมา การพัฒนาการบริหารกิจการ อิทธิพลและปัญหาอุปสรรคของคณะสงฆ์เงินนิกายในประเทศไทย ๒) ศึกษากรอบและแนวคิดการบริหารกิจการของคณะสงฆ์เงินนิกายประเทศไทย ๓) ศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการบริหารกิจกรรมของคณะสงฆ์เงินนิกายในระดับในประเทศไทย กรอบและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา วิจัยคือ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ หน้าที่การงานของผู้บริหารตามแนวทางและหลักการ (Posdcorb) และการวิเคราะห์สถานการณ์ (Swot) ผลการวิจัย พบว่า^{๑๖} โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก คือ การจัดการศึกษาของโรงเรียนเป็นองค์กรหนึ่งที่มีการบริหารจัดการที่แบ่งเป็นฝ่าย ด้านการเรียนมีครูใหญ่เป็นผู้รับผิดชอบ และตำแหน่งการบริหารจัดการออกเป็นฝ่ายต่างๆ ให้ร่วมกันรับผิดชอบงานทั้งหมด ในโรงเรียน เนื่องจากการเรียนการสอนเป็นไปตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ จึงทำให้ลักษณะการบริหารงานในโรงเรียนค่อนข้างเป็นทางการไปด้วย (E=Education) หมายถึงการบริหารกิจการ ด้านการศึกษา เป็นงานการบริหารโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา รูปแบบโครงสร้างมีผู้จัดการ ผู้ช่วยผู้จัดการคณะกรรมการสถานศึกษา ครูใหญ่ และผู้ช่วยครูใหญ่ แบ่งเป็นการบริหาร

^{๑๒}สุนันทา เลาพันธ์, **การพัฒนาองค์การ**, (กรุงเทพมหานคร: ซีวีแอลการพิมพ์, ๒๕๕๓), หน้า ๒๒๑.

^{๑๓}ศิริวรรณ เสรีรัตน์, **ทฤษฎีองค์การ : ฉบับมาตรฐาน**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสาร, ๒๕๕๓), หน้า ๔๗.

^{๑๔}พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **พุทธวิธีการบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๕.

^{๑๕}สมชาย ไมตรี, “การศึกษาของพระสงฆ์ในประเทศไทย : กรณีศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี”, **งานวิจัยค้นคว้าอิสระ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๓๙), หน้า ๑๒๖.

^{๑๖}กนกวรรณ โกมลิตพิพงศ์, “การบริหารกิจการของคณะสงฆ์เงินนิกายในประเทศไทย”, **พุทธศาสนดุขภูมิต** (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา), (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

กิจการของโรงเรียนเป็น ๖ ฝ่ายคือ ฝ่ายวิชาการ ฝ่ายปกครอง ฝ่ายธุรการ ฝ่ายแผนงาน และบริหารงานทั่วไป ฝ่ายบริหาร และฝ่ายทะเบียนและวัดผล

เมื่อผู้บริหารหรือเจ้าสำนักเรียน อาจารย์ เจ้าหน้าที่ และนักเรียน ในแต่ละสำนักเรียนในพื้นที่กรุงเทพมหานคร ควบคุมดูแลอาจารย์ เจ้าหน้าที่ และนักเรียน ในแต่ละสำนักเรียนให้ปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมายของมหาเถรสมาคม ควบคุมงบประมาณส่วนกลาง ทั้งรายรับและรายจ่าย เพื่อส่งจ่ายให้แก่อาจารย์ เจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา ดูแลรักษาอาคารสถานที่ของโรงเรียนพระปริยัติธรรม ด้วยการบูรณปฏิสังขรณ์ให้มีความมั่นคงถาวร กำกับดูแลทรัพย์สินสมบัติของโรงเรียนพระปริยัติธรรม เช่น เอกสาร ประกาศนียบัตร ปริญญาบัตร กฎระเบียบ หนังสือเรียน ตำราศึกษา สื่อการสอน สารสนเทศ คอมพิวเตอร์เป็นต้นให้ดี ควบคุมระบบการเรียนการสอน และการสอบวัดผลให้เป็นไปตามที่แม่กองบาลีสนามหลวงกำหนด จึงเป็นเหตุผลให้ผู้บริหารหรือเจ้าสำนักเรียน อาจารย์ เจ้าหน้าที่ และนักเรียน มีความคิดเห็นด้านการควบคุม โดยภาพรวมอยู่ในระดับเห็นด้วยปานกลาง

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ คือ ๑. ด้านหลักสูตร ๒. ด้านครูผู้สอน ๓. ด้านกระบวนการเรียนการสอน ๔. ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน และ ๕. ด้านการวัดผลและประเมินผล กล่าวโดยสรุป มีดังนี้

การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑ ผู้วิจัย สรุปข้อเสนอแนะเชิงนโยบายในการพัฒนาจัดการการศึกษา ตามหลักการจัดการประกอบด้วย ๑. ด้านหลักสูตร ๒. ด้านครูผู้สอน ๓. ด้านกระบวนการเรียนการสอน ๔. ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน และ ๕. ด้านการวัดผลและประเมินผล ดังต่อไปนี้

๑. ด้านหลักสูตร มหาเถรสมาคมควรมีนโยบายให้ผู้บริหารหรือเจ้าสำนักเรียน มีการวางแผนการจัดการศึกษาแผนกธรรม ทั้งระยะสั้นและระยะยาว ตามหลักสูตรที่เหมาะสมกับยุคสมัย มีเป้าหมายชัดเจนตามกฎหมายของสำนักเรียนเป็นต้น

๒. ด้านครูผู้สอน ผู้บริหารหรือเจ้าสำนักเรียน ต้องส่งเสริมอาจารย์เข้าประชุม อบรมสัมมนาเชิงวิชาการ ไปศึกษาดูงานในสถานที่ปฏิบัติงานจริง มีการจัดฝึกอบรมสัมมนาเชิงวิชาการ และสนับสนุนทุนทรัพย์เป็นต้น

๓. ด้านกระบวนการเรียนการสอน คือ ผู้บริหารหรือเจ้าสำนักเรียน ต้องกำหนดหน้าที่ตามโครงสร้างการบริหารให้อาจารย์ บุคลากรเจ้าหน้าที่ และนักเรียน ปฏิบัติหน้าที่ตามที่ได้มอบหมาย คือ ตั้งอยู่ในกฎระเบียบของสำนักเรียน

๔. ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน ผู้บริหารหรือเจ้าสำนักเรียน ต้องติดตามการปฏิบัติงานภายในสำนักเรียน ติดตามงบประมาณ ติดตามวัสดุอุปกรณ์เครื่องมือสื่อสาร อาคารสถานที่สอบเป็นต้น รวบรวมเก็บรักษาเอกสาร กฎระเบียบ ข้อบังคับ คำสั่งที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนในสำนักเรียน

๕. ด้านการวัดผลและประเมินผล ผู้บริหารหรือเจ้าสำนักเรียน ต้องควบคุมดูแล อาจารย์ บุคลากร เจ้าหน้าที่ และนักเรียนในสำนักเรียนให้อยู่ในกฎระเบียบ กำกับดูแลรักษาเอกสาร กฎระเบียบ หนังสือเรียน ตำราศึกษา สื่อการสอน สารสนเทศ และคอมพิวเตอร์เป็นต้น ตรวจสอบระบบการเรียนการสอน และการสอบวัดผลให้เป็นไปตามที่แม่กองธรรมเป็นต้น

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

ผู้วิจัย สรุปข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการในการพัฒนาการจัดการศึกษา ตามหลักการจัดการ ประกอบด้วย ประกอบด้วย ๑. ด้านหลักสูตร ๒. ด้านครูผู้สอน ๓. ด้านกระบวนการการเรียนการสอน ๔. ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน และ ๕. ด้านการวัดผลและประเมินผล ดังต่อไปนี้

๑. ด้านหลักสูตร ผู้บริหารหรือเจ้าสำนักเรียน อาจารย์ และบุคลากรเจ้าหน้าที่ต้องนำแนวทางการพัฒนาการจัดการศึกษาไปปฏิบัติให้มีความชัดเจน ด้านระยะเวลา การปฏิบัติงาน และการจัดกรรมในสำนักเรียนเป็นต้น

๒. ด้านครูผู้สอน ผู้บริหารหรือเจ้าสำนักเรียน อาจารย์ และบุคลากรเจ้าหน้าที่ต้องดำเนินการให้ผู้สอน เกิดแรงจูงใจให้เกิดจิตศรัทธาในการเรียนการสอน ด้วยการจัดประชุมสัมมนาในสำนักเรียน เชิญไปทัศนศึกษาดูงานที่อื่น มีการจัดฝึกอบรมเชิงวิชาการในสำนักเรียน มีการสร้างทีมงานให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะสงฆ์เป็นต้น

๓. ด้านกระบวนการเรียนการสอน ผู้บริหารหรือเจ้าสำนักเรียน อาจารย์และบุคลากรเจ้าหน้าที่ให้มีการพัฒนาการจัดการเรียนการสอน ทั้งเชิงรุกและเชิงรับ ตามนโยบาย การพัฒนาระบบการศึกษาให้มีความยืดหยุ่นตามสภาพสังคมวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป ควรจะดำเนินการให้สอดคล้องตามรูปแบบโครงสร้างสำนักเรียนที่ได้ปฏิบัติสืบทอดกันมา และแผนการศึกษาที่มีเป้าหมาย

๔. ด้านสื่ออุปกรณ์การสอน ผู้บริหารหรือเจ้าสำนักเรียน อาจารย์ และบุคลากรเจ้าหน้าที่ดำเนินการจัดซื้อ จัดหาให้ครบถ้วนและเพียงพอต่อจำนวนนักเรียน ในแต่ละห้องตามความเป็นจริง

๕. ด้านการวัดผลและประเมินผล ผู้บริหารหรือเจ้าสำนักเรียน อาจารย์ และบุคลากรเจ้าหน้าที่ให้เกิดความโปร่งใสเป็นไปตามกฎระเบียบและข้อบังคับของคณะสงฆ์ต่อไป

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” ผู้วิจัยเสนอแนะแนวทางการวิจัยครั้งต่อไป ดังต่อไปนี้

๑. ควรศึกษาการพัฒนาประสิทธิภาพการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑

๒. ควรมีการศึกษากลยุทธ์ในการพัฒนารูปแบบเกี่ยวกับการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาคอื่นๆ ต่อไป

๓. ควรมีการศึกษายุทธศาสตร์การพัฒนาจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ภาค ๑

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือและเอกสารทั่วไป

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. ธรรมศึกษาชั้นเอก. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๒.

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ภาค ๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๖.

กรมการศาสนา. การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๑.

_____. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การขนส่งสินค้าและพัสดุ, ๒๕๕๐.

_____. วัดพัฒนา ๔๔. กระทรวงศึกษาธิการ: กองพุทธศาสนสถาน, ๒๕๔๔.

กรมวิชาการ. ประวัติการศึกษาคณะสงฆ์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ลาดพร้าว, ๒๕๒๗.

กระทรวงศึกษาธิการ. พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์องค์การขนส่งสินค้าและพัสดุ, ๒๕๕๐.

กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย. การทวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: ศยาม, ๒๕๓๗.

_____. อินเดียนทวิปที่นาที่. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: ศยาม, ๒๕๔๔.

กองธรรมสนามหลวง. การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม. กรุงเทพมหานคร: อาทรการพิมพ์, ๒๕๔๘.

กองพุทธศาสนศึกษา. ปฏิทินการศึกษาแผนกสามัญศึกษา. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๒.

กองพุทธศาสนสถาน. คู่มือการพัฒนาวัดสู่ความเป็นมาตรฐาน. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๕.

กิตติมา ปรีดีดิถ. การบริหารและการนิเทศการศึกษาเบื้องต้น. กรุงเทพมหานคร: อักษรพัฒนา, ๒๕๕๐.

จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์. สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์, ๒๕๔๕.

จำลอง วุฒิจันทร์. การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๒๖.

ชูป กาญจนประกร. หลักรัฐประศาสนศาสตร์. กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๐.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- เด่น ชะเนติย์ง. **การบริหารงานบุคคล**. กรุงเทพมหานคร : ม.ป.ท., ๒๕๓๓.
- เต็มศักดิ์ ทองอินทร์. **ความรู้เบื้องต้นทางการบริหารรัฐกิจ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.
- ทองใบ สุดซารี ผศ.ดร.. **ทฤษฎีองค์การ : วิเคราะห์แนวคิด ทฤษฎีและการประยุกต์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. ภาควิชาบริหารธุรกิจ คณะวิทยาการจัดการ สถาบันราชภัฏอุบลราชธานี, ๒๕๔๒.
- ธงชัย สันติวงษ์. **องค์การและการจัดการ**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๒.
- ธนจรัส พูนสิทธิ. **การจัดการองค์การและการบริหาร**. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๘.
- ธีระ รุณเจริญ. **การบริหารเพื่อการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้**. กรุงเทพมหานคร: เยลโล่การพิมพ์, ๒๕๔๕.
- นงเยาว์ ชาญณรงค์. **ศาสนากับสังคม**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๗.
- นภัทร์ แก้วนาค. **เอกสารประกอบการสอน เรื่อง เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Data Analysis Technique)**. (ถ่ายเอกสารเย็บเล่ม).
- นิรมล กิติกุล. **องค์การและการจัดการ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙.
- นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ และพูนศิริ วัจนะภูมิ. “ทฤษฎีและแนวความคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชนบท” **เอกสารการสอนชุดวิชาคหกรรมศาสตร์กับการพัฒนาชุมชน หน่วยที่ ๑-๗**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยโชติยธรรมาธิราช, ๒๕๓๔.
- เนตร์พัฒนา ยาวีราช. **การจัดการสมัยใหม่**. กรุงเทพมหานคร: เซ็นทรัลเอ็กซ์เพรส, ๒๕๔๖.
- บรรจบ บรรณรุจิ. **ประวัติศาสตร์อินเดียโบราณ**. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๕๕.
- บรรยงค์ โตจินดา. **องค์การและการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร: รวมสาส์น, ๒๕๔๕.
- ปกรณ์ ปรียากร. **ทฤษฎีและแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาในการบริหารการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๕,
- ประทาน คงฤทธิศึกษากร. **สุขภาพพลานามัยในฐานะปกครองตนเอง**. กรุงเทพมหานคร: คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตบริหารศาสตร์, ๒๕๓๙.
- ปรีชา ช่างขวัญยืน. **สตรีในคัมภีร์ตะวันออก**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- พงศ์สันต์ ศรีสมทรัพย์และชลิดา ศรมณี รศ.. **หลักการจัดการองค์การและการจัดการ**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: ห.จ.ก.แสงจันทร์การพิมพ์, ๒๕๓๑.
- พระครูประจักษ์สารธรรม (เสนอ สิริปัญโญ). **วิธีการสอนวิชาพุทธประวัติ**. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๓.
- พระเทพวิมลโมลี (ประเวช ธนปัญโญ). **เทคนิคการสอนวิชาพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๓.
- พระเทพโสภณ (ประยูร ธมมจิตโต). **ทิศทางการศึกษาไทย**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, พ.ศ.๒๕๕๓.
- _____. บทบาทของสถาบันพระพุทธศาสนากับการจัดการศึกษา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ดี, ๒๕๔๖.
- พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). พุทธวิธีบริหาร. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.
- _____. การศึกษาเพื่อสร้างศาสนทายาท. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.
- _____. ทิศทางการศึกษาไทย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ). วิปัสสนากรรมฐาน. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๘.
- พระธรรมปัญญามรณ (สุชาติ ธรรมรัตน์) และ พระมหาทองดี ปญฺญาวชิโร. การศึกษาพระปริยัติธรรม แผนกบาลี. กรุงเทพมหานคร: อาหารการพิมพ์, ๒๕๔๘.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). พระพุทธศาสนาจะวิกฤติต้องคิดให้ไกลรู้ให้ทัน. กรุงเทพมหานคร: มุลินธิพุทธธรรม, ๒๕๔๕.
- _____. พระพุทธศาสนาพัฒนาคนและสังคม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒.
- _____. พระไตรปิฎก สิ่งที่ชาวพุทธต้องรู้. กรุงเทพมหานคร: เอส.อาร์.พรินติ้ง แมส โปรดักส์, ๒๕๔๖.
- _____. วินัยเรื่องที่ใหญ่กว่าที่คิด. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘.
- พระธรรมวโรดม (บุญมา คุณสมปโน). คู่มือพระอุปัชฌาย์. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กาญจนบุรี: สำนักพิมพ์ธรรมเมธี, ๒๕๔๕.
- พระปริยัติโกศล (ถวัลย์ อาจารย์สุโก). เทคนิคการสอนวิชาพระพุทธธรรมนักรธรรมเอก. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๓.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). สอนนาค-สอนทิต : ชีวิตพระ-ชีวิตชาวพุทธ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์สวย จำกัด, ๒๕๕๒.
- _____. แก่นแท้ของพระพุทธศาสนาและลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๔.
- _____. พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร: เอส.อาร์. พรินติ้ง แมสโปรดักส์, ๒๕๕๑.
- _____. พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๕๒.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). **การศึกษาเครื่องมือพัฒนาที่ยังต้องการพัฒนา**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๕๐.
- พระพรหมมุนี. **สอรรถรสนามหลวง**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๘.
- พระไพศาล วิสาโล. **พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖.
- พระมหาโกวิทย์ สิริวณฺโณ. **แผนพัฒนาโรงเรียน**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒.
- พระมหาเทียบ สิริวณฺโณ. “บาลีคืออะไร”. ใน **เก็บเพชรจากคัมภีร์พระไตรปิฎก**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- พระมหาบุญมา อคฺคปญฺโญ. **วิชาการสอนพุทธประวัติ**. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๓๓.
- พระมหาสถิต ถาวโร. **เทคนิคการแต่งเรียงความแก้กระทู้ธรรม**. กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๓.
- พระโมศคัลลานเถระ. **คัมภีร์อภิธานวรรณนา**. พระมหาสมปอง มุทิโต แปลและเรียบเรียง. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ประยูรพรินท์ติ้ง จำกัด, ๒๕๔๗.
- พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ จิตฺตวณฺโณ). **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงฺคโล). **การบริหารวัด**. นครปฐม: เพชรเกษมการพิมพ์, ๒๕๔๘.
- พระราชวรมนี (พล อาภากร). “พัฒนาการศึกษาพระปริยัติธรรมของคณะสงฆ์ปัจจุบัน”. ใน **๖๕ ปี คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**. พระราชวรมนี (พล อาภากร) บรรณาธิการ. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.
- พระอมรเมธี (สุนทร สุนทรเมธี). **หลักการสอนวิชาเฉพาะธรรม**. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๓.
- พิทยา บวรวัฒนา. **การบริหารเชิงบูรณาการ**. นนทบุรี: สำนักงานข้าราชการพลเรือน, ๒๕๔๖.
- พิน ดอกบัว. **พระพุทธศาสนากับคนไทย**. กรุงเทพมหานคร: ศิลปาบรรณาการ, ๒๕๔๒.
- ภรณ์ กิริติบุตร. **การพัฒนาประสิทธิผลขององค์กร**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โอเดียน สโตร์, ๒๕๒๙.
- ภัทรพร สิริกาญจน. **หน้าที่ของพระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ : แนวคิดและบทบาท**. ของพระคำเขียน สุวณฺโณ, ใน **พระพุทธศาสนากับจิตวิญญาณสังคมไทย ประเด็นวิจัย ศาสนาและวัฒนธรรม**. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- ภาวิตา ธาราศรีสุทธิ และวิบูลย์ ไตรวณฺบุตร. **หลักและทฤษฎีการบริหารการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๒.
- มงคล ศรีไพรวรรณ. **ประวัติการศึกษาของสงฆ์**. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๕๕๐.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **จากนาลันทาถึงมหาจุฬาฯ**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. **องค์การและการจัดการ**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๘.
- มัลลิกา ต้นสอน. **การจัดการยุคใหม่**. กรุงเทพมหานคร: เอ็กซ์เปอร์เน็ท จำกัด, ๒๕๔๔.
- มาณี ไชยธีรานุวัฒน์ศิริ และคณะ. **บทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์**. กรุงเทพมหานคร: เอส แอนด์ จี กราฟฟิค, ๒๕๔๒.
- ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒**. พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖.
- วัชร บวรณสิงห์. **การบริหารหลักสูตร**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๓.
- วัฒนา วงศ์เกียรติรัตน์ และสุริยา วีรวงศ์. **คู่มือการประเมินผลโครงการฝึกอบรม**. สถาบันวิจัยสังคม. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.
- วิเชียร วิทยอดม. **องค์การและการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร: ธนธการพิมพ์, ๒๕๕๐.
- วิทย์ วิศทเวทย์. **ปรัชญาการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.
- วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. **การบริหารจัดการและการบริหารการพัฒนาขององค์กรตามรัฐธรรมนูญ และหน่วยงานของรัฐ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์นิติธรรม, ๒๕๔๘.
- _____. **การบริหารเมืองหลวงและการบริหารท้องถิ่น : สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส ญี่ปุ่นและไทย**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์โพธิ์เพลช, ๒๕๓๖.
- วิโรจน์ อุ่นทรัพย์ และคณะ. **คู่มือการปฏิบัติงานการขออนุญาตจัดตั้งและขยายชั้นเรียนโรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: กองพุทธศาสนศึกษา สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๔. (ถ่ายเอกสารเย็บเล่ม)
- วิไล ตั้งจิตสมคิด. **การศึกษาและความเป็นครูไทย**. กรุงเทพมหานคร: โอเอสพริ้นติ้งเฮาส์, ๒๕๔๖.
- ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ. **องค์การและการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร: บริษัท ธรรมสาร จำกัด, ๒๕๔๕.
- สมคิด บางโม. **หลักการจัดการ**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๓๙.
- _____. **องค์การและการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร: วิทย์พัฒน์, ๒๕๔๑.
- สมใจ ลักษณะ. **การพัฒนาประสิทธิภาพในการทำงาน**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เพิ่มทรัพย์การพิมพ์, ๒๕๕๒.
- สมชาย ดรงค์เดช. **การประเมินโครงการ : แนวคิดและวิธีการ**. ภาควิชาโภชนวิทยา คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **วินัยมุข (เล่ม ๓)**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๘. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- สมเดช สีแสง. **คู่มือการบริหารโรงเรียนประถมศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ**. ชัยนาท: อมรการพิมพ์, ๒๕๔๔.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- สมพงษ์ เกษมสิน. **การบริหารบุคคลแผนใหม่**. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๔.
- สมหวัง พิธิยานุวัฒน์. **วิธีวิทยาการประเมินทางการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.
- สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง. **การศึกษาพระปริยัติธรรม**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๒),
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. **พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- สุภาพร พิศาลบุตร. **การพัฒนาองค์การ**. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๙.
- สุรพล สุษะพรหม ผศ.ดร. และคณะ. **ทฤษฎีองค์การและการจัดการเชิงพุทธ**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.
- สุลักษณ์ศิริวัณ. **ปรัชญาการศึกษา**. กรุงเทพมหานคร: เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๕๔.
- เสฐียร พันธงชาติ. **ศาสนาเปรียบเทียบ**. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๔๙.
- เสถียร โพธิ์นันทะ. **ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊คส์, ๒๕๔๔.
- เสถียรโกเศศ-นาคประทีป (นามแฝง). **ลัทธิของเพื่อน**. กรุงเทพมหานคร: พिरาบ, ๒๕๔๐.
- เสนาะ ตีเยาว์. **หลักการบริหาร**. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖.
- แสวง อุดมศรี. **การปกครองคณะสงฆ์ไทย**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- อรุณ รักธรรม. **ทฤษฎีองค์การสมัยใหม่ : การบริหารองค์การ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕.
- อัศวพงษ์ สัจจวาติต. **ปรัชญาการศึกษาแบบผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง**. กรุงเทพมหานคร : แอล.ที.เพรส, ๒๕๔๖.
- อภิรักษ์ จันทะนี. **ระเบียบวิธีวิจัยทางการจัดการชั้นสูง**. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๗.
- อานี เท็นชิน พัลโม. **รูปเงา ขุนเขา ทะเลสาบ นักบวชสตรีกับการปฏิบัติธรรม**. แปลโดย นวรัตน์ ธาระวานิช. กรุงเทพมหานคร : สามลดา, ๒๕๔๙.
- เอส. ดัตต์. **การศึกษาในพระพุทธศาสนา**. แปลโดย อมร โสภณวิเชษฐวงศ์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

บรรณานุกรม (ต่อ)

(๒) วิทยานิพนธ์ :

กนกวรรณ โกมลิตธิพงศ์. “การบริหารกิจการของคณะสงฆ์จีนนิกายในประเทศไทย”. **พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต** สาขาวิชาพระพุทธศาสนา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

กฤษณา คิตติ. “การพัฒนารูปแบบการประเมินผลการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ”. **ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต** สาขาวิชาการวัดผลและประเมินผล. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

กิริติ ศรีวิเชียร. “ตัวแปรที่เกี่ยวข้องกับผลการเรียนของนักเรียนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี”. **ปริญญาการศึกษาดุษฎีบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๒๘.

จุฬารณย์ มาเสถียรวงศ์. “นโยบายและยุทธศาสตร์ทางการศึกษาแบบมุ่งอนาคตเพื่อเด็กและเยาวชนไทย”. **ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต** สาขาวิชาพัฒนศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

ชาโรณี ตรีวัณณ. “การพัฒนาสมรรถภาพการจัดการเรียนการสอนของครูประถมศึกษาตามแนวคิดการศึกษาผ่านบทเรียน”. **ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต** สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

ณัณศภรณ์ นิลอรุณ. “การพัฒนาระบบการจัดการความรู้ของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา”. **ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต** สาขาวิชาบริหารการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๒.

ธวัช เต็มฉนวน. “การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพในการจัดการศึกษาระดับปริญญาตรีของสถาบันอุดมศึกษาสังกัดกรมศิลปากร”. **ปริญญาการศึกษาดุษฎีบัณฑิต** สาขาวิชาการอุดมศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๘.

ธีระพล เพ็ญจันทร์. “การบริหารจัดการภาครัฐที่มีประสิทธิภาพของสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา”. **ปริญญาปรัชญาดุษฎีบัณฑิต**. สาขาการบริหารการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๔๒.

นงลักษณ์ เรือนทอง. “รูปแบบการบริหารโรงเรียนที่มีประสิทธิผล”, **ปริญญาดุษฎีบัณฑิต** สาขาวิชาการบริหารการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐.

นริศว์ ปราบมย์. “การพัฒนาศักยภาพการมีส่วนร่วมของนักเรียนในการจัดการเรียนการสอนระดับชั้นเรียนมัธยมศึกษา”. **ปริญญาวิทยาศาสตรดุษฎีบัณฑิต** สาขาวิชาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๘.

บัณฑิต ฉัตรวิโรจน์. “การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบการจัดความรู้เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะการสอนของนักศึกษาคณะครู”. **ปริญญาครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต** สาขาวิชาอุดมศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- บุญส่ง หาญพานิช. “การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการความรู้ในสถาบันอุดมศึกษาไทย”.
วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต. สาขาวิชาอุดมศึกษา. คณะครุศาสตร์: จุฬาลงกรณ
 ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- บุญหนา จิมนาง. “การประเมินประสิทธิภาพการสอนของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษาเขตการ
 ปกครองคณะสงฆ์ภาค ๙”. **รายงานการวิจัย**. กรุงเทพมหานคร: โครงการพระสอน
 ศีลธรรมในโรงเรียน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- ปรีชา กันธิยะ. “การพัฒนารูปแบบการบริหารโรงเรียนที่พระมีส่วนร่วมในการสอนศีลธรรม”.
วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย:
 มหาวิทยาลัยสยาม, ๒๕๕๑.
- พระครูอุทัยกิจจารักษ์ สุจินโณ. “รูปแบบการบริหารจัดการการเผยแผ่พระพุทธศาสนาขององค์กร
 ปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๒”. **ปริญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต** สาขาวิชาการจัดการเชิง
 พุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.
- พระเฉลิมชาติ ขาติวโร. “ศึกษาวิเคราะห์การพัฒนาการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย”. **รายงานการวิจัย**.
 บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- พระปลัดสัมฤทธิ์ เทวธมโม (เปจิเตตัง). “รวมบทความวิชาการโครงการสัมมนาวิชาการ”. **ผลงานวิจัยและ
 วิทยานิพนธ์ดีเด่น**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.
- พระมหาไกรวรรณ ปุณฺณขันธ. “ผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสำนักเรียนพระปริยัติธรรม”. **ปริญา
 ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต** สาขาการบริหารการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัย
 ศิลปากร, ๒๕๕๒.
- พระมหาสหัส ฐิตสาโร. “การบริหารองค์กรคณะสงฆ์”, **รายงานการวิจัย**. (คณะครุศาสตร์ มหาจุฬ
 ลงกรณราชวิทยาลัย, กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๑).
- พระมหาอำนาจ ปวฑฒโน. “การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการการศึกษาพระปริยัติธรรม”. **ปริญาพุทธ
 ศาสตรดุษฎีบัณฑิต** สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหา
 จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖
- พระยุพธนา รมณียธมโม. การศึกษาเชิงวิเคราะห์การจัดองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล, วิทยานิพนธ์พุทธ
 ศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา), (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
 วิทยาลัย, ๒๕๔๘),
- พระราชรัตนมงคล (มนตรี ยางธิสาร). “การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมวิธีการสอนศีลธรรมระดับมัธยมศึกษา
 ตอนต้นของพระสอนศีลธรรมตามโครงการของกระทรวงศึกษาธิการ”. **ปริญาดุษฎีบัณฑิต**
 สาขาวิชาการศึกษาผู้ใหญ่. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๔.
- พระอุดร คงทอง. “การศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการนํานโยบายการศึกษาขั้นพื้นฐานโรงเรียนพระปริยัติ
 ธรรมแผนกสามัญศึกษาไปปฏิบัติ : ศึกษาเฉพาะกรณีวัดธรรมมงคล เขตพระโขนง
 กรุงเทพมหานคร”. **วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต** สาขาวิชานโยบาย
 สาธารณะ. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๙.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- สมชาย ไมตรี. “การศึกษาของพระสงฆ์ในประเทศไทย : กรณีศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี”. **งานวิจัยค้นคว้าอิสระ**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ, ๒๕๓๙.
- สมศักดิ์ บุญปู, ผศ.ดร., “การพัฒนาการศึกษาสงฆ์”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต**. กรุงเทพมหานคร: นวสารณการพิมพ์, ๒๕๕๒.
- สมหวัง บุญสิทธิ. “การศึกษารูปแบบการพัฒนาประสิทธิภาพการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนของข้าราชการครูสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดขอนแก่น”. **วิทยานิพนธ์ดุขฎิบัณฑิต** สาขาการทดสอบและวัดผลการศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๖.
- สุพจน์ พันธุ์ชูเพชร. “การศึกษากระบวนการบริหารงานของผู้อำนวยการสามัญศึกษาจังหวัด”. **รายงานวิจัย**. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๘.
- อัศครัตน์ พูลกระจ่าง. “การพัฒนาหลักสูตรฝึกอบรมหัวหน้างานเพื่อพัฒนาหลักสูตรการสอนงานปฏิบัติในสถานประกอบการ”. **วิทยานิพนธ์ครุศาสตรบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าพระนครเหนือ, ๒๕๕๐.

(๓) เว็บไซต์ :

สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง. **หลักสูตรธรรมศึกษา ฉบับปรับปรุง พ.ศ.๒๕๔๖**. ข้อมูลจาก http://www.gongtham.net/my_data/luksut/index.php. เข้าถึงเมื่อวันที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๕๕๖

(๔) สัมภาษณ์ / สนทนากลุ่มเฉพาะ

- สนทนากลุ่มเฉพาะ จิตาภา เร่งมีศรีสุข ดร.. อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘
- สนทนากลุ่มเฉพาะ นายบุญเชิด กิตติธรากร ผู้อำนวยการสำนักพุทธศาสนาจังหวัดนนทบุรี, ๑๐ พฤษภาคม ๒๕๕๗.
- สนทนากลุ่มเฉพาะ นายพนม ศรีศิลป์ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.
- สนทนากลุ่มเฉพาะ นายไพรัช เสือสิงห์, ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดพระนครศรีอยุธยา, ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.
- สนทนากลุ่มเฉพาะ นาวาอากาศเอก ดร.นภัทร์ แก้วนาถ อาจารย์พิเศษหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- สนทนากลุ่มเฉพาะ พระมหากำพล คุณงกโร (ป.ธ.๙) รองเจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี เจ้าอาวาสวัดบางอ้อยช้าง จังหวัดนนทบุรี, ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.
- สนทนากลุ่มเฉพาะ พระราชโมลี (มีชัย วีรปญโญ, ป.ธ.๙) รองเจ้าคณะภาค ๑ เจ้าอาวาสวัดหงส์รัตนาราม กรุงเทพมหานคร, ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.
- สนทนากลุ่มเฉพาะ อภินันท์ จันตะนี รศ.ดร. อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘.
- สัมภาษณ์ นายจิรวิทย์ นิยมธรรม ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดปทุมธานี, ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๗.
- สัมภาษณ์ นายนพรัตน์ เบญจวัฒนานันท์ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๔ มีนาคม ๒๕๕๗.
- สัมภาษณ์ นายบุญเชิด กิตติธรางกูร ผู้อำนวยการสำนักพุทธศาสนาจังหวัดนนทบุรี, ๑๐ มีนาคม ๒๕๕๗.
- สัมภาษณ์ นายพิศาล แซ่มโสภา ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสมุทรปราการ, ๒๖ มีนาคม ๒๕๕๗.
- สัมภาษณ์ พระเทพรัตนสุธี (สมศักดิ์ โชติธโร) เจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี เจ้าอาวาสวัดเขียนเขต (พระอารามหลวง) จังหวัดปทุมธานี, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.
- สัมภาษณ์ พระเทพวิริยาภรณ์ (นรินทร์ นรินทร์, ป.ธ.๓) รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสวัดหัวลำโพง (พระอารามหลวง) กรุงเทพมหานคร, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.
- สัมภาษณ์ พระพรหมดิลก (เอื้อน หาสมโม, ป.ธ.๙) เจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสสามพระยารววิหาร กรุงเทพมหานคร, ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๗.
- สัมภาษณ์ พระราชกิตติเมธี (ชลอ อชิโต, ป.ธ.๙) รองเจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดเขียนเขต (พระอารามหลวง) กรุงเทพมหานคร, ๗ มีนาคม ๒๕๕๗.
- สัมภาษณ์ พระราชธรรมภรณ์ (บุญสม ชาตวิสุทธิ, ป.ธ.๙), เจ้าคณะจังหวัดสมุทรปราการ เจ้าอาวาสวัดกลางวรวิหาร จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.
- สัมภาษณ์ พระราชปรีดีเวที (สุชาติ กิตติปญโญ, ป.ธ.๘) รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร เจ้าอาวาสวัดสุวรรณารามวรวิหาร, ๑๗ มีนาคม ๒๕๕๗.
- สัมภาษณ์ พระราชวิสุทธิเวที (สายชล จานวุฒิ, ป.ธ.๙) เจ้าคณะภาค ๑ ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดชนะสงครามวรวิหาร กรุงเทพมหานคร, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.
- สัมภาษณ์ พระศรีรัตนเมธี (บุญส่ง กลยาโณ ป.ธ.๙), เจ้าคณะอำเภอบางพลี เจ้าอาวาสวัดกิ่งแก้ว จังหวัดสมุทรปราการ, ๗ มีนาคม ๒๕๕๗.
- สัมภาษณ์ พระโสณสุตาลังการ (ไสว สุขวโร, ป.ธ.๔), รองเจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี เจ้าอาวาสวัดบัวขวัญ (พระอารามหลวง) จังหวัดนนทบุรี, ๒๙ มีนาคม ๒๕๕๗.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- สัมภาษณ์ พระโสภิตกิตติธาดา (ศรชัย ธรรมทินโน) เจ้าคณะอำเภอเมืองนนทบุรี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัด
เฉลิมพระเกียรติ (พระอารามหลวง) จังหวัดนนทบุรี, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.
- สัมภาษณ์ พระครูกิตติวิริยาภรณ์ (วิทยา มหาวิโร) เจ้าคณะอำเภอบางใหญ่ เจ้าอาวาสวัดราษฎร์
ประคองธรรม จังหวัดนนทบุรี, ๕ มีนาคม ๒๕๕๗.
- สัมภาษณ์ พระครูกิตติวรโสภิต (เสนีย์น วิสารโท) เจ้าคณะอำเภอพระประแดง เจ้าอาวาสวัดสวนส้ม
จังหวัดสมุทรปราการ, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.
- สัมภาษณ์ พระครูมงคลกิจจารักษ์ (สันติชัย จิตตากโร), เจ้าคณะอำเภอนครหลวง เจ้าอาวาสวัดมงคล
พุทราภิรมย์ จังหวัดปทุมธานี, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.
- สัมภาษณ์ พระครูโสภณพิทักษ์ (วิโรจน์ งามวโร) เจ้าคณะอำเภอมะนัง จังหวัดยะลา เจ้าอาวาสวัดโสภณ
ราม จังหวัดปทุมธานี, ๒๐ มีนาคม ๒๕๕๗.

๒. ภาษาอังกฤษ :

- Beach, Dales. **Personnel : The Management of People at Work**. 4th ed. New York: Macmillan Publishing, 1980.
- Bhikkhu Bodhi. **The Noble Eightfold Path**. Kandy: BPS., 1999.
- Carter V. Good. **Dictionary of Education**. 3rd ed. New York: McGraw-Hill Book company, 1973.
- Chandradhar Sharma. **A Critical Survey of Indian Philosophy**. 8th ed., Delhi: Motilal Banarsidass, 1991.
- Chapman. **Supervisor Survival Kit**. 2nd ed. California: Science Research Associates Inc., 1995.
- Cook. Curtis W. & Hunsaker. Philip L. **Management and Organization Behavior**. 3rd ed. New Jersey: McGraw-Hill, 2001.
- Donnelly. James H. Jr. Gibson. James L. and Ivancevich. John M. **Management**. 6th ed. New York: Business Publications, 1987.
- Ernest Dale. **Management : Theory and Practice**. New York: McGraw-Hill, 1937.
- F.E. Fiedler. **Performance Measurement : Quantitative and Qualitative Assessment**. Thai Journal of Psychology, 1967.
- Gatewood, Robert D., Taylor, Robert., & Ferrell, O.C.. **Management : Comprehension Analysis and Application**. New Jersey: Richard D. Irwin, 1995.
- Gibson. and Other. **Organization: Behavior Structure Process**. 6thed. Plano, TX: Business Publication, 1982.
- Glenn Langford. **Philosophy and Education**. London: Macmillan, 1968.
- Griffin Ricky W. **Management**. 6th ed. Boston, MA: Houghton Mifflin Company, 1999.

บรรณานุกรม (ต่อ)

- Griffin. Rickey E. **Business**. New Jersey: Prentice-Hall International, 1989.
- Henri Fayol. **General and Industrial Management**. London: Pittman & Sons, 1964.
- Herbert A. Simon. **Public Administration**. New York: Alfrcod A Kuopf, 1966.
- Hoy. Wayne. K and Cecil G. Miskel. **Educational Administration : Theory Research and Practice**. 4thed. New York: Harper Collins, 1991.
- James L. Gibson. **Organization : Behavior Structure Process**. International : edition. 10th ed. U.S.A: McGraw Hill, Inc, 2000.
- Jones. Gareth R. & George. Jennifer M. **Contemporary Management**. 3rd ed. New Jersey: McGraw-Hill, 2003.
- Koontz,Harold & Cyril O' Donnell. **Principle Of Management : An Analysis of Managerial Fucntions**. New York: McGraw-Hill, 1972.
- Monier Monier Williams. **A Sanskrit English Dictionary**. Revised edition. USA: Oxford University Press, 1920.
- Pearce. John A. and Robinson. **Richard B.Jr. Management**. New York: Random House, 1989.
- Roald F. Campbell. **Introduction to Educational Administration**. Boston: Allyn and Bacon, 1997.
- Schermerhorn. John R. Hunt. James G. & Osborn. Richard N. **Organizational Behavior**. 7th ed. New York: John Wiley & Son, 2000.
- Schermerhorn. John R. Hunt. **Management**. 7th ed. New York : John Wiley & Son, 2002.
- Stoner. James AF. **Management**. New Jersey: Prentice-Hall, 1978.
- Thomas Berry. **Religions of India**. Princeton: Princeton University Press, 1973.
- William Ouchi. **Organization and Management**. Eaglewood Cliffs: Prentice Hill,1971.

ภาคผนวก

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก

หนังสือขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เก็บข้อมูลการวิจัย

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๖๒๓

ศูนย์บัณฑิตศึกษา

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กรุงเทพมหานคร : อาคารเรียนศูนย์วัดศรีสุธาราม แขวงบางขุนนนท์

เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

อยุธยา : ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทร. ๐๒-๘๘๒-๓๑๕๔ ต่อ ๒๑๓๐, ๒๑๓๗, ๒๑๓๘

๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขออนุมัติเคราะห้ให้สัตยาบันเพื่อการศึกษาวิจัย

นมิสการ พระเดชพระคุณพระพรหมติลก เจ้าคณะกรุงเทพมหานคร

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวรการ ฉายา พุทธนาโณ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๔๕๖๘ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ประสิทธิผลการจัดการศาสนศึกษาแผนกรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต พิจารณาแล้วเห็นว่าพระเดชพระคุณเป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ มีความเชี่ยวชาญ และประสบการณ์ สามารถให้ข้อมูลที่เป็นโยบายทางวิชาการเกี่ยวกับเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขออนุมัติเคราะห้จากพระเดชพระคุณพิจารณาอนุญาตให้สัตยาบันดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลในการทำวิจัยอันจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณด้วยดี ส่วนวัน เวลา และสถานที่ที่จะให้สัตยาบันสัมภาษณ์เก็บข้อมูลในการวิจัยสุดแต่พระเดชพระคุณจะกำหนด ขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมิสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

๑๕/๑๐/๕๖
พระพรหมติลก

ขอนมิสการมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุพล สุษะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ผู้ประสานงาน : พระครูสุวรรณวรการ พุทธนาโณ

โทร. ๐๘๖-๕๘๖๖๕๕๕

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๖๒๓

ศูนย์บัณฑิตศึกษา

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กรุงเทพมหานคร : อาคารเรียนศูนย์วัดศรีสุธรรม แขวงบางขุนนนท์

เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

อยู่ตึก : ๗๔ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทร. ๐๒-๘๘๒-๓๑๕๔ ต่อ ๒๑๓๐, ๒๑๓๗, ๒๑๓๘

๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขออนุญาตให้หนังสือพิมพ์เพื่อการวิจัย

นิตยสาร พระเดชพระคุณพระราชวิสุทธิเวที เจ้าคณะภาค ๑

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้ในการการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวรการ ฉายา พุทธนาโณ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๕๕๖๘ นิสิตหลักสูตร พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำ วิชานิพนธ์เรื่อง “ประสิทธิผลการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” เพื่อเป็นส่วนหนึ่ง ของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต พิจารณาแล้วเห็นว่าพระเดชพระคุณ เป็นผู้ทรงคุณวุฒิที่มีความรู้ มีความเชี่ยวชาญ และประสบการณ์ สามารถให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ทางวิชาการ เกี่ยวกับเรื่องนี้ได้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขออนุญาตจากพระเดชพระคุณพิจารณาอนุญาตให้หนังสือ ดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลในการทำวิจัยอันจะเป็น ประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณด้วยดี ส่วนวัน เวลา และสถานที่ที่จะให้หนังสือดำเนินสัมภาษณ์เก็บข้อมูลในการวิจัยสุดแต่พระเดชพระคุณจะกำหนด ขอขอบพระคุณ ในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงน้อมสมการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอนมัสการด้วยความเคารพอย่างสูง

จก-๑

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุพล สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ผู้ประสานงาน : พระครูสุวรรณวรการ พุทธนาโณ

โทร. ๐๘๖-๙๘๖๖๕๕๕

ពិស័យ ៦១០៥.២/៦២៣

ศูนย์บัณฑิตศึกษา

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชาปรัชญาประศาสนศาสตร์

ภาควิชาวิทยาศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กรุงเทพมหานคร : อาคารเรียนศูนย์วัดศรีสุदारาม แขวงบางขุนนนท์

เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

อยุธยา : ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

ត្រី. ០២-៨៨២-៣៤៤ ព័ត៌ ២៣០, ២៣៧, ២៣៨

๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้หนังสือสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

นมัสการ พระเดชพระคุณพระราชโมลี รองเจ้าคณะภาค ๑

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวรการ ฉายา พุทธาโณ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๔๖๘ นิสิต
หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้
วิทยานิพนธ์เรื่อง “ประสิทธิภาพการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” เพื่อเป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตพิจารณาแล้วว่าพระเดชพระคุณเป็นผู้มีความรู้ มีความเชี่ยวชาญ และมีประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องนี้สามารถให้ข้อมูลที่เป็ประโยชน์ทางวิชาการได้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ให้ติดต่อดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลในการวิจัยซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณด้วยดี ส่วนวัน เวลา และสถานที่จะให้ติดต่อเข้าสัมภาษณ์สุดแท้แต่พระเดชพระคุณจะกำหนดขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบบังคมทูลมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอนมัสการด้วยความเคารพอย่างสูง

1. ใ้ใบนี้ถึงงานบรรณธรมประ.รังสิต/๕๕ สุวิมล
 ๓/๑๒๒๖/๒๕๕๕ (ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)
 ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
 สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ผู้ประสานงาน : พระครูสุวรรณวรการ พุทธนาโณ

โทร. ๐๘๖-๔๘๖๖๕๕๕

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๖๒๓

ศูนย์บัณฑิตศึกษา

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กรุงเทพมหานคร : อาคารเรียนศูนย์วัดศรีสุธาราม แขวงบางขุนนนท์

เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

อยู่ยาว : ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอรังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทร. ๐๒-๘๘๒-๓๑๕๔ ต่อ ๒๑๓๐, ๒๑๓๗, ๒๑๓๘

๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขออนุญาตเผยแพร่หนังสือสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

นิตสาร พระเทพรัตนสุธี เจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวรการ ฉายา พุทธธนา โรหฺสประจาตัวนิต ๕๔๐๑๕๐๔๕๖๘ นิต
หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้
วิทยานิพนธ์เรื่อง “ประสิทธิผลการจัดการศาสนศึกษาแผนกรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” เพื่อเป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตพิจารณาแล้วว่าพระเดชพระคุณ
เป็นผู้มีความรู้ มีความเชี่ยวชาญ และมีประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องนี้สามารถให้ข้อมูลที่เป็ประโยชน์ทาง
วิชาการได้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขออนุญาตเผยแพร่หนังสือดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการ
วิจัย เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลในการวิจัยซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความ
อนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณด้วยดี ส่วนวัน เวลา และสถานที่ที่จะให้หนังสือสัมภาษณ์สุดแต่พระเดช
พระคุณจะกำหนดขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนิตสารมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอนิตสารมาด้วยความเคารพอย่างสูง

เนนสมดอระย/ฉาพ
๑๑/๑๐/๕๖
๑๑/๑๐/๕๖

๑๑/๑๐/๕๖

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุพล สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ผู้ประสานงาน : พระครูสุวรรณวรการ พุทธธนา โร

โทร. ๐๘๖-๙๘๖๖๕๕๕

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๖๒๓

ศูนย์บัณฑิตศึกษา

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กรุงเทพมหานคร : อาคารเรียนศูนย์วัดศรีสุธาราม แขวงบางขุนนนท์

เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

อยุธยา : ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอนิคมพัฒนา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทร. ๐๒-๘๘๒-๓๑๕๔ ต่อ ๒๑๓๐, ๒๑๓๗, ๒๑๓๘

๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้หนังสือสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

นมีสการ พระเทพวิริยาภรณ์ รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวรการ ฉายา พุทธธนา โณ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๔๕๖๘ นิสิต
หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้
วิทยานิพนธ์เรื่อง “ประสิทธิผลการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” เพื่อเป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตพิจารณาแล้วว่าพระเดชพระคุณ
เป็นผู้มีความรู้ มีความเชี่ยวชาญ และมีประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องนี้สามารถให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ทาง
วิชาการได้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ให้หนังสือดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการ
วิจัย เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลในการวิจัยซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความ
อนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณด้วยดี ส่วนวัน เวลา และสถานที่ที่จะให้หนังสือสัมภาษณ์สุดแต่พระเดช
พระคุณจะกำหนดขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมีสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอนมีสการมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ผู้ประสานงาน : พระครูสุวรรณวรการ พุทธธนา โณ

โทร. ๐๘๖-๙๘๖๕๕๕

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๖๒๓

ศูนย์บัณฑิตศึกษา

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กรุงเทพมหานคร : อาคารเรียนศูนย์วัดศรีสุธาราม แขวงบางขุนนนท์

เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

อยู่ยาว : ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอรังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทร. ๐๒-๘๘๒-๓๑๕๔ ต่อ ๒๑๓๐, ๒๑๓๗, ๒๑๓๘

๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้หนังสือสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
 นมัสการ พระราชกิตติเมธี รองเจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี
 สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวรการ ฉายา พุทธนาโณ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๕๖๘ นิสิต
 หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้
 วิทยานิพนธ์เรื่อง “ประสิทธิผลการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” เพื่อเป็นส่วนหนึ่ง
 ของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตพิจารณาแล้วว่าพระเดชพระคุณ
 เป็นผู้มีความรู้ มีความเชี่ยวชาญ และมีประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องนี้สามารถให้ข้อมูลที่เพียงพอต่อ
 วิชาการได้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ให้หนังสือดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการ
 วิจัย เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลในการวิจัยซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
 สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความ
 อนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณด้วยดี ส่วนวัน เวลา และสถานที่ที่จะให้หนังสือเข้าสัมภาษณ์สุดแต่พระเดช
 พระคุณจะกำหนดขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงน้อมสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอนมัสการมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุขะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

อนุญาติ
 พระราชกิตติเมธี
 รองเจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี
 ๗ มีนาคม ๒๕๕๗

ผู้ประสานงาน : พระครูสุวรรณวรการ พุทธนาโณ

โทร. ๐๘๖-๙๘๖๖๕๕๕

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๖๒๓

ศูนย์บัณฑิตศึกษา

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กรุงเทพมหานคร : อาคารเรียนศูนย์วัดศรีสุทธาราม แขวงบางขุนนนท์

เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

อยู่ระยะ : ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทร. ๐๒-๘๘๒-๓๑๕๔ ต่อ ๒๑๓๐, ๒๑๓๗, ๒๑๓๘

๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขออนุญาตเคราะห้ให้หนังสือสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

นมัสการ พระราชธรรมภรณ์ เจ้าคณะจังหวัดสมุทรปราการ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวรการ ฉายา พุทธนาโณ รหัสประจำตัวนิติ ๕๔๐๑๕๐๔๕๖๘ นิสิต
หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้
วิทยานิพนธ์เรื่อง “ประสิทธิผลการจัดการศาสนศึกษาแผนกรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” เพื่อเป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตพิจารณาแล้วว่าพระเดชพระคุณ
เป็นผู้มีความรู้ มีความเชี่ยวชาญ และมีประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องนี้สามารถให้ข้อมูลที่ประโยชน์ทาง
วิชาการได้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขออนุญาตเคราะห้ให้หนังสือดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการ
วิจัย เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลในการวิจัยซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความ
อนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณด้วยดี ส่วนวัน เวลา และสถานที่ที่จะให้หนังสือสัมภาษณ์สุดแต่พระเดช
พระคุณจะกำหนดขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ใจรับทราบสัมภาษณ์แล้ว

ขอนมัสการมาด้วยความเคารพอย่างสูง

เจ้าคณะจังหวัดสมุทรปราการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุพล สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ผู้ประสานงาน : พระครูสุวรรณวรการ พุทธนาโณ

โทร. ๐๘๖-๙๘๖๖๕๕๕

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๖๒๓

ศูนย์บัณฑิตศึกษา

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชาปรัชญาประศาสนศาสตร์

ภาควิชาปรัชญา ศณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กรุงเทพมหานคร : อาคารเรียนศูนย์วัดศรีสุทธาราม แขวงบางขุนนนท์

เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

อยู่ประจำ : โทร. ๑-๒๖๖๒-๓๓๕๔ ต่อ ๒๑๓๐, ๒๑๓๑, ๒๑๓๒

โทร. ๐๒-๘๘๒-๓๓๕๔ ต่อ ๒๑๓๐, ๒๑๓๑, ๒๑๓๒

๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้หนังสือสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

นมัสการ พระราชปริยัติเวที รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวรการ ฉายา พุทธธนาโณ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๕๖๘ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้วิทยานิพนธ์เรื่อง “ประสิทธิผลการจัดการศาสนศึกษาแผนกรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตพิจารณาแล้วว่าพระเดชพระคุณเป็นผู้มีความรู้ มีความเชี่ยวชาญ และมีประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องนี้สามารถให้ข้อมูลที่เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ให้หนังสือดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลในการวิจัยซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณด้วยดี ส่วนวัน เวลา และสถานที่ที่จะให้หนังสือสัมภาษณ์สุดแต่พระเดชพระคุณจะกำหนดขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอนมัสการมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

๑๗.๑๐.๕๖

ผู้ประสานงาน : พระครูสุวรรณวรการ พุทธธนาโณ

โทร. ๐๘๖-๘๘๖๖๕๕๕

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๖๒๓

ศูนย์บัณฑิตศึกษา

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชาปรัชญาประวัติศาสตร์

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กรุงเทพมหานคร : อาคารเรียนศูนย์วัดศรีสุธาราม แขวงบางขุนนนท์

เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

อยุธยา : ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอบางบาล จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทร. ๐๒-๘๘๒-๓๑๕๔ ต่อ ๒๑๓๐, ๒๑๓๗, ๒๑๓๘

๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขออนุญาตเคราะห้ให้สัตย์สัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

นมัสการ พระศรีรัตนเมธี เจ้าคณะอำเภอบางพลี

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวรการ ฉายา พุทธนาโณ รหัสประจำตัวนิติ ๕๔๐๑๕๐๔๕๖๘ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้วิทยานิพนธ์เรื่อง “ประสิทธิผลการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตพิจารณาแล้วว่าพระเดชพระคุณเป็นผู้มีความรู้ มีความเชี่ยวชาญ และมีประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องนี้สามารถให้ข้อมูลที่ประโยชน์ทางวิชาการได้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขออนุญาตเคราะห้ให้สัตย์สัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลในการวิจัยซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณด้วยดี ส่วนวัน เวลา และสถานที่จะให้สัตย์สัมภาษณ์สุดแต่พระเดชพระคุณจะกำหนดขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอนมัสการมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

๑๖ ได้รับ การ สัมภาษณ์แล้ว

ณ = ๒๕๕๖-๑๐-๑๖

เจ้าคณะอำเภอบางพลี

ผู้ประสานงาน : พระครูสุวรรณวรการ พุทธนาโณ

โทร. ๐๘๖-๘๘๖๖๕๕๕

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๖๒๓

ศูนย์บัณฑิตศึกษา

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชาปรัชญาประศาสนศาสตร์

ภาคปริวรรตศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กรุงเทพมหานคร : อาคารเรียนศูนย์วัดศรีสุธรรม แขวงบางขุนนนท์

เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

อยู่ยาว : ๗๔ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอรังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทร. ๐๒-๘๘๒-๓๐๕๔ ต่อ ๒๑๓๐, ๒๑๓๑, ๒๑๓๔

๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้หนังสือสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

นิตสาร พระโสณสุตาลังการ รองเจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวรการ ฉายา พุทธนาโณ รหัสประจำตัวนิต ๕๔๐๑๕๐๔๕๖๘ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้วิทยานิพนธ์เรื่อง “ประสิทธิผลการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตพิจารณาแล้วว่าพระเดชพระคุณเป็นผู้มีความรู้ มีความเชี่ยวชาญ และมีประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องนี้สามารถให้ข้อมูลที่ประโยชน์ทางวิชาการได้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ให้หนังสือดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย เพื่อนำมาใช้ในการวิจัยซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณด้วยดี ส่วนวัน เวลา และสถานที่ที่จะให้หนังสือสัมภาษณ์สุดแต่พระเดชพระคุณจะกำหนดขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงน้อมสมการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอนมัสการด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุพล สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ได้รับทราบแล้ว
ดร.สุพล สุธะพรหม
29 ธ.ค. 57

ผู้ประสานงาน : พระครูสุวรรณวรการ พุทธนาโณ

โทร. ๐๘๖-๙๘๖๖๕๕๕

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๖๒๓

ศูนย์บัณฑิตศึกษา

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชาปรัชญาประศาสนศาสตร์

ภาควิชาปรัชญา ศณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กรุงเทพมหานคร : อาคารเรียนศูนย์วัดศรีสุทธาราม แขวงบางขุนนนท์

เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

อยุธยา : ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทร. ๐๒-๘๘๒-๓๑๕๔ ต่อ ๒๑๓๐, ๒๑๓๗, ๒๑๓๘

๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้หนังสือสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

นมัสการ พระโสภิตกิตติธาดา เจ้าคณะอำเภอเมืองนนทบุรี

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวรการ ฉายา พุทธธนาโณ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๕๖๘ นิสิต
หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้
วิทยานิพนธ์เรื่อง “ประสิทธิผลการจัดการศาสนศึกษาแผนกรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” เพื่อเป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาดมหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตพิจารณาแล้วว่าพระเดชพระคุณ
เป็นผู้มีความรู้ มีความเชี่ยวชาญ และมีประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องนี้สามารถให้ข้อมูลที่ประโยชน์ทาง
วิชาการได้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ให้หนังสือดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการ
วิจัย เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลในการวิจัยซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความ
อนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณด้วยดี ส่วนวัน เวลา และสถานที่ที่จะให้หนังสือสัมภาษณ์สุดแต่พระเดช
พระคุณจะกำหนดขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอนมัสการมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ได้สัมภาษณ์แล้ว
เมื่อวันที่ 19 มีนาคม ๒๕๕๗

พระโสภิตกิตติธาดา
๑๑ มีนาคม ๒๕๕๗

ผู้ประสานงาน : พระครูสุวรรณวรการ พุทธธนาโณ

โทร. ๐๘๖-๙๘๖๖๕๕๕

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๖๒๓

ศูนย์บัณฑิตศึกษา

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชาปรัชญาศาสนศาสตร์

ภาควิชาปรัชญา ศณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กรุงเทพมหานคร : อาคารเรียนศูนย์วัดศรีสุทธาราม แขวงบางขุนนนท์

เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

อยู่ธยา : ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอลำไทร จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๓๐

โทร. ๐๒-๘๘๒-๓๑๕๔ ต่อ ๒๑๓๐, ๒๑๓๗, ๒๑๓๘

๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้หนังสือสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

นมัสการ พระครูโสภณพิทักษ์ เจ้าคณะอำเภอเมืองปทุมธานี

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวรการ ฉายา พุทธวาโน รหัสประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๔๕๖๘ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้วิทยานิพนธ์เรื่อง “ประสิทธิผลการจัดการศาสนศึกษาแผนกรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตพิจารณาแล้วว่าพระเดชพระคุณเป็นผู้มีความรู้ มีความเชี่ยวชาญ และมีประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องนี้สามารถให้ข้อมูลที่เป็นอย่างดียิ่ง จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ให้หนังสือดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลในการวิจัยซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณด้วยดี ส่วนวัน เวลา และสถานที่ที่จะให้หนังสือสัมภาษณ์สุดแต่พระเดชพระคุณจะกำหนดขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงน้อมสมการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอนมัสการด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุขะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุขะพรหม
๗๐ ม.ค. ๒๕๕๖

ผู้ประสานงาน : พระครูสุวรรณวรการ พุทธวาโน

โทร. ๐๘๖-๙๘๖๖๕๕๕

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๖๒๓

ศูนย์บัณฑิตศึกษา

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชาปรัชญาประวัติศาสตร์

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กรุงเทพมหานคร : อาคารเรียนศูนย์วัดศรีสุทธาราม แขวงบางขุนนนท์

เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

อยุธยา : ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอรังนก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๓๗๐

โทร. ๐๒-๘๘๒-๓๑๕๔ ต่อ ๒๑๓๐, ๒๑๓๗, ๒๑๓๘

๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

นมัสการ พระครูกิตติวรโสภิต เจ้าคณะอำเภอพระประแดง

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวรการ ฉายา พุทธธนา โณ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๔๖๘ นิสิต
หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้
วิทยานิพนธ์เรื่อง “ประสิทธิผลการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” เพื่อเป็นส่วนหนึ่ง
ของการศึกษาดำเนินการตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตพิจารณาแล้วว่าพระเดชพระคุณ
เป็นผู้มีความรู้ มีความเชี่ยวชาญ และมีประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องนี้สามารถให้ข้อมูลที่ประโยชน์ทาง
วิชาการได้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ให้นิสิตดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการ
วิจัย เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลในการวิจัยซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความ
อนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณด้วยดี ส่วนวัน เวลา และสถานที่ที่จะให้นิสิตเข้าสัมภาษณ์สุดแต่พระเดช
พระคุณจะกำหนดขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงน้อมสมการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอนมัสการมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ผู้ประสานงาน : พระครูสุวรรณวรการ พุทธธนา โณ

โทร. ๐๘๖-๘๖๖๕๕๕

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๖๒๓

ศูนย์บัณฑิตศึกษา

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชาปรัชญาวิทยาศาสตร์

ภาควิชาปรัชญา ศณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กรุงเทพมหานคร : อาคารเรียนศูนย์วัดศรีสุธรรม แขวงบางขุนนนท์

เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

อยู่ยาว : ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอรังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทร. ๐๒-๘๘๒-๓๑๕๔ ต่อ ๒๑๓๐, ๒๑๓๗, ๒๑๓๘

๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขออนุมัติขอความเห็นชอบเพื่อการวิจัย

นมนัสการ พระครูกิตติวิริยาภรณ์ เจ้าคณะอำเภอบางใหญ่

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวรการ ฉายา พุทธนาโณ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๔๕๖๘ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้วิทยานิพนธ์เรื่อง “ประสิทธิผลการจัดการศาสนศึกษาแผนกรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตพิจารณาแล้วว่าพระเดชพระคุณเป็นผู้มีความรู้ มีความเชี่ยวชาญ และมีประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องนี้สามารถให้ข้อมูลที่ประโยชน์ทางวิชาการได้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ให้หนังสือดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลในการวิจัยซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตสาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณด้วยดี ส่วนวัน เวลา และสถานที่ที่จะให้หนังสือสัมภาษณ์สุดแต่พระเดชพระคุณจะกำหนดขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมนัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอนมนัสการมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ผู้ประสานงาน : พระครูสุวรรณวรการ พุทธนาโณ

โทร. ๐๘๖-๙๘๖๖๕๕๕

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๖๒๓

ศูนย์บัณฑิตศึกษา

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กรุงเทพมหานคร : อาคารเรียนศูนย์วัดศรีสุทธาราม แขวงบางขุนนนท์

เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

อยู่ภายใน : ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอรังนก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทร. ๐๒-๘๘๒-๓๑๕๔ ต่อ ๒๑๓๐, ๒๑๓๗, ๒๑๓๘

๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขออนุมัติให้หนังสือพิมพ์เพื่อการวิจัย

นมัสการ พระครูมงคลกิจจารักษ์ เจ้าคณะอำเภอคลองหลวง

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวรการ ฉายา พุทธนาโณ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๔๖๘ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้วิทยานิพนธ์เรื่อง “ประสิทธิผลการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตพิจารณาแล้วว่าพระเดชพระคุณเป็นผู้มีความรู้ มีความเชี่ยวชาญ และมีประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องนี้สามารถให้ข้อมูลที่เพียงพอทางวิชาการได้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขออนุมัติให้หนังสือดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลในการวิจัยซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตสาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณด้วยดี ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้หนังสือเข้าสัมภาษณ์สุดแต่พระเดชพระคุณจะกำหนดขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอนมัสการมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ผู้ประสานงาน : พระครูสุวรรณวรการ พุทธนาโณ

โทร. ๐๘๖-๙๘๖๖๕๕๕

20/3/57

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๖๒๓

ศูนย์บัณฑิตศึกษา

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กรุงเทพมหานคร : อาคารเรียนศูนย์วัดศรีสุธาราม แขวงบางขุนนนท์

เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

อยู่ประจำ : ๗๔ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทร. ๐๒-๘๘๒-๓๑๕๕ ต่อ ๒๑๓๐, ๒๑๓๗, ๒๑๓๘

๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขออนุญาตให้หนังสือสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรียน นายจิรวิชัย นิยมธรรม ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดปทุมธานี

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวรการ ฉายา พุทธธนาโณ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๔๕๖๘ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ประสิทธิผลการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตพิจารณาแล้วว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ มีความเชี่ยวชาญ และมีประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องนี้สามารถให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ทางวิชาการได้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขออนุญาตให้หนังสือดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยเพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลในการวิจัยซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี ส่วนวัน เวลา และสถานที่จะให้หนังสือเข้าสัมภาษณ์สุดแต่ท่านจะกำหนดขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

๒๕๕๖-๑๐-๑๑ พ.ศ. ๕๖

ผู้ประสานงาน : พระครูสุวรรณวรการ พุทธธนาโณ
โทร. ๐๘๖-๔๘๖-๖๕๕๕

พค./-๖๖๙

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๖๒๓

ศูนย์บัณฑิตศึกษา

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กรุงเทพมหานคร : อาคารเรียนศูนย์วัดศรีสุทธาราม แขวงบางขุนนนท์

เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

อยุธยา : ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอมโนรมย์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทร. ๐๒-๘๘๒-๓๑๕๕ ต่อ ๒๑๓๐, ๒๑๓๗, ๒๑๓๘

๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้หนังสือสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรียน นายพรรัตน์ เญญจวัฒนานันท์ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวรการ ฉายา พุทธธนาโณ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๔๕๖๘ นิสิต
หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ประสิทธิผลการจัดการศาสนศึกษาแผนกรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” เพื่อเป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตพิจารณาแล้วว่าท่านเป็นผู้มีความรู้
มีความเชี่ยวชาญ และมีประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องนี้สามารถให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ทางวิชาการได้เป็น
อย่างยิ่ง จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ให้หนังสือดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย
เพื่อนำมาใช้ในการวิจัยซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความ
อนุเคราะห์จากท่านด้วยดี ส่วนวัน เวลา และสถานที่จะให้หนังสือสัมภาษณ์สุดแต่ท่านจะกำหนด
ขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

๑. หักค่าธรรมเนียม วันที่ ๒๕/๑๐/๕๖ พค. ๐๕๐๐

๒. มอน ศศ. จัดทำโดยนางประพนธ์ นิลมณฑล

(นายพรรัตน์ เญญจวัฒนานันท์)

ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ

- ๖ ซี.ศ. ๒๕๕๖

ผู้ประสานงาน : พระครูสุวรรณวรการ พุทธธนาโณ

โทร. ๐๘๖-๙๘๖-๖๕๕๕

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๖๒๓

ศูนย์บัณฑิตศึกษา

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชาปรัชญาประศาสนศาสตร์

ภาควิชาปรัชญา ศณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กรุงเทพมหานคร : อาคารเรียนศูนย์วัดศรีสุธรรม แขวงบางขุนนนท์

เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

. อพฐยา : ๗๔ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอรังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทร. ๐๒-๘๘๒-๓๑๕๕ ต่อ ๒๑๓๐, ๒๑๓๗, ๒๑๓๘

๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขออนุญาตเคราะหิ์ให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรียน นายบุญเชิด กิตติธรางกูร ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดนนทบุรี

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวรการ ฉายา พุทธธนาโณ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๔๕๖๘ นิสิต
หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ประสิทธิผลการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” เพื่อเป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตพิจารณาแล้วว่าท่านเป็นผู้มีความรู้
มีความเชี่ยวชาญ และมีประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องนี้สามารถให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ทางวิชาการได้เป็น
อย่างยิ่ง จึงใคร่ขออนุญาตเคราะหิ์ให้นิสิตดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย
เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลในการวิจัยซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความ
อนุเคราะห์จากท่านด้วยดี ส่วนวัน เวลา และสถานที่จะให้ นิสิตเข้าสัมภาษณ์สุดแต่ท่านจะกำหนด
ขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

(นายบุญเชิด กิตติธรางกูร)

ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดนนทบุรี

ผู้ประสานงาน : พระครูสุวรรณวรการ พุทธธนาโณ

โทร. ๐๘๖-๙๘๖-๖๕๕๕

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๖๒๓

ศูนย์บัณฑิตศึกษา

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กรุงเทพมหานคร : อาคารเรียนศูนย์วัดศรีสุธาราม แขวงบางขุนนนท์

เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

อยุธยา : ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอรังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทร. ๐๒-๘๘๒-๓๑๕๕ ต่อ ๒๑๓๐, ๒๑๓๗, ๒๑๓๘

๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขออนุญาตให้หนังสือสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

เรียน นายพิศาล แซ่มโสภาก ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสมุทรปราการ

สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวรการ ฉายา พุทธธนาโณ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๔๕๖๘ นิสิต
หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “ประสิทธิผลการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” เพื่อเป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตพิจารณาแล้วว่าท่านเป็นผู้มีความรู้
มีความเชี่ยวชาญ และมีประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องนี้สามารถให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ทางวิชาการได้เป็น
อย่างยิ่ง จึงใคร่ขออนุญาตให้หนังสือดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย
เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลในการวิจัยซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความ
อนุเคราะห์จากท่านด้วยดี ส่วนวัน เวลา และสถานที่จะให้หนังสือเข้าสัมภาษณ์สุดแต่ท่านจะกำหนด
ขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ได้รับทราบและอนุญาตให้สัมภาษณ์
ณ วันที่ ๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๖
๗๐๑ ๑๑๑ ๑๑๑

(นายพิศาล แซ่มโสภาก)

ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสมุทรปราการ

ผู้ประสานงาน : พระครูสุวรรณวรการ พุทธธนาโณ

โทร. ๐๘๖-๙๘๖-๖๕๕๕

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๖๒๓

ศูนย์บัณฑิตศึกษา

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กรุงเทพมหานคร : อาคารเรียนศูนย์วัดศรีสุธาราม แขวงบางขุนนนท์

เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

อยุธยา : ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอรังนก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทร. ๐๒-๘๘๒-๓๑๕๔ ต่อ ๒๑๓๐, ๒๑๓๗, ๒๑๓๘

๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ให้นิสิตสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
 นมัสการ พระครูโสภณพิทักษ์ เจ้าคณะอำเภอเมืองปทุมธานี
 สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวรการ ฉายา พุทธนาโณ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๔๕๖๘ นิสิต
 หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้
 วิทยานิพนธ์เรื่อง “ประสิทธิผลการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” เพื่อเป็นส่วนหนึ่ง
 ของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตพิจารณาแล้วว่าพระเดชพระคุณ
 เป็นผู้มีความรู้ มีความเชี่ยวชาญ และมีประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องนี้สามารถให้ข้อมูลที่เพียงพอต่อ
 วิชาการได้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ให้นิสิตดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการ
 วิจัย เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลในการวิจัยซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
 สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความ
 อนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณด้วยดี ส่วนวัน เวลา และสถานที่ที่จะให้นิสิตเข้าสัมภาษณ์สุดแท้แต่พระเดช
 พระคุณจะกำหนดขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงน้อมสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอนมัสการมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

พระครูสุวรรณวรการ
 วัดศรีสุธาราม
 กรุงเทพมหานคร

ผู้ประสานงาน : พระครูสุวรรณวรการ พุทธนาโณ

โทร. ๐๘๖-๙๘๖๖๕๕๕

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๖๒๓

ศูนย์บัณฑิตศึกษา

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กรุงเทพมหานคร : อาคารเรียนศูนย์วัดศรีสุดาราม แขวงบางขุนนนท์

เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

อยู่ยาว : ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทร. ๐๒-๘๘๒-๓๑๕๔ ต่อ ๒๑๓๐, ๒๑๓๗, ๒๑๓๘

๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขออนุญาตเคราะห้ให้หนังสือสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
 นมัสการ พระครูมิ่งมงคลกิจจารักษ์ เจ้าคณะอำเภอกลองหลวง
 สิ่งที่มาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวรการ ฉายา พุทธญาโณ รหัสนิมิต ๕๔๐๑๕๐๔๕๖๘ นิสิต
 หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้
 วิทยานิพนธ์เรื่อง “ประสิทธิผลการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” เพื่อเป็นส่วนหนึ่ง
 ของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตพิจารณาแล้วว่าพระเดชพระคุณ
 เป็นผู้มีความรู้ มีความเชี่ยวชาญ และมีประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องนี้สามารถให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ทาง
 วิชาการได้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขออนุญาตเคราะห้ให้หนังสือดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการ
 วิจัย เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลในการวิจัยซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
 สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความ
 อนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณด้วยดี ส่วนวัน เวลา และสถานที่ที่จะให้หนังสือสัมภาษณ์สุดแต่พระเดช
 พระคุณจะกำหนดขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงน้อมสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอนมัสการมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ผู้ประสานงาน : พระครูสุวรรณวรการ พุทธญาโณ

โทร. ๐๘๖-๔๘๖๖๕๕๕

20/3/57

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๖๒๓

ศูนย์บัณฑิตศึกษา

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กรุงเทพมหานคร : อาคารเรียนศูนย์วัดศรีสุธาราม แขวงบางขุนนนท์

เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

อยุธยา : ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทร. ๐๒-๘๘๒-๓๑๕๔ ต่อ ๒๑๓๐, ๒๑๓๗, ๒๑๓๘

๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้หนังสือสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
 นมัสการ พระโสณสุตาลังการ รองเจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี
 สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวรการ ฉายา พุทธนาโณ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๔๕๖๘ นิสิต
 หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้
 วิทยานิพนธ์เรื่อง “ประสิทธิผลการจัดการศาสนศึกษาแผนกรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” เพื่อเป็นส่วนหนึ่ง
 ของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตพิจารณาแล้วว่าพระเดชพระคุณ
 เป็นผู้มีความรู้ มีความเชี่ยวชาญ และมีประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องนี้สามารถให้ข้อมูลที่เพียงพอขึ้นทาง
 วิชาการได้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ให้หนังสือดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการ
 วิจัย เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลในการวิจัยซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
 สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความ
 อนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณด้วยดี ส่วนวัน เวลา และสถานที่ที่จะให้หนังสือเข้าสัมภาษณ์สุดแต่พระเดช
 พระคุณจะกำหนดขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงน้อมสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอนมัสการมาด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุพล สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ได้รับทราบแล้ว
 ๒๙ ธ.ค. ๕๖

ผู้ประสานงาน : พระครูสุวรรณวรการ พุทธนาโณ

โทร. ๐๘๖-๕๘๖๕๕๕

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๖๒๓

ศูนย์บัณฑิตศึกษา

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กรุงเทพมหานคร : อาคารเรียนศูนย์วัดศรีสุธาราม แขวงบางขุนนนท์

เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

อยู่ระยะ : ๗๔ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๓๓๓๗๐

โทร. ๐๒-๘๘๒-๓๑๕๔ ต่อ ๒๑๓๐, ๒๑๓๗, ๒๑๓๘

๑๑ ตุลาคม ๒๕๕๖

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้หนังสือสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
 นมัสการ พระราชปริยัติเวที รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร
 สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสัมภาษณ์ที่ใช้เพื่อการวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูสุวรรณวรการ ฉายา พุทธนาโณ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๔๕๖๘ นิสิต
 หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้
 วิทยานิพนธ์เรื่อง “ประสิทธิผลการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” เพื่อเป็นส่วนหนึ่ง
 ของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิตพิจารณาแล้วว่าพระเดชพระคุณ
 เป็นผู้มีความรู้ มีความเชี่ยวชาญ และมีประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องนี้สามารถให้ข้อมูลที่เพียงพอในทาง
 วิชาการได้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์ให้หนังสือดำเนินการสัมภาษณ์ และเก็บรวบรวมข้อมูลในการ
 วิจัย เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลในการวิจัยซึ่งเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
 สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความ
 อนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณด้วยดี ส่วนวัน เวลา และสถานที่ให้หนังสือเข้าสัมภาษณ์สุดแท้แต่พระเดช
 พระคุณจะกำหนดขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงน้อมสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

ขอนมัสการด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล ส่วยพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

๗.๑๐.๕๕

ผู้ประสานงาน : พระครูสุวรรณวรการ พุทธนาโณ

โทร. ๐๘๖-๔๘๖๖๕๕๕

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๒๕๐

ศูนย์บัณฑิตศึกษา

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชาปรัชญาวิทยาศาสตร์

ภาควิชาปรัชญา ศณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กรุงเทพมหานคร : อาคารเรียนศูนย์วัดศรีสุธรรม แขวงบางขุนนนท์

เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

อยู่ยาว : ๗๔ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอรังนก จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทร. ๐๒-๘๘๒-๓๑๕๔ ต่อ ๒๑๓๐, ๒๑๓๗, ๒๑๓๘

๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘

เรื่อง ขอรารณาเข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

นมัสการ พระเดชพระคุณพระราชโมลี รองเจ้าคณะภาค ๑

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. กำหนดการ

จำนวน ๑ ฉบับ

๒. เอกสารประกอบการสนทนากลุ่ม

จำนวน ๑ เล่ม

ด้วย พระครูสุวรรณวรการ ฉายา พุทธนาโณ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๕๕๖๘
 นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้วิทยานิพนธ์เรื่อง “ประสิทธิผลการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑”
 เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ พิจารณา
 แล้วเห็นว่าพระเดชพระคุณเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอรารณา
 พระเดชพระคุณพร้อมทั้งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องดังกล่าวเข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ เรื่อง “ประสิทธิผล
 การจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” ในวันอังคาร ที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๘
 เวลา ๑๕.๐๐-๑๗.๐๐ น. ณ วัดสุวรรณบำรุงราชวราราม ตำบลบึงทองหลาง อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี
 หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากพระเดชพระคุณด้วยดี และขอกราบขอบพระคุณในความ
 เอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงกราบนมัสการมาเพื่อขอรารณาเข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะตามวันเวลาและสถานที่ดังกล่าว

นมัสการด้วยความเคารพอย่างสูง

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชาปรัชญาวิทยาศาสตร์

ผู้ประสานงาน : พระครูสุวรรณวรการ

โทร. ๐๘๖-๙๘๖๖๕๕๕

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๒๔๐

ศูนย์บัณฑิตศึกษา

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชาปรัชญาประวัติศาสตร์

ภาควิชาปรัชญา ศณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กรุงเทพมหานคร : อาคารเรียนศูนย์วัดศรีสุทธาราม แขวงบางขุนนนท์

เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

อยุธยา : ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอรังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๙๐

โทร. ๐๒-๘๘๒-๓๑๕๔ ต่อ ๒๑๓๐, ๒๑๓๗, ๒๑๓๘

๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘

เรื่อง ขอรารณาเข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

นมัสการ พระมหากาฬ คุณงกร ร่องเจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. กำหนดการ

จำนวน ๑ ฉบับ

๒. เอกสารประกอบการสนทนากลุ่ม

จำนวน ๑ เล่ม

ด้วย พระครูสุวรรณวรการ ฉายา พุทธนาโณ รหัสนิมิต ๕๔๐๑๕๐๔๕๖๘
 นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้วิทยานิพนธ์เรื่อง “ประสิทธิผลการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑”
 เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ พิจารณา
 แล้วเห็นว่าพระคุณท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอรารณา
 พระคุณท่านพร้อมทั้งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องดังกล่าวเข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ เรื่อง “ประสิทธิผล
 การจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” ในวันอังคาร ที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๘
 เวลา ๑๕.๐๐-๑๗.๐๐ น. ณ วัดสุวรรณบำรุงราชวราราม ตำบลบึงทองหลาง อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี
 หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากพระคุณท่านด้วยดี และขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทาง
 วิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการมาเพื่อขอรารณาเข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะตามวันเวลาและสถานที่ดังกล่าว

นมัสการมาด้วยความเคารพ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชาปรัชญาประวัติศาสตร์

(พระครูสุวรรณวรการ)

รองอธิการบดีฝ่ายการศึกษา

๒๒ ก.พ. ๕๕

ผู้ประสานงาน : พระครูสุวรรณวรการ

โทร. ๐๘๖-๘๘๖๖๕๕๕

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน คณะสังคมศาสตร์ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต โทร/แฟกซ์ ๐-๒๘๘๒-๓๑๕๔ภายใน (๒๑๓๘)

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๑๐๓

วันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘

เรื่อง ขอเชิญเข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

เรียน รองศาสตราจารย์ ดร.อภิรักษ์ จันตะนี อาจารย์ประจำหลักสูตรบัณฑิตศึกษา
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

เนื่องด้วย พระครูสุวรรณวรการ ฉายา พุทธนาโณ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๔๕๖๘
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย ได้วิทยานิพนธ์เรื่อง “ประสิทธิผลการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑”
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอเชิญท่านพร้อมทั้ง
ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องดังกล่าวเข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ เรื่อง “ประสิทธิผล การจัดการศาสน
ศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” ในวันอังคาร ที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๘ เวลา ๑๕.๐๐-
๑๗.๐๐ น. ณ วัดสุวรรณบำรุงราชวราราม ตำบลบึงทองหลาง อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี หลักสูตร
พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็น
อย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา
ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อขอเชิญเข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะตามวันเวลาและสถานที่ดังกล่าว

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

ผู้ประสานงาน : พระครูสุวรรณวรการ
โทร. ๐๘๖-๙๘๖๖๕๕๕

24 ก.พ. ๕๘

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๒๔๐

ศูนย์บัณฑิตศึกษา

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กรุงเทพมหานคร : อาคารเรียนศูนย์วัดศรีสุทธาราม แขวงบางขุนนนท์

เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

อยุธยา : ๗๔ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอวังน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทร. ๐๒-๘๘๒-๓๑๕๔ ต่อ ๒๑๓๐, ๒๑๓๗, ๒๑๓๘

๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘

เรื่อง ขอเชิญเข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

เรียน นาวาอากาศเอก ดร.นภัทร์ แก้วนาค

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. กำหนดการ

จำนวน ๑ ฉบับ

๒. เอกสารประกอบการสนทนากลุ่ม

จำนวน ๑ เล่ม

ด้วย พระครูสุวรรณวรการ ฉายา พุทธนาโณ รักษารูปจำตวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๕๕๖๘
 นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
 วิทยาลัย ได้วิทยานิพนธ์เรื่อง “ประสิทธิผลการจัดการศาสนศึกษาแผนกรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑”
 เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ พิจารณา
 แล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอเชิญท่านพร้อมทั้งผู้มีส่วน
 เกี่ยวข้องกับเรื่องดังกล่าวเข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ เรื่อง “ประสิทธิผล การจัดการศาสนศึกษา
 แผนกรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” ในวันอังคาร ที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๘ เวลา ๑๕.๐๐-๑๗.๐๐ น.
 ณ วัดสุวรรณบำรุงราชวราราม ตำบลบึงทองหลาง อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎี
 บัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความ
 อนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อขอเชิญเข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะตามวันเวลาและสถานที่ดังกล่าว

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

ผู้ประสานงาน : พระครูสุวรรณวรการ

โทร. ๐๘๖-๘๖๖๕๕๕

๒๔ ก.พ. ๕๘

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน คณะสังคมศาสตร์ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต โทร/แฟกซ์ ๐-๒๘๘๒-๓๑๕๕ภายใน (๒๑๓๘)

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๑๐๓

วันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘

เรื่อง ขออนุญาตเข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

เรียน อาจารย์ ดร.จิตาภา เร่งมีศรีสุข อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

เนื่องด้วย พระครูสุวรรณวรการ ฉายา พุทธนาโณ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๔๕๖๘
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย ได้วิทยานิพนธ์เรื่อง “ประสิทธิผลการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑”
เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอเชิญท่านพร้อมทั้ง
ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องดังกล่าวเข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ เรื่อง “ประสิทธิผล การจัดการศาสน
ศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” ในวันอังคาร ที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๘ เวลา ๑๕.๐๐-
๑๗.๐๐ น. ณ วัดสุวรรณบำรุงราชวราราม ตำบลบึงทองหลาง อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี หลักสูตร
พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็น
อย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา
ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อขออนุญาตเข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะตามวันเวลาและสถานที่ดังกล่าว

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

ผู้ประสานงาน : พระครูสุวรรณวรการ

โทร. ๐๘๖-๙๘๖๖๕๕๕

(ดร. จิตาภา เร่งมีศรีสุข)

๒๘ ก.พ. ๕๘

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๒๕๐

ศูนย์บัณฑิตศึกษา

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชาปรัชญาประวัติศาสตร์

ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กรุงเทพมหานคร : อาคารเรียนศูนย์วัดศรีสุดาราม แขวงบางขุนนนท์

เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐

อยู่ยาว : ๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐

โทร. ๐๒-๘๘๒-๓๓๕๔ ต่อ ๒๑๓๐, ๒๑๓๗, ๒๑๓๘

๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๘

เรื่อง ขอเชิญเข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion)

เรียน นายบุญเชิด กิตติธรางกูร ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดนนทบุรี

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. กำหนดการ

จำนวน ๑ ฉบับ

๒. เอกสารประกอบการสนทนากลุ่ม

จำนวน ๑ เล่ม

ด้วย พระครูสุวรรณวรการ ฉายา พุทธนาโณ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๔๐๑๕๐๔๕๖๘ นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้วิทยานิพนธ์เรื่อง “ประสิทธิผลการจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอเชิญท่านพร้อมทั้งผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับเรื่องดังกล่าวเข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะ เรื่อง “ประสิทธิผล การจัดการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑” ในวันอังคาร ที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๕๘ เวลา ๑๕.๐๐-๑๗.๐๐ น. ณ วัดสุวรรณบำรุงราชวราม ตำบลบึงทองหลาง อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อขอเชิญเข้าร่วมการสนทนากลุ่มเฉพาะตามวันเวลาและสถานที่ดังกล่าว

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุษะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ และสาขาวิชาปรัชญาประวัติศาสตร์

ผู้ประสานงาน : พระครูสุวรรณวรการ

โทร. ๐๘๖-๘๖๖๕๕๕

(นายบุญเชิด กิตติธรางกูร)

ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดนนทบุรี

ภาคผนวก ข

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง การพัฒนาการจัดการการศึกษาศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑

คำชี้แจง

แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้จัดทำขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประสิทธิภาพการจัดการการศึกษาศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑ ตามความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ ซึ่งผลการวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์สำหรับเป็นข้อมูลและแนวทางสำหรับผู้วิจัย ผู้บริหารในเขตการปกครองคณะสงฆ์ภาค ๑ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อใช้ในการวางแผน พัฒนา และประสิทธิผลการจัดการการศึกษาศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑ ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ตลอดจนเป็นข้อมูลสารสนเทศต่อบุคคลที่เกี่ยวข้อง เพื่อประโยชน์ต่อสาธารณชนต่อไป แบบสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น ๒ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับประสิทธิผลการจัดการการศึกษาศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านในการตอบแบบสัมภาษณ์ครั้งนี้ ด้วยดี และขอขอบพระคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

พระครูสุวรรณวรการ (พิมพ์ พุทธนาโณ)

นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไป ของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

๑. ชื่อ
๒. ปัจจุบัน อายุได้ปี ดำรงตำแหน่ง.....จำนวนปีที่ดำรงตำแหน่ง.....ปี
๓. วุฒิการศึกษาทางโลก
๔. วุฒิการศึกษาทางธรรม.....
๕. ภูมิลำเนาเดิม.....

ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับประสิทธิผลการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑

ประเด็นคำถามมี ๗ ประเด็นคำถาม คือ

๑. ท่านมีทัศนคติอย่างไรต่อประสิทธิผลการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑ ในปัจจุบัน
๒. ท่านคิดว่าประสิทธิผลการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑ เป็นอย่างไร มีปัญหาและแนวทางพัฒนาอย่างไร
๓. ท่านคิดว่าประสิทธิผลการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑ ในอนาคตควรเป็นอย่างไร
๔. ท่านคิดว่าจุดแข็งของการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑ คืออะไร
๕. ท่านคิดว่าจุดอ่อนของการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑ คืออะไร
๖. ท่านคิดว่าโอกาสของการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑ คืออะไร
๗. ท่านคิดว่าปัญหา/ภัยคุกคามของการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑ คืออะไร

ภาคผนวก ข
แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง การพัฒนาการจัดการการศึกษาศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑

คำชี้แจง

แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้จัดทำขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประสิทธิภาพการจัดการการศึกษาศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑ ตามความคิดเห็นของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์ ซึ่งผลการวิจัยครั้งนี้จะเป็นประโยชน์สำหรับเป็นข้อมูลและแนวทางสำหรับผู้วิจัย ผู้บริหารในเขตการปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑ และผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เพื่อใช้ในการวางแผน พัฒนา และประสิทธิภาพการจัดการการศึกษาศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑ ให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ ตลอดจนเป็นข้อมูลสารสนเทศต่อบุคคลที่เกี่ยวข้อง เพื่อประโยชน์ต่อสาธารณชนต่อไป
แบบสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น ๒ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับประสิทธิภาพการจัดการการศึกษาศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑

หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านในการตอบแบบสัมภาษณ์ครั้งนี้ด้วยดี และขอขอบพระคุณล่วงหน้ามา ณ โอกาสนี้

พระครูสุวรรณวรการ (พิมพ์ พุทธภาโณ)

นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไป ของผู้ตอบแบบสัมภาษณ์

๑. ชื่อ
๒. ปัจจุบัน อายุได้ปี ดำรงตำแหน่ง.....จำนวนปีที่ดำรงตำแหน่ง.....ปี
๓. วุฒิการศึกษาทางโลก
๔. วุฒิการศึกษาทางธรรม.....
๕. ภูมิลำเนาเดิม.....

ตอนที่ ๒ เป็นคำถามเกี่ยวกับประสิทธิผลการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมของคณะสงฆ์ ภาค ๑

ประเด็นคำถามมี ๗ ประเด็นคำถาม คือ

๑. ท่านมีทัศนคติอย่างไรต่อประสิทธิผลการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑ ในปัจจุบัน
๒. ท่านคิดว่าประสิทธิผลการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑ เป็นอย่างไร มีปัญหาและแนวทางพัฒนาอย่างไร
๓. ท่านคิดว่าประสิทธิผลการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑ ในอนาคตควรเป็นอย่างไร
๔. ท่านคิดว่าจุดแข็งของการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑ คืออะไร
๕. ท่านคิดว่าจุดอ่อนของการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑ คืออะไร
๖. ท่านคิดว่าโอกาสของการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑ คืออะไร
๗. ท่านคิดว่าปัญหา/ภัยคุกคามของการจัดการการศาสนศึกษาแผนกธรรมในเขตปกครองคณะสงฆ์ ภาค ๑ คืออะไร

ภาคผนวก ค

ประมวลภาพการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่มเฉพาะ

พระพรหมติลก
เจ้าคณะกรุงเทพมหานคร

พระเทพวิริยาภรณ์
รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร

พระเทพรัตนสุธี
เจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี

พระราชวิสุทธิเวที
เจ้าคณะภาค ๑

พระราชโมลี
รองเจ้าคณะภาค ๑

พระราชปริยัติเวที
รองเจ้าคณะกรุงเทพมหานคร

พระราชกิตติเมธี
รองเจ้าคณะจังหวัดปทุมธานี

พระโสภณสุตาลังการ
รองเจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี
(ปัจจุบัน พระราชนันท์มณี เจ้าคณะจังหวัดนนทบุรี)

พระโสภิตกิตติธาดา
เจ้าคณะอำเภอเมืองนนทบุรี

พระครูมงคลกิจจารักษ์
เจ้าคณะอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี

พระครูกิตติวิริยาภรณ์
เจ้าคณะอำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี

นายพิศาล แซ่มโสภา
ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดสมุทรปราการ

นายบุญเชิด กิตติธรางกุล
ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดนนทบุรี

ภาพบรรยากาศ การสนทนากลุ่มเฉพาะ

พระเทพรัตนสุธี

